

iugera agrorum inequalia tam spacijs terre quam frugum prouentu ac commoditatibus alijs: folio: 175.

ANDREAE FRICII Modreuij Commentariorum de Republica emendanda Libri quinque: Quorum

PRIMVS, DE MORIBVS.
SECVNDVS, DE LEGIBVS.
TERTIVS, DE BELLO.
QVARTVS, DE ECCLESIA.
QVINTVS, DE SCHOLA.

AD REGEM, SENATVM, PONTIFICES, Presbyteros, Equites, populumq; Poloniæ, ac reliquæ Sarmatiæ.

Cum gratia & priuilegio ad quinquennium.

BASILEAE, PER IOANnem Oporinum.

ANDREAS FRICIVS MODREVIVS SIGISMVNDO AVGVSTO REGI POLONIAE, MAGNO DVCI LITHVANIAE, RVSSIAE, PRVSSIAE, MAZOVIAEQVE DOMINO, ET HAEREDI, S. D.

OSTEAQVAM patri tuo, Regi uirtute & imperij gloria clarissimo, ac in omni dignitate principi, in magnum hoc & amplum imperium successisti, SIGISMVNDE Auguste rex: sanè quàm, pro eo ac debui (dicendum enim quod res est) solicitus esse cœpi, quo nam modo tantam rerum molem ferre ac sustinere posses. Etenim si rẽ uerè existimes, difficillimum est rectè imperare. In hac uerò temporum perturbatione, tot tãtisq; nationibus & sermone, & lege, & more, et ordinibus, & religione discrepantibus, rectè & ordine imperare, longè difficilius. Augebant solicitudinem nostram stridentes undiq; malorum procellæ, turbines, ac tempestates. Nam & Eous nobis minitabatur bellum, & Occiduæ undæ æstibus suis feruebant: & quocunq; aspexisses, tuti nihil, formidanda omnia nunciabantur. Ad hæc undæ malorum domesticorum adeò immoderatione impunitatis & licentiæ exundarant, ut, nisi Deus nos respexisset, uix quicquam firmum fuisset ad illas in alueum reducendas, ac continendas. Sed factum est Dei beneficio, ut externa iam lętiora habeamus. Nam omnes qui metum nobis incutere uelle uidebantur, partim sponte sua, partim tua opera, ad amicitiam tuam se aggregarunt. Domesticis etiam malis medicina adhiberi cœpta est. Sed nisi ei summa manus imponatur, ipsaq; malorum semina nisi extirpentur, incassum abibit labor omnis. Facilè enim renascuntur, & uires sumunt pristinas, quæ radicitùs non fuerint euulsa. Et quoniam oratio hæc hominis est nonnihil in schola uersati, fas mihi sit quæso, ex studijs nostris ea afferre, quæ seruiãt proposito: in primisq; uerba illa usurpare, quibus Agamemnonem regem Iupiter, Somno internuncio, affatur, sic inquiens:

Tota nocte uirum regem dormire pudendum est,
Cui populi, cuius commissa negotia curæ Maxima sint. —

Quamobrem & tibi uigilandum est, ut facis, Rex: ac pro repub. consilio & labore excubandum: studiaq; omnia, cogitationes & curæ in ijs rebus ponendæ, quibus clauum tanti imperij in maximis fluctibus tenere, & amplissimas ditiones in summis rerum difficultatibus tueri ac gubernare posis. Ad quam rem multa sunt quæ te hor-

hortentur, Rex: ſed in primis Reſpub. ipſa, multis in partibus perturbata. Nam & leges habet nonnullas, quæ iampridem multam emendationem expoſcant: & iudicia ſunt talia, ut maior in eis ſeueritas deſideretur: & in moribus eius permultis diſſolutio, leuitas, & uanitas magna apparet. Ipſa igitur Reſp. abs te optat, hãcq́ꝫ tibi, poſt initum abs te regnum, neceſsitatem imponit, ut hæc corrigas, ac reſtituenda tibi exiſtimes. Soleo ſæpe & mecum ipſe tacitus reuoluere, & cum amicis crebris ſermonibus uſurpare, generis tui in Polonicis his oris imperij exordia, progreſſus, & ſucceſsiones. quo pacto proauus tuus primùm in hoc regnum ſit ingreſſus: quid ille, quid item alij ab illo prognati, alius poſt alium, regia præditi dignitate, pro Repub. geſſerint. Video illos & in armis claros fuiſſe, & in toga res fœliciter geſsiſſe. Populos ſuos ab hoſtibus defenderũt: nationes infeſtas uel profligarunt, uel in fidem & tutelam ſuam receperunt: uictorias multas obtinuerunt: imperium hoc & auxerũt, & conſeruarunt. Necꝫ uerò in Sarmatia tantùm, ſed in Hungaria, Bocemia, Sileſia, Morauia, rerum habenas rexerunt: populosq́ꝫ illos uario quidem Marte, ſed tamen incredibili uirtute, temporibus periculoſiſsimis, cùm ab alijs hoſtibus, tum à Turcica immanitate tutati ſunt. Atꝗ utinam Deus conſilia & res tuas, Rex, proſperet, ad quem cõtinuatio hęc, ſeriesq́ꝫ imperij ab illis prorrecta eſt: ut tu uirtute, qua maiores tui uſi ſunt, imperium hoc conſerues, ac ſaluũ & integrum poſteris tradas. Hoc præſtare nequaquam potes, niſi & domi morum grauitate, legumq́ꝫ ac iudiciorum ſeueritate Rempub. adminiſtres: & foris eandẽ ab hoſte fortiter tuearis. De quorum ſingulis, ſingillatim à me ſcriptum eſt: idq́ꝫ pro mea facultate oſtenſum, quod uel rectum uideretur, uel medicinam morbis tum nouis, tum inueteratis facere poſſet. Cùm autem ſperarem nõ ingratam tibi fore hanc commentationem noſtram, uolui eam tibi cognoſcẽdam proponere, atꝗ in tui nominis auſpicio in apertũ proferre: euentum quidem rei, Deo ipſi, uti decet, permittendo. Rem difficilem ſuſcepimus, & quæ perſonę meæ uideri poſsit parum cõuenire: ſed ſcholæ, cuius partes mihi ſumpſi, hoc ſemper datũ fuit, ut de rebus quibuſuis diſſereret. Non dubito autem, quin, ſi quid ſecus quàm res exigat, à me uel per negligentiam, uel per inſcitiam tractatum ſit, te mihi indulgenter cõdonaturum. Faciles enim ſunt lapſus in rebus magnis: in quibus tamen conatus ac uoluntas non temerè reprehendi ſolet. In qua perſuaſione, ſic mihi cœptam exhortationem continuare libet. Multæ inſidiæ, multæ fraudes quotidie imminent innocentibus: improborum magnus ubiꝗ numerus: pauperes, mãſueti, imbecilles, opprimuntur à diuitibus, audacibus, robuſtis. Horum probra minasq́ꝫ audire, tumidos inflatosq́ꝫ uultus uidere, ſtrictos gladios ſpectare, fuſtes, uulnera & cædes fer-

re coguntur. Tantam immanitatem,tātorum scelerum tamq́ atrocium crimina à capite fortunisq́ ciuium tuorum propulsare nō potes Rex,nisi morum,legum,iudiciorum emendatione, animaduersioneq́ iusta,debita, & sceleribus consentanea. Auctus es ultra paternum nomen Augusti nomine,Polonis quidem insueto & nouo, sed tamen & grato, & secundi ominis pleno: quo Octauius imperator Romanus primus appellatus est,seu ab augurio,seu ab augendo imperium. Et certè Octauio augustum hoc nomen fuit, quod aucto imperio Romano ex uirtute illi partum erat. A' te uerò, Rex Auguste, expectatur, ut tuum augeas imperium,non tam prouinciarum ac regionum accessione,quàm sanctis moribus,seueris legibus,honesta disciplina. Multi affectantes regna externa,sua periculis infinitis subiecerunt. Et est in ipsa cupiditate regnandi, insatiabilitas quædam immensa,si in animum sui impotentē incidit. Porrò nihil est beatius,animo sua sorte cōtento. Tibi uerò imperium obtigit hęreditarium,idq́ amplissimum. Hoc ut Auguste augeas, & ornes,contendere debes: idq́ noua quadam ratione, ut nomen hoc nouum est regibus apud nos, plebiq́ inauditum. Non hoc dico, ut te esse uelim illum qui

Imperium Oceano, famam qui terminet astris.

Nam hoc nemo unquam perfecit: nec fieri potest: nec est rebus mortalium utile. tametsi innumeri fuerint, qui regionum amplitudine gloriam sibi dilatare cuperent. Sed ut (quod olim de Sparta prouerbio iactatum est) quam nactus es Sarmatiam, eam tuearis, excolas,& omni uirtutum genere exornes. In primis autem, ut decet ueræ uirtutis amatorem, artes quibus liberales doctrinæ continētur,studio, liberalitate, & officijs tuis complectaris. Insunt enim in artibus illis fontes & causæ sapientiæ,uirtutum,legum, & honestæ disciplinæ: quæ omnia quàm regno & prouincijs tuis necessaria sint, non ignoras. Tuum est igitur, moribus corruptis subuenire,legibus emendandis operam dare,labenti disciplinæ succurrere: neque committere, ut per tuam negligentiam aditus ad nos hostibus externis aperiatur: qui certè maximè patefit moribus perniciosis,crudelitate,iniustitia, & alijs intestinis ac domesticis sceleribus.

Cùm autem præcipuum Reipub. fundamentum sit, uitas hominum à cædibus iniustis tueri: ideo sententia illa abs te, ætate ineunte de puniendis homicidis dicta, & à nobis in Lascio copiosè explicata,iam tandem tibi exequēda est, & usurpanda. Dedisti illam sententiam tanquam obsidem, tuæ in Rempub. præclaræ uoluntatis. Itaq́ uide ut expleas expectationē diutuni desiderij nostri: eaq́ ad exitum perducas,quæ & tibi decus, & nobis iucunditatem pariant sempiternam. Occisus est annos abhinc propè uiginti Zagorius à Parnicio,Petricouiæ,in cōuentu ordinum omnium. Quod, Rex,

a 3 pater

pater tuus grauiter tulit,ut debebat. cædes enim tantùm non in cõ-
spectu illius commiſſa uidebatur. Cupiebat Rex homicidam uel ex
luſtris,in quibus latitaret,extrahi: uel à fuga,in quam ſe fortè dediſ-
ſet,retrahi: moxꝗ; comprehẽdi & puniri, niſi legibus patriæ impe-
diretur. Audiuimus tum,queſtum illum grauiter fuiſſe rei indigni-
tatem. Verùm inanes queſtus erant,quos punitio debita nõ ſeque-
batur. Quot anni interea fluxerunt,quibus regnũ hoc ſanguinolẽ-
tum uiget: & ut imperante patre, ita te Rege, ſanguine redundat?
Sanguis effunditur: nec ſacris,nec profanis locis parcitur: nihil eſt
tuti à ferro: libidini paſsim ſeruitur,fiducia numorũ,& carceris ali-
quot hebdomadarum. Quid igitur? expectas'ne Rex,ut curia & ar
chiuum ſanguine impleantur? Dij auertite hanc extremam peſtem.
Omnino lenitas hæc Dei diuturna,ſpem nobis facere non debet im
punitatis: quę quidẽ lenitas prudentes & intelligentes excitare po
tius ad pœnitentiam & reſipiſcentiam deberet. Verè dixit Ethni-
» cus ſcriptor: Lẽto quidem gradu ad uindictam ſui diuinam proce-
» dere iram,ſed tarditatem pœnæ grauitate cõpenſare. Et Deus ipſe
edixit,ſe parẽtum iniquitatẽ perſequuturum in filijs,nepotibus, &
pronepotibus. Vide igitur Rex, ne diuturnæ patientiæ irã in nos,
ac in te etiam effundat tandẽ Deus: uertatꝗ; in cumulũ condẽnatio-
nis noſtræ,tot ſeculorũ manſuetudinẽ, niſi reſipiſcamus, errata tẽ-
porum retroactorũ corrigamus, legẽ diuinam in noſtrã Rempub.
recipiamus,noſꝗ; ad illius præſcriptũ totos componamus. Quod
quidẽ ut fiat,in manu tua, Rex, maximè poſitum eſt. Sunt enim &
in Senatorio,& in Equeſtri,& uerò in omni ordine ſacro profano-
que quamplurimi,qui legi,qua de agimus,eum cupiant dari locum
in noſtra Repub. quem rebus omnibus diuinis: hoc eſt, ſummũ &
honeſtiſsimũ,qualis ſcilicet decet authorem earũ Deum Opt. Max.
Cuius religione pura & ſyncera neglecta,nihil in Repub. præclari,
nihilꝗ; ſolidi & conſtantis ad perpetuitatẽ conſtitui poteſt: queàd-
» modum ipſemet pręcipiẽdò dicit, Primùm quærendum eſſe regnũ
» Dei, & tum fore ut omnia adijciãtur nobis. Quòd ſi fortè ſcelus &
ambitio aliquorũ ea fuerit, quæ tua cõſilia impedire uelit: ne dubi-
ta uiuere Deum, qui proſternat hoſtes ueritatis ſuæ, quiꝗ; bonorũ
uirorũ ſtudia tibi adiungat: modò tu rẽ fortiter aggrediaris,teꝗ;,ut
decet,principẽ ad tantã rem profitearis. Ego quidẽ ſpero breui fo-
re, ut Chriſtus populi ſanguine ſuo redẽpti miſereat: & illos ipſos
carbones ignis,quibus tot ſecula miſeri homines adurebantur, co-
aceruet tandẽ in capita eorũ,qui, ut ex ſua libidine agerẽtur omnia,
& Dei iuſſa, & proximi amorem,& omnes æqui ac honeſti
cauſas abiecerunt. Vale. Calendis Martijs,An-
no 1551. Cracouia.

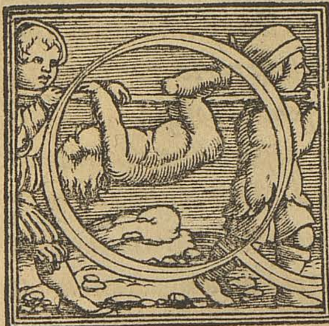
ANDREAS FRICIVS MODREVIVS SECRETARIVS REGIVS, SENATVI, PONTIFIcibus, Presbyteris, Equitibus, populo'que Sarmatico S. D.

OS ETIAM, uiri Sarmatici nominis, decet, ut operam hanc uobis huicq; Reipub. nauatam, boni consulatis: ipsi quoq; cõmodis priuatis omissis, in Remp. omni animi impetu incumbatis. Non eædem sunt partes, non eadẽ facultates omniũ in Rep. Alij sunt cũ potestate, alij priuati. Sunt qui consilio opẽ ferre possint Reipub. sunt qui re ac opere: quibusdam & res deest, & consiliũ. Quisq; igitur pro officio ac munere suo, proq; facultate rerum, ingenij, consilij, gratiæ, studeat Reip. Quibus hæc desunt, hi uoluntatẽ adferant promptã & alacrem: faciant uota: hortentur uerbis: excitent laudibus: prosequantur gratis animis ac bonis ominibus laborantes pro Repub. in qua nimirũ res priuatorum omnes contineri putandũ est: & ad quam iuuandam hoc quicquid est cõscripsimus, ac uobiscum communicandũ duximus. Omnes cogitationes meas ad precationem illam dirigebã, qua nos uti uoluit magister morũ, uitæq; largitor CHRISTVS IESVS: qua quidẽ precatione petimus à Patre cœlesti, ut sanctè colatur nomẽ suum, utq; fiat uoluntas sua, ut in cœlo & in terra. Nihil à me odio, nihil gratiæ datum, nullus personarum respectus habitus est: sola ueritas quæsita, honestas, & utilitas publica. Plus nimiũ & nostræ nationi tribueret, & aliarum gentiũ iudicijs detraheret, qui nostræ gentis omnia admirans tanquã bene constituta, aliena cõtemneret, ceu rebus humanis minimè idonea. Atq; hunc ego talem nolo libri nostri lectione occupari. Legat sibi domi suæ nata, celebret laudibus res moribus legibusq; nostris usitatas. Noster uerò liber postulat hominẽ syncero, liberali, & prudente iudicio, qui alios non contemnat: quiq; nec sui amore, nec alicuius odio ducatur rebus perpendendis ac deligendis. Obuersatur mihi animo iusiurandũ, quod, cùm in eorũ collegiũ qui sunt Regi à secretis cooptarer, dedi: me (id enim in formula continetur) Rege, & eos qui sint cum potestate, cùm de noxijs, tum de utilibus ac honestis rebus, Reiq; publicæ necessarijs, quæ mihi quidem cognitæ forent, nequaquã celaturum esse. Facio igitur pro uirili, quod sanctè facturũ me recepi. Et morũ, & legum, & iudiciorum uitia ostendo: ordinũ diuersorum & actionũ abusus demonstro: ac rationẽ in uiam redeundi patefacio. Permulta fortasse ex schola magis, quàm ex aula afferro: sed quæ tamen Reipub. minimè inutilia essent, si reciperentur. Assequutus'ne sim quod uolui, iudicent boni & eruditi uiri. Nam malorum quidem & indoctorum iudicia, negligenda sunt homini bene cupiẽti Reipublicæ. A' uobis itaq; etiam atq; etiam peto, ut quod benignè & gratuitò uobis offertur, gratis animis excipiatis. Id & humanitas postulat, & gratitudo: id requirit remunerationis uicissitudo, ab alio ut expectes, alteri quod feceris. Valete.

ANDREAE FRICII MODREVII AD REGEM, SENATVM, PONTIFICES, PRESBYTEros, Equites, populumq; Poloniæ, ac reliquę Sarmatiæ, Commentariorum De emendanda Republica, Liber I. qui est De Moribus.

PRAEFATIO.

VIRES ab alijs tractatas scribere ipsi aggrediuntur, duplici nomine sua scripta commēdare student: uel certius aliquid à se allatum iri pollicendo: uel quæ rudius ab alijs explicata sint, ea uerborum & sententiarum luminibus illustrando. Ego uerò, etsi nec inuentis eorum qui de Repub. scripsere, certius quicquam à me afferri posse sperarem: nec orationis copiosæ & elegantis ornatu abundarem: tamen hoc argumentum ideo tractandum suscepi, ut hominibus nostris quasi in una tabula proponerem, quæ mihi in nostra Repub. emendanda uiderentur. Non quòd ab alijs id melius & locupletius præstari posse dubitarem: sed ut ipse pro mea parte Reipub. seruirem. Est enim hoc, ut mihi uidetur, hominis literarum studiosi, cogitationes suas de ijs rebus, quę uel prosint uel obsint Reipub. cum alijs communicare: eosq; uel ad probandum ea quæ dixisses, uel ad improbandū, excitare. Sic enim sperem futurum, ut ij penes quos est potestas, multorum uocibus & quasi suffragiorum conspiratione ad ea quæ recta sint, præcipienda, ea autem quæ peruersa, uetanda, facilè impellantur. Iam cum nihil unquam tam perfectū ab ullo artifice prodierit, quin à posterioribus uel additum sit aliquid in opere illius, uel mutatum, uel diligentius elimatum: ne id quidē deterrere nos, aut quenquam debet, ut otio torpescentes, non debeamus ad ea manum admouere, in quibus alios uidemus multum ante nos laborasse. Neq; uerò sum nescius, non omnibus me hac tractatione nostra satisfacturum esse, qui in multis ne mihi quidem ipse satisfaciam: uerumtamen dabimus fortasse alijs, aliquid certius perquirendi, occasionem. Et tamen conquirere me omnia studuisse, quædam etiam fortasse inuenisse, intelligent, qui librum hunc nostrum legerint. Quòd si nihil noui à nobis allatum esset: tamen rectam uel sequi uel inquirere sententiam, iucundum est homini bene cupienti Reipublicæ. Neq; me offendet, si cui non omnia probabuntur, quæ scripsi. C. Lucilium, hominem Romanum, dicere solitum accepimus, ea quæ scripsisset, neq; ab indoctissimis, neq; à doctissimis legi uelle: quòd alteri nihil intelligerent, alteri plus quàm ipse, qui scripsisset. At mihi nihil optabilius, nihilq; iucundius esset, quàm si cogitata

gitata hæc nostra à doctissimis quibusq; legerētur: ut si minus probarent quæ scripsissemus, haberent ansam uel reprehendendi nostra, uel ea inueniendi quæ nos latuere. Multas enim in Repub. nostra esse & consuetudines & leges, quę emēdationis indigeant, permulti sciunt. Nos uerò non eam tantùm partem quæ ad leges pertineat; sed totam Rempub. complecti uoluimus; quid'q; de omnibus partibus sentiremus, ostendimus. Et ego quidem in tenui fortuna natus, agnosco, nec opis aliquid in me, nec præsidij in authoritate mea esse Reipublicę: uerumtamen facere non possum, quin illi pro uirili & appellando omnes ordines, & hortando scriptis meis operam præbeam. Quod officium nostrum utinam eo animo accipiatur à bonis uiris, quo à nobis præstatur. Nihil enim ambitiosè, nihil nouarum rerum cupiditate, sed omnia Reipub. studio à nobis & dicuntur, & scribuntur. Quòd autem res peruulgatas nonnullas tracto, ab alijs'q; uel fusè descriptas breuiter attingo, uel strictim indicatas copiosius explico, id methodi causa à me factum est: qua ad id peruenire uolui, quod mihi in primis tractandum proponebam. Et fortasse uidebuntur alicui nōnulla quæ scripsi, talia esse, quæ hoc rerum statu facultatem uix habere possint. Sed enim mihi illa ratio fuit, bonis scriptoribus arte & uia aliquid tractantibus (quos, quantum possum, studeo imitari) usitata, ut nō tam ad tempora, & ad statum pręsentem, quàm ad rerum naturam respicerem. Neq; enim hominum arbitrio, neq; consensu, iustum & iniustum, bonum & malum secernūtur. Nunquam iustum erit, hominem innocentem occidere, falsum testimonium dicere: nunquam iniustū, gratiam benemerenti referre, ius suum cuiq; tribuere: quamuis uel hæc suffragijs hominum & consensionibus probarentur, uel illa improbarentur. Sed quemadmodum homo ipse, equus, arbores, & res aliæ conditæ, natura constant, non hominum arbitrio: ita iustū & iniustum non in hominum opinionibus, sed in rerum natura posita sunt, inscripta'q; diuinitùs in cordibus hominū. unde ipsi nō sermonibus tantùm uoce prolatis, sed cogitationibus etiam tacitis & accusant se mutuò, & defendunt: quemadmodum à Paulo illo cœlestis doctrinæ nuncio & scriptore proditum extat. Multa scripsi ex sententia hominum prudentissimorum, quædam arbitratu meo tractaui: ac in præceptis illam operum perfectionem præscripsi, à qua me longissimè seiunctum esse non ignoro. Verùm quid uetat, quo minus uel præscribam mihi ipse quod alijs præscribo: uel (ut inquit ille) *— Fungar uice cotis, acutum*
Reddere quæ ferrum ualet, exors ipsa secandi?

Multis etiam uiam & rationem fortasse non ineptam indicaui, qua & ipsi commentaria huiuscemodi conficiant, in quæ cōportent materiam aptam uel ex aliorum scriptis, uel ex suis ipsorum inuentis.

Diligentiam quidem, studium & laborem inuestigandis istis tantũ adhibui, quantum potui maximum: cæterùm, euentũ & successum rei totum Deo permittere, æquissimum est: sine cuius ope nullus humanus, quamuis magnus, conatus, ad effectum perduci potest. Quòd si uoluntas sola in rebus magnis laudem meretur, existimo hoc officium nostrum, cum uoluntate benemerendi coniunctum, minimè uituperandum esse. Seruaui etiam illam legem, ut uitijs notandis neminem nominarem: ita ut nemo mihi irasci posit, nisi se prius alicuius uitij reum confiteatur: conscientiaq́ alicuius probri perculsus, accuset ueritatis emersionẽ. quemadmodum noctua, ut est in fabula, solem orientem accusauit: cuius nimirum radios oculis suis nullo modo posset contueri. Et tamen ut solis exortus summas & infinitas commoditates affert uitæ mortalium: ita ueritas, quoties prodit ex tenebris errorũ, maximis beneficijs afficit & ornat res hominum, deorumq́: cùm quidem error uel inueteratus, quemadmodum malum bene positum, fœditatem in se semper inclusam habeat: quãuis diu toleretur, & à nemine moueatur. Porrò, qui ueritati prodeunti non assurgat, nec eam debita obseruantia complectatur, sed & respuat, & auersetur: quem putabimus eum esse, nisi illius parentis prolem, qui mendax est? mẽdaciumq́ à suis filijs coli uult unicè, ut eos tandem consortes faciat regni sui? Sed nos præfatione omissa, de re incipiamus dicere.

CAPUT I.

Reipublicæ definitio.

PLACET igitur, quod uiri doctissimi in omni disputatione censent fieri oportere, ut rei, qua de acturi sumus, uim & naturam in primis describamus: definitionemq́ ab illis traditam, qui hoc genus argumẽti ante nos tractarunt, usurpemus. Definiunt enim illi, Rempub. esse concilia, cœtusq́ hominum iure sociatos, ex multis uicinijs perfectos, & ad bene beateq́ uiuendum constitutos. Non enim Reip. nomine una familia, aut una domus appellatur. Hæc enim est res priuata, suoq́ nomine dicitur res familiaris ac domestica: & eò pertinet, ut familia ac omnes domestici unà uiuant, mutuasq́ operas conferant ad res uitæ necessarias. Qui primus est, ac imperium habet in eiusmodi familiam, uocatur Paterfamilâs. Porrò ex familijs, & multis domibus, uici cõstituuntur: ex uicis uerò ac pagis, conflatur hæc ciuilis communio, quam Rempub. nominamus. Ac hominem quidẽ ad eiusmodi cœtus & congregationes colendas & celebrandas aptissimũ esse, ratio & sermo indicant. Hæc enim beneuolentiam hominum inter ipsos maximè conciliant, quæ præcipuum est uinculum huius tam latè patẽtis societatis: in qua qui uiuũt, operas suas omnes, studia, laborem, dili-

diligētiā & industriā conferre eò debēt, ut bene sit ciuib. omnibus, utque uitam omnes uiuere possint beatam. Habet enim se Respub. tanquam corpus alicuius animantis unum, cuius nullum membrū seruit sibi soli: sed & oculus, & manus, & pedes, & reliqua membra in commune quasi consulunt, muneribusque suis ita fungūtur, ut bene sit toti corpori: quo nimirum bene habente, membris quoque bene esse: incommodè uerò habente, membra quoque incommodis affici necesse sit. Et quemadmodum, si quod membrum à corpore auulsum fuerit, nō amplius suo nomine dignum est, propterea quòd nec uiuere, nec officio fungi possit, nisi corpori adiunctum sit: ad eundem modum, nemo ciuium extra Remp. cōmodè uiuere potest, aut munus suum exequi. Neque enim Rex regio munere, nec ullus magistratus officio debito fungi, nec aliquis priuatorum suauem et tranquillam uitam extra Rempub. diu agere potest. Quòd si quis est, qui sine societate hominum uiuere queat, neminique indigens se ipse contentus sit: is non ciuis, sed uel bellua, uel Deus putādus est, inquit Aristoteles. Arist. Polit. 1. Sit igitur finis hic Reipub. ut ciuibus omnibus bene beateque, hoc est (ut Cicero interpretatur) honestè rectèque uiuere liceat: ut dignitate ac commodis cuncti augeantur: ut pacatā & tranquillam uitam omnes degant: ut quisque suum tueri ac tenere possit: ut ab iniurijs & cædibus nemo non sit quàm tutissimus. Harum enim rerū causa ciuitatū ac Rerumpub. præsidia quæsita sunt.

CAPUT II.

Reipublicæ diuisio.

TRES autem memorantur à philosophis formæ Rerump. quibus pro eorum qui imperāt uarietate, uaria nomina indita sunt, & ea quidē Græca: Monarchia, Oligarchia, & Politia. Monarchiam, gubernationem unius appellant: quæ si ex legibus sit, Regnum: si ex libidine administrantis, Tyrannidem uocant. Oligarchiam, administrationem paucorum: quæ si uirtutem in primis spectet, eam nominant Aristocratiam, id est, optimatum gubernationem: sin quid aliud, ut uel opes, uel alia fortunę bona, nomen generis retinere uolunt, hoc est Oligarchias. Politiam, potestatem plurium, in qua honores & magistratus suffragijs multitudinis cōferantur, æqualisque sit omnium de uirtutis gloria & imperio contentio: quod cum fiat ad honestatem & publicam utilitatem, communi omnium Rerump. nomine Rempub. dicunt. Commūne enim est, quod publicum est: ut Respub. non aliud, quàm cōmunis omnium honestas & utilitas esse uideatur. Sin populus temeritate, ut fit, ducatur, ac improbitate rebus agēdis, nec omnium, sed pauperum in primis honori & commodis inseruiat, tum Democratiam nominant: hoc est, popularem potestatem. Optimum ue-

rò Reipub. statum illum perhibēt, qui ex tribus illis generibus permistus sit: regali, optimate, et multitudinis. hoc est, in quo regia uirtute omnia teneantur: optimis uiris summi honores tribuantur: omnibus ex æquo campus pateat & palęstra ad uirtutis laudē & gloriam. Talem fuisse politiā Mosis, diuinis literis est proditū. Nam illa gubernabatur potestate ferè unius, cui uiri prudentissimi addebantur: qui lites, negotia, onera Reipub. unà cum illo sustinerent. Et hi quidē & ex omni populo, & ab ipso populo eligebantur. Sic
Deut. 1. enim uniuersum populum alloquitur Moses: Date ex uobis sapiētes, & spectatæ integritatis uiros, uestrarum tribuum, quos uobis præfectos constituam. Itaq; Moses authoritate sua eos confirmabat, quos cunctus populus ex suo numero elegisset. id quod in ea patria, quæ communis est uniuersorum, & æquum sit fieri, & necessarium. Ad eiusmodi statum, quo quæq; Resp. propius accedat, hoc melior: quo magis ab ea recedat, hoc deterior putatur. Et hæc de definitione & formis Reipublicæ. Cuius diuisio illa in partes eam constituentes, quæ sunt, magistratus & homines priuati, horumq; diuersitas, suo loco apparebit.

CAPUT III.

Quibus rebus conseruetur Respublica, & libri totius partitio.

NVNC, quo pacto rectè uel constitui, uel emendari, & ad perpetuitatem conseruari posit, exponamus. Omnis de Repub. quæstio tribus, ut mihi uidetur, partibus potissimùm continetur: quæ si bene constitutæ sunt, Respub. bene erit constituta. Earū quidem partium una pertinet ad ciuilem hanc hominū inter ipsos societatem administrãdam, tuendam, & defendendam: altera, in religione Dei immortalis purè casteq; colenda: tertia, in iuuentute rectè institueda & erudienda posita est. Atq; huius quidem, quā tertio loco posui, causa, ludi literarij in oppidis omnibus, in pagis etiam permultis constituti sunt. Ex bona enim adolescentum institutione, omnes, aut certè potissimę commoditates, tam religioni quàm societati hominum nascuntur. Ideo & nobis, in hac de Repub. tractatione, quæstio de scholis prætermittenda uisa nō est. nam de religione quidem, neminem opinor quæstionem hinc esse exclusurum. Nec enim locus, qui nos nascentes excipit, nec mœnia, quibus ab hoste tuti esse uidemur, nec ulla societas cum hominibus, uerius dici potest patria nostra, atq; religio in Deum immortalem: cuius cultores Deus ipse multis præmijs ornat, contemptores autē punit & fame & peste, & igne, & eluuionibus, & bello, & politiarū dissipatione. Igitur quoniam cœtus & congregationes hominum inter ipsos ante oculos omnium maximè obuersantur, non abs re fuerit, de his ipsis primùm differere, quos quidem ipsos cœtus uel Rei-

Reipub. uel ciuitatis, uel politiæ nomine appellabimus: non quin hæc nomina ad cœtus sacros accommodari posint, sed quòd Ecclesiæ nomen hodie sacris cœtibus peculiariter attribuatur. cum quidem, si originem nominũ spectes, utrunq; & politiæ & ecclesiæ nomen, cœtui utrique, tam sacro quàm profano, cõuenire posit. Cœtus quidem ipsi ita se habent, ut uterque subseruiat utriq;, nec apud populum Christianũ profanus disiungi posit à sacro: uerùm quoniam rationes administrandi habent diuersas, magistratus etiam diuersos, ideo, quemadmodũ alij fecerunt, & nos faciemus, ut de Repub. seorsim tractemus: pòst, ad ecclesiarum administrationem descendamus: postremò uerò, de scholis dicamus. Tribus in rebus Reip. salus & dignitas posita esse uidetur: in morum honestate, iudiciorum seueritate, & in artibus bellandi. Quæ tria ita se habent, ut Respub. artibus bellicis foris ab hoste defendatur: moribus autem, & iudicijs, domi conseruetur, & administretur. neq; tamẽ eodem modo utrisque. Mores enim sunt, quibus unusquisq; sponte sua uiuit, in societate hac hominum: seq; ipsum & res tum suas tum alienas tractat, cum approbatione uel omniũ, uel plurium, uel certè bonorum & prudentum: loquor enim de moribus bonis & honestis. Iudicia autem, in eos qui de morum uia deflexerunt, ideo exercentur, ut tandem illi faciant coacti, quod moribus & sponte sua facere recusarunt. Igitur tribus illis rebus bene se habentibus, rem ipsam publicam bene se habere: contrà uerò, quantum de aliqua illarum fuerit detractum, tantundem de salute & dignitate Reipub. detrahi necesse est. Neq; ego ignoro, posse de his aliter dici: ac pro moribus uel uirtutem, uel officium, uel quid simile usurpari. uerùm res istæ & operæ sunt & laboris maioris, quàm ut hoc in tractatu à me descriptionibus explicari posint: & ab alijs præclarè descriptę, minimè indigent expositione nostra. Constat etiam mihi distributionis nostræ ratio quædam: quam spero me, prudẽtibus uiris, qui ea quę dicentur, secum expenderint, probaturum esse. Nota est Caii iurisconsulti sententia, Omnes populos legibus aut moribus regi. Et apud M. Ciceronem, res ad usum ciuilem moribus ac legibus cõstitui. Et apud Sallustium, de Getulis: Hi neq; moribus, neq; lege aut imperio cuiusquam regebantur. Et apud T. Liuium: Tribuni plebis appellati, cum collegæ negarent se in mora esse, quo minus quod alicui more maiorũ permissum esset, seu legibus seu moribus mallet, anquireret. Et apud Fabium Quintilianum: Pleraq; in iure, non legibus, sed moribus constant. Et apud Horatium Flaccum:

ff. de iustitia et iure. L. omnes.
Ad Heren. in Rhet. lib. 1.
Sal. de Getulis
Liui. belli Punici lib. 6.
Quintil. de argumentis.
Hora. lib. Car. 4. Ode 3. & 3. 24.

Mos & lex maculosum edomuit nefas. Et eiusdem:
Quid leges sine moribus uanæ proficiunt? Et Ennij,
Moribus antiquis res stat Romana, uirisq;.

Et leges quidem ad ea referendæ sunt, quę rogationibus plebis'ue scitis sancta, populo seruãdi utandi'ue causa proponuntur: Mores autem ad ea instituta, seu ad eas obseruationes, quę sola hominũ approbatione & usu diuturno inualuerunt.

CAPUT IIII.

Morum uim maximam esse: & de quibus moribus sermo institutus sit.

INITIVM *tractationis de moribus.*

RINCIPIO igitur de moribus dicendũ est: quorum uim maximam esse in omni uita, inde apparet, quòd & obseruantes illorũ laudantur, & negligentes reprehensione non carent. Multa sunt, quæ ratione nulla nixa, moribus & consuetudine usurpãtur: multa, quæ in more maiorum erant, hodie legis locum obtinent: pleraq; etiam praua & peruersa, & animaduersione digna, impunè fiunt, ac moris excusatione defenduntur. Sed enim ne oratio nostra uagetur & erret, intelligẽdum est, bonis moribus regendam esse Rempublicam. Quantumuis enim inuaserint eam praui mores, nunquam tamen non incurrunt in uarias bonorũ hominum reprehensiones. Administranda est igitur Respub. ijs moribus, qui consensu grauium ac honestorum uirorũ probantur, & laudantur: qui'que cum bonis institutis coniuncti sunt, aut certè sunt ipsa bona instituta. Ea uerò eiusmodi sunt, ut partim è recta ratione & intelligentia nostra, sponte sua in nobis existant: partim uerò, imitatione eorum qui uirtute singulari, grauitate & constantia præditi sunt, imprimantur.

CAPUT V.

1. Bonis moribus Rempublicam optimè gubernari. 2. Bonos autem mores & cognitione & consuetudine honestorum constare: contrà turpes ex ignorantia & malorum consuetudine maximè proficisci. 3. Consuetudinem honesti in moderandis affectibus peruersis positam esse. 4. Ac in habitu benefaciendi acquirendo: inde enim uirtutum genera emanare. 5. Ea autem consummari non posse, nisi frequenti exercitatione. 6. Tandem concluditur hic locus maximam scilicet uim esse bonorum morum ad Rempublicam bene gubernandam.

THIS quidem moribus Respublica optimè gubernatur: atq; haud scio an melius multò, quàm legibus ipsis. Etenim mores certa animi inductione conformati, magis nos in officio retinent, quàm uel ampla præmia, uel pœnæ grauissimæ legũ. Mul-
1 ti sunt qui pœnis non deterrentur, nec à furtis, nec ab homicidijs, nec ab alijs sceleribus: multi nimia auaritia ad opes malis artibus quærendas, multi ambitionis furore ad honores petendos

tendos impelluntur. Etsi uerò his postremis, hoc est ambitiosis, nullę, legibus nostris: tamen illis prioribus, nempe furibus, homicidis, & alijs hominibus sceleratis, acerbæ pœnæ propositæ sunt. Qui quidem omnes, si bonis moribus imbuti essent: si & uitiorum fœditatem, & uirtutis pulchritudinem mentis oculis contuerentur: si uiderent, in quo posita sit uera honestas, & in quo uitæ turpitudo: si abiectis turpibus, ea quæ honesta sunt, sibi in usum & morē transferrent: non certè uel in perpetrandis sceleribus feroces, uel in petendis quę minimè decent, adeò insolentes essent. At dicet aliquis, orationem hanc nostram alios homines extrà requirere, aliam politiam: nostræ minimè utilem esse. Neminem enim unquā apud nos, imò ne apud alias quoqꝫ nationes uisum esse, ijs moribus præditū, ut non sæpe peccauerit, ea quę minimè oporteat uel appetendo, uel perpetrando. Ego uerò fateri cogor, nihil in rebus humanis adeò sanctum esse & syncerum, quod homines à uicijs prorsus uindicare posit. Etiā illud adiungo, fuisse multos & uirtute & doctrina (ut uidebantur) præclara, qui se fœdissimis uitijs obstrinxerint. Sed tamen idem contendo, multa ab hominibus bonorū ignoratione cōmitti, multa ab eisdem nefanda, cōsuetudine malorum, perpetrari. Quid est enim, quod magis nos ad laborem & ad uerā uirtutis laudem excitare posit, quid in cursu optimarum actionum magis retinere, quàm cognitio & consuetudo rerum honestarum? contrà, ignoratione bonorum qui laborant, nullius officij munus constanter exercere possunt. Versantur enim in omni uita tanquam in tenebris, ignari quid agant, & quomodo agant. Sæpe pro honestis turpia, pro cognitis incomperta, pro utilibus damnosa, pro preciosis uilia consectantur. Et unde quæso tot abusus plurimarum rerū, tot perniciosa exempla, quàm uel ex ignorantia, uel ex rerum malarum cōsuetudine, & in Rempub. & in Ecclesiam irrepserunt? Sic enim habendū est, ut homo superat omnia animantia ratione, suntqꝫ in eo quasi igniculi prudentię & uirtutis ad res præclarè gerendas: sic, nisi rationem ipsam excoluerit cognitiōe optimarum rerum, nisi igniculos illos uirtutis & sapientiæ usu & exercitatione excitauerit & inflammauerit, fit, ut in res contrarias honestati præceps feratur: nihilqꝫ sit eo stultius, nihil impurius, nihil intemperantius, nihil sceleratius, nihil in omni cupiditate insolentius: nullaqꝫ belluarum adeò sit tetra & immanis, quæ cum eius immanitate posit cōparari. Quid multis? ipsa mortaliū uita planū facere potest, quàm multa, quamqꝫ grauia mala ignorantiam tanquam cæcitatem, & ipsam mali consuetudinem tanquam contagionem, consequantur. Vulgò receptum est, ut qui opifex canem interfecisset, is artem exercere desineret, ac tantùm non infamis esset: qui hominem, hic locum obtineret suum, nihil de eius arte, nihil de existimatione decederet.

Aristotel. Politic. 1.

deret. Est & illud in legibus nostris, ut fures qui duodecim numos grossos sustulissent, uita priuentur: homicidæ, pecunia pro capite soluta, uiuant: atq; illi infames, isti minimè habeantur. Hæc an non ex prauo quodam hominum iudicio in mores, & in leges abierunt? Ecclesiastica quoq; censura sacerdotium emere non sinit: ac in grauissimo scelere ponit, si quis ex pacto numeret pecuniã, ut in sacerdotij possessionem, sine molestia & litibus, possit peruenire. Interea profanis ministerijs, fauore, gratia, multos in ecclesiam ingredi sinit: litigatores etiam istos res suas agere permittit, qui actionibus intentatis, conuicijs, largitionibus, dolis, fraudibus, & artibus non dicendis, sæpe uiribus & armis irrumpere uolunt in sacerdotium. Atqui minus malum erat, ex empto obtinere, homines non uexando, nec uiolando: quàm, cum multorum turbatione ac graui offensione rem quærere. Si hoc fertur, cur non illud? Si illud improbatur, cur non hoc? Hæc quoq; an non ab ignorantiæ radicibus ueniunt? Sed horũ tanta turpitudo est, ut palpari manibus pedibusq; possit. Sunt alia permulta adeò parua, ut non nisi à scientibus animaduertantur. Quæ nos, quantum facultas feret nostra, detegere constituimus. Prima igitur, & maxima unicuiq; debet esse cura,
3 ut de reb. rectè sentiat, & quàm fieri possit rectissimè iudicet: proxima, ut appetitũ rationi subdat. Non enim sine causa maximi philosophorum prodiderunt, uirtutes morum appetitui insidere: quẽ formare debeãt, motus & perturbationes eius sedando, eas ad mediocritatem reuocando, ac in ius & potestatem rationis subigẽdo: ne scilicet amor uel odium, spes uel metus, aut quæuis alia commotio, fines honesti egrediantur. Constant magnã partem libri sapientum præceptis, ad eiusmodi animi motus mitigandos pertinentibus: qui si nimij sint, notitiam ac iudicium mentis interturbant, aut etiam opprimunt, ut ne se proferre ac exerere possit. quemadmodũ Medea testatur inquiens: — *Aliudq; cupido,*

Mens aliud suadet. uideo meliora, proboq;,
Deteriora sequor. —

Et ira quidem erat, quę fecerat, ut Medea esset impos sui. Verumtamen eiusmodi est omnis animi commotio, ut obicem opponat rationi, & bonis cõsilijs. Qui re iucunda commouetur, ad spem illius potiundæ, qui item ea potitus gaudet & exultat, ac uoluptate se replet, an putas eum recto usurum iudicio rebus agendis? Rursus, qui metuit sibi ab aliquo incommodo, & qui illud iam perferens tristitia ac mœrore occupatur, an nõ & ipse de statu deijcitur? Videmus pauentes pallere, exultantes rubescere: illos turbari, istos animos sumere: neutros uerò eo uel colore uel animo præditos esse, quo solent, cùm affectibus ijsdem uacui sunt. Nam de iratis quid opus est dicere: qui sæpe obliuiscuntur sui, nec uident quæ præ oculis sunt?

nullus ferè locus potest esse rationi apud eos, qui uindictæ cupiditate ardent. Inuidētia in nobis nascitur ex bonis alienis, quibus uel omnino caremus, uel minoribus præditi sumus: uel si paribus, tamen illos quibus inuidemus, in eo honore & pretio esse nolumus, in quo ipsi esse uidemur. Odiū ex timore & ira nascitur: quòd cum non aliter exagitet animum hominis, quem obsidet, quàm furia, nō potest habere cum ratione commercium. Sed quorsum hæc? Vt uideamus, hos esse quasi hostes domesticos nostros, medullis nostris affixos: quorum in imperio non possit ratio consistere. Præclarè M. Cicero: Nulla est, inquit, tanta uis, tanta copia, quæ nō ferro ac uiribus debilitari frangiq; possit. Verùm animum uincere, iracundiam cohibere, uictoriā temperare, magni animi est. Hæc qui faciat, non eum summis uiris comparandum, sed Deo simillimū putandum. Sed quod Cicero dicit de iracundia temperanda, idem ad alias animi commotiones transferendum est: quæ fermè omnes acerbissimum exercent imperiū in eos, quos suę potestatis fecerunt. Neq; id uerò in eos tantum, quorum animos occuparunt: sed & in illos erumpunt, qui quasi cursum illarum interturbent. Interturbēt autem? imò sæpe sine ullo discrimine in quosuis nec lacessentes, nec ulla re occasionem præbentes. Quod in iratis uidemus, qui uirus suū in illos primùm euomunt, qui casu priores occurrerunt. Neq; uerò eò nostra spectat oratio, ut affectus ex homine prorsus excindi posse sentiamus, qui à natura dati sint, ut excitent nos ad agendū, materiamq; uirtutibus præbeāt: sed ut, qui praui sunt ac uitiosi (de bonis enim iam non loquor, qui cum ratione consentiant) uel maturè sopiantur, uel in rectum dirigantur, & in mediocritatē. Neq; enim obscurum est, quot et quanta mala existere solēt, si impetu suo ferantur. ut ex spe, consectationes rerum leuium, inanium, & ludicrarum, quas sibi homines tanquam per somnium confinxerunt: ex amore, stupra, adulteria, incestus, & infinitæ libidines: ex metu itē ac ira, discordiæ, rixæ, inimicitiæ, conuicia, uulnera, mutilationes, cædes, ac inter uiros potentes bella & infinitę calamitates. Ergo cōmotiones si tolli non possunt, cohibendæ ac reprimendæ sunt: nec in deliberationes, nec in actiones ullas accersendæ, cùm immodicè efferuntur. O' quàm te (inquit Plato ad seruum, ira accensus) cæderem, ni iratus essem. Et Xenocrati interuenienti: Castiga hunc puerum, inquit, nam ipse sum iratus. Diffidebat sibi homo philosophus, sentiens grauem animi commotionem. Fumi enim ex sanguinis feruore ascendentes, maiora omnia uidentibus efficiunt, quàm sint re ipsa: quemadmodum sol maior apparet, per fumos conspectus. Itaq; differendæ sunt consultationes & actiones omnes tantisper, dum & sanguinis ebulitio deferueat, & fumi resideāt, aut euanescant: quemadmodum aqua turbulenta, prius quàm clara fiat &

perſpicua, bibenda non eſt, ne ſalutaris potio uertatur in noxiam.
4 Opprimendis igitur, aut temperandis & coercendis affectionibus
uoluntas noſtra corroboranda eſt, ut tantum uirium habeat ad res
agendas, quantum ratio ipſa neceſſarium fore iudicauerit: ad cuius
normam & præſcriptũ, conſilia, & actiones noſtrę dirigendæ ſunt.
Hinc enim prudentia illa exiſtet, totius uitæ humanæ optima re-
ctrix: ad conſtantiam, ueritatẽ & grauitatem omnia reuocans, uir-
tuteſq; alias gubernans. Hinc iuſtitia uirtutum clariſsima, quæ ne-
mini iniuriam eſſe faciendam, ſuum cuiq; tribuendum iubet. Hinc
temperantia, ab illicitis uoluptatibus nos auocans, licitis etiam tam
gulæ quàm ueneris modum imponens, luxum omnis generis coer-
cens, ac ordinem quendam & decorum in omni uita conſtituens.
Hinc deniq; fortitudo, in periculis incidentibus conſtantiam & de-
corum ſeruans, & ipſa inter uirtutes ſplendidiſsima: quæ rerum æ-
ternarum ſcientia & contemplatione alitur maximè, & cõſeruatur.
Qui enim æternas beatorum ſedes animo diligẽter intuitus fuerit,
uitæq; huius breuitatem, ac rerum humanarum inconſtantiam re-
ctè ſecum perpenderit: is haud alios hortatores deſiderabit, ad pe-
ricula omnia, repulſas, & mortem ipſam, ſi qua neceſsitas eò uocaue
rit, æquo animo perferendam. Neq; quicquam rerum pereuntium
tanti faciet, ut earum cauſa uel fidem ſibi fallendam, uel aliquid uiro
5 forti indignum faciendum putet. Oportet autem ad cognitionem
rerum gerendarum, perficiendi quod opus eſt, diligentiam ac con-
ſuetudinem accedere. Nihil enim prodeſt intemperanti, ea quæ re-
cta ſunt cognoſcere: nihil homini uiolento, leges iuſtitiæ tenere: niſi
& ille ad moderatè uiuendum, & iſte ad tribuendũ unicuiq; quod
ſuum eſt, ſe aſſuefaciat: & quod principiò durũ factu arduumq; ui-
detur, id exercitatione crebra maximè uelle, & in morem ſibi indu-
cere ſtudeat. Etſi autem rectè illud dicitur, rationẽ eſſe, quæ animi
appetitus regere, ſuoq; imperio ſubijcere debeat: uerumtamen ex-
perimur ipſi, fruſtra illam conari, niſi hic ſe præbeat obedientem.
Quod aliter præſtare nequit, niſi diu multumq; aſſueuerit parêre.
Aſſueſcendo enim comparatur habitus, de quo loquimur, uirtutis
moralis. quæ uirtus radicibus actis, ducit nos in mediocritatem il-
lam, quæ eſt inter nimium & parum: ut nec ſimus ſtupidi & uacui
ſenſu, nec affecti quouis modo ſupra modum efferamur. Quemad-
modum igitur non ſatis eſt, agricolam nouiſſe agri colendi rationẽ:
neceſſe eſt eum munus & opera artis ſuæ ſumma cum diligentia e-
xercere, ſi fructus ex agro uelit percipere neceſſarios: non ſatis item
eſt imperatori, tenere modos & rationes belli gerendi: niſi curam
& diligentiam adhibuerit, ut omnia rectè & ordinè fiant, deſperare
cogetur uictoriam: ita cognitio rerum honeſtarum manca eſt, ſine
conatu & exercitatione efficiendi. Omnino qui inertiæ indulgent,
labori

labori non incumbunt (non enim loquor iam de ijs qui res agant contrarias cognitioni quam habeant, quos peiores esse constat laborantibus inscitia negotij gerendi: sed de ijs, qui docti & eruditi, nihil attrectent eorum quæ labore & sudore sunt comparanda) tales inquam, quamuis scientia & consilio ualeant, tamen quia exercitationem nullam adhibēt, agendiq́ diligentiā, fit, ut id quoq; quod natura studioq́ illis est comparatū, diffluat, ac paulatim dilabatur. Et naturam quidem omni in re primas tenere, certum est: sine qua fœliciter nihil agi possit, nec in disciplinis percipiendis, nec in uirtutibus acquirendis. Verumtamen ea non satis est ad perfectionem, quacunq; in re cōsequendam. Neq; enim tam bona natura esse potest ulla, quin cura illius quasi excolendæ intermissa, fiat uitiosa: quē admodum agri quanuis fertiles, uel nō fructificant, uel herbas proferunt inutiles, innocentes'ue, nisi excolantur. Neq; item tam ulla est mala, quin obeundis & exercendis officijs, ad frugem (quod dicunt) bonam perueniat. Adsit modò studium, ac firmum propositum, pectus uirtutis sitiens, rectaq́ ratio author sit agendi, dux & moderatrix. Nulli prorsus desperandum est. Imò quò cuiq; ingenium contigit tardius ac obtusius, hoc maiore labore cōniti debet, ad illud exacuendū. Tardius forsan, aut minus consequetur, quàm uolet: tamen studium & assiduitas exercitationis efficiet, ne labor sit prorsus inanis. Nota sunt exempla Socratis, clarissimi philosophi, & Stilponis Megarei, qui summo studio, & summa in actionibus honestis contentione & constantia, feram naturam suam cicurasse, multis'que & magnis uirtutibus ornasse ac cumulasse traduntur. Iam & in Euangelicis literis parabola de talento docet, dona mortalibus à Deo concessa, si studiose curentur, confirmari & augeri: sin negligantur, amitti, & funditùs extirpari. ut non immeritò Paulus apostolus Timotheum suum hortetur, ad donum quod illi obtigisset excitandum, curaq́ & consuetudine excolēdum. Cùm autem omnis ætatis intersit, discendo assuescendoq́ facultatem sibi comparare honestarum actionum: tum ætas prima sic educanda est, & instituenda, ut uirtutem amare, uitia odisse condiscat: ut ex his quasi seminibus consurgant olim arbores amplissimæ, honestissimos ferentes fructus. Cuius enim animus ad eam rationem erit assuefactus, hic in muneribus uirtutum fungēdis, uel cum uoluptate, uel si ardua & grauia fuerint, non grauatim uersabitur. Huic minimè opus erit legum institutis: non præmia, nec pœnæ legum talem continebunt in officio. Ipse nimirum sibi erit lex: habebit in animo notiones rerum pulcherrimarum, habebit uolūtatem bonarum rerum exercitatione assuefactā. His ducibus in omni uita, inq; rebus agendis utetur. Sed urgeat fortè adhuc aliquis, hominem inuentū esse nullū, qui ab omni eruditione paratus, ac exercitatione

Cic. de Fato.

Matth. 25.

2. Timo. 4.

6

rerum honestarum auctus, ita se gerat, ut nō sępe de uirtutis uia deflectat, ac labatur: turpius etiam lapsurus, nisi legum uincula timeret. Scio ego hoc nomine doctrinam infamari, ac omnem uirtutis cultum, quòd neminem sui cultorem ad perfectionem deduxerit. Verùm qui sic disputant, eadem ratione & legem diuinā, & omnes honestas disciplinas uituperent licebit. Quis enim hominum legi diuinæ ad unguem satisfecit? Quis ullius disciplinæ adeò obseruās fuit, ut ab eius præscriptis non sæpe discesserit? Et tamen & lex diuina, & sapientiæ artes sunt, quo ad eius fieri posit, cognitione cōprehendendæ: ut scopum uideamus, quò consilia & actiones nostræ omnes sint dirigendæ: ad quem quo quisque propius agendo accesserit, hoc gradum altiorem tenere putandus est, ad summā beatitudinem cōscendendi. Conantem etiam ad summa peruenire, honorificum fuerit in inferioribus resistere. Est enim & in ipso conatu uirtus quædam: qui quò magis intēdetur, hoc minus reddet hominem uitiorū morbis obnoxium. Neq;, quia nemo omnibus uirtutum numeris absolutus esse uidetur, ideo minus ad uirtutem contendendum est: imò ita agendum, ut etiamsi conatum uires defecissent, simulachra tamen uirtutis habere satagamus. Verùm pios conatus numinis diuini afflatus nō deseret: eorum præsertim, qui indesinenter preces illi fuderint, sese'q; illi commendauerint. Sed nos palàm, ut uidemur, fecimus, secūdum naturam, maximam uim esse doctrinæ, exercitationis adminiculis fultæ: eaq; & intelligendi prudentiam acui, & agendi facultatem excitari ac confirmari. Voluimus autem locum hunc copiosius tractare, ut causas bonorum morum, atq; adeò uirtutum ipsarū explicaremus: uituperationibusq; eorum responderemus, qui pręcepta omnia pro nihilo habenda, soli'que naturæ obtemperandum esse contendunt. Vt autem, quæ dixi, magis perspicua fiant, in ætatibus, personis, ordinibus, & rebus uarijs demonstrandum est.

Diuisio huius primi Libri de moribus, et propositio dicendorum.

CAPVT VI.

Quæ cura debeat esse puerorum, ac iuuenum rectè instituendorum.

DVCAMVS autem orationis huius initium ab ea, cuius proximè meminimus, ætate puerili: quibus moribus ac opinionibus sit imbuenda, ut quasi fundamenta firma iaciat uitæ deinceps honestè, sanctè & laudabiliter degendæ. Nihil enim animis hominū magis adhæret, quàm id cui à teneris consuescunt. Itaq; si quid eis noxij, dum adhuc molles sunt, ac teneri, immisceatur, non minus in eis ad æternitatem ualebit, quàm si surculum ueneno inficias, qui in maximam arborem crescat: unde tandem fructus enascentes, & sint mortiferi utentibus, & seminibus nihilo melioribus materiam præbeant copiosam. Curent igitur parentes, filios

lios suos ijs institutis & præceptis erudiri, ut illi primis ab annis noscere incipiant quid honestum, quid turpe sit, quid expetendum, quid fugiendum. A' uoluptatibus, in quarũ regno uirtus consistere nequit, eos maximè arceant. Cibi & potus mediocritatẽ eis præscribant. Ad frigus & æstum tolerandum, lectiq; duriciem (modò ne quid uiribus, ac bonæ corporis habitudini incommodet: cuius curã geri oportet, ut animus bene habeat, sitq; magis perspicax) eos assuefaciãt. Hominum malorum cõsuetudine eis interdicant: dicta & actiones eorum omnes ad decus, iustitiam, lenitatem, mansuetudinem & humanitatem forment. Turpitudinem autem, iniuriam, iram, inuidiam, fastum, luxum, & immanitatẽ eos fugere iubeant. & quantum à rerum turpitudine, tantum à uerborum improbitate eos cohibeant: rationem etiam dictorum & actionum ab eis exigant. Atq; ut ad omnem uirtutis partem eis aditum patefaciant, nõ tãtum ab actionibus uitiosis, uerbis turpibus, sed à cogitationibus quoq; rerum malarũ eos quàm maximè remotos esse uelint. Quod non alia ratione commodius efficient, quàm otij interdictione. Ergo uideant parentes, ne pueri puellæ'que otiosi primos trasigant annos: curent ut semper laborent aliquid, atq; etiam pensum laboris ab eis exigant. Segnitiem ac inertiam eorum uerbis castigent: ab officio uerò procul discedẽtes, ferula feriãt. Noli, inquit Salomon, «
rex sapientissimus, subtrahere à puero disciplinam: si percusseris «
eum uirga, non morietur. Tu percutis eum, & animam eius de infer «
no liberas. Iam quid alijs præstare pueri debeant, docendi sunt: «
quid parentibus, quid ciuibus, quid Reipub. quibus rationibus societatem cum hominibus & concordiam tueantur: quomodo se gerant aduersus superiores, inferiores, pares: aduersus socios, amicos, cognatos & agnatos: aduersus notos & ignotos, ciues & peregrinos: aduersus magistratus, dominos, seruos: tum etiam aduersus hostes & inimicos: id'que, priuatis & publicis in rebus. Omnium autem maximè interest, teneram ætatem imbui religione Dei immortalis: ut sciat, à quo omne bonum expectandum sit, cuius nutu omnia gerantur, qui sit uindex malorum, remunerator bonorum. Itaque ad ædes & conciones sacras adducenda est, ut ritus & ceremonias cognoscat, sacramenta ueneretur, precibus uacet: atque ijs rebus studeat, quibus & summi Dei gratiam demereatur, & hominibus placeat. Remedia etiam sibi paret, quibus se muniat contra omnes diaboli, carnis, & mundi huius insultus. Ingenio adolescentis cognito & perspecto, applicent eum parentes ad eas artes, ad quas naturà eum ferri uiderint: ut earum artium rudimenta noscere & amare incipiat, quibus deinde per omnem uitã, operam sit daturus. Quòd si fortè peregrè adolescens mittendus sit, eadem cura adhibeatur eo excolendo: serio'que cohortandus,

ut non tam ſtudeat quamplurimos homines in ſingulis gentibus cognoſcere, aut multorum familiaritates cõſequi, quàm quid apud exteros populos dignum ſit bonis moribus, legibus, diſciplina: ut id obſeruet, ac domum reuerſus exponere queat, ad res domeſticas emendandas. Cùm autem nõ auribus modò, uerùm etiam oculis, ętas illa à maioribus natu, atq; in primis à parentibus diſcat, quid ſibi faciendum ſit: ideo ſtudeant modis omnibus parentes, ut tales ſe ante liberûm oculos gerant, quales eos eſſe uelint. Certè nec ebrioſus pater efficiet, ut amorem ſobrietatis in filio excitet: nec profundens ſua, nec ueſtitu nimio indulgẽs, frugalitatem liberis commendabit: nec uiolentus, nec in ira crudelis, nec ſanguinis appetens, nec hominum interfector, leges tranquillitatis, placabilitatis, aut humanitatis, natis ſuis præſcribere poterit: cùm quidẽ pulchrũ ſibi tenera ætas ducat, ueſtigia parẽtum ſequi & imitari. Atq; hic uelim unuſquiſque parentũ ſe inſpiciat, an non magna ex parte mores prolis ſuæ corruperit? Magnatum filij pleriq; omnes nimis molliter, ac in magna uitæ licentia educantur: in choris puellarũ, inter citharas et obſcœnas cantilenas, inter aſſentationes tam familiariũ quàm pædagogorum, perpetuò uerſantur: faſtum & contumaciam imbibunt à primis annis: byſsinas ueſtes prius cognoſcunt, quàm fari incipiant: mirantur aureas torques, numeroſam familiam: meditantur ab ineunte ætate dominationem, pompam, dapes uarias, ultionem: nimiaq; indulgentia neruos omnes mentis ſanæ perdunt: & cùm parêre nunquam didicerint, imperare concupiſcunt. Atq; his moribus, hacq; diſciplina imbutos, nec ulli magiſtro transformare, nec Mercurio refingere, nec Vulcano recudere poteſtas eſt. quę cum lacte nutricis quaſi ſuxerunt, ea per totã uitam perſequuntur. Virtutis nomen in ore ferè habent: rem autem ipſam, quæ maximis laboribus comparetur, perpauci norunt, longè pauciores agendo attingunt. Sed ne plura, fortunæ indulgentia ac genus uitę deprauatæ efficit, ut eis nec pueris, nec adultis, nec uiris, nec ſenibus ad bonam frugem peruenire liceat: impeditis ſcilicet, plurimis uitiorum illecebris. Neq; enim facile eſt, eum qui aſſuetus ſit malefacere, nouum induere habitum benefaciendi: quemadmodum Aethiopi, pellem nigram in quamuis aliam mutare, non eſt facile: idq; fieri nullo modo poſſe ſine Dei beneficio ſingulari, oracula diuina teſtantur. Ergo & tot prauitates emendandæ eſſent, & rerum ueræ notiones in teneris animis inſerendæ: cùm quidem nulla (ut dictum eſt, & ſæpe dicetur) bonorũ morũ pernicies maior ſit, quàm prauæ de rebus opiniones, ac ignorantia ueritatis. Nemo eſt autẽ qui ignoret, multa in hac parte deſiderari, ut dixi, in parentibus. Quotus enim quiſq; eſt, qui liberos ſuos inſtituat: aut ſi id uelit, rationem teneat rectè inſtituendi? Nec eſt quicquam de hac re legibus

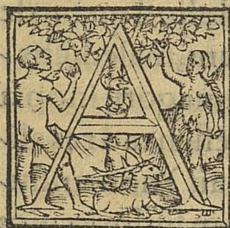
Hiere. 13.

bus

bus nostris constitutum. Moribus tantùm receptum est, ut qui uelint liberos suos ad aliquam uirtutis laudem peruenire, eos uel in ludos literarios mittant ad magistros, uel in aulas principum, uel ad quemuis alium, cuius consuetudine putent eos fore eruditiores.

CAPVT VII.

Aulæ mores, & utilitates.

AC DE ludis quidem literarijs erit nobis alius dicendi locus. Nunc de aula, quæ nõ immeritò uideri posit urbanitatis & ingeniorũ periclitandorum officina. Et certè sunt in aula permulti alienorum ingeniorum prudẽtes existimatores, qui facilè mores eius, qui se illis dedisset, forment, & quasi recudant. Quod utinã semper, aut saltem sæpius, bono fieret generis humani. Sed nescio quo modo mores aulici magna ex parte ad uanitatẽ & ambitionem incubuerunt. In supellectilẽ, uestitum, epulas, luxum omnis generis, immanes pecuniæ impenduntur. Inuidię & insidiarum plena sunt omnia. Stultitia & maleuolentia multorũ perferenda est. Et qui præstant alijs uirtute ac diligentia, iniurias multorum deuorare coguntur. Amicitiæ pleræque omnes ambitiosę & fucosæ, & quę tam diu durent, quamdiu uidemur gratiam potentũ obtinere. Etsi autem permulta horum communia sunt aulę cum reliquis hominum ordinibus: tamen quia aulici mores in oculis omnium maximè positi sunt, ideo hic prætermittenda non erant. Plurima & maxima commoda ad cũctam Rempub. ab aula peruenire, atque ad res priuatorum, constat inter omnes: quippe cuius in tutela & præsidio sint res omnes bonæ, possessiones priuatorum, cõiugia, liberorum procreatio & institutio, honesta disciplina, hominum commercia, pax publica, salus & dignitas Reipublicę. Hę quidem res tales & tantæ sunt, quæ casu nullo modo gubernari aut defendi queant. Necesse est multis & præclaris uirtutibus præditos esse, uarijs & eximijs artibus instructos, qui tot & tantis bonis consulere, easque cum dignitate posint tueri: & quemadmodum Plato in suis Legibus reliquit scriptum, non boues bobus, nec capras capris, sed utrisque hominum genus, multo illis præclarius, præesse: sic cœtus humanos neque bene regi, neque ratione administrari posse, nisi ab excellẽtibus uiris, & quasi semideis, qui ad Dei opt. max. bonitatem & prudentiam quàm proximè accedant. Omni igitur studio connitendum est ijs qui publicam obtinẽt authoritatem in aulis, quique præsunt rebus humanis, ut uirtute & prudentia utantur, & publicis & priuatis rebus administrandis: utque familiares suos, qui se ad ductum & imperium eorum applicarunt, ad omne genus officij instituãt. Cantilenæ, epistolæ, libelli muliebribus affectibus pleni, in delicijs habentur aulicis: & quos hæc nõ oblectant, illi ine-

pti

pti esse iudicantur. Verùm intelligendum est, huiusmodi delicijs animos teneros ad molliciem omnem delabi, ad honestas autem co-
„ gitationes actionesq; ineptos reddi. Corrumpunt enim (ut Paulus
„ ex Menandro citat) bonos mores, colloquia mala. Maxima pars temporis consumitur ab hoc institutum uitæ sequentibus in tesseris, amoribus, conuiuijs, compotationibus: alij cum scurris & assentatoribus multas horas transmittunt: sunt qui nihil aliud quàm de fama & existimatione hominum detrahere didicerunt, maledictisque & conuicijs alios insectari. Quę quidem omnia, negotij inopia plerunq; fieri uidemus. Itaq; assuefaciendi omnes essent ad res aliquas agendas: & qui laborare nollent, ij (ut Paulus ait) ne manducarent. Est enim illa humano generi indicta mulcta, in sudore cuiq; uescēdum esse pane suo. Aiunt in moribus Turcicis esse, ut omnes, quantumuis diuites, ac genere clari, à primis pueritiæ annis arte aliqua manuaria erudiantur: qua & corpus exerceant, &, si egestate premantur, uictum sibi parent. Nostris uerò aulicis nō tantum manuarias, sed & ingenuas artes callere, nimis plebeium uidetur. Itaq; uiuitur in ignauia & socordia: quam sequuntur latrunculi, tesserę, compotationes, libidines, & reliquæ aularum pestes. Sed ab his pestibus difficile esset iuuentutem cohibere, nisi uiri graues cōstituerentur, qui peruersos illorum mores notarent, ac seueritate aliqua castigarent. Ac de moribus quidem pueritiæ & iuuentutis, quàm solicitæ olim erant Respub. optimè constitutæ, magno argumento est puer ille ab Areopagitis damnatus, quòd oculos coturnicum erueret. Fecerunt hoc iudices sanctissimi, non quòd coturnices tanti faciendas esse putarent: sed quòd id malæ mentis indicium esse existimarent, multisq; malo futuræ, si puer adoleuisset. Itaq; eum dānarunt. Tanti interesse putabant, peruersos puerorum mores punire. Nos ista negligimus, aut certè leuiter curamus. Neq; multum referre censemus, quibus moribus, aut qua quisque ratione primū ætatis tempus transigat. Ideo etiam multorum ætatem prouectam deploramus. Fieri enim nō potest, ut ętas matura sit laudabilis, quę fundamentis adolescentiæ parum rectè sit constituta.

CAPUT VIII.

Studia adolescentum qualia. & de exemplis ad imitandum proponendis: & epilogus superius dictorum.

OMNIBUS igitur adolescentibus, sed in primis ijs qui ad Rempub. olim sint accessuri, danda opera est, ut à primis annis quamplurima sibi cōquirant instrumenta rerum gerendarum, pectusque suum imbuant optimis agendi præceptis, traditis à magnis uiris, usuque rerum edoctis. Neq; existimēt, ingenij celeritate & naturali quodā acumine expediri posse negocium

cium omne. Opus est profectò arte & doctrina, ad controuersias implicatas: quibus explicandis honestius certè fuerit, te ipsum inspicere posse rei, qua de agatur, naturam, quàm ex sententijs alioru semper pendere. Sciant adolescentes, multum inter inertes & industrios, multum inter ignauos & fortes, in rebus agendis interesse. Cogitent, uerum decus non in generis nobilitate, non in diuitijs, non in pompa ministrorum, quæ bonorum & malorum communia sunt, situm esse: sed in ijs, quæ bonorum propriæ sunt, uirtutibus, prudentia, iustitia, temperantia, liberalitate, cōtemptu casuum humanorum. Has uirtutes cognoscere & exercere assuescant: atque ijs non sibi tantùm, sed alijs quoque consulere discant. Quoniam autem ætatis huius faciles sunt & multiplices lapsus, ideò & cum uiris grauibus ac prudentibus consuetudo eis habenda est, & exempla illorum qui existimatione bonorum uirorum probentur proponenda, moresque imitandi: idque & in bellicis artibus, & in urbanis. Hunc morem usitatum fuisse Romanis, significat Virgilius, cum dicit Pallanta à patre comitem fuisse datum Aeneæ:

— Sub te, inquit ille, *tolerare magistro*
Militiam, & graue Martis opus, tua cernere facta
Assuescat, primis & te miretur ab annis.

Significat & Cicero, qui se ad aulam Scęuolæ auguris, uiri principis, à patre primùm deductum fuisse disciplinæ causa cōmemorat, ut quoad posset & liceret, à senis latere nunquā discederet: pòst uerò augure mortuo, se ad Scęuolam pontificem contulisse, ut eorum prudentia fieret doctior. Egregiè hoc quidē à Cicerone, ut permulta alia. Neque enim rationis uiam insistere, neque uirtutum excellentiā ætate corroborata facilè extruere queas, nisi in adolescentia fundamenta illa ieceris præceptorū & imitationis. Velim autem, ut uiri principes eas, in quibus Cicero uersatus est, aulas cū animis suis cōsiderent: suasque etiam ipsorū aulas non alio loco habendas statuant, quàm scholarum uirtutum omnium, quarum quidē scholarū se ipsi magistros & parentes esse profiteantur: neminemque ad eas admittant, nisi qui uel factis egregijs uirtutis suæ specimen dedisset: uel si rudis adhuc sit, & ignarus rerum, se tamē erudiri, & ad omne uirtutis genus assidua exercitatione formari uelit. Habeant igitur principes in his publicæ disciplinę scholis uaria exercitationum genera, quibus aulici erudiantur, & ad decus gloriamque excitentur. Proponant exempla clara & illustria fortitudinis, iustitiæ, continentię, pudoris, pudicitiæ, ac reliquarum uirtutum: quæ iuuentus imitetur, suosque mores ad illa fingat & accommodet. Adiungant etiā tyronibus nonnullos pædagogos, qui illos & dicere & facere doceant: qualis Phœnix Achilli à patre Peleo datus erat. Sic enim ille ad Achillem: Tibi, inquit, à patre *— comes atque magister*

d Sum

Sum datus, ut præcepta tibi, rerumq́ bonarum,
Verborumq́ darem: rebusq́ ut fortis agendis
Esses, & uerbis posses orator haberi.
Nondum etenim poteras primis hæc nosse sub annis,
Queis rebus laus magna uiris, & summa paratur
Gloria, bellorum meritis atq́ arte loquendi.

Quid enim absq; hac seueritate disciplinæ boni existere posit, docent mores aulicorum multorũ, in id inprimis studentium, ut adulentur, conuiuentur, choreas ducant, meretricentur. Quamobrem si principes aularum, uolunt consultum rebus humanis, aut ad modum iam dictum suas aulas instituant, aut rationem meliorem inueniant, ut tandem habeant quos ex his scholis, doctos iam & exercitatos ad gerendam Rempublicam emittant: qui artibus Reipub. tum domi gubernandę, tum foris ab hoste tuendę in aula instructi, in aciem tandem tanquam delecti heroes progrediantur: ubi partim iuredicundo, partim sententia dicenda, partim iniurijs propulsandis, partim patria defendenda, testentur, se aulicæ disciplinæ alumnos esse minimè poenitendos. Quod si cui hæc quæ dixi uana esse uideantur, huic quid tandem ad uitam honestè, magnificè, animosè & grauiter degendam necessarium uideri posit, haud sanè intelligo. Ergo tu tantùm illud discendum putabis filio tuo, quomodo comptè incedat, quibus uerbis uel ad blanditias uel ad beneuolentiam utatur: quo gestu proceribus appellandis caput nudet, poplitem flectat: quibus uijs opes cumulet, domũ sibi nitẽtem reddat, hortum bene cultum, supellectilem splendidam, ministros pulchre uestitos: qua ratione ornet & apparet conuiuia, conuiuas excipiat, ad honores perueniat? Minimè uerò illi discendum censebis, quibus rebus instruat se ad uitæ moderatum & æquabilem habitum, ad res secundas & aduersas æquo animo ferendas, ad causas & actiones humanas cognoscendas & dijudicandas: denique ad ea dicenda & agenda, quæ & ipsum testentur moribus esse inculpatis, & eius domesticos uitę incontaminatæ: omniaq; ab eo fieri cùm honestatis causa, tum studio religionis & Reipublicæ? Scilicet hæc quæ postremò dixi, talia sunt, quæ nullo negotio discuntur, absque doctrinæ præceptis, absq; morũ magistris: illa quæ primò, opus habẽt exercitatione longi tẽporis, & doctoribus. Sed hęc missa faciamus: neq; nobis tam inepta persuaderi patiamur ab ijs, qui se nõ aliter suã inscitiã posse tueri putant, quàm doctrinæ pręceptis infamãdis. Nobis uerò sit ita persuasum, nullam morũ pestẽ esse maiorẽ, quàm ignorantiã, & rerũ malarũ consuetudinẽ: contrà, nihil æquè cõformãdis moribus cõducere, quàm si pectus onustũ habuerimus optimarũ rerum cognitione: nobisq; exempla probatorum hominum,

num, quos uidimus, uel de quibus legimus, propofuerimus ad imitandum: atque ad præcepta ipsa usum adiunxerimus, optimum magistrum dicendi atque agendi. Et hæc quidem de moribus adolescentum omnium, qui cum laude in Republica uersari uelint, generatim & uniuersè dicta sint.

CAPVT IX. DE REGE.

I. Causa regum constitutorum. II. Diuersa electionis & imperij ratio regũ Poloniæ, quàm aliarum quarundam nationum. III. Virtutes, quibus reges boni præditi esse debent, explicantur. 1. Prudentia, consuetudine doctorum, adulatorũ uerò fuga: lectione item librorum tum sacrorum, tum ab alijs conscriptorum comparatur. 2. Temperantia, affectionibus animi, & uoluptatibus corporis modũ constituit. 3. 1. Iustitia, bonos præmijs, malos pœnis afficere: 2. plus Reipub. quàm suæ priuatæ consulere: 3. Reipub. membra omnia curare, nec ulla negligere: 4. æqualitatem inter ciues, superbia, arrogantia, & insolentia de animis eorum detracta, constituere: 5. uirtuti & dignitati omnium ex æquo consulere: 6. nullam Reipub. partem deserere: 7. delationibus non temerè credere: 8. inter optimates inimicitias non serere, nec potentiam eorum frangere: 9. Discordias inter ciues tollere, concordiam constituere, iubet. 4. Ad liberalitatem pertinet, uidere cui, quid, propter quid, & quantum dandum sit. 5. Fortitudinis est, æquo animo omnia ferre, & secunda & aduersa: pro patria item, & re iusta, mortem oppetere. IIII. Non tantùm edictis & decretis, sed exemplo rex regere debet. V. Negotia quoque sua Deo immortali sedulò commendare.

NVNC de moribus aliarum partiũ Reip. dicamus. Incipiamus autem à regia potestate, quam maximè diuinam esse putãdum est. Dei enim, qui unus totius orbis rex est, imaginem in terra exprimit. Nemo potest eam potestatem sine multis & maximis uirtutibus fœliciter gerere. Et hæc causa ui- I
detur fuisse, quamobrem homines olim parêre uni cœperint. Paucissimi enim semper erant in omni Repub. qui reliquæ multitudini multum uirtute præstarent. itaque quem unum omnium prudentissimum & iustissimum iudicabant, eumque de tota Rep. benemereri posse sperabant, ad eum imperium deferebant. Deinde procedente tempore, hoc genus potestatis filijs regum mãdari cœptum est: de quibus spes esset, non tantùm in imperium, sed in uirtutes & præclara patrum facinora successuros. Et id quidem apud nationes II
multas moribus & consuetudine receptum est, ut filij regum patribus in regnum & imperium succedant. Apud Polonos nõ est satis, nasci filium regis. Eliguntur enim uoluntate ordinum omnium reges, non nascuntur. Itaque etiam non ea utuntur Polonici reges potestate, ut uel leges condant, uel aliquid ad perpetuitatem sanciant, suo arbitrio. Omnia agunt cùm ex ordinum suorum sententia, tum

ex legū pręſcriptione. Rectius id quidem, quàm apud eas nationes, quarū reges & tributa ex ſua uoluntate imperant populis, & bella exteris indicunt, & alia munera exercent. Quod etſi ſæpe cum cau ſa, & cum ſalute Reipublicæ faciant: tamen quia exleges ſunt, facile ad tyrannidē illam odioſam delabuntur, cuius propriū eſt omnia ex libidine agere: cum quidē regia poteſtas moribus & legibus patriæ cogatur obtemperare, & ex præſcripto earum imperare. Quamobrem reges Polonici omnes (Boleslao illo homicida excepto) ad extremū uitæ diem dignitatem ſuā obtinuerunt, ſemperq; inuicti habiti ſunt: contrà quàm reges et principes multarū aliarum nationum. Quorum alij uel à ſuis, uel ab externis populis pulſi ſunt: alij ui capti, & armis: nonnulli inteſtinis ciuium ſuorum ſeditionibus uexati & afflicti: quidam etiam in acie ab hoſtibus profligati. Tulerunt ſcilicet Polonię reges dignā moderationis & uirtutis ſuæ mercedem. Itaq; & nunc clara eorum memoria, omnibusq; grata, per ora ac ſermones hominum fertur: & deinceps nulla unquam
III ætas futura eſt, quę de illorū laudibus cōticeſcat. Omnino qui cum hac ſumma poteſtate in Repub. rectè uerſari uelit, eum non ſatis eſt honore & dignitate excellere: ſed prudentia etiam, alijs'que uirtutibus, cęteros anteire debet. Prudētia experimentis uel noſtris, uel
1 aliorū, uirtus noſtris ipſorū actionibus cōparatur. Nemo ſine prudentia nec ſibi rectè conſulere, nec alijs præclaram operam nauare
2 poteſt. Habenda eſt itaq; regibus conſuetudo cū uiris grauibus & prudentibus, ab eisq; conſilia rerum agendarum quærenda. Libri
2 etiam legendi. Vix enim eſt uia, qua facilius ad ſapientię laudē perueniatur, quàm legendo plurima, audiēdo, et memorię mandando. Multi principū ueteris memorię memorantur, qui nullum diem ſibi elabi paſsi ſunt, quo non aliquid temporis tribuerint lectioni. Doctis etiā uiris familiariter utebantur, quos obſeruabant, eisq; au res libenter cōmodabant. Aelius Lampridius tradit, Alexādro Seuero imperatori Romano in more fuiſſe, ut nihil ſaciret ſine doctiſſimis & prudentiſsimis hominibus, quibus ſpacium ad cogitandū & diſquirendum dabat: & de iure quidem & negotijs, iuriſperitos conſulebat: de re autem militari, milites ueteres, & locorū peritos: præcipuè autem ab hiſtoriæ gnaris requirebat, quid ueteres imperatores in rebus ſimilibus geſsiſſent. Quod CAROLO V. Romanorum imperatori, & FERDINANDO regi, prudentiſs. & fortiſsimis uiris, cùm oratoribus noſtris apud eos operam nauaremus, ſolēne eſſe, ipſi animaduertimus. Maximè autē regibus legendi libri ſunt, qui de regno & repub. adminiſtranda editi ſunt. multa enim in illis ſcripta extant, quæ non audent regibus populi ſubiecti dicere. Situs etiam terrarum, mores omnium gentium cognoſcendi: & præſertim earum, cum quibus res illis aliquādo futura ſit. Turpe eſt eū

dici

dici monarcham orbis, cui orbis cognitus nō ſit. Quomodo enim is quicquam cum illis rectè geret, quorū mores perſpectos non habeat? quomodo bellum in illis terris fœliciter exercebit, quarum ſitum ignoret, quibus rebus abundent, quid in eis deſideretur? Quidam etiam, omnis memoriæ facilè principes, nullum doctrinæ genus omiſiſſe uidentur, in quo non multū ſe exercuerint. C. Iulius Cęſar, primus ille Romanæ monarchiæ conditor, de lingua Latina librum ad Ciceronem ſcripſiſſe fertur. idem dicendi gloria ſummis oratoribus eſt annumeratus. Sed hæc illis temporibus laus erat principum uirorum maxima, qui etiam rationes dicendi prodiderunt: ut Brutus, Craſſus, Lucullus, Cicero. At, qui, & quanti uiri? in quali Repub. uerſati? quantarum rerum gloria clari? Alexander Macedo adeò cognitione rerum phyſicarum delectatus eſt, ut cum Ariſtotele præceptore expoſtularit, quòd qua re inter mortales omnes excellere uellet, eam ille docendo & ſcribendo alijs quoque traderet. Mathematicæ diſciplinæ ad Aegyptios reges inuentionem ſui primam referunt: in quibus Iulius ille Cæſar intantum excelluit, ut anni ſupputationem (in qua olim uitio pontificum mirè errabatur) ipſe ad curſum ſolis accommodauerit. Quę ſupputatio adeò omnibus probata eſt, ut nūc ſit in uſu toti Chriſtiano orbi. CAROLVM etiam Quintum, qui nūc Romani nominis gubernacula tenet, ijſdem ueſtigijs ad gloriæ æternitatem inſiſtentem, ab illa laude minimè abeſſe, argumento ſunt ſpectabilia illa & elaborata opera, in quibus ſitus regionū, conuerſiones cœli, ſiderū poſitus ac curſus expreſsi ſunt. quæ quidem opera, quocunq; uadat, etiam in expeditiones, cum eo circunferri dicuntur. Pulchrum eſt enim, maximos principes ut imperij faſtigio, ita rerum cognitione alijs præſtare. Sed in primis, regibus & principib. lex diuina cognoſcēda eſt, quaēdmodū Moſes in Deuteronomio præcipit, his uerbis: Deut.17.
" Poſteaquam ſederit rex in ſolio regni ſui, legem Dei à ſacerdoti-
" bus accipiat, eamq; omnibus diebus uitæ ſuæ legat, ut diſcat timere
" Deum, & cuſtodire præcepta eius: à quibus nō declinet, nec ad de-
" xtram, nec ad ſiniſtram, ut longo tempore regnet ipſe, & filij ipſius.
Profectò enim uerbo Dei multa rectè iudicātur, non tantum ad religionem, ſed ad Rempub. & ad res priuatorum pertinentia. Erat tempus, cum qui regis fungebantur munere, uel philoſophi erant, uel prophetę. quo quidem tempore Reſpub. optimè adminiſtratas fuiſſe, putandum eſt. Nunc multi principum nihil hæc ferè ad ſe pertinere ſtatuunt. ideo & in legibus multæ prauitates, & in Reip. partibus omnibus uitia multa exiſtunt. Et quam putas cauſam, cur conuentus exterarum nationum de religionis concordia habiti, ad nullū hactenus exitū perducti ſint: niſi quia reguli, quibus res mandabatur, ex ſcripturis nihil iudicare ipſi poterāt, aliorum narratio-

nibus credere cogebantur: interea nihil nisi ex sententia sua definiri & concludi uolebant? Nulla est igitur compendiosior ad sapientiam perueniendi uia, quàm lectio librorum tum sacrorum, tum etiam à uiris eruditis conscriptorum: deinde consuetudo bonorum & prudentum, qui & salubria consilia dare queant, & ea quæ perperam uel instituta uel acta sint, reprehendere audeant.

3 Profectò eorum orationem suspectam habere conuenit, qui ad uoluntatem aliorum omnia, nihil ad ueritatem loqui didicerunt: qui neq; dicto, neq; re molesti esse nouerunt: sed uel omnia, etiam magna uituperatione digna, tum dicta tum facta potentum approbant, laudant, admirantur: uel si quædam laudant, quædam uituperant, tamen utuntur oratione non satis rebus congruenti, sed in bonis metas excedunt laudando, in malis deficiunt uituperãdo. Omnino enim magis ueritas in dicendo, quàm artificium spectandum: & is optimè dicere putandus est, qui orationem rebus parem & congruam addat. Pręclarè Agesilaus, Laconum rex, illorum sibi consuetudinẽ optandam dicebat, qui iucũdi & suaues essent: sed ijdem pro re & tempore, tum contristare amicum, tum eidẽ resistere scirent: ab illis deniq; suas se laudes libenter audire solitum, qui ipsi ijdem re postulante uituperare non dubitarent.

4 Fugienda est igitur omni quidem homini, sed maximè uiro principi, consuetudo adulatorum: qui ipsi magno impedimento sunt, ne homo cognoscat seipsum. Omnibus certè hominibus hoc uitium innatum esse uidetur, ut adulatoribus delectentur. Cùm enim quisq; amet seipsum, sibiq; & tribuat ipse, & ab alijs tribui uelit, plus quàm æquum sit: fit etiam, ut adulatorẽ tanquam suarum uirtutum testem admittat, ei'que libenter aures patefaciat. Ex ignorantia igitur nostri, & morum leuitate, uitium hoc proficiscitur. Nemo illi facile resistat, nisi cognitione sui, & amore ueritatis. Qui enim nihil in sermone atq; oratiõe, nihil in moribus ficti, fucati, atq; fallacis amabit: is certè nec alijs adulabitur, & aliorum adulationes facilè contemnet. Quòd si homines priuati, qui adulatoribus delectentur, uituperandi, quanto magis uiri principes? quorum animi falsis opinionibus imbuti, in probrosa facilè delabantur, monitores non ferant, peccati eos non pœniteat, ueritate offendantur, uanitate orationis gaudeant. Sed mores deprauati effecerunt, ut hoc uitium non alibi magis atq; in aulis principum regnet: adeò ut nemo bonus aulicus habeatur, nisi qui adulari, ad uoluptatem aliorum loqui, multa pro loco et tempore fingere sciat. Ita, quæ domus exempla uirtutum præbere deberet plurima, ea labem hanc nefandam infert, & perniciosam ueritati. Quocirca uitiũ hoc fugiendum est, ueritas & prudẽtia amanda: qua qui destituuntur, rerum potiti, miscent & perturbant omnia: ipsiq; tandem cadunt maximo rerum humanarum malo. Etenim fieri nõ potest, ut

sine

sine prudentia Respublicæ bene regantur. Ea enim dux est & gu-
bernatrix actionum honestarum, ac uirtutum omnium. Quarum
uirtutum quatuor præcipuæ numerantur, temperantia, iustitia, li-
beralitas & fortitudo. Quæ omnes quidem omnibus ad beatè ui-
uendum maximè necessariæ sunt: sed regibus, qui populis imperãt
multis, multo magis. Nemo enim rectè alijs imperat, qui affectio-
nibus suis modum imponere non queat: qui iniustus, qui animo fra
cto & imbecillo sit, qui idoneis hominibus indigentibus non liben-
ter de suo impertiatur. Dicamus igitur de singulis. Primùm de 5
temperantia seu moderatione, quæ animi perturbationes sedat, po
testatis habenas regit, rebus modum constituit. Verissimè apud
Sallustium C. Cæsar, qui de rebus dubijs consultent, eos odio, ami
citia, ira, atq; misericordia uacuos esse debere, censet. Quòd si ani-
mos priuatorum decet consultando ac agendo ab ira, alijsq; moti-
bus alienos esse, quanto magis principum? quorum & ira in crude-
litatem facilè migret, aliæ quoq; animi perturbationes paruo nego-
tio ad affectus suos perducantur. Omnino qui ipse sibi non domi-
netur, quiq; affectionibus suis seruiat, Domini appellatione est in-
dignus. Sibi enim quisq; prius imperare debet, quàm alijs. Græci
uocant eiusmodi perturbationes πάθη, quasi passiones: patiuntur
enim animi, illarum quasi percussione, ac ne uerum cognoscant, im
pediuntur. Hinc principes illi in tragœdijs ira cæci, liuore furẽtes:
& cõmunis hominum uita testatur, quas rixas, pugnas, seditiones
excitare soleant, qui imperio eiusmodi perturbationum obtempe-
rent. Quo magis principes, & omnes qui sunt in magistratu, decet,
ut ab illis caueant: animum ad ueram agendi rationem assuefaciant,
ut fræna imperij rectè moderari, ac in actionibus cum laude uersari
queant, simulq; à uoluptatibus corporis sibi temperandũ statuant.
hebetant enim illæ animi uires: hominem, qui se illis dedidit, de gra
du dignitatis deijciunt, atq; à claris & honestis laboribus eũ abdu-
cunt, nec sui possessorẽ se diu frui permittũt. Testis est uita hominũ
& libri sapientum docent, rem ita se habere. Nos igitur hoc omisso
loco, ad iustitiam trãseamus. Cuius fruendæ causa, ut Herodotus, 3
Cicerone interprete, ait, olim bene morati reges constituti sunt. E- 2
ius proprium munus est, cuiq; quod suum est tribuere. & id quidẽ
duabus in rebus potissimum cernitur: in prẽmijs & pœnis. Hodie
pœnarum ratio habetur aliqua, præmiorum modica. nisi fortè per-
sonę aliunde commendatio accesit, quàm ex sola uirtute. Nam ho
minibus tenui fortuna, uel si in omni uirtute excellant, nulla, aut cer
tè perexigua præmia proposita sunt tum ad opes, tum ad gratiam,
tum ad dignitatem. Quid est, alteram partem Reip. rectè gubernã-
dæ curare, alteram negligere, si hoc non est? Si omnes debitis pœ-
nis plectuntur ob delictũ, cur non omnibus æqua præmia soluun-
tur

tur ob uirtutem? Solon enim ille in legibus Atheniensium scripsit,
non minus præmijs quàm pœnis Resp. contineri. Nisi enim boni
præmijs, mali pœnis afficiantur, Resp. diu stare non potest. Pœnæ
legibus apud nos comprehensæ sunt: præmia in honoribus distri-
2 buẽdis cernuntur. de utrisq; suis locis à nobis dicetur. Nunc illud,
quod in regibus in primis necessarium est, dicamus: ut maximè cha
ram habeant Rempub. neq; ullam eius partem negligant, neq; tam
suę ipsorum utilitati quàm publicæ suorum populorum inseruiant.
Apud ueteres quidem, quoties aliquis regis titulo honoratur, to-
ties custodem populorum, pastorem'ue se uocari audit. quibus uer
bis admonetur, ut quos regere uelit, eosdem quoq; pascere memi-
nerit. At pastoris est, non tam sibi quàm gregi consulere. quod ora-
culis Dei proditum esse, Ezechiel diuinus uates refert his uerbis:
" Væ pastoribus, qui pascunt semetipsos. nonne greges à pastoribus
" pasci debent? & cætera, quæ uates copiosè commemorat. Quem-
admodum igitur pastoris est, magis gregi quàm sibi consulere: ita
regis, hoc est hominum præsidis ac custodis, est, non ad suas ipsius,
quod est tyrãni, sed ad eorum quos regit commoditates omnia re-
ferre. Qui enim in Repub. plus suis commodis consulunt, ij perso-
nam uiri principis pro dignitate tueri non possunt: ad iniuriam fa-
ciendam sæpe aggredientur, potestas ipsa præbebit eis occasionem
3 ad nocendum. Illud uerò quis non uidet minimè decere, ut cui to-
tum corpus commissum est, is aliqua membra curet, alia deserat: ab
aliquibus iniuriam arceat, ab alijs minimè: plus nonnullis ciuium
iuris tribuat quàm alijs, maiorem in Senatu quibusdam præ cæteris
authoritatem concedat. Quod quidem ut necessarium est, si cuius
authoritas fundamentis prudentiæ, fidei, & uirtutis est constituta:
ita prorsus indignum, nullo rerum illarum respectu. Sequuntur e-
nim illud partium studium, cùm incommoda multa & uaria, tum
confusio & perturbatio officiorum: sæpeq; fit, ut qui negliguntur,
uel negligant etiam ipsam Rempub. uel odio habeant: qui autem
præter meritum dignitate aut commodis ultra alios aucti sunt, ij
sint inepti muneribus Reip. aut non ita merentur de illa ut deberẽt.
deinde inter ipsas partes fiunt iniuriæ, & uerbera, & cædes, & alia
4 mala infinita. Cùm autem respublica ex inopibus & locupleti-
bus, ex nobilibus & plebeijs, & ex alijs ordinibus constet: efficien
dum est regi, ut si concordiam ciuium uelit esse firmam, constituat
inter eos, quoad eius fieri posit, æqualitatem: non quidem res om
nes inter eos communes faciendo, aut diuitibus quod inopibus da-
ret detrahendo, aut plebeijs nobilium prærogatiuas concedendo,
aut ordines confundendo: sed demendo de animis omnium arro-
gantiam, insolentiam, superbiam, & id genus pestes, societatem hu-
manam turbantes. Videmus homines huiusmodi uitiorum pesti-
bus

bus infectos, odiosam quandam, tumidã, & Reip. maximè nocentem inæqualitatem palàm uenditare: splendida ueste, ministrorum comitatu, imaginum uetustate, ferro, bombardis, & gladiorum fulgore superiores se cæteris hominibus facere: hinc honores deposcere, magistratus ambire, imbecillioribus pauorem ac terrorẽ incutere: uirtutem ac dignitatem ijs qui inferiores sint genere, potentia, opibus, magna ex parte detrahere. Hinc enim illæ uoces, & scripta mordaci felle tincta: plebeium sanguinem nec fauere, nec amicum posse esse unquam nobili sanguini. His uocibus, his'que pestibus regnantibus, nulla æqualitas, hoc est humanitas, beneuolentia, misericordia, iustitia nulla esse potest in Republica. Cõtrà, detracta de hominũ locupletũ diuitijs existimatione, de nobiliũ genere insolentia, de animis eorũ qui potentiores sunt superbia, coęquabuntur superiores cum inferioribus, ac in rerũ uarietate animorum paritas elucebit ordinum omnium. Non pœnitebit pauperes suæ paupertatis, nec plebeios sui generis: nec eos qui sunt alijs subiecti, suæ humilitatis. Omnino uirtus omnis, nisi in animis hominum radices fixerit, in rebus externis fragilis & caduca apparebit. Adeò nec iustitia nec concordia uera & stabilis est futura inter ciues, sine illa animorum æqualitate. Hanc in animis hominum efficere, planè regium est. Sunt qui regere, & regem dici, idem esse putent: quemadmodum pueris equo insidere idem est, quod regere equum: & dicere ius, idem quod in loco iudicis sedere: & agere præsidem, idem quod insignibus præsidis ornari. Verumenimuerò uehementer pueros errare, & Phaeton ostendit, qui importunitate à patre obtinuit, ut currum regeret, suo quidem & rerum humanarum magno malo: & Cyrus puer, qui tunicis, inter quos non oportuit, cõmutatis, iniquum exercuit iudicium: & multi homines mali ac stulti, qui ornamẽtis & reditibus magistratuũ gaudẽt, rem gerere nec sciunt, nec uolũt. Quid est igitur regem esse? Omnino, si uerũ quęrimus, non aliud est, quàm regere populos ditioni ipsius subiectos. Quomodo autem regendi sunt, nisi sapientia, & uirtute duce? illa ostendit rationes bene regendi, hæc uoluntatem addit efficiendi optimi regiminis. Cedò igitur, quomodo cõstabit ratio optimi regiminis, nisi paritas erit inter ciues constituta: quæ cùm esse non posit nec opum, nec generis, nec ordinum, necesse est eam cõstitui, uitijs illis ex animis hominum depulsis, arrogantiæ, insolentiæ, superbiæ: ut quasi in membrorum corporis unius disparitate, mixtura appareat grata, & toti corpori conueniens. Quo autem magis per regem uitia illa ex Republica fuerint abacta, hoc putabimus eum non tantum corpora hominum, ac res extrà positas, sed magis etiam animos regere & gubernare. Quod regiminis genus quãto difficilius, tanto præclarius existimandum est. Et certè hoc est homines uerè

regere, animis eorum imperare, pectora mulcere, ac fluctus perturbationum ſedare & tranquillare. Hoc fit partim ſermone prudēti, increpatione leni, exhortatione ſeria, quorum rationes opportunius à nobis alio in loco exponentur: partim ījs nutibus ac geſtibus, quibus homines moderati & humani regis beneuolentiam agnoſcant: inhumani, tumidi, & ſuperbi indignationē experiantur. Igitur rex ſuperbè aliorum dictis aures ne accommodet, inſolenter factis ne arrideat, arrogantium hominū conſuetudine ne delectetur. Contrà, quo quenque modeſtiorem uiderit, & in dictis, & in factis, & in omni uita, hoc eum magis comprehendat. Petulantia uerò illa dicta, quæ inter ſanguinem plebeium & nobilem, hoc eſt, inter Reipub. quaſi corporis unius membra, diſcordiam, odiū & hoſtilitatem inducant, ex ſua Repub. omnino abigat. Non iam dico, ut ea puniat: nō enim de legibus nunc tracto: ſed dico, ut ne eiuſmodi ueſanas uoces nec apud ſe iactari, nec in uulgus ſpargi permittat, quia uanę ſunt, quia contumelioſæ, quia in Deum & in homines impiæ, quia multorum malorum ſeminarījs refertæ. Certè etiam authorum ſuorum cogitationes infeſtas produnt. ferè enim fit, ut quo quiſqꝫ ſit animo in alium, eo illum in ſe eſſe putet. Inde enim ſuſpiciones iſtæ oriuntur, & ſermones odioſi, quibus uigētibus, ſocietas uitæ conſtans & firma eſſe non poteſt. Neqꝫ ſperandum eſt, ut iſti Rempub. in ſummis diſcriminibus unà defendant, qui ſic hoſtiliter de ſeſe mutuò & ſentiant, & loquantur. Ergo efficiendum eſt regi, ut uirtuti, ſaluti, & dignitati omnium ciuium ex æquo faueat, & conſulat: ut quemadmodum eſt communis populorum ſuorum dominus, ita communis ſit eorundem pater. Domini eſt, coercere ac punire inobedientes ſeruos: patris eſt, beneficum eſſe & indulgentem in filios. Vt igitur omnes qui regi ſubiecti ſunt, & timeant regem, quod eſt ſeruorum, & eundem ament, quod eſt filiorum, omnes ab eo coercendi ſunt qui deliquiſſent: qui autem in officio permanſiſſent, paternę beneuolentię ac benignitatis ſenſū complectendi. Et delectum quidem perſonarum ex uirtute facere, neceſſarium eſt gubernatori Reipublicę. Cęterùm utilitatem, quam ex aliquo percipias, uirtuti præferre, prorſus indignū. Polybius, uir doctus, &, ut ſcripta eius indicant, multum uerſatus in aula, ſcribit, reges neminem nec amicum nec inimicū natura habere, ſed utilitate amicitias & inimicitias metiri. Sed Polybius ſcripſit, quod in moribus regum deprehēdit, nō quod exiſtimaret fieri oportere. Quòd ſi priuati homines utilitate amicitias probantes, digni ſunt reprehenſione: quanto digniores ſunt īj, qui perſonas publicas gerunt? Nullus quidem poteſt eſſe reſpectus iuſti & honeſti, ubi omnia ad utilitatem conferuntur. Optimus igitur mos erit, ſi gubernatores eos ſibi & Reip. amicos eſſe putabunt, quos uiderint uirtutis ſtudioſos;

dioſos;

diosos: inimicos, quos uirtutis hostes. quales sunt homicidæ, libidinosi, raptores alienorum, & alijs flagitijs inquinati: quorum consuetudo & familiaritas notam principi aliquam inureret, maiestate eius indignam. Quod si rex totam Remp. charam habebit, nullamq; eius partem patietur desertam, certè & illud faciet, ut omnia municipia, quę hodie Palatinatus uocamus, in orbem circumeat, ac statis temporibus in eis commoretur. In hoc enim singulis municipijs additi sunt singuli magistratus, & singuli qui obeant ministeria regis, ut ne rex alijs locis neglectis, uno aliquo oblectet se: sed singulis se per uices ostendat regem esse cum potestate, in singulis certis temporibus regni solennia capessat, uota et querelas audiat, iudicia exerceat, ac omnia officij sui munera exequatur. Cognosceret hac occasione municipiorum omnium situm, locorum & arcium munitiones, & quàm sint rebus necessarijs instructæ ad aliquã uim hostium sustinendam: deniq; agrorum cultum, quid ferant, quid'ue recusent: hominum item studia ac mores, quos uel emendaret, uel tanquam censor notaret, ac in iudicium uocaret. Otiosos, ignauos, rei familiaris & cultus agrorum desertores castigaret, ac ad officiũ reuocaret: in scelerate & flagitiose uiuentes animaduerteret. Iret hoc modo rex obuiam otio, improbitati, & petulantiæ multorum: neq; eos libertate illa immodica, ac potius licentia diffluere pateretur. Multa rex uideret ac ageret ipse, multa uiris probatæ fidei cõmitteret. Intolerabilis est illa præfectorum quorundam municipalium licentia, in plebe spolianda, in accessu ad regem denegando. qui quidem accessus etiamsi non prohibeatur: plus tamen præfecti uerbis fidei haberi solet, quantumuis noxij, quàm popularium multorum iustissimis querelis. Sed rex præsens in municipio, facilè omnia expiscaretur, nec sibi à præfecto imponi sineret, si eum causam seriò dicere, ac sine ullo personæ respectu eo loco esse iuberet, quo alij quorumuis criminum rei esse debẽt. Aurea secula è cœlo, regnaq;, ut inquit Virgilius, Saturnia nobis redire uiderẽtur, REX, si morem hunc desitum quidem, & longo seculorum interuallo intermissum, sed & sanctissimum, & Reipub. summè necessarium, renouares. In delationibus nominis alicuius decet cùm omnem hominem, tum regem maximè, morem sequi Alexandri Macedonis: qui nemini delatorum utranq;, sed unam tantùm aurem pandebat, alteram delato integram seruabat, inde tandem quasi inter duas aures medius sententiam ferebat. Ergo si quispiam ad te secretò delatus est, uide ut delatum, per te aut quemuis alium, semotis arbitris admoneas: eiusq; uel confessionem uel excusationem audias, delatore tamen occultato. Singulari cautione opus est, ne delatoribus uel fides mox habeatur, uel uia deferendi prorsus præcludatur. Et quemadmodum nimiæ credulitatis est, omnia quæ audisses pro

certis accipere, qua inſidiatores abuti poſsint malũ alicui machinã-
do: ita omnibus aures claudere, imprudentiæ eſt. Multa enim ſæpe
per multos indicantur, ad cauendum tibi ac Reipub. perneceſſaria.
Itaq; principis eſt, nec delectari criminibus audiẽdis, nec fidem de-
lationibus prius habere, quàm omnibus cognitis quæ contrà dici
poſsint. Qui malicia aut ſtudio nocendi deferre aliquem certis ar-
gumentis compertus fuerit, ne ſit ei impunè. Sed tamen ita in eum
animaduertatur, ne cæteri à deferendo deterreantur, qui non alicu-
ius priuato odio, ſed Reipub. cui commodare uellent, amore, ſæpe
8 de rebus multis principem commonefaciant. Illud etiam minimè
eſt regium, ſed prorſus tyrannicum (quod tamen quidam potentię
ſuæ ſtabiliendæ cauſa faciunt, ut uel cauſas inimicitiarum inter o-
ptimates ſerant, quo facilius quod optant, illis diſsidentibus effi-
ciant: uel animos eorum aliquibus iniurijs frangant, quòd qui ani-
mo ſunt deiecto, non facilè obſtent libidini aliorum: uel eorũ poten
tes eſſe nullos uelint) quod in Hungaria annis ſuperioribus Tur-
cam molitum eſſe aiunt: dum & colonorum obedientia, & armis
interdictis, nobilitatem in ordinem redactam uoluit. Similia ſunt,
aut etiam crudeliora, quæ memoria ſuperiore Callimachum Expe-
rientem ſuaſiſſe ferunt, Ioanni Alberto regi: quæ quidẽ omnia uel
ad excidium, uel ad imminuendam ordinum dignitatem pertine-
bant. ſed Rex optimus pernicioſa conſilia, & ad tyrannidem ſpe-
ctantia repudiauit: Remq; publicam eodem ſtatu, quo à maiori-
9 bus acceperat, & ipſe conſeruauit, & ſuæ poſteritati prodidit. Om
nino princeps, Reipub. author & cuſtos, debet eſſe pacis ac concor
diæ inter ciues, controuerſiarum uerò & diſcordiarum ſedulus cõ-
poſitor. Nec ſecus debet dolere diſſenſionibus ſuorum ciuiũ, quàm
uel pater filiorum, uel caput reliquorum membrorũ: cùm quidem
ipſe caput ſit Reipub. ſuæ, paterq; patriæ appelletur. Non poteſt
eſſe corpus ſanum, nec bene conſtitutum, in pugna cutis cum oſsi-
bus, pituitæ cum ſanguine, genuum cum cruribus, cordis cum epa-
te. Non eſt uerus pater, qui filiorum diſcordias uel excitet ac alat,
uel non curet tolli & extingui. Non eſt dignus principis regiſ'ue
nomine, qui iniurijs afficit ſuos populos, odijſq; eorum inter ipſos
& delectatur, & ſeruit rebus ſuis: quemadmodum paſtor indignus
eſt appellatione ſua, cum oues diſpellit, opimis paſcuis abigit, ac o-
uilia miſerrimis cædibus replet. Et hæc in præſenti de iuſtitia, de
4 qua erit nobis ſecundo libro amplior dicendi locus. Adiungitur
iuſtitiæ liberalitas, uirtus tam popularis, quàm quæ maximè: & i-
pſa uiro principi in primis neceſſaria. Eſt autem liberalitatis, dare
cum dandum eſt, cui dandum, quantum, & propter quid dandum.
Itaq; non abs re fuerit, de omni ſumptu conſilia cum delectis com-
municare: ac quicquid fuerit muneribus expenſum, de eo, quem-
admo-

admodum de alijs sumptibus necessarijs, ad præfectos ærarij rationes referre. Nisi talis diligentia adhiberetur, annui reditus facilè exhaurirentur: ueniretur'que tandem ad alienandos oppignerandos'que reditus arcium, municipiorum'que: aut certè bello, aliaque Reipublicæ necessitate imminente, Rex se turpiter daret. quod non sine maxima & regiæ dignitatis imminutione, & Reipublicæ iactura ac discrimine accideret. Est autem illud uerissimum: Prodigalitate opes minui, parsimonia augeri. Hęc de liberalitate. Ma 5
ximè autem uiri principis est, rebus secundis non efferri, aduersis non succumbere. In pace etiam saluti & dignitati tum suæ, tum suorum populorum ad perpetuitatem consulere. Fœlix ciuitas, inquit ille,

Tempore quæ pacis, bella futura timet.

Ergo regi curanda sunt omnia quæ ad bellum pertineant, arma paranda, loca hostium incursionibus exposita frequentanda. Libentius milites in ea loca confluent, in quibus scient regem suum sæpe uersari: diligentiores erunt in officio: hostibus etiam erunt formidabiliores. Denique pax constantior erit, & diuturnior terræ, cuius principem uigilantem, ac omni tempore ad bellum paratum, exteris cognitum fuerit. Sed de bellis Tertio libro dicemus.

Quoniam autem non tam edictis & decretis homines obtempe- IIII
rant, quàm exemplo ad res præclaras excitantur: ideo principis est, se talem, regenda uita sua, præstare, quales populos sibi subiectos uelit habere. Mirabiles fortitudinis aculeos in animis militum suorum relinquit Imperator, cùm ita dicit: Eia milites, quod me uideritis priorem facientem, hoc quoque ipsi pergite facere. Contrà ignauum imperatorem, & delicijs luxuriantem, nullus militum, quantumuis magnificè loquentem, libenter audiet. Paulus apostolus tanti facit disciplinam domesticam, ut ex hac magnum sumat argumentum futuri Ecclesię episcopi. Quomodo enim, inquit ille, ecclesiam Dei gubernabit, qui propriæ domui præesse non nouit? Præstet ergo se princeps in omni uita talem, quales uelit esse populos suos. Nam, ut inquit ille, — *Componitur orbis*
Regis ad exemplum: nec sic inflectere sensus
Humanos edicta ualent, quàm uita regentis.

Magnam profectò necessitatem parendi imponit princeps populo suo, cùm non tantùm uerbis præcipit, sed exemplo præit omnibus, quasi manum porrigēdo sequuturis. Hæc necessitas non ui quidē corporali, nec ferro (quod legum est ac iudiciorum officiū) perficitur: sed pudore omnibus iniecto, ni faciant ea quæ principē suum uiderint facientem. Hac ratione princeps & aulam suam docebit, & magistratibus uirtutes gerendi res omnes commendabit,

& presbyteros ad munus suum excitabit, & iuuentuti uiam monstrabit ad artes optimas perdiscēdas, & subditos sibi homines prudentiores ac ad omne genus officij diligentiores efficiet. Parebunt ei omnes non inuiti, in rebus duris eum non deserent, & læta & aduersa communia sibi cum illo ducent: pro uiuo dimicabunt, cum
V mortuo cupient mori. Atq; in his omnibus uiro principi cogitādum est, omnia de quibus diximus, & quæ in eo requirantur, non tam esse humanarum uirium præstare, quàm diuini beneficij. Itaq; à Deo suppliciter petendum esse, ut in tanta rerum administratione aspiret auram benignitatis suæ. Neq; uerò in eo illi est acquiescendum, quòd sit legitimè nactus principatum. Nisi enim legitimè eo usus fuerit, nisi consilia & actiones suas ad Rempub. rectè regēdam, ad iustitiam omnibus ex æquo administrandam, ad religionē summi Dei tutandam conuerterit, nisi per uias mandatorū Dei ambulauerit, non alio loco reputabitur quàm Saul ille rex Israelitarū: qui in illa gente erat & optimus omnium, & pulcherrimus, qui iussu Dei in regem est electus, qui prophetauit, qui cum omnibus populi Dei hostibus circumcirca fortiter bella gessit, ac multas uictorias reportauit. uerùm quia uiam præceptorū Dei deserebat, ideo & à Deo abiectus, & regnum Israelis ab eo scissum, alteri delatum: & à spiritu Dei desertus, spiritui maligno traditus est, & in prælio filios suos omnes uidit interfectos: ipse quoq; uulneratus, sua ipsius manu est tandem trucidatus. Sed hęc omnia de Saule, notissima sunt ex historia sacra. Illud etiam de Ludouico Hungarorum rege, notius est quàm ut multis uerbis referendum sit: qui & ipse legitimè electus erat: sed quia iustitiæ parū diligens custos erat, choreis magis quàm serijs negotijs studebat, oppressorum iniurias nō uindicabat, aliaq; regia munera negligentius obibat, ideo talem uitæ exitum habuit, qualem orbis Christianus semper mœrebit.

Lib. 1. Regum, capitibus diuersis.

CAPUT X.

1. Senatus & equestris ordinis legati, cur in consultando de Rep. adduntur regibus? 2. Regi cur summa potestas data in republica. 3. Et hic de officio Senatus breuiter: 4. & de consiliarijs regis, qui illi adsint perpetuò: 5. & de secretarijs singulorum districtuum. 6. Regis est, ut consilio senatorum ipse adsit. 7. Concluditur definitio senatus, sumpta ab officijs.

CVM igitur uariæ propositę sint pœnæ regibus nō bene fungentibus officio suo, nullusq; regum fuit qui solus omnia munera sustinere posset, est hoc
1 ferè ubiq; moribus usitatum, ut ipsis regibus Senatus & multi magistratus addantur, qui cum eo Remp. administrent. Quod & Moses princeps
Exo. 18. populi Dei fecit, qui consilio Iethronis Madianitæ affinis sui, elegit multos uiros principes, cum quibus potestatem suam communicaret.

nicaret. Fecit & Darius Medorum rex, qui & ipse satrapas principesq; multos constituit, in quibus Danielem Hebręum esse uoluit: qui cum eo res omnes administrarent ac regerent. Apud Polonos, ultra Regem & Senatum, plurimum ualet Equester ordo: à quo mitti solent ex singulis municipijs certi legati, qui etsi ius dicendæ sententiæ non habēt, tamen de multis rebus necessarijs referunt ad Senatum. Decreta etiam omnia examinant: ut si quod Reip. noxiū esse uideatur, huic intercedant. Itaque nullæ leges apud nos, nisi legatis municipiorum subscribentibus, ratæ habentur. Videntur esse eo loco, quo apud Romanos erant Tribuni plebis. Cum enim in uulgo desideretur semper prudentia, grauitas, constantia: dabatur negotium delectis uiris, hoc est Tribunis, sententijs Senatus intercedendi, atq; prouidendi, ne quid Resp. detrimenti acciperet. Vidimus ipsi multa præclara esse cōstituta apud nos, ordine Equestri approbante: multa noxia reiecta, eo improbante. Quod utinam perpetuum esset. Sed aliquando uisi sunt plus nimium ordinis sui amantes: nec tam Remp. curare, quàm libertates suas tueri, quod in iniquissima lege homicidiaria apparuit. Itaq; uideant legati, ne per eos Respub. maximum aliquando detrimentum capiat, cum ordinis sui & dedecore, & summa calamitate. Sed hoc omen Deus obruat: in hancq; mentem uniuersum Equestrem ordinem impellat, ut illi sui amore posthabito, uniuersam Rempub. hoc est omnes homines in hac uitæ societate nobiscum uiuentes, complectantur: omnium curam suscipiant: omnium uitas, commoda, dignitates tueantur. Quod cùm erit factum, tunc iustissima causa apparebit, quamobrem ut Senatorius, ita Equestris ordo additus sit Regiæ potestati. Sic enim habendum est, neminem unum esse, qui uel consilio, uel operis suis totā Rempub. sustinere possit. Et quemadmodum unusquisq; plus duobus oculis cernit, melius duabus auribus audit, duabusq; manibus & duobus pedibus plus negotiorum conficit, quàm si uteretur uno oculo, una aure, uno pede, & una manu: ita omnibus, quibus multi populi & infinita negotia cōmissa sunt, necesse est, multorum oculis & auribus, & pedibus & consilijs uti, ad res rectè & ordine gerendas. Quæ causa mihi fuisse uidetur, quamobrem regibus ac principibus iure gentium summa potestas data sit in Rep. quos nimirum in summo dignitatis gradu constitutos, ac omnibus suis populis consulentes, non unius aut paucorum consilijs in rebus agendis uti oporteret, sed multorum hominum: eorundemq; & optimorum, & prudentissimorū, quorum illis maior quàm cuiquam alij copia esse possit. Etenim si rectè iudices, minimè hoc ferendū esset, ut uni alicui homini, qui & ignorantia multarum rerum laboraret, & humanis affectionibus obnoxius esset, summa Reipub. committeretur. Sed cùm regia potestas multorū

Daniel. 6.

Similitudo, Arist. Polit. 3.

præ

præſtanti uirtute & prudentia niti debeat, æquum uiſum eſt ut ea
unus fungeretur, qui ipſe omnes regeret. Facilius enim unius im-
perio paretur, quàm plurium: facilius unius impetus & refrænan-
tur,& quò nõ oportet ruentes retrahuntur,quàm multorum. Ae-
quum itaq; uiſum eſt, ut unus quaſi caput alijs mẽbris, quod factũ
commodiſsimum iuſtiſsimumq; eſſet, præſcriberet: decreta de re-
bus agẽdis faceret,& exequeretur: dubia & incerta explicaret: quẽ
que ciuium in officio contineret: ac meliorem,quoad poſſet,effice-
ret: deniq; pacis cum honeſtate tum domi colendę,tum foris ab ho
ſte tuendæ,dux & author eſſet. Si enim plures in eadem Repub.cũ
hac poteſtate eſſent, inextricabiles perſæpe exiſterent difficultates:
ut non immeritò in populari,inq; optimatum adminiſtratione, tẽ-
poribus periculoſiſsimis ad unum (quem Romani Dictatorem ap
pellabant) ſumma rerum deferretur. qui,excepto quòd ad tempus
3 imperitabat, quid aliud quàm rex erat? In primis igitur curandũ
eſt,ut Senatorius ordo ſit quàm optimè conſtitutus, qui ſecundum
regem ſummus eſt in omni Reipublica. Conſtat apud nos ex om-
ni ferè genere magiſtratuum,& ordinis ſacri & profani. Quamob-
rem ſumma diligentia regi adhibenda eſt magiſtratibus legendis,
ex quibus receptum eſt cooptari Senatum: hoc eſt, ſummum Rei-
publicæ conſilium,publicæ ſalutis & dignitatis cuſtodem, regis ac
principis ad pulchra & honeſta excitatorem, à turpibus ac inhone-
ſtis dehortatorem,prauarum eius affectionum moderatorem. Sine
cuius quidem Senatus conſilio,ſententia,authoritate,nihil publicè
nec domi nec foris agi fas eſt. Præter Senatum ordinarium, qui
4 de ſumma Reip.conſultet,quiq; non niſi de grauibus rebus,idq; fe-
rè in conuentibus uniuerſorum,cogi ſoleat, conuenit regem habe-
re familiares aliquos, qui nunquam ab eius latere diſcedant: cum
quibus de rebus omnibus deliberet,et omnia communicet quę ſint
factu neceſſaria: imò,cùm etiam cogendus eſt frequens ſenatus, cũ
quibus de præſenti negotio diſputet in utranq; partem,priuſquam
referat ad Senatum. Fert hoc rerum natura,mos populorum,& in-
ſtituta,ut quiſq; hominum habeat, quibus cum familiariter utatur:
quibus cum de rebus ſuis prius conſilia communicet, quàm ea pro-
ferat. Quanto magis principem decet habere, quibus ſe & ſuas de-
liberationes prius aperiat,ac uiciſsim illorũ ſententias audiat:quid'
ue fieri poſsit,quid minus,de illis exploret. Hoc modo & de aliorũ
ſententijs rectius poſtea iudicabit: & diſsidente Senatu, quod ei
melius & Reip.utilius uiſum fuerit, facilius deliget. Sint autem fa-
miliares regis,qui ad ſecreta admittantur colloquia, fide & tacitur-
nitate præditi. Multa enim eueniunt incommoda ex conſilijs prin
5 cipum,temerè & ante tempus euulgatis. Sunt monarchæ,qui re-
bus ac negotijs tum extraneis tum domeſticis prouinciarum ſua-
rum,

rum, dent singulos consiliarios ac secretarios, qui negotia sibi demandata curent & cōficiant. Laudabilis mos, & uiris principibus, qui prouincijs amplissimis præsunt, & qui cum nationibus diuersis causas communes habent, percommodus. Etenim cùm unus aliquis causas sustinet omnes, tum & ipse ferundo oneri parum sufficit, & res tardius eunt: & quorum causa agitur, sumptus maiores facere, plusq; temporis perdere coguntur. Cum uerò quisq; curat quod sit sui muneris, negotia citius meliusq; expediuntur: nec unus infinito causarum labore obruitur: homines etiam & municipales, & externi, minore cùm sumptuum tum temporis iactura domum reuertuntur. Vacante loco alicuius eiusmodi secretariorum, seu morte, seu alia causa, non id sibi monarchę sumunt, ut suo arbitratu alium sufficiant: solent enim impediri multorum petitionibus, ut non quem uelint, quamuis idoneum, deligant, sed qui eis obtrudatur. Itaq; tota potestas eius rei est cęterorum consiliariorum, ut ipsi deligant, & in locum uacantem reponant, quem putauerint maximè idoneum. Par autem fuerit, regem adesse præsentem consul- 6
tationibus Senatorum de Republica. Nam præterquam quod melius ingenium suorum, sententijs quas dicant audiendis, perspiciet, & cui quisq; rei sit magis aptus cognoscet: causam etiam ipsam, qua de agatur, planius & uberius intelliget, decretumq; quod magis sit è Rep. longè commodius faciet. Quid uerò in contrarijs Senatorũ sententijs regi faciendum, & numerandæ an uerò ponderandæ sint sententiæ, infrà, cum de Senatusconsultis ferendis agetur, ostendemus. Nunc de munere Senatus pergamus dicere: sine quo, uti 7
diximus, nihil fas est agere regi in Republica. Eius enim arbitrio leges conduntur, iudicia exercentur, bella administrantur. Magnum est hoc munus atq; onus, & haud scio an omnium longè maximum, se Reip. custodem, tutorem & defensorem profiteri, ac præ se ferre. Nemo existimet se cum dignitate in eo uersari posse sine magno ingenio, usu maiore, prudentia longè maxima, sine sententiæ pondere, sine consiliorum multa & exquisita ratione.

CAPUT XI.

Quid deceat Senatum, atq; adeò omnes cōsiliarios? ut 1. dicendis sententijs omnia circumspiciant: 2. extemporalitatem uitent: 3. perturbationibus animi non obtēperent: 4. primam rationem honestatis semper habeant: 5. aliorum rectis sententijs candidè assentiantur: 6. quod rectum esse sentiant, id loqui audeant: 7. Plus ponderare sententias quàm numerare studeant: 8. Sequitur epilogus.

RECTÈ igitur uiris principibus, qui tantam rerum su- 1
stinent molem, præcipitur, ut animis intentissimis, diu multumq; & simul omnia considerent, in omnes Reip. partes penitus introspiciant, negotium de quo futura sit consultatio cognoscant: tempora, loca, per-

ſonas, rerum præſentium ſtatum perpendant: ſemper aduocent in conſilium rationem: res ſuperiores cum præſentibus conferant, atq; ex illarum ſimilitudine rebus futuris conſulant, inq; ijs meditãdis multum temporis collocent. Ideo Homerus indignũ eſſe putat uiro primario, totam dormire noctẽ: cuius tutelæ populi commiſsi ſunt, & in cuius cura pendent momenta rerum maxima. Atq; hanc ſententiã tanti facit uir ille, ut eam non alicui Græcorum accommodet: ſed Deum opt. max. introducat, qui eam proferat. Quod quidem præceptum cùm ad omnes pertinet rectam uirtutis uiam ingreſſos, tum in primis ad ſummum hoc Reip. conſilium: ut quod tempus uulgus profanum dat comeſſationibus & luſionibus, hoc illi partim quieti dent, partim conſilijs inquirendis Reip. rectè gubernandę. Qui enim totam noctem uel ſtertentes, uel epulis & potationibus inſeruientes, ueniunt impremeditati in publicum cõſilium, hi profectò culpa uacare non poſſunt. Ergo neceſſariũ fuerit conſiliario, Reip. uitia quibus laboret, atque ea de quibus ſit futura conſultatio, prænoſſe, ut ad conſultandum dicendum'que ſit probè
2 inſtructus. Omnino enim extemporalitas illa dicendi de rebus maximis, fugienda eſt. Etenim à conſiliarijs nõ tam celeritas exigitur, quàm ſententiæ pondus: quod certè iuſtum eſſe non poteſt, niſi præuiſis & circumſpectis pluribus rebus, ut ex ijs eligatur id quod ſit maximè neceſſarium. Iam extẽporalitas illa ſi ſtudioſè captetur, ab oſtentatione magis quàm à recto iudicio uidetur proficiſci, neq; uanitate uacua eſſe poteſt. Fit enim ferè, ut quæ ſemel ab aliquo ſine præmeditatione dicta ſint, ea cum temeritate defendantur. Quod cùm in omnibus reprehenſione dignum ſit, tum magis in uiris principibus, qui de rebus maximis dicant ſententias: eas'que non tantum ratione, ſed authoritate etiam ualere uelint. Rectè igitur Alexander Seuerus, imperator Romanus, in conſultando, ne quis imparatus reſponderet, ſpacium ad cogitandũ dabat. Quamobrẽ qui de rebus grauibus data opera ex tẽpore & loquantur ipſi, & alios loqui uelint, oſtentatores ſunt iudicandi: qui autem negotijs non rectè prius expenſis, ueniant in Senatum, hoc eſt in templum & ſacrarium Reip. hi ſciãt, ſe Deo meritas daturos pœnas malè geſtæ
3 Reipublicæ. Quid uerò de illis ſentiendum eſt, qui in hoc ſacrarium ueniunt animis gladiatorijs: ita ad iniuſtè nocendum alicui parati, ut id uel ſuo periculo tentare non dubitent? Non poteſt animus ira, odio, uel aliqua perturbatione incitatus, nec ratione regi, nec ueritati aſſentiri. Non poteſt nec rectè iudicare, nec uerum conſilium liberè dare, qui ipſe ſui iuris non eſt, prauis ſeruiens affectibus. Nam quę obſecro crudelior dominatio eſſe poteſt, quę tyrannis acerbior, quàm iræ, odij, doloris, effrænatarum cupiditatũ, libidinum, & illegitimorum appetituũ: qui lucẽ animi obfuſcent, liberta tem

tatem uoluntati eripiant, hominemq́; qui se illorum permisit imperio, huc atque illuc rapiant? Ergo & commotiones animi prauæ, uiris principibus comprimendæ sunt, ac tanquam in gyrum rationis ducendæ: & dissensiones uitandæ, quæ ex ira, odio, & alijs perturbationibus exultantibus & turbulentis existere solent. Multa exempla nostrorum superiorumq́; temporum docere nos possunt, graues calamitates & rebus publicis & priuatorum ex seditionibus procerum importatas esse. multos enim sectatores habent, qui se illis adiungant: cum quibus ueluti coadunatis copijs, & in foro, & in Senatu, & ubi possunt, odia inter se intantum exercent, ut alij in aliorum perniciem uideantur incumbere. Nec uerisimile est, ut reditus illorum in gratiam, quamuis frequentes & illustres, fiant bona fide, qui minimo momento maximas turbas excitant, & tanquam crabrones in sese mutuò irritantur. Nec fieri potest, ut qui inter se sunt discordes & parū amici, concordiam & tranquillitatem uel in Repub. uel inter priuatos efficere queant. Præ- 4
standum est etiam Senatori, ut re, de qua futura sit consultatio, cognita, ac quàm fieri potest diligentissimè perspecta, consilia omnia sua ad honestatem dirigat: à qua utilitatis alicuius causa discedere, turpe semper existimatum est. Et quamuis sæpe animis hominum offunduntur multa, ut haud facile, quod honestum sit, cognosci posit: tamen in rebus manifestis, ab honestate uiro bono discedere non licet. Multa autem sunt, quæ nobis honestatem declarent: ut ratio ipsa, quæ est tanquam oculus lucem à tenebris discernens, praua ab obliquis, uitia à uirtutibus: deinde officia & munera uirtutum: tum leges ipsæ & populorum, & diuinæ. Sit igitur, exempli gratia, consultatio in Senatu de homicidio: an pœna pecuniaria, an uerò capitali sit uindicandum? Sunt enim quæ & in hanc & in illam partem dici posint; quæ cognoscenda sunt, & inter se comparanda ab eo, qui rectam sententiam & è Repub. dicere uelit. Ac pro pœna quidem pecuniaria facit uetus huius patriæ consuetudo, quę ipsa in leges relata est: deinde utilitates & commoda, quæ ad amicos cæsi redundent, quorum nihil caperent, si homicida occideretur. Iam & Reipub. pœna talionis inutilis esset puniendis homicidis, quæ semper amisso uno ciue cogeretur alterum amittere. itaq́; commodius esse, ut pecuniâ multetur homicida, cuius aliqua utilitas extare deinceps posit in Rep. Adhæc etiam faciunt merita hominum Equestris ordinis in hanc Rempub. quæ hanc, pręmij loco, legem eis fixerit, ut capita eorum nō nisi capite à plebeijs, capita uerò plebeiorum tantùm decem marcis pecuniæ nostræ ab equitibus soluantur. Equites enim ipsi inter se centum marcis cædes amicorum æstimant. Et hæc ferè sunt, quæ pœnam pecuniariam confirment, infirment capitalem. Sunt è contraria parte ea cognoscēda,

 quibus

quibus pœna pecuniaria refellatur, capitalis comprobetur. Primùm quidem legibus & diuinis & populorũ ferè omnium, nobis exceptis, homicidæ capite plectuntur: deinde ratio ipsa, quæ est quasi lux quædam, lumenq́ꝫ uitæ, iudicat & turpe esse quæstum facere ex cædibus hominũ, nec alia re pensari posse homicidiũ quàm interfecto homicida. Quòd si pœna debet esse par culpæ, ubi tandem illa paritas magis extare debet, quàm homicidijs capite uindicandis? Nullæ enim res tam charæ nobis esse debent, atqꝫ uitæ hominum. Cùm autem legibus nostris uita adimatur ijs qui res furto abstulerunt, cur nõ his quoqꝫ adimitur qui uitam eripuerunt? Nã illud quidem quod prætexitur numationi retinẽdæ, ne si capite plectantur homicidæ, cogatur semper Respub. amisso uno ciue mox alium amittere, nõ est uerum. Quis enim est qui ignoret, maximam multitudinem hominum legibus perire propter furtum? quod si furibus puniendis nõ mouemur hoc damno pereuntium hominũ, cur mouemur in homicidis? Quasi uerò pluris æstimandæ sint res hominum, quàm uitæ ipsæ: aut quasi maius damnũ accipiat Resp. homicida interfecto, quàm fure. Quod autem de meritis affertur ordinis Equestris, propter quæ hæc pœnarum uarietas effecta est, ualde ineptum est: atqꝫ haud scio an capitibus plebeiorum tanquã talis ludere uoluerint, qui ea denis marcis æstimarunt: cum quidem equitum cædes à plebeijs patratas capite sanxissent. Tot absurditates insunt in hac pœnarum inæqualitate, ut mirum sit, alicui hominum potuisse eam in mentem uenire: quibus quidem absurditatibus & ratio hominis offenditur, & populorũ iudicia contemnuntur, & lumen iusticiæ uirtutum clarissimæ offuscatur, & Dei iussum pessundatur. Et hæc quidem exempli causa à nobis eò dicta sunt, ut ostendamus, opus esse cõsiliarijs, omnia in utranqꝫ partem perpendere: & deinde contentionem omnium facere, priusquam sententiam dicant, quæ ad Remp. pertineat. Neqꝫ uerò pro Rep. putandus est sententiam dicere, qui uel cõmoda priuata sequatur, uel amore odióue ordinis alicuius ducatur: quemadmodum nõ est obscurum plerosqꝫ tueri numationem, odio plebeiorum, & amore equitum. Nõ potest animus amore odio'ue alicuius flagrans, ueritatem cognoscere. Non potest contemptor Dei & hominum nec honestatem, nec ueram Reip. utilitatẽ uidere. Quid autem faciunt, qui præfractè tuentur numationem? Risum mouent exteris nationibus: iocantur in capitibus plebeiorum: immanitatem exercent in eos ex quibus maximos percipiunt fructus: ueritatem Dei in iniustitia (ut dicit Paulus) opprimunt: atqꝫ etiam Deo ueritatem suam
" suggerenti audacter responsant, SCIENTIAM VIARVM TVA-
" RVM nolumus. Sed hæc à nobis in ijs Orationibus, quas de pœna homicidij edidimus, copiosè tractata sunt: hic uerò exem-

pli cauſa adducta, ut in re planiſsima rationem conſultandi utcun-
que exponeremus. Boni etiam eſt conſiliarij, ſententijs alio- 5
rum honeſtis aſſentiri: nec odio hominum ea quæ ab illis bene di-
cta ſunt, cauillari ac repudiare. Non enim ignotum eſt, ſæpe de
Repub. ab aliquibus ſententias dici præclaras, quæ ſi communibus
aliorũ ſuffragijs cõprobarentur, non malè cõſuleretur Reipublicę.
Verùm quia fortè authores illarum odio ſunt nonnullis, ideo nec
honor illis tribuitur, & ipſorum ſententiæ contemptui habentur.
Non uident contemptores iſti, grauiter ſe & in Deum & in homi-
nes peccare. Nam ueritas à quocunq; dicitur, à ſpiritu ſancto eſt: ut
ſpiritui ſancto contrarij ſint omnes, quicunq; ueritati agnitæ aduer
ſentur. Hoc uerò peccatum non eſt leue exiſtimandum: atq; haud
ſcio an ſit illud, quod Chriſtus dicit neq; in hoc neq; in futuro ſecu-
lo remittendum eſſe. Sunt etiam, qui non odio quidem hominum
ſententias repudient: ſed tamen cùm id quod dicturi erant, uideant
ab ijs qui priores dixerunt, quaſi præoccupatum, pudeat'que eos
uel idem repetere, uel palàm in ſententiam priorum ire, cauillos
excogitent, correctiunculas addant, & nodum (quod aiunt) in-
ſcirpo quærant. Fit itaq;, ut cùm plus ſapere uideri uelint, inſipien-
tes appareant, oratióque eorum nec caput nec pedes habeat: ab i-
pſo qui dicit parum intelligatur, multo minus ab ijs qui audiũt. E-
rat in more Senatui Romano, ut poſteaquã primi rogati dixiſſent,
ac res ab illis adeò explicata eſſet, ut pluribus non egeret uerbis, re-
liqui à dicendo abſtinerent, pedibus'que in priorum ſententias di-
ſcederent. Memorantur autem uerba illa ſolennia, quæ à Conſule
uel alio magiſtratu, ea in re fiebant, cùm ita diceret: Qui hęc ſentitis, “
ite in hanc partem: qui alia omnia, in illam. Senatus etiam conſul- “
ta quæ hoc modo fiebant, per diſceſsionem fieri dicebantur. Cur i-
gitur pudendum ſit, aſſentiri palàm ſententiæ ei quæ tibi probetur,
non uideo. Nam illi quidem, qui, re non neceſſaria, dicendo tem-
pus extrahunt, magis ſophiſtæ & oſtentatores, quàm eloquentes,
aut ueritatis ſtudioſi iudicandi ſunt. Homines certè honeſti & Rei-
pub. amantes grauiſsimè offenduntur & ab iſtis cauillatoribus, &
ab illis contemptoribus ueritatis perſpectæ. Et hoc igitur uitium
fugiendum eſt: & ueritati, à quocunque fuerit monſtrata, candidè
aſſentiendum. Magnam ſanè generi mortalium iniuriam facis, ſi
te plus omnibus alijs uidere & cognoſcere exiſtimes. Magno te
crimine obſtringis, ſi tuæ laudi conſulens, ſi tuo odio indulgens, uel
cauilleris, uel rejcias ea quæ ab alijs præclarè & ſimpliciter dicta
ſunt. Neq; eſt ſignum maius modeſti ingenij, & Reipublicæ magis
quàm ſibi & ſuæ exiſtimationi ſeruientis, quàm ſua non bona re-
iecta, aliorum rectis ſententijs ingenuè ſubſcribere. de quo copio-
ſius in Oratione de Legatis diſſerui. Perneceſſarium eſt etiam 6

in dicendis ſententĳs,ut quod ſentias,id loqui audeas. Omnino enim indigni ſunt Senatorio ordine, qui fidem & uirtutem ſuam celent,principum populi'ue metu. quemadmodum munere eccleſiaſtæ indigni ſunt, qui propter ſummam populi in peccando conſenſionem,uitĳs arguendis abſtineant: cùm quidem concionatoris ſit, uel capitis periculo in eccleſia clamare,peccata exprobare,arguere: quantumuis uideat populum ſuperbum, moroſum,intractabilem. Niſi fortè Senatori reſpiciendum eſt, quid in Repub.effici poſsit, non quid fieri debeat. Etſi autem temporibus cedere,prudentis eſſe exiſtimatur: tamen qui in ſummo dignitatis gradu in Republica locati, prætermittant ſententiam dicere,quam loco ſenatorio dici neceſſe ſit, ĳ parum conſulunt dignitati ſuæ, authoritati ſuæ deſunt, ueritatem pro qua mori deberent deſerunt, ac pro nihilo habent. Tu in ordinem Reip.ſummum allectus es,in cuſtodem ac defenſorē Reip.delectus,beneficĳs Reip.auctus: an te non decet gratitudinē & animo & reipſa teſtari, ueritate profitenda & defendenda, deſpectu odio'que impiorum fortiter perferendo? Si homines non metuis propter ueritatem deſertam: time Deum, memorem fandi & nefandi,mali uindicem,boni remuneratorem. Non eſt nouum hoc, nec inauditum, ueritatem odioſam & amaram eſſe, ſemperꝗ fuiſſe, ĳs qui uirtutis ſint expertes. Sed tu non potes aliter oſtendere te ueræ uirtutis cultorē eſſe, quàm odio pro illa & acerbitate perferenda.

7 In Senatuſconſultis ferendis optimū fuerit,ſententias non tam numerare quam ponderare. Ille enim mos numerandi ſententias,etſi ferè receptus eſt: tamen quàm ſæpe ſit pernicioſus,facilè oſtendi poteſt. Et quãuis hoc ſine offenſione eorū uix fieri poſſit,qui ſuam pluriū ſententiam repudiari animaduertant: tamē rex, ſeu qui præeſt concilio,ratione, cur in pauciorum ſententiam concedendum eſſe putet,explicata,facilè euitabit offenſionem. Caueat modò rex, ne alicuius unius uel quorundam paucorum authoritatem tanti faciat, ut alios quantumuis multos præ illis negligere uideatur. Hinc enim & partes in Senatu, & ſeditiones in populo ſolent exiſtere. Ergo ſi æquior,& Reipub.commodior ſententia paucorū uiſa fuerit,aut etiã ſi ipſimet pręſidi aliquid cōmodius in mentem uenerit,cauſas declaret, quamobrē diuerſum à multorū ſententia ſit decernendum,& faciendum.Faciat autē id modeſtè,& ſine ullius reprehenſione.Quòd ſi res maiorem deliberationem requirat, differat in alium diem explicationē ſuæ ſententię,ac decreti lationē. Quàm uerò pernicioſum ſit numerare ſententias, non etiam ponderare,audiamus. Habuerunt quōdam inter ſe membra corporis humani ſermonē de ſole,lucidus'ne ſit,an uerò tenebricoſus: cumꝗ omnia ex ordine ſententias dicerent,tenebricoſum eſſe,ſoli oculi lucidum eſſe pronunciarunt.Ratio hominis,multitudine ſententiarū

ab alĳs

ab alijs membris dictarum, reiecta, solis oculis subscripsit, ac secundum illos pronunciauit. Perirata sunt alia membra, quòd sua multorum sententia, oculorum duorum sententiæ posthaberetur. Verùm cùm rogata, discrimen facere inter lucem & tenebras, nisi oculis ducibus, non possent: cesserunt sententiæ oculorum, & rationis iudicium approbarunt. Imitatum est, hunc conuentum membrorum, Nicenum concilium: quod decretum tulit secundum Paphnutium, omnium patrum aliorum, qui numero trecenti decem & octo fuisse memorantur, sententijs reiectis. Atq; ideo Panormitano iurisconsulto uisum est, maiorem alicui uni, pro se rationes & scripturarum testimonia afferenti, fidem habendam esse: quàm ingenti multitudini, huiusmodi testimonijs & rationibus defectæ. Et hic quidem mos ponderandi sententias, facilè obtinet in conuentibus hominum ratione uti uolentium. Nam quorsum quæso multitudo sine ratione? An nō similis est talorum iactibus, qui hoc potiores habentur, quo plures oculi in eis supernè appareant? Quòd si numerus in Senatu ualere deberet, maximè profectò curandum esset, ut quàm optimi & quàm prudentissimi legerentur in Senatū, ne mali & imprudentes essent uice talorum ad uincendū. Omnino, nisi ratio & numinis respectus apud concilium Nicenum ualuisset, haud dubiè contempta iacuisset Paphnutij unius sententia, prę tanta multitudine aliorum. Fregissent & membra illa solem tenebricosum dicentia, duorum oculorum sententias, ni ratio authoritatem suam interposuisset, ac quod res est pronunciasset. Sed inquies, obscurum esse persæpe id quod controuertitur, adeò ut incertū sit utra pars plus ponderis habeat, necessarióq; in plurium sententiam pedibus sit eundū. Fac uerò, in rebus obscuris multitudinē sequendam esse: at in planis & perspectis, an non magis bonitatem causæ sequemur, quàm pluralitatem dicētium? Hoc enim ratio hominis, præclarum Dei donum, hoc boni mores suadent: hoc professio nostra, ueritatem nobis unicè commendans, falsitatem damnans: hoc author omnium Christus Deus præcipit, qui sermonem suum ueritatem, diaboli, mendacium dicit esse. Sit igitur quantalibet multitudo, mendacium sciens uolensq; asseuerans, an nō ea patris illius mendacij, in quo ueritas nō est, soboles iudicanda est? Quod si est, an non dignum esset ut populus Christianus desereret talem multitudinem, quantumuis numero, pompa, splendore, diuitijs, maiestate præstantē? Omnino si Christi uerè essemus, desereremus falsitatis consultores & tutores, tanquam hostes Domini & magistri nostri. Non absq; tædio & meo & aliorum, uersor in pœna homicidij usitata improbanda: sed tamen faciendum esse uideo, ad omnē occasionem. Quid numatio habet pro se, præter uetustatem, & multitudinem clamantium? At à pœna capitali stant, recta ratio,

populorum iudicia, ueritas cum Deo ipso. Et tamen sic sumus homines, ut contra apertam ueritatem, mendacium tot secula regnare patiamur, tyrannidi obtemperemus, æquitatem & iustitiam repudiemus. At dices, id per eos stare, qui sunt cum potestate. Esto. Qui igitur sunt ursi, qui pardi, qui bestiæ horrendæ, quas prophetæ diuino spiritu afflati regnis terrę adiungunt, si consultores & tutores tantæ tyrannidis non sunt? Quę est Caimi proles alia, quæ serpentis illius antiqui, qui (ut CHRISTVS testatur) homicida est ab initio: si ij non sunt, qui tot causas præbent homicidiorum? Sed finis
8 nis sit: nam hęc à nobis alibi copiosius sunt tractata. Qui igitur benè meditatus ad dicendum accesserit, honestatis præcipuam rationem duxerit, peruersis animi affectionibus non obtemperauerit, aliorum rectas sententias candidè approbauerit, quod rectum existimet liberè dixerit, ac in faciendis decretis plus pondere quàm numero sententias examinauerit: eum nec temerè propter ignauiam, nec peruersè propter animi impotentiam, sed & grauiter & fideliter & fortiter dicere: nihil gloriæ suæ aut partium causa, omnia studio Reipublicæ agere: ac boni senatoris munus abundè explere putabimus.

CAPVT XII.

De iudicibus, imperatoribus, arcium & oppidorum præfectis.

REGVM igitur & Senatorum moribus breuiter expositis, dicamus aliquid de reliquis magistratibus, quorum alijs alia officij munera addita esse cõstat. Et illi quidem in uarijs Rebuspublicis uarij sunt. Sunt tamen præcipui quidam, sine quibus nulla Respub. stare potest: ut imperatorũ & iudicum. illorum munus in patria ab hoste foris defendenda uertitur: horũ in iure dicundo, & iustitia unicuique administranda. de utrisq; à nobis suis locis dicetur. Sunt etiam alij, qui nec ius dicant, nec suis sententijs quicquam statuant: sed quod ab alijs statutum est, exequantur & perficiant: ut ferè sunt præsides arcium & oppidorum, à rege uel populo constituti. Tametsi hi quoq; habent definita causarum genera, quæ cognoscant: sed munus eorum præcipuum est, pacem domi inter homines constituere, incursiones subitas hostium propulsare, fines prouinciæ suæ tueri, ac iussa regum & iudicum exequi. Frustra enim reges iuberent, frustra iudices iudicia exercerent, nisi essent qui imperata illorum exequerentur. Factum est in urbe quadã populosa, ut satelles quidam, homo plebeius, uulneraretur ab equite, quem ego honoris causa non nominabo. ac uulneratus quidem ille, ad chirurgum mox, uulneris obligãdi causa, profugit. Sed postea ex ædibus chirurgi seu extractus, seu sponte discedens, in platea occisus est. Et ille quidem eques re ita fortiter gesta, in ciuitate

uitate, quãdiu uoluit, impunè uersatus est. discesit postea illinc luce media, quando uoluit. Sed quid narro, à nobili plebeium occisum, cuius cædẽ paucula pecunia redimi ius fasq́ue est? Accidit in eadem urbe, in conuentu uariorum populorum maximo, ut nobilem, cuius cædes multo pluris æstimatur, nobilis occideret: idq́ue in ipso meridie, in foro publico, multis inspectantibus, & quemadmodum id fecit impunè, ita impunè inde abijt. Et hæ quidem publicæ uictimæ: audite iam penetrales. Quispiam fugiens eos à quibus iam uulneratus esset, fortè ad ædes cuiusdã ciuis delatus est, in quibus multi homines, ut fit horis pomeridianis, genio indulgebant. eorum opem, ut seruarent miserum, & à ui insequentium tuerẽtur, implorabat. Verùm qui insequebantur, in ædes illas impetum fecere: omnibus'que qui obsistere conabantur propulsatis, irruêre in miserum illùm: ac tot tantis'que uulneribus affecere, ut pauco pòst tempore animam in illis posuerit. Concurritur interea à domesticis & uicinis omnibus, uulneratus ille iacens & moribundus spectatur. Occisores uerò abierunt quò uoluerunt, quando uoluerunt, nemine impediente. Sed hoc fortasse quòd in priuatis ædibus factum est, latêre potuit magistratum. Quid autem de illis homicidijs, publicis in locis factis? Ego quidem præsidum seu arcis seu ciuitatis, uel alicuius alius magistratus puto fuisse, ut eos homicidas uel subitò comprehenderent, uel fugientes insequerentur ac caperent, pœnam'q́ue de eis uel ipsi sumerent, uel sumi iuberent. Sed factum est, ut narraui, non secus quàm in sylua, uel in deserto: ubi nulli homines, nulli præfecti essent. Quid igitur tunc, ô præfecti, faciebatis? Profectò spectabiles, clarißimi & magnifici domini, ignauißimi estis: idq́ue publico malo: itaq́ue pœna grauißima digni. Tuum est igitur Rex, tales magistratus ac præsides arcibus, ciuitatibus ac prouincijs cõstituere, qui pacem domesticam maximè tueantur. Sin hoc non curas, fac potius ut dißipentur ciuitates, & omnes hominum cœtus, ut quisq́ue uitam degat ubi poßit: quandoquidem ad tuendam uitam nihil prosit, in frequentia hominum sub talibus præsidibus uiuere. O' extremam miseriam: has ædes, urbes, regiones, coli & inhabitari, in tanta insolentia, crudelitate, & impunitate. Sed querelarum satis: pergamus ad alia.

CAPVT. XIII.

De censoribus morum.

EST etiam ille, mea sententia, magistratus Reipub. necessarius, qui moribus præsit. In ueteribus quidem & Græcorum & aliarum nationum Rebusp. nonnulli magistratus puerorum, alij mulierũ, quidam populi moribus præfecti erant: atq́ue ex reipsa nomina habebãt, ut alij pædonomi, alij gynęcono-

mi, quidam nomophylaces censores'ue dicerentur: qui non solùm scripta legum, sed mores etiam hominum obseruabant, & ad honestatem reuocabant. Hos magistratus, homines à Christo alieni suis Rebusp. necessarios putabant: quorũ metu non licebat adolescenti ocioso esse, nec in ganeis desidere, nec quibusuis lusionibus operã dare: non licebat mulieri, nec ornatu nec rebus gerendis, septa (ut aiunt) transilire: cogebatur Senator, eques, & cuncta plebs in officio esse. Nos in Christianis Rebusp. his magistratibus caremus. itaque & uetus illa disciplina, & morum seueritas, magna ex parte interijt. Quòd si quis est, qui hũc magistratum putet parum necessarium esse, is mihi uelim in mores multorũ corruptissimos, oculos intendat. Est in Senatu, qui iustitia neglecta sententiam dicat uel sui, uel alicuius alîus commodi causa. Si ab eo rationem petas sententiæ dictæ, respondet, sibi uel sui uel suorum rationem habendam esse. Hic an non dignus est, ut Senatu moueatur, qui potiorem ducat utilitatẽ suam quàm iustitiam? Est qui à maioribus habeat amplas possessiones: hic populis suis nullo pudore superbissimè imperat, & quæcunque libeant licentiosissimè perpetrat. Neque enim subdito resistere domino, neq; in ius eum uocare licet. An uerò sic exercens in subditos imperiũ, nõ est dignus nota censoria? Sunt inter præsides ciuitatum, municipiorum, arciumq; tam regiorũ quàm aliorum principum, homines, qui undiq; captent occasiones populi deglubẽdi. imò inter ipsos beneficiarios reperiuntur, qui seruitiorum (ut ipsi dictitant) causa, beneficijs perpetuis aucti, & hominibus & pecudibus & agris & pratis abutantur. De quibus nec rex unquam audit, nec populus queri audet. An uerò istis impunè erit, talia perpetrasse? Sunt item multi, qui suis rebus turpiter abutantur, qui dies noctesq; perpotent, qui res & patrimonia lauta dissipent: qui tamen moribus nostris in ius minimè uocentur. Quod si est è Repub. ut quisque rebus suis bene utatur, ut si usus fuerit, possit opitulari Reipub. certè decoctores digni sunt censorum animaduersione. Est non nemo, qui præter opinionẽ nobilitatis, unde commendari posit nihil habet: homo sine re, sine nomine: cui nihil seritur, nihil metitur, nihil penditur. Hic ministros non paucos unà cum equis alit: eius domuncula nihil habet præter lanceas, galeas, bombardas, ferrum, arma: quibus terrori est uicinis omnibus: minatur unlnera, denunciat cędes quibus uult. Huic nemo uicinorum resistere potest: nam agris addictis arma tractare non uacat. Nemo illi ad iudicem diem dicere, nemo eius nomen ad præsidem deferre audet, nisi qui se cædi expositum uellet. Veniunt ad eum supplices multi: ueniam ab eo deprecantur erratorum, quę nunquam admiserunt, sed quę ille confinxit. Ipse uerò indies fit insolentior. Tale monstrum non subiacebit censuræ? Memorantur illa à scriptoribus

bus rerum Romanarum exempla censuræ seuerissimè actæ. Cor. Ruffinus, duobus consulatibus & dictatura speciosissimè functus, quòd decem pondo uasa argentea comparasset, perinde ac malo exemplo luxuriosus, numero Senatorum exemptus est. Duronius, quòd legem, de coercendis conuiuiorum sumptibus latam, abrogauerat, etiam Senatu motus est. Liuius Salinator, Cl. Neronem collegam censoria animaduersione persequutus est, quòd non syncera fide secum in gratiam rediisset. Constituendi autem essent censores bini in omnibus municipiis, qui de moribus omnium, statis temporibus inquirerent: & uel ipsi tandem punirent, uel ad regem aut iudices ordinarios deferrent. id quod inter homines ecclesiasticos adhuc obseruatur, quorum Archidiaconi moribus presbyterorum præfecti sunt. Et hæc de censoribus.

CAPUT XIIII.

De rerum uenalium, & numorum curatoribus.

NEMO est etiam, opinor, qui dubitet, magistratum pernecessarium esse, qui in foro, hoc est in rebus contrahẽdis sit occupatus: qui omnia & domi nata factaq́ꝫ, & aliunde aduecta cognoscat, preciũq́ꝫ eis pro tempore imponat. Videat etiam, num conducat Reipub. ut frumentum & liquores ad mensuram uenduntur: ita carnes, caseos, butyrũ, & id genus alia ad pensum uendi. In primis autem, res omnes & quæ importentur, & quę exportentur, obseruet: earum bonitatem exploret, modum & precium constituat. Sæpe uidimus tantum frugum numerum à nobis asportatum, ut maximam ubertatem difficultas annonæ domi sit subsequuta: neqꝫ uerò annonæ tantum, sed & carnium & caseorũ, & rerum aliarum. Ferè enim fit, ut frugum caritas efficiat caritatem rerum aliarum. Ergo magistratus ad id destinatus, prouentu frugum considerato, & quanto Respublica frumẽto tam pro se quàm pro aduenis egeat animaduerso, modum exportationi constituat, ne nostri agri aliis sint fertiles, nobis uerò steriles. Statuant & domi precia, ne qui abundant, pluris uendendo quàm æquum sit, & pauperum facultates exhauriant, & rerum aliarum precia augeant. Difficile est enim (ut dixi) cauere, quin cum precio frugum, preciũ rerum aliarum crescat. Laudandus est mos ille quarundam Rerumpub. in quibus frugum maxima uis (quo quidem anni tempore quàm minimo prostent) à magistratu coemitur, ac in publica promptuaria reconditur: ut seu periculum sit ab hoste, seu res spectet ad annonæ difficultatem, prospectum fiat uitæ hominum. Seruant enim multi negotiatorum fruges in longum tempus, ut pluris uendant temporibus suis. Sed huic rei occurri potest prudẽtia magistratus, si fruges quàm minimo emptas, tum ex promptuariis ef-

ferri iubeat, ac aliquanto pluris quàm sint emptæ uendat. Nam & omne lucrum cedet Reipub. & negotiatores frumentarij cogentur minoris uendere in copia rerum, quàm uenderent in inopia. Itaq; & de hoc constituendum esset, & illæ exportationes nimiæ moderandæ: quibus tanquam cibus ex ore tenuibus hominibus eripitur, aut certè caritas magna efficitur. Intoleranda est illa pistorum coctorum'que peruersitas, qui eodem precio & panes & ceruisiam in annonæ facilitate uendant, quo in magna caritate. Intolerabi-
» lior eorum, qui aduenæ pluris uendant quàm ciui. Aduenam (in-
» quit Deus ad Israelitas) non contristabis, neq; affliges. fuistis enim
» & uos aduenæ in terra Aegypti. Sed illa maximè omnium intolerabilis, quòd per dies comitiales, ac in ijs locis in quibus Rex cum Senatu ac populi frequentia uersatur, multo carius omnia ueneant, quàm alijs in locis. Cùm enim conuentus eiusmodi Reip. causa agitari consueuerint, certè uix ferendum est, ut tum uel mercatores maiores faciant quæstus, uel illi plus pro rebus necessarijs numerent, qui consultant pro Republica. Quod de frugibus dictum est, idẽ de cera, seuo, corio, equis, bobus, rebus'que alijs intelligatur. Multi exportatione earum & ditescunt ipsi, & ubertatem copiamq; ad exteros populos transferunt. interea apud nos fames in uulgus, ob penuriam & rerum caritatem. Caupones magna licentia utuntur uinis & adulterandis, & magno æstimandis. Itaque magistratus, rationibus sumptuum qui ab eis fiant animaduersis, ac etiam lucro quod æquum sit permisso, & precia constituat, & in adulterantes animaduertat. In uenditionibus & emptionibus quarumlibet rerum, si quid uitij de industria ab altero contrahentium cõmissum sit, ne impunè fiat. Plato quidem in Legibus iubet, ut tam uenditor quàm emptor decem dies post res hincinde commutatas in urbe maneat: ut si quod uitium deprehendatur uel in re uendita, uel in numis, præstet damnum ille qui dedit. Reticentias etiam omnes quæ ab alterutro contrahentium de industria, nocendi causa, fiant, puniendas censet. De his igitur, & rebus alijs contrahendis, magistratus est prouidere: rerum aliunde aduectarũ bonitatem cognoscere, precia constituere, opificum omnium operas ęstimare: monopolia etiam grauibus pœnis interdicere, quibus enormia precia rebus imponantur, pauci quidam plus nimium ditentur, multi'que ad inopiam redigantur. Versatur autem uel ob hoc in magna turpitudine monopolarum nundinatio, quòd merces emant, ut eas lucri causa uendant: easdem prorsus, & nihilo meliores factas. Isti uel uenditorem defraudant, siquidem minoris quàm æquum fit ab illo amant: uel emptorem, si pluris illi uendant: uel utrunq;. Quòd si nihil horum accidat, tamẽ animus ille, mercem emendi non usus, sed lucri causa, crimine uacuus esse nõ potest. Ex auaritia enim existit,

ſtit, quę multorum flagitiorum eſt mater. Laborant hoc uitio cùm plerique alij, tum propolæ decumarum: & ij quidem maximè, qui mercatorum nomen & rationes ſupra modum deteſtantur: qui ſola lucri auiditate adducti, meſsis tempore decumas coemunt: quas nec meliores factas, nec in alia loca, ubi annonę penuria eſſet, translatas, ſed iiſdem in locis ubi emerunt, plerunque deteriores, aut certè acciſas, diuendunt, magnumque inde quæſtum faciunt. Quid igitur aliud mercatorem agere eſt, ſi hoc non eſt? Non ulna, qua quis metiatur pannos, ut uulgò putant: ſed quæſtus & lucri ſtudium, quo ad emendum uendendumque duceris, mercatorem facit. Quod an abeſt in decumarum iſta quæſtuoſiſsima ac turpiſsima mercatura? Non rarò accidit, ut decuma eadem quaternas aut quinas manus ementium & uendentiū percurrat, priuſquam ad manus perueniat eorum qui ſint uſuri. Qua in re illud eſt indigniſsimum, quod qui non laborant, illi prætextu dominij in res colonorum ſuorum, ſudores eorum redimunt: quas uel illis ipſis, nonnunquam inuitis, mox pluris uendant: uel cui uelint. Coloni uerò, qui diei onus & ęſtum pertulerūt, de harpyiarum illarum manibus omnia expectare coguntur. Quid igitur miri, ſi & ipſi coloni malignè uiuant: & grandia rerum omnium precia creſcant? Tales mercatores illi ſunt, quos diuus Chryſoſtomus de tēplo Dei cenſet eſſe eijciendos: quos leges Imperiales bonis ſpoliari, & exilio perpetuo damnari iubent. Atque idem Chryſoſtomus, non eos mercatores damnat, qui merces aliunde inferant, uitæ humanæ & Reipub. neceſſarias: nec eorum negotiationem improbat, qui rem emāt, quam labore & induſtria ſua meliorem factam uendant: ſed eorū, qui rem comparent, quam carius uēdant, nullo labore, nihiloque meliorem. Ego quidem iſtos, prædones potius quàm mercatores, prædamque, quam faciunt, uerius quàm mercaturam appellauerim. Hi enim ſunt, qui & uendentes & ementes malis afficiunt: qui pauperes impediunt, quo minus res uitæ neceſſarias iuſto precio emant: qui caritatem annonæ & rerum aliarum inferunt: digni qui ex republica exterminētur, per quos Reſpublica tot damnis affligitur. Hæc de monopolis, & de mercatoribus, ſeu prædatoribus. In re monetaria, conſideranda uidentur & materia, & pondus, & forma publica. Priora duo uulgò non ſatis agnoſcuntur, ac ne obſeruantur quidem in numis paruis: tertium conſpectu facile noſcitur. Verùm quia nonnulli externi populi figuram noſtrorum numorū imitati ſunt, atque hac ratione ſuos ad nos inuexerunt, uidendum eſt, num ſit è Repub. formam noſtrę mutari. aliter enim externa uix exigi poteſt. Qui falſam & adulterinam olim cudebant, ad beſtias condemnabantur, ſi liberi erant: ſi ſerui, ultimo ſupplicio afficiebantur. Rationem etiam inuenire, ne pecunia extra fines exportetur, perutile fuerit: quod uix a-

88 d. eijciens.
C. de mon. L. unica.

liter fieri posset, quàm si pluris, quàm ęquum sit, æstimaretur: quod tamen nescio an conduceret Reipublicę. Qui uel Romæ uel in alijs prouincijs res agunt, magnam uim auri à nobis efferunt. Hoc si in totum interdici non potest: tamen modum his rebus constitui, optimum fuerit. Tanta licentia apud nos grassatur numis peregrinis tum aureis tum argenteis æstimandis, ut nusquam maior. Singulis quadrantibus anni precium eorum crescit, cùm bonitati eorũ nihil interim accrescat. Causas eius rei multi afferunt multas. Sed nos si non mouet uel publicæ uel priuatæ cuiusque rei iactura, quæ hanc numorum iactationem sequitur: quid aliud mouere nos magis possit ad licentiam illam coercendam, & certam æstimandi rationem ineundam, haud sanè dictu est facile. Et hoc igitur, si placet, forensi magistratui mandetur.

CAPUT XV.

De ædilibus.

VRA ædium & publicarum & priuatarum moribus nostris est penes magistratus, qui muneribus alijs destinati sunt. Olim in magnis hominum cœtibus magistratus erat singularis, qui Aediles appellabantur, ab ædibus quas curabant, ut & integræ & mundę essent: modum ædificandi præscribebant: fossis & uallis non tantum ciuitates, sed agros etiam circumducebant: hocq; modo aduersus impetum hostilem, regionẽ muniebant. Aquæ item ductibus, pontibus, & stratis uiarum præerant, quas ædificijs & arboribus exornabant: cloacas purgari iubebant: salubritati hominum consulebant. pestilentiam, quantum humana industria fas esset, auertebant: aut si fortè, ut fit, irrepsisset, ne totam ciuitatem occuparet, aduigilabant: itaq; & ædes infectas cõcludi, & homines ipsos uel in ijsdem ædibus se cõtinere, uel ex ciuitate migrare iubebant: satius id rati, quàm ut contagione sua totam ciuitatem inficerent. Horum etiam fuerat prouidere, ne incendia ædium uel exorirentur, uel exorta latè ac licenter uagarentur: uigilibus etiam præesse qui noctu excubias agerent, ne quid uel à furibus, uel ab hominibus flagitiosis detrimenti fieret: in primis autem, ne uel per fraudẽ alicuius, uel casu aliquo, ignis injceretur, ac grassari inciperet. In exteris nationibus grauissimis pœnis mulctantur, qui ædibus flagrantibus non mox adsint cum urnis, & alijs instrumentis igni extinguendo necessarijs. Apud nos maximus hominum numerus aut ad ignem spectatum tantùm ueniunt: aut uicini ædibus posthabitis, res suas exportant. Itaq; fit, ut rarissimæ in tota Polonia ædes sint, quæ interuallo triginta annorum durent. omnes ferè uici & oppida in orbem exuruntur: ac inde noua ædificia curantur. Atqui tanta negligentia ignis extinguendi, tolerabilior

lior esset in ijs prouincijs, ubi uel ex lapide ædificaretur, uel homines ebrietati non studerent. Apud nos uerò, ubi & ex ea materia quæ præcipuum est ignis fomentum, ferè omnia extruantur, & paucissimi ament sobrietatem, cur tantam incuriam ignis compescendi ferant magistratus, permirum est. Frequentes exustiones non immeritò ædiles incitare deberent, ad rationem ineundam, ædium ex lateribus ædificandarum. Quod quidem factu facile fieret, si opificum copia esset, qui materiam, cuius magna est ubiq; copia, appararent, & omnia ad ædificandū necessaria in promptu haberent. Consuleretur hoc modo & præsentibus hominibus, & posteritati. Certè si res moribus esset usitata, maiore quidem precio ex lapide ædificaretur: sed utilitas ipsa multis nominibus recompensaret sumptuum magnitudinem. Cum quidem, si rationem subducas eorum, quæ in noua ædificia, exustis prioribus, expenduntur, longè pluris constent, quàm ædificium latericium, in perpetuum duraturū, constaret. Loquor autem de ædificio, quod & parietes & tegulas ex latere haberet. Ignis enim prouolans, nō facilè tectū latericium occupat. Si quid incōmodi ab igne est, id tantùm ijs ędibus accidere potest, in quibus ignis ortus est. Et hæc de ædilibus, & eorū munere.

CAPVT XVI.

De magistratu, qui otiosos ex ciuitatibus expellat, & in ebrios animaduertat.

TANTA est omnibus in locis & ebriosorum, & ociosorum turba, ut necessarius uideatur magistratus singularis, his uitijs tollendis: quæ uitia, quantum malorum rebus humanis afferant, notius est quàm ut uerbis exprimi debeat. rixas cient, furantur, homines uulnerant & occidunt, & ad omnem iniuriam sunt promptissimi. Moribus Turcicis utrunq; uitium ignominia non uacat: ebrietas etiam capitalis est. Quamobrē si rectè uolumus consultum Reip. magistratum necesse est singularem constitui, qui cum stipatoribus plateas circumeat, ebrios comprehendat, in carcerem conjciat, pœna afficiat: in ociosos etiam animaduertat. Tabernæ uinariæ ac ceruisiariæ uel tollendę sunt, uel ciuibus interdicendæ. Homines maleferiati totos dies in eis delitescunt, perpotant ac uiuunt cum scortis intemperantissimè: puellas & matronas chorearum uel aliorum ludorum prætextu ad se inuitant: pudicitiam earum oppugnant. Vbi autem frequentius iurgia, plagæ, uulnera, mutilationes, cædes committuntur, quàm in tabernis? Quin potius incolarum quisq; ac indigenarum iubet domum suam tantum uini aut ceruisiæ adferri, quantum sibi & familiæ satis sit? domi cum familia uiuat? rei familiari det operam? contineat omnes in officio? In tabernis autem, aduenis & peregrinis

tantùm

tantum liceat uiuere, & ad tempus habitare. Vnde & diuersoria dicuntur, quò ex itinere solemus diuertere. Peregrinis itaq; in eis cõmorari liceat, non incolis ac indigenis. Multi opificum magistri rarissimi sunt in suis officinis: alunt discipulos multos, qui absente magistro segniter, negligenter & cõtumaciter ferè laborant omnia. Si magister præsens semper esset, plus operum perficeret cum duobus, quàm absens cum decem perficit. Et hi igitur ad officium compellendi: ne turba ociosorum Respub. prematur. Neq; illa militibus, quos Drabones uocamus, licentia danda est, uulgò mendicandi. multi enim obambulant otiosi, nulli honestæ rei operam dant: sed ebrietati, mendicitati, & prædis occultis. Et hæc quidem ad homines seruili ingenio præditos, qui non nisi metu & pœnis continentur in officio. Naturæ autem generosæ ita ab ocio ad laborem excitabuntur, si diligenter secum reputauerint, Deum ita in mundi
" exordijs cõstituisse, ut omnes uescãtur pane cum sudore uultus sui:
" donec in terram redeant, ex qua orti sint. Quod quidem pro mulcta generi humano, ob peccatum, datum uideri potest. Sed & ante peccatum homo, ubi creatus est, ita in Paradiso constitutus erat, ut illum coleret, & tueretur. Hæc enim uarietas membrorum corporis humani non ad ocium data est: sed quemadmodum auibus alæ ad uolandum, ita homini membra pro instrumentis sunt ad laborandum. Itaq; & Paulus Thessalonicensium ecclesiæ edixit, si quis
1. Theß. 3. operari nollet, eum ne comedere quidẽ debere. Et Dauid rex bea-
Psal. 128. tum illam pronunciat, beneq; illi fore, qui labore manuum suarum
" uescatur: non obscurè significans, illos miseros esse, nec in beatis numerandos, qui alantur cibo labore manuum alienarum quæsito. Quàm autem latus sit campus laborum humanorũ, facilè uidebit, qui necessitates tum uitæ huius, tum futuræ animaduerterit. Et animo operandum est, & corpore, ad uitam beatam cõtendentibus. Vtroque labore homines non inertes se exercent: & altero horum fessi, ad alterum declinãt, ut uicissitudine & alleuationem sentiant, & alacriores redeant eò unde declinarunt. Ad summam, cum ociũ multa uitia doceat homines, langoremq; eis afferat, omnes ociosi aut pellendi sunt ex Repub. aut pœnis afficiendi.

CAPVT XVII.

De pauperum curatoribus.

SED quemadmodum homines laboribus apti, à mendicando repellendi: ita illis qui uerè pauperes sunt, hoc est, qui & uiribus corporis, & rebus quibus se sustineant, destituuntur, consulendum est, ut & ædes eis publicè constituantur, & ad uictũ omnia necessaria suppeditentur. Omnes fratres sumus, eiusdẽ patris cœlestis filij. Nemo casibus humanis exemptus est.

est. Quòd si humanum est, periclitanti de uita succurrere, ut uel ab igne, uel ab aqua, uel ab hoste, uel alia calamitate eripiatur: omnino esurientibus, sitientibus, nudis, algentibus opitulari æquissimũ fuerit, ne penuria rerum necessariarum moriantur. Igitur uel contribuendum est publicè eorum necessitatibus, uel alia ratione prouidendum: cuius rei facultas est maxima in regibus, episcopis, principibus uiris, collegijs sacerdotum, ciuitatibus, & ijs qui opibus abundant. Estq; hæc uera & germana liberalitas, in eos beneficum esse, qui nullam referendæ gratiæ habeant potestatem. Neq; tamẽ frustratur nos mercede benignissimus pater cœlestis: qui uel poculum aquæ frigidæ suo nomine datum, remuneraturum se promisit. Hortatur Paulus apostolus Romanos, ut de facultatibus suis impertirẽt pauperibus ijs qui Hierosolymis essent. Quanto magis decet nos pia collatione ijs succurrere, qui nobiscum sunt: qui inter nos senio, morbo, alia'ue ruina confecti, ac omni spe destituti sunt? Sit igitur magistratus, qui curam habeat pauperum: eaq; commodè dispenset, quæ usibus eorum sunt consignata. Et hæc quidem de ijs magistratibus hoc in loco dicẽda mihi uisa sunt, qui rebus hominum consulerent: qui peruersos mores castigarent, bonos reducerent: quiq; non tam de iure, quàm de facto & sceleribus perpetratis cognoscerent. Nam de ijs qui de iure cognoscant, alius nobis dicendi locus erit. His itaque explicatis, superest ut de toto genere honorum dicamus.

CAPUT XVIII.

1. Honoribus mandandis quid in primis spectandum? 2. an eos petere: 3. an emere: 4. an uni plures gerere liceat? 5. Quæ uirtutes quibus honoribus honestandæ? 6. An eos liceat gerere, ei qui per se muneribus fungi non possit? 7. De nominibus eorum publicè proponendis, qui honores ambiant.

OMNINO Reipub. interest, ut uirtus & præclarè facta maximè spectentur honoribus mandandis. Cùm enim ipsa uirtus summum bonum sit: opes & aliæ res nõ aliter censeantur bona, nisi quòd instrumenta sint uirtutum: certè uirtus ipsa maximè honore afficienda est. Friget enim, cum se debitis honoribus priuari: cũ uerò homines socordes & ignauos sibi præferri uidet, tum aut studijs debilitatur ac languet, aut ad res nouandas impellitur. Itaq; quidam uiri principes, multis rebus gestis illustres, cum homines pàrum idoneos uiderent sibi quadam fortunæ cæcitate aut æquari, aut præferri, multa animaduersi sunt agitare noua in pectore suo: homines etiam inferiorum ordinum, iniquissimo animo dominationem illorum ferre. Ipsi uerò qui in magistratus leguntur, nulla singulari uirtute prædití, nullis rebus ge- 1

stis clari, quo modo se in suo munere tractare soleant, non est obscurum. Atq; utinam isti animum inducere possent, ueram uirtutis rationem cognoscere: fortasse minus cupidè appeterent honorem, quo minus dignos se esse scirent. Magnam etenim (quod etsi iam dictum, tamen sæpius dicendum erit) magnam inquam bonis moribus calamitatem ignorantia importauit. Quantus numerus est eorum, quos impotens ambitio, honorum'que contentio mirabiliter exercet? Quotusquisque autem horum est, qui sciat quid sit uerus honor, aut cur sit appetendus? Sunt quibus perpulchrum uideatur, sibi & assurgi ab alijs, & de uia cedi: se & uulgò admirationi esse, & cum honoris pręfatione appellari: se & deduci, & reduci: denique & basilicæ spacijs, & quocunque loco sedeatur, se digniore sede honestari. Sed & hæc officia non tam animi inductione, aut uoluntate, quàm adulatione metu'ue sæpe præstantur: & certè qui se illis uenditant, nequaquam sunt in uiris magnis habendi, quemadmodum Parasitus inquit,

" *Est genus hominum qui esse primos se omnium rerum uolunt,*
" *Nec sunt tamen: hos consector.* —

Profectò magni & primarij uiri habendi sunt, qui multis uirtutibus ornati, mereri student tum de Repub. tum de religione: deniq; & de suis ciuibus, & de omni genere hominum. Honor autem uerus est, pręclara hominum existimatio de uirtutibus eiusmodi, deq; optimis factis. Quî fit igitur, ut qui nihil certaminis posuerint in uirtute, de honore certare ausint? Quis enim prudens & intelligens existimabit bene de uirtute eorum, quos uidet illius esse expertes? Loquor enim de uirtute, quæ sudore & laboribus maximis comparatur: quę nostris rebus scienter & moderatè uti, quę ab alienis abstinere, quæ inopes ab iniurijs defendere, quę pro re iusta potentum odia & inimicitias suscipere, quæ patriæ laboranti subuenire, religioni periclitanti opitulari, ac pro ea & calamitates ferre & mortem ipsam oppetere iubet. Addamus & uirtutes cæteras, leniores quidem illas, ut uidentur: sed nihilo tamen minus quàm quę dictæ sunt, uiro honorato necessarias: tum libidinum intemperantiæ coercendæ, tum iracundiæ cohibendæ, tum luxui ac insolentiæ comprimendæ, tum cupiditatibus importunissimis superandis, alijsq; uitiorum monstris debellandis ac cõficiendis. Quibus quidẽ uitijs qui sint mãcipati, ij præferocium dominorũ imperijs seruire, iussaq; eorum dies noctesq; exequi cogũtur: usq; eò quidem, ut uix unquã quicquam laude ac libero homine dignũ facere possint, seruitute improbissima uincti & oppressi. Qui uerò regnum eorum excusserunt, ac uirus ex suis uisceribus euellere studẽt, ipsaq; uirtute duce ad honorem aspirare contendunt, eos uerissimum & iustissimum honorem consequi posse, magnos'que homines fore, & eorum

eorum qui nūc sunt hominū & qui futuri sunt iudicijs putabimus. Nam illa quidem capitis denudatio, poplitū inflexio, de uia cesſio, nequaquam sunt ueri honoris nomine appellanda: sed sunt potius signa quædam honorum, sæpe quidem ab hominibus uel coactis uel adulatoribus data: neq; secus honoris nomine digna, quàm homo pictus hominis nomine dignus habetur. Age nunc, sit ita in aliqua Repub. cuncti populo, nemine quidem excepto, persuasum (ut certè persuasum debet esse omnibus) uerum honorem, ut prius dixi, existimationem esse hominum rectam de alicuius uirtute, in multis & præclaris actionibus uersante. Sit in eadem illa Repub. Thersites, aut si quis est Thersite ignauior, cui & hoc de honore, quod cuncto populo, persuasum sit. An Thersites animum adijcere poterit ad honorem & munus imperatorium? Certè si sapit, nō faciet: cùm quidem ipse rerum suarū sibi probè cōscius, sciat quàm ad munus illud sit ineptus: neq; ignoret, pesſimam de se existimationem esse cunctæ multitudinis. Sed fortè Thersites existimationem de se hominum tacitam contemnet: contentus erit uulgaribus honorū insignibus, titulis, & reditibus. Quid igitur, ô noster Thersites, si illa iudicia de te hominum foràs emineret, oculis'que & tuis & omnium aliorum cernerentur: quibus iudicijs te ignauisſimum, stupidisſimum, omnis prudentiæ expertem, omnes iudicarent: an non potius & titulos & insignia honorum, & reditus cōtemneres, potiusq; inter priuatos ignobilis & sine inuidia uiuere, quàm in luce hominū, publico honore auctus, in summo odio uersari uelles? Quòd si uitam tibi acerbam putares in tantis populorum odijs, cur igitur & nunc non magis eligis ingloriam uitam? cùm quidem non minore in odio es apud omnes conscios ignauiæ tuæ, qui te tacitis cogitationibus condemnent: qui non amore, sed metu, tuo imperio sint subiecti: qui aduersum te capitale odium propter honorē, quem fœditate tua dehonestas, gerant. Nec debes putare, odium hoc obscurum & ieiunum perpetuò fore. illustrabitur aliquando: & quod nunc rebus secundis tuis obscuratur, id si quid aduersi tibi acciderit, tandem se efferet. Etenim ut in nobis multa malè affectorum membrorum uitia latent, corpore firmo & ualido, quæ eadem grauitate ualetudinis crudescunt, & dolores cōcitant: seu quid luxatum sit, seu conuulsum, seu ruptum: sic eorum qui sunt in summis honorum gradibus collocati, tantisper deformitates occultantur & disſimulantur, dum rebus secundis utuntur. Quòd si fortuna illis aduersa fuerit & infesta, tum quidem uitia & prauitates eorum proferunt sese, & erumpunt: nec solum hominum sermonibus celebrantur, sed fœditate sua tetros & graues undiq; odores diffundunt. Ne igitur dubita, ô Thersites, quin & tua dedecora, quibus honorem quo fungeris maculasti, aliquando errumpant. Primùm

Demosthenica similitudo, Olynth. 2.

uocibus maledictis'que multorum in uulgus spargentur. & quemadmodum Midæ auriculæ à ministro, ex intimis uno, proditæ, & in arundinem (ut est in fabulis) in auras surgentem quasi impressæ sunt: ita tui, qui te nunc metuunt, populi, prodent tandem stultitiã tuam orbi, tuam ignauiã apud cunctos decantabunt. Quid te deinceps maneat, tu uideris: noti enim sunt exitus tyrannorum. Sed Thersiten missum faciamus: de ratione mandandi honores pergamus dicere. Video apud nos summos honores, quibus publica salus continetur, moribus ac institutis patrijs, soli nobilitati deferri. Rectè hoc quidem, ut apparet. Soli enim propemodum nobiles apud nos habent fixas possessiones, & opes bene fundatas: neq; in artibus sordidis uersantur, nec quæstus faciunt qui in odia hominum incurrant. Habent rationem cum terra, in qua colenda artes suas exercent: ex cuius fructibus faciunt quæstum. Ac Reipub. quidem conducit tales habere præfectos, quibus sit res familiaris bene constituta: ne si homines uel prorsus egentes, uel fluxas possessiones habentes, maximarum rerum curam sustinerent, inopia uel necessitate aliqua, Rem ipsam publicã quæstui, ut fit, habere cogerentur. Decet & illam nobilitatis rationẽ inprimis haberi, quòd ab ijs orti sunt, qui pro Repub. multa fortiter gesserunt, mortem'que pro eadem multi occumbere non dubitarunt. Etenim ita ferè fit, ut & filij similes esse uelint parentum ac maiorum suorũ: & Respublica speret se eosdẽ uirtutis fructus, quos à maioribus accepit, à posteritate quoq; percepturam. Verumenimuero omnes nobiles cogitare decet, non tam generi suo honores à Republica decerni, quàm generis sui uirtuti: à qua qui degenerent, eos quidem maioribus suis indignos prorsus esse & uideri. Sit igitur & hoc in moribus positum, ut in honore mãdando maximus habeatur respectus uirtutis. Non patiatur sibi Rex, uel cuius interest ea curare, fumosis tantùm maiorum imaginibus imponi: perspiciat ingenium naturam'q; eius quem honestandũ decreuit: audiatur eius uox uel in Senatu, uel in iudicijs: fiat periculũ eius consiliorũ: cognoscantur eius facta aut militiæ, aut domi. Etenim qui ab omni re eiusmodi imparatus sit & ingenij & doctrinæ, qui laboris honesti sit ignarus & impatiens, qui maximam temporis partem ludendo, conuiuia exercẽdo, traducere consueuit, haud scio quid tandem præclari in magistratu efficiet. Quòd si quis inertiam auxerit nequitia, an non illi magistratus daret occasionem, licentia uti pro legibus, contumelia pro iusta animaduersione? Quomodo uerò talis homines retineret in officio? quomodo bonum malum'q; discerneret, nisi libidine? Hi sunt, qui bonos uiros, fortes & prudentes, habent inuisos: quos uel tacentes, de se male sentire putẽt: eos'q; pluris ab hominibus fieri uideant, digniores'que iudicari magistratu quàm seipsos. Igitur

ſtudia & actiones ſunt cognoſcendæ eius, cui magiſtratus eſt deferendus. Extent merita eius uel in Rempub. uel in religionẽ: deniq; habeantur uirtutis & induſtriȩ eius ſingularia documenta. Hoc enim modo non tam ſtemmata à proauis demiſſa, quàm uirtutes maximȩ illis conſociatȩ, honoribus meritis honeſtabuntur. Sed quoniam multi nobilitatẽ generis prius inſpiciendam putant honoribus deferendis, quàm uirtutem, coarguendus eſt hic error: atq; ita ſtatuendum, ueram nobilitatem non tam in maiorum claritate, aut ſtemmatũ uetuſtate poſitã eſſe, quàm in uirtute. Quis enim non uidet, neminẽ eſſe eundem quod maiores ſuos? & ut poſſeſsiones, ita parentes extra nos eſſe, non in nobis? Sicut ergo opes meæ meliores ſunt tuis, ſiquidem ego ditior ſum te: ita parentes mei meliores ſunt tuis, ſiquidem mei plus ſunt de Rep. meriti quàm tui. At ut diuitiæ me bonum non reddunt, ita nec maiorum nobilitas nobilem. Quemadmodum Vlyſſes, ille ducum Græciæ clariſsimus, in ea contentione, quam cum Aiace, exercitu Græcorum ſpectante, de armis Achillis habuit, inquit:

Nam genus, & proauos, & quæ non fecimus ipſi
Vix ea noſtra uoco. —

Tam igitur ſanguis nobilium maiorum tuorum reddit te nobilem, q; ſanguis patrũ fabrorum efficit filios fabros, & athletarũ athletas, & medicorum medicos. Quòd ſi nec medici ex medicis, nec fabri ex fabris, nec ex athletis athletæ naſcuntur: fas ſit quæſo rebus ſimilibus ſimilia tribuere, nosq; ſine ullo metu ita concludere, ut dicamus, ex nobilibus quoq; nobiles naſci nõ oportere. Sæpe enim diſſimiles ſunt filij parentũ. Nam & ex bonis mali, & ex malis nonnunquam boni naſcuntur: ut non immeritò ſcripſerit Satyricus,

Malo pater tibi ſit Therſites, dummodo tu ſis
Aeacidæ ſimilis, Vulcaniaq; arma capeſſas,
Quàm te Therſitæ ſimilem producat Achilles.

Et P. Scipio (Romanis enim exemplis utimur libenter) qui ex uirtute primus Africanus appellatus eſt: & Q. Maximus ille, qui cunctando reſtituit rem: & M. Cicero, qui ob conſeruatam Rempub. pater patriȩ nominatus eſt, patribus & maioribus ſuis maximo ornamẽto fuere. At horũ filij, quàm altæ uirtutis patrũ degeneres? q; multis turpitudinum maculis deformes? Quis noſtrûm non nouit Cõſtantinum illum Iuani filium, ducem clariſsimum, in armis & uictorijs illuſtriſsimum? Quo mortuo, ſucceſſerat Elias filius in nomen & opes paternas: at non item in uirtutem illam bellicam, qua pater ſuus toti orbi maximè erat conſpicuus. Quis eſt igitur qui putet, nobilitatẽ maiorum ad poſteros ſanguinis cõmunione deriuari oportere? Nam de ſtemmatis quod iactant, omnino & illa ſunt ueluti teſtes uirtutis maiorum noſtrorũ, rerumq; ab illis geſtarũ. Vi-

ctoriæ quoq; & triumphi domestici nostri, exempla sunt ac incitamenta, ad præclara maiorum facinora nos stimulantia. Ea uerò talia sunt, ut in rerum quas cum aliis communes habemus paritate, nihil per se nobis precii addant. Nisi fortè scyphis duobus ligneis, hoc est materiæ & formæ eiusdem in medio positis, accedit uni eorum plus pōderis ex inscriptione aut imagine aliqua singulari, quæ alteri scypho adiecta non sit. Quod ut apud idiotas locum habere posit, certè apud eos qui res penitus nouerunt, nō habebit. Quid igitur istis ipsis stemmatis efficitur, quàm necessitas nobis imponitur imitandæ nobilitatis maiorum nostrorum: uirtutibus, quibus illi insignes titulos, claraq; familiæ cognomina fecere, colendis & exercendis? Nisi enim hoc à nobis factum fuerit, tantum abest ut parentum nostrorum similes simus, ut & filii degeneres iudicemur: & omnibus iis, qui domesticis eiusmodi exemplis tāquam calcaribus carent, peiores & ignobiliores. Profectò uirtus ipsa talis est, ut neque propagatione naturæ, neq; ulla transmissione, ad hæredes peruenire queat. Nam cùm parentes de bonis ferè omnibus testamento cauere posint, uirtutem tamē ipsam posteris aliter prodere non possunt, nisi illi actionibus & sudore eam sibi comparauerint. Quibus enim magis placet ocium & mollicies, qui rebus alienis dignitate uirtutis student, qui se, parentes, & amicos dedecorant flagitiis suis: ii quidem sciant, se à nobilitate maiorum degenerasse, nihil eis prodesse imagines uetustas, nihil auorum & proauorum præclarè facta. Quemadmodum enim cæco nihil prodest lumē solis, utcunque illum circunfuderit: nihil surdo soni, quantumuis dulces: ita nihil prodest tibi claritas generis, nominis'que antiquitas, nisi uirtute sis præditus, & industria. Sed nostra nobilitas magnam partē peruersis opinionibus infecta est. uidēt enim maiorem familiæ & imaginum in Repub. quàm rerum aliarum rationem haberi. ideo permulti eorum parū soliciti sunt, ut se moribus, doctrina, rebus præclarè gestis nobilitent: laboris sunt impatientes, iactibus talorum & Baccho longas consumunt noctes: nec quicquam magis studēt, quàm ut gemmis, argento & auro niteant, uestitu splendeant, ministrorum cateruis cincti incedāt. Itaq; quod olim ab Aristotele philosophorum acutissimo de nobilibus dictum est, id nostra ętate uerissimè usurpari posse uidetur. is enim, cum ueterem nobilitatem in uirtute ac copiis rerum positā esse affirmasset, subdidit, nobiles bonosq; uiros nusquam centum reperiri: locupletum autem ubique magnum numerum esse. De quibus quidem locupletibus, qui copiis rerum subnixi ad honores contendant, quid dicam? cum constet, Respub. olim (ut in historiis Romanis proditum est) à uiris tenui cum re, præclarè gestas: ut Valerio Publicola, Menenio Agrippa, Attilio Regulo, Qu. Aelio, Cn. Scipione, & compluribus aliis

Politic. 5.

ciuibus

ciuibus Romanis. Quorum, aliorum filiæ ob parentum paupertatem ex ærario dotatæ & elocatæ sunt: aliorum uxoribus & liberis, cùm ipsi rebus externis occupati essent, alimenta à ciuitate præbita: nonnullorum mors sepulturæ honore caruisset, nisi pecunia publica collata fuisset. At, qui illi, & quanti uiri? quantarum rerum gloria clari? Omnino per illos Respub. aucta & cõseruata est: quæ postea opibus Pompeij & Cæsaris collapsa erat, & corruit. Iam de potentia ipsa idem dicendum esse uidetur. Nam ea, seu diuitias seu generis nobilitatẽ concomitetur, uirtute remota, quid est aliud quàm gladius in manu furentis? Vtinam non tam essent multa exempla eius rei. sed omnes Respub. omniaq; ętatum omnium tempora, experta sunt mala infinita, ab hominibus potentia sine uirtute præditis. Quid igitur superest, quàm ut industria, uirtute, & præclaris actionibus, qui se alijs præferri cupiant, hoc sibi uindicent? Illi enim maximè bonis moribus nocent, qui in petitione honorum nulla re magis quàm stemmatum antiquitate, ministrorum comitatu, uestium splendore, epularum profusione, & alijs operibus tum generis tum diuitiarum sese uenditant. Pręstigiæ sunt istę & captiones, non causæ honore dignę. Laudatur Scipio Africanus, qui cùm omnibus & corporis & fortunæ bonis esset cumulatus: tamen non offundebat oculis ciuium nebulas istas natalium, opum, potẽtiæ: quibus multi student illustres fieri, & magnifici. Nulla re petendis honoribus niti uolebat, præter solam uirtutem. Sed hoc Scipioni factu facile erat, qui uirtutibus maximis ornatus fuerit: alijs nõ item, qui uirtuti suæ desperantes, præsidia quærant alia honorum adipiscendorum. Atq; haud scio an honores petere ius fasq; sit. Neq; 2
enim si id Romæ licebat, ubi magistratus erant annui: propterea apud nos licet, ubi sunt perpetui. Cogebantur enim qui Romæ gubernabant Remp. anno exacto & magistratu abire, & rationem gesti magistratus reddere: nam & repetundarum accusabantur, & in exilium agebantur, & modis alijs puniebantur. Itaq; dabatur unicuiq; ciuium potestas magistratus petendi: quòd unumquenq; in magistratu cogitare oportuerit, tales alios qui annis uertentibus, alius post alium successuri essent, in eum fore, qualem se ipse in illos gessisset. Apud nos autẽ, ubi permulti magistratus & sacri & profani non nisi uita hominis finiuntur, uix puto aliquem ambitiosis locum relinquendum esse: hoc est, ijs qui inferant se ipsi ad honores, & quasi intrudant uel petendo, uel aliquos pro se precatores subornando. Videntur enim tales non Reipublicæ, sed sui commodi causa petere. quod absq; nefanda & perniciosa labe ciuitatis existere nequit: præsertim cùm qui administrant, metu omni & existimationis hominum, & inquisitionis accusatorum, uacui sint. Facilimè profectò tales ad omnem animi libidinem impellũtur. Miserrima est

Valer. lib. 4. de paupertate.

est (ut Plato dicit, & Cicero refert) ambitio, honorumq́ꝫ cōtentio: & rectè quidem. nō enim nautarum est, ac gubernatorum, eos qui uehendi sint, petere ut se uehi sinant: sed contrà potius, qui nauigatione uolunt mare trāsmittere, ij fidem & operam nautarum implorant & exposcunt. Et quamuis Paulus CHRISTI apostolus dicat, bonum opus ab eo appeti qui episcopatū appetat: quod de episcopatu dictum, ad functiones alias transferri potest: uerùm non est idem appetere, & sese ingerere. Debet quidē uir bonus, & doctus, & ad res gerendas multis uirtutibus instructus, appetere ut quàm maximè prosit mortalium generi: ut qui sciat, nō se sibi natum esse, sed amicis, patriæ, & religioni. Nihil etiam impedit, quo minus idē declaret ijs qui tenent Rempub. se cupere ipsi Reipublicæ seruire: hancq́ꝫ uoluntatem suam aperiat, si fortè magistratū aliquem ei demandare uelint. Non est hoc ambitiosi: sed eius qui uelit rectè consultum Reipublicæ. Certè multorum uirtutes ignorantur, qui toti se contulerunt ad otium & solitudinem: multorum uoluntates sunt obscuræ, qui in lucem ac oculos hominum nunquam prodierunt. Qui utcunqꝫ boni sunt, ac uirtute & doctrina ornati: tamen quia à negotijs se remouerunt, fit ut hominū indignorum imperia cogantur ferre: hanc que iustam persoluant pœnam Reipub. quam relinquant ac deserant. Qui igitur dignus reputabitur honore, is ad Rempub. accedere debet. Si id recuset, crimine non carebit: nisi fortè infirmitatis conscientia id renuit. Nam qui uel pigritia, uel laboris uitandi causa, uel propter priuata studia, ad Rempub. etiam uocatus, non accedet: is tam erit in uitio, quàm patriæ, salutisq́ꝫ communis desertor. Cùm enim omnes omnium charitates patria una complectatur, omnia præ illa posthabenda sunt, omnesq́ꝫ labores animo magno & elato pro illa suscipiendi. Idq́ꝫ usque eò, ut si Reipublicæ necessitas urgeat, non sit indignum bono & prudente uiro, ultrò sese ingerere ad eam administrandam, atqꝫ ad pericula pro ea appetenda. Cato iunior, amicis hortantibus uti tribunatum peteret: respondit, id se parum decere, tempore Reipub. non necessario. Postea cum Metellum hominem turbulentum petentem uideret, ipse quoqꝫ candidatus in campum descendit, ut suo tribunatu Metelli insolentiæ obsisteret. Idem ut Crassi & Pompeij designatorum consulum potentiam frangeret, præturam urbanā sibi mandari acriter contendit. Etsi autem nihil insolenter, nihil præter mores factum fuisset, si spontè se ambitioni dedisset: tamē cum magnitudine quadam animi despiceret, quos mirantur alij, honores, non aliter se ad petendum adduci passus est, quàm Reipub. necessitate coactus. Petijt igitur & tribunatum, & præturam: hoc est, petijt sibi occasionem uirtutis exercendæ dari, ad furores turbulentorum compescendos, ad libidinem potentium comprimendam. Et Cato

igitur

igitur rectè fecit: & qui simili studio uel petierint, uel uoluntatem suam principi declarauerint, non minus rectè facient. Cæterùm eum honestare, qui uel opum augendarum, uel potestatis adipiscendæ, uel splendoris ostentandi gratia magistratum sitiat atq; petat: aut solis petitoribus ad honores aditum aperire, nõ est rectum, nec commodum Reipublicæ. Sed quomodo cognoscendum, quo quis animo petat? Ego uerò uideo id, nisi coniecturis, cognosci nõ posse: quas & ipsas sæpe falsas existere, non ignoro. Sed tamen cautionis est, ad omnia animum aduertere, quæ nos dirigant ad ueritatem: ambitioni uerò apertæ, ac petitioni improbæ annuere, iniustitię. Semper enim nescio quo modo ad famam sordida existimata est eiusmodi petitio. neque uerò id tantùm petitori: sed ei etiam, qui honorum potestatẽ habens, petitoribus eiusmodi subscribat. Non enim petitores isti uacant suspicione corrumpendi pecunia, & eos quorũ utantur opera petẽdo, & eos quorum in manibus res est. Sed Rex, & penes quos honorum est potestas, facilè petitorum improbitatem coercebunt, si in uulgus fuerit cognitum, in nullam dignationem eum peruenturum, qui ad honores petitionibus obrepere uelit. Pulcherrimus autem mos fuerit, si Rex, & ij in quorum uoluntate res posita est, sponte sua ad honores euocent homines dignos, qui multa habeant adiumenta rerum gerendarum. Sic enim natura comparatum est, ut qua re, quóue homine opus habeamus, eum libẽter ipsi quæramus. Neq; est ferè quisquã, qui quęrat eos quibus sit ipse necessarius, nisi id facit utilitatis suæ causa. Quòd si unusquisq; rebus ad uitam necessarijs acquirendis, non eas emit quæ à uenditore cõmendentur, sed quas ipse iudicauit bonas & sibi commodas esse: certè etiam quorum dominatu Respublica tenetur, honoribus mandandis diligenter uidebunt, cui'nam rectè Resp. committi possit. Sic autem & iurè dignitas illa appellabitur, quæ digno uiro, multisq; dotibus rerum gerendarũ ornato tribuetur: & homines ipsi legitimè uocati uidebuntur, cùm quidem ad quem modum hodie, suo uel amicorũ rogatu, consequuntur honores, non tam ad illos uocantur, quàm obtruduntur. Quòd si ui- 3
tiosus est magistratus, cùm precibus impetratur: an non multo uitiosior est, cũ pecunia cõtenditur? Fieri enim non potest, ut qui per largitionem adepti sunt honores, non uelint ex eis quæstum facere. Neq; uerò tantùm hoc suo peccato nocẽt Reip. sed etiam imitationem perniciosi exẽpli alijs hominibus produnt. Nemo enim libenter studet uirtuti, cùm diuitias maiore in precio & honore, quàm illam ipsam uirtutem, fieri uidet: nimiaq; illa admiratio diuitiarũ, ad multa scelera homines impellit. Neque sperandum est, ut cuius rei exordia malè instituta sunt, ex ea aliquid boni unquam proueniat.

Quamuis autem hoc uulgò laudi ducatur, cùm unus aliquis ge- 4

rit plures magiſtratus: tamen multis uidetur hoc ipſum dignum
reprehenſione. Vnus enim uni muneri uix ſufficere poteſt: diuer-
ſis muneribus prorſus non poteſt. Itaque etiam qui plures magi-
ſtratus adepti ſunt, ij cùm officia illorum exequi nõ poſsint, plures
pro ſe ſubſtituunt uicarios. Quid igitur impedit, quo minus illis
pluribus deferantur ſinguli magiſtratus, quos nemo unus ſine ui-
carijs pro dignitate gerere poſsit? Quòd ſi parum decet, unum plu
res gerere magiſtratus: multo minus decebit, ut aliquis cæteris ne-
glectis, ſupra modum augeatur imperij dignitate. Inſolentiores e-
nim redduntur, qui ultra cæteros fortunam ſibi ſentiunt benignio-
rem. id quod ętas noſtra uidit in nouo quodam homine. Ipſi quidẽ
certè qui ambiunt plures honores, non tam id Reipub. quàm com-
modi ſui cauſa facere uidentur. Et quemadmodum qui cibis uarijs,
potionibusq́ue ſeſe onerant, magis debilitant quàm confirmant ſto-
machi uires: ita qui honoribus ſe complent multis & uarijs, uel eis
utuntur tanquam crudis, minimeq́ue concoctis, ſi officiũ ſuum negli-
gant: uel frangunt uires ſuas, ſi muneri & officio nuſquam deeſſe ue
5 lint. Rectè mandari honores, qui uirtuti mandentur, oſtẽſum eſt:
ſed quia uirtutes ſunt uariæ, itaq́ue uidendum eſt, quæ uirtutes cui
honori reſpondeant. Vt enim in exemplo à cibis ſumpto perſiſta-
mus, non ijdem cibi omni corpori competunt: & qui uni corpori
ſalubres ſunt, illi ijdem alteri ſunt noxij. deinde, non omni corpo-
ri ueſtes æquales adduntur: ſed unicuique pro quantitate. ita acri-
ter uidẽdum, quæ uirtutes cui muneri aptæ eſſe poſsint. Plus Tho
micij & Choienij uirtus ad munera urbana ualebat: Euſtachius
& Lancicorunius in armis clari erant: Conſtantinus & Laſcius, &
6 conſilijs dandis, & armis tractandis fœlices erant. Itaque hæc mo
narchis uidenda ſunt: eis'que honores mandandi, qui per ſe fun-
gi muneribus, qui ipſi uidere & res tractare poſsint: non qui tan-
quam cæci, aut manibus carentes, alienis ſemper oculis credere, a-
lienis'que manibus omnia agere cogantur. Odioſum eſt profectò
hoc genus hominum, qui cùm ab omni re ingenij, doctrinæ & fa-
cultatis imparati ſint, tamen cæco quodã mentis impetu honoribus
inhiant: quos magnificis titulis, amplis reditibus, ac alijs inſigni-
bus metiuntur: putant'que ſe hac ratione eis dignos, quòd habeant
quoſdam, quorum opera utantur ad res gerendas. & addunt ſimi-
litudinẽ, ſe illis uti quemadmodũ fabri utuntur malleo & inſtrumẽ-
tis alijs, ne manus eorum incommoda ignis ſentiant. O' ſimilitudi-
nem diſsimilimam. Quis enim ignorat, fabrũ uti inſtrumentis ſuis
pro arbitrio: ita quidem, ut niſi agat faber, conquieſcant prorſus in-
ſtrumenta? contrà autem, qui ipſi rerum omnium imperiti ſunt, an
non potius inſtrumenta ſunt eorum à quibus reguntur? Mihi
quidem non diſsimiliter facere uidentur, atque ſi pedes uidere in

animum

animum inducerent, munereq́ oculorū fungi: sed cùm id non possint, oculorum quidem opera uidendo uti uellent: ipsi uerò honore uidendi, & res omnes aspectu cernendi gaudere, ipsumq́ oculorum locum occupare. Atqui honestius est uos, ô nostri pedes, uestro ambulandi officio contentos, oculis & locum, & suum uidendi opus, & eius operis gloriam relinquere. Etenim si uidere uultis, si audire, si olfacere, si omnium membrorum partes explere, corporis distinctio & harmonia pereat necesse est, totum'que corpus nihil aliud quàm pedes erunt: sin membrorum aliorum gloriam tantùm uobis tribui, cùm ipsi nihil prąterquàm ambulare possitis, sanè quàm ridēdos uos membris alijs præbetis. Præclarè Cicero: Ad rem, inquit, gerendam qui accedit, caueat ne id modò consideret quàm res illa honesta sit, sed etiam ut habeat efficiendi facultatem. Præclarè & Paulus uarietate donorum, quibus membra corporis unius prędita sunt, commēdata, atq; ea ad corpus uel Reipub. uel ecclesiæ accommodata, præcipit, ut quisq; cogitet quantum sibi à Deo datum sit: mensuram sui doni expendat, ut ipsum rectè excolat & exornet: nec muneribus sibi natura negatis inuadendis, confusionem & turbationem in rebus humanis efficere contendat. Qui rationes ueri honoris rectè cconsiderauerit, haud facilè rapietur ad studium honorum, quibus curas & solicitudines uarias adiunctas esse nō ignorauerit. Verùm multi uident quid expetant: causas ueras, quamobrem id faciant, parum animaduertunt. non abs re fuerit, ut ne id impunè illis fiat, publicè nomina eorum proponi: potestatemq́ fieri cuiuis exponendi, quid in eo, qui sit honestandus, uel qui de honore contendat, desideret. Hunc morem in Rep. Veneta obseruari, Caspar Contarenus testatur, de Ducis electione sic inter cætera inquiens: Si quis existimauerit eum ciuem, qui eligēdus sit, minus idoneum, qui tam magnam dignitatem sustineat, aut ob quampiam aliam causam non fore è Rep. eum Ducem esse, consurgit: ac primò modestè præfatus, ingenuè profert, quid de eo ciue sentiat: & quāobrem putet non esse in rem patriæ, eum ducem fieri. Cum is finem fecerit, Senatus renunciatū adhibet: ac statim à seniore ei omnia repetuntur, quæ ei obiecta fuerint, authore tamen suppresso: nam sacramento antea omnes perpetuo se obstrinxerunt silentio. Refellit ille obiecta, ut libuerit. Deinde recedit è curia. Quod si prior, aut alius quispiam, nouis rationibus adhuc arguere, & accusare hominē uelit, potestatem habet. Nouis criminationibus rursus accersitus ille respondet. Sicq; uicissim res tractatur, donec accusatoribus nihil amplius relictum sit. Tum demum in suffragia itur. Hęc Contarenus, in Ducis Venetiarū electione obseruari ait. quæ de alijs quoq; magistratibus, perpetuis præsertim, quæ cum uita hominis terminentur, intelligi possunt. Similem morem ab Alexādro Seuero im-

Casp. Contarē. de Venetorū Repub. lib. 2.

Aelius Lamprid. in uita Alexan. Seueri.

peratore Romano obseruatum esse, Aelius Lampridius prodidit his uerbis: Vbi aliquos uoluisset uel rectore prouinciæ dare, uel præpositos facere, uel procuratores, id est rationales ordinare, nomina eorum proponebat: hortans populum, ut si quis quid haberet criminis, probaret manifestis rebus: si non probaret, subiret pœnam capitis. Dicebatq́ graue esse, cum id Christiani & Iudæi facerent in prædicandis sacerdotibus qui ordinandi sunt, non fieri in prouinciarum rectoribus, quibus & fortunę hominum committerentur, & capita. Ex quibus uerbis historici obseruare licet, ueterem Christianorum morem in electionibus ministrorum Ecclesiæ fuisse, ut qui eligendus esset, eius nominum publicè proponeretur, si quid fortè esset in eo quod eum Ecclesiæ ministerio indignum faceret: illumq́ morem Alexandrum Seuerum ad electiones magistratuum ciuilium transtulisse. Ex his igitur quę dicta sunt, perspicuum est, maximam esse Reipub. pestē, si inter bonos & malos fiat discrimen nullum: multo etiam maiorem, si mutato rerum ordine boni negligantur, mali in precio habeantur. & quemadmodum Cato inquit, si pisciculi quàm boues pluris æstimentur. Planum est & illud, hòc minorem in Repub. uirtutis ac bonorum rationem haberi, quo maior est admiratio generis ac diuitiarum. Nihil igitur salutarius est Rebuspub. (ut Socrates apud Platonem inquit) quàm potestatis sapientiæq́ coniunctio: nihilq́ rectè & ordine ab eo fieri potest, qui cum potestate existens, non omne suum studium, curam, diligentiam, cogitationem in doctrina & sapientia posuerit. Et hæc quidem hactenus.

CAPUT XIX.

1. De honoribus, in quos parentibus filij uel alij hæredes legitimè succedant: uel qui testamento ad aliquem perueniant. 2. Et hîc de educatione filiorum uirorum heroum: 3. Et de humanitate subditis præstanda: 4. Et de eo, num liceat domino, ut aliquid adimat subdito suo?

SED preter eos honores, qui uel à Repub. uel à Regibus, uel ab alijs qui sedent ad gubernacula deferuntur, sunt alij quidam, in quos filij succedunt parentibus mortuis: quorū cùm illi hæredes sint, imperant ijs populis qui subiecti erant parentibus. quod quidem imperium perseuerum est: cùm non liceat apud nos colono, quantumuis iniuria affecto, queri de domino suo. Sunt autem quidam domini adeò immanes, ut non aliter utantur colonis quàm pecudibus. Ideo & illud in mores inducendū esset, ut statis temporibus seu censores, seu quiuis alij magistratus, inquirerēt in eiusmodi dominos omnes: imò & in alios præfectos, quemadmodū se gerant suis hominibus imperando. Certè illis non debet esse impunè, si quid crudeliter, auarè, uel contra quàm deceat gesserint.

gesserint. Quòd si inter est Reipub. ne quis malè utatur re uel sua, uel aliena: quanto magis, ne abutatur hominibus? quibus certè nemo præesse deberet, nisi se Reipublicæ probaret: nisi se alijs bene paruisse, ac magistratus dicto audientem fuisse, ostenderet. Nemo admittitur ad artem aliquam publicè exercendam, nisi & à magistris primùm eam didicisset, & specimen eius dedisset: quanto minus admittendi sunt ad imperium, qui documenta nulla dederunt, se aliquando bene paruisse. Verissimè enim illud dicitur, Qui bene imperaturus est, bene paruerit aliquando necesse est.
Negat Aelius Spartianus, quēquam magnorum uirorum bonum 2
& utilem filium reliquisse Reipublicę, quòd aut sine liberis interierint, aut tales habuerint, ut melius fuerit humanis rebus sine liberis decedere. Nihil Romulum, nihil Numam Pompilium, quod Reipub. utile esse posset: nihil Camillum, Scipiones, Catones, qui magni fuerunt: nihil Homerum, Demosthenem, Vergiliū, Salustium, Terentium, Plautum. Quid Cæsarem, quid Tulliū, quibus melius fuerat liberos non habere? Quid Augustum, qui ne adoptiuū quidem bonū filium habuit: cùm illi eligēdi potestas esset ex omnibus? Verè hæc quidē Spartianus: quemadmodū & Homerus dicit, paucos filios parentum esse similes, plures peiores, paucissimos meliores. Ergo & id cogitent uiri magni, qui populis multis imperant: curēt filios suos rectè educari & institui, ne pestes post se relinquāt rebus humanis: assuefaciant eos & agere quæ necesse sit, & tolerare quæ oporteat, & malos fugere, & bonos amare, & seniores honorare: æqualibus humanos, iunioribus placabiles se reddere: magistratui obtemperare: ijsq́ artibus eos imbuant, quibus tum ad humanitatem informētur, tum ad rectè imperandū sint instructi: atq́ etiam illud sæpissimè eis inculcent, inter patrē & bonum principē nihil interesse debere. Referebat aliquando super mensam, for- 3
tissimus & illustrissimus heros IOANNES TARNOVIVS, exercituum Polonorū imperator, se, cùm in Italiam iter faceret per Bauariam, ad ædes uiri cuiusdam nobilis, ut ibi de uia fessus (nox enim appetebat) quiesceret, diuertere uoluisse. qui quidem nobilis cum uxorem tum haberet parturientem, ac dominum mulieribus, quæ illi (ut fit) opem ferebant, refertam, rogauit imperatorem ut in ædes coloni cuiusdam sui diuerteret: se enim ibi ea quæ in penu suo essent, illi suppeditaturum. & imperatore quidem annuēte, accedit nobilis ille colonum suum: ac pileo honoris causa deposito, rogat imperatori diuersorium. aderant tum nobiles quidam Poloni, imperatoris familiares, qui ut commoditates diuersorij uiderēt, Bauarum comitabantur. At illi irasci & fremere, rem'que indignā dicere, ut colonus à domino uel honoraretur, uel rogaretur: qui potius ejci domo deberet, si quid domino imperanti denegaret.

domum

Et Tarnouius quidem in eum sermonem delapsus erat, cùm men-
tio fieret de eo tributo, quod colonis omni ferè anno tum impera-
batur: deq; oneribus, quæ illis magna & uaria imponuntur. atq; e-
» tiã laudata Bauari humanitate, subinferebat, Non alio loco haben-
» dos esse colonos, cùm munus suum pensumq; absoluissent, quàm ui
» cinorum. O' uocem prudentissimo imperatore dignam. Fieri nõ
potest, ut rectè exercitibus imperare sciat, qui hominibus sibi sub-
ditis rectè imperare nescit: & qui regẽdo hoc hominum genere hu-
mili & imbecillo est insolens, hunc deficient animi populis guber-
nandis superbis & rebellibus. Fereq; fit, ut animo parum forti res
magnas aggrediantur, qui se superbos & crudeles hominibus infi-
mæ conditionis præbẽt. Nostra uerò tempora & bellicas res & ur-
banas, pari fortitudine & prudentia à Tarnouio administratas ui-
derunt. uiderũt prælia, oppugnationes, & triumphos: experta sunt
artes pacis cum dignitate tuendæ, & conseruandæ. Vt mirum non
sit, à tanta uirtute, tantaq; prudentia uocem illam clementiæ, æqui-
tatis, & humanitatis plenam esse profectam. Quòd si crudelitate
& superbia peccat, qui immoderato imperio in populos suos uta-
tur: quanto magis peccare putandus est, qui eos pellat sedibus suis,
ac tanquam prælio uictis insultet inquiens, Hæc mea sunt, ueteres
4 migrate coloni? Multi autem ad faciendam hanc iniuriam acce-
dunt opinione illa, sua esse omnia quæ sint suorum populorũ. Sed
hic error minimè est ferendus. Quis enim unus homo sufficiat sex-
centenis agri iugeribus colendis? Sed initio rerum ita factum est.
ueniebat multitudo hominum in arua uacua: atq; ea quę prius com
munia erant, occupatione faciebant sua: deligebantq; sibi aliquem
unum, ingenio & uiribus præstantem, qui eos cõsilijs gubernaret,
lites inter eos componeret, & ab externo hoste defenderet. cui etiã
ob eam rem maiorem agri modum assignabant. Quòd si fortè ali-
quis unus tales fundos reperit, qui coli apti essent, aut si cui fortè
donabantur, tamẽ multos adiungebat sibi alios, qui cum eo unà co-
Iosuæ 12. lerent: itaq; agros inter eos diuidebat. Ideo & Iosua, qui à morte
Mosis populo domi imperabat, cùm trans Iordanem reges mul-
tos & populos bello superasset, eorumq; terras occupasset, iussus à
Deo, ut terram, quam illis hæreditariam dederat, pro rata parte in-
ter tribus uniuersas partiretur: ita quidem id executus est, ut singu-
lis tribubus singulas possesiones assignaret: nihil in eis possessio-
nibus, quæ cuiq; sorte obtigissent, faciendo sibi proprium & suum.
19 Verùm Israelitæ ipsi, ex Dei præcepto, possessionem illi in medio
Ezech. ult. suarum dederunt, quæ illi erat propria. Ezechiel etiam propheta
testatur, Deum ita terram populo diuidi iussisse, ut principi quidẽ
agri spacium peramplum, sed non totum attribueretur. nam & sa-
cerdotibus, & singulis tribubus, singulas terræ portiones certis
termi-

terminis circumſcribi & definiri mãdat. Qua quidem rẽ ſignificat, non tantùm alios omnes, ſed & principem, ſuis portionibus contentos eſſe debere: ſuos agros exercere & arare, alienos non inuadere & occupare. Cur enim illi qui agros diſtributos quiſq; pro ſua parte colunt, non iure optimo dicere poſsint, agrum cultum, propriũ eſſe & ſuum? non minus certè quàm ille, qui uel conſenſu omnium electus eſt dux & dominus, uel alios ſibi adiunxit ad ratas terrę portiones colendas, dicit, ſuum proprium eſſe quod illi obtigit. Neque enim ille uel à multitudine accipere, uel ſibi ſumere in uniuerſos potuit quicquam aliud, quàm imperium & principatum. Prædia quidem ea ſola domini eſſe, quæ illi propria tradita eſſent, uel quæ illi obtigiſſent, illud argumento eſt, quòd in mercando, uendendo, aut tradendo, dominum tantùm à ſe transferre, non alicuius ſubditi res proprias auferre queat. Et qui dominatum ab eo acquirit, non res emat populorum, ſed & prædia quæ poſsidebat is qui prius imperabat, & ipſum dominatum: cuius ratione nihil à populis exigere iure poſsit aliud, quàm uel tributa, uel operas debitas. Quid quòd ipſi etiã uictores, eadem prorſus æquitate uictis imperitaſſe leguntur? quos & uita donabãt, & poſſeſsionibus omnibus gaudere uolebant. quemadmodũ Cyrus ad Aſſyrios uictos, & in fidẽ receptos loquitur: Bene, inquiens, facitis uiri, quòd mihi parueritis. nihil enim mali deinceps patiemini, niſi quòd non idem qui prius, uobis imperabit. eaſdem, quas prius, ædes inhabitabitis: eandẽ regionem coletis: earundem uxorũ utemini contubernio: ueſtriſq; filijs, ſicuti nunc, imperabitis. Si quis uobis iniuriam inferet, nos pro uobis pugnabimus. Humaniſsimè hæc quidem Cyrus. Quo igitur iure faciunt, qui nec ui, nec armis, ſed uel hæreditate, uel donatione, uel exẽplo bonis acquiſitis abutũtur? qui malis artibus homines mulctant: poſſeſsiones ſubditorũ uel depaſcunt, uel eripiunt: colonos pellunt, prędiaq; illorum occupant? Hoc non fecit Cyrus Perſa Aſſyrijs, quanto minus decet facere Chriſtianum dominum Chriſtianis ſubditis? Apud Germanos quidem, & Chriſtianos ferè omnes, ſerui nulli uiſuntur. Leges etiam Mahometanæ uetant, quempiam religionis eiuſdem, ſeruorum in numero haberi. Chriſtiani, quorũ religionem execrantur, illis ſeruiunt. Nos uerò, qui ueram in Deũ religionẽ amplexi ſumus, nihil pudet, noſtræ religionis ſeruos habere. Non dico, quin aliquis iuſta cauſa in ſeruitutem damnari poſſit: quemadmodũ Noa Chanaam filium ſeruituti addixit, ob peccatum. Sed dico de hac ſeruitute uſitata, qua in ſubditos domini utũtur, nullo illorum delicto: fundos & poſſeſsiones eis dum libet eripiendo: eoſq; etiam, quod in nonnullis fit prouincijs, tanquam beſtias uendendo. Et habet quidem ea res, præter alia, illam iniquitatem: uolunt enim domini ſibi liberum eſſe, quando libeat, agros auferre

Xenoph. de pædia Cyri lib. 4.

auferre colono: non uolunt autem liberum esse colono, agrum relinquere quando uelit. imò cùm de colono retinendo agitur, adeò illum uendicare student, ac proprium facere, & mancipio, & usu ac fructu, ut ne liberis quidem eius faciant potestatem abeundi. Deus conditor orbis, tanta benignitate est, ut uictum ad satietatem omnibus suppeditet, non tantùm locupletibus, sed & tenuibus. Verùm diuites isti, ut abdomini & libidini suæ satisfaciant, omnia sibi usurpare audent: clamant se dominos orbis, omnia hominum sibi subiectorum bona arbitrio suo stare, cadere'que: inutiliũ uerò subditorum, uel inuitorum, facultates dato precio, in suum se usum cõuertere posse. eum enim inutilem subditum interpretantur, cuius bona in usus suos meliores conuertere queāt. O' suauem interpretationem. Quomodo ergo tu ipse, ô bone uir, utilis es Reipub. qui tantulum terræ ciui tuo eripiendo, ex ore illi cibum rapias? ad egestatem eum redigas? ac fere illi sanguinem emungas? Ex hac uerò tenuiũ oppresione & afflictione, si nihil putas ad Rempub. incommodi peruenire, uehementer erras. Velim autem, qui eiusmodi agros ereptum eunt, secum considerent pœnã quam Achab rex depēdit, propterea quòd uineam uel emere à Nabotho, subiecto sibi, uel commutare uellet. Quod etsi non iniquum uideri posset (est enim & emptio & cõmutatio moribus & legibus permissa) uerùm quia inuito Nabotho fiebat, ideo & Rex miserè interijt: & uxor, & liberi, & cõsiliarij eius omnes sunt interēpti. Id quod & in sacra Regum historia est proditũ, & à nobis in Philalethe copiosè tractatũ.

CAPUT XX.

Ne mulieres publicis se muneribus immisceant.

ILLVD etiam efficiendum, ne mulieres ad Remp. admittantur: quas Deus potestati uirorum subiecit, Paulus etiã in cœtibus docere prohibuit. Quãtum enim mulieres incõmodare posint rebus humanis, & Eua illa pulcherrima & prudentisima omnium satis declarauit, cuius consilium exitium humano generi attulit: & Pilati Iudæorum præsidis uxor, quę & ipsa consilio suo salutem orbis uoluit impedire. Et quidem illæ erāt summo loco, & spectatisimæ fœminæ: sed tamen fœminæ erant, hoc est animalia imbecilla, & quæ errori ac transgresioni (ut Paulus testatur) magis sunt obnoxia. Pudeat igitur eos, qui cum se publicis honoribus dignos esse iudicēt, nihil unquam agant nisi ex præscripto mulierũ. Quasi uerò aliquid intersit, mulieres'ne magistratus gerant: an magistratus gerentes, à mulieribus gubernētur: cùm idem utrunque consequatur. Certè mulieres ad colum natæ sunt: & qui Venerem finxit testitudinem calcantem, rerum domesticarum curam, non Reipublicæ, illis committendam esse significauit.

Insti-

Institutis etiam Romanis interdictum est mulieribus, omni publica administratione. De mulieribus satis. De honoribus etiam, & magistratibus, quantum potuimus, diximus.

CAPVT XXI.

De subditorum officio.

VONIAM autem Reipublicæ interest, non tantùm rectores esse in officio, sed & eos qui reguntur: ideo hi quoq; diligenter & bona fide exequãtur munus suum. Multi sunt quos uitia magistratuum offendunt, ut non pro eo ac debent, eos obseruent, eorumq; mandatis obtemperent. Verùm omnibus generatim & uniuersè ab Apostolis Christi præcipitur, ut potestatibus supereminẽtibus subditi sint. eas enim à Deo ordinatas esse: & qui eis resistat, eum diuinæ ordinationi resistere. Et obseruantiam quidem prẹfectis debitã ita ornant, ut & preces publicas pro eis fieri iubeant: & nõ tantùm bonis & humanis dominis, 1. Pet. 2.
sed & discolis, hoc est asperis & difficilibus, obtemperare præcipiant: & id quidẽ non tantum propter iram, sed & propter conscientiam oportere fieri, docent. Quibus elogijs hoc munus ornari magis potuit? Videntur nobis potestatem inquirendi in uitia magistratus adimere, qui iubent obedire etiam discolo præfecto: præcipereq;, ut uitia eorum æquis animis toleremus, & ad Dei iudicium rejciamus, cui placet peccata populi sui castigare principũ asperitate. Ac nihil quidem rebus humanis optabilius esset, quàm si principes essent uera pietate, prudentia, & uirtute imperandi præditi. Tales enim principes essent illi ipsi philosophi, quibus imperantibus beatas fore Resp. prædixit Plato. Verũtamen ferẽdi sunt, & uenerandi, qualescunq; tandẽ sint, Dei ipsius causa: qui & hypocritas facit regnare propter peccata populi, & in furore suo dat reges, ut testantur Oseas propheta, & Elius in eo sermone quem ad Oseæ 13.
Iobum traditur habuisse. Si quid iniquius in nos agãt, Deo permit Iob. 34.
tendum est. Deus enim ille, qui mundi huius compages quatit cum uult, puniet & regum & præsidum iniquitatem, tempore suo. Subditorum uerò est, iussa eorum capessere: in omnibus ijs quibus dignitas Reipub. ac religionis non uioletur, obtemperare: contra omnes & hostes externos, & ciues seditiosos, ei adhærere. Neq; enim harmonia hæc, & quasi compositio Reipub. diu cõsisteret, nisi subditi in officio essent, uociq; & uoluntati præsidum obsecundarent. Et id quidem de ijs dictum est, qui in Repub. nullum interueniendi ius habeant. Nam de consiliarijs, & ijs ordinibus qui ius illud habent, dictum est suprà: qui prodere Rempub. uiderentur, si pro officio non resisterent principis uoluntati, aliquid quod non deceat molienti: sicq; in commune non prouiderẽt, ne quid Resp. detrimẽti

accipiat. Hæc de personis tam eorũ qui præsunt, quàm qui ditioni illorum sunt subiecti. Nunc de moribus alijs emendandis dicamus.

CAPVT XXII.

De luxu. 1. in uestibus: 2. cibis ac potionibus: 3. re Venerea.

VONIAM autẽ, qui ambitiõe laborant, pleriq; in nimiũ luxũ effusi uiuũt, hacq; ratione magnificos se fieri uolũt: intelligendũ est, maximã ex ea re labẽ moribus illatã esse. Et in uestiũ quidẽ mollicie ac uarietate
1 quãta uanitas insit, nulla oratione satis exprimi potest. Cùm eñ illæ necessitatis causa, ut uel frigus atq; æstũ arceant, uel tegant partes corporis pudendas, inuentæ sint: homines uani & ambitiosi uel pro facultatũ, uel pro generis ac honorũ ratione, cùm ad fauorẽ hominũ conciliandũ, tum ad decus & honestatẽ eas conuertunt, & ex earũ splendore se magnos uideri optant, nõ quidẽ sine magna iudicij prauitate. Honorẽ enim soli uirtuti debitũ, ad lanã transferre, indumẽtaq; sua magis quàm seipsos ornare studẽt. Neq; id dico, quòd neglectũ & immundiciẽ in uestitu non improbem: sed ut modus seruetur, luxus & nimiũ illud ornatus studium excludatur. Nam & sumptu maximo cõstat, & uanitatem animi arguit: quemadmodum ille inquit, *Vestitu nimio indulges, nimium ineptus es.* Varietas tum formarũ tum colorũ in uestitu, quid aliud quàm morum uarietatẽ prodit, & morũ inconstantiã? Neq; uerò mõstrositate caret, dũ in una domo ac familia alij uestiunt se Germanicè, alij Italicè, alij Turcicè: nõ secus quàm si in diuersissimis partibus mũdi nati essent. Illud etiã magis monstrosum, dũ qui manè Italico usus est cucullo, idem uesperi incedit Turcicã indutus uestẽ, pileum acuminatũ, calceos rubros & incuruos cũ soleis ferratis. In plumas maximè pecuniæ impẽdunt utilitate nulla, iactura maxima. In his ornatus si quæratur à pueris, ignoscendũ est ætati: uiris certè res est indigna. Illud haud scio an obsit bonis moribus quòd passim utunt torquibus aureis fortes iuxtà & ignaui: cũ quidẽ hoc ornamentũ fortiũ uirorum esse

Arist. Polit. 7. uideat. Carthagini quidẽ, cùm illa Resp. stetit, nemini annulorũ ornatũ ferre licebat, quàm qui in prælijs aduersus hostẽ se fortiter gessisset: ac pro numero expeditionũ, in quib. militasset, annulos gestabat. Hodie talia sunt tẽpora, ut nõ annulis modò, sed torquibus etiã uulgò homines utant: neq; id probi tantũ, sed lenones quoq; scorta, rabulæ, & fœneratores. Multi parũ honorati sibi uident, nisi fulgeãt aurea torque: quam quo quisq; preciosiorẽ habet, pluraq; uolumina facientẽ, aut etiã longius dependentẽ, hoc se honestiorẽ ferè existimat, clariorẽ, ac quouis honore digniorẽ. At id nõ fit sine diuitiarũ ostẽtationis nota, ac grãdis barbariei significatione. Romani ueteres, contẽptu quàm usu auri fœliciores fuisse traduntur à rerũ scriptoribus: aurumq; habentibus imperare maluerunt, quàm auri splen-

dore ſeſe uenditare. At poſtquam diuitiæ honori, uaſa cælata, argentum & aurum gloriæ apud illos eſſe cœperunt: ſimul etiam uera dignitas in ſuperbiam, libertas in licentiam uerſa eſt. Quod ne apud nos accidat, uirtute potius quàm auro decus quærendum eſt. Aetas quidem prima decentius hoc genere ornamentorum uteretur, tanquam uirtutis illicijs: uirilem uerò ætatem conſcientia benefactorum magis, quàm ullis fortunæ inſignibus, conuenit delectari. Si autem ſint qui recta conſcientia non contenti, his quaſi tibicinibus gaudere uelint: operæprecium tamen fuerit, ut hæc ſint non diuitiarum, nec generis, multo minus uitiorum, ſed uirtutis ſolius in magnis & arduis rebus perſpectæ ornamenta. Quemadmodum enim aurum ſuperat pondere & nobilitate metalla omnia, ita uirtutis inſignia ſplendore ſuo cuncta alia debẽt obſcurare. Quòd ſi inania ſunt ſymbola, quæ rebus non reſpondent ſuis: uirtute præditum eſſe oportet, qui ſymbolum illius gerat. Alioquin ſpectatorum oculis imponit, malo exemplo nocet Reipublicę, bonorum uoluntates offendit: qui non poſſunt non dolere, ornamenta ſua communia cum ijs fieri, qui ea nondum actionibus uirtutis meruerunt. Virtutis inquam, illius ſudore comparatæ, magnarum rerum adminiſtratione illuſtratæ, ocio infeſtæ, omni dedecori inimicę. Cum ea enim quoniam res nullæ de dignitate contendere debent, nefas ſit, etiam ornamenta illi propria cum alijs communicare ſeu naturæ ſeu fortunæ bonis. Qui autem eiuſmodi uirtute ornati erunt, eos ornatu decenti, alios excitandi cauſa, uti nihil impedit. Hæc de ornatu. Cibi & potus nimia uoratio indigna eſt homine: ſed in primis ijs, qui perſonam magiſtratus tuentur. Corpus uarijs morbis 2
obnoxium reddit: ipſum hominem ad ſeria negotia ineptum, deinde petulantem & contumelioſum, & tanquam effrænem equum, à uia recta aberrantem. Vini quidem natura eſt illa, ut homines primùm alacriores reddat: deinde plus potum, ſpei maioris, ac præclarius de ſe ſentientes: pòſt largius ſumptum, cõfidentiores, ad quiduis & dicendum & faciẽdum promptiores, prorſuſq; impotes ſui. Quemadmodum ille in Comœdia bene potus exclamat: Vicit uinum, quod bibi. Fumi enim aſcendentes in caput, miſcent & perturbant omnia, hominemq; alieni prorſus iuris faciunt. Tunc arcana, fideiq; tuæ commiſſa effunduntur. Tunc multa dicuntur, quorum te, cum ad rationem redieris, pœniteat: quæ uel tibi noceant, uel alijs, non rarò etiam amicis, & toti prouinciæ. Tunc amici & inimici, uxoris & ſororis diſcrimen habetur nullum. Tunc lites uigent, uerbera, laceratio, mutilatio, cædes. Quid mirũ? amiſſa enim mente, ſubmerſa ratione, ſubmergũtur ſimul facultates omnes honeſtè agendi: emergit autem agmen illud cæcarum & indomitarum cupiditatum. Bruta animãtia ſuperant nos ſobrietate: quæ nihil prę-

ter necessitatem & naturæ præscriptionē bibere didicerint. Quo magis dolendum est, uitium hoc adeò in Christianis Rebuspub. inualuisse, ut nemo illi mederi possit. omnes ferè ebrietati dant operam, & principes, & populares, & sacri & profani homines. Sunt qui pridie quàm conuiuia ineant, medicinis ad aluum exonerandā utantur, ut in locum quasi uacuum plus cibi potionumq́ʒ ingerant. Vulgò etiā homines non pudet à mensa excernendi causa secedere, ac mox conuiuia repetere, sé que denuò cibo potú ue replere. Non dissimiliter Rosomago animanti, quod (ut Matthias Miechouita, doctus medicus & astrologus in Sarmatia Europęa tradit) cadauere reperto ingentis magnitudinis, intantùm uorat, ut extēdatur & infletur tanquam tympanum: repertisq́ʒ arboribus duabus robustis, & sibi oppidò quàm uicinis, ui se medium inter eas infert: ac dum per angustias perrumpere conatur, uiolēter comesa uiolētius per anum egerit: deinde mox ad cadauer recurrit, nec se uorando implere, ac per uices comesa extrudere desinit, donec totum cadauer absumat. Et facit quidem animal illud præter morem reliquorum animantum, quæ ad satietatem duntaxat cibo potuq́ʒ utantur, non ad crapulam. Sed ut in multis animantibus natura uirtutes certas expressit, ut homines ad imitandum excitaret: ita multis uitia sua indidit, quorum turpitudinis conspectu, animātia ratione prædita ab imitando deterrerentur. Quid autem dissimile ab hoc animante faciunt homines, & qui appetitus excitandi causa, medicinis extrudunt ea quæ nouis cibis potibusq́ʒ locum occupabant: & qui nullo pudore secedendo, egerendo, aut etiam uomendo, redeunt mox ad crapulam? Necʒ uerò solùm ipsi potant, sed alios quoque languentes ad bibendum prouocant, poculis cum eis certāt: ac pro sanitate alicuius bibentes, seipsos insanos faciunt. Non minus uerè quàm salsè Cyrus apud regem Astyagen narrat, se aliquando cognouisse in quodam conuiuio, uenena mixta fuisse poculis, & conuiuis præbita. ac rationem dicti ab Astyage rogatus: Quòd, inquit, uidebam uos omnes qui bibebatis, necʒ mentis fuisse necʒ corporis compotes: & quæ pueri facere prohibemur, hæc uos faciebatis. omnes clamabatis simul: quisque de rebus suis magnificè loquebatur, nemine interim alium audiente. & cùm saltare uelletis, nemo uestrûm non modò ad numerum saltare, sed ne erigi quidem poterat: eratisq́ʒ obliti omnino, & tu quòd rex esses, & alij quòd sibi imperares. Hanc causam ueneni poculis mixti adferebat Cyrus puer, certè nequaquam puerilem. Mutantur enim de nimio potu homines, non secus quàm Circeis poculis, in uarias formas: & quemadmodū Virgilius canit, in uultus ac terga ferarum. Sed in his hominum moribus parum hæc proficiunt, quæcunqʒ dicuntur in hoc uitium. Itaqʒ præcidamus, quasi in desperatione, hunc locum, uerbis pro-

phetæ ita exclamantis: Væ qui manè cōsurgitis, ut sectemini ebrie- ‹‹
tatem: & potatis usq; ad uesperam, ut uino æstuetis. Cithara, tym ‹‹
panum, & tibia in conuiuijs uestris. Vsus Veneris homini Chri- 3
stiano extra torū matrimonij sanctū, in uniuersum prohibitus est. Quòd si uiarum obsessores, grassatores, ferendi non sunt in Rebus publicis: multo minus pudicitiæ hominum attentatores, & oppugnatores. Oppugnant omnes pudicitiam, qui oculis hominū obijciunt fœdas picturas, qui aures obscœnis colloquijs replent, qui obtrudunt animis et cogitationibus hominum libros & cantilenas de peruersis amoribus, de furoribus, blanditijs, periurijs, & id genus insanis amatorum artibus. Quot enim inde animis hominum immittuntur & insident titillationes, quot ignes, quot furiæ? Hinc & rudis puerorum ætas discit, quod per annos assequi non posset: & alacris, adolescentum quasi calcaribus admotis excitatur: & senum, frigescentibus membris, segnior irritatur & exardescit. Hæc sunt quæ uiam aperiunt scortatoribus: hæc puellas & matronas reddunt obsequētes amatoribus: hinc stupra & adulteria, hinc abductio uirginum uiduarumq;, hinc cōiugia inuitis amicis & parentibus, hinc partus occulti & suppositicij: quorum alij strangulantur, alij publicis in locis exponuntur, nonnulli ueris hæredibus con numerantur. Hinc puellæ inelocabiles, hinc infinita domus dedecora: quæ cùm à uicinia tota sentiuntur, ipsi patrifamiliâs uel occultantur, uel omnium postremò patefiunt. Si qua ad hunc modum educata traditur nuptui, quàm malè inter eam & maritum cōuenit? quàm sæpe & rixas exercent, & diuortium machinantur? Si quid inde nascitur, quot probris & conuicijs exponitur? nec mirum. Nemo enim sciens, nisi improbus, malā ducit: & ex mala matre, uix bona proles nasci potest. Et sunt qui prolis suę iam annis prouectę, prauos mores detestētur, insectentur, & si dijs placet, in uitam meliorem traducere satagunt. Rectè id quidem: sed nimium serò. Seminibus enim ueneno infectis, fieri non potest, quin culmi, trunci, rami, fruges'que ex illis prodeuntes, sint noxiæ & mortiferæ. Tot instrumenta ac irritamenta impudicitiæ ac libidinis passim obijciuntur iuuentuti, quæ in oculos, aures, & animos eorum illabuntur, eos'que occupant, ut instar prodigij sit, aliquem puram mentē, bonum honestumq; propositū, rectos mores retinere posse. Picturæ & statuæ lasciuę, sermones & cantilenæ obscœnitatis plenæ, cōsuetudines cum fœdis & impuris hominibus, ioci, lepôres, facetiæ blandulæ, quam ætatem, quem sexum non contaminant? quem nō ad omnis spurcitiei præcipitium inducunt? Hę sunt iucundę illecebræ, hæc fomenta dulcia, hæ suauitates delectabiles: quę sensus hominū deliniunt, corpora inflammant, cogitationes occupant, mentes fascinant, uoluntatem imperio & ditioni suæ subiugant. Hæc

primis ab annis interdicenda erant pueritiæ & iuuentuti: hæc omni ætati, ſexui, & ordini uitanda: hæc ex ciuitatibus & Rebuſpub. unà cum authoribus exterminãda. Quod & Ariſtoteles in libris de Rep. faciendum cenſet: & Auguſtus Cęſar executus eſt, pulſo in exilium Ouidio Sulmonenſi, ob amatorium carmẽ. Quanto magis magiſtratum Chriſtianũ oportet in eos ſeuerè animaduertere, qui fœdis picturis, carminibus inhoneſtis, geſtibus, inceſsibus, & ſaltationibus ad impudicitiã & fœditatem compoſitis, alijſq; irritamentis, omnes ad Venerem inſtruunt, mores honeſtos corrumpũt, diſciplinamq; ciuitatis quantum in ipſis eſt euertunt? Etenim his neglectis, ac impunè fieri permiſsis, fruſtra querimur de corruptis aliquorum moribus. Fieri enim non poteſt (quod Chriſtus teſtatur) ut uuæ de ſpinis, aut de tribulis ficus colligantur. In multis ciuitatibus lupanaria ſunt publicè conſtituta: ubi miſeræ mulieres ſe omnibus peruulgarent, ac libidines omnium impunè & petulãter uerſarentur. Quod etſi moribus ferè uſitatum eſt, tamen uideat magiſtratus, num ſit è Repub. talem locũ eſſe, ubi pudor proſtituatur, ac ludibrio habeatur. Turpe id, & haud ſcio an idem ſit, quod greges furum & turbas homicidarum publicè ferre. Ab eodem, illo præpotenti Deo, & homicidia, & furta, & ſcortationes prohibitæ ſunt. Et tamen ſunt, qui neſcio lege an moribus, an uerò utroq;, ſtatis tẽporibus cenſus ab eis exigant, quę corpore faciant meretriciũ quæſtum: imitãtes Veſpaſianũ illum, qui cùm ex lotio uectigal caperet, atq; ob id à filio reprehenderetur, pecuniam collectã naribus illius admouit: atq; ita reſpõdit, —*Lucri bonus eſt odor ex re Qualibet.*— Niſi quòd Veſpaſianus quæſtum faciebat ex re nequaquam à Deo prohibita: à meretricibus uerò non ſecus exigitur cenſus, quàm ſi à furibus aut homicidis exigeretur. Cœleſtia quidem præcepta, omnibus qui libidinem frænare non poſsint, iubent ut uxorem ducãt, ac intra limites legitimi tori ſe cohibeant. De gregibus uerò meretricum publicè fouendis, tam nihil eſt in diuinis literis, quàm nihil de furum, homicidarum, aut aliorum ſceleſtorum collegijs.

Ariſt. Polit. 7.

CAPUT XXIII.

I. Tria peſtifera uitia, ambitio, luxus & auaricia, inter ſe cõparantur. II. De ſuperbia & gloriæ appetitione longiſsima tractatio additur. 1. *Superbiæ definitio.* 2. *diuiſio.* 3. *effectus. III. Remedia petuntur ab extenuatione rerum tum fluxarũ, ut ſunt* 1. *corporis,* 2. *& fortunæ bona:* 3. *tum futilium,* 4. *tum cum uitio coniunctarum:* 5. *tum etiam animi. IIII. Ad finem quæſtio excutitur, An & quatenus appetitio gloriæ in homine Chriſtiano ſit probanda.*

I BSOLVIMVS tractatum de luxu ciborum, ueſtium, ac rei Venereæ. Dicamus de prodigalitate, & uitijs coniunctis. Qui enim homines licenter & libidinoſè uiuũt, eos multa effundere, & ambitioſè largiri oportet. Quo

malo

malo laborantes, fieri non poteſt quin etiam in auariciam delabantur. Impelluntur enim, cupiditate inflammati, ad res alienas per fas & nefas rapiendas: ut ne ſibi deſit, quod profundant. Quod cùm in omnibus eſt deteſtãdum, tum in principibus & magiſtratibus, qui facultatem habent magnam aliena eripiendi. Præclarè hoc à uiris prudentibus animaduerſum eſt, ambitionem & luxuriam, huicq; contrariam auaritiã, cauſas eſſe quę maximas Reſp. labefactẽt. Ambitione rapiuntur homines ad honores: nec quicquã penſi habent quà ſit eundum, ſed quò. Luxuria eſt impudicitię & omnium laſciuiarum mater: imò & ipſius auaritiæ. Quę tandem & audaciam gignit, & rapacitatẽ, & infinita pecunię aucupia excogitat. Ex quibus magnum ſcelerum agmen erumpat neceſſe eſt. Quo magis uiris bonis, qui Rempub. plus quàm ſua commoda ament, hæc uitia fugienda ſunt. Non minus ſuperbiam, quæ ambitionem ferè comitatur, uitandam eſſe, ſanctiſsimus uir Paulus præcipit his uerbis: 11
Noli altum ſapere, ſed time. qui ſtat, uideat ne cadat. Si quis exiſtimat ſe aliquid eſſe, cum nihil ſit, ipſe ſe ſeducit, ac in errorem conijcit. Qui quidem error quantam ſuggerat materiam multis uitijs, oſtendendum eſt. Nam quid ſuperbia eſt aliud, quàm (ut ſcripſit Auguſtinus) propriæ, eiuſdem'que peruerſæ excellentiæ amor? Quàm uerò amor iſte in hominibus uarius ſit, ac propè infinitus, haud facile eſt explicare. Alius enim excellere uult forma, alius uiribus corporis, alius doctrina, alius ingenij acumine. Eſt qui genus ſuum in primis admiretur, & ſtẽmata oſtentet, & ſeriem amicorum longam numeret. Nonnulli excellentiam ſuam uenditant opibus, & copia rerum: ideo & miniſtrorum alunt cateruas, & lautitias menſæ adornant, & abacos inſtruunt, & ſupellectilem conquirunt uariam, & ueſtimenta pretioſa, & ædificia magno conſtantia, & res alias, quæ raræ eſſent uel materia, uel artificio. Sed non ſolum ex ijs rebus quæ ſimilitudinem quandam habent honeſti, præſtantia quæritur: ſed ex alijs quoq; uel futilibus ac inanibus, uel in uitio poſitis. Incedendo, ſedẽdo, ſtando, ludendo, caput demittendo, genua flectendo, componimus nos ad eum geſtum, quo alios & delectemus, & antecellamus. Veſte, calceo, pileo, gladio, cingulo, gemma nitente, lapillo inſigni, & omni ornatu ſingulari & procul allato, admirandi eſſe uolumus. Fraudem, impoſturam, potationem nimiam, crapulam, proſtibula, flagitia Veneris, & omnem intemperantiam, laudi nobis ducimus. Vim alijs inferre, aliena rapere, hominem occidere, ſacra & profana uiolare, glorioſum putamus. Habent enim iſta ſuos admiratores, & laudatores: qui facinora quanuis indigna non ſecus commemorent, quàm inſignes uictorias. Fit igitur, ut ſtultitia humana in illis omnibus affectet eminentiã. Iam tanta ineſt inſolentia huic eminẽdi cupiditati, ut pleriq; ſimulẽt ſibi

ineſſe,

inesse, quod ipsis uel prorsus non insit, uel minus multò insit quàm uelint uideri: non tam scilicet soliciti quales sint, quàm quales appa
3 reant. Quæ quidem eminendi affectatio eiusmodi est ex omni genere, ut qui se imperio illius dedidit, cùm omnibus honorum significationibus inhiare oporteat: auram famæ popularis undiquaque aucupari, ad uulgi opinionem uiuere, actionesq́ suas ad ostẽtationem magis quàm ad ueritatem accommodare, imò & tacitis aliorũ cogitationibus seruire: & uerba, nutus, gestusq́ eorum, à quibus excipiantur, obseruare. Surrexit, an sedit: fuit nudo, an aperto capite: flexit genua, nec'ne: locum quem dedit, dextrum, an sinistrũ: toruo, an placido ocello aspexit: uultu sereno, an turbido extitit? Ex his enim tam leuibus ac futilibus, argumenta uel obseruantiæ, uel contemptus colliguntur: sæpe'q́ amicitiæ uel cõfirmantur, uel rumpuntur. Scilicet quales causæ, tales effectus. Qui uitio hoc infecti sunt, illi ferè sunt eiusmodi, ut sibi uideantur optimi, aut certè tales ab alijs uideri uelint. itaq́ alios contemnunt, minoris'ue æstimant, quos sibi impares esse sciant: alijs inuident, quos uel pares uel superiores existiment. eorum quæ pulchra sunt, deformant, honesta maculant, laudanda uituperant: omniaq́ in malã partem interpretando, uel notis turpitudinis palàm inurunt, uel si minus queãt in sinistram suspicionem adducunt. Si quis studio aduersandi contradicat, factam sibi iniuriam arbitrantur. Hinc iræ, contentiones, iniuriæ: quas impotenter ac summo iure persequi necesse habent,
III ne uel parum fortes, uel nimium contempti reputentur. Cùm igitur superbiæ uitium tot secum malorum adferat monstra, cum'q́ ex ignoratione nostri potissimum nascatur & crescat, omnis qui illud ex corde suo uelit extirpatũ, curet quàm maximè, ut, quod Pythius
1 Apollo præcepisse fertur, NOSCAT SEIPSUM. Omnes nascimur eodem modo, ijsdem ex principijs: omnes referimus ortum nostri ad eosdem generis humani primos parentes: omnes gloriamur patre uno cœlesti, quemadmodum & Poeta ethnicus sensit, cũ dixit,

Deniq; cœlesti sumus omnes semine oriundi,
Omnibus ille idem pater est. —

Imbecillitas naturæ, educatio, uitæ cursus, progressus ætatũ, mors denique ipsa, pares nos facit omnes. Quisque igitur cognoscat originem & naturam suam omnẽ, quàm fragilis sit, quàm morbis multis, calamitatibus, & morti ipsi subiecta. facultates item ac uires omnes & animi & corporis, quàm in muneribus suis sint tardæ, stupidæ, uariæ, inter se pugnantes, parum'q́ diuturnæ. Vires corporis ætatis progressu acciduntur, & sunt communes cum pecudibus: & quantumuis increscant, permultarum beluarum uiribus pares esse
2 non possunt. Consideret & ea unusquisq́, quæ extrà posita sunt, ut opes, potentiam: quæ & ipsa incerta sunt, caduca, instabilia. Sępe

exiguo

exiguo momēto pereunt, quę longis temporū interuallis & labori-
bus maximis parta erant, & acquisita. Huc adde generis nobilitatē,
hoc est stemmata & uirtutes maiorum: quę nisi ab hæredibus exco
lantur, summo illis sunt dedecori, tanquā ignauis & degeneribus.
Videmus etiam quorundam nobilitatē egestate, possessionum'ue
angustia uel interire, uel locum suum non retinere: quemadmodū
caduca omnia morbo & uetustate pereunt, nec dignitatem retinēt
pristinam. Quod argumento est, nobilitatem non prorsus generi,
sed etiam possessionum amplitudini tribui. Sed utut tribuatur ge-
neri, quid tandem illa aliud est, ut præclarè inquit Ludouicus Vi- «
ues, quàm nascendi sors & opinio: sæpe quidem latrocinijs quęsita, «
non uirtute? Quòd si à uirtute nata sit, stultum tamē est gloriari te
parentem habuisse bonum, cùm sis ipse malus, ac turpitudine tua
dedecores generis pulchritudinem. Sin à bonis prognatus, similē
te parentum præbeas, actionibusqꝫ uirtutis te uerè nobilem decla-
res, ipsa uirtus nec tuis nec patrijs actis te superbire sinet: aut alios,
qui impares tibi essent, despicere. Nam ignobilitatem contemnere
quid aliud est, quàm Deum nascendi authorē tacitè reprehendere, «
inquit idem ille Viues, uir doctissimus. Eòdem pertinent honores
& gloria, quæ & indignissimis sæpe hominibus contingunt: & nō
rarò fauore magis, aut etiam temeritate principis, quàm certa ratio-
nis expensione tribuuntur: & certè sunt in aliorum existimatione
de nobis ac arbitrio magis posita, quàm in uirtute nostra: quemad-
modum Aristoteles dixit, honorē nō in honorato esse, sed in hono-
rante. Itaqꝫ nonnunquam parua rumoris aura ita commutantur, ut
qui in honore & gloria erant, inglorij sint & inhonorati. Causa igi-
tur non est, cur res, quas dixi, tanti putemus, ut animos nobis faci-
ant. De pileo, lapillo, gestu, incessu, & id genus nugis qui super- 3
biunt, uanitatem suam produnt: qui uerò de scelerate factis, illi im- 4
probitatem & extremam nequitiam testantur: non contenti scilicet
deliquisse, nisi duplici scelere se coinquinent. Quid igitur est, in 5
quo excellentia sit appetenda? quid nisi uirtus: quæ solidior sit, &
possessori gloriam & dignitatem adferat? Sed uirtus in homine im
perfecta est, neque ulli homini uniuersa tributa. Quis clementia,
quis fortitudine, quis temperantia tanta præditus est, ut non quan-
doqꝫ de uia deflectat? Deinde quis unus uirtutibus uniuersis ex æ-
quo gaudet? Celebratur Hercules ob fortitudinē singularē: sed eū
à rebus alienis parum abstinuisse, arator ille queritur, cuius boues
abstulerat. Clementia C. Cæsaris in cœlum fertur: sed idem caluus
mœchus à suo milite prædicatur. Multi humanitatem & iustitiam
studiosè colūt: sed ijdē affectionibus suis per omnia modum impo-
nere non possunt. Nonnulli liberalitate & magnificentia clari sunt,
in quibus fortem & magnum animum desideres. Sunt qui ex ea

parte iusti uidentur, quatenus iniuriam inferant nemini: sed illi ijdē non propulsant, cum possint, illatam ab alijs: ducti nimirum uel pigritia, uel metu, uel alia causa. Sed ne plura: Nemo post natos homines uisus est, in quo uirtutes omnes ex æquo resplenderent, imò in quo aliqua una perfecta cerneretur: cùm quidem nulla perfectè haberi possit, quin aliæ unà cōmistæ sint, & complicitæ. Paulus quidem apostolus, cùm de facultatibus, quibus ministros ecclesiæ prędìtos esse oporteat, disserit, affirmat, uoluisse Deum hanc uarietatem extare in suo populo, ut alij alijs dotibus præeminerent, atq; ista eorum uarietas ad totius corporis harmoniam ac decorum conduceret: id'que exemplo membrorum corporis humani illustrat, quorum singula habent suas functiones. Quid est igitur, ô bone, in quo te alicui pręferendum, atq; hoc nomine illum contemnendum putes? Etenim si quid præ alijs inesse tibi præ te feras, subterfugere non potes, quin te alij uicissim contēnant ob eas uirtutes quibus te superant, aut quibus præditi sunt, tu uerò cares. fiatq; similiter, ut si pedes contēnerent oculos, ambulandi facultate destitutos: & oculi manus, uidere non ualentes: & deinceps unumquodlibet membrū despectui haberet aliud, quod sit eius muneris expers: unde tandem existeret totius corporis solutio, aut certè infirma ualetudo: quod scilicet firmum & robustum esse nequeat, mēbris dissidentibus. Quid quòd multorum dotes latent: illæ præsertim, quæ in animo positę, unà cū ipso animo ab hominum conspectu remotę sunt?

Philip. 2. ut non immeritò Paulus ab inani gloria ad demissionem & mode-

August. in 83. q.q. 71. stiam nos reuocās, iubeat, ut quisq; alium existimet se superiorem. Iam si nihil est contemptione dignum, præter delictum: tamen cum nos quoque ipsi exortes non simus omnis culpæ, est causa cur alios commiseremur, non contemnamus: nisi fortè nos quoq; contemni uolumus, ob ea quæ in nobis sunt putida, turpia, detestanda.

Gal. 6. Ipse Paulus legem Christi non aliter ait impleri posse, quàm si inui-

Matth. 9. cem alij aliorum onera portemus. Et Seruator noster, exemplo sui uult, ut aliorum infirmitates toleremus, eisq;, quoad licet, medicinā faciamus: neque sanis opus esse medico, sed ægrotantibus. Quid multa? Profectò hominis est stulti, & se parum cognoscentis, elatū erga alios gerere animum: quo, tanquā fenestra, aperto, se illis inuicem despiciendū ac irridendum præbeat: cùm quidē nulla uirtute alios antecellamus, quin eadem alij nos antecellant. Contrà prudētis esse iudicatur, modestè de se sentire: de alijs uerò illam cogitationem habere, ut etiam si non prorsus uideantur uacare culpa, tamen eos quoque suis dotibus instructos esse, minoribus fortasse illis, sed quæ in Ecclesia ac Republica sint magno usui. Verùm sint tuæ istæ facultates quantumuis excellentes, quid tandem earum habes, quod non accepisti? Si accepisti, cur gloriaris, quasi non

non acceperis? Nihil datum est tibi à Deo ut efferaris animo, aliosque contemnas, aut paruiducas. imò tibi præcipitur, ne insolenter te geras: sed qui stare tibi uideris, uideas ne in profundum malorũ ruas: utque humiles te sub potenti manu Dei, qui deponat potentes de sedibus, & exaltet humiles. Quid tu, inquiet aliquis, omnes'ne IIII
uituperandos putes, qui excellentiam ac principatũ appetant qualibet in re? Minimè uerò: sed & res considerandas puto, in quibus excellendi appetitio uersetur: & ipsam illam appetitionem consilio & recta ratione gubernandam statuo. Neque enim qui iustè fortiter, liberaliter factis, intelligentia item rerum, ac uirtutibus alijs cæteros anteire studeat, damnandus est: sed qui uel in rebus, quas suprà memorauimus, fluxis, leuibus, ac uanitatem præ se ferẽtibus, aut etiam cum uitio coniunctis, laudem expetat: uel cùm uirtutes ipsas colat, non propter ipsas id faciat, sed propter captanda diuersa hominum studia, aut etiam duntaxat propter laudem consequendam. Cum tali quidem appetitione coniungi solet inflatio, ac tumor animi, &, quod suprà diximus, aliorum contemptus, qui rationem superbiæ complet: ac sine eo superbia naturam suam uix retinet. quod in definitione ab Augustino tradita omissum est: sed adijci debet, ut sit hæc numeris omnibus absoluta definitio. Superbia est, peruersa excellẽdi qualibet in re cupiditas, cum tumore animi, ac studio contemnendi alios coniuncta. Qui uerò rebus ipsis studebit magis quàm hominũ opinioni, in idque magis incumbet qualis sit, quàm qualis uideatur: hunc quidem rectam uirtutis uiam insistentem, nec alienæ, sed suæ actionis præmia ambientem, & principatum & gloriam appetere nihil prohibebit. Hoc enim à Paulo illo, quem ego authorem uehemẽter sequor, proditum est, cùm ita scripsit: Opus autem suum probet unusquisque: & tunc in seipso tantùm gloriam habebit, & non in alio. Quid enim gloria est, quàm, ut M. Cicero dicit, consentiens laus bonorum, incorrupta uox bene iudicantium de excellente uirtute? Non igitur speciem uirtutis existere oportet in ijs qui gloriã appetant: sed uirtutem ipsam. Cui primùm conscientia nostra testimonium tribuat, nos non res alienas, nec operum alienorũ præmia ambire: sed & onera nostra portare, & nostris actionibus decus quærere uelle. Deinde si comprobatio accedat bonorum uirorum, ac iudicium incorruptum rectè sentientium, ut hoc publicæ uocis testimonio & nos constantiores simus ad uirtutem colendã, & alij exemplo nostro excitentur: hacque ueluti luce coram hominibus lucente, glorificetur Pater noster ille qui in cœlis est: minimè est contemnendum. Verumenimuerò hominem uera uirtute præditum, eo animo esse oportet, ut etiam si nulla gloria subsequatur, imò etiam si ob uirtutem & inuisus sit, & malo afficiatur: tamen ne unquam ab ea deficiat, in solaque rectè facti

conſciētia (hominibus uel inuidētibus, uel negligētibus ipſius uirtutē) conquieſcat. Quæ profectò laus eſt apud Deum, iudicē illum æquiſsimum, & remuneratorem benigniſsimū, maxima. Quemad-
2. Cor. 1. modum ille idem Paulus teſtatur, inquiens: Gloria noſtra hæc eſt,
» teſtimoniū conſcientiæ noſtrę. Etenim ſi quis non contentus conſcientiæ ſuæ teſtimonio, nihil agere uelit, niſi ſpectetur, & in ore habeatur ab hominibus, uideat ne gloriam hominum quærens, eam quæ à Deo eſt amittat. Certè enim precium iam ſuum accepiſſe putandus erit, uentoſæ gloriæ inſeruiendo. Neque eſt quod ſperet ſe prēmium cœleſtis illius mercedis accepturū, Chriſto ipſo authore,
» qui ita dicit: Cùm elemoſynam prēſtatis, cùm Deum oratis, cùm ie-
» iunatis, ne id faciatis corā hominibus, quò ſpectemini ab illis. alio-
» qui hoc ipſum merces erit ueſtro operi: præmium quidem apud
» patrem ueſtrum qui in cœlis eſt, non habebitis. Non igitur operemur unico ſtudio hominibus placendi: ſed quia, quod facimus, & rectum eſt, & à Deo præceptum. operaq́ꝫ noſtra referamus non ad inanem iactantiam, quod uanitatis eſt: nec ad quæſtum, quod eſt cauponantium: ſed uel ad hominū commoditatem, uel ad Dei laudem, cui certè acceptum referri oportet omne id quod in nobis boni eſt. Hoc uerò cōſtituto, ſi laus & teſtimonium proborum & prudentum hominū accedat operi noſtro, non eſt contemnendū: modò id fiat ad illum finem, quem Chriſtus ipſe oſtendit, VT glorificetur pater cœleſtis, bonorū omnium author: utq́ꝫ quaſi luce noſtra
Rom. 14. et 12. alij accendantur ad bona opera. Quod & Paulus uult, dum iubet,
» ut prouidè paremus honeſta in conſpectu omnium hominū. Nam
» negligere (inquit Orator) quid de ſe quiſq́ꝫ ſentiat, non ſolùm arrogantis eſt, ſed etiam omnino diſſoluti. Paulus quoq́ꝫ uult epiſcopū bonum habere teſtimonium, etiam ab ijs qui foris ſunt. quod quid
Phil. 4. aliud eſt, quàm gloria? Hortatur etiam omnes, ut ea cogitent quæ uirtutis ſunt, & quę laudis. Nobis enim (inquit Auguſtinus) neceſſaria eſt uita noſtra: alijs uerò fama noſtra. fama uerò quorſum referenda eſt, quàm ad laudē? Hactenus igitur gloriæ appetitus probandus nobis uidetur, ut uirtute nitatur, eamq́ꝫ ſequatur tanquam umbra corpus. Hunc qui improbet, quid aliud cupit, quàm ut ne tales uideamur, quales ſimus? deinde ut, qui uident rectè facta noſtra, uel nihil iudicent de illis, uel peruerſè iudicent? Rerum quidē
» naturam hoc peruertere eſſet, non rectè præcipere. Gloria & ho-
» nor, inquit Paulus, omni operanti bonum. Quæ igitur gloria ab opere bono, atq́ꝫ adeò à uirtute ipſa proficiſcatur, ea nō improbatur: Ergo neq́ꝫ eius cupiditas improbanda. Quæ aliunde, & ipſa flagitioſa eſt, & eius appetitio criminoſa. Nec enim rei malę deſideratio bona eſſe poteſt, ſed & pernicioſa, & uituperatione digna. Hæc de ſuperbia, & gloriæ cupiditate.

Ex

CAPVT XXIIII.

1. De uerborum uanitate, in appellando, assentando, & formales epistolas scribendo. 2. De peruersitate in temerè iurando. 3. & in mendacijs colapho repellendis. 4. De orationibus funebribus.

EX stultitia etiam seu ambitionis seu superbiæ, existit illa cupiditas blandimentorum in appellationibus & colloquijs, dum homines honorati sine uerbis quasi solennibus cõpellari nolunt: & quemadmodum honore & copia rerum cæteris antecellunt, ita plurali appellatiõe & uerbis sesquipedalibus in primis gaudẽt. Sed quid de uiris honoratis loquor? Vix est aliquis uel parium, uel inferiorum nobis, qui æquis auribus se simpliciter appellari uelit. Vsum pronominis TV prorsus amisimus. Ad unum ita oratio accommodanda est, quasi cum multis loquendum sit. Alij mutatione numeri contenti non sunt, nisi & persona mutetur. itaq; cum appellandi sunt, totus sermo fingendus est quasi cum tertia, uel de tertia persona loquamur. Hinc illa turba magnificentiarum, spectabilitatum, illustritatum, & id genus epithetorum. Ridiculus sanè mos, nec nisi ex ignorantia ueri honoris profectus. Alexander Seuerus nõ aliter ad se epistolas, quàm ad priuatũ, scribi uoluit: adhibito tantùm titulo Imperatoris. Salutabatur etiã minimè ambitiosè, his quidem uerbis, Aue Alexander. Si quis è salutantibus blandius eum alloquutus esset, quasi adulator ridebatur. Hodie, quia & res, & iudicium de rebus magna ex parte amisimus, ineptulas quasq; uenerabilitates & honorabilitates captamus: indigneq; ferimus, si quis planè & simpliciter nos alloquatur. iucũdius nobis est auditu, cùm quis alloquitur Celsitudinem, excellentiam, præstantiam, magnificentiam, reuerentiam, maiestatem, sanctitatem, nobilitatem, generositatem, egregietatem, & reuerendissimã dominationẽ nostram. Detersa est magna ex parte barbaria seculi huius nostri, & uerborum & sententiarum. Facilè & hic mos detergeretur, nisi pleriq; quibus cum agimus, horum epithetῶn omissione contumelia se affici existimarent. Sed illi uerba nõ rebus ipsis, sed suis opinionibus, quas in fortunæ nimia indulgentia imbiberunt, putãt seruire oportere. Ad blandas & assentatorias appellationes accedit mos ille, sermonẽ omnem dignationibus referciendi: nos & nostra seruitia (sic enim loquimur) cuilibet commendandi: ac sine ullo discrimine ad unumquenq; operas nostras deferendi. Cum his coniuncti sunt illi gestus, ad simulationem & dissimulationem compositi, gesticulatio, capitis denudatio, honoris ostentatio in eos quos uel contemnas, uel odio habeas: omnia simijs magis apta quàm hominibus, quorum externã speciem minimè decet ab interna animi sententia discrepare. Hi mores ex ineptijs aulicis

magna ex parte profecti sunt, uiris indigni. Nam & significationes omnes ueræ beneuolentię tollunt, & discrimen bene ac malè nobis cupientium confundunt, & insulsam quandam uanitatem uitæ hominum inferunt. Tales aulicismi effecerunt, ut uix aliquis ueritatē, de rebus sibi uel noxijs uel commodis, ab alio amicè dici audiat. in conuicijs quidem ab irato audire potest: quod signum est, alium alij minimè amicum esse. Sed & titulorum illa epitheta, & hæ fictæ seruitiorum commendationes, & omnes assentationes, à turgidis hominibus, & omnem auram popularem captantibus excogitatæ
2 sunt. Illud singulari uanitate & peruersitate non uacat, cùm uulgus hominū nihil loqui nouit, nisi tertio cuiqȝ uerbo propemodū addito iureiurando: quod tamen impunè fit omnibus. Et qui sine iureiurando nihil loqui didicerunt, ij si mendacij insimulentur, supra modum offenduntur, quamuis mendacij sint rei. Quasi uerò, qui uolens sciensqȝ mentitur, uel tacentibus ignaris'ue hominibus, non mendacij à conscientia suaipsius conuincatur: cuius morsus uiris bonis grauiores esse debent, quàm ullæ mēdaciorum obiecta-
3 tiones. Sed his offensionibus non efficacius remediū fuerit, quàm si uoluntate & consuetudine te assuefeceris ueritati dicendæ: nullum'que uitium turpius duxeris mendacio. Pugnat enim & contra naturam, res omnes, ut cuiusqȝ conditio fert, producentem: & contra Deum ipsum, ueritatis patrem, quemadmodum diabolus mendacij est pater. Atqȝ haud scio an intemperantes, fures, uiolatores hominum, adeò officiant bonis moribus, atqȝ mendaces: qui & in uita & in sermone uanitatem soleant adhibere: cum quibus nulla nec in rebus cōtrahendis, nec in sermonibus conferendis posśit esse communicatio: qui alij sint reipsa, quàm sese ostentent: qui aliud loquantur, quàm sentiant: qui in id studeant, ut fallant eos cum quibus agunt. Profectò qui ad eum modum affecti sunt, fieri non potest quin leuisśimo momento peierent: & qui ut fallant alios, animo suo imperare possunt, ij ut iureiurando confirment quod dixerunt, facile exorari poterunt. Danda igitur unicuiqȝ opera est, ut in uita ac moribus suis, in sermone ac rebus agendis, nihil ficti insit, nihil uani, nihil fucati, nihil quod ueritatis fines excedat, nihil quod spectatores auditoresqȝ fallat ac decipiat. Itaqȝ si mendaciunculis fueris aspersus, hoc si merito tuo accidat, teipsum accusato: nec in eum qui te mēdacij insimulauerit, sed in teipsum qui falsum dixeris,
3 culpam conferto. Omnino absurdum est, cuius os & lingua à mēdacio dicendo non abhorret, eius aures à uerbo mendacij audiēdo abhorrere. M. Cicero in oratione pro Cœlio, apud iudices populi Romani dixit, se non moueri ijs accusationibus, quę perspicuè falsæ essent. Et ad C. Antonium imperatorem scripsit, se nō uelle eo uerbo in ullum uti, quod ille in ipsum falsò conferret. Et ad Appium Pul-

Pulchrũ imperatorem, cum mẽdacijs leuissimorum hominum esse oneratum. Non abhorrebant aures Romanæ à uerbis falsi & mendacij. Volebant uerba conformia esse rebus: cũ quibus si illa conuenirent, uera: sin minus, falsa esse dicebant. Hodie uerò, & qui falsum dicunt, & qui aliorum mendacijs scientes ac prudentes aures accommodant, adeò uerbo mendacij offenduntur, ut si mortiferũ uulnus acciperent: quod si mox non ulciscantur, de fama & existimatione sua actum putent. Nisi fortè qui rem aliter, quàm narrata est, habere se dicat, honorem auribus præfatus est. Hac enim præfatione animi eorum, quibus res aliter se habere, quàm ipsi dixissent, exponitur, ab ira auertuntur. Interea nugas comminiscũtur de discrimine non ueritatis & falsitatis obiectæ: & de eo qui prior, quique posterior id cõuicij dixerit: & de bonitate disputatur, uter melior: utroque rixantium, ore suo impudenter se efferente, Melior sum te, Imò ego te. Ad ferrum deinde prouocatur. Sed mox ira incrudescit: qua uel prætextus ignauiæ inueniatur, uel militari gloriæ satisfiat. Indignus es, qui manum mecum cõferas. Imò ego dignior te. Tot thrasonismi ab istis proferuntur, cùm de imaginibus uetustis, tum de nugis alijs ineptissimis, ut & aures patientissimas esse oporteat, quę illis audiẽdis sese admoueant: & hominẽ solutissimũ, qui confutandis illis ac diluendis animum adijciat. Disputant de stemmatis nobilitatis, qui sæpe à re longissimè absunt. Discrimen statuunt inter falsitatem, & non ueritatem: quasi non res attẽdenda sit, sed sonus aerem uerberans. Certè & qui falsum dicit, & qui non uerum, rem aliter, quam se habeat, uerbis exponit. Sed quid hoc ad istos, qui syllabas tantùm uocum numerant, res non expendunt? Quòd uerò ex conuicio prius iacto præstantiam iactant uel animi, uel nobilitatis ueræ (sic enim loquuntur) dupliciter peccant: dum & de crimine admisso gloriantur, & in quo magis deliquerũt, in eo celebritatem maiorem quærunt. An qui lacessiuit, clarius nomen sibi fecit, quàm qui lacessitus est? an qui prior in maleficio deprehẽditur, magis nobilitabitur, ꝗ̃ qui posterius? Sed hæc, ut dixi, nihil ad istos uiros magnificos, qui censuras & ueluti regulas habent alias uel domi suę natas, uel in peregrinationib. militię ergò susceptis, uel in exercitationibus eiusdẽ generis quæsitas, & singulari cum laude inuentas. quas tanti faciunt, ut & philosophi, & iurisperiti, & omnes ratione utentes eis cedere cogantur. Nos ergo omissis istis, ad propositum redeamus. Nihil profectò humanę uitę accõmodatius est, quàm ut ueritati semper studeas, & in sermone, & in moribus, & in omni uita. Si merito tuo seu mendax, seu non uerus audis, in te culpam conferto: sin immeritò, purgato te uel testibus, uel alia ratione. nam id quidem rectius fuerit, quàm colaphum infligere, mendacium immerito tuo tibi obijcienti. Quidam insimulatus

mulatus furti, falsò id in se conferri dixit: at qui dicebat contrà, colaphum illi incussit. Res ad arbitros delata, ita inter eos composita est, ut uterque ab altero erratorum suorum ueniam precarentur: alter, quòd & furti crimen & pugnum impegerit: alter, quòd quasi conuicium dixerit. Ridiculè hæc quidem omnia. Quasi uerò uel iste labem furti eluerit, uerbum mendacij iactando: uel ille falsi crimen effugerit, alapam incutiendo. Cur uerò non potius res agitur iure & ęquitate? cur & à mendacij & à furti crimine, nō potius purgat se quisque uel testibus, uel alijs legitimis rationibus? Non debes existimare te à crimine, cuius insimulatus es, liberum fore, uel si eum qui te insimulauit occideris. Sunt legitimę rationes, quibus homines de criminibus obiectis purgare se debent. His quādiu usus non fueris, tamdiu & culpæ criminisq́ꝫ in te collati reus, & cōuicijs hominum expositus uideberis. Horum igitur rationes aliæ usurpandæ sunt: & mos ille ad singula ferè uerba iurandi, è medio tollendus.

4 Mos item eorum, qui funebres orationes habendo, operam omnem ponant in uirtutibus mortui laudandis, nullam in uitijs uituperandis, haud scio an sit improbandus. Ego quidem ita existimo (sic enim olim scripsimus ad amicum quendam) in hoc genere orationum non tantùm ea proponenda esse auditoribus, quæ imitanda sint: sed ea etiam, quæ uitanda. Virtutis enim est hoc totum, uitiosa fugere, præclara autem aliorum facta imitando consectari. Id'que in primis eorum, qui in locum mortuorum succedant, interest: ea cognouisse, quæ in illis qui ante se erant, desiderent boni & docti uiri: quæ damnent, quæ laudent. Profectò enim cùm laudari uideant omnia in illis, nihil uituperari, putant suos etiā mores, sua facta omnia, quantumuis dānanda, laudari oportere. Quam illorum opinionem quæ tandem mala consequantur, nō est necesse commemorare. Illud uerò minimè probandum est, ad scribendam huiusmodi orationem, exemplū à panegyricis sumendum esse. Etenim hi scribuntur uiuis & pręsentibus, de quorum ingenijs existimamus bene: ut habeant uel regulam ac normam, uel tanquam calcaria, extimulantia ad uirtutem. Mortuos autem si tantummodo laudes, nec ea attingas quæ uituperanda sint, quid facis aliud, quàm spem inijcis uiuis, ut res suas, quāuis laude indignas, putent ob diuitias & facultates in cœlum efferri posse? Hac autem ratione & diuites ac locupletes segniores redduntur, ad illam uirtuti industriæ ac labori debitam laudem: & hominū animi offensiores fiunt, dum in rebus permultis uituperabilibus laudem omnia uident occupasse: & ipsi literati unà cum literis in suspicionem ueniunt leuitatis & adulationis: amissaq́ꝫ semel opinione sententiæ liberè & uerè dicendæ, prodesse non possunt, etiam cum uelint, generi hominum doctrina sua. Et hæc de sermone.

CAPVT XXV.

De singularibus certaminibus.

ADDAMVS de singularibus certaminibus, quibus cędes quamlibet ob causam quærātur: quæ & ipsa in Repub. legibus cōstituta, prohibēda sunt: certè ab hominibus ratione parum utentibus, & à Christo prorsus alienis, excogitata uidentur. Quid enim est quod ratio humana dijudicare, citra sanguinis effusionem, nō posśit? Omnes ambiguæ res uel testibus uel iureiurando discernuntur: ex his & ratio humana, & sacra oracula, iudiciorū exitum pendere uolunt. Causaris tibi factam ab aliquo iniuriam, eamq́ sine duello abs te repelli nō posse. Quin opem potius magistratus, cui & iudicia & gladius datus est, imploras? Bella inter nationes, non ijsdem legibus uiuentes, tunc suscipiuntur, cùm res repetitæ non redduntur. Tu uerò, qui in eadem Republica cum eo qui iniuriam intulit uiuis, ijsdem legibus cum eo subes, leges posthabēdas existimas gladijs? Et sunt homines præferoces, qui parum fortes sibi uidentur, nisi iniurias pertinacisśimè insectētur: aut si id nequeant, ad singulare certamen, eum qui læsisset, prouocent: generosi & excelsi animi esse putantes, existimationem suā iniurijs ulciscendis tueri. Sed hæc sunt plena uanitatis, fastus, ambitionis. Omnino uera animi magnitudo, in contemnendis magis quàm persequendis iniurijs consistit: ac in placabilitate potius, q̄ in ferocitate. Quod non tantùm à Christo, & eius Apostolis est traditum, cùm nos iubent benedicere maledicentibus, benefacere malefacientibus, diligere inimicos: sed etiam ab ipsis philosophis, qui uiro magnanimo informando, uolunt eum ut ab iniurijs faciendis esse remotum, ita à persequendis abhorrentem: & ut pro re magna & iusta pericula capitis adeuntem, ita pro leui & iniusta eadem fugientem. contrà quam uulgò fiat à multis, qui gloriolæ causa pro rebus leuiculis occasiones aucupentur periculorum: ac pro uerbulo nullius momenti, ferro decernere contendant. Sed hi tandem iusto Dei iudicio uel uulnera ab ijs accipiunt, quibus cum congresśi sunt: uel uitam amittunt, quam alijs eripere conabātur: uel omnem existimationem deinceps perdunt, quam ineptis orationibus putabant colligendam. Cùm igitur non tantum Christiana religio, quæ profectò sola maximi esse debet apud hominem Christianum, sed & philosophorum dogmata magnanimitatem statuant in contemnendis iniurijs: quis est, qui stultæ multitudinis opiniones contrarias pluris faciet? An plus tribuemus hominibus sine uirtute, sine iudicio? qui iniurijs alios afficere, imbellibus gladios intentare, homines ob leues causas & res exiguas interficere didicerunt? Horum facta & totam uitam, cùm omnium uituperatione dignam esse

Arist. Ethic. 4.

censeamus, cur iudicium eorum de fortitudine & uera magnanimitate plurimi facimus? Atqui cauendum nobis est, ne dum malorum peruersitati plus seruiendum putamus, eorum similes efficiamur: quibus displicere, opinioniq; eorum, ac potius errori mentis & uerbis & factis contraire, solidã gloriã consectari fuerit. Velim autem mihi respondeant, qui ultionem, fortitudinis ac magnanimitatis nomine ornare audent, quid de contemptione iniuriarum statuendum putent? Etenim si ferina ista rabies tanti sit, ut ei uirtutis nomẽ imponatur: quid igitur est lenitas, quid placabilitas, quid animi remissio? Omnino si qui ulciscendo se benefacit, malefaciat oportet qui negligit ulcisci: cuius contrarium ostendimus nõ tantùm ex Christianis institutis, sed etiam ex philosophorum decretis. Iam quod uirtutis non est, quî fortitudinis esse potest? Virtutis porro quî erit, quod à mediocritatis illa regula rectæ rationis remotum est? Cùm igitur, qui carnificina exercenda iniurias ultum eunt, à mediocritate iure ac legibus præscripta discesserunt: à uirtute etiam, atq; adeò fortitudine ipsa alienos esse fatendum est. Et tamen non tantum qui iniuria extimulati sunt, affectui suo indulgendum putant, se ulciscendo: sed alij quoq; idipsum & sentiunt, & loquuntur, ad quos nulla iniuria peruenit: qui hominibus iam incitatis & furentibus, addunt pondus iudicij & authoritatis suæ. Accedunt & magni ac pij, si dijs placet, theologi, qui eos ipsos ad effundendum proximi sanguinem ruentes, sacra cœna communicandos putant. O religionem irreligiosissimam. Nemo utitur hac cœna dignè, nisi qui cum proximo redijt in gratiam: qui non tantùm amicos, sed & inimicos amat: qui eos pascit esurientes, potat sitientes. Tu symbolum hoc Christianæ charitatis usurpas tunc, cùm appetis sanguinem proximi, cùm iugulum eius petis, cùm eum proculcatum & perditum optas? Quid igitur, an non putas te pro Christo diabolum, homicidarum omnium parentem, in cor tuum (quod de Iuda in re simili proditũ est) sumpturum? Legibus quidem pontificijs singularia certamina interdicta esse constat: nec satis scio, an aliquibus legibus probentur. Et tamen locum illis esse in bellis legitimis, non est dubium: ubi cùm ius sit totis exercitibus inter se confligere, licebit etiam aliquibus singulariter pugnare. Tunc enim res est hostibus, non ciuibus, nec cõmilitonibus inter se. Ad hunc modũ, ut est in historia Romana, Horatij tres cũ tribus Curiatijs conflixerunt: & Manlius cum Gallo. In sacra etiam historia de Dauide Hebræo & Goliath Philistæo refertur, eos exercitibus inspectantibus ea lege depugnasse, ut ex alterutrius uictoria, toti exercitui uictoria parta fuisset. Neque indignum esset, ut hodie principes, amplas ditiones sitientes, contentiones suas de regnis & prouincijs monomachia finirent; atque hoc modo uictor rerum potiretur,

2.q.5.ca. Monomachiam.

retur, potius quàm innumeris hominum cædibus, calamitatibusq; infinitis regna quærantur. Extra uero tempus belli, legibus pugnandum est, non armis. Nisi forte accidat tempus, ut res dirimi nullo modo posit sine armorum præsidio: ut cum testes iurati in iudicio contraria affirmant. Sed nos in præsentia disputamus de ijs, qui spretis legibus, uel solius gloriæ causa, uel dirimendæ controuersiæ gratia, ad arma recurrendum putant, alios'que ad singulare certamen prouocant. Qui utcunque iustam se habere causam existimant: tamen quia legibus ualere iussis, hoc est, Dei & naturæ ordinatione contempta, Marti se committunt, experiri coguntur Dei iusticiam, eos punientis. Qui enim Dei ordinationi resistit, damnationem sibi acquirit, authore Paulo. Neque uerò, qui prouocatur, crimine uacat: si non ad alia remedia, hoc est ad leges communes confugiat, à quibus petat opem, & dijudicationem controuersiæ ancipitis. Quòd si prouocatus, necessitate cogitur se defendere, excusationem habere potest lege naturæ, uim ui repellere permittente. Iam si de uita & sanguine temerè pugnantes improbandi: non minus certè illi quoq; seu reges, seu principes, seu quiuis alij magistratus, qui & ius ad eum modum decertandi permittant, & locum huic spectaculo cōcedant: sintq; ipsi cùm spectatores tum iudices, aut certè fautores certaminis. Quid enim hoc aliud est, quam à studijs pacis homines ad arma auocare: suum magistratui gladium præripere: legum communium ac iudiciorū maiestatem minuere: religioni Dei immortalis impiè & ambitiosè derogare? Igitur controuersijs & discordijs componendis, inimicitijs tollendis, legibus potius ac iudicijs utēdum est quàm armis. ad hæc enim non nisi inter populos diuersos ueniendum est: cùm ea quæ iure ad nos pertineant, iurè repeti non possunt. ad illa inter homines eiusdem Reipub. semper recurrēdum: nec gladio, magistratus iniussu, unquam utendum. Atq; utinam in mores illud recipiatur, ut homines qui offensiones inter se uolunt tolli, exponant fideliter quisque pro se, qua re offenderit proximum.

CAPUT XXVI.

De reconcilianda gratia.

STUDEBANT Petrus cum Paulo, ex iniurijs, quas mutuò sibi fecerant, in gratiam redire: atq; ad hāc rem multorum præstantium uirorum opera uti non dubitabant. Narrat prior Petrus, quàm atrocem acceperit iniuriam à Paulo, ac culpam in eum transfert. cōtrà Paulus, non minoribus se à Petro iniurijs affectum, ac culpam in eo ait esse omnem. uterque sua in alterum peccata dissimulant, aut certè extenuant: uterq; alterum sontem & iniuriæ acceptæ reum peragere conantur. Quid igitur Pe-

tre, & tu Paule? quid agitis? uultis inimicitias inter uos tolli, fontes & causas inimicitiarum uerè indicare non uultis? Quod igitur remedium, & quo pacto apponetur morbo huic, quem uterque dissimulatis? Iacobus Hierosolymitarum episcopus iubet, ut confiteamur inuicem peccata nostra, & oremus pro nobis mutuò Dominum, ut sanemur. atq; hæc illa est uerè Christiana confessio delicti, dum non tantùm apud Deum agnoscimus peccatum: sed & apud fratrem ingenuè fatemur, qua illum re offenderimus: & ut Deus nobis ignoscat, meritasq; à nobis pœnas auferat, alius pro alio precamur. Facilius & Deũ & homines placamus hoc modo, quàm simulando aut dissimulando. Ideo Christus ipse iubet nos, ut si munus aliquod Deo uelimus offerre, ac recordati fuerimus fratrem à nobis offensum esse, relicto in præsens munere Deo offerendo, accedamus primùm fratrem, ac eum nobis reconciliemus. Planè igitur Christus docet, non posse nos Deum placare, nisi fratrem primùm placauerimus. Quòd si simulatores & dissimulatores peccãt, quid illi, qui falso culpam suam in alium conijciunt, peccatum peccato accumulantes? quod certè de alterutro dici necesse est, dũ contrarijs narrationibus utuntur. Tu uerò Petre, & tu Paule, boni uiri uultis uideri, & tamen contraria affirmare audetis: nec cogitationes arbitrorum, quibus rem permisistis, timetis? Quid igitur ætas uestra uobis boni attulit, quid rerum usus, si tantùm animo uestro imperare non possitis, ut ueritate utamini uterq; aduersus utrunq; amicitia reconcilianda? ô ætatem miseram uestram: ô usum rerum multo miseriorem, qui ad malum uos prudentes faciat, ad bonum inertes & ignauos. Frustra uobis boni mores ob oculos ponuntur: frustra bonorum uirorum iudicia recitantur: frustra Iacobina & Christiana præcepta in medium afferuntur. Ira, odium, & cupiditas nocendi, præcipites uos dederunt in hanc amentiam, & mentis cæcitatem: quæ nisi depellantur, grandiora secum scelera pertrahãt necesse est. Sed sunt qui non tam sua quàm Reipub. causa ab aliquo dissentiendo, simul etiam ab eo beneuolentiam abalienent omnem. Etsi autem nihil nobis Repub. charius debeat esse, pro qua & inimicitias & calamitates, & mortem ipsam perferre nemo bonus recusauerit: tamen stomachari, aut odium capere illius, qui suo iudicio eam gubernandam putet, non est rectũ, nec utile ipsimet Reipublicæ. Primùm enim qui aliter sentit, fieri potest ut rectius te sentiat. Deinde ut erret: tamen si ex animo dicit quod putat Reipublicæ cõuenire, error illius dignior est uenia quàm odio. Tanta est interdum & rerum uarietas, & temporum: ut mirum non sit, de ijs tot hominũ sensus esse, ut est in prouerbio, quot capita. Philosophorum cuipiam acrius contẽdenti, sapientem errare non posse, obiecta auis est alius generis atq; ille peteret, cumq; eam ille comedisset,

diffet, existimãs minimè suppositiciam esse, erroris redargutus est. Sæpe animis hominum auiculæ eiusmodi pro ueris offeruntur. Et te ipsum errare posse, minimè absurdum est: & alterius errore dolere, perhumanum: odisse uerò, aut oppugnare eum qui errare uideatur, prȩferocis est, & imbecillitatem humanam parum agnoscentis. Tot lapsibus, erroribus, & uitijs obnoxia est humana uita, ut nisi in multis conniueamus, ac errata nobis mutuò condonemus, non diu hæc societas & coniunctio hominum inter ipsos duraret. Iam illud quoq; in nonnullis animaduersum est, non tam errorem alienum, quem prætexere solent, quàm æmulationem esse, quæ eos ad dissidendum instiget. Grauis sanè animi commotio, nec cuiuis homini apta & congruens. Et quemadmodum teredines non in quouis, sed prȩcipuè in dulci ligno nascuntur: ita æmulatio magis peculiaris est ijs qui altissimis sint animis, et glorię percupidis. Quę quidem æmulatio si ratione dirigetur, erit tanquam calcar ad uirtutem & honestas actiones, quasi exemplis propositis stimulans: sin à recta ratione fuerit auersa, uitiosissima sit oportet, & riualitati (ut dicit Cicero) persimilis. Quid enim uitiosius, quàm te cruciari alieno bono, quòd tibi uel natura, uel pigritia tua negauit? Hunc uerò cruciatum inuidia sequitur: ex qua nascitur odium. fitq; tandem, iuxta uetus Hesiodi uerbum, ut figulus figulo indignetur: omniaq; in eo quem uel æquare uel superare nequeat, damnet, irrideat, omni artificio calumnietur, & maledicat. Quamobrem uitia hæc & noscenda, & fugienda sunt: nemini inuidendum: dona à Deo immortali alijs concessa, digna ueneratione prosequenda: simultates cùm nostra, tum Reipublicæ causa deponendæ: culpaq; omnis benignè alijs ignoscenda: atq; etiam gratia reconcilianda præstandũ, ut ne id obscurè fiat, ac dissimulanter. Sunt enim quidam ad offendendum alios ualde prompti: ad placandum uel tardi, uel prorsus negligentes. Si qua necessitas cogat eos ad reconciliationem: tamen turpe sibi existimant, si id prȩ se ferant. Irrepere malunt ad concordiam, quàm palàm ingredi. Itaque & semotis arbitris, & quasi non dedita opera, rem agi uolunt: cumq; quod agunt, profiteri nolint, quid aliud quàm illudunt & ei quem offenderunt, & actionibus humanis: quas claras esse conuenit, cùm offensiones publicæ fuerunt? Verè illud à Poeta scriptum est,

Qui simulat uerbis, nec corde est uerus amicus.

Itaq; tales occultæ reconciliationes ex offensionibus palàm factis, non solent esse diuturnę: plerunq; etiã in turbas & tumultus erumpunt. Esto igitur uirtutis primus gradus, neminẽ offendere: secundus, animum eius, quem fortè offendisses, reconciliare. Qui priore gradu non substitit, studeat in altero subsistere: id'que uultu, gestu, & uoce testari, se & facti poenitere, & cum eo qui sit offensus, in

gratiam redire cupere. Ex hoc enim secundo gradu nemo descēdere queat, quin cadēdum illi sit grauissimè. Nam & ira in eum quem non placaueris, subsequetur, & studium malefaciendi. Ita hoc malum indies magis ac magis ardebit: scintillaq́ꝫ principiò non extincta, pariet magnum incēdium, materia illi suppetente. Ergo homini Christiano curandum, ut sit cum omnibus in gratia: offensiones bona fide deponat: suorum erratorum candidè & suppliciter ueniam petat. Non enim aditus patêre potest ad patrem cœlestem ei, qui se alijs præbeat uel superbum illis reconciliandis, uel inexorabilem culpa eis condonanda. Sed sunt permulti eo ingenio, ut ex re quamlibet leui, facilè capiāt magnas offensiones. Ex uerbulo, quo se perstrictos putent: etiamsi id qui dixit, aliter multo uellet acceptū. ex sibilo, ex stertendo, ex dentium contactu, ex unguis arrosione, ex oris apertione, distortione, corrugatione, ex aspectu attentiore, ex conniuentia, ex neglectu uel pileo deponendo, uel alloquendo, uel manū porrigendo. deniqꝫ ex omni nutu & gestu, quo suspicentur sui contemptum significari. Sed eiusmodi suspicionibus quisqꝫ suum prodit ingenium, ex quo scilicet mores aliorum existimet. Ita enim ferè fit, ut qualis quisqꝫ sit, tales alios esse suspicetur. Talibus uerò quid precandum magis, quàm ut mens eis sana sit in corpore sano? Omnino animi morbi periculosiores sunt corporis morbis, & sæpe illi sunt causæ istorum. Sanet igitur quisque mentem suam ęgrotantem, nec pro rebus umbras ac tanquam somnia metuat: nec more sophistarum, pro causa id quod non est causa ponat. Tales sumus pleriqꝫ omnes, ut in rebus multis cæcutiamus, erremus, labamur. Quòd si alij acrioribus oculis lapsus nostros contueri uellent, haud facilè unus reperiretur, qui in amicitia nobiscū perpetuò permaneret. Iam si æquum putamus nobis condonari errata nostra, cur non ipsi etiam conniuemus in erratis aliorum? Cur offensiones leuissimas, minimè ferendas putemus, qui toties alios offendamus? si tamen offensiones sunt, quas sæpe errore quodam mentis fingimus ipsi. Sed ut etiam essent, tamen Christiani hominis est alijs ignoscere: si quidem sibi à patre cœlesti uelit ignosci. Iam quis nō uidet extremo supplicio dignos istos, qui non contenti se alijs culpam remittere nolle, inimicitias etiam per manus filijs, amicis, posteritati suę tradere conantur? cumq́ꝫ ipsi ueneno infecti sint, totam progeniem eodem inficere conantur? Rationem habent nullam prolis suę: quæ, ipsis magistris, prius malè facere incipiat, quàm discrimen ullum boni ac mali habere: nullam amicorum, quorū opera ad res dissimillimas aduersus alios utantur, quàm sint illę quibus ipsi cum eis coniuncti sint: hoc est amore, beneuolentia, concordia. nullam deniqꝫ posterorum, quos in eam malorum uoraginem dari uolunt præcipites, unde nec se nec illos extricare poterunt. Accedit

dit ad hęc mala ingens multorū improbitas ac nequitia, qui uel exci tent alantq́ue aliorum discordias, tum per se, tum per alios leuitatis suæ administros: uel excitatas sedare, cum possint, minimè uelint. Qui etsi ipsi quidem cum omnibus libenter sint in gratia: tamen in uiris bonis nullomodo habendi sunt, si quod in se nō ferunt, id in alijs seu incitando, seu quouis modo fouendo, ferendum putent. Faciunt id uel commodi alicuius cōsequendi, uel incommodi uitandi causa: nonnunquā etiam occultæ cuiusdā tyrannidis amentia impulsi. Itaq; non aliter habendi sunt, quàm qui à furtis ac cædibus abstinentes, alios ad furta stimulent, ac homicidia. Qui autem uerę uirtutis sunt amatores, ipsi'que alios in nulla re offendere student, eos discordijs hominum ac dissensionibus delectari quomodo conuenit? An est uirtutis, quod tibi putes esse dedecori, id ęquis oculis in alijs aspicere? & cùm ipse sis parcus cibi & potus, ebrietatibus & uoracitatibus aliorum fauere? Quisque igitur quantum potest uel oratione, uel re, uel consilio, uel authoritate, uel precibus, uel imperio, annitatur discordes in concordiam reducere. Quod cùm omnibus faciendum est, tum haud scio cui'nam magis quàm uiris honoratis: qui sæpe possent uel solo nutu discordias multorum sedare, & concordiam constituere. Sed multi uel desidia, uel quòd nullam inde sperent utilitatem, uel etiam alia nequitia omittunt occasionem benefaciendi: homines sui amantes, & omni honore indigni. Neq; enim uerus honor est nisi ex uirtute, & meritis in genus mortalium. Mereatur igitur quisq; de genere humano, medeatur pro sua parte ægrotātibus, odia hominum tollat, in gratiam eos reducat: neq; committat, ut quasi ædibus proximi ardere incipientibus, ipse ocio langueat: ne si grande incendium fuerit exortum, ad tuas quoq; ocio torpentis ędes ignis perueniat. Quòd si tibi ipsi nihil metuas, tamen periclitantibus opem non ferre cum possis, naufragis non opitulari, ex calamitatibus aliorum oculos pascere, hominis non est. Contrà, controuersias componere, amicitias stabilire, animos hominum ad amorem & beneuolentiam hortari & instituere, ab odio & maleuolentia abducere, an non humanitati maximè congruit? Cui quantum debeamus, natura communis omnium nos docet, si aduertamus. docet & ille magister ueræ uirtutis CHRISTVS IESVS, beatos pronuncians eos qui sint pacifici: hoc est, qui ipsi pacem amantes, inter alios pacem conciliare studeant. Multa sunt quæ homines ad pacem, concordiam, placabilitatem cohortentur. Pater cœlestis unus: omnium natura una: societas religionis: cōmunio legum, commerciorum, Reipublicę: ac in primis errores omniū communes, quibus mutuò ignosci perhumanū est. Omnia ferè hominum delicta uel ex ignorantia nascuntur, uel ex animi impotentia. Pueri & fatui, & qui illorum similes sunt, ignorantia

rantia peccant, ac stulticia. Quos affectiones premunt, eos quasi suis operibus tenent alligatos. Quod plerunque fieri uidemus in hominibus à fortuna euectis: quorum alios potentia reddit impotes sui, alios ira eneruat, quosdam superbia frangit, ac imbecillos facit, denique alios aliæ concitationes transuersos agunt. His morbis infiniti ægrotant & infimi ordinis uiri, & medij, & summi: atque adeò illi quoque, qui populorum domitores uideri uolunt. Quid igitur aduersus tales agendum? Omnino id quod physici præcipiunt: ut cõtraria contrarijs rebus curemus, nemini impotenter irascendo, nemini inuidendo, odio prosequendo neminem, aduersus omnes se humaniter gerendo, gaudendo cum gaudentibus, flendo cum flentibus: quemadmodum à Paulo dictum est. Hæc si fecerimus, & supra uulgus hominum prudentiores, & affectuum turbinibus magis uacui uidebimur. Quid uerò magis decet hac prudentia, hacque sanitate mentis præditos, quàm illorum ægrorum & mente captorum misereri? Quod & medici faciunt, conuicia & maledicta patienter ferendo à phreneticis, & mẽtis inopia laborantibus. Sin uerò nos sumus ij qui morbis illis noxiarum cupiditatũ uexemur, aut etiam furijs illarum agitemur: quid magis æquum est, quàm nos similium nostri misereri? nostri enim ipsorum misereri uidebimur, qui culpam aliorum nostræ similem commiserabimur. Hæc si quẽ ad placabilitatem, amorem, & concordiam parum excitent, audiat IESVM CHRISTVM, cœlestis sapientiæ magistrum, his uerbis præcipientem: Diligite inimicos uestros, benefacite ijs qui uos oderũt, orate pro ijs qui lædunt & insectantur: ut filij sitis patris uestri, qui & lucem lucere, & pluuiam cadere iubet super omnes, bonos & malos. Nam si eos tantùm dilexeritis, qui uos diligunt, quid præclari facietis? Non'ne & publicani id faciunt? Hæc enim est uia expeditissima ad ueniam peccatorum nostrorum perueniendi, remittere debitoribus debita sua, si nobis nostra remitti uolumus. Quid igitur ad hæc dicemus Christiani, qui sub uexillis filij Dei militamus? Nihil est quod nos non hortetur ad amorem & placabilitatem: & lex naturæ, & nostra commoditas, & patris illius exemplũ, quod primogenitus eius filius Seruator noster ob oculos nobis proponit. Miserum est omnino, nos in Christi schola natos, altos, & institutos, non uelle cognoscere professionem nostram. Quotidie oramus, ut nobis regnum Dei adueniat. Quod autem est regnum illud, nisi iustitiæ, pacis, concordiæ, & mutuæ dilectionis? Ipse CHRISTVS magister noster, ex hoc mundo ad patrem proficiscens, symbolum concordiæ & amoris mutui reliquit nobis, conuiuium & cœnam suam: ut quemadmodum communione corporis & sanguinis sui pares essemus, ita mutuam & parem cùm in nos ipsos, tum in ipsum conuiuatorem nostrũ uoluntatem haberemus.

Etiam clara uoce pacē & amorē quasi testamento nobis dedit: Pa- "
cem, inquiēs, meam do uobis, pacem meam relinquo uobis. In hoc "
cognoscēt omnes, quòd discipuli mei sitis, si charitatem habueritis "
inter uos mutuā. Ad placabilitatē item, & clementiā, his uerbis nos hortatur: Si remiseritis hominibus errata sua, remittet & uobis pa "
ter cœlestis: sin minus, nec pater uobis remittet errata uestra. Quo "
igitur authore & magistro inflāmari magis possumus ad ignoscētiam, cōcordiam, amorē mutuum, quàm eo, qui nobis quotidie ipse ignoscit, qui nos amat unicè: qui non aliunde discipulos suos magis estimat, quàm ex mutuo amore? Quamobrem omnibus qui Christi discipuli uelint esse, enitendum est, ut lites, simultates & odia fugiant: pacem autem & concordiam colant cum omnibus, foueant, & quibus poterint modis augeant. Quod quidem ita quisque facilè præstabit, si dolorem ipse suum minimè ultus erit. Si fortè te iniuria ab aliquo lacessitum putas, uel opera magistratus utere, quem Deus ministrum dedit & flagitijs uindicandis, & rectè factis honorè afficiendis: uel iniuria condonata, expugna malitiam aduersarij bonitate tua. Sed uulgus peruerso iudicio, ulciscentes iniurias magnifacit, eosdem'que fortes & magnanimos appellat. Contrà, patientes contemnit, timidos & pusillanimes iudicat. Nobis uerò, qui cœlesti religione instituti sumus, pluris faciendum est iudicium iudicis illius æquissimi Dei, qui maledicenti iubet benedicere, malefacienti benefacere: qui patientiam tanti ducit, ut in ea dicat nos possidere animas nostras. Huius uirtutis exemplū & in seipso CHRISTVS IESVS mirificè exhibuit, & in hominibus multis, quos eandem uiam insistere iussit, qua ipse præiuit. Quin etiam si philosophos consulamus, multa ab eis audiemus de ira frænanda, de iniurijs clementer & patienter ferendis. Quid enim est iniuriam ulcisci, quàm improbitatem eius qui prior læsisset, imitari? At malum imitari, quid est, quàm à bono discedere? Non decet te ægrotare, quia ægrotat aduersarius tuus: nec furere, quia ille furit. Quomodo enim morbus tuus sanabit morbum illius? Quomodo mens à sanitate aliena tua, ad sanitatem illum reducet? Profectò imperitissimus est medicus, qui non aliter ægrotum sanare uelit, nisi primùm ægrotet ipse.

CAPVT XXVII.

Congeries præceptorum, & conclusio primi libri de moribus.

RIXIS igitur, simultatibus, & odijs minimè est assuescendum: quieti autem, paci, concordiæ modis omnibus studendū. Omnibus suus honos tribuendus. Neque est putandum, aliquem alijs contemnēdis, ad hominum existimationem dimanare posse. Omnes enim amant, & plurimi eos faciunt, à qui-

bus alios uident magnifieri: contrà, contemptores aliorum uulgò odio habentur. Vnicuiq; etiam in actionibus suis, ad uitæ genus in quo uersetur, diligenter respiciendum: illud officijs debitis tuendū, & ornandum, nec in munera aliena se ingerendum. Nam & confusio perturbatioq; ordinum sequitur, dum homines inserunt se negotijs nihil ad se pertinentibus: & propria munera deserere cogun tur, aut certè negligentius ea curant, qui animis ad res alienas sunt distractis: & ipsa Resp. malè se habet, ubi quisq; officio non contentus suo, turbat aliena per ambitionem: nō secus quàm corpus, cuius membra suis locis relictis, in aliorum membrorum loca commigra rent, eorumq; munus inuaderent, laborare necesse esset. Itaq; bonis uiris & ambitio fugienda est, & amor nimius sui ex animis eradicandus. Quod hoc facilius quisq; assequetur, quo modestius de se senserit ipse: dotes'que, quæ sibi obtigissent, sæpius recognouerit: ac etiam cum animo suo reputauerit, plura sibi ad uitę perfectionem deesse, quàm adesse. Itaq; neminem contemnendum esse: sed uiribus & facultatibus nostris, hominibus, quoad eius fieri possit, inseruiendum. Non decet nos, qui fratrum censemur numero, nobis tantùm uiuere: sed potius beneficia parentis nostri inter nos cōmunicare, quæ ille uaria uarijs concessit: ut hac disparitate, mutua que communicatione, necessitudo germanitatis inter nos cōseruaretur. Qui igitur diues est, liberalitate se fratrem esse pauperis ostendat: qui ingenio, qui prudentia præditus est, doctrinam & consilia cum egentibus communicet: qui nobilitate, qui potentia ualet, conuertat authoritatem & uires suas innocentibus & humilibus tuendis. Humanitatem enim ij exuisse uidentur, iusq; fraternitatis abiecisse, qui diuites, sibi tantùm diuites sunt: qui docti, qui prudentes, tantùm sibi doctrina & prudentia sua consulunt. Vera enim humanitas ac fraternitas, rebus cum hominibus communicandis continetur: aut casibus ijs, quibus omnes subiecti sumus, recolendis ac commiserandis. Omnino indignus est in suo periculo misericordia aliorum, qui calamitosorū non miseretur: indignus est ope aliorum, qui periclitantibus non opitulatur: qui claudit aures precantibus, fores egentibus. Sedulò itaq; agendum, ut quantum possimus, alijs commodemus: ut ne homines fastidiamus, ne contemnamus: ut deponamus fastum, ut nihil superbè geramus, nihil insolenter, nihil crudeliter. Horum enim uitiorum expulsione, in rerum ac fortunarum disparitate, paritas animorum retinebi tur: quæ maximè necessaria est paci & concordiæ retinendæ. Qui hanc paritatem conseruare nolunt, primùm non obscurè significant, se patrem communē habere minimè uelle cum ijs quos pro fratribus habere recusent. Absurdum enim est, cum eo fraterna necessitudine nolle cohęrere, quo cum patrem eundem recognoscas.

Deinde ipsi sibi uates existunt, fore ut qui pares alijs esse nolint, tandem deprimantur. Hoc enim diuino decreto sancitum est, ut qui se extollit, humilietur: & qui se humiliat, exaltetur. Hæc noscenda sunt, altáq; mente reponenda, & tanquam diuina oracula recolenda: ad ea actiones nostræ omnes dirigendæ. Quamobrem nemo contemnendus est: omnes beneuolentia & officijs nostris prosequendi: secundæ & aduersæ res æquo animo ferendæ: consilia honesta, & cum uirtute coniuncta, semper sequenda: successus uerò à Deo præpotenti petendus & expectandus, ad cuius tribunal nos sisti oportet, ei'que ratio actionum nostrarum omnium, dictorum & cogitationum reddenda est. Et hæc quidem de moribus, qui cùm ad omnes homines, tum ad eos pręcipuè qui sunt in magistratu, pertineant, dicta sint: non quin plura dici possint (amplissimus est enim hic dicendi locus, & à philosophis longè maximis uberrimè pertractatus) sed nobis propositum fuit de ijs disserere, quę magis ante hominum oculos uersarentur. Quibus inuestigandis, seu quid consequuti sumus, seu minus, spero bonos uiros conatum nostrum non improbaturos: ut qui Reipublicæ consultum uelimus, nec inde commodi nostri rationem ullam ducamus.

Reliqua igitur persequamur.

ANDREAE FRICII MODREVII

COMMENTARIORVM DE REPVBLICA EMENDANDA Liber II. qui est de Legibus.

CAPVT I.

Legem iniustis esse positam.

VANTA bonorum morũ uis sit, quámque & publicæ & priuatæ res eis contineantur, ac sine eis nec homines priuati parêre, nec magistratus rectè imperare possint, superiore libro satis, ut uidemur exposuimus. Nunc de legibus, quibus iudicia exerceantur, scribendum duximus. Ac illud quidem perspicuum est, si casta educatio, uerecundia, probitas, puri & sancti mores uigerent in aliqua Repub. in ea legibus minimè opus esset: non enim leges scribuntur bonis uiris, qui moderatione & moribus, nõ metu parent honestati. Verùm ea est hominũ peruersitas, ea impudẽtia & licentia malefaciẽdi, ut durissimis legibus opus sit, quibus gliscenti malitiæ contraeatur, exundanti licentiæ quasi obices opponantur, & effundenti sese improbitati fræna inijciantur. Atq; hoc ita cõstituto, consequitur & illud: Legum plura-

litatem & seueritatem in aliqua Republica magno argumento esse prauę educationis hominum, infœlicis indolis, & malitię quotidie increscentis. Cui cùm magistratus contrauenire studet, cogitur leges ferre accuratius, ac pœnas subinde magis ac magis exacerbare. Dicamus igitur, quales oporteat leges esse, & quis earum finis.

CAPUT II.

Legum & morum discrimen. Leges maximè quidem ualent propter ratione: sed tamen etiam propter authoritatem magistratus.

AC legum quidem & morum eadem ratio esse uidetur: prçcipiuntur enim legibus mores boni, cõtrarij uetantur. Sed legibus adduntur præmia & pœnæ, ut ijs homines retineantur in officio, qui sponte sua boni & æqui parum sint obseruantes. Sunt igitur mores quasi fontes & principia, è quibus leges manare ac deriuari debent. Omnino autem leges ipsæ ratione aliqua nitantur necesse est. Hæc enim quasi anima legum iudicatur: hac homines bene morati & à peccando deterrẽtur, & in officio permanẽt, magis quàm uel pœnis, uel ullis præmijs. Est autẽ id munus uel prçcipuum legum, ut non tantum pœnas proponant peccanti, sed etiam persuadeant peccare minimè licere. Quòd si quarum legum ratio nulla reddi posit (multarum enim rerum rationes abstrusæ sunt, nonnullarum etiam ferè nullæ) tamẽ illud efficiendum est, ut ne illæ cõtrariæ sint rationi: talesq́ꝫ sola magistratus authoritate ualere debent. Sed quantum res ipsæ facultatis cõcedent, curandum est, ut non solum magistratus authoritas, sed rationis etiam, si non necessariæ, saltem probabilis, cõmendatio, leges tueatur atqꝫ ornet. Est enim ratio diuino munere hominibus data, ut sit dux & magistra uitæ, actionumq́ꝫ omniũ: quam qui abijciunt, ij homines dici non merentur. id enim abijciunt, quo homo cæteris animantibus præstat. Et quemadmodum radijs solis illustrantur omnia, deformiaq́ꝫ à formosis discernuntur: ita ratione consilia humana, dicta & actiones omnes, sint'ne cum honestate coniunctæ, an uerò cum turpitudine, explorantur.

CAPUT III.

1. Legũ cautio sit, ut omnia ad honestatẽ & cõmunem utilitatẽ constituãtur: ita quidem, ut præmia eadem ijsdem uirtutibus, pœnæ etiam eædem ijsdem sceleribus proponantur. 2. Neq; uerò libertates ullæ tanti esse debent, ut eas aliquis ad impunitatem, aut pœnæ inæqualitatem, suis uitijs obtendat. Vera enim libertas in affectionibus animi peruersis ac uitijs compescendis consistit: non in licentia uel patrandi quod libeat, uel peccantes leuius puniendi. 3. Si qua diuersitas pœnarum pro eodem flagitio retinenda est, ea tamen non ad laxanda fræna maliciæ, sed ad contrahenda, referenda est. Itaque potentes, nobiles, & qui sunt in magistratu, magis pu-

gis pu-

gis puniantur, quàm imbelles, plebeij, priuati: magis item, qui in magiſtratum peccent, quàm qui in homines priuatos.

IT igitur prima legislatoris cura, ut ne quid à ratione, legibus ferendis, diſcedendum ſibi putet: ut'que leges omnes (quod ratio ipſa præcipit) tum ad honeſtatem referat, tum etiam ad communem utilitatem omnium. Vt enim medicina probatur, quæ uel toti medetur corpori: uel ſi parti medeatur, ita illam ſanat, ut non obſit alteri: ita lex eſt probanda, quæ uirtutes eaſdem ijſdem præmijs afficiat: morbis item & uitijs 1
ijſdem, eandem tum medicinam faciat, tum ſtatuat pœnam. Quis per Deum immortalem libenter medicina utatur, qua ab epate feruorem repellat, uentriculo autem frigus inducat? Nemo opinor. Etenim frigente uentriculo, nulla concoctio ciborum futura eſt: inde uerò & epar, & reliqua membra laborare neceſſe fuerit. Qua igitur ratione lex probabitur, quæ non eodem modo toti cõducat Reipub. quæ eandem uirtutem non ijſdem præmijs ornet: nec idẽ ſcelus, eodem modo à diuerſis commiſſum, ijſdem pœnis uindicet: ſed alijs nimis indulgens, fræna laxet ad peccandum: alijs ſuprema ſupplicia conſtituens, poteſtatẽ adimat ab iniuria ſeſe defendendi? Loquor enim, exempli cauſa, de lege, qua in alios ſæuiſsimę, in alios læuiſsimæ pœnæ propter homicidium ſunt conſtitutæ. Sed quod de una lege dictum eſt, de alijs etiam ſimilibus intelligatur. Factũ eſt in quodam municipio, ut duo homines, alter plebeij, alter equeſtris ordinis, ambo diuites agri, & opibus pollentes, multis plagis & uulneribus affecerint hominem non ita diuitem, ſed tamẽ equeſtri loco natum. Is ad uulnerarium deductus eſt. Verùm quia uulnera quædam erant lethalia, poſt unum & alterum menſem extinctus. Qui eum uel officij cauſa inuiſebant, uel ad inſpicienda uulnera ab iudice accedebant, quærebant utrius percuſſorum factum in maius crimen uocaret? Reſpõdebat, eum qui equeſtri loco erat, rixæ & pugnæ initium feciſſe: ſed in percutiendo utrunq; peræquè fuiſſe acrem: ut prorſus ignotum ſibi eſſet, ab utro uulnera magis noxia acceperit. Tum illi rogando inſtabant, pro uulneribus quidem utrunq; percuſſorum eſſe puniendum: at ſi mors ex eis uulneribus ſequeretur, alterutrum tantùm capitis iudicio arceſſendum. Duos enim, ob unum homicidium, legibus noſtris plecti prohiberi. Ad hæc reſpondit qui iacebat uulneribus onuſtus, ſe uitã prorſus deſperare: uerùm in conſcientia ſua, quæ breui Dei iudicium ſubitura eſſet, conſtituere ſe non poſſe, in utrum culpa homicidij conferri debeat, cùm ab utriuſq; uulneribus ſibi pereundum ſit. Igitur mortuo ex uulneribus eo homine, quæritur illico plebeius percuſſor: ad iudicem ſiſtitur: accuſatur: caput illius ceruicibus ab-

ſcinditur. Nam lex eſt, ut plebeius nobilem, qui cauſam nullã præbuiſſet ſe inuadẽdi, uel occidens, uel mutilans, uel ſæuo uulnere ſaucians, capite plectatur. Et hæc pœna eſt, quam plebeius percuſſor pro ſcelere iam pependit. Ille uerò qui eſt equeſtris ordinis, uiuit adhuc, & in luce hominum uerſatur. Aiunt, eum ex poſſeſsionibus ad iudicem citandum: & ad iuris Polonici formam, aut pro uulneribus, aut pro capite, pœna pecuniaria mulctandum. Non'ne per Deum immortalem, cauſa hæc eiuſmodi eſt, quæ duas Reſpub. deſideret, huic duplici hominum generi? & tam quidem à ſe remotas, ut ex neutra in alteram ullus acceſſus fiat: neutra alterius ope indigeat: utriuſq; incolæ nec contrahant inter ſe, nec ſe noſcant: dein de nec aquam, nec aerem, nec ſolem habeant communem? Hoc enim quod apud nos uſurpatur, ut confuſè utrique homines in una Repub. uiuentes, eadem de cauſa alij plectantur, alij indulgentiſsimè habeantur, an non eſt monſtri ſimile? Non eſt ſperandus in Repub. in qua lex eiuſmodi dominatur, finis ille, propter quem hominum congregationes fiunt, ut ciues omnes tranquillè & beatè uiuere poſsint: in qua ille eſt dominus uitæ & mortis tuæ, tu uerò mortis metu damna & contumelias omnes ab eo ferre cogeris: in qua illi iocus eſt & ludus te occidiſſe, tibi uerò in fraude capitali ponitur ſi illum uel occideris, uel uulneraueris. Sed de hoc à nobis & aliàs copioſè dictum eſt, & adhuc idoneo loco differetur. Hoc tantum hîc dicamus, illam legum cautionem eſſe propriam, & prouiſionem, ut à ciuibus conuenienter uirtuti uiuatur: utq; uindicandis ſceleribus nullus perſonarum reſpectus habeatur. Habẽt enim (ut in priore exemplo inſiſtamus) leges ſe tanquam medicina, in qua adhibenda nemo peritus medicus habet perſonarum delectũ. ſatis illi eſt, morbi genus, quo æger afficiatur, cognouiſſe: interea dominus ſit, an ſeruus, nobilis, an plebeius, qui curatione eget, non laborat. Ad eundem modum leges ſe habeant, ut facinora ſontium eodem modo puniant: utq; commodis, quieti & ſaluti omnium ex æquo conſulant. Cuius rei efficiendæ uix ratio commodior reperietur, quàm ſi ad regulam illam, qua, quod nobis fieri uelimus, id alijs facere iubemur, erũt directæ. Hæc enim eſt regula illa, quę quaſi de cœlo delapſa, naturæ impreſſa eſt: & à CHRISTO ſeruatore noſtro totidem uerbis expoſita, ad uitę noſtræ & actionum noſtrarum emendationẽ.

2 Nam quòd quidam uel benemeritorum ſuorum, uel neſcio cuius libertatis rationem haberi uolunt legibus ferendis, utinam rectè intelligant quæ loquuntur. Etenim benemerita ſunt ea intelligenda, quibus uirtus alicuius illuſtratur beneficijs conferendis uel in Rempub. uel in res priuatorum. Talium quidẽ benemeritorum tantum abeſt ut rationem haberi nolimus à legiſlatore, ut ea maximis præmijs ornari cupiamus. Cæterùm ſi qui

meritorum nomine intelligāt cædē iniustè à se factam, ac se propterea minus puniri debere quia sunt nobiles & clari origine, ij nimiū abutuntur optima sententia: eam à uirtute ad uitia, atq; à præclaris facinoribus ad suam carnificinam transferendo. De libertate autē quod dicunt, omnino uera libertas non in licentia agendi quod libeat, nec in nimia legum indulgentia in eos qui capitalia crimina admisissent, consistit: sed cùm in cæcis ac temerarijs animi commotionibus coercēdis, inq; imperio rationis, cuius ex præscripto optimè uiuitur, et sanctissimè: tum in certa uiuendi disciplina, iuris ęqua descriptione, causarū parium sine omni personarum respectu pari conditione: iudicandiq;, decernendi, & exequendi æquabilitate. Ecqui domini acerbiores sunt, animi perturbationibus? quæ in hominibus, in quibus inualuerunt, uiresq; firmarunt, & mentem & iudicium frangunt, uincunt, & prosternunt. Nullum mancipium est maius, q̄ quod seruit tam importunis dominis, utcunq; illud abundet opibus ac honoribus. Ecquæ igitur maior libertas cogitari potest, q̄ uacare eorum imperio? Confer mihi cum hac libertate iactatores istos libertatis: qua pleriq; non secus utuntur, q̄ equi sine frænis ac capistris in sese ruentes, dentibusq; & calcibus inferentes & accipientes inuicē uulnera, ut tandem Reip. nullo usui esse possint. Quid uerò istis equis optabilius esset, quàm frēnis cohiberi, ne uel sibi uel alijs malum darent? Quid item sessori cōmodius, quàm lupatis in os tātæ belluæ iniectis, eam pro suo arbitratu circumagere? Hæc quidem non intelliguntur à brutis: ideo nec optantur. Verùm hominibus qui ratione præditi sunt, nihil dulcius, nihil iucundius esse deberet, q̄ frænis legum suas coercere cupiditates, in gyrumq; rectè gubernantiū suas actiones cōuertere. Vincula hæc fortasse uideri possint: sed talia omnino, quæ nos à temeritate, petulantia, crudelitate, & reliquis uitijs coerceant: asserant autem in prudentiam, modestiam, humanitatem, & uirtutum omnium munera. Nemo Deum existimet libertatis esse expertem, propterea quòd peccare non possit: ita nemo se ideo minus liberum putet, si ei legibus ac pœnarum seueritate adimatur licentia peccandi. Fœdissima enim est illa, & generi humano perniciosissima libertas, cùm quis frēna permittat illegitimis cupiditatibus, rebus alienis insidietur, fraudet, abiuret, rapiat, multa licenter & in capita & in fortunas imbecillium hominum agat: atque his & similibus patratis, iactet genus & possessiones suas: quarum obtentu uel indulgentissimè puniatur, uel omnem pœnam effugiat:

Iura neget sibi nata, nihil non arroget armis.

Quòd si quid in eum ab alijs commissum sit, id quidem seuerissimè uindicandū optet. Quis igitur non uidet, libertatē istam cum summa hominum imbecillium seruitute esse coniunctam? Atqui & seruitus

uitus & libertas immoderata odiosa est: moderatum uerò utrunque, & ad diuturnitatem ualidum est, & ad hominum existimationem præclarum. Tradunt rerum scriptores, ut Persarum imperium nimia seruitute, ita Atheniensium immodica libertate interijsse. Apud nos plebs seruitute supra modum cõstringitur: equites nimis magna libertate lasciuiunt. Quid igitur boni sperandum, de hac rerum contrariarum extrema quadam usurpatione? Expendat secum, quisquis uult, mores istorum, in quorum animis priuilegia & libertatis tituli uires sumpserunt. Multi odio quodam hominum, alij naturali mentis feritate, nonnulli natura quidem boni & moderati, sed malorum consuetudine tanquam contagione infecti, committunt nefanda multa in homines inferiorum ordinum: eorũ uirtuti palàm inuidendo, optimè ab illis facta per calumniã summamque malitiam deformando. Quid de illis dicam, qui libidinosè homicidia perpetrant? ab ea scilicet lege instigati, quæ & iniurias & cædes leuissimè puniendo, superiores faciat diuites pauperibus, equites plebeijs, hoc est, homines canibus: quemadmodum permulti libertatis istius uindices & sentiunt, & loquuntur. Quot igitur equites sunt, tot reges plebeiorum: imò quot potentiores, tot imbecilliorum reges. Nullus enim regum, imò nullus tyrannorum maiorem potestatẽ habere potest, atque uitæ & necis alicuius: quam potestatem legibus nostris implicitè datam esse potentioribus, alio loco copiosius ostendimus. Nihil igitur perniciosius est Reipub. quàm legum pœnarumque diuersitas, pro peccantium diuersitate. Vna enim atque eadem uoce lex omnibus loqui debet: uno atque eodem imperio omnibus præesse, tum iubendo, tum uetando: una & eadem ratione de commoditatibus, deque molestijs ac iniurijs omnium sancire ac consulere. Huiusmodi legibus qui seruiunt, uerè liberi putandi sunt: quemadmodum ille, ut diu liber esse posset, legũ seruum se esse optabat. Illa uerò libertas, quæ cum libidine agendi omnia quæ uelis coniuncta sit, uix in ulla barbaria locum habet: tantùm abest, ut digna sit Repub. optimè constituta. Pleræque leges ita sunt compositæ, ut utilitatibus potentum seruiant, imbelles seruitute premant: hos comprehendant & irretiant, ab illis tanquam telæ aranearum perrumpantur. Vt enim omittam legem homicidiariam, quorsum prorogationes illæ, nulla legitima causa, dierum ad iudicem iam dictorum? Quorsum illa de non comprehendendis hominibus, quantumuis facinorosis, quia possessores sint fundorum multorum? Quasi uerò cum talibus agatur de possessionibus bonorum, non de facinoribus quæ commisissent. Hæc & similia, quæ alijs locis à nobis dicentur, an legum nomine digna sint, iudicent sapientes. Quod si ijsdem legibus Respub. gubernãda est, ijsdem etiã pœnis delinquentes puniẽdi. Nihil enim minus legibus con-

conuenit, quàm illud discrimen pœnarum, ob idem crimen ab alijs & alijs perpetratũ: cùm quidem, si res ad uiuum resecetur, grauius puniendi essent, qui in altiore dignitatis gradu constituti peccent, quàm qui in inferiore. Plato iubet ciuem suum seuerius ob furtũ mulctari, quàm seruum, aut peregrinum: propterea quod ille in optima Rep. institutus, tantum scelus admiserit: isti fortasse parum bene ad uirtutem eruditi, procliuiores sint ad peccandũ. Quanto magis qui ita nati, educati, animo & corpore facti uideri uolunt, ut alijs re omni præstent, magis puniendi sunt peccantes, quàm qui inopia laborent rerum omnium & animi & corporis & fortunæ? Quod contrà fit ab istis nostris, qui ideo minus in se animaduertẽdũ putẽt ob scelus quodlibet, quia sint nobiles. Quasi uerò sua nobilitas concreta esset ex peccandi licentia, importunitate, & impunitate scelerum. Atqui hoc non ueram nobilitatem fuerit ostentare, sed labem quandam, maculam & pestem ciuitatis: ad quam à nostris finibus propellendam, omnibus uerè nobilibus, quantum in unoquoque uiriũ sit & facultatum, opera danda esset. Igitur si qua pœnarum diuersitas statuenda sit, grauius puniãtur qui altiorem dignitatis gradum tenent, quàm qui inferiorem: seuerius diuites, quàm pauperes: nobiles, quàm plebeij: qui in magistratu sunt, quàm priuati. Illi enim maioribus & animi & fortunæ dotibus præditi, plures causas habẽt à peccando retrahentes: itaque crimen eorum grauius est. Quod etsi satis est ad pœnam acriorem constituendã: tamen illa quoque accedit causa, quòd quo quisque maior est qui peccat, hoc & crimen eius conspectius est, & plures imitatores habere solet. Hominum humilium quia uita obscura est, crimina etiam obscuriora sunt, nec adeò proposita alijs ad imitandũ. Sic igitur hunc locum concludi posse existimem, ut omnibus in eadem Rep. manentibus, eorundem criminum reis, eædem pœnæ constituantur. Si qua diuersitas ob crimen idem statuenda est, ea certè non ad potentũ licentiam amplificandã, sed ad iniurias à tenuibus propulsandas referenda est. Cùm enim officium legum sit, iniurijs obuiam ire: non aliter certè id consequentur, quàm si pauperũ uiolatores acrius puniantur, quàm diuitum. Neque enim potentes sunt adeò opportuni iniurijs, atque humiles: itaque etiã quę his inferuntur, seuerius uindicandæ sunt, quàm quæ illis. Illa uerò diuersitas, cùm plebeiorum interfectores decem marcis numorum, nobilium uel centum marcis uel morte mulctantur, à tyrannide excogitata est, non à prudente legislatore. itaque ex optima Repub. eijcienda est, & ex omni memoria hominum exterminanda. Video & illam dissimilitudinem multis probari, cùm in alios, quorum licentia non facilè coerceretur, seuiores pœnę constituuntur: in alios mitiores, qui leui momento in officio possint contineri. Equidem tales diuersitates tam moribus quàm legibus

populorum comprobantur. Res etiam ipsa testatur, homines à fortuna euectos, & in aliquo dignitatis gradu locatos, magis moueri, si quid de sua existimatione detractum iri existimēt, quàm infimos & sordidos: qui nisi mortem, uel carcerem, uel aliud graue malum impēdere sibi scirent, in omne genus sceleris ruerent. Cæterùm illam uarietatem, quam summa licentia consequuta est, qua multi feruntur ad peccandum præcipites, qualem nimirum in lege homicidiaria comprehendi constat, quis sanus non improbet? Quis sanus item non probet, si quod fortuna hominibus detraxit, id leges sarciant, uiolatumꝗ pauperem grauius puniant quàm diuitem, magistratum delinquentem quàm priuatum, nobilem flagitiosum quàm plebeium? Placet & illud, ut qui in magistratū peccet, maiore supplicio afficiatur, quàm qui in priuatum.

CAPVT IIII.

Cautiones aliæ legum.

HIS causis diuersitatis pœnarum exceptis, nescio an sit alia admittenda. Debent autem leges quenque in officio continere: facultatem nocendi præcidere: audaciam improborum coercere: innocentiam cuiusꝗ tutam omni ex parte reddere: quieti & dignitati bonorum uirorum maximè cōsulere: lites, discordias, & controuersias, quoad eius fieri posſit, tollere: statum Reip. tranquillum stabilire ac tueri.

CAPVT V.

Varietas & distinctio legum.

SEQVITVR, ut deinceps de legum uarietate dissēramus. Neque est quod aliquis expectet à me, tanquam legislatore, legum exactam descriptionem. non est hoc facultatis meæ: & indiget temporis ac diligentiæ maioris. Satis mihi functus uidebor officio, si quasi indices legum quarundam proposuero, aut etiam leges nonnullas attigero. Optandum autem esset, ut qui ingenio, doctrina, & experientia ualent, ad rem tantam animum adijcerent: qua quidem optimus Reipublicæ status maximè continetur. Leges igitur aliæ ex natura ortæ sunt: aliæ moribus ac populorum institutis comprobatæ: quędam etiam diuinæ. De diuinis nunc loqui omittamus. Quæ ex natura ortæ sunt, eæ à philosophis diligēter sunt explicatæ, qui de uirtutibus & officijs scripserunt. Ad has uerò utrasque leges & naturæ & diuinas, instituta populorum si probanda sint, accedere oportet. Quo enim longius ab eis discrepabunt, tanquam à suis fontibus, hoc minus nomine legum digna putabuntur.

Pri-

CAPUT VI.

Leges de magiſtratibus.

PRimùm igitur leges ſanciantur de magiſtratibus mandandis, quibus, & quarum rerum ergò mandandi ſunt. Virtutis & doctrinæ rationem in primis haberi oportet: & ad quas quiſq; res aptus eſt. Qui peritiam habent rei militaris, Palatinorũ munere honeſtentur: ſunt enim illi, moribus noſtris, duces in bello, ſui quiſque municipij. Qui iuris dicundi facultate præditi ſunt, ſint iudices. In municipiorum & arcium præfectos eligantur, qui paci domeſticæ, iuſtitiæq; inter homines conſeruandæ, operam nauare poſsint. Qui ualent ſententia dicenda, in Senatum cooptentur. Omnino mores eius qui deligendus ſit, inſpici oportet: an priuatus ſciebat parêre, an iudicatum faciebat, an obſeruabat magiſtratum. Qui his uirtutibus deſtituitur, non eſt ſpes ut bene imperare poſsit. Qui eñ bene imperaturus eſt, is bene aliquãdo paruerit neceſſe eſt. Qui uel per ſe uel per alios petũt, à magi- 1

ſtratu excludantur: nõ enim Reipub. ſed ſua cauſa ambire uidẽtur. Optimè Hadrianus imperator, petenti uiro prætorio ut ſibi de iure liceret reſpõdere, reſcripſit, Hoc non peti, ſed concedi ſolere: ſignificans, multa eſſe quæ honeſtè concedantur, non tamen honeſtè petantur. Nam illud de uno dictũ, de alijs intelligendũ eſt. Quod 2

ω. de origine iuris. L. neceſſarium. §. primus diuus Auguſtus.

ſi improbè ambientibus, magiſtratus negandi, quanto magis ementibus? Neque enim fieri poteſt, ut qui negotiatione aliquid conſequuti ſint, non uelint in eo facere quæſtum. Sunt qui principi nihil numerent, ſed tamen numerant petitoribus magiſtratus adipiſcendi cauſa. Sed hi quoq; eodem in uitio eſſe putandi ſunt. Ferè enim in quo quis fecit damnum, in eo quærit lucrum. Omnino autem honorum contentio omnis legibus coercenda eſt. Videmus enim, quàm inſtar ſæui tyranni uexet & torqueat eum, in cuius animo inualuit: quàm eum impellat ad agenda & patienda multa inepta, ſordida, ſeruilia, ut ad id aliquando, quod cupit, perueniat. Pulcherrimum certamen inter ciues fuerit, de uirtute ac induſtria: ut qui genere clari ſint, omni ſtudio cõtendant, ne ab infimis, luce uirtutis, & honeſtarum actionum, obſcurentur: qui uerò nullo maiorum ſplendore commendentur, uirtute propria cõnitantur ſe illuſtres reddere: de omnibusq; mereri ſtudeãt tum priuatim, tum publicè. Ergo ambitio legibus prohibenda eſt: & uirtuti perſpectæ, induſtriæ, factis'que præclaris honores deferendi. qua de re plura à nobis primo libro dicta ſunt. Neceſſarium eſt & illud, ut nemo 3

in magiſtratum alicuius municipij eligatur, niſi qui illic habeat fixũ domicilium, & poſſeſsiones bene fundatas: ne ſi alibi manendum ſit ei, alibi officio ſatisfaciendum, negligentior ſit in ſuo munere. 4

Hoc non tantùm de magistratibus ius dicẽtibus, sed omnibus præfectis qui imperandi habeant potestatem, intelligendum est. Apud nos multi regis benignitate aucti sunt beneficijs summis, in ijs quidem municipijs quorum ciues non sunt. Hi etsi tolerandi sunt in suo munere: tamen præfectos habere deberent ciues illorum municipiorum, quorũ sunt beneficiarij. Quos enim ex remotioribus municipijs accersunt, solent esse nimium rapaces: utpote qui non inter suos imperent, sed & de migrando in sua cogitent, nec quicquam pensi habeant quam de se existimationẽ relinquant, apud eos quos nulla necessitudine deuinctos teneant. Quod cùm aliæ prouinciæ, tum ea Prussia, quàm dux Prussiæ nunc gubernat, olim experta est: cùm illic societas Marianorum rerum potiretur. Mittebantur enim ex media Germania comites imperij: qui inter homines non suos, durissimum imperium exercebant. Fraus est legis, si quis iugera aliquot agri, uel possessiunculam aliquam emat in municipio aliquo, magistratus illic adipiscendi causa. Itaq; curandum est, ut nemo in magistratu municipij sit, nisi qui magnam possessionum partem illic habeat: atq; ibi frequentius maneat, nec à municipio suo diu abesse possit: nisi fortè aliquod municipium præfectũ idoneum ob inopiam ciuem suum habere nequit, ut aliunde sit accersendus. Verumtamen non est improbandus mos Hispanicus, quẽ certis in municipijs patriæ suę seruari, narrauit Petrus Roysius Maureus, uir clarissimus, & ob singularem doctrinam ac iuris prudentiam inter eos qui causas iudiciarias cognoscunt, à rege relatus. Mos inquã ille, ut nemo in eo municipio iudicet, ex quo ortus est. Cùm enim sanguinis communio, necessitudines, amicitiæ, inimicitiæ, uel inter uiuos contractæ, uel à maioribus quasi per manus acceptæ, multorum hominum mentes à recto aberrare faciant: citius iudex inter eos ius rectè dicet, inter quos amicitias uel inimicitias habeat nullas. Itaq; non immeritò oratores tetrarchiæ Mazouiæ nobilissimæ quodam in cõuentu postularunt, ut suarum causarum cognitio non solis domesticis permitteretur, sed extranei iudices & alienigenæ eos iudicarent. Hic mos si reciperetur, tempus quoq;, quãdiu aliquis iudicis officio fungi deberet, præscribendum esset: ut officio defunctus, ad sua redire posset. Illud quoq; legibus Romanis cauetur, ut eiusmodi iudices post depositam administrationem quinquaginta dies resideant: ut interea fiat legitima cognitio, num quem iniustè condemnarunt: ac pro modo delicti puniantur, ablata etiam nequiter in quadruplum per eos restituantur: ut duplum spoliatus accipiat, duplum thesauro Reipublicæ addicatur.

C. de aßeßoribus. L. consiliarios.

5 Sufficit uni unus magistratus: aut si plures, certè nõ discrepantes. Quomodo enim aliquis unus potest esse præfectus plurium municipiorum, cum duobus in locis simul esse non possit? interest autẽ uniuſ-

uniuscuiusque prouinciæ, ut suum semper sibi habeat præfectum. Sed ante omnia regis electio præscribatur: quis eligendus, à quibus, quibus rationibus. In lege diuina sic scriptum est: Si statueritis uobis creare regem, more aliarum uobis finitimarum gentium, eum creatote quem Deus uobis elegerit, uidelicet de uestra consanguinitate: neque uobis licebit, hominem uobis præficere extraneum, & alienigenam. In his uerbis considerare licet, Deum, qui aliorum magistratuum electionem populo commiserit, sibi soli regis electionem reseruasse. Facilè enim migrat regia potestas in tyrannidem, nisi uiro perfectæ uirtutis cõmittatur. Itaque Deus populum illum prius à ducibus & iudicibus gubernari uoluit. Pòst uerò regẽ illis improbè petentibus, non sine indignatione concessit, inquiens ad Samuelem, eorum causam agentem: Obtempera populo postulanti: non enim te, sed me abijciunt, ne sint sub regno meo. Etsi enim regia potestas maximè in terris diuinam potestatem repræsentat: tamen quia illa plena & suprema est, facilè ob impunitatem ad insolentiam imperij delabi solet. Itaque improbitate petitorũ extortam à se significare uidetur Deus, potius quàm iusta ratione impetratam. Præcepit etiam, ut ea ad neminem nisi se consulto deferretur. Simul addidit, ne alicui alienigenæ mandaretur: quòd eiusmodi homines non eo modo erga nationes alias solent esse affecti, quo in suas. Itaque prudenter apud Gallos, & quasdam nationes alias, aliquot familiæ uetustissimæ selectæ sunt, ad quas regius honor, stirpe regia deficiente, deferretur. Sic enim & extraneis præripitur ansa ambiendi imperia nationũ diuersarum: & domesticis metæ quædam constituuntur, intra quas se cõtineant regibus eligendis. Non incommodum autem fuerit, eas in eligendo rationes usurpare, quæ à nobis in Episcoporum electionibus præscribuntur. Iam ut causas tyrannidis Deus præcideret, facultates regum non uult esse immoderatas, sic inquiens: Rex ne multos equos, ne multas uxores, ne'ue argenti aurique multum habeto. Cumque sine ope diuina singulari, nemo hac potestate rectè fungi posit, iubet ut rex semper legẽ Dei ob oculos habeat, de ea noctes diesque cogitans, ut ne cõtra suos populos animo insolescat, ne'ue de disciplina ad dexteram aut sinistram deflectat. Igitur de ratione eligendi regis, legibus præscribatur: & quod eius officium, de uxore item eius, & de dote, quibus in fundis sit collocanda: & de filiorum eius educatione, diligenter præcipiendum, qui scilicet patris hæreditatem olim cernere uelint. Væ terræ, ut ait diuinus uates, cuius rex puer est. Nihil autem refert, ætate sit puer, an moribus. Ergo legibus sanciatur, de regũ filijs educandis: & nutrices, & magistri, & studiorum socij, & collusores, publico senatus consilio eis addantur, hominum lasciuorum, scurrarum, ebriosorum, adulatorum turba procul ab eis pellatur:

Deut. 17. 1. Reg. 8.

 ne tan-

ne tanquam fontem publicum (ut inquit ille) unde omnes bibere cogantur, inficiant ueneno suo, principis tenerū animum, unde tandem infinita hominum multitudo inficiatur. Describantur etiam legibus officia singulorum magistratuum, quid illis agendum, quatenus, quomodo. Et actio gesti magistratus quotannis publicè illis intendenda: & poenæ seuerissimæ, si quid in officio deliquissent, constituendæ. Et hîc legem pecuniarum repetundarum comprehendo. Et hæc quidem de ijs, qui sint cum potestate.

CAPUT VII.

Leges de personarum priuatarum discrimine.

POST hæc de priuatis personis agendum, ac earum uarietate: quę sui, quę alieni sint iuris. quod fit ius eiusmodi: & quomodo uel acquiratur, uel soluatur. Et hîc de potestate patria, & herili: quam uel pater in filium habeat, uel dominus tum in seruum, tum in colonum, tum in quemuis hominē sibi subiectum: de ea item, quam maritus in uxorem. Itaq; & de nuptijs leges ponendæ, & de diuortijs, & de manumissionibus, & de patria potestate soluenda. Post hæc, de pupillis, atq; adeò tutoribus & curatoribus. Ad hæc, etiam de discrimine plebeiorum & nobilium: id'que tum eorum quibus est nobilitas natiua, tum quibus donata. Qui uirtute clari sunt, ac magnis in Rempublicā meritis illustres, ij quamuis ignobilibus orti sint parentibus, pro nobilibus habendi sunt. Res enim ipsa, uel hominibus inuitis, nobilitat eos. Contra rerum uerò naturam pugnare, hominum est stolidorum & malorum de quo aliàs à nobis latius dissereturs. Confusio illa nobilium cum militibus, nescio an sit improbanda. Profectò milites non nascuntur, etiam si nobiles nascantur. Et quemadmodum aliud est esse in uiris doctis, aliud in filijs doctorum: ita aliud est esse militem, quàm filium militis. Militaris honor partim meritis acquiritur in Remp. partim certis ceremonijs: quorū uerba solēnia memorantur Lepssy rycerz niz Panossá. quibus significatur, potiorem cōditionem esse militis quàm ingenui. Tales honores à regibus conceduntur etiam ijs, qui nobiles nati sint: non est igitur idem, nasci nobilem, & esse militaris ordinis. Multa legibus conceduntur militi, quæ negantur alijs hominibus. Itaq; discrimen constituendū est militū & nobiliū: nec uulgo nobiliū, titulus militis tribuēdus, quē nunquā meriti sint.

CAPUT VIII.

Leges de dominio, & de rerum discrimine.

SEQVITVR iam tractatio illa de dominio, ac de rerū discrimine. Varij autem recensentur modi dominij acquirendi, partim gentium, partim ciuili iure introducti & recepti. deinde alij quibus bonorū uniuersitas, alij quibus

bus res singulæ acquiruntur. In prioribus numeratur aditio hæreditatis seu testamento, seu ab intestato nobis relictæ: ex posterioribus sunt, usucapio, præscriptio, legatum, & fideicommissum. Hîc etiam & de directo, & de utili dominio agitur: illud habent domini fundi, seu feudi: hoc clientes, & uasalli. item de quasi dominio, & de iure in re: quæ affinia dominij censentur. Hæc & alia huc pertinentia, copiosissimè à iurisperitis pertractantur.

CAPUT IX.

Leges de contractibus & obligationibus.

OSTEA sequantur leges de contractibus, ex quibus obligationes nascuntur: quæ quidem pars latissimè patet. Vix est enim aliqua hominum inter ipsos actio, quæ non emptione, uenditione, permutatione, donatione, conductione, locatione, stipulatiōe, fideiussione, mutuo, commodato, deposito, pignore, & id genus alijs contineatur.

CAPUT X.

Leges de iniurijs quæ uerbis fiunt, aut re. 1. Curandum ut humiles homines sint quàm minimè opportuni iniurijs: utq; cuilibet potestas sit accusandi eos, qui iniuria aliquem affecissent. 2. Leges scribendæ in conuiciatores & percussores. 3. item in uiolentos, in adulteros, in fures. 4. item in homicidas. 5. item in reos maiestatis. 6. item in fœneratores, ambitiosos.

IAM de iniurijs constituendum est, de ijs quæ tum uerbis tum re fiunt: omnes quidem pro natura uel peccati uel peccantium, damnis, ignominijs, uinculis, uerberibus, exilijs, seruitute aut morte uindicādæ sunt. Ac illud diligenter curandum, ut homi- 1
nes humiliores sint quamminimè iniurijs opportuni. Multi & nobilium & diuitum præcipites feruntur ad iniurias plebeijs inopibusq; inferendas. illi si pecunia multentur, nihilo fiūt meliores: ideo uel carcere dierum plurium coercendi sunt, uel alicuius ignominiæ nota afficiēdi. Nemo existimet ullum, quantumuis tenuem hominem, talem esse, ut iniuriam inultam impunitamq; non iniquissimo animo ferat. Quod etsi in præsens necessitate celare cogatur: tamen uerendum, ne odium inueteratum temporibus ad perniciem Reipub. erumpat: præsertim cùm omnis hæc natio tenuium, contemptu sui ac impunitate, uideat se iniurijs expositam esse. Quocirca consulendum est, ne impunitate iniuriarum odium & furor tenuium alatur & inueterascat: atque etiam, ut quo quisque ditior ac maior dignitate existit, hoc acerbioribus, aut certè iustis & debitis pœnis ab iniurijs deterreatur. Solon Salaminius rogatus, qua'nam ratione effici posset ut quamminimum iniuriarū inter homines existeret: Si, inquit, qui iniuriam passi non sunt, perinde

inde doleant, atque hi qui pasſi ſunt. Salubre prorſus reſponſum, & prudente legislatore dignum. Cùm enim natura ita comparatum ſit, ut nemo hominum in ſolitudine uiuere poſsit, ne ſi copijs quidē rerum omnium afflueret: fit, ut in ſocietate hac ciuili, communicationeque ſermonum, conſiliorum, ac operum, tanquam membra in corpore uno Reipub. omnes libentiſsimè acquieſcamus. Quis igitur non exiſtimet, cùm membrum corporis huius læſum fuerit, ſe quoque læſum iri? quis uiolato uno ciue, non uidet leges uiolatas eſſe quæ toti ſeruiant Reipublicæ? Sic igitur Solon homines ab iniurijs arcendos putabat, ut omnibus faceret, quibus uoluntas & facultas foret, poteſtatē reum accuſandi, & iniuriam iudicio perſequendi. Aſſuefaciebat nimirum omnes in eadem Repub. manentes, rebus quidem bonis ciuis ſui lætari, malis autem angi & laborare. At nunc, dum aliquo uiolato omnes animo ſunt ocioſo, nonnulli etiā aliena calamitate gaudent, impunitas nimia multos reddit deteriores, & ad iniurias audaciores. Omnium autem maximè decet nos, qui cœleſti doctrina imbuti ſumus, præceptum magiſtri noſtri mēte uolutare: quo iubemur, ut ne faciamus alijs quod nobis fieri nolumus. Tales nos igitur aduerſus alios præſtemus, quales illos erga nos fieri uelimus. Si iniuriam ab alio ferre moleſtum tibi eſt, & qui fecit ſceleſtus tibi uidetur: idē de te quoque iudices, te, ſi fortè in aliū iniurioſus eſſe pergas, & ſceleratum eſſe, & dignum qui pœnam ſceleris ſoluas. Hoc pręceptum ſi altius inſederit animis noſtris, ab in-
2 iurijs nos deterrere poterit. Conuicia, quibus ordo aliquis totus proſcindatur, grauiora ſunt, quàm quæ fiunt homini priuato: quæ ſi literis cōſignentur, inſtar famoſi libelli habenda ſunt. Vt eorum, qui nuper ſtylo non tam atramento quàm ueneno tincto, publicè ſcripſerūt, plebeium ſanguinem nunquam amicum eſſe nobilitati. Et hoc igitur legibus prohibeatur, & de alijs conuiciorum generibus, de maledictis, pulſationibus, mutilationibus, & omni turpitu-
3 dine qua uita cuiuſquam uioletur, leges ſcribātur. Omnis uis iniuſta ſeu rebus ſeu perſonis illata, neſcio an alia pœna iuſtius, atque capitali uindicetur. Adulteria, furta, periuria, talia ſunt crimina, quæ nemo non putet acerrimis pœnis eſſe uindicanda. Sed tamen furtorum pœna uſitata moderanda uidetur, ne minimarum etiam rerum fures uita priuentur. Lege quidem Romanorum ueteri fures manifeſti quadruplo, non manifeſti duplo: diuina uerò, pro rerum furto ablatarum uarietate alij quintuplo, alij quadruplo, alij duplo puniebantur. Qui ſoluendo non erant, uel ſeruitijs eius, cui res ſuſtuliſſent, addicebantur: uel ijs uendebantur, qui ex huiuſmodi mercibus facerent quæſtum. At dices, rem hanc crudelitatis plenam fuiſſe, hominibus uendendis mercaturam exercere. Verum quidem: ſed et hoc nihilo eſt mitius, uitā homini pro rebus fortuitis eripere.

Inſtit. de obli. quæ ex del. naſcuntur.

eripere. Atqui lege diuina disertè edicitur, Si fur non habet unde reddat, ipse uenundetur. His enim modis damnũ resarciebatur, seu dupli restitutione, seu addictione, aut uenditione furis. Hodie nec ad eũ cui res ablata est, quicquã redit: & fures sunt nihilo rariores. Interea & Resp. commodis priuatur, quę ex dãnatis prouenire possent, uel in bellis, uel in laboribus domesticis: et ipsi fures nihilo meliores, in furcam mox tolluntur: fortè emendatiores futuri, si uita eis qualiscunque proferretur. Nunc quidem uniuersa Christianorũ Respub. fures suspendio punit: quam pœnam à Friderico Tertio imperatore Romano primùm excogitatam accepimus. Eandem, à maioribus nostris in hac Repub. usurpatam. Mirum uerò, qui emolumẽto illo uel ex solutione, uel ex furis addictione neglecto, in capitalem pœnam consenserunt: eosdem pœna eadem in homicidis reiecta, ad quæstum ex cædibus amicorũ faciendũ, animum inducere potuisse. Quasi pluris faciendas putauerint res fortuitas, uitis hominum: plusque eis perditum fuerit rerum ablatione, quàm amicorum interfectione. Nos uerò pœnã capitalem homicidio conuenientissimã esse, eandemque cum diuinis, humanis, & naturę legibus maximè cõgruere, Orationibus editis quatuor demõstrauimus: ac etiam in illis ostendimus pœnarum uarietatem, pro causis uarijs homicidiorum. Qui hominem occidit, aut id fecit consultò & cogitatò: ut qui hoc scelus meditatum quasi domo extulit, atque ob id uel uiam eius quem occidere constituit impediuit, uel occasiones captauit omnes occidendi. Aut non consultò, sed repentino aliquo motu: ut accidit in rixis & colloquijs mutuis, inter eos natis, quorum neuter alterum prius odisset. Tertium genus est, quod cõmittitur ab aliquo defendendi sui causa: ut cùm quis ab insequente in eas loci angustias adducatur, unde incolumis euadere non posset, nisi occiso persequutore: huiusmodi homicidium necessarium esse uidetur. Quartum genus homicidij est fortuitum, quod repentino aliquo casu & quasi temerè accidit: præter uoluntatem omnem, & cogitationẽ eius, à quo patratum est. Primum homicidium uocemus deliberatum & cogitatum, alterum repentinum, tertium necessarium, quartum imprudens & fortuitum. Priora duo capitalia sunt, posteriora minimè: nullum uerò horum pecunia uindicatum est. de quo, quoniam testimonia multa in Orationibus copiosè exposuimus, ideo satis sit in præsentia quædam attigisse ex oraculis diuinis, quæ sic ad uerbum habent. Num. 35. Ne ab eo qui reus est sanguinis, precium accipitote: sed statim morte plectitor. Genesis 9. Qui hominis sanguinem effuderit, ipsius quoque sanguis funditor. Quod à Christo sic dictum est: Omnes qui gladio utãtur, gladio peribunt: Matthæi 26. Exodi 21. Qui hominem ita percusserit ut moriatur, capite plectitor. Ei autem qui non tetendit in-

Exod. 22.

4

» sidias, sed Deus illum destinauit in manus eius, statuam locũ in quẽ confugiat. Et hoc quidem homicidium fortuitò & sine consilio patratum, fusius describitur Deut. 19. his uerbis: Qui proximũ per im» prudentiam percusserit, quem antea non oderit: ut si quis in syluam » lignatum profectus, manum ad succidendum arborem admouerit, » ferrumq́ʒ è capulo elapsum in proximum inciderit, atqʒ eum feriens » necauerit, is ad aliquod oppidorum ad id delectorum confugito, » & uitæ suæ consulito: ne fortè uindex sanguinis, dùm feruet animo, » insequens homicidam, si uia sit longior, eum comprehendat, & ui» ta priuet: qui tamen mortem non commeruerit, eo quòd non est o» dio prosequutus hominem qui occisus est. proinde certa oppida » perfugij deliguntor, & separantor. De eo porrò qui aliquẽ defendendi sui causa occidat, non est explicatè (quod sciam) in Biblijs sacris: sed lex est naturæ inscripta, & in Lascio copiosè exposita, Vim » ui repellere licere. Qui uerò (pergit summus legislator edicere, » Exodi 21.) de industria occiderit proximum suum, is uel ab ara mea » ad necem auellitor. Ergo seu quis telo ligneo, ferreóue, seu saxo manuario, seu manu proximum hostiliter pulsauerit, ita ut ille moriatur, pulsator homicida esto, morte plectitor: nullus ei portus, nullumq́ʒ perfugium esto in ijs urbibus quæ asyli iure ijs tantum concessæ sunt, qui proximum imprudenter trucidassent. Hæc enim in libris Numerorum luculenter descripta sunt capite 35. Quod ca» put Deus conclusit ferè his uerbis: Ne precium recipitote, nec ob » uitam, ab homicida, qui crimen capitale admisisset: nec ob domum » reditionem, ante mortem summi pontificis, ab eo qui in asyli sui op» pidum confugisset. Ne terram polluitote, quam incolitis. Sangui» nis enim effusione maculatur terra: nec potest à sanguine in ea fuso » expiari, nisi per sanguinẽ eius qui fudit. Ne ergo contaminatote ter» ram, in qua habitatis, in cuius medio & ego habito. Ego enim Do» minus, qui habito in medio uestrûm, ô filij Israelis. Vsque eò autem, id quod dixit sanguine sanguinem expiandum, ratũ & firmum esse uoluit Deus, ut etiã si cædis patrator ignoraretur, uitulæ occisionem ciuitati, quę proxima esset loco ubi cadauer repertũ esset, ad Deũ propitiandũ imperauerit. Multa alia testimonia sunt in scripturis, de pœnis homicidarũ. Ac omniũ quidem pœnarũ ratio debet esse illa, ut improborũ audaciã ac nocendi facultatem reprimãt, & à peccando deterreant. Cùm igitur parũ grande, parumq́ʒ uitandum scelus putetur, quod redimi pecunia possit: certè lex homicidiũ pecunia redimi iubens, non lex, sed Reip. labes, ac naturę humanæ pernicies putanda est. Quis enim fando satis exprimere queat, quot calamitates eam consequutæ sunt? quæ hæresim tristissimã in hanc Rempub. inuexerit: quæ rabiem improborum semper armauerit: quæ quietos & innocentes periculis exposuerit: quæ uulgi nobi-

nobilium audaciam confirmauerit: quæ seruitutem acerbissimam plebi imposuerit: quæ seminarium perfidiæ, discordiæ, seditionis, belli intestini in se semper continuerit. L. Neracius (ut narrat Marius Salamonius iurisperitus nobilis) cum ferre nō posset, lege XII. tabularum iniurias XXV æris pœna uindicari, seruum cum sacculo assium sequi se iussit, ipse obuios cædebat: & mox singulis singulos XXV asses pendi iubebat. Inde admoniti Prætores, de æstimandis iniurijs edicta posuerunt. Imitantur permulti locupletes nostrates Neratium in famanda lege Polonica: qui quot centena marcarum numerare possint, tot uiros nobiles: quot dena, tot plebeios interficere ausint: nec quicquam plerisque usitatius est, quàm ut de cęde eius quem odio persequantur, consilia ineant. Et tamē nulli ad hūc diem Prætores, nulli Tribuni, nulli Senatores apud nos uisi sunt, qui serio ad mulctam homicidio dignam animum adijcerent. Profecto pecuniosus homo nullam pertimescit culpam, quam numis redimere possit. Odium uerò exaturare suum, an nō dulcius est improbo homini, quàm magnam pecuniæ uim perdere? Sed rhetorissant quidam, pœnæ Polonicæ seueritatem exaggerando: si quidem in carcerem annuum homicidæ cōijceretur. Putas'ne tu Deū pœnas ulli sceleri irrogare uoluisse ęquiores, atq; homicidio? Non tantùm hominis innocentis cædem capite sanxit, sed & nocentissimi: id'que usque eò, ut de Caimo fratricida, summa animi anxietate presso, omniaq; ob cędem à se commissam metuenti, ita edixerit: Si quis Caimū occiderit, septuplo punitor. Quæ uero hæc est pœna septupli? an aliqua alia quàm capitalis? Atqui lex illa æterna est humano generi diuinitùs data, caput capite uindicans. Quę igitur est hæc pœna, nisi capitalis septemplex? ut si Caimi interfector septies interfici posset, septies interficeretur. Quòd si grauior excogitari posset pœna, quàm sit capitalis, utpote numi Polonici cum carcere annuo cōiuncti, certè Deus eam proposuisset. Sed ita res est: pręsentis mortis cogitatio, animos quantumuis feroces à facinoribus abstrahit: mortis securitas, cum spe elabendi ex pœnis alijs seu carcerum seu numorum, malos animos irritat ad maleficia. Quot homines interfecti sunt memoria nostra, domi & foris, in urbe & in agro, in profanis & sacris locis? Quis autem, quæso te, erat homicidarum, qui non euolarit ex uinculis istius carceris annui? Sed fac in tot centenis fuisse aliquem unum, qui sordes annui carceris pertulisset, quo tandem mortis genere ille perijt? Num istius pœnæ Polonicæ iusta exolutione, liber fuit à pœna homicidis diuinitùs constituta? Ita quidem uidetur: siquidem carceres isti grauiores sunt capitali. Quòd si & ipse interfectus, an non quasi cœlesti signo orbi Sarmatico declaratur, carceres istos minimè pares esse delicto homicidæ? An igitur non æquius erat, magistratum de isto

ff. de iustitia et iure. L. omnes.

(quem in tot centenis diximus unum) pœnam sumere legi diuinæ congruentē, quàm ut ueniret in manū interfectoris: quē & ipsum similia manere fata, Deus ipse edixit? Ne simus igitur prudētiores Deo illo, qui qua prudentia res condidit, eadem illas uult conseruatas. Age nunc, sit iste carcer annuus grauior pœna capitali, cæde hominis nobilis uindicanda: quid autem cæde plebeij fiet? Hæc enim tantùm pecunia uindicatur, & quidem longè minore quàm cædes nobilis: ut etiā si qua appareat æquitas in cæde huius, in illius maxima est iniquitas. Ita & numorum imparitate, & carceris omißione, diuersitas est summa cædibus hominum æstimandis. Deus quidem ipse, pœna capitali homicidis asscribenda, simul addidit causam, inquiens: Quoniam ad Dei imaginem factus homo est: ideo qui hominis sanguinem effuderit, eius quoque sanguinē effundi necesse est. Quid igitur, an homines plebeij non ad Dei imaginem cōditi sunt, quorum cædes minoris penduntur? Satis sit plebeijs, quamuis uirtute & bonis artibus præstantibus, omnem potestatem summorum Reip. honorum ademptam esse: hancque quasi capitis diminutionem quandam eos pati, ne addatur eis extrema hæc & omnium acerbißima calamitas, ut eorum cędes tantula mercede redimantur. Profectò Resp. solis nobilibus florere non potest. Quis enim suppeditabit alimenta & nobis, & multis pecoribus, si nulli agricolæ erunt? quis amictum & ornatū, si nulli opifices? quis res necessarias importabit, si nulli mercatores? Quis denique erit nobilis, si nulli plebeij erunt? Quæ igitur, malum, crudelitas est, ut, quorum opera carere nullo modo possumus, eorum uitas tantuli faciamus? Sed suprà etiam improbauimus pœnarum pro eodem scelere à diuersis perpetrato diuersitatem. Non minus & illud improbandum, homicidam quidem interuallo horarum XXIIII, à patrato homicidio comprehensum morte mulctari debere: lapso illo interuallo, non debere. Quid enim? magis tum sumenda supplicia sunt de facinorosis, cùm animus est recenti iniuria incitatus, quàm cum est sedatus? Plato quidem, & cum eo maximi philosophorum, id iustè fieri posse pernegant: itaque ne hero quidem stomachanti in seruū delinquentem, animaduertendum putant. Quid quòd Theodosius imperator Romanus, impulsu Ambrosij episcopi Mediolani edixit, ut supplicia in facinorosos per dies triginta extraherentur. Etenim cùm Theodosius Thessalonicē sib. iratus, plures quàm æquū esset necari iussisset, nō potuit id nō grauiter ferre Ambrosius, uir diuinus: ac Theodosiū rebus sacris, templique ingressu instituit arcere: nec prius eū in Ecclesiā & ritus diuinos admisit, quàm ille pœnitentiæ signa publicè edidisset: omnia homicidis præscripta explesset: legemque etiā tulisset, ne quis deinceps, mandato principis de puniēdis sceleratis, obtēperaret, nisi lapso triginta dierū interuallo. Consideret mihi quisque

uultum

uultũ & gestum iratorum. Ore sunt tumenti, facie torua, oculis fulgurantibus, lingua titubante, uerbis perplexis & furentibus: quicquid in manum sumunt, uertunt in telum. Facilè quidem hæc signa monstrãt, quomodo animus sit affectus hominũ iratorum. Nullus apud eos locus est prudentiæ, nullus consilio, nullus rationi. Fecit igitur Ambrosius, homo doctus & experiẽs, ut cõmotioni pręsenti indulgendũ minimè censeret: tempusq́ aliud expectandũ sumendi supplicij, cùm tempestates illę animi sedarentur, feruores sanguinis extinguerẽtur, locusq́ esset rationi, prudentię, bonis consilijs: quẽadmodum ab Aristotele præclarè dictum est, animum quiescentẽ, omnibusq́ perturbationibus uacuum fieri prudẽtem. Cõtrà quid illæ XXIIII horæ efficiunt, quàm furorem incitant ad ulciscendi auiditatem, tumorem'que mentis plus satis elatum celeritate cumulant? Optandum esse ait Cicero, ut qui præsunt Reipub. legum similes sint: quę ad puniendũ non iracundia, sed æquitate ducuntur. At istę horæ nõ uolunt nos æquitatis ministros esse, sed furoris: nõ rationis ac prudentiæ, sed doloris, impotẽtiæ, ac insaniæ. Neq; desunt, qui tantam uesaniam ornent uirtutis nomine: fortes eos appellantes, ac magnanimos, qui suam uel amicorum iniuriam mox ultum eant. quod à nobis primo libro, uanitatis plenum esse, ostẽsum est. Quid autem illud, quod de tempore 24 horas subsequente additur? non iam tum impunè fore, si quis homicidam cõprehensum occidisset. Scilicet omnia aptè cohærent. Tempus aduenit, quo homicidium, quod interuallo solennium horarum erat capitale, iam non sit capitale. Quid ita? Quia rabies, ira accensorum, nonnihil resedit. Rationi iam locus est aliquis: adsunt monitores, qui nos ad lenitatem excitent. Fiat igitur iam ex capitali crimine, non capitale: sed nobis utile, & fructuosum. ò præposterum iudicium, quan tam habes licentiam in hominibus, qui diuinis & populorum legibus contemptis, tantum sibi tribuant, ut immodica sui cura ad tot absurda delabi non uereantur. Quæ quidẽ absurda & indigna sunt longiore cõfutatione, & ab omnibus liquidò perspiciuntur. Verè illud dicitur, ueritatem simplicem esse debere. Cumq́ in lege, qua de agimus, tot diuersitates comprehensæ sint, & personarum pro uno scelere eodem modo à diuersis perpetrato nõ idem soluentiũ, & horarum ac temporum ad comprehendendum homicidam con stitutorum: quid aliud de conditoribus huius legis cogitari potest, quàm nec ueritatem illos sequutos esse, & temporibus quasi talorũ iactu, hoc est casu, nõ certa ratione ad tot absurditates excogitãdas gubernatos? Deserta enim ratione, lege diuina & naturę contẽpta, quid aliud restat, q̃ ut nos casibus & temeritati regendos demus, & gubernãdos? Addunt & illud, eum qui nulla cędis denunciatione præmissa hominẽ sine causa occidisset, infamẽ fieri: qui uerò cæ-

dem prius denunciasset, eum infamiam uitare. Quid igitur, an denunciatio illa crimen extenuat? an non pleraq; uerba insignem alicuius nequitiam testantia perinde plectuntur, atq; si crimen ipsum admissum esset? qui ignem alicuius ædibus denunciat, comprehẽsus & conuictus, mox capite plectitur, uel si ædes illas nunquam exussisset. Cur non eodem modo punitur, interminãs alicui mortem, etiam si illum non occidat? Nihil est in hac lege homicidiaria adeò cautum, quod non cum ratione pugnet, cum lege diuina & populorum. Sed hæc omnia canuntur surdis auribus: nihil moramur tot accusationes: uiuimus in magna securitate: nihil nos tangit afflictio plebis, in quam hæc potissimum lex posita est: nihil mouet sanguis hominum iniquè occisorum, qui clamat semper in cœlum, ac gemitibus inenarrabilibus uindictam flagitat cùm de homicidis, tum de ijs qui istam legem tuentur gladium homicidis pro pecunia porrigentem. Quo magis metuenda est subita aliqua uis cœlestis, quæ tanquam uehemẽs procella ex alto ruat: nosq; omnes, domos, familias, ipsumq; nomen Polonicum ab radicibus imis euertat atq; conterat. Hæc quidem quasi in desperatione à nobis dicuntur: qui tamen non ideo cessabimus in nostro munere. itaq; ad reliqua pergamus.

5 Multi partim uerbis, partim alijs iniurijs uiolare solent & principem & Rempublicam, quod quidem crimẽ maiestatis uocant. de eo itaq; aliquid dicendum. Multa autem de eo nostra tempestate & in foro & in Senatu agitata sunt, maioribus nostris (ut fe runt) inaudita. ideo de hoc aliquid certi constituendũ: quibus quasi limitibus comprehendẽdum, & quibus pœnis uindicandum sit.

C. Si quis imperatori maledixerit. L. unica.

Theodosius quidem imperator, obtrectatores laudum suarum tan tum abest ut maiestatis crimine damnandos putaret, ut neq; durũ aliquid, neq; asperum eos sustinere uellet: ac maledictum in se iactũ, si ex leuitate procesit, cõtemnendum: si ex insania, miseratione dignum: si ab iniuria, remittendum esse censeret. Imperatoria sanè, & maiestatis plena sententia: qua declaratur, hominibus in summa dignitate constitutis, multas iniurias negligendas esse, multaq; multorum maledicta perferenda. quemadmodum & Alexander Macedo dixisse fertur, Regium esse, cum bene feceris, malè audire. Neque enim est ex principis dignitate, neq; è Repub. populares optimatesq; assuescere, ut nihil dicant sentiantq;, quàm quod principi placuit. Brutis animantibus imperet oportet, non hominibus ratione præditis, qui uellet, ut subditi sui ad eum modum assuescerẽt. Si princeps es, ac uel ea quę te indigna sunt facis, uel ea quæ sunt officij tui negligis, in te culpam conferto, si pro eo ac meritus es, homi nes de te loquantur. sin nihil in officio tuo laberis, nihilq; in rationibus uitæ tuæ delinquis, nihilo tamen secius audis, quàm si multa peccasses: tamen magnanimi uiri est, uere'que regij, ut inquit ille,

animi,

animi, malè audire cùm bene feceris: sermonibus'que uulgi contemptis, omnem amplitudinem & dignitatem in uirtute & præclaris facinoribus positam existimare. Igitur si sentētiæ Theodosianę accedere libet, certè non omne crimen quod in principem committitur, non omne dictum, non omne factum, maiestatis erit. Alexander etiam imperator, cùm superioribus ante se temporibus multos uideret ob leuissimas suspiciones tanquam maiestatis reos punitos esse, restrinxit hoc crimen: nec adeò latè ut olim patère, multas'que causas, quæ prius in hoc crimen uocabantur, suo seculo cessare uoluit. Itaq; nobis committendum non est, ut causas criminis huius amplificemus: cùm illi ipsi, à quibus eius speciē sumpsimus, illud restrinxerint. Multa ab Herennio & Modestino de eo præcipiūtur. Nam & personam spectandam esse, an potuerit facere, & an quid antè fecerit, & an sanæ mentis fuerit: nec lubricum linguæ ad pœnam trahendum esse. quę quidem, & plura alia, in legibus Romanis prodita extāt. Nos uerò primùm definiamus maiestatem, ut quis eius læsæ argui possit, rectè iudicemus. Maiestas igitur est, amplitudo & dignitas Reip. principisq́;, ac eorum qui legitimè Remp. gerunt, ex opinione præstantiæ nata, in iure dicendo ac imperandi potestate cōsistens. Omnis enim dignitas magistratus huc spectat, ut iure ac imperio Remp. gubernet. Ergo qui iurisdictionem interturbat, aut iudicia uiolat, quiq; uel impedit uel priuat magistratum potestate faciēdi sui officij, is cùm faciat cōtra Remp. maiestatis iudicetur. In summa, is mihi reus læsæ maiestatis esse uidet, qui aduersus uel principē, uel magistratum, uel Remp. uel eum cui pars aliqua Reipub. commissa sit, aliquid dolo malo, turbulēter, seditiose aut hostiliter fecerit, molitus'ue fuerit, unde præsentis status uel debilitatio, inclinatio'ue, uel mutatio in deterius cōsequi possit. Sed hæc melius ex legibus Romanis cognoscētur: quę etiam pœnā eius criminis ab eo qui hostili animo aduersus Remp. uel principē fuisset animatus, ad hęredes & liberos, uel qui nihil tale meruissent peruenire debere, nec eos ius succedēdi habere, pronunciāt. Et hæc de maiestate.

C. ad legem Iuliam. L. etiam ex alijs.

ff. ad legem Iuliam, maiestatis.

C. ad L. Iul. maiestatis. L. Quisquis.

6 Insignes sunt & illæ iniuriæ, quibus fœneratores, auari & ambitiosi Rempub. afficiunt. Veteres quidem Romani seuerius fœneratorem, quàm furem, puniebant: legibusq́; sanxerant, ut fur dupli, fœnerator quadrupli condemnaretur. Legibus etiam Pontificijs cauetur, ut nulla sit eis factio testamenti, nisi primùm restituant usuras iniquè extortas. Et de hoc igitur legibus cauēdum, & nimiæ tum opū augendarum, tum honorum assequendorū cupiditates coercendæ. Quod ita fiet, si & ambitiosi nota aliqua inurētur, & de diuitiarum æstimatione erit detractum. Videmus enim, quāto in honore sint diuites: illis maior tribuitur laus sapientiæ, fortitudinis: illis prima loca ab omnibus conceduntur: nihil illi dicunt,

nihil

nihil faciunt,quod non uulgò laudibus singularibus efferatur. Atque illi gradibus suis,aureis scilicet & argenteis, ad summos honores ascendere contendunt:ad quos si detur eis peruenire,tum se aulæis,ueste preciosa,argento,auro,& numerosa familia, hoc est operibus diuitiarum,qui operibus industriæ & doctrinę non possunt, uisendos præbent. Profectò studio eiusmodi uel acquirendi uel ostentandi opes crescente,fortitudinem decrescere, exercitationem militarem cessare,discrimē fortium & ignauorum, solertium & inertium tolli necesse est. Cupiditas etiam honoris & magistratus,supra improbata est. Itaq; & hæc legibus prohibenda sunt,& omnes ad frugalitatis & parsimoniæ disciplinam reuocandi.

CAPUT XI.

Leges in luxum omnis generis.

GITUR & leges sumptuariæ conscribantur: & luxus omnis,cibi, potus ac uestitus interdicatur: picturæ impudicæ,cantilenæ obscœnæ, unà cum authoribus,ex ciuitatibus eijciātur. qua de re primo libro dictum est. Et in ebrietatē aliquid decernatur:cuius in regno,fortitudinem amitti,ueternum omnia occupare,certum est. Ideo Mahometes,ut erat ad perspiciēda pericula sagax, cùm Turcas suos natura molles & bibaces uideret, uino eis prorsus interdixit: cuius usum perniciem illis allaturū putaret. Pittaci uetus lex ab Aristotele narratur, ut ebrij si quem aut conuicijs,aut plagis affecerint, aut modis alijs indignis accepe-rint, grauius puniātur,quàm si id fecerint sobrij. Cùm enim plures sint qui poti alios iniuria afficiant, quàm sicci, è Repub. esse duxit, maiore supplicio eos coercere,qui ad peccandum magis, quàm qui minus proni essent. Nos contrà excusatione ebrietatis,minus seuerè insolentiam uinolentorum castigamus: cùm tamen ebrietas & ipsa digna sit per se animaduersione, & mater sit infinitorum uitiorum. Atq; hinc consequitur,perutile Reipub.esse, interdici importationem omnium quæ ad luxum pertineant: ut sunt illecebræ libidinum,ac gulæ irritamenta omnia.

Aristot. Polit. 3.

CAPUT XII.

Leges in ociosos.

AUD scio an sit in ociosos & ignauos lex aliqua ponenda, & eos qui curam nullam habeant merendi de re tum publica,tum priuatorum. Omnino uoce diuina sancitum est,unicuiq; uescendum esse pane in labore & sudore: & qui non laboraret,hic etiam ne manducaret. Itaque ignaui & fuci omnes aut pellantur ex ciuitatibus, aut alijs pœnis afficiantur: ad publica uerò munera nullo modo admittantur. Bonorum enim industriæ inui-

inuident, aliena appetunt, rebusq́ nouãdis semper student. Haud ab re fuerit, singulos ciuium quotannis apud magistratum profiteri, quam quisque artem exerceat: unde sumptus faciat tum necessarios, tum liberales. Profectò obuiam hac ratione iretur multorũ luxui: omnes'que à turpi ocio auocarentur, ad honestas actiones. Multi equitum, nonnulli etiam reliquorum ciuium, & sumptus maiores facere, & ministros plures quàm pro facultatibus alere consueuerunt. cum quibus ministris tum bonis alienis insidias struere, tum cædes committere non dubitant. Isti mores magna ex parte cessarent, si quisq́ rationem cogeretur reddere & temporis transmissi, & rerũ à se gestarum. Qui uero uel falsò profiteri, uel arte iniusta uiuere compertus fuerit, hic iustis pœnis afficiendus est: atq́ uel ad res honestas impellendus, uel ex Repub. eijciendus.

CAPVT XIII.

Leges de actionum & probationum generibus: de Diebus legitimis: de Ferijs.

SVNT etiã leges cõscribẽdæ de diebus legitimis, de actionũ & probationũ generibus, de omni ratione litigandi, deq́ forensibus ferijs. Prorogationes dierũ in nostris iudicijs receptæ, odiosissimæ sunt hominibus qui patiuntur iniuriã: ijs uerò qui intulerũt, optatissimę. Viderint igitur legislatores, quid de his constituant. Genera actionum diligenter secernenda sunt: nec personales, cum illis quæ in rem sunt, commiscendæ: nec ciuiles cum criminosis. Qui maleficium commisit, in eum competit actio personalis. Si est fluxæ fidei, comprehendendus est à magistratu: ac in custodia tantisper habendus, dum uel iudicatum solui tum Reip. tum parti læsæ satisdederit: uel à iudice de maleficio eius (fieri enim potest ut uix fide iussoribus, rebus uerò nullo modo caueri posit: quod in adulterijs, stupris uirginum, & similibus flagitijs accidit) iudicatum fuerit. Quid enim iactari attinet in eiusmodi delictis possessiones tuas quamuis amplas, ut ne magistratui, illarum ergo, manum in te inijcere liceat? Fecit impetum quispiam in domum tuam, uitiauit filiam tuam uirginem: occidit patrem tuum, fratrem, filium'ue: patrator sceleris est equestri loco, agri diues, gratiosus: uocas eum in ius: dantur ei dies à iudice: multis ex causis prorogantur: cognitio in longum profertur. Ille interea scelere patrato, quoquouersum obambulat: fautores & ministros sibi cõparat: aduersum te ita se gerit, ut truces in te oculos conuertat, uoces impuras & minaces emittat, incessu ac omni corporis gestu terrere te, frangereq́ animum tuum studeat. Semper armis cinctus, operis undiq́ septus cum sicis, gladijs, sagittis incedit: cum illis & in iudicium se proijcit, & in conuiuia, & in templa. Si eodem in loco

tecum ſit, primos ante te accubitus appetit. Si eadem uia tecum pergat, operarum multitudine te ſuperare contendit. Si obuiam tibi fiat, aut de uia illi cedas, aut de uita cum illo dimices oportet. Vtrum igitur mauis: an ut ſceleratus iſte liberè uagetur, ſemperque capiti immineat tuo: an potius, ut ex uinculis dicat cauſam? Tu uerò ordini equeſtri id tributũ inquies, teq́ id ferre, ut ſi quid fortè ſimile deſignaſſes, eadem libertate gaudere poſſes. Hinc illa patientia nimirum: & hæc cauſa eſt libertatis huius præclaræ, qua & ſceleris patrator in præſenti fruitur, & tu in poſterum ſperas te fruiturum. Vobiſcum quidem, qui ad hunc modum affecti eſtis, nullis rationibus nulliſq́ authoritatibus agi poteſt: qui res odioſiſsimas ac periculoſiſsimas, ſpe iiſdem fruendi, patienter toleretis. Verùm toleratis perſæpe magno ueſtro malo. Videt enim, uidet Deus ille ſceleratæ iſtius tolerantiæ ueſtræ impias cauſas: ideo in eaſdem foueas prius præcipitat uos, quàm uos alios præcipitetis. O duram conditionem & calamitatem noſtræ Reipub. in qua & qui fecerunt iniuriam, & qui acceperunt, & qui ab ea ſunt remoti, hanc ferant impunitatem uel ſpe turpis cõmodi, uel libertatis iſtius importuniſsimæ cauſa: hancq́ licentiam tolerent, quam pericula, calamitates & cædes teterrimæ cõſequuntur. Vos uerò, qui & patriæ ſalutem chariſsimam habetis, & ueræ libertatis rationẽ tenetis, mecũ conſiderate, quorſum attinet generis nobilitatem ac poſſeſsiones amplas in cædibus iactare? Valeãt poſſeſsiones tuę, cùm de terminis aut re uendicanda agitur. At quid illæ ad uerbera, uulnera, mutilatiões, cędes, quas tu commiſiſti? Iam ut horum minimè ſis reus: tamen minus fortè iniquum fuerit innocentem ad tempus, dum crimen cognoſcitur, comprehenſum retinere, quam nocentem è manibus elabi, atque impunè uagari ſinere: idq́ Reipub. cõdonandum, in qua omnes priuatorum res ſunt comprehenſę. Nam quod aiunt quidam, uirtuti hominum equeſtris ordinis tantum tribui oportere, ut iudicio ſe ſtaturos, & iudicatum ſoluturos (ſine comprehenſione) confidendum ſit: id non ita eſſe, moribus uſitatis coargui poteſt. Non enim uirtuti, nec generis nobilitati tribuitur hęc carceris immunitas, ſed poſſeſsionibus. Qui eñ equeſtri loco nati, poſſeſsiones habent nullas, comprehenduntur, cum ſceleris ſunt accuſati: qui habent aliquas, non comprehẽduntur: quamuis poſſeſsiones illæ tanti non ſint, ut res, qua de agitur, uindicari ex illis queat. Illud uerò etiam permirum, qui legibus cauerunt, ut ne quis nobilis poſſeſsiones habens capiatur: non eoſdem cauiſſe, ut ratio habeatur poſſeſsionum, an ex illis damnũ, cuius accuſantur, recuperari poſsit. Intereſt itaque Reipub. ut facinoroſi omnes à magiſtratu eius loci, ubi crimen admiſſum eſt, mox comprehendantur: nullaq́ hac in parte nobilium & plebeiorum ratio habeatur, niſi ad eum modum,

modum,quem suprà exposuimus,dum de pœnarum uarietate age-remus. Qui innocens captus causam dicere cogitur, condonet id Reipub.idem in eum,criminis inquirendi causa,constituenti,quod innocentem: de quo uix posset commodè uindicta sumi, nisi caperetur.seq́ consoletur CHRISTI Domini nostri exemplo, qui innocētißimus,capitis causam,captus à cohorte militum,dicebat: spem'que reponat in sua innocentia, fore ut tandem Deo propugnante, in nocens declaretur. Scitum est autem: Non carcerem infamare, sed crimen. Ac ne licentia cuiuis permittatur iniustè uel deferendi nomen alicuius apud iudicem, uel accusandi, pœna constituenda esset tam in delatores,quàm in accusatores. Iniquum enim est, eum de se nihil timere,qui alicui periculum malitiosè moliatur. Contrà nihil æquius, quàm si is qui alium in discrimen fortunarum,capitis aut famæ adducere non dubitet,intelligat etiam res suas,salutem ac existimationem in discrimine uersari.

CAPUT XIIII.

De iureiurando,testium examine: & de temerè litigantibus.

VONIAM autem inter probationum genera iusiurandum numeratur,sine quo multæ graues causæ expediri non posint, ideo de eius religione diligenter sanciendum est. Mos etiam ille testium iurandi de re ignota, qui ferè in finibus regundis & in iudicijs obseruatur,abrogandus est. Solent enim ij ad iurādum adhiberi, à quorum uel memoria uel cognitione res,de qua agitur,sit remotißima: qui tamen putant se culpæ insontes esse, cùm eum cuius res agitur, uident priorem iurantem. Quin potius uel eius,cuius res agitur,solius iureiurando statur:uel uiri eliguntur graues,seu consanguinei,seu uicini illius, qui illi iurāti adsint: ac si uisum fuerit,etiam iurēt,credere se illum uerè iurasse. Sanctißimus est mos ille iudicij ecclesiastici, in testibus examinandis. Quisq́ iureiurando obstrictus, seorsim à scriba iurato examinatur. Vis iurisiurandi illi exponitur. Rogatur,qua in Deum sit religione. Eiusmodi interrogationibus conscientia & mores testis inuestigantur, dignus'ne sit cuius testimonio fides habenda sit, an secus. Tum rogatur,an rem de qua dicturus est,uiderit,an uerò audiuerit tantùm? An sit doctus ab aliquo de testimonio dicendo: & an cum alijs testibus de eo testimonio cōsilia communicauerit. Singulæ quoq́ circunstantiæ excutiuntur,locus, tempus, personæ, & id genus alia. Datur & potestas aduersario dicēdi tum de personis testium,tum de negocio ipso. Iudicia Polonica,quod sciam,carēt hoc genere probationum. Qui enim testium nomine inducuntur, nihil putant sua interesse,scire an res qua de agatur ita se habeat, an secus. Non malè se functos officio arbitrantur, si eum in cuius rem

 iurant,

iurant,priorem uiderint iurãtem. Omnino ad iurandũ,& testimonium dandũ,uiri graues, moribus probati & prudentes uocari debent.qui quidẽ sciant se Deo honorẽ debitũ tribuere, cùm eum testem inuocãt,ac ueritati testimoniũ perhibẽt. Quod cõtrà fit hodie pleruncq;. Qui enim moribus accersuntur, prorsus ignoti solẽt esse, precio conducti,multarum rerum non dicendarum suspecti, ac tantum nõ infames. In quibus nihil magis requiritur, quàm ut sint nobili genere nati. ideo legislator de his uidebit. Theologorũ quocq; est,qui publicè docent populum in templis, uim & sanctitatem iurisiurandi explicare;atcq; homines hortari,ut studeant, quantũ in ipsis est,ueritatem iuuare:ac pro ueritate & Deũ testẽ citare, & omnium inimicitias perferre. Memini etiã,cùm duo in perniciem cuiusdam alius cõspirantes, causam in foro agerent. Cùm autem reo iusiurandũ decretũ esset, petitor eiusdem iurisiurandi gratiã illi fecit: cõtentus uidelicet rei uoluntate,quam ille uultu,uoce,genuum flexu,& omni gestu declarabat,ac si ad iurãdum paratus esset: itacq; iudex reum absoluit. Sed res inter partes simulatè & ex composito agebatur:omne enim incommodum ex absolutione rei ad tertium, in quem faba illa cudebatur, redundauit. Erant in eo iudicio multa periniqua. Iudici impositum est: qui etsi doli illius fortasse ignarus non erat, tamen aliter iudicare non potuit, quàm ut causa erat instructa. Reus,periurij se reum minimè putabat: quod flexis genibus, uerbis non iurasset. quasi uerò uerbis tantùm periurium committatur, non omni gestu, quem perinde homines habeant atque si uerbis conceptis iurasses. Petitor uerò in quantos uitiorum gurgites se demersit? Difficile est omnia explicare. Sed ita breui habendum est. Quicquid agatur seu uerbis, seu gestibus, seu conniuentia, seu quauis alia ratione, fallendi alicuius causa,omne id in uitio ponendum esse. Omnes illæ significationes non nostra, sed eius cuius interest gratia fiunt. Nemo enim sua causa iurat, sed alterius. Cui ut persuadeat uerum esse quod asseuerat, Deum testem inuocat:eundem'que,si mentiatur,uindicem sibi imprecatur. Non igitur uerba,non gestus ad mẽtem tuam qui iuras, sed eius in cuius gratiam iuras,sunt interpretanda.deinde omnis attestatio,seu uoce seu nutibus fiat,cui diuina authoritas obtẽditur,iurisiurãdi uim habere putanda est. Quæ attestatio si fiat fallendi alicuius causa, & à sententia nostra discrepet,mendacium est,& periurium. Qui periuria non exhorrent, illi de Deo parum rectè sentiunt: nec eum res mortalium curare, nec impietatem ulcisci credunt. Hæc opinio opera præconum uerbi Dei ex animis hominũ eradicanda est. Discrimina etiam iurisiurãdi diligenter annotanda sunt. Quamuis enim omnis eiusmodi religiosa testatio fiat, Deo immortali interposito tum teste, tum uindice: tamen non omnis ad eundem finem desti-

destinata est. Qui calumniam iurat, quid aliud testatur, quàm se non per fraudem uincēdi, frustrandi'ue causa alium litibus uexare: sed suo animo teste, putare se iustum & rectū esse quod agat, dicat'ue? An uerò sic iurans, confestim expediuit causam omnē? Certè non id comprehensum est in formula iurisiurandi illius. Nam qui dicit, se falsum crimē nemini scienter intendere, non euestigiò se rei, de qua agatur, dominum esse debere comprobauit. Alijs enim uijs ad rem uindicandam eundum est, quàm doli mali fraudis'que purgatione. Pergamus igitur de causis iurisiurandi calumniæ loqui. Improbitatis est, & iniquitatis summę, uexare eum litibus, quē scias rei, cuius abs te arguatur, insontem esse. Est autem in more multis, ut in ius uocati, multas aduersario dicas impingant: tantùm ut multitudine suarum actionum obruant eum, ac ab agenda causa deterreant. Omnino igitur temerè litigantes, grauiter puniēdi sunt. Qui suspectus sit eiusmodi temeritatis, ac potius peruersitatis, is petēte aduersario iureiurando confirmet, se bona conscientia persequi ius suum: sin detrectet, causa cecidisse iudicetur. Mulctare uerò eum qui uel exigat uel det iusiurandum eiusmodi, seu cuiusuis generis, hoc nomine non liceat: nisi fortè falsò & contra animi sententiam iurasse eum, planum erit factum. Qui enim uerum & sanctum iurat iusiurandum, honorem Deo tribuit: qui & testis solus sit cogitationum nostrarum, rerum'que occultarum, & seuerus ultor periuriorum. Mos etiam ille, quo uulgò milites utuntur iurandi per solem aut stellas, improbatur diuina uoce, cùm sic dicit: DOMINVM Deum tuum timebis, & illi soli seruies, ipsi adhęrebis, «
iurabis'que per nomen illius. Et hæc quidem tum de iusiurando, «
tum de rebus alijs, ex plurimis pauca: sed tamen, ut mihi uidetur, non inepta, & legibus uel emendandis uel ferendis non inutilia, libanda mihi in præsentia uisa sunt.

CAPUT XV.

De iudicibus, & iudicijs.

QVONIAM autem frustra leges ponerentur, nisi essent qui ex eis iudicarent: ideo iudices, legum ministri, in Rebuspublicis sunt constituti. quos & ipsos prudentissimos ac optimos uiros esse oportet, qui nec in hanc nec in illam deflectant partem, sed ad leges & æquitatem oculos intendant.
Debent igitur peritissimi esse legum, ex quibus iudicent. Ridicu- 1
lum est enim, te ex legibus seu pontificijs, seu ciuilibus, seu quibusuis alijs sedere in aliquē iudicem, cùm rudis sis legum illarum. Nec enim cæcus de coloribus, nec surdus de discrimine sonorum iudicare possunt. Sunt autē uel præcipuæ iudicis partes, causam par- 2
tis utriusq;, petitoris & rei, exactè cognoscere. Neq; eīm fieri potest,

neq; rerum natura fert, ut quis de rebus rectam ſententiam ferat,
3 quarum uel neutrã, uel alterutram tantùm cognitam habeat. Alteri partium fauere, alteri iniquiorem eſſe, nequaquam iudicis eſt: hoc eſt, eius qui ſe medium inter aliquos profiteatur: ſed eſt potius adulatoris, & iuſtitiæ peruerſoris. Itaq; Alexandro Macedoni in more fuiſſe perhibetur, ut ſi alterutra partium ad illum queſtum ueniſſet, unam illi aurem accommodaret: ſe enim alteram alteri partium integram ſeruare uelle dicebat. Quod & in Areopagitis in primis laudatur, qui in tenebris, non luci cauſas cognoſcebant: ut non dicentium, ſed rerum quæ dicerentur rationem habere putaren-
4 tur. Petitori inuito iudex formam actionis præſcribere non debet: ſed ut in poteſtate petitoris eſt actionem intendere cui uelit, ita integrum illi ſit, quouis actionis genere experiri cum eo quem accuſet. Qui iudex ſecus faciat, ſuſpicione huic bene, illi malè fauendi non caret: qua quidem re nihil eſt deteſtabilius in iudice. Sint pœnæ in accuſatores conſtitutæ, iniuſtè & parum uerecundè rem agentes, ſi cadant cauſa: potius quàm ut actiones inuitis illis uel mu-
5 tentur, uel præſcribantur, multo minus tollantur. Iudicis quoq; eſt, lites quantum poſsit extinguere, parteſq; ipſas uel cauſa iam cognita ad concordiam hortari: nec ante ſententiã, quid ſentiat, quid'
6 ue mentis & animi habeat, ſignificare. Si concordia inter partes deſperatur, tum uerò iudex pro tribunali quanta maxima poſsit grauitate, ſanctitate, integritate eam ſentẽtiam ferat, quam ſummo illi & præpotenti iudici Deo ſe probare poſſe confidat: neutri partium faueat: nec eandem ob rem hunc fuſtuario, illum uerbulo caſtiget: ſolius ueritatis rationem ducat: hanc'que ſibi uiam ad illa beatorum domicilia tutam & expeditam putet. Quòd ſi quid ſecus quàm ueritas & iuſtitia ferat, dixerit, fecerit'ue, uoluptatem fortaſſe non diuturnam, nequiter uerò factum diuturnum & perpetuum
7 & in hac & in futura uita ſecum fore exiſtimet. Addat autem iudex ſentẽtiæ à ſe latę cauſam, quam ſequatur. Etenim nihil ſtultius, nihilq; peruerſius eſt, quàm ſentẽtiam ferre, cuius cauſam ignores, aut non intelligas. Quod ſi eam cognitam habes, iuſtam'q; & legitimam eſſe cognoſcis, reticenda non eſt: ut non tantùm tibi ipſi ſatisfacias, ſed omnibus planum fiat, te & ſtatum controuerſiæ rectè intellexiſſe, & animum tuum ad normam regulam'q; certam direxiſſe. Aequiore etiam animo, qui damnatus eſt, feret tuam ſententiam, cùm condemnationis ſui intellexerit legitimam cauſam. Qua ignorata, facilè homines impelluntur ad prouocationes uſitatas, ab infe-
8 riore ad ſuperiorẽ iudicem. Iudices rerum eccleſiaſticarum, nunquam (quod quidem ſciam) cauſas, niſi de ſcripto lata ſentẽtia, definire conſueuerunt. Quos cur iudices rerum profanarum non imitentur, cauſa nulla eſt. Magis enim cogitata & meditata uidentur

ea,

ea, quæ de ſcripto proferuntur: nec in dubium uocari poſſunt, quę
ſcriptis mandata ſunt. Scio poſt iudicis cuiuſdam, de cauſa propè
criminoſa, ſententiam ſine ſcripto dictam, inter litigantes certa-
men extitiſſe magnum: dum uterqꝫ pro ſe uerſutia quadam, menti
notarij caligines offundere ſtuderet. Notarius uerò uix litiganti-
bus illis, ſine offenſione utriuſque, aut certè alterutrius, ſatisfecit:
imò ne uix quidē. uterqꝫ enim aliquid deſiderabat: iudex uerò iam
aliò diſceſſerat. Hæc difficultas auferetur, ſi iudex de ſcripto dixe-
rit, ac notario ſcriptam ſententiam commiſerit. Vidi & illud, cum
iudex pro tribunali ſententiam pronunciaturus, aliquoties admo-
nitus quædam addiderit, quædam mutauerit. Rectè quidem. Sed
quid ſi monitori id in mentem non ueniſſet? an iudex in officio non
claudicaſſet? Fluxæ ſunt cogitationes humanæ: memoria uacillans,
ac in negotiorum infinitate uix ſibi conſtans. Quæ igitur inuenta,
excogitata, & cognita ſunt, niſi ſcriptis tanquā cuſtodibus fuerint
commiſſa, facilè dilabuntur & diffluunt. Quid quod ſcriptione i-
pſa, & literarum quaſi exaratione, non tantùm memoria confirma-
tur: ſed ipſi ſcribentes admonentur, ad perueſtiganda multa, quę ſo
la mentis agitatione uix poſſent odorare? Fugiant, non minus q̄ 9
uenenum, munera iudices. Idqꝫ omnino legibus cauendum eſſet,
ne quid in muneribus acciperent. Corrumpunt enim ferè iudicia,
qui muneribus leniti ſunt: quemadmodum dixit ille,

Munera, crede mihi, placant hominesqꝫ deosqꝫ.

Imò & ſalaria eis iuſta eſſent conſtituenda, ne quid ex iudicijs exer-
cendis expectent, quo uel ad condemnandum aliquem iniuſtè, uel
ad abſoluendum excitarentur. Commendationes quæ fiunt pro 10
alterutra partium, negligat iudex. Non ab re eſſet, lege cauere, ne
quis audeat commendare iudici cauſam alterutrius partium: ac ne
rex quidem. imò hic minimè omnium: cuius tanta ſit authoritas, ut
facilè moueantur omnes in eam partem, quam ſciant regi cordi eſ-
ſe. Eſt autē peruulgatum prouerbium, cogi inferiorem à ſuperio-
re, à quo rogetur. Cum autem nullum ſit arctius uinculum ad of- 11
ficium debitum præſtandum, iureiurando: obligandi ſunt eo pri-
us iudices, quàm hunc ineant magiſtratum. Qui prudens ac ſciens
non rectè iudicium fecerit, qui item aliquid in muneribus accepe-
rit, hic ad regem & totum conuentum delatus, ac iure uictus, & ma
giſtratu eſt amouendus, & iuſtis pœnis uſque ad capitis amputa-
tionem afficiendus. Sit autem unicuilibet poteſtas accuſandi
talem iudicem. Ne autem ei ſit impunè, qui uel commendatio-
ne uel muneribus iudicis animum corrumpere tentauerit: ſit &
hunc cuilibet liberum accerſere, uel in capitis iudicium. Ex-
quiſitum eſt illud ſupplicium, quo Cambyſes Perſarum rex Si-
ſamnem Aſiæ prioris partis præfectum affecit. Quem cum largi-
tione

Valer. de Seueritate, & Charion in Chronico.

tione corruptum iniquè iudicaſſe cognouiſſet, pellem de corpore eius detrahi, eamqꝫ in tribunali extendi uoluit. ac in locum occiſi, filium eius iudicem ſuffecit: ea lege atqꝫ omine, ut contemplatione paternæ cutis caueret, ne ſimile aliquando iudicium ſubire cogeretur. Ita rex barbarus atroci ac noua pœna iudicis, ne quis poſtea
12 corrumpi iudex poſſet, prouidit. Illud quoqꝫ ſanciendum, ut nemo cauſæ ſuæ iudex eſſe audeat. Tres enim in omni iudicio perſonas eſſe conuenit, petitoris, rei, & iudicis. Periniquè itaqꝫ faciunt, qui cauſas ſuas agentes, homines imperio ſuo ſubiectos condemnant. Non eſt hæc libertas illa, quæ in ore omnium eſt: nec iuris æquabilitas, qua ſtant bene fundatæ Reſpub. ſed ſeruitus barbarica, qua dominus fingitur poteſtatem habere uitę & mortis ſeruorum, damnationis & abſolutionis. Hæc ſeruitus ex Chriſtianorum Rebuſpub. multis Cæſarum legibus exploſa eſt. itaqꝫ ſi Chriſtiani ſumus, à nobis quoqꝫ, noſtriſqꝫ finibus eam expellamus. Omnes certè homines libertate aliqua gaudere debent: omnes enim ad imaginem Dei conditi ſunt, omnes à pecudibus brutis ratione & uoluntate ſecernuntur. Quanto uerò magis Chriſtiani populi, à Chriſtianis dominis numero mancipiorum eximendi? Vno enim precio empti ſunt cum dominis: eorundem Dei myſteriorum participes ſunt. Quanquam ut rerum aliarum, ſic libertatis ſunt gradus quidam: &, quemadmodum Paulus inquit, ſtella differt à ſtella claritate. Quam igitur libertatem colono tuo relinquis? Non eſt liber à decumis ſoluendis, non à uectigalibus & tributis pendendis, non à laboribus tibi ſubeundis: nulla illi poteſtas eſt petendorum honorum, quam tu habes integram. Quæ igitur libertas reliqua eſt? An non ea, quæ in legum ac iudiciorum æqua deſcriptione conſiſtat? Huius uerò quodnam caput conſtitues, quàm ut ei ius poteſtaſqꝫ ſit te uocandi ad legitimum iudicem? Et coloni, & omnes plebeij à nobilibus uulgò pro canibus habentur. Hinc illæ uoces impuriſsimorum hominum: Qui ruſticum (ſic enim plebeios omnes uocant, quamuis à rure remotos) necauit, perinde eſt ac ſi canẽ necaſſet. O' uocem exciſione linguæ puniendam: quæ quidem uox ex cædium iniqua æſtimatione, & iurium inæqualitate orta eſt. Si igitur adimimus colonis ius uocãdi dominos ad iudices, adimimus eis omnem libertatem. Si dominis damus poteſtatẽ iudicandi eos in re ſua, tollimus rationem omnem iuſti iudicij: quod cùm perſonas tres requirat, rectum non erit, ubi idem iudex fuerit qui accuſator. Quocirca & coloni, & omnes ſubditi, à tyrannide huiuſmodi dominorum liberandi ſunt. Liceat & domino ſubditum, & ſubdito dominum ad iudicem legitimum citare. aliter enim forma iuſti & recti iudicij non ſeruabitur. Vix enim eſt aliquis, qui ſuæ cauſæ iudex, non ſibi ſit æquior quàm reo. Quòd ſi quis eſt: tamen cuiuſqꝫ

iuſque intereſt,non tantùm iniuriam fugere, ſed & ſuſpicionem iniuriæ. Qui id negligunt,id conſequuntur,quod olim de ſeruis proditum eſt,ut quot ſubditos habeant, tot hoſtes. At id in præſentia non apparet: utinam uerò nunquã detur occaſio ut appareat. Sed prudentum eſt, rebus futuris conſulere: & ad dubia Reipub. tempora amicos ſibi parare. Iam illa ſunt conſideranda, utrum iudici- 13
bus ijſdem diſceptantibus,omnes cauſæ diſcernendæ ſint:an plura iudicum genera, pro qualitate tum cauſarum, tum perſonarum, conſtituenda? quemadmodum nonnullis in prouincijs alij iudices ſunt qui priuatorum cauſas cognoſcunt,alij qui publica negotia iudicant:item alij ſunt criminum capitalium,qui etiam pœnas conſtituunt alias in nequam homines, alij de urbanis & forenſibus rebus tractant: rurſum alij,qui inter optimates ac præſtantes tum genere tum ordine uiros,alij inter plebem ius dicunt. Illud item,an plures uno iudices eligendi,cauſarum ſeu omnium,ſeu grauiorum,ut quibus de capite fortunis'ue alicuius agatur: an uerò unus cum authoritate ſufficiat,cui homines iuriſperiti,ex quorum ſententia iudicet, pro aſſeſſoribus adiungantur? Ad hæc etiã,ſi ſint plures, perpetui'ne omnes,an unus quaſi ordinarius,alij ſorte ad certa uel tẽpora uel negotia delecti? Tum etiã, an ijdem,an diuerſi ſint, qui cauſas tam ſuorũ ciuium quàm peregrinorum & aduenarum cognoſcant? Præterea multitudne iudiciũ conſtituta, an ſingulos de re qualibet, uoce ſententiam ferre neceſſe ſit, an quibuſdã in rebus clàm ſuffragijs decernere conueniat? Deniq;, à quibus iudicibus prouocare liceat, à quibus non? Poſtremò,iudici à quo prouocatio facta ſit,an ſententia quam tulit corã iudice qui appellatus eſt,tuẽda ſit,nec'ne? Hæc inquã,& ſimilia conſiderãda, ac de eis diligenti cõſultatione decernendũ. Cõſiderationis eſt & illud,an iudici præter partiũ popoſi- 14
ta & reſpõſa,liceat aliunde ueritatẽ inueſtigare. Sępe enim cauſę iuſtitia aut in occulto latet, aut opprimitur alterutrius partiũ uel errore,uel cauillationibus,iudici quidẽ cognitis & perſpectis. Quas ſi iudici explicare fas eſſet, facilè indicaretur uia perueniendi ad rectam ſententiam. Sin propoſitis tantùm & reſponſis partium niti ei neceſſe ſit, ſententiam quoq; iniquam ſciens prudensq; ſępe ferat neceſſe eſt. Memorabile eſt iudicium Salomonis, regis Iudæorum ſapiẽtiſſimi,quod de uiuo puero inter mulieres duas exercuit. nam cùm utraque contenderet ſuum eſſe, neutra autẽ probare poſſet intentionem ſuam,ſimulauit ſe in partes duas ſciſſurum, ac inter illas partiturum. Cumq; altera mulierum annueret,altera renueret: atq; hæc ſua parte libenter ſe ceſſuram alteri, modò ne puer ſecaretur,diceret: agnouit Salomon uerè maternam uocem, ſciſſionem renuẽtis,eiq; uiuum puerum adiudicauit. Multæ in cauſis exiſtere ſolent cauillationes, excogitatæ aſtutia & malitia partium in ſuam

ipſorum perniciẽ mutuò incumbentium. Quibus niſi occurratur, lædi iuſtitiam neceſſe ſit. Itaq; prudentis eſt, opinor, iudicis, detegere omnia quę iuſtitiã uel promouere uel impedire queant. Neq; uerò alterutrius partium ſtudioſus, ſed iuſtitiæ patronus eſſe uidebitur, ſi ex æquo utrique conſulens, omnia explicauerit quæ faciant ad iuſtitiam, ſine ullius perſonæ reſpectu, obtinendam & adipiſcendam. Ac iudicium quidem illud Salomonis, etiamſi præter partium propoſita, non tamen ſine ratione factum eſt. eſt enim ex ſuſpicione & coniectura minimè leui profectum. Imò uerò tantum argumẽti ac rationis habet, ut omnes rectè ſentientes illud approbare cogantur. Fit eius mentio & in ſacra hiſtoria, & in Decretalibus epiſtolis, de præſumptionibus. c. Afferte. Cæterùm ubi coniecturæ nullæ ſint, nullaq; ratio appareat, ſed iudex tamen pro certo nouit rem aliter ſe habere quàm ab alterutra partiũ probatũ eſt, aiunt ei iudici, qui ſummã in terris habeat poteſtatem, & à quo ad neminem prouocatio ſit, pro cauſæ ueritate ſibi comperta, ſententiam ferre licere, cuius ſcilicet rationẽ ſoli Deo reddere debeat: cæteris non licere. Sed de hoc quoq; eſt diligentius quærendum.

3.Reg.3.

15 Haud ſcio an mos ille improbandus ſit, iudiciorum rarius exercendorum. lites enim in longum extrahuntur, impenſæ immodicæ fiunt: cauſæ ipſæ prorogationibus (quas uulgus limitatiões uocat) dierum legitimorũ, uarijs & innumeris, ſæpe magis q̃ rebus ipſis, implicantur, difficillimæ & propè inextricabiles redduntur. quo fit, ut à multis, deſperatione profectus deſerantur. Omnino ſingulis in municipijs iudices certis in locis pro tribunali ſedere ſemper deberent, ac quãdo & quoties opus eſſet iuſtitiam omnibus adminiſtrare, omnibus poteſtatẽ ſe cõueniendi facere, omnium deſideria audire. Magno digni ſunt odio iſti, qui rerũ quamlibet leuium cauſa, difficiles ſe in adeundo præbent: cauſas exactè cognoſcere nõ curant, iuſtitiamq; in diem ulteriorem reijciunt. Non eſt hoc agere perſonã iudicis: ſed eius qui ſibi rebusq; ſuis conſulat, & ad ſuum emolumentũ omnia conferat.

16 Hîc de iudicibus generalibus, ad quos ab alijs iudicibus oẽs regni ordines prouocare poſsint, ab illis autẽ ad neminẽ alium, dicẽdũ eſt, de quibus memini in cõuentibus aliquando agitatũ eſſe: ſed res neſcio quibus rationibus uel impedita eſt, uel extracta. Et tamen eam eſſe & priuatis unuſcuiuſq; rebus & publicis perneceſſariã, ingentiumq; utilitatum plenã, facilè oſtẽdi poteſt, ſi iudiciorum, ad quẽ modũ hodie fiunt, incommoda conſiderentur. Tot eñ tantæq; cauſæ ad cõuentus uniuerſorũ deferri ſolent, ut nec tempus, nec ipſi iudices qui deliguntur, ſufficiant cognoſcendis omnibus, & dijudicandis. Conuentu enim finito, cùm cauſæ ſint innumeræ iudicãdæ, earũ tractatio in pręſens omittit̃, & in cõuentus ulteriores profert̃, quo fit, ut multi cauſas ſuas uel cõponant,

nant, tametsi iniquis conditionibus: uel prorsus aduersarijs tradāt, more & impensarum ingentium impatientes. Quòd si causæ tenues essent, leuius id ferendum foret: sed plerunque grauissimæ sunt uel de possessionum terminis, uel de integris hæreditatibus, uel de iniurijs minimè ferendis. Iam inter iudices qui in conuentibus de more deliguntur, solēt interdum esse qui non obscurè dictitēt, multas causas esse supra captum cognitionis suæ. Cùm autem & ratio & æquitas id postulet, ut publicum hoc totius orbis Sarmatici consiliū instructū sit rebus omnibus ad causas omnium & ad negotia pertractanda: certè periniquum fuerit, si qua causa uel cognitorum imperitia claudicet, uel tempore exclusa agi non possit. Optimo igitur iure postulasse putandi sunt, qui quasi decemuiros ex omnibus regni ordinibus legi uoluerint: qui nō tantùm per dies comitiales, sed toto anni tempore causis ex omnibus nostris prouincijs ad se delatis, cognoscendis iudicandisque operam præberent. Inductus est mos eiusmodi iudiciorum à uiris & legumlatoribus prudentissimis olim in Respub. Græciæ. Erant apud Athenienses Areopagitæ, multis præclarissimis iudicijs celeberrimi. Itaque & deos iudicasse, & dij primùm illud iudiciū exercuisse, à ueteribus perhibentur. Erant & Amphictyones, publicum consilium ex septē Græciæ ciuitatibus conflatum. Horum exemplo iudicū centuriæ in plerisque Rebuspub. cōstitutæ sunt, & ad hæc usque tempora durant: ut totius nationis Germanicæ Spiræ, quę urbs est ad Rhenum sita: omnis etiam Galliæ, Lutetię, in eo loco quem Perlamenti nomine appellāt. Cur igitur & nos non imitemur Rerumpub. optimè constitutarū exempla? Cur non curemus, ex omnibus ordinibus deligi prudentissimos quosque, & legum & omnium doctrinarum peritissimos, qui causas ex omnibus nostris prouincijs ad se appellatione delatas iudicarent: quos non tantum doctos, sed multis uirtutibus præditos esse oporteret, ut & possent & uellent iustitiam unicuique administrare: apud quos diuitis & pauperis, nobilis & plebeij, ciuis & peregrini, domini & serui discrimen esset nullum, sed qui constantem & perpetuam uoluntatem haberent tribuendi unicuique quod suum est: qui non temporibus dispartitis, sed omni tempore totius anni ex lege iudices sederent: qui ex æquo potestatem haberent in omnes populos in eadem Repub. uiuētes: ad quos prouocationes essent ab omnibus magistratibus, ab illis uerò ad aliū neminem. Horum uerò non tantùm munus iudicandi esset, sed & reconciliādi discordes, & tumultuantes compescendi, & litium causas pręcidendi: ac nisi res aliter componi possint, tum uerò pro tribunali sedendo causas cognoscendi, ac unicuique ius suum reddendi. Hac ratione & querelis de iudiciorum prorogatione obuiam (ni fallor) iretur, & causidicorum artibus minimum loci relinqueretur. Via etiam præclu-

cluderetur ijs, qui Romam usque uel in certas prouincias cursitent, non rarò quidem leuissimis de causis, semper uerò iactura maxima cùm pecuniæ tum morum. omnia enim domi relinquunt neglecta, & amicos, & familiam, & ecclesias, & Rempublicam. Sed sunt qui hoc genus iudicum parum necessarium esse putent, quòd res omnes in ijs iudicijs, ubi de more Palatini cũ castellanis & reliquis magistratibus congregantur, expediri posint. Verùm in multis id genus magistratibus sæpe diligentia iudicandi, & multa alia desiderantur. Deinde quia domestici sunt, partim necessitudines, partim offensiones mutuæ, animos illorum à uero abducere possunt. Quòd non tam facilè caderet in eos, qui ex omnibus municipijs, iudicio uniuersi conuentus deligerentur. Alij ab eiusmodi iudicibus propterea abhorrẽt, quòd periculosum uideatur tales iudices perpetuos esse, qui in omnes partes securi aliorum iudicia non timerẽt. Verùm qui ita loquuntur, non tam rem ipsam de qua diximus improbare, quàm abusum metuere uidentur. Negari enim nõ potest, multas multorũ hominum causas de conuentu in conuentum reiectas, desperatiõe quadam & sumptuum magnitudine desertas esse: quæ si iudicia centumuiralia, eaq; perpetua exercerẽtur, & sumptu minore, & tempore breuiore expedirentur. Deinde & illud constat, quẽadmodũ Reip. interest artifices rerũ omniũ certos & probatos esse, qui artis suæ opera faciant: ita eidem conducere, ut sint certi quidam, qui studium iudicandi profiteantur, ad quos prouocari à iudicibus alijs omnibus posit. Quorũ si uel tyrãnis metuit, uel perpetua in hoc officio mansio suspecta habetur, sint sanè temporarij. Sit in illos iam ex centurijs iudicum exactos, potestas animaduertendi. Id enim olim Romæ usitatũ fuit, ut quamuis omnis potestas sacrosancta esset: tamen abeuntibus magistratu actio iniuriarum, maleq; obiti officij intendi posset. Cuius rei metu continebantur in officio magistratum gerentes: uiam uirtutis deserere non audebant: nec in tyrannidẽ facilè prolabi poterant. Igitur si non placet iudices hos perpetuos esse, sint ad tempus trium aut quatuor annorum. Quorum si quæ uitia timentur, non minus & aliorum cuiusuis generis timenda sunt. Vix aliquis inter iudices in cõuentu uniuersorũ assumitur, qui non ijsdẽ uitijs laboret, quibus isti de quibus agimus laborare possent. Ergo si hi reijciuntur, & illi in totum reijciendi essent. Quòd si metuimus tyrannidẽ iudicũ, si perpetui constituerentur: tollamus igitur magistratus omnes perpetuos è Repub. à quibus non minor quàm à iudicibus tyrannis metuenda est. Quin ergo abusui, quantũ licet, occurramus: rem autẽ necessariam & salutarem amplectamur? Mihi quidẽ tyrãnidi occurri posse uidetur, si non ij deligãtur qui ambiãt, qui'ue impotẽtius se in rebus alijs gerere uisi sint. Ac ne quid loci sit aliquibus inuadẽdi hoc

munus,

munus,non abs re uideretur,ut sorte primùm eligerentur ij qui postea iudicio eligerent iudices,quos optimos & prudentissimos esse putarent. Qui cōtempto hoc iudicum genere, à rege uolunt singulas causas cognosci,nō secus faciunt,quàm si ingenti numero hominum ægrotantium,uellent aliquem unū medicū præficere, peritissimum quidem illū:sed cum ille omnibus operā dare non posset, mallent maximam illorum ægrotantiū partem perire, quàm ut ille impertiret doctrinam & rationem medendi alijs, qui uicem suam implerent hominibus curandis,& ad sanitatem restituēdis. Videmus regem nullo modo sufficere posse tot,tantis'que causis cognoscendis. Videmus multos,priusquam causæ suæ à rege cognoscantur,opprimi uarijs modis ab aduersarijs, confici tædio, gladio, uel alio mortis genere perire. Quæ igitur,malum,uesania est, cùm regem alijs rebus occupatissimum, tot causis iudicandis præesse minimè posse uideamus,ut non id curemus,quò ille hanc prouinciā alijs mandet? atq; tales iudicum decurias constituat, qui finē imponant controuersijs? Eligerentur autē ex omnibus ordinibus in has decurias: siquidē omnes ordines iudicare deberent. De numero eiusmodi iudicum si quæratur, uidentur nouē sufficere tanto muneri: quorum tres essent ordinis ecclesiastici,tres equestris,tres plebis:à quo numero iudiciū uel collegiū nouemuirale uocaretur. Imparē numerū proponimus propterea, quòd in paritate discordantium sententiarū semper aliquis quærendus esset, qui ad alterutrā sententiam se adiungeret:qui tamē ad imparem numerum minimè est necessarius. Nam etiamsi discordes essent iudices, maior numerus uinceret minorē.Conficiendū aūt diximus hunc numerū ex ordinibus omnibus ideo,ut quisq; ternarius sui ordinis homines iudicet.Nihil tamē impediret, quò minus singuli ternarij iudicādis suis hominib.alijs ternarijs uterent̄ pro assessorib.ac consultoribus.Nā etsi iura & leges uariæ sunt, ex quibus iudicent̄ ordines illi: tamē similitudine multa ex unis legib.in alias transferri possunt.Optandū aūt est,ut unę leges scriberent̄ omnib.populis,qui uni principi subiecti sunt queādmodū mēbra corporis unius eodē spiritu uegetant̄, mouent̄,& gubernantur. Cuius rei efficiendæ magna haud dubiè occasio pręberetur his nouē uiris,qui unà semper essent,de rebus'q; & causis omnib.inter se cōmunicarēt. Multa incōmoda accidunt ex prorogationibus iudicialibus usitatis. Sedeant igitur iudices generales perpetuò ad ius dicendum: nullo quidem die excepto, nisi ijs qui in iudicijs ecclesiasticis pro ferijs habentur. ut sunt dies festi omnes, & nonnulli profesti: necnon tempus messis, quod à festo Margaretæ ad festū Bartholemæi extendit̄. In hunc numerū tempora belli & conuentus includēda uident̄. Tempus cognoscendi & finiendi unāquamq; causam,quæ ad hos iudices perferret̄, tri-

mestre esset. Vnus mensis toti causæ cognoscendæ daretur: altero mense de sententia deliberaretur: tertio ferretur eadem, quam de scripto recitari par esset. Neq; enim scribæ, nec partibus ulla esset dubitatio, de sententia scriptis mandata: cum quidē de ijs quæ sine scripto feruntur, solent esse non modicę partium altercationes. Ne autem partes quæ litigarent, sumptibus iudicialibus onerarentur, mediocre aliquod precium cōstituendū esset, seu pro scriptura, seu pro operis iudicū: ultra quod preciū nefas esset plus exigere. Potestas horum iudicum esset, cognoscendi, iudicandi, & sine debito terminandi causas omnes ad se perlatas, sine ulteriori prouocatione. Itaq; à sententijs eorum prouocari nemini liceret, nisi fortè res noua esset, & inaudita: nec unquam in iudicio uersata, nec legibus comprehensa. Tum enim iudices ad regem & conuentū uniuersorum appellare permitterent, causamq; partiū propositis & responsis unà conscriptis, remitterent. Sententia autē de causa eiusmodi à rege lata, iudicibus deinceps pro lege esset, ad causas similes iudicandas. Sedes ac domicilia iudicum de quibus agimus, collocarentur in aliquo loco salubri, & rebus necessarijs abundanti: ac in primis qui ęqualiter, quantū fieri posset, à municipijs ac prouincijs omnibus Sarmaticis distaret: qualis uel Cracouia, uel Petricouia esse uidetur. Ædes singulis propriæ curarentur: coniunctæ illæ quidem & continentes, ut solent esse collegiorum. Haberent ædes illæ ipsę, commoditates omnes pro ipsis iudicibus, & eorū scribis: pro uxoribus item eorū (siquidē essent mariti) liberis, ac omni familia. In loco medio, qui inter ædes illas esset tanquam insula, templum ædificaretur, ubi iudices cum suis omnibus rei diuinæ uacarent: suasq; actiones Deo immortali commendarent, à quo est rectū iudicium, & bona omnia. Proximè templum esset curia, in qua iudices ius dicerent, ac iudicia exercerent. Quoniam autē nemo militat stipēdijs suis, dignusq; est operarius mercede sua, Reipub. interest, consulere necessitatibus iudicū generalium. Primùm igitur singulis in uicinia darentur pagi singuli, ubi pro tempore rusticarentur, hortos & agros colerent: eaq; tanquam in promptuarijs haberent, quę ad uictū essent necessaria. Si pagi eiusmodi aliunde haberi non possent, à ditioribus uel Abbatibus uel Episcopis petendi essent. Sin minus impetrarentur à præsentibus, facilè ab ijs obtinebuntur qui in horum loca proximi successuri sunt: siquidē sacerdotio nō prius ornentur, quàm fidē faciant, se id Reip. causa donaturos esse. Quāta autem ijsdem iudicibus pecunia annua danda, & unde cōquirenda sit, in tertio libro dicemus. Quoniam autem ambitiosorum & fucorū magnus est ubiq; numerus, ne cōmoditates quas diximus, aliquos allicerent ad petendum hoc munus iudicandi, danda esset potestas iudicibus à conuentu electis, ut ipsi deinceps suo iudicio

in locum demortuorum alios sufficerent & eligerent: ea quidem fide, quam iureiurando dedissent, cum in hoc collegiũ iudicum allegerentur. Quam electionem uel conuentus, uel si eius tempus procul abesset, rex sua authoritate confirmaret: electumq́ ac confirmatum iureiurando, ad modum suprà expositũ constringeret. Ac ne ob eius absentiam iudicia negligentius fierent, ad iudices alios continuò remitteret. Est autem hoc pernecessarium, ut quemadmodum alij artifices melius de arte sua, quàm eius imperiti, existiment: ita iudices, eos sibi collegas asciscant, quorum industriam, peritiam & probitatẽ in iudicijs perspexissent. Aliter ambitioni occasio non præcideretur: eóq́ tandem ueniretur, ut quemadmodũ fit in sacerdotijs, ita in hoc honore multorum prensationes uideremus: hiq́, quorum potestas esset, non quos idoneos putarent, sed uel quibus fauerent, uel à quibus maximè ambiti essent, eos iudices facerent: ueniretq́ hoc munus pedetentim ad homines malos, iudicandi imperitos, & ignauos. quod quam perniciem afferret Reip. ex ijs ęstimare licet, qui honoribus titulotenus gaudent.

CAPUT XVI.

De conuentibus uniuersorum.

IVDICIIS rectè constitutis, conuentus breuiores essent: quos tamen ipsos omni anno haberi necesse foret. primùm ad inspicienda regni, si quę emerserunt, uulnera: & ad medicinam eis faciendam. Deinde, propter oratores externos, qui à suis principibus ferè in conuentus solent mitti. Ad hæc, ad uoluntatum exterorum populorũ erga nos disquisitionem: tutáne sint nobis ab illis omnia? an uerò aliquid ab illis metuendum? num quid difficultatum aut damnorum nobis sit ab illis illatum? Bellum num contra aliquem decernendum? an rationibus alijs occurrendũ hosti? Num aliquod tributum Reip. causa sit imperandum? Sunt & illa, quæ extra conuentum uix tractari possunt, iudicia famæ ac honoris, quæ in omnibus Rebuspub. ac regibus reseruata sunt, magistratuũ quorundã distributio: rationum fisci examẽ, & reliquæ summæ inspectio: ut inde cõijceret, nũ sit necesse aliquam pecuniam contribui. Verùm constitutis iudicibus generalibus, conuentus multo breuiores essent: una & altera hebdomada sufficeret conuentui. Ad quem oratores municipales tanto numero, ut solent, uenire minimè necesse esset. Et qui uenirent, eos aliquid à fisco accipere, ualde incõmodũ Reipublicæ. Quãta em̃ summa illis sumptuũ nomine numerari solet? Quę si in militẽ, aut ędificia, resq́ necessarias cõferret, nõ malè cõsuleretur. Reip. Faceret & ipsi de suo sumptus reip. causa, à qua bonis & priuilegijs multis sint aucti,

aucti, & ornati. Multi procerũ conuentus tempore multos florenorum millenarios exponere solent, utpote conuentibus extractis in multas hebdomadas. hos sumptus in alias Reip. necessitates conferre, pulchrum & utile esset. Sed de conuentus rationibus hactenus: ad iudicia redeamus.

CAPUT XVII.

1. *De accusatoribus & defensoribus, tum suas causas agentibus*: 2. *tum publicas.* 3. *De censoribus.* 4. *De causidicis.*

LTRA personã iudicis duæ in iudicio personę necessariò requirũtur, accusatoris & defensoris. V-
1 terq; rem simplicissimè exponere debet. Si quid per alterutrũ falsò, ac per calumniã, decipiendi uel iudicis uel aduersarij causa, expositum dictum'ue fuerit, id nec diu latere potest, nec impunè erit. Est enim Deus ille iudex æquissimus, & oculatissimus, omne puniens mendaciũ, nulli parcens iniquitati. Multi tum petitorũ, tum reorũ, utuntur proœmijs ad rẽ, qua de agatur, nihil pertinentibus. Recensent sua suorumq; maiorũ merita in Rempub. quæ si sint minus illustria, cõmemorant ea quæ aliquis unquã suorũ gentilium, quamuis sanguine à se remotorum, præstitisset uel principi, uel ipsi Reipub. atq; ut id pudore fiat minore, sæpe per alios id curant suæ causæ actores, qui illis ornamenta ac triumphos gentilicios uel per uim applicent: ex quibus tandẽ acutè argumententur, puniendum esse illum qui accusetur, seuerissimè, si quidem partes accusatoris agunt: uel absoluendum, si defensoris. Non raro accidit, ut audiendis eiusmodi cantilenis,

Polloni tollant equites peditesq; cachinnum.

Cùm autem tales præfationes ad rem institutã faciant nihil: sed uel emerendi fauoris iudicis, eiusq; mentis à ueri cognitione auertẽdę, uel aduersarij opprimẽdi causa, aut certè ad tempus extrahendum, iudiciumq; frustrandũ adhibeãtur: tollendæ sunt è medio, & à foro iustitiæ propulsandæ, uoceq; præconis (quod olim iussu Areopagitarum Athenis factũ est) interdicendæ: ac partibus ipsis imperandum, ut de re ipsa loquantur apertè & simpliciter, sine fuco omni, omniq; fallacia. Omnino iudicis est, sine amore ac miseratione, sine ira, odio, inuidia, sine pertinacia de rebus purè & nudè propositis, ex suis ipsarũ rationibus ac argumentis, non ex personarũ, nec meritorũ aut demeritorũ alicuius respectu iudicare. Sedet enim, non ut cupiditati alicuius obtemperet, sed ut reddat unicuiq; ius suum. Olim datis clepsydris, præscribebatur partibus tẽpus ad dicendũ: ne longitudine orationis abuterentur, ad offundendas iudici tenebras. Verùm iustissimũ fuerit, lege cauere, ne cui de re sua dicenti, extra rẽ egredi, neu præsidijs aliunde accersitis uti liceat. Facetè ad-

modũ à Martiali notantur, qui uel exordijs, uel perorationibus illis delectantur, ad rem nihil spectantibus, hoc epigrammate:

Non de ui, neq; cæde, nec ueneno, Mart. lib. 6.
Sed lis est mihi de tribus capellis:
Vicini queror has abesse furto.
Hoc iudex sibi postulat probari.
Tu Cannas, Mithridaticumq; bellum,
Et periuria Punici furoris,
Et Syllas, Mariosq;, Mutiosq;
Magna uoce sonas, manuq; tota.
Iam dic Posthume de tribus capellis.

Petitoris est, actionis, qua utatur in reum, nomen diserte exponere: rei etiã, exceptionis caput aperte declarare. Hoc enim prętermisso, uersabitur uterq; tanquã in tenebris: nebulæq; iudici offundentur, ignaro quid in iudicando sequi debeat. Illud etiam minimè ferendum est in accusatoribus, defensoribusq;, ut magna hominum frequentia stipati, aut etiam armis accincti, ueniant in iudiciũ. Quorsum enim & cateruæ eiusmodi & arma pertinere intelligenda, quàm ad metum incutiendum & iudici, & aduersario? Audiui magnum quendam, & iudiciorum expertum uirum, cùm narraret, inter potentes & infimę sortis homines nullum eiusmodi iudicium longissimo iam interuallo celebratum esse, in quo potens quamuis nocens condemnaretur: concordia causas tales ferè expediri, ut ad potentem lucri aliquid perueniat, uel summa aduersarij iniuria. Sin causa potentem cadere contingat, tunc tam iudici quàm aduersario insidias strui, & pericula intentari. Ergo omnes cateruæ, omnia arma, à subsellijs iudicum amoueantur. Soli adueniant, inter quos res agitur, ad eum locum, ubi respectus nullus est personarum. Decet enim iudicem, maiestate sui magistratus, ac legibus ipsis, ab omni ui tectum esse: quo liberius de re omni sententiam ferat, iustitiæ congruentem. Decet, conditioni hominum quamuis tenuium contra periculosissimas omnium potentias consulere ac prouidere: decet omnes ad iudicem uenire, tanquam ad tutorem iustitiæ, atq; ad eũ qui ius dubium explicet, peruersisq; hominum affectionibus modum imponat. Non minus necessarium, ut in eos qui in Rempu- 2
blicã uel honoribus obtinendis, uel facinoribus alijs perpetrandis aliquid commisissent, publicè accusatores constituantur. Etsi enim iure optimo omnes ad publicas accusationes admittẽdi sunt, quòd crimen & iniuria ad omnes pertineat: tamen quia & nomen accusatoris sustinere graue sit, & officio fungi multo grauius: minore inuidia laborabunt, quibus hæc persona à Rep. erit imposita. Idem de defensoribus sentiendum, ut constituantur qui reorũ causas tueantur. Qui reus, non est earum facultatũ, ut soluere possit aduocato,

qui se tueatur, huic Respub. curet eiusmodi patronum suo sumptu: ne quis ob inopiam uel sua imperitia, uel iudicis errore, minus iustè condemnetur. Curent autem tam accusatores quàm defensores, ut se strenuos gerant muneribus suis exequendis. Tam enim interest Reipub. sontes puniri, q̃ insontes absolui. Sola accusantem niti ueritate, honestũ est: cõuicijs autẽ & maledictis indulgere, turpe & inhumanũ. Romæ quidẽ honorificum sibi putabant uiri principes, tam accusare ciues noxios, quàm defendere innoxios. Et certè magnificũ est in primis, omnibusq; tum priuatis, tum qui in magistratibus sunt, gloriosum, eũ à quo nulla priuatim iniuria læsus sis accusare: eũ etiã defendere, à quo cõmodi nihil expectes: sed solius Reipub. causa illũ adducere in iudiciũ, hunc periculo liberare. Itaq; M. Cicero Verrẽ accusauit: defendit Sestium, Muræenam, & alios permultos. Idem fecisse C. Iulium Cæsarem, illum Romanæ monarchiæ primum conditorem, Cic. testatur. Cato iunior tribunus plebis, cùm iureiurando professus esset, se ei quicunq; largitione adipisceretur magistratum, diem dicturum esse, accusauit L. Murænam cõsulem designatum ambitus, quòd per largitionem obtinuisset. Sed Muræna M. Cicerone defendente absolutus, tantum abest ut se inimicum Catoni præberet, ut & in consulatu omnia ex eius sententia gereret, & in reliqua uita illum obseruaret. Vidit nimirũ Muræna, Catonem non animo inimico, sed Reipub. studioso, ad accusandum descendisse. Itaq; uir bonus, eiusq; cuius accusabatur criminis minimè sibi conscius, nihil de beneuolentia in Catonem sua remisit: sed magis etiam se illi debere præ se tulit, quòd Reipub. causa contra omnes qui eam læsisse putarentur, acerrimè pugnaret.

3 Nec incommodũ esset, si quemadmodum Romæ olim, & in Græcis Rebuspub. apud nos quoq; Censores uel Nomophylaces constituerentur: quorum munus esset, nõ tantùm mutas legum literas obseruare, sed corruptoribus contrauenire, uimq; & dignitatẽ earum tueri: ac eis ita cõsulere, ne aut desuetudine abrogentur, aut temeritate & audacia alicuius uiolentur. Ad hæc etiam, facta hominum, quod in primo libro tradidimus, notare, ad legesq; reuocare: atque accusatores, quid facto opus esset, admonere. ita inuidia inter multos partita, magis tolerabilis foret.

4 Si leges ea breuitate & perspicuitate conscriberentur, ut facilè disci, & à quouis intelligi possent: certè illud quoque fieret, ut multi causas suas iudici exponerent, neque necesse haberent causidicorum opera uti: qui profectò suis fucis causas sæpe intricatiores reddunt, & in multos annos extrahunt. sic enim ex fortunis clientum suorum ditescere didicerunt. Itaque interest Reipublicæ, iuratos causidicos habere: atque precia constitui, ultra quæ nihil à cliente illis petere liceat.

CAPUT XVIII.

Executores sententiæ à iudice latæ: & hic de carnifice.

ECTE' illud constitutũ est, ut de quo à iudicibus sententia lata est, id alij magistratus exequantur. Quo enim minus laborabunt ex inuidia ij qui res ab alijs iudicatas perficient, eo facilius exequutionibus fines imponentur. Nescio an carnificũ hic mẽtio sit facienda. nam & illi ministri iudicũ sunt, quorum imperata exequuntur: & nisi illi essent, iudices sententiam suã, ne inanis esset, exequi oporteret. Quòd si magistratus in hunc usum gladium gestat, ut nocẽtes puniat: certè qui carnifici à iudice porrigitur gladius, magistratus putandus est. Non igitur propter eam functionẽ ex cœtibus aut ecclesia eijciendus est. Finge enim omnes seu infamia, seu sacrorũ interdictione deterritos, carnificum munus fugere: quis tandẽ facinorosos uel suspendet, uel detruncabit, uel alijs supplicijs afficiet? an ipse iudex? an nemo hominũ? omnino ut ne scelera impunita essent, oporteret publicè carnificẽ constitui. Non igitur munus eius abominandũ: neq; ipse fama, consuetudine hominũ, aut sacris expers esse debet. Hoc dicendum erat, propter peruersa (ut ego puto) quorundã iudicia, qui non tantùm societate ciuili, sed & sacris cœtibus, & mysterijs à Deo institutis, carnifices prohibendos putent: non aliam ob causam, nisi quia iudicum imperata faciant.

CAPUT XIX.

Pœnæ exigendæ à condemnatis.

OGANTVR autem omnes qui condemnati sunt, iudicatũ facere, seu pœna luenda sit capite, seu pecunia, seu quouis modo alio. Nihil enim perniciosius est Reip. q̃ cum quidã potentes pœnas Reip. non pendũt. Video etiã illud multis placere, ut ne quid mulctarũ uel ad iudicem, uel ad accusatorem perueniat: sed uel ad partem læsam, uel ad Rempublicã. Sic enĩ nec accusatores intendere alicui actionẽ, nec iudices aliquẽ condemnare suorũ commodorum causa uidebuntur. Pœnã Reip. debitam nemini remittere fas sit, nec Regi, nec ulli magistratuum: multo minus hominibus priuatis. Quod cùm in uniuersum accipiẽdum sit, tum uerò de homicidijs, adulterij, uirginũ uitiatarũ, & id genus scelerũ pœna: quæ ut prorsus exigatur, permultũ interest Reipublicę.

Causa iudicata, multa apud nos impedimẽta sunt, quo minus executionibus fines imponãtur. Est itaq; regis, in eos animaduertere, qui iudicatum soluere recusent. Qui si possessionibus careant, uinculis, uerberibus & supplicijs meritis afficiantur. Si fundos & bona habeant, ea (siquidem de recuperatione agatur rerũ amissarum)

publicè posſideantur à rege: ac res iudicata ex ærario ſoluatur ei, cui debetur. Improbant quidā quod diximus, quaſi hæc ſit uia ad tyrannidem, quā principes, prætextu defendēdi inopes, facilè poſſint occupare: uerùm ſi rectè iudico, nō prætextus, nec occaſiones inopes defendendi ad hunc modū captantur: ſed res iudicatæ ſtabiliuntur, quibus ſtatus Reip. maximè continentur. Quorſum enim ſententiæ feruntur, decreta interponuntur, ſi qui damnatus eſt, iudicatum facere recuſet? Quotus autem quiſq; damnatorū eſt, qui non recuſet? Vix eſt aliquis, quamuis iuſtiſsimam cauſam habens, qui ex edicto in poſſeſsiones damnati uenire permittatur. nam uel eas adire prohibetur: uel ſi adeat, altero die exturbatur. Atq; illud oppidò quàm ridiculū, etiam regiæ poteſtati (brachium regale uocant) poſſeſsionem ob rem iudicādam capere, uel à uetula uno uerbulo prohiberi poſſe. Et duplicantur quidem à iudice, aut etiā triplicantur mulctæ exturbatoribus: uerùm haud ſcio, an qui eas unquam dependerint. Iniuriam uerò paſsi, non tantùm de fortunis, ſed de capite periclitari coguntur: nec domi nec foris tuti eſſe poſſunt ab illis, qui intulerunt. Multis iſta uadia (ſic enim mulctas uocant) duplicata, triplicata, ſeu etiam decuplicata, magis ad iuſtitiam extrahendam quàm promouendā excogitata uidentur. Multi ſumma uoluntate duplicationibus iſtis caruiſſent, ſi modò ius ſuum recuperaſſent; ſed res iudicata ſæpe hæret in ſalebra.

CAPUT XX.

1. *Leges à quibus emendandæ.* 2. *Methodus earum unde ſumenda.* 3. *Scribantur uerbis perſpicuis, & rationibus additis.* 4. *Et de rebus ſimilibus ſimiles.* 5. *Et unis populis unæ.* 6. *Plus debet ualere, quàm mandata principis.*

ED caput horum omnium eſt, ut leges emendentur, uiáq; & ratione cōſcribantur. Qua de re ſæpe actum eſt in cōuentibus anniuerſarijs: ſed ſemper multa deſiderata ſunt in illis correctionibus. Nōnulla ex quorundā libidine magis, quàm ex æquitate conſtituebantur: uetera abrogabantur, noua excogitabantur. Hinc fit, ut tot leges, tot conſtituta ſint, ut nullius induſtria aut memoria ſufficiat omnibus complectendis. Neq; tamen ea diuturna ſunt: pleraq; anno uertente in nihilum uertuntur, iudicibusq; magnam afferunt dubitationem, ignaris quid iudicando potiſsimum debeant ſequi. His adde mandata principis, in alicuius gratiam data: quæ & ipſa diſtrahunt iudicis animum, quaſi in biuio hærentem, qua uia ad ſententiam ferendam ſit ingrediēdum, & an mandatis an conſtitutis magis obtemperādum. His rebus oc-
1 curri non poteſt, niſi ratio alia inita fuerit legum figendarū. Qua de re multa mihi cogitanti, nihil magis commodū Reipub. uiſum eſt,

quàm

quàm si ex omnibus ordinibus peritissimi quique deligantur: non ij tantùm qui iudiciorum formas & cautiones, quíq; leges & cõsuetudines patrias cognitas habeant: sed qui legum aliarum sint periti, ut Pontificiarum, Romanarũ, & gentium aliarum: qui & historias omnium ætatum, & philosophorum de moribus ac legibus disputationes, & sacrorum Bibliorum sanctiones habeãt perspectas: qui exterarum nationum mores uiderint, & urbes: deniq; qui sint ab omni eruditione liberali quàm paratissimi. Tales enim fuisse ueteres & Legislatores, & Iurisperitos, qui & Græcis & Romanis leges conscripserunt, monumenta illorum testantur. Itaque & leges rectè & ordinè scripserunt, & eas posteritati longùm uicturas commendarunt. Certè aut ab hominibus eiusmodi aliquid cõstituetur ad perpetuitatem, aut à nemine alio. Quid enim certi & diu duraturi potest ab istis constitui, qui magis in rei familiaris cura, & fortè etiam nonnihil in foro uersati sint: earum uerò artium, quæ fontes legum & omnis æquitatis continent, sint ignari: res ipsa sæpius iam declarauit. Igitur, si placet, liberemus hac legum emendandarũ cura, ferè quotannis redeunte, homines equites: eisq; res bellicas, tanquã materiã quam tractent, & in qua se exerceãt, relinquamus. prouinciã uerò legalẽ omnẽ, iurisperitis, philosophis, historicis demus: hominibus maiore, ut par est, iudicio, mitioribus, & minus perturbatis affectibus, quàm reliquum hominum genus: ut ueri similesit, & prudentiùs, & minore, aut certè nullo personarum respectu eos Reipub. consulturos: meliusq; in re omni ęquitatem perspecturos, quàm eos qui in luce hominum uiuentes, plus uel temporibus, uel amicis, uel affectionibus priuatis inseruire cõsueuerunt. Multi dãnant Vlpiani sententiam, qua scripsit, principem legibus solutum esse: quę etsi commodum sensum habeat, ut infrà ostendemus, tamẽ quia Vlpianus pro tutore habitus est ab Alexandro Seuero imperatore, putant eum magis gratiæ causa quàm ex ueritate ita scripsisse. Sed de hoc uiderint, quibus hæc sunt magis perspecta. Tametsi uix putem, sensum dicti illius germanum ex paucis Iuriscõsulti uerbis elici posse: cùm quidem integra iurisperitorum temporis illius scripta desideretur. Quòd si à talibus legumlatoribus metuendùm esset: principes etiã multis affectibus sæpe impediantur, quo minus uideant quod rectum sit: de quorum nescio quo proditum est, *Aelius Lampridius in Alexãdro Seuero.*

—Fixit leges precio, atq; refixit:

haud sciam cui melius cõmittatur tractatio legũ, quàm quibus dixi, hominibus in omni doctrinę genere uersatis, ab ambitione & aura populari alienis. Addamus, si uidetur, ad illos, eos quoq; qui in foro sint multum uersati. Est enim horum quoque artificum hæc tractatio propria, in qua ingenium & artes poterunt exercere suas. Aliqui iurisperiti aut legislatores memorantur, qui leges cõposue-

rint principibus cõmodas, populis ſubiectis incommodas: nonnulli metu, alij ſpe, alij amore, quidã alijs affectionibus impulſi: quales & hi fuiſſe uidentur, qui odio plebeiorum multa indulſerunt ordini equeſtri. Et tamen leges oẽs receptæ ſunt ab hominibus partim ſtultis, partim meticuloſis, aut alijs & alijs cupiditatibus concitatis. Sed uulgus imperitum & imbelle, facilè impelli cogiq́ poteſt ad omnia perferenda. His rebus omnibus prudẽtis eſt legislatoris occurrere, ne quid cõmittat legibus ferendis, quod bono & æquo repugnet. Non licet illi partiũ eſſe ſtudioſo, qui toti Reip. cõſulit. Decet eum omnibus perturbationibus uacuũ eſſe, qui ad ſolam æquitatis normam omnes leges dirigere debet. nõ enim eſt locus nec bonis conſilijs, nec æquitati, cùm animum prauæ ac diſtortę affectiones occuparunt.
2 Neq́ illud dubitandũ eſt, multa ex legibus Romanis mutuanda eſſe: imò uerò ſi quid ſolidi & conſtantis efficiendum eſt, uia & ratio, quam Græci methodum uocant, tota ab eis ſumenda eſt. Neq́ ego ignoro, multa in iure Romano deſiderari à multis. Iuſtinianus imperator breuitatem deſiderabat: ideo ueterũ iuriſperitorũ iuſtis uoluminibus (ut ferunt) exuſtis, in cõpendium ius redigi curauit. uetuit etiã, ne quis pręter breuiaria & epitomas, in leges aliquid ſcriberet. Alij alia deſiderãt: ideo & Saxones, & Friſij, & alij Germaniæ populi, quãuis Romano imperio ſubiecti ſint, legibus municipalibus magna ex parte uiuunt. Hodie tanta eſt turba cõmentariorũ, quæ ius magis confundant q́ explicent, ut nõ immeritò cõpendiũ legũ aliquod à multis prudentibus requiratur. Et tamen ſi quis ad leges ſuæ Reip. ſcribẽdas animum adijceret, hic certè legibus Romanis multum iuuaretur. multa enim in eis extant ueterum iuriſprudentum & imperatorum prudentiſsimè conſulta & decreta. Erant uiri illi perquàm diligentes, & ab omni liberali eruditione, etiam uſu ipſo paratiſsimi. ſed quæ ſcripta ab illis, manibus ſtudioſorum teruntur, ea integra non ſunt. Itaq́ in eis apparet tum legũ quarundã pugnantia, tum aliquando eiuſdem rei eodem in loco inutilis repetitio. Cæterùm methodus legũ haud ſcio unde melior, quàm ex Romanis legibus petenda ſit. Multa incommoda ſequuntur doctrinæ incertitudinem. Igitur ex Romanis legibus ſumenda eſt uia & ratio legũ tradendarũ. Hæc autẽ & in ſcholis doceatur, & in foro uſurpetur: Cõmentariorũ immenſitas abijciatur: ſimplex & aperta ratio æquitatis aperiatur. Hinc ſequetur iudiciorum certa obſeruatio: difficultates multæ uitabuntur.
3 Scribantur autem leges uerbis perſpicuis, quæ minimè cauillationibus ſint expoſitæ: & de ſimilibus rebus, ſimiles: & unis populis, unæ: rationesq́ aliquæ addantur, legis æquitatem indicantes. Obſcuritas enim illa uocũ, multos nobis peperit interpretes, ſimulq́ anſas dedit uarias litigiorum. Eſt in noſtris legibus ſcriptum, ut ſi quis alicui

graue dixerit conuicium, ac STATIM quod dixit non recantauerit, luat poenam marcarum sexaginta, simul'que palinodiam canat. Vocatur quispiam in iudicium, qui conuicium factum STATIM non recantauerit, ille apud iudicem recantat, ac uoculam STATIM de illo instanti, quo ad iudicem uocatus, se ad primam diem stitit, intelligendam dicit. Peruertere hoc quidem est, non interpretari. Certè mens legislatoris erat, ut uel subitò, uel eodem in colloquio conuicia recantarentur. Talia enim uidentur uel lapsu linguæ, uel subita quadam animi concitatione, non studio obtrectandi, nec de industria dicta: ideo legislator uenia digna putauit. quemadmodum & Mimus dixit, Ignoscere humanum esse, ubi pudet, cui ignoscitur: & Iulius Paulus iurisconsultus reliquit scriptum, Quicquid calore iracundiæ uel fiat, uel dicatur, non prius ratum esse, quàm si perseuerantiâ apparuerit iudicium animi fuisse. An uerò tibi uidetur noluisse inquinare famam tuam, qui conuicio hodie in te iacto, canere palinodiam sponte non uoluit, nisi in ius uocatus? an statim retractauit dicta sua, qui anno expleto retractauit? Fieri enim potest, ut nõ prius eius rei iudicium quàm anno exacto exerceatur. Atque illud mihi admirari subit, tam ineptam interpretationẽ uulgò à iudicibus in causis iudicandis recipi: cùm tamen & cum æquitate pugnet, ut iam ostensum est: & sermonis natura minimè ferat, ut particula STATIM ad illum sensum quem dicunt retorqueatur. Est qui ita imperet seruo suo: Confecto negotio quod tibi imperaui, STATIM redibis ad me. Quis seruorum tam est ineptus, ut illud STATIM interpretetur, cùm à domino noua mãdata de redeundo accepero? Nullus opinor, nisi qui uel sit mentis inops, uel mandatum domini plano & dilucido sermone datum, calumnia & malitia ludificari uelit. Facessant igitur à foro eiusmodi calumniæ, & ineptiæ. Legibus etiam breues addantur rationes aliquę, æquitatem explicantes. Nam & homines cordati libentius illis parebũt, cùm ad æquitatem uidebunt compositas: & mali non facilè eas eludẽt maliciosa interpretatione. Sit enim lex, quam dixi, ad hunc modum scripta: Maledici conuiciatores sexaginta marcis mulctantor: nisi fortè dictum, contraria sententia, sine mora damnarunt. dignus enĩ est uenia, quẽ statim poenitet facti. neque cogitatũ, neque de industria factũ scelus uideri debet, cuius palinodiã paulo pòst canere author nõ dubitat. Si igit͂ ad hunc modũ legi ratio & causa fuerit adiuncta, certè ea non sinet uel illud STATIM, uel hoc SINE MORA, falsa interpretatione corrũpi. Sed sunt, qui existimationi suæ parũ cõsultum putent, nisi conuiciũ in se iactũ, ad iudicẽ fuerit uel recantatũ, uel à cõuiciatore prorsus negatũ. Quod nos qdẽ minimè improbamus. Atque hoc sensu legẽ illã sic scribendã putaremus, ut qui ad iudicem uocatus non cõtinuò uel neget uel recantet dictũ, cuius

ff. de reg. iuris. L. Quicqd.

accuset,lege conuiciatoris teneat. Quod autē exempli causa diximus de una lege,idē de reliquis intelligi uolumus. Cessarent hac ratione & nocentium reorum, & causidicorum, lites serentium, impudentes calumniæ. haberent etiam iudices, & boni uiri, quo sen-
4 sum legis uerum defendere possent,ac tueri. Non minus & illud necessariū,ut de rebus similibus similes leges ponant: quòd in similitudine eiusmodi,prudētia,bonū consiliū,ęquitas maximè resplendeat:in dissimilitudine temeritas, consilij inopia,iniquitas & iniuria cognoscatur.Est lex apud nos de prętore,seu(ut nos loquimur) sculteto inutili,ordine suo mouendo,deq; eius possessionibus redimendis. Optima lex profectò, & digna quæ in Repub.usurpetur. Est enim boni prętoris,ius inter ciues suos dicere,cunctam ciuitatē pœnæ metu ac præmiorū spe in officio cōtinere: deinde possessionum,quas præ cæteris habēt ampliores, nomine, moribus nostris, in expeditionē,cum res poscit,ire. Hęc qui prætor pręstare nō possit,ferēdus certè non est in suo ordine: plus enim Reip.consulendū est, quàm priuati hominis cōmoditatibus. Quod si interest Reip. id curare,cur etiam non eadē lex ad reliquos magistratus transferēda est? Omnino ex alijs magistratibus,si indigni sunt qui eos gerūt, plura ad Remp.incōmoda perueniūt,quàm ex inutili prętore. Ergo si iste ad eum modū,quem dixi,plectitur, cur non etiam inutiles Episcopi,inutiles Palatini,inutiles Castellani, inutiles Præfecti seu Capitanei,inutiles iudices,inutiles scribæ,ordine moueantur? cùm quidē uniuscuiusq; istorū indignitas plus noceat Reip. quàm plurium sculteturū. Sed fortè qui legis de scultetis authores erant, domini scultetorū erant: itaq; tulerunt legē qualem uolebant,nempe scultetis formidandam, sibi ipsis minimè. Quid autē tyrannū est agere, si hoc non est? non enim ab eiusmodi legislatoribus Reipub. habita est ratio.Nam qui Rempub.rectè curare uult,& omnes eius partes curare debet,& potiores partes magis curare: ex quibus nimirum bene se habentibus, plus Reip. salus pendeat, quàm ex reliquis. Etenim si tu uel in nonnullas tantùm animū intendas, uel minores duntaxat,relictis summis,emendes,à re admodum(ut est nostratibus in prouerbio) tenui,rerū maximarū sumis exordium: extremitates corporis,& ueluti crines & ungues repurgare cōtendis: caput uerò ipsum,oculos,& manus,quamuis se malè habeant,incurata relinquis. Videmus hanc legem non unicuiq; reddere ius suū: sed alijs metum incutere, alios in aurē utranq; securos reddere. aut igitur tollenda est,aut ad modū iam dictū amplificāda. Non decet uos,qui gubernatis res humanas, unicum tantùm hominum genus ob indignitatē punire: de illoq; solo statuere,quid eos habere, quid non,quem ad finem,& quò usq; liceat:in uos uerò ipsos tanta indulgentia esse,ut etiam si inertissimi, & in uestro officio negligētissimi

sitis,

sitis, nemo uos propterea in ordinem redigere possit. Quin si estis Reipub. plus quàm uestrorum commodorũ amantes, à uobis ipsis hunc ordinem incipiatis necesse est. Et hæc de lege ipsa. nunc de eius interpretatione. Vulgus dominorum inutilẽ scultetum interpretantur, cuius fundos in suum commodum queant conuertere. Hoc uerò non interpretari est, sed legem bene scriptam cauillari. Profectò enim inutilis putandus est, qui non facit quod sui est muneris: & ex quo nulla utilitas ad rem uel publicam, uel priuatam cuiusuis redundet. Nam si interpretatio illa locum haberet, tunc quidem dominis auaris occasio daretur, subditos, quorum bona occupare uellent, expilandi. Sed illi cauillatores addunt causam suæ interpretationi, quòd se sumptus facere oporteat immodicos & in familiam alendam, & in supellectilem uariam, & in epulas. Quid'ni faciant? Atqui mala facienda non sunt, Paulo apostolo teste, ut eueniant bona: nec campanile (ut nostri homines loquuntur) spoliãdum est, templi tegendi causa. Cur igitur tu hominibus panem ex faucibus eripis? cur eos ad egestatẽ redigis? Imò cur causam præbes eis uel ad furta, uel ad alia facinora, propter tuũ seu necessariũ, seu mentis errore à te fictum, splendorem? Nescis, multos ante te uiros maximos, quorũ tu in locum successisti, non minores te sumptus fecisse: nihilominus splendidè uixisse, pauperes subleuasse, amicos ditasse, ecclesias locupletasse: & tamen possessionibus suorum subditorũ prorsus abstinuisse? Quas cùm tu inuitis illis eripis, an putas te inde ditiorẽ futurum? Imò & indies magis egebis: & breui (nisi resipiscis) maledictionẽ Dei senties: nec diu sudore alieno fruẽris. Omnino Reipub. interest, tales interpretes in ultimas insulas relegare: qui maliciosa & perniciosa interpretatione, multas pestes bonis moribus inferunt. Ibitur autẽ obuiam peruersis eiusmodi interpretibus, si lege potestas eis erit adempta tũ redimendi scultetũ suum, tum de eius inutilitate iudicandi. Iudiciũ enim omne tres exigit personas: nemoq; suæ causæ iudex esse debet. Igitur eius rei, quemadmodũ aliarũ, iudicium omne sit legitimorũ iudicum. Inutili porrò sculteto potestas sit, ut uel donet, uel iusto legitimóue precio uendat, nõ domino, nec cui ille uelit, sed ei qui ipsimet sculteto idoneus uidebit. Vtile est autẽ Reip. ordinem hunc conseruare & tueri, tum propter iudicia quæ uel in pagis uel in oppidis exercent, tũ propter expeditiones bellicas. His rebus potius consulendũ est, quàm licentia dominis permittenda, statuendi de scultetis quod uelint. Curabit igit legislator, & legẽ breui addita interpretatione illustrare, propter sycophantas & cauillatores: & de rebus similibus, leges similes scribere. Huic uerò ipsi danda est opera, ut unas leges 5
scribat omnib. his prouinciis, quę unius principis dicto audiẽtes sint. Nã hoc profectò mõstri simile esse uidet, ut qui in una Rep. uiuũt,

quicq; uni principi obtẽperãt,diuersis legibus utantur. Est em̃ Resp. quasi corpus alicuius animantis unũ,cuius membra omnia eodẽ spiritu uegetent, omnes actiones ab uno quodã fonte procedãt: aut est quasi corpus hoc mysticũ Ecclesiæ, uni CHRISTO principi & capiti suo cõiunctũ. Cùm igitur unæ leges à CHRISTO præscriptæ sint mẽbris omnibus corporis huius quod est Ecclesia: cur etiã non eædẽ leges omnibus populis præscribantur, qui sub eodẽ principe uiuunt? Certè una est ratio iustitiæ,ius suum unicuicq; tribuẽs. Cur igitur non eadẽ iura sunt, quæ ab iustitia unicuicq; tribuantur? Cur possesiones,quæ mihi iure Chelmensi acquiruntur,eædem iure Magdeburgẽsi adimuntur? Cur iure Polonico bona fratris mortui sorori superstiti adimuntur,eadem illa iure Mazouitico adiudicantur? Oportuit homines talium iuriũ cõditores, tã diuersorum, tamq; discrepantiũ,alios natos esse in oriente, alios in occidente sole. Tametsi uerè si existimandũ sit, simile lumen ueri cognoscẽdi & dijudicandi omnibus hominibus natura inditũ est: sed quia nõ eodem modo excolitur,ita fit,ut alij acutius cernãt alijs. Atq; utinã & leges Ciuiles & Pontificiæ eædẽ essent. Cur em̃ illæ,genitis ex duobus fratribus,sororibus'ue,matrimoniũ contrahere sinunt:istæ,nõ sinunt? Cur illæ,sine consensu parentum matrimoniũ inire nõ permittunt,istæ permittunt? Cur illæ, uitiantem uirginem non cogũt ut eam habeat in matrimonio,istæ cogunt? Deniq; cur illæ sermone prḙditis,uel sine uerbis,modò cõsensus interueniat,matrimonio cõiungi permittunt:istæ non permittunt? Hæc em̃,& alia permulta, à Bartholo iurisperito copiosè sunt exposita. Omnino ius esse nequit, quod ab iustitia seiunctum sit. est em̃ iustitia quasi fons, ex quo iura manant omnia. Cùm igitur iustitiæ regulã unã esse oporteat,qua ḙquũ & iniquũ iudicentur: eam autẽ & perpetuã & cõstantem: sequitur,etiã iura,quḙ quidẽ recta sint,eadẽ esse oportere. Nisi fortè uarietas est rerum tanta, ut leges quocq; uarijs in locis distinctas esse oporteat. Verũtamen quantum effici potest, connitendũ est,ut de rebus ijsdẽ eædem prodantur leges. Nam propter legum diuersitatem, & professores diuersi sunt, & multæ iuris cautiones, multæcq; tergiuersationes natæ: quæ lites infinitas, & multorũ an-
6 norũ spacijs durantes pepererunt. Cùm autẽ hæc de emẽdandis & condendis legibus erunt perfecta: tũ illud sanciendũ,ne quid cõtra legem ualere posit, ne mandatum quidem principis. Certè enim Resp. non arbitrio principis, sed ex legum præscripto administranda est. Tyrannica enim est sententia,qua princeps aliquid contra leges fingitur posse. itacq; tanquã fax quædam, ad nefarias cupiditates principum animos accẽdens, extinguenda,& ex Repub. explodenda est. Illi uerò qui dixerunt, principẽ legib. solutũ esse, ad perfectum & numeris omnibus absolutũ principẽ respexisse uidentur:

ff. de legibus. L. princeps.

tur: quem quidē prudentißimū omniū, iustißimum, & optimū esse conuenit. Huic autē tali, lege quid opus esset: qui sponte sua faceret omnia, quæ lex præcipiat? imò uerò talis, uiua lex esset, & exemplū omnibus propositum ad imitandū. Cęterùm cùm multi principū conscij sibi essent imbecillitatis suæ, dignam uocē esse maiestate regnantis scripserunt, legibus alligatum se principē profiteri: suamq; authoritatē de iuris authoritate pēdere: ac principatū legibus submittere maius esse, quàm imperare, duxerunt: atq; quod alijs, id sibi quoq; minimè licere, iudicarunt. Decet igitur, ut & regibus, & omni magistratui præsit lex: qua se contra animi perturbationes muniant, regulamq; habeant & seipsos & populos gubernandi. Hæc habuimus, quæ de legibus uel ferendis, uel emendandis, de iudicijs item, & rebus ad ea pertinentibus diceremus. Reliqua quæ promisimus, iam exequamur.

C. de legibus & constit. L. digna uox.

Epilogus.

ANDREAE FRICII MODREVII

COMMENTARIORVM DE REPVBLICA EMENDANDA Liber III. Qui est de Bello.

PRAEFATIO.

Præfatio, querelam continens de statu nostræ Reipub. Primùm dicitur, cupiditatibus hominum peruersis & pacem turbari: & causam datam esse tū legibus excogitandis, tum bellis gerendis. Secundò cōmemoratio additur rerū quarundā, mundi initio usurpatarum. Tertiò applicatur ad nostros mores: ubi & de pœna homicidij pecuniaria fit mentio, & de insolentia militum sub tempus belli.

VLTA hominibus data esse adiumenta à Deo opt. max. ad societatē hanc inter ipsos ineundam, alendā & conseruandā, res ipsa testatur. Quam quidem societatem si nunquā turbare ac dirimere, sicq; perpetuò in hac uitæ, facultatū atq; officiorū communicatione in pace uiuere liberet, haud equidē adeò multa homini deesse putarē ad eam beatitudinē, quę in hac mortalitate ab animante morti obnoxio percipi poßit, consequendā. Sed cupiditates hominū insatiabiles, sæuęq; & atroces animorū commotiones efficiūt, ut nec pacē cum dignitate tueri, nec rerū nostrarum eundē semper statū tenere, nec uitas nostras à periculis & discriminibus tutas perpetuò poßimus reddere. Et domi quidē, ac intra mœnia quæ inhabitamus, insidiæ multæ struuntur uitæ bonisq; nostris: foris autem, impetimur ab hostibus nostrum sanguinē sitientibus, nostrasq; posseßiones occupare uolentibus. Multæ igitur leges conscriptæ sunt, iudiciaq; cōstituta, quibus nos I

domi à ciuibus nostris tueremur. artes item bellicæ excogitatæ, arma multa cõparata, quibus hostiũ externorũ uim propulsaremus.

2 Ac principiò quidẽ rerũ, quod ex libris Originũ mundi apparet, moribus tantùm uiuebãt, ac patrijs institutis. Nullæ tum leges erãt promulgatæ, nec de rebus repetendis, nec de iniurijs ulciscẽdis: bella etiam nulla inter populos gesta. Patria potestas satis erat ad homines uel castigandos, uel ad officium reuocandos. Donec tandem malitia hominum increscente, & in dies magis ac magis quasi exundãte, Deus mortales omnes, paucissimis exceptis, diluuio perdiderit: ac mox à diluuio, illis qui superstites erant, quiq́ue parentes mortalium omnium futuri erant, legem de homicidis capite plectendis posuerit: qua & uitis hominum consuleret, & societates eorum inter ipsos fundaret. Deinde multis pòst annis excitauit Nemrothum, ad regni solennia & curas imperij capessendas: qui homines uoluntate nolentes, ui in officio contineret. Subsequuta sunt postea bella inter populos & nationes: uiribusq́ue & lacertis inter exercitus de ijs rebus pugnatũ, in quibus rationi & moderatis con-

3 silijs nihil loci relictum erat. Ac mihi quidẽ hæc primordia rerum tota mente repetenti, eaq́ue cum nostræ tempestatis rebus comparanti, subire cogitatio solet animum, quonam modo factum sit, ut cum maiores nostri & inter exteras natiões multum uersati essent, & sedes ipsas suas non in aliquo orbe seiuncto, sed inter humanas gentes collocassent, multaq́ue & ab ipsis primis hominibus & à uicinis populis in suam Rempub. accepissent, ipsam tamen legem in homicidas, omnibus nationibus usurpatam, respuerint, aliamq́ue excogitauerint ab omnium populorum legibus lõgissimè disiunctam? Deinde illud non minorẽ habet admirationem, quòd cùm plerique homines ratione utentes, in recognoscendis erratis suis pœnitẽtia aliqua ducant: sitq́ue hæc hominis Christiani laus propria, errata sua emendare, & scelera commissa, quoad eius fieri possit, expiare: nostri tamẽ homines, in maxima & prorsus coruscante ueritatis luce, errore inueterato delectẽt: nullas admonitiones quantũuis ęquas admittere, nullaq́ue remedia ex diuinis humanisq́ue legibus sumpta pati uelint. Itaq́ue fit, ut & homicidia innumera perpetrentur, & infinitæ hominibus imbellibus iniuriæ inferant, & in opinionũ peruersitate ac perturbatione disciplinæ uiuat. Et hęc quidẽ fiunt in pace, dũ adhuc nulli motus armorũ apparẽt, nullaq́ue belli suspicio increpuit. Vbi uerò uel minima belli fama cœpit surgere, Dij boni, quãta insolẽtia unà surgit hominũ equitũ? Ociosis (sic enim eos uocant, qui moribus & lege ad bellũ nõ proficiscunt, quãuis res curẽt momẽti magni) ociosis inquã hominib. minitant: bellum indicunt presbyteris: colonis & hominibus suis pecuniã (utinã non maiorẽ quàm ęquũ sit) imperant: alienis prædã & cædes denunciant. Quę quidem

quidem omnia in ipsa tandẽ profectione cumulatissimè præstãt: & qui in rebus plerisq; sunt flexibili uoluntate, in hac præclara profectione constantiã & fortitudinẽ dignam se ipsis exercent: plebẽ fastidiendo, aliena eripiendo: fruges & pascua, boues & pecudes, uel nullo, uel admodũ maligno dato precio, cõsumẽdo. atq; ita solo patrio magna ex parte deuastato, ac hominib. uiolatis, exeunt foràs in hostẽ, summa plebis uoluntate, lamẽtis eos prosequẽtis: uotaq́; ne unquã illis in sua redire liceat, facientis: atq; etiã mutationẽ rerum aliquã cupidissimè expectantis. Qua enim putatis eũ uoluntate fore, qui sit multifariam offensus, in illos, qui paulò minus q̃ hostes, hominibus & rebus eorũ uiolandis, se gesserunt? Iam mihi quisq; secũ diligenter expendat, quid præclari ab ijs expectandũ sit, qui ita dijs hominibusq́; offensis prodituri sunt in hostem? Mihi quidem hæc non sine magna solicitudine dicuntur, intuenti in pericula, quę impendere uidẽt nobis omnibus. Itaq; facere nõ possum, quin & cogitationẽ de ijs suscipiã frequentẽ: & quemadmodũ infimi quiq; ad tempestatẽ iamiam imminentem auertẽdam summis nauarchis, sic ego summis ordinibus consilia ad pericula à nobis propellenda dare ausim. Quod igitur feci de moribus & iudicijs constituendis, idem de bellis gerendis faciendum duxi.

CAPUT I.

Bellum modis omnibus ut auertatur, studendum. Sin minus auerti poßit, quid agendum: & pacis tempore quæ curanda: & de propugnaculis, in finibus extruendis.

VAE tamen ipsa ne unquam gerere sit necesse, pax cũ exteris populis omnib. q̃ maximè colenda est: nec uquã cõnmittẽdũ, ut causam illi habeant ullã, in nos aliquid hostile moliẽdi. Si quid fortè iniuriarũ ultro citroq́; exoriatur, curandũ ut illud uel iure, uel bonorũ uirorum arbitrio tollatur. Solẽt ad eã rem fœdera uicini populi & principes inire: qui cùm iudicem habeant cõmunẽ nullũ, ipsi sponte sua eligunt utrinq; iudices cõtrouersiarũ: idq; uel alienos, uel sibi subiectos: quos ad tẽpus iudicij, iureiurãdo (quo fortè sibi obstricti sint) soluũt, ut illi liberius ex ęquo & bono de cũctis negotijs disceptẽt. Neq; uerò cũ nationib. eiusdẽ religiõis tãtùm, sed etiã diuersę, cõfœderatões eiusmodi licitas esse, sanctorũ patrũ exemplis ꝓbari potest: ut cũ Abraam primùm, dein de Isaac, cũ Abimelecho fœdus fecerunt, illudq; iureiurando cõfirmarũt. Omnino paci cõsulendũ est cũ omnib. hominibus. Paci inquã, quę cõstãs sit, & duratura, nec quicq; habeat insidiarũ. Etenim si quis per pacis speciẽ aduersum nos paret bellũ, cũ eo pax uera nõ est: sed quo longiores feriæ illi à bello cõceduntur, hoc ille & potentior & instructior est futurus ad bellum. Ergo per tempus pacis

diligenter aduertendū, quid agant populi cum quibus nobis est aliquid rei: quibus rebus occupati sint, cum quibus hominibus consilia cōmunicēt. Quòd si cōsilia & actiones eorū ad bellum spectare uidebuntur, impediendi sunt omnino quibuslibet, modò honestis, rationibus. Itaq; & materia omnis instrumentorū belli ex nostris prouincijs illis interdicatur: quod cōmodè fieri potest, si ipsi nos ea opus habere dicamus. Et fines nostri tam milite quàm alijs propugnaculis muniantur. quæ res quàm deterreat uicinos, præsertim prædæ intentos, à bello, argumento sunt Scythæ: qui cùm audiunt militem nostrum in finibus uersari, domi se continent, nec terras nostras infestant. Vetus est uerbū, Occasionē facere fures. Quod ad res alias uerè transferri potest. Etenim malus animus nō ad furta tātùm, sed ad res quasq; pessimas facilè impellitur occasione. Omnes igitur occasiones, quoad eius fieri possit, eripiēdæ sunt ijs, quorum fides & amicitia nobis suspecta est. In primis autē curandū, ut in omnibus finibus arces sint bene ædificatæ: quæ & muniantur, & rebus necessarijs tum ad uictū tum ad hostes repellendos instruantur. Sed cùm fines omnes munire cōuenit, tum eos maximè qui ad gentes spectant à Christi religione alienas: præsertim cùm hoc Turcis solenne esse uideamus, ut in finibus ditionū suarū arces & propugnacula bello parent: quos quamobrē imitari hac in re non debeamus, causa nulla est. Sunt familiæ quædā nobiles apud nos in tantū proseminatæ, ut ægrè ordinē suum tueantur: neq; expeditionibus, propter paupertatē, pro dignitate sufficiant. Atque ex eis qui orti sunt, multi auitę uirtutis memores, artibus bellicis inclarescere uellent, si diuturnū aliquod contingeret bellū. Istis igitur cur quasi coloniæ quædā in illis locis non constituuntur? cur modi certi agrorū non assignantur, ubi arces eis extruerentur, quæ receptacula essent per tempus belli militū nostrorū: ex eis tanquā speculis aduētus hostium prospiceretur: primiq; illorū impetus, dū nostris militum manus subsidio uenirent, sustinerent, aut reprimerentur. Profectò si arces eiusmodi aliquot miliariū spacio ab sese ædificarentur multæ, ita ut mox ex una in alteram, quid facto opus esset, significari, atq; à præfectis in unū locū conueniri posset, existimarē pręsens & firmissimum propugnaculū hostibus oppositum esse, & obiectum. Nec scio cur locus ille hominibus militaribus non magnopere sit appetendus, ubi campus esset amplissimus uirtutis exercendæ, resq; ad uitā necessarię suppetant. Nam & melle, & pecore, & ferina, & omnis generis frumentis mirandū in modū terræ illæ abundant. Omnino regis est, in locis illis statis temporibus uersari: nā & celebriora sua præsentia redderet, & hostiū impressionibus minus opportuna. Igit̄ à conuentu deligēdi essent locorū illorū periti, qui propugnaculis huiusmodi loca & agros assignarent, pagorū & oppidorum

dorum certum numerũ adderent, ac in formã municipiorũ redigerent: præfectis municipiorum ac propugnaculorũ militũ numerũ, quos sine intermisione alerent, imperarent. Quorum præfectorũ partes essent, certa & explorata omnia, quæ in finibus agantur, regi aut imperatori significare: de præsidio & statione Reip. nunq̃ discedere. Quod si iussu regis aut imperatoris aliquò discedendũ sit, eos pro se relinquere qui tueantur, & uicariã operã ei impendant. Hæc de propugnaculis, quæ constituenda essent ob incursus hostiũ uicinorum. Quorum res si fortè eò incumbant, ut bellum tandem nobis inferre uelle uideantur, non sit tamen præter officium, per legatos cum eis agere, ne in animum inducant id facere. Proponenda sunt eis infinita belli incõmoda: iure potius aut æquitate decertandum esse hominibus, quàm armis, arbitriq́; aut iudices proponẽdi, qui controuersias disceptent. Verè enim Comicus dixit,

Omnia prius experiri, quàm armis, sapientem decet.

Hoc si à nobis erit factum, palàm omnibus faciemus, nos pacis cupidissimos esse, & à sanguinis effusione abhorrere: Deum nobis demerebimur: hominumq́; & nostrorum amorem, & exterorum studia nobis adiungemus. Quòd si, quibus cum agimus, hostes nobis esse malint quàm amici, omniq́; humana concertatione præterita, ui & armis nobiscum pugnare uelint, tum quidem arma nostra expedienda sunt: à quibus ut simus omnes in partes quàm paratissimi, ante tempus curandum est. Nam & ab hoste facilius obtinebimus quod uolemus, si nos rebus omnibus instructos intellexerit: & Reipub. in primis conducit, parata omnia & bene instructa ad bellum habere: ut etiam si quid repentinum incidat, eam posimus tutari & defendere. Itaq; si stat sentẽtia, bello experiundũ esse, curandũ est ut illud in prouinciã hostiũ totum transferatur. De quo cõsilia ineunda sunt, ubi primùm belli suspicio increbuit: sed tamen minimè exequẽda, nisi exploratũ sit rẽ aliter geri nõ posse. Quod si nos simus ij, qui iniurias ulciscẽdo subditorũ ac Reip. nostræ, bellũ inferre (quãdo alia remedia frustra à nobis tẽtata sunt) cogamur, tũ quidẽ principi Reip. cui gladius ob id diuinitùs datus est, minimè cunctandum est, quin hostium latrocinia armis persequatur.

CAPUT II.

I. Belli iustitia & honestas explicatur: q̃ ut iustũ sit, & fœlix, causam iustã habere debet: neq; gerẽdũ est, nisi rebus præparatis, & omnib. de fine eius expẽsis. II. Tum rebus primùm repetitis legitimè indici debet. & hîc copiosè de rebus repetẽdis, & de causa Prutenica inter Polonos & Germanos. III. Declaratur etiã latißimè iustitia causæ belli. 1. ut ne laudis ac imperij dilatãdi causa geratur. id q̃ 1 & ab imperij difficultate, 2 & à regẽdi labore infinito, 3 & ab eorũ quibus imperandũ est cõtraria uoluntate, 4 & à finiũ qui bello quærãtur frustratione, 5 & à calamitatibus bellorum

rum infinitis demonstratur. 2. Sed bellum debet geri ad uindicandas iniurias, quæ aliter sarciri non possint. IIII. Postremò bellum ut sit fœlix, ab hominibus Deo reconciliatis gerendum est.

C belli quidẽ sanctitas q; religiosè priscis temporibus fuerit culta, multorũ literis proditum extat. Nec enim nisi rebus repetitis, belloq; ipso per fœ-
I cialẽ legitimè denunciato, gerebatur. Et quamuis grauiter peccet, qui iniuria facta belli occasionẽ præbet: tamen qui iniuriã illatã legitimè ulciscitur, qui pro aris & focis, proq; uita & possessionibus populorum suorũ pugnat, is certè de Repub. præclarè meretur. Itaq; Abraam ille pater populi Dei, eripiendi fratris causa bellũ hostibus intulit. Multi quoq; Hebręorum duces bella plurima gesserunt, libertatis gratia. Sed belli iustam adesse causam necesse est: qua remota, non est quod speremus uictoriã. Quin si qua etiã concederet, Deo fortasse ulciscente per nos scelera eorũ quibus cum res esset: tamẽ neq; ea diu frui nobis daret, & metuẽdũ esset ne iustitię ille summus uindex conuerteret eam in extremũ dedecus, & summas calamitates. Igitur si res fœliciter gerere uolumus, causam belli iustã habeamus oportet. Deinde uerò consultandũ & de belli genere, & an plus ex
II eo detrimenti metuendũ sit, quàm sperandũ cõmodi. Tum uerò per legatos res repetantur. Quę autẽ ratio, quis modus debeat esse repetendi, iam dicendũ est. Sunt quos non ulla recens causa ad bellum instiget: sed uel possessionũ, quarum nulla indicia præterq; in chartis uetustate corrosis extent, uel iniuriarũ supra hominum memoriã factarum, recordatio. Non rectè quidẽ. Omniũ enim rerũ, quemadmodũ & uitæ, finis debet esse quidã. Qui ante annos sexcentos se inuicẽ iniuria affecerunt, illi iudicẽ habent alium rerũ suarum: cui res sunt eorũ cõmittendæ, non nostris armis uindicandæ. De possessionibus uerò ante multa secula usurpatis, quid opus est bellare? Quid est enim, quod non aliquando fuerit alienę ditionis? Pulsi Troiani sedibus suis, alienas terras ingressi sunt: in quibus nõ prius consederunt, quàm uel bellis, uel certè multis laboribus exanclatis. Quis tunc Troiano sanguine cretus, bello repetat sedes uetustas? Quis Didoni sanguine propinquus, obtemperat uoto illius, quod à Poeta descriptum est his uerbis:

Exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor.

Sed fabulosa fortasse sunt, quæ de Troia & Didone dicuntur. Audiamus ergo quæ sacra narrat historia. Quando diuidebat Altissimus gentes, quando separabat filios Adæ, constituit terminos populorũ iuxta numerũ filiorum Israel. (Deut. 32.) Vbi igitur hodie termini illi, qui à Deo seu filijs Israelis, seu populis alijs sunt constituti? an non omnes mutati? Sed audiamus citeriora. Chaldæorũ olim latissimè

in orbe

in orbe terrarum patebat imperium. His multis bellis uictis & subiugatis, translatum est ad Persas: deinde ad Græcos, post ad Romanos. Hi uerò maximæ orbis parti imperabant, ac in prouincias remotissimas homines sui nominis cum potestate mittebant. Nũc imperium est penes Germanos. In Italia Hispani magnam partem regnant. Quis Italorum nunc iustè detrectare potest imperium exterorum, quos olim ipsi ditionis suæ habuerint? Hæc enim est rerum uicissitudo, ut qui sæpe uictores erant, aliquando uincantur: & qui uincuntur, imperata uincentiũ facere cogãtur. Iam & sancta historia testatur, ne gentẽ quidẽ illam Dei electam, statum rerũ eundem semper tenuisse, aut terras ac sedes easdẽ perpetuò incoluisse. Etenim præter bella, quibus uexabãtur, sæpe alienigenarum imperio subiecti erant. nam & in Aegypto crudelissima seruitute præmebantur, & in Babylonẽ captiui abducebantur, & tributa pendebant, & regibus à uera religione remotis erant subiugati. Quid q̃ testamentũ Dei immortalis, hoc est hæreditas, ad exteras nationes translata est: Iudæis, quibus promissa erat, abdicatis? Nihil igitur noui est, si transferantur imperia, nec semper sint penes aliquẽ unum. Qui Italicas legerunt historias, narrant, olim Patauinos imperasse Venetis: nunc contrà, Veneti tenent imperiũ in Patauinos. Sunt terræ olim à populis Christianis inhabitatæ: quas nunc gẽtes transmarinæ, eædemq́ue barbaræ occupant. Sunt quæ tenentur à populis non quidẽ alius religionis, sed tamen nationis diuersæ, quàm olim. Quemadmodũ enim omnia sub sole quasi fluctuant, nec statũ semper retinent eundem: ita & regna & uices imperiorũ mutantur, transferunturq́ue à gẽte in gentẽ, propter iniustitiam, ut dicit Iesus Sirach. Quod & Daniel diuinus uates testatur, & res ipsa loquitur: Multas terras, indigenis fame, peste, bello fugatis, & nomẽ & rationẽ imperij priorem amisisse, nouamq́ue unà cum nouis incolis assumpsisse. Aegrè ferunt Germani, Polonum imperare Pruteno: iusq́ue suum repetunt, ex albo nescio quo regionum imperij sui. Quasi hoc album tanti faciendũ sit, quanti fieret, si quis heri uel nudiustertius relatus esset in numerum reorum. Atqui priusquam hoc album conditum esset, erat tempus cùm Germani Prussiæ minimè imperabant: & post istud ipsum album, consequuta sunt tempora, cùm Prussi contulerunt se ad authoritatem regum Polonorum. id quod hodie rationibus tam Prutenorum uehementer conducit, hunc habere regem: quàm Polonorum, talem habere prouinciam. Perpetua olim inter Prutenos & Polonos bella gerebantur. Et pax quidem sæpe constituebatur, sed eadem leui de causa rumpebatur: pangebantur fœdera, & rescindebantur. Erat tempus, cũ rex Polonus in Mahometanos pararet bellũ. Sed Pruteno in Sarmatiã erumpente, coactus est à Mahometanis ad Prutenos arma conuertere. per quam occa-

Eccles. 10. Dan. 2.

ſionẽ, Turcę plures nationes Chriſtianas occuparunt: finesq́ꝫ ſui imperij eò promouerunt, quò ſcimus oẽs. Quid quòd multis literarum monumẽtis oſtẽdi poteſt, res olim cõtrouerſas inter Polonos & Prutenos nunquã à Germanis eſſe diſceptatas? alius erat iudex ordinarius utrorunq́ꝫ: apud quẽ alteri alteris diẽ dicebant, querelas exponebant: cuius iudicatũ faciebant. Quid igitur faciẽt Germani? plus fumoſis albis ac uetuſtis chartis ſeruient, aut potius cupiditati & glorię ſuæ, q̃ rebus tam Polonorũ q̃ Prutenorũ? Pugnabũt cõtra rerum naturã, uiciſsitudinẽ in rebus mortaliũ ferentẽ? Omnino & pietati & profeſsioni Chriſtianæ hæc minimè conueniret: & res facultatẽ habere non poſſet, ſine ingenti rerũ conuerſione. Neq́ꝫ ratio admittit, bellũ hoc aliquẽ moliri poſſe, quin prodat animũ ſuũ rebus Chriſtianis parum conſulentẽ. Vtinam hoc Romanũ nomẽ, quo nunc regitur bona pars Chriſtiani orbis, potius conuertat uires ſuas in hoſtes imperij ſui, qui uellent ſublatam omnem ueri Dei religionem: quàm in ſocios ſibi deuinctos & lege, & moribus, & officijs, & religione, & ſanguine, & beneuolentia ſua, auitaq́ꝫ. Olim quidem Romanum imperium nationibus omnibus uicinis, ac magna orbis parte ſubiugata, Carthagine etiam ęmula ſua ſublata, cõcidit ipſum, uiribus ſuis intra uiſcera ſua conuerſis. Videant & nũc Romani principes, ne ſi in ſocios, hoc eſt in ſua uiſcera ſtringere uelint ferrum, rationem imperij præſentem amittant: ſe'que, & nomen ipſum Romanum, quaſi ex ſummo faſtigio in aliquod barathrum præcipitent. Habendus eſt igitur modus rerum repetundarum: ne rem uel ab ouo (ut aiunt) ordiamur, uel ab eo tempore quo Altiſsimus ponebat fundamenta terræ. Omnino terrę quæ uel à ſocijs, uel ab amicis benemeritis, multa ſecula poſsidentur, coluntur, & inhabitantur, quamuis aliquo iure uideantur ad nos pertinere: tamen æquis conditionibus ſunt illis permittendæ potius, quàm bello repetendæ. Quòd bellum cùm maxima fortunarum iactura conſtet, ſanguinisq́ꝫ humani effuſione: tum exitum habeat uel peſsimum: uel nunquã tanti æſtimandũ quanti erant ſumptus, & ſanguis effuſus, & infinitæ calamitates. Hæc de rebus repetẽdis.

4 Qui non alia neceſsitate ad bellum feruntur, quàm glorię, aut imperij dilatandi cauſa, peſsimè conſulunt rebus mortalium. Dum enim nomen ſuum inclareſcere uolunt, ciuium fortunas ac capita in diſcrimen adducunt: & cædibus ac cladibus partis utriuſq́ꝫ infinitis loca replent omnia: ac ne ſatis quidem intelligunt rem, quam tantopere concupiſcunt. Nam quid aliud eſt amplum imperium, q̃ ingens & perpetua ſolicitudo, de ijs quos regendos ſuſcepiſſes? Velim igit, qui tãta ardẽt cupiditate dominãdi, cõſiderent & ſeipſos, & eos quibus imperare cupiãt, & rationẽ omnẽ regẽdi. Neq́ꝫ eñ ſatis eſt, regem aut principem ſalutari, pompa & miniſtrorũ frequentia ſtipari:

ſtipari: eoſq́ꝫ qui dicto ſint tibi audientes, ad manū habere. Regere
te oportet, ſi uelis eſſe quod diceris: hoc eſt, conſulere & proſpicere
uitæ eorū quos gubernes, dignitati, moribus, legibus, ac fortunis.
Innumeræ ſunt dotes, quibus reges bonos præditos eſſe oporteat:
quæ & à nobis primo libro breuiter, & ab alijs alibi copioſè expli-
catæ ſunt. Vocantur patres patriæ, ut non ſecus res populorū ſuo-
rum curent, q̄ filiorū: pro eis excubent, cōmoda & uitas eorū tuean
tur: non quieti, nō remiſsioni, non conuiuijs, nō uoluptatibus ſe de-
dant: ſed & corporis labore, & omni animi contentione eò conten-
dant, ut dignitatē & cōmoda Reip. conſeruent. Multa noua, multa
inopinata accidere poſſunt in utranq́ꝫ partē. Ea regi tanquā ex ſpe-
cula Reip. proſpicienti prouiſa eſſe debent, ut ſi quid aduerſi immi-
neret, poſsit in promptu cōſilia habere, quibus uel auerteret, uel le-
niret, uel certè aptè & quietè ferret quicquid eueniſſet. Turpe eſt e-
nim homini tantarū rerū molem ſuſtinēti, ita ſe gerere, ut ſi quid ſu-
bitò eueniſſet, dicendū ei ſit, NON PVTARAM. Qui igitur ad hunc
modū præeſſe uellet, ut omniū ſaluti & dignitati cōſuleret: hic qui-
dem rem maximā & difficillimā appeteret. Sed em̄ eundē cōſidera- 2
re oporteret, num in ſe ſit tantarum rerū efficiendi facultas. Pater
tuus, Auguſte rex, omnibus regiæ poteſtatis uirtutibus ſpectādus,
cùm faſces regni Hungariæ ac Bohemiæ à morte Ludouici regis,
deinde Suetiæ quoq́ꝫ ei deferrentur, reſpōdiſſe dicitur: Tot ſibi po «
pulos diuinitùs commiſſos eſſe, ut optanda ſit illis bene regendis fa «
cultas: externa regna, homini ſuis occupato, minimè optanda. O «
uocē uiri prudentis, & excelſi animi, ac prorſus tali rege dignā. Erat
ille uir multū prouidens, rerū muneris ſui conſideratus æſtimator
& expenſor, artium belli & pacis ſciens. Itaq́ꝫ non mirum erat, po-
pulis & ditionibus ſuis ſemper conſulentē, externa imperia minimè
ambiuiſſe. Contrà ſunt multi, quos delectent ſpecioſi tituli: qui uo-
luptatum, & quaſi ſpectaculorū, non rerū magnarū cauſa regnare
uelint: qui ſatis ſe functos munere ſuo exiſtimēt, ſi habeant qui pro
ipſis res gerant. Cumq́ꝫ regionū multarū, à ſe longiſsimè diſsitarū,
ſint præſides, multa ignorant, quæ ibi agantur: multis falſò ad ſe de-
latis credere coguntur: ſatiſq́ꝫ eſſe putant, ſi edicta mittāt, diploma-
ta conſcribant, de rebus uix tenuiſsima auditione acceptis. Si quæ
in illis prouincijs ſeditiones fortè excitentur, eas ſedare: ſi qui ſubiti
caſus aut calamitates uel à ciuibus, uel ab externo hoſte, uel à fortu-
na inuehantur, eis occurrere nō poſſunt. Quod accidiſſe annalibus
noſtris proditū eſt, cùm Vuladislaus Secundus, magnus patruus
tuus, Polonis imperans, ad Hungariæ quoq́ꝫ gubernacula uocatus
acceſsit: ibiq́ꝫ rebus gerendis intentus, Polonica negotia omittere
cogeretur. Fit enim profectò, ut, queādmodū in ſæuis tempeſtati-
bus nauis ſine gubernatore, ita Reſp. ubi præſens non adeſt guber-

nator,in summum discrimen adducatur: aut,quod de Phaetonte fa-
bula narrat,seipsum perdat princeps,tantarū rerū,quibus sufficere
5 non queat,onere pressus. Si igitur imperiū multorū regnorum ac
prouinciarū procul à se distantiū difficile est, plenum molestiarū ac
periculorū,ut minimè appetendū uideatur homini officio suo pro-
bè fungi uolenti:quanto minus est faciendū,ut aliquis illud ui quæ-
rat & armis? Quid enim minus decet,q̃ uelle te gubernare eos,qui
id à te non petant? uelle te consiliū & operam tuā nauare ijs, qui ea
nō indigeant? Insania profectò dicēda est,non magnanimitas,quæ
te ad id armis obtinendū stimulet,quod uoluntate & beneuolentia
4 consequendū esset. Multi opibus suis permagnis plura adijcere
uolentes, omnia perdiderunt. nonnulli ditiones suas bello augere
studentes,suis expulsi sunt. Profectò boni uiri est, nihil facere tāti,
ut illius causa quietē uel suā uel aliorū interturbet: charitatēq;, qua
generi humano coniunctus esse debet,rumpat ac abijciat. Quid eñi
est quod pluris faciet? An gloriam? Scythicum hoc quidem est,
ac Turcicum,ui, flamma,ferro,agrorum uastatione,humano cruo-
re laudē quærere. Veræ enim uirtutis est,non tam gloriam, quàm
facta gloriosa,quæ cum honestate & æquitate coniuncta sint,secta-
ri. Omnino uera gloria non est, ubi nulla habetur ratio æqui & re-
cti. Neque in magnis uiris est, qui gesticulationes hominum, ru-
munculos, uanos & magnificos titulos tanti facit, ut hæc immani-
bus factis consectetur. Sed fortè uoluptates, aut etiam aliæ com-
moditates quæruntur bello. Hæ uerò firmiores sunt, & durabilio-
res, ubi minus curæ est, ac sollicitudinis. Iam quæ interea tua con-
scientia? quam tibi affert uoluptatem, qui tantopere sitias domina-
tionem? Quid apud te Dei respectus, cui ratio reddenda omniū no-
5 strarum actionū? An uerò te non mouent scelera, turpitudines,
dedecora,& calamitates infinitæ,quæ bellum consequuntur? Om-
nino quod in rebus alijs fit,idem in bellis euenire uidemus,ut (quē-
admodum inquit ille) delirent reges, plectantur Achiui. Regibus
ac Principibus seu prælio seu deditione uictis, aut ignoscitur,aut le-
uius q̃ pro culpa in eos animaduertitur:qui tamen causæ bellorum
fuere.imò plerunq; authores bellorū omnes, impunitatē cōsequū-
tur. Insontes autē & immerētes, qui causam bello nullā præbuere,
scelerate mulctantur: dum alij fortunis exuuntur,uel populatione,
uel igne,uel direptione,uel exactionibus:alij terris suis exterminan-
tur: alij necantur tum fame, tum gladio,tum modis uarijs. Coniu-
ges eorum impudicissimè tractantur,uirgines uiolantur, diripiun-
tur pueri,alliduntur infantes. Alij artes suas exercere prohibentur,
agriculturam,mercaturam, cultum ingeniorum, & omnia ea unde
uel uictus uel aliæ commoditates uitæ necessariæ quæruntur. non-
nulli officinis & artibus suis desertis, ad castra, desidiæ & impuni-
tatis

tatis causa, concedunt. Hinc tot orphanitates, orbitates, prolis neglectio, uirginum & matronarũ prostitutio, mendicitas, squallor, pædor, bonorũ morũ uastitas. In militibus uerò, quorũ opera bellum geritur, peccandi consuetudo, licentia, in Deũ & diuos conuicia, periuria, latrocinia, grassatio, sacrorũ & profanorũ neglectus & contaminatio: omniũ deniq; uitiorũ nefandorũ & capitalium sentina et colluuies. In quibus omnibus cõniuere necesse est belli ducẽ, si milite uti uelit beneuolo & obedienti. Accedunt querelę eorum, qui se tibi socios adiunxerunt in bello: si fortè non ea abs te præmia referant, quæ expectabant: qui & labores, & erumnas, & impensas suas iactare non cessant. Quid dicam de magnis uiris, amicis tuis, qui in acie occiderunt, cupiditatis tuæ causa? Quid de uictis, qui te tacitis odijs semper prosequuntur: occasionibus semper intenti, ut se uindicent in libertatem? Quid deniq; de ciuibus tuis, quibus pecuniam toties imperabas: toties terrorem incutiebas, ut ne obsisterent cupiditati tuæ: qui à milite uel domestico, uel externo, infinitas ærumnas perpeßi sunt: quos putas animos aduersum te gerunt? Profectò ferreum animum esse oportet, qui in tot mala inspiciens, non inhorrescat ad mentionem belli: utcunq; sibi uictoriam polliceatur. Cui tamen uictoriæ quis scit se fore superstitem? Sed ut superstites sint multi: tamen nulla belli commoda tanti sunt, ut cum incommodis compensari queant. Neque enim ex præda, quamuis opima, uoluptatem quis capere potest, nisi latro: neque ex carnificina & immanitate, nisi carnifex. Gloriam autem quis ex calamitate & clade aliorum nactus est, nisi apud centauros & impuros istos: qui uita deprauatißima, & facinoribus fœdißimis, rectum de rebus iudicium amiserunt. ¶ Multi tot calamitates bellorum, uiolentias, cædes, ruinas expendentes, existimarunt hominẽ, absq; nefario scelere, bello se implicare non posse. Verùm exempla sunt in promptu, ducum clarißimorum & sanctißimorum, qui iustis de causis, & necessarijs, plurima gesserunt bella. Magis igitur 2
causæ belli expendendæ sunt, ac eius gerendi rationes. Et principis quidem est, quàm maximè curare, uigilare, prouidere, ut ne ullę fiant iniuriæ: si quæ contingant, omnibus uiribus anniti ut sine armis propulsentur. At si iniurię nec auerti, nec sine armis sarciri posint, bellum omnino gerendum est: cùm quidem hominum sceleratorum, apud quos nec Dei nec hominum ullus est respectus, licẽtia malefaciendi aliter coerceri non queat, nec res ablatæ repeti, nec iniuriæ illatæ uindicari, nisi ad hoc armorum remedium recurratur. Etsi igitur committendum non est, ut uel cupiditas habendi, imperij'que ampliandi, uel ambitio gloriæ ac excellentiæ, nos excitet ad bellum: tamen iniuriæ populis nostris illatæ, studium'que Reipublicæ nostræ tuẽdę ac defendendæ, maximos debẽt stimulos ad-

dere ad bellũ:ut scilicet in pace uiuatur, saluis cõmodis & dignitate Reip. Qui enim princeps tale omitteret bellũ, nec hostium impressionem milite collecto frangere, nec res ablatas repetere, nec iniurias ultum ire contẽderet: is hostibus occasionẽ similia facinora designandi daret: officium gladij, qui illi in manus, in pœnam malorũ datus est, negligeret: nec princeps, sed Reip. desertor ac proditor putandus esset. Qui eñ, inquit Cicero, non defendit, nec obsistit, si potest, iniuriæ, tam est in uitio, quàm si parentes aut amicos aut pa-
IIII triam deserat. Verumenimuerò non satis est, iustam bellandi habere causam ad uictoriã obtinendã. Nisi pœniteat nos delictorum quæ unquam cõmisimus, nisi actionibus Deo placentibus ornauerimus uitã nostrã, nulla spes nobis esse potest uictoriæ. Vtitur eñ Deus ministerio gentiũ alienarũ, uindicandis sceleribus populi sui. Itaq; & nationes euocat ab aquilone usq;, sibilo suo tanquã clango-
Hiere. 25. re tubæ ad bellũ: & Nabuchodonosorem regẽ Babylonis seruum
Esa. 5. suũ appellat, quẽ ducẽ elegerit contra Israelem. Describit etiam & celeritatẽ & robur, & apparatũ, & bellandi peritiã exercituũ uenientium: ut significet, nihil dubitandũ esse, quin uictoriã de Israele sint relaturi, aut certè eos in captiuitatem ducturi. Ergo & causa iusta existente, & bello indicto, & uita ad normam Christianam instituta, quod cum Dei nutu geretur bellum, & fœlix fore sperandum est, & fœlices successus habiturum.

CAPUT III.

Belli sanctitas, & inter opera humana præstantia, multis modis ostenditur. & hic exhortatio ad equites, & ad Regem.

ATQVE haud scio, an quod ad eũ modũ geretur, sit operũ humanorũ præstantissimum, in quo latissimè pateat campus ad plurimas & maximas uirtutes exercendas. Vbi enim fortitudo maior apparere possit, quàm in mortis contemptione, cùm uitã tellis hostiũ pro patria exponi necesse sit? Vbi autẽ iustitia clarior lucere, ubi beneficia plura & cuncto populo gratiora existere, quàm in uita paciscenda pro solo ubi ortus sis, pro ædibus in quibus altus & educatus, pro uxore, liberis, bonisq; uniuersis, deniq; pro Repub. & religione Dei immortalis? In his uerò omnib. quanta est quæso materia fidei exercendæ? fidei inquam, in Deũ illum præpotentẽ: sine qua, tot pericula nemo uolẽs prudẽsq; sustinere queat. Sed animus ad illas beatorũ sedes, quę legitimè certantibus paratæ sunt, respectans, misericordiæ que Dei per CHRISTVM IESVM promissæ confidens, contra terribile illud mortis malũ confirmat se: in ijsq; periculis uersatur, ex quibus iter sibi ex-
Heb. 11. peditũ uideat ad uitã immortalẽ. Itaq; non immeritò ab Apostolo IESV CHRISTI proditũ est, multa sanctos patres præclara facino-
ra in

ra in fide, & in illa persuasione de Dei erga ipsos gratia & benignitate edidisse, regna expugnasse, ora leonum occlusisse, uim ignis extinxisse, gladij aciem effugisse, incursiones hostium auertisse, fortes in bello fuisse. Videtur etiam Deus consilio quodam secretissimo ut nationibus alijs, ita nobis quoque, hostes uicinos opposuisse, qui nos semper exercerent, & in timore continerent: ne si perpetuò in pace uiueremus, rerum omnium securi, uel uirtus nostra flaccesceret, uel ipsi in nos mutuas dextras conuerteremus. Ideo & olim populo suo delecto in terra illa promissa, ad quam magnificè illos perduxit, hostes immiscuit, qui essent illis tãquam materia uirtutis exercendæ: & Romani hostibus finitimis deletis, bella mutua inter se gessere. Quamobrẽ uos, ò equites, & quicunque Rempub. defenditis armis, cùm ad bellũ accingimini, non ad prædã domesticã, non ad licentiã istã patrãdi omnia quæ libeant, uos accingi putatote: sed ad opus sanctissimũ, ad functionẽ muneris Deo hominibusque lõgè gratissimi: ex quo ad uos uestrumque genus gloria, ad Remp. dignitas, ad res uerò singulorum maximæ & plurimæ cõmoditates perueniant. Tibi uerò ò Rex, hæc agenda sunt, iniuriæ & pericula à tuis hominibus propulsanda, licentia seuerè punienda: eaque omnia curanda & prouidenda, quæ ad pacandã & tranquillandã Remp. domi pertineant: ne si quid per negligentiam tuam in Deum hominesque cõmittatur, atrox aliqua surgat tempestas, quę & tuo capiti non parcat, Rex, & Rempub. tuã euertat. Vides enĩ, quantæ malorum cateruæ foris nos circunstent. Si ea domesticis malis auxerimus, quis nos liberabit ab ira Dei præpotentis? Recordare Rex, Ludouici Hungarorum regis, cognati tui, qui propter licentiam & scelera populorum suorum domestica, & perijt innocens ipse, & regnũ crudelissimo hosti occupãdum reliquit. Igitur per singula ditionum tuarum municipia disponendi sunt magistratus, qui & arceant iniurias, & uindicent illatas. Sed de his alio loco dicemus, nũc quæ bello apparando sint necessaria exponamus.

CAPUT IIII.

1. *De arte & exercitatione militari.* 2. *& quæ obseruãda sint à bellatoribus.*

T artẽ quidẽ cùm omni in re, tũ militari, necessariã esse certũ est. Quamuis enim ob innumeras belli gerendi rationes, uariasque & subitas mutationes uix norma aliqua & lex belli faciendi tradi possit: tamen multa à uiris prudentibus congesta sunt obseruatione diuturna, quæ ad uictoriam de hoste referendam multum conferre possint. Quemadmodum autem artes omnes, ita & militaris, crescit decrescitque tum educatiõe, tum exercitatione. Parum ualent ad rem militarem homines molles, & luxui dediti: quẽadmodũ Turnus dicit, dum Troianis exprobrat mol-

mollitiem ſuam, his uerbis,

Vergil. Aen. 9. *Vobis picta croco & fulgenti murice ueſtis,*
Deſidiæ cordi, iuuat indulgere choræis:
Et tunicæ manicas, & habent redimicula mitræ.

Significat enim, homines mollicie ſolutos, militię parum aptos eſſe: nec loricæ, nec galeæ pondus eos diu ferre, nec arma ſine moleſtia tractare poſſe: ſolem, frigus, inediam, laborem recuſare. Non igitur in cubiculis ac tectis perpetuò militi hærendum. Noſcenda ſunt ei ualla, foſſæ, tentoria: non ueſtibus delicatis nimium indulgendum, ſed ſagis & loricis aſſueſcendum: non in umbris ſemper deliteſcendum, ſed ſole & gelu cutis duranda. Non immeritò enim gloriatur Numanus Remulus, ſe à teneris annis laboribus aſſuefactū, deſidiā ſemper, mollitiem & luxum ignoraſſe, cùm ita inquit:

Durum à ſtirpe genus, natos ad flumina primùm
Deferimus, ſæuoq́ gelu duramus, & undis.
Venatu inuigilant pueri, ſyluasq́ fatigant:
Flectere ludus equos, & ſpicula tendere cornu.
At patiens operum, paruoq́ aſſueta iuuentus,
Aut raſtris terram domat, aut quatit oppida bello.
Omne æuum ferro teritur, uerſaq́ iuuencum
Terga fatigamus haſta: nec tarda ſenectus
Debilitat uires animi, mutatq́ uigorem:
Caniciem galea premimus. —

Sed hîc nō de educatione tantùm Remulus gloriatur, ſed etiā de exercitatione: qua ipſa ars militaris potiſsimū uiget, fitq́ maximi. Ea uerò poſita eſt cùm in equis, tum in equitibus, tū etiā in peditib. Sæpe equi rebus gerendis impedimento fuere: ſæpe etiā ſtragibus cauſam præbuere. Ergo qui refractarij ſint ac contumaces, uel timidi, uel in defatigatione ſpiritu deficiantur, tum etiā laboris impatiētes, ac agitationibus & cōuerſionibus inepti, ex acie eijciantur: idq́ per præconē proclamari perutile eſt, ut quiſq́ ante tempus equos ſibi comparet idoneos. Quod ſi inſtrumentis bonis, opus cuiuſq́ artis, bene perficiatur: profectò etiā bellis conficiēdis equi boni curandi ſunt, qui & alantur diligenter, & frequēti equitatione exerceantur: tum curſu & recurſu ineundo, tum incitando, tum ſiſtendo: tū de uia deflectendo, tum per ſalebras decurrendo, nec foſſæ nec riuo parcendo, deniq́ & in orbem flectendo, & omne opus bello neceſſariū uſurpando. Fieret hoc modo, ut nō equi tantùm, ſed ſeſſores etiā ipſi exercerentur. Quod quàm neceſſariū ſit in bellis, nō eſt obſcurū. Neq́ em̄ fieri poteſt, ut hilarè imperatoris capeſſant iuſſa, aut ſcienter exequant̄ militaria munera, qui ſunt earū rerū inexercitati. Nam quomodo equū flectet, quomodo tela iaciet, quomodo armis utetur, quomodo haſtis concurret, qui harū rerū prius periculum

culũ fecit nullũ? Olim mos erat ciuitatũ, ut tertiam ciuium partem ad militiã assuefacerent: qui alijs Reip. muneribus immunes essent. itaq; & ipsæ ciuitates sine milite externo tutabantur agros & possessiones suas. Nunc apud nos equester ordo totum onus sustinet Reip. defendendę. Quæ Resp. militẽ habet inexercitatũ, ea tempore necessitatis aut suo illo eodẽ imperito utat̃, aut exercitũ aliunde accersat necesse est. Suo quidẽ imperito uti, quid aliud est, q̃ hosti concedere uelle uictoriam? nam nec res bene geri possunt ab imperitis, & hostibus animi crescunt, dum norunt scientiam esse bellãdi nullam in ijs cum quibus cõcurrendum sit. Sin uerò milites externi conducendi sunt, illis tamen nec tantùm fidei haberi, nec tantum oneris imponi, nec delinquẽtibus tã iusta pœna irrogari potest, atq; suis: strenuè uerò rẽ gerentibus, plus numerari necesse est. Quid q̃ illi in sua redeuntes, magnam uim secum pecuniarũ asportant? Illud uerò in primis cauendũ, ne milites externi regione in qua bellũ gerunt, locisq; bello opportunis perspectis, rebusq; etiam omnibus quibus uel abundet uel deficiatur, deniq; rationibus belli gerẽdi eorũ à quibus accersiti sunt cognitis, procliuiores sint ad bellum aliquando inferendum, uel sponte sua, uel ab alijs conducti. Libenter enim hostes adiungunt sibi eum militem, qui peritiã locorũ habeat, rerumq; omniũ regionis, in qua bellũ gerere uolũt. Sed quorsum ista? Omnino, quoad fieri potest, milites nostri nominis potius conscribendi sunt, q̃ externi accersendi: modò tales sint, qui rerum militariũ habeant aliquã peritiã. Dicamus igitur, ut cœpimus, de exercitatiõe militari. Cui haud dubiè multũ accederet momẽti, si iuuentus heluationibus contemptis, saltu, cursu, & palæstra sese ad agilitatẽ & promptitudinẽ exercitaret: atq; ad eam rẽ magistris uteret̃, qui sumptu publico cõstituendi & alendi essent. Statis etiã temporibus sub dio dormire, sitim, inediã, frigus, & æstũ tolerare, feris per auia lustra insequẽdis operã dare, oneribus & dorso & supra hastã ferendis ambulare, in armis cursitare, in equũ ligneũ insilire, statuã seu columnam aliquã tum iaculo tũ ense tum hasta petere, ac tanquã cum hoste cõgredi cõdisceret. Aggeres item, fossasq; & faciendo & transiliendo: in ardua loca subsiliendo, & de illis desiliendo: eademq; tum occupando, tum ab ijs qui deturbare contendant defendendo: fugiendo item, insequendo, ad scopum pręfixum iaculando, inuicem hastis concurrendo, ad res serias se præpararet. Sunt & illa exercitia armorum non omittenda, diuersis gentibus usitata, de quibus Statius facit Achillem ita narrantem, *Statius Achil. 2.*

Iamq; & ad ensiferos uicina pube tumultus
Aptabar, nec me ulla feri Mauortis imago
Præterijt: didici quo Pæones arma rotatu,
Quo Magetæ sua gesa citent, quo turbine cæstum

x Sauro-

Sauromates, falcemq́ Getes, arcumq́ Gesenus
Tenderet, & flexæ Balearicus author habenæ,
Quo suspensa trahens libraret uulnera tractu,
Inclusum quoties distringeret aera gyro.

Par etiã fuerit acies ordinare, rationem concurrendi contrarijs frontibus uel lento uel concitatiore cursu ostendere: nonnunquam etiam prælium tum hastis fragilibus sine ferro, tum globis leuibus manu funda'ue iactis committere: uocemq́ sonoram in ipso concursu, hostis terrendi causa emittere. Quomodo item acies uel stantes conuertendæ, uel turbatę rursus sistendæ: ad hæc uel hostes insequendi, uel terga uertenda sint, discere. Sæpe insequentes hostem, uel in insidias delati, uel alia ratione uicti sunt, nõ rarò qui terga dedere prælio instaurato, uictores euasere. Cautiones igitur horum discendæ, & quoad eius fieri poßit, seruandæ sunt. Ad custodias etiam & stationes tum diurnas tum nocturnas, quomodo & agendæ & occultandæ sint, ad speculandas & explorandas res hostium, ad insidias struendas, milites assuefaciendi. In itinere item faciendo, quomodo in locis & spaciosis & angustis & inuijs se gerant, docendi. Ac in ipsis profectionibus efficiendũ est, ut, quantũ res ferat, milites ordine instructi, cõfertim & cõtractè incedant: ne, si in longum distrahantur, occasionem dent hosti se inuadendi: fiat' que ut, cùm neq; primi postremis, neq; postremi primis in tempore opem ferant, omnes separatim trucidentur. Si uerò per angustias uiarum exercitus ducatur, opportunitates locorũ diligẽter occupandæ sunt. Deniq; discendũ, quomodo effici poßit, ut magni exercitus parui hostibus uideantur: & contrà, quomodo qui parui sunt, magni in speciẽ appareant. His enim modis hostes aliàs ad pugnam eliciendi, aliàs terrendi sunt. Erat & illa apud ueteres exercitatio, ut milites in flumina, quę fortè in proximo erant, descenderẽt, non tantùm sordium ex sudore eluendorũ, sed etiam natationis discendæ gratia. Quæ quàm necessaria sit in bellis, norunt quibus unquam res cum hoste fuit ad loca aquosa. Assuefaciendus est miles, ut signa ab imperatore data obseruet: quorum partim ad prælium ineundum, partim ad recipiendum se in castra, deinde & ad castrametandum, & ad discedendum produntur. Fiunt autem aliàs uerbis, aliàs tubarum clangore, aliàs etiam notis alijs: ut uexilli hastę' ue depreßione, ignis extinctione, & his similibus. Sunt alia exercitandi genera, de quibus, qui in bellis magis uersati sunt, exactius narrare poßunt. Ad eiusmodi autem exercitationes ludi solennes in nonnullis Rebuspub. cõstituti sunt: pręmia etiã certantibus proposita. Itaq; & nostræ Reip. ludi similes non essent inutiles, quibus iuuẽtus armis omnis generis exerceretur. Tempora etiã quotannis constitui è Rep. est, quibus ad certa loca oẽs qui lege Remp. defendere

fendere debẽt, conueniant: ac ſe unuſquiſq; pro modo facultatum ſuarum cum equis, miniſtris, & armis, tam ijs quibus tegat̃ corpus, quàm quibus hoſtis feriatur, oſtẽdat q̃ ſit ad bellũ inſtructus. Cautionis eſt, diẽ unum edici, quo in omnibus municipijs hæc agantur: ne ſi diuerſis diebus fiãt, ſumant alij ab alijs mutua belli inſtrumẽta. Præficiendi etiam ſunt uiri graues & rei militaris periti, qui exercitus luſtrent, numerũ eorum qui in armis eſſe debẽt recenſeant, acies tanquam ad prælium inſtruant, & quomodo confligendũ ſit, quid etiam agendum cum hoſte, doceant: & alias militares exercitationes inſtituant: ſine quibus inſtrumenta, quamuis optima, nihil ualent. Certè eorum exercitiorũ cauſa milites limitanei, qui in prælijs uerſati ſint, accerſendi uidẽtur. Itaq; ex ſingulis municipijs, ad eoſdẽ limites equeſtris ordinis homines proficiſci par eſt: non omnes quidem ſimul, ſed hoc anno hos, annis conſequentibus alios poſt alios: ut per uices ſtipendia faciendo, & Reip. ſeruiant, & exercitationẽ armorũ induant. Atq; in huiuſmodi exercitijs Palatinos, Caſtellanos, præſides municipiorũ, & quicunq; ſunt cum poteſtate, præſtò eſſe conuenit: ut omnia cum authoritate & maiore cum diligentia agantur, militesq; ſint dicto obedientiores. Nam cùm militis ſint partes, & ſiſtere ſe, & progredi, & hoſtem ferire, & regredi, & alia pro re & loco agere: profectò qui in his quaſi umbris præliorũ uerſati non ſunt, fieri non poteſt, ut cùm ad ſolem & puluerẽ, hoc eſt in aciem, & in ipſum diſcrimen erit uentum, bene & fortiter ſe gerant. Et hæc quidẽ ſunt, quæ bellaturis inhærere, in eorumq; ui ac natura ineſſe uident̃. Nam alia ſunt extranea illa quidẽ, ſed tamen neceſſaria & ipſa, quæ ab eis, in primis autẽ ducibus belli cognoſcantur.

Primùm quidẽ, militum tum ſuorũ tum hoſtiũ natura, ingeniũ, 2
mores, uirtutes & uitia. Nam ex ijs multa in utranq; partẽ quæ uictoriam uel promoueant, uel impediant, colligi poſſunt. Deinde regionis in qua bellum gerendũ ſit, ſitus & natura: montoſa ſit, an plana: quos fluuios, quas ſyluas, ciuitates, caſtra habeat: mores item ciuium & incolarũ. Iam locum uel caſtrorũ ponendorũ, uel acierum ordinandarũ, quantũ fieri poſsit, prænoſſe in primis conuenit. Ex his enim omnibus multę rerũ gerendarũ occaſiones arripi poſſunt. Non omnis locus obſidionẽ fert, non ad omnẽ machinæ admoueri poſſunt. aliter cum Vlyſſe, uafro illo: aliter cum Aiace, forti quidẽ uiro, ſed minimè inſidioſo, res agenda eſt. Polyphemum immanẽ illum, & ferum, ut uincas, potũ illi quo inebrietur præbeas oportet. Multa igitur pro genere belli, & hoſtis, cum quo bellũ geritur, definienda ſunt. Nam cum his qui ad fugam minimè apti, ſtatariam pugnam faciunt, aliter res gerenda eſt, quàm cum Turcis & Scythis, qui fugam ſimulando, & interficiunt ſe perſequentes, & pugnã inſtaurant, & incautos facilè ſua multitudine circundant. Hæc om-

nia prudentibus bellatoribus tenenda & cognoſcenda ſunt: quorum conſideratio plus ſæpe ad uictoriam ualet, quàm robur, & hominū multitudo. Ideo & Turca, tametſi multitudine hominum, & inſtrumentis belli ſuperet omnes ferè monarchas: tamen arte & opportunitatibus plures uictorias adeptus eſt ꝗ̃ potentia. Nouit ille nationū omniū, cum quibus res illi futura ſit, mores: nouit regionū & locorū ſitus. ea ſibi per exploratores, uel hominibus Chriſtianis cōductis, depingi curat. nec unquā ad nos uenit, niſi omnia cognita prius habeat, & perſpecta. Ita ſcit ubi acies ordinandæ, ubi decertandū, ubi reſiſtendū ſit. Sæpe ex noſtris moribus certā ſibi uictoriam pollicetur. Nam & helluationes, & luxū omnis generis, & diſcordias noſtrorū habet perſpectas. Hæc igit̃ uitanda ſunt, & occaſiones omnes cognoſcendę. Pleriq; miranẽ tantam olim Romanorū uincēdis populis fœlicitatē fuiſſe, ut ſibi orbem terrarū ſubegerint. Etſi autē fortunam Romanorū permagnā fuiſſe certum eſt: tamen niſi exercitatio & diſciplina militaris tanta apud eos fuiſſet, quanta uix apud alias gentes: niſi opportunitatū omniū belli gerendi obſeruantiſsimi fuiſſent, nequaquā potuiſſent tam bene uti fortuna ſua. Itaq; multi ſcriptorū tradunt, eos non tam multitudine militū, ꝗ̃ arte & peritia uictores extitiſſe. Et Vegetius narrat, in omnibus ſcriptoribus inueniri, ſingulos Coss. Romanos aduerſus hoſtes copioſiſsimos non amplius quàm binas duxiſſe legiones, additis auxilijs ſociorū: quæ uel æquabant, uel plura erant. Tantam in Romanis fuiſſe exercitationē, tantā fiduciam, ut cuiuis bello duas legiones crederent poſſe ſufficere. Et hæc quidē Vegetius: qui ait, in Romanis legionibus ſena milia, interdū amplius militare cōſueſſe: imò interdū minus. ut in eo bello quod aduerſus Antiochū L. Scipione cōſule geſtū eſt, duas legiones Romanas, duas ſociûm ac Latini nominis fuiſſe: quina milia & quadragenos ſingulas habuiſſe, Liuius tradit. Et hæc quidē eò à me dicuntur, ut intelligatur, Romanos parua manu, ſed milite exercitatiſsimo, & ducibus peritiſsimis, ingentes exercitus ſæpe fudiſſe. Nam & eo tempore bellū grauiſsimum ab eis gerebatur, cùm & potentiſsimū regem, & tertiam orbis partem quaſi nouum mundū inuaderent. Sed multi queruntur, artem bellandi, & hanc rem omnem de inſtruendis aciebus, noſtra tempeſtate parum utilem eſſe, propter uim tormentorum æneorum, quibus multa hominum millia proſternantur. Quod etſi uerum ſit: tamē & illud confitendum eſt, multa prælia cōmitti citra telorum emiſsionem ex eiuſmodi tormentis. Deinde & ueteribus fuerunt quædā tormenta, qui tamen arte inſtructis aciebus pugnabant. Imò Turcæ quoq;, qui multum tormentis utuntur, Macedonico more inſtruere acies dicuntur: nullam etiam armorum exercitationem omittūt. Et ſcholas eos habere ad id deſtinatas, ubi iuuē-

tus

tus erudiatur ad bella, certum est. itaq; neq; hominibus nostris ea res omittēda. Iam de armorum genere, de exercitu instruendo, de numero & equitum tam leuis quàm grauis armaturæ, & peditum, & bombardariorum, & sagittariorum, & funditorum, & gerophorontum, & fossorum, deq; rebus alijs ad conficiendum bellū necessarijs præcipere, non est meum. Sunt artifices earum rerum, à quibus ea discere conuenit. De arte & exercitatione hactenus.

CAPUT V.

De moribus & disciplina militum.

VONIAM uerò neutrū horum aliquid magni efficere potest, sine bonis moribus, ac seueritate disciplinæ: ideo militibus talis uita degenda est, quæ declaret eos Dei timentes esse, & honestatis amantes. Qui in acie uersari audēt, Dei timoris & proximi amoris expertes, & se & patriam in certissimum discrimen adducunt. Nam conscientiæ uitæ malæ, eos exagitabunt, gladios & arma è manibus eis excutient: terroribus non tantùm ab hoste, sed ab ipsis etiam umbris & foliorum strepitu eos implebunt. Quemadmodum ipsemet Deus ad eos, qui præceptis ipsius non obtemperent, loquitur: Corruetis coram hostibus uestris: subijciemini eis: fugietis nemine persequente: terrebit uos sonitus folij uolantis. Sint igitur milites Dei amantes, eius'que præceptorum obseruantes: nomen ipsius ne blasphement, ne'ue in uanum sumant: sobrietatem ament: luxum & lautitiam tum ciborum, tum rerum aliarum, ne studiosè consectentur: scorta è castris abigant: libidinibus ne se polluant: modestiam in rebus omnibus seruent: neminem concutiant, nullius res auferant, contenti sint stipendijs suis. Si quis aduersus hæc fecerit, uel punitor pro culpæ ratione: uel si res sit leuior, ab imperatore contemnitor, nulla'que beneuolentiæ significatione comprehenditor. Carthaginenses, milites suos, quamdiu militarent, uino abstinere uolebant. Mahometes etiam genti suæ in armis omnem pulchritudinem & Reipublicæ & religionis ostendens, uino eis perpetuò interdixit: cuius usum rei militari quadam sagacitate uidit obesse. Cyrus Persa uictis Assyrijs, prædaq; & omnibus rebus ad uictum necessarijs potitus, continuit militem suum à mensarum lauticijs: pane & aqua cōtentum esse uoluit: ideo eodem strenuo deinceps usus est. Contrà Cyaxares, cùm milite Medo, cùm cibis exquisitis uteretur, crapulæ indulgeret, uestes delicatas mutaret: in ignauiam se dedit, resq; gerēdas neglexit. Hæc quidem sunt exempla temporū à nostra memoria remotorum. adferrem & quædam nostri temporis, nisi essent odiosa. Illud in confesso est, ex cibis & potionibus delica-

[Margin notes: Leuit. 26. / Arist. in Oecon. / Xenoph. de Pæd. Cyri lib. 4.]

delicatis,intemperantiã nasci: eam'q; nullo negotio delabi ad mollitiem,libidines,& imbecillitatem,quę pestes sunt Reipub.maximæ. Quid quod assueti mensarum lautelis, facilè in morbos incidunt uarios,cibi mutato genere:quod in bellis euenire necesse est? Cauendum est autem in primis,ne inter milites fiant seditiones: quæ solẽt ferè nasci, hominibus non eiusdem linguæ aut nationis sub eodem duce merentibus. Ideo si qui tales sunt, diuersis castris segregẽtur. Ad prædam autẽ,aut annonã diuidendã conuenientes,ne quid suo arbitratu agant:sed res omnis,præfectis illorum cõmittatur. Profectò consuetudo illa concionandi,quæ apud Romanos in usu erat, si à nostris imperatoribus usurparetur, multũ conduceret cùm ad res multas, tum ad concordiã inter milites, mutuam'q; beneuolentiam conseruandã: quæ in bellis est maximè necessaria. Turca quidem cum Christianis bellaturus,nihil magis optat,quàm ut inter se sint discordes. Nunquã ille Hungaros cõcordes uincere potuit:discordes uerò, magis arte & occasionibus, quàm ferro & potentia profligauit. Exercitus Christiani cùm in expeditionẽ educunt̃, tantę seditiones inter duces & populos uariarũ nationũ solent exoriri, ut plus laboris sit nonnunquã compescẽdis illis,q̃ hoste inuadẽdo. Id certè eiusmodi est,ut animos nobis quidẽ adimat,desperantibus ab ijs finẽ unum inueniri posse, qui sint tãta animorum disparitate: hostibus autem addat non mediocres, sperantibus eos facilè uinci posse,qui ipsi à se uicti sunt mutuis seditionibus. Itaq; discordię & seditiones uitandæ sunt: atq; illud efficiendum,ut miles se q̃ maximè obedientẽ præstet superioribus suis. Quid est enim uirtus militaris,sine obedientia,quàm temeritas? quę quam inimica sit bonis cõsilijs in omni uita, in bellis etiã quàm sit periculosa, multa exẽpla testantur. Militũ quidem non tam consiliũ, quàm opera conduci solet. Quocirca miles, quãuis ignarus consiliorũ superiorum suorũ (quę sæpe occulta fieri necesse est) parère debet:seu iubet̃ in castris se cõtinere,seu manũ cum hoste conserere, seu in fossas descendere, seu uallum muros'q; ascendere, seu quiduis aliud factu necessarium exequi:id'q; usq; eò,ut si etiam præsens mortis periculum adeundũ sit, ne iussa capessere detrectet. Sine his enim uictoria nullo modo comparari potest:qui finis est bello propositus. Adde quòd miles dicto obediens, cùm in omni officio facilius continebitur, tum à seditionibus minore negotio retrahetur. Miles cùm multis rebus contumax,ac iussorum negligens redditur,tum impunitate, ac mala de præfectis existimatione. Ergo & in delinquẽtes est animaduertendum:nec quicquam impunè abire permittendum, ne unum delictũ trahat post se alia: quod in omni uita accidere uidemus. Et præfectis danda opera,ut uirtute & prudentia uindicẽt se à mala existimatione. De quib. quidẽ præfectis,ordo exigit ut iã dicamus.

Omni-

CAPUT VI.

In præfectis rerum militariũ, quarum rerum ratio in primis habenda. Et hîc de Palatinis, & imperatore, & de reliquis præfectis rei militaris.

MNINO Reip. intereſt, ne uirtutis bellicæ uel prima loca, uel præmia, ambitio occupet: ut'que delectus fiat pro perſonarum dignitate, ſine qua non eſt quòd aliquis ſperet ſe in precio fore apud turbam militum. Vnde igitur dignitas ſpectanda? 1
Certè nõ tam ex genere aut diuitijs, quàm ex induſtria, rei militaris peritia, animiꝗ robore in prælijs perſpecto & cognito. Nemo de capite dimicaturus, præfert equum ſuæ domi natum, ſed pauidum & fugacem: equo uel Threijcio, uel alibi nato, acri & magnanimo. Quæ igitur, malum, ſtultitia eſt, cùm de ſalute & quaſi capite patriæ agatur, per gratiã promouere fucos tuos, quia domeſtici ſunt & conſanguinei: eos'que præferre alienis, induſtrijs, laborioſis, & fortibus uiris? Facile eſt dici ac ſalutari imperatorem, ducem, chiliarchum, centurionem, decanum, aquiliferum: ſed eſſe, ac quod res poſcit præſtare, id uerò longè difficillimum. Multis eiuſmodi honores mandantur ſolius generis ac diuitiarum reſpectu, hominibus alioqui inexercitatis, nunquam inter tyrones uerſatis, uix militiæ adſcriptis: qui quales ſe in munere ſuo præſtare ſoleant, & lippis & tonſoribus (ut dici ſolet) perſpicuum eſt.

Cùm autem Palatini moribus noſtris, duces ſint in bello, ſinguli 2
ſuorum municipiorũ, omnino eos uirtutibus bellicis excellere neceſſe eſt. Nihil enim imperito duce turpius: cui conſilia, uires, & artes deſint rerum gerendarum. Palatini habent ſub ſe Centuriones, Decuriones, Quincuriones, ſeu alijs nominibus appellatos: cũ quibus conſilia communicant, quę par eſt occultiſsima habere. Hos uerò lectiſsimos eſſe cõuenit: ac plus in omni opere militari, quàm reliquam militum multitudinem, exercitatos. Sic enim & militẽ magis obtemperantem, & ad quæuis obeunda munera promptiorem & alacriorẽ habituri ſunt. Sed in primis imperatorem, cuius nu- 3
tu omne bellum adminiſtratur, eum eſſe oportet, qui & prouidere multa, & ex tempore cõſilium capere, & multarum maximarumꝗ rerum cognitionẽ habere, in ipſa uerò re militari principatum tenere poſsit: qui & æſtum, & frigus, & labores, & omnes belli incommoditates plus quàm alij ferre: qui exercitum in officio continere: qui in animos militum alacritatem & promptitudinem quaſi influere: qui, quod in rem fuerit, perſuadere uel re uel oratione queat. Quamobrem imperatoris eſt, loca & caſtris metandis, foſſa ualloꝗ muniendis, & bello faciendo, opportuna ſcire eligere: populationibus modũ & rationẽ præſcribere: teſſeras diſcernẽdis hoſtibus à ſuis dare, aliaꝗ ſigna in bello neceſſaria prodere: excubias manda-

re, ac

re, ac per uices uigiliasq́ nocturnas distribuere: locorum peritiam habere: castrorũ & ponendorũ & mouẽdorũ rationem tenere: ordinem & in eundo & in recedendo seruari mandare: militũ animos aliâs terrere, aliâs erigere: ordines tum leuis tum grauis armaturæ instituere: officia distribuere, & alios cẽturiones, alios decuriones, quosdam signiferos, nonnullos etiam prætorianos, qui imperatori semper assistant, facere: acies pro loco & tempore instruere: & ad hostẽ, seu à fronte, seu à dorso, seu à latere adoriundũ, educere: hostiũ acies uel turbare, uel circumuenire studere: eorum consilia explorare, nostra occultare: milites suos ad pugnam confirmare: receptui canere. Vidimus ipsi Hieronymũ Lascium, Siradiæ Palatinum, prudentissimũ & fortissimum heroem, cùm acies suas iam instructas obequitaret: ad præliũ fortiter ineundũ hortaretur: decus ac præmia fortibus, inertibus pœnã ac dedecus nunciaret: occasiones omnes obseruaret, nulli parti exercitus deesset. Technas, astus, fallacias, quibus hosti imponat, sibi caueat, cognoscere debet imperator: cautionesq́ belli gerendi tenere. Neq; uerò, quia hosti fides data præstanda est, ideo dolus omnis aduersus illum improbandus. Illud tantùm agendũ, ut bellum sit legitimũ. quo suscepto, nihil ad iustitiã interest, dolo pugnetur, an Marte aperto. Quod &
Iosue 8. Iosuam Dei iussu fecisse, sacra testatur historia: & Poeta inquit,

— Dolus, an uirtus, quis in hoste requirat?

Ergo & stratagemata ex historijs cognoscenda, & cautiones belli gerendi tenendæ. Etsi enim sæpe illæ uariantur, occasionibusq́ extemporaneis plus nonnunquã q̃ arte ulla utendũ est: tamen non rarò incidunt tempora, quibus similitudine rerũ ab alijs gestarum, de multis necessarijs rebus possumus admoneri. Certè omni in re cautum magis, quàm audacẽ imperatorẽ esse debere, multi duces ostenderunt. In bello etiam Germanico, quod Carolus V. Cæsar anno Christi 1547. gessit, manifestè apparuit. magis ille prudentia animi, quàm uiribus corporis, usus est rebus gerendis. De urbiũ, locorumq́ aliorũ propugnationibus, obsidionibus, oppugnationibus ac direptionibus: de fame ab ijs qui obsidẽt propulsanda: de pluteis, uineis, tormẽtis omnis generis uel propugnandæ, uel, si necesse sit, oppugnãdæ ciuitati necessarijs: de cuniculis ad muros subuertendos: de hostibus uel repellendis ne clàm murũ ascendant, uel exturbandis si in urbẽ irrepsissent: de maioribus fluminibus traijciendis, de stagnis, de montibus, de locis arduis & præruptis: de officio & in uictos, & in captos, & in proditores, & in eos qui sponte sese dediderunt: de inducijs cũ hoste faciẽdis, deq́ rebus similibus, operæ preciũ fuerit ea legere quæ multi prodiderunt: ut Vegetius, Aelianus, Frontinus, & alij scriptores præstantes. Quamuis enim animus uirtutis magnitudine & robore septus, ipse excitet se ad res arduas

arduas suscipiendas & conficiendas: tamen si ille erit tantarum rerum sciẽtia auctus, exemplaq; sibi proponet ducum qui in ijsdem rebus uersati sint, maiore hauddubiè fiducia aggredietur suos tueri, hostes propulsare. Equidem cùm omni profecto in rebus & actionibus suis, tum in re militari expetendum est duci, ut sit imperandi peritus, & militẽ habeat dicto audientẽ. Habeat itaq; milites munerũ militariũ peritos, qui laborare, qui pericula subire uelint: qui dedecus fugiant, in re turpi uerecundia tangantur. Taliũ animi facilè excitantur ad imperata explenda. Contrà ignaui, imperiti, leues, & quos nullum stimulat gloriæ decus, alacres esse non possunt, nec frugi, nec assidui imperatis exequendis. Itaq; ille mos improbandus est, milites conflandi ex fece omni hominũ: numeri tantùm explendi causa. Multi enim uxore, liberis, officina, agricultura, re familiari relicta, in bellũ concedunt: ut domestico labore & sudore uitato, licenter uiuant, prædẽtur, alienis rebus fruant. Atq; haud scio, an hæc sit causa multorũ bellorũ infœliciter gestorũ. Audiuimus, ad solum clamorẽ Turcarum aduentantiũ castra nonnulla deserta, pugnas infœliciter commissas, arces & ciuitates occupatas. Nõ est difficile inuestigare causas tot calamitatũ: quarum mentio erat facienda in hac tractatione imperatoris. Eius enim est, delectũ facere militũ, ac uidere cuius quisq; ordinis sit, quam artẽ exercuerit, quomodo extra tempus belli se gesserit. eorum itẽ ingenia, animos, exercitia nosse: ut sciat, ad quam rẽ unoquoq; usurus sit in bello. Omnino in uitam militum quotidianam inquiri, non est inutile. Scorta uerò, uoluptatum institores, & alios non necessarios homines ex castris remoueri, prorsus necessarium: neq; tam est curandum de numero militũ, quàm de peritia. Ipsum igitur imperatorem, cuius est curare hæc omnia, antestare cæteris necesse est, indole bona, disciplina, consilio, fortitudine, constantia, & omni uirtutis genere: ac in primis Dei timentem esse oportet, illiq; fidentem. Est enim hoc nõ humanum, sed diuinum opus, non inuitis, sed & uolẽtibus, & mandata exequẽdi cupidis imperare. Qui autẽ rebus, quas dixi, præditus fuerit, eius non uerbis tantùm, sed aspectu etiam, militum animi mouebuntur ad bellica, quamuis difficilia, opera.

CAPUT VII.

Exercitus in agros hostium primo quoq; tempore educendi.

BELLO indicto, & rebus omnib. apparatis, exercitus primo quoq; tempore in agros hostium educantur. Est enim hoc capitali odio dignum in multis equitũ nostrorum, qui nec equum, nec ullã rem necessariã bello habeãt: sed cùm dies indicit profectioni, tũ primùm de equis quo iure quaq; iniuria acquirẽdis cogitant: rebus imbelliũ insidiant: sacris profanisq; abutuntur.

tuntur. priusquã ueniant ad locũ destinatũ, nonnunquã hostis cum præda pecorũ & hominũ discedit: nonnunquã in patrio solo expectat, ubi omnia uel nullo uel exili dato precio cõsumunt. Quo fit, ut à plerisq; equitũ bellũ expetatur, non illud legitimum quo salutem patriæ afferant, sed bellum hoc domesticũ: hoc est, licentia summa agendi omnia quæcunq; libeant. Non sic maiores nostri, fortissimi uiri, qui rebus omnib. ad bellũ opportunis instructissimi, hostibus obuiã procedebant: eorumq; solũ quamprimũ ingrediebant: ibi & uiuebãt, & hybernabãt, & prælia cõmittebãt: nec prius domum, q̃ bello cõfecto redibant. Itaq; imperiũ hoc uirtute eorum tantũ est auctũ, quantũ ut à nobis bene regat & conseruetur, optandum est.

CAPUT VIII.

Magistratus domi cõstituẽdi q militũ in bellũ proficiscẽtiũ licẽtiã et prædã cõprimãt.

ERGO, quod iam à nobis dictum est, ex ante diem profectioni indictã, quæ Restium tertiarũ nomine uulgò appellat, usq; ad diẽ quæ lustrando exercitui designata est (intra q tempus omnibus, qui debent, laribus paternis discedendũ est) magistratus sint parati certis in locis, quos uel Castellanos uel tribunos uulgò appellamus, qui iniurias & propulsent, & ulciscant. Ioannes Baptista, militibus quid se facere oporteat rogantibus, respondit, Ne quẽ concutiant, ne calumniẽtur, ut contenti sint stipendijs suis. quibus uerbis legem continentiæ, moderationis, iustitiæ & innocentiæ eis fixit: præda autẽ, abactione, omni iniuria ac uiolentia eis interdixit. Hodie uidemus ita bellum à multis geri, ut ex comminationibus, periculis alijs intentatis, prędis ac iniurijs maximũ faciant quæstũ. Optimè est à maioribus nostris constitutum, ut equites singulorũ municipiorum ad suos castellanos sese adiungãt, cumq; ijs unà proficiscantur: ac in proficiscẽdo ne cõsistẽdi aut pernoctãdi causa ad ædes aliquorũ diuertant, sed extra pagos & oppida in tentorijs cum equis & impedimentis resistant. Igitur castellanus prius pręfectis & incolis loci illius, ubi est cosistendũ aut nox agenda, significaret ad quam diẽ sit aduẽturus, ut eò ex locis uicinis adferrẽtur res cibariæ pro eqs & hominib. Quas quidẽ res castellanus inter milites, ꝓut cuiusq; exigeret necessitas, distribueret, preciũq; eis ex lege statueret. Sin cibaria aut alia necessaria ad diẽ allata nõ essent, soli castellano esset potestas, cũ aliquib. delectis, accedẽdi in urbes & pagos, res accipiẽdi & æstimãdi. Hoc modo castellanus nosceret singulos milites & equites municipij sui: de temperãtia & moribus cuiusq; apud regem & conuentum uniuersorum fidẽ certam facere posset: in intemperantes mox animaduerteret: ac ad locum bello destinatũ ueniens, Palatino suo in manus redderet. Sunt enim Palatini apud nos bellorum duces: castellani uerò, cogendi

exerci-

exercitus, & eiusdẽ in expeditionẽ educendi magistri. Hic mos militaris profectionis à ueteribus Polonis sanctè obseruatus est. Hodie ne umbram quidẽ eius tenemus. Pauci cum castellano, plerique omnes sparsim procedũt per pagos & oppida: uel maligno uel nullo dato precio, quicquid libeat sumunt: nec leuiora profectionis uestigia relinquunt, quàm hostes, igne tantùm excepto, relinquerent. Domũ reuersis, lites quidẽ intẽduntur iniuriarum, ac damnorũ datorum: sed quis & quando finis illarum litiũ? processus iudiciarij quales? Nam multi equitũ mutatis nominibus proficiscuntur. germanũ nomẽ eorum nemo rescire potest: nisi fortè sit, qui de facie olim notum indicet. Lex igitur profectionis ponenda est, ac potius olim posita renouanda atque reuocanda: magistratus constituendi, qui in transgressores mox animaduertant: quique de hac statione defendendæ domi Reip. non prius discedant, quàm ab ijs tuta fore omnia intellexerint, qui expeditionem bellicam ad prædam domesticam conuertunt. Et hoc quidem uel castellanorum, uel tribunorum, uel quorumlibet aliorum magistratuum munus esto.

CAPUT IX.

Milites in statiuis ne sint otiosi: ludi eis instituantur, & præmia proponantur.

Xercitu in unum locũ coacto, uacationem militi à laboribus concedere inutile est. Quòd si hominẽ unum alere ociosum, molestum sit, totam uerò domum, molestius: profectò multo fuerit molestissimum, exercitũ. Itaque cùm à magnis & serijs rebus exercitui ocium est, ne milites torpescant, & in luxum ac epulas effundant se, ludi eis frequentes instituantur, ac præmia proponantur. Quod fecisse Aeneam Virgilianum constat, qui ocioso exercitui ad hunc modum indicit ludos:

Prima citæ Teucris ponam certamina classis:
Quique pedum cursu ualet, & qui uiribus audax,
Aut iaculo incedit melior, leuibus' ue sagittis,
Seu crudo fidit pugnam committere cæstu,
Cuncti adsint, meritæque expectent præmia palmæ.

Huiusmodi ludis & à luxu pudendo milites abducentur, & laudis cupidine excitabuntur ad decus & officium: & crebra exercitatione tum uires corporis roburque conseruabunt, tum paratiores reddentur ad seria certamina, tum uerò existimationem bonam colligent sibi apud hostes: quæ certè ipsa eiusmodi est, ut uel sola persæpe ingentem pauorem & consternationem hostibus incutiat. contrà ignauia, deliciæ, crapula, oscitantem militem reddunt, & amissa existimatione minimè formidandum.

CAPUT X.

Magni momenti in bello fama & existimatio.

EST in ore famā que cohors prætoria Turcica, quā Ianizaros uocant: & certè ordo ille disciplina & exercitatione militari est commendabilis. Itaque annis superioribus sola aduentantiū fama exercitus Christiani adeò consternati fuisse dicuntur in Hungaria, ut nullo prælio facto, aliquoties loco cedere cogerentur. Ipsi etiam Turcæ mollitiem & delicias quorundam Christianorum adeò perspectas habent, ut quoties cum eis præliari cogitent, cum porcis saginatis rem sibi fore dictitent. Tantum in mentibus hominum ualent opiniones de fortitudine ignauiaq; alicuius cōceptæ, & confirmatę. Danda igitur est opera militibus, ut se ludis & exercitatione assuefaciāt, consilijsq; idoneis instruant ad ardua Martis opera: ociū, crapulam, ac omnem luxum tanquam pestem pręsentissimā fugiant: laborem, sobrietatem, temperantiam consectentur. Ab his enim ueluti fontibus, facilè & ad famam hominū, exterarum que nationum profluent: & ad munus suum probè exequendum, contra hostem fœliciter progredietur.

CAPUT XI.

Stipendia ad tempus soluenda: præmia benemeritis constituenda & decernenda: ignauis & male meritis pœnæ.

CUM igitur uirtuti militares honores sint deferendi, tum illud curandum, ut stipendium debitū omni militanti ad diem soluatur. Etenim solutionis tarditas ac procrastinatio, molesta est omni laboranti: sed in primis, grauissimum Martis onus ferenti. Reddit militem & proteruum, & imperia ducis recusantem, & seditiosum, & ad defectionem cogitantem. Quòd si qua fiat, ut pecunia præstò non sit imperatori, omnino beneuolentia, spe, promissis retinendus est miles in officio: operaq; omnis adhibenda, ut qui salutem suam omni tempore pro patria morti exponant, pacta mercede ne fraudentur. Qui uerò se in hostem præclarè & fortiter gessissent, honore & pręmio debito ne careant. Turpe est enim, eos qui cicatrices & uulnera acceperūt, qui se mortis periculis pro patria commiserunt, non digna uirtute sua præmia ferre: adulatores uerò, fœneratores, & qui pecuniæ cōquirendæ rationes tenent, commodis omnibus frui. Olim quidē tanta ratio habebatur fortium uirorum, qui patriæ defendendæ præclaram nauassent operam, ut ex seruis liberi, ex plebeijs nobiles crearentur, alijsq; beneficijs augerentur: ac iustis pręmijs deficiētibus, uel appellatione, uel cognomine, uel ornatu singulari, uel alijs insignibus honestarentur. Hinc coronæ illæ ciuicæ, murales, obsidionales

nales appellatæ: quibus donabantur, qui ciuem seruassent, qui murum hostis repellēdi causa conscendissent, qui obsidione suos liberassent. Hinc annulorū ornatus, cuiq; pro expeditionum, in quib. interfuisset, numero concessus. Hinc tituli illi, Pater patriæ, Numidicus, Africanus. Hinc tibicines, & funales cærei: quibus, ut C. Duellius ob rem aduersus Pœnos præclarè gestam, domū à cœna uel è curia nocte redeundo, uteretur publicè, concessum erat. Hinc supplicationes, ouationes, triumphi, & alia innumera, quæ & testimonia erant publica uirtutis in magnis rebus uersatæ: & significationes gratitudinis ciuium in homines bene meritos: & quasi calcaria ad Remp. tuendam alios excitantia. Quamobrem hodie quoq; uiri fortes & donis & honore uerborū prosequēdi sunt, & sedibus honorificis donandi, & magistratu ornādi, & spe maiorū præmiorum cōfirmandi: ac ij qui se uirtute ipsi sua nobilitarunt, nobilitatis insignibus ornandi, armis quoq; galeatis, uiuida bello uirtute meritis, augendi. Contrà atq; hodie à multis fiat, qui cùm galeam nunquā in periculis capite gestarint, eam tamen in armis gentilicijs depictam gestare non dubitent. Potestas etiā eis facienda, & aurea ornamenta gestandi, quæ scilicet uel hosti detraxissent (quod L. Manilium fecisse narrant historiæ Romanæ, cum hoste deuicto, & torque ei detracta, torquē ipsam sanguinolentā, Torquatiq; cognomē simul induisset) uel præclaro alio facinore meruissent: & eadem ijs qui ius ferendi non habeant, detrahendi. Hoc cum erit moribus usitatū, pudebit istos ignauos aureis torquibus uulgò sese uēditare. Certè emeritis quoq; militibus possessiones aliquæ essent cōsignādæ: ubi & ipsi ætate ingrauescente conquiescerent, & alijs exemplo essent ad benemerendū de Rep. & ad fortia facta. Quemadmodum autē benemeriti præmijs, ita ignaui & malè meriti conuicijs & pœnis afficiendi sunt, pro culpæ ratione: ut nobiles in plebeios, plebeij in seruos reijciantur: possessiones eis adimant̄, magistratu moueantur: aut, si culpa sit magna, capite plectant̄. Erat moris Romani, ut si à multis flagitium rei militaris admitteretur, sortitione in quosdā animaduerteret̄: ut metus ad omnes, pœna ad quosdā perueniret. Cuius moris M. Cicero in oratione pro Cluentio facit mentionē.

Valer. lib. 3. cap. 6.

CAPUT XII.

1. De pecunia congerenda, in bellum necessaria. 2. Duplici ratione apud nos geritur bellum: aliàs ab equitibus uniuersis, nullo precio dato: aliàs à milite pecunia cōducto. 3. Aestimatione prouentuum alij ad stipendiū militi conducto persoluendum referunt: alij ad id, ut unusquisq; equitū, qui belli onera legibus debeant, certū militū numerum in hoste mittat. 4. De monte pietatis extruendo, qui constat dimidijs prouentibus semel, uigesimis autem partibus prouentuum quotannis soluendis: de utilitatibus eiusmodi montis, de loco, de quæstoribus.

T quoniam neruus belli pecunia eſt, ideo dicamus de ratione eius congerendæ: de qua ſæpe & multũ
1 ordinibus regni frequẽtibus diſputatũ eſt. Hæcq́ præcipua cauſa eſt tot apud nos cõuentuũ anniuerſariorum. Etenim pręter bellum aliquod ingens & aſperũ, quod immineat uel à Turcis, uel ab alio hoſte, habemus Scythas hoſtes finitimos, in omnes belli occaſiones intentos: apud quos non ſeritur, nõ metitur, laboribus honeſtis parcitur, ex rapto uiuitur: nec legibus apud eos, nec fidei locus eſt magnus. Hi quoties ſentiunt neminem militum noſtrũ in ſtationibus adeſſe, adſunt ipſi mox: ac impreſsione facta, uaſtant omnia ferro ac igni: prædasq́ quàm maximas poſſunt, & pecorũ & equorum & hominum abigunt. Atq; hi ſunt hoſtes noſtri perpetui, qui nec rebus repetitis, nec fœcialibus miſsis, bellũ inferunt: ac potius latrociniũ in noſtris terris exercent. Aduerſus hos milite opus eſt, qui in ſtatio-
2 nibus perpetuò excubet. Eſt autẽ duplex ratio apud nos belli gerendi. Aliàs enim in bellum itur ab ijs, qui id lege debent & moribus: & horum quidem ſinguli ſuis impenſis militare tenẽtur. Nam & priuilegijs multis gaudent, & poſſeſsiones habent, ex quibus id debent Reip. Atq; utinam illi ipſi animũ inducerẽt, per tempus pacis impenſis non neceſſarijs parcere, ut per tempus belli neceſſariæ eis ſuppeterent. Nam ſi ex poſſeſsionibus ſuis bellũ pro Repub. gerere debent, certè fructus ex illis perceptos non in luxũ conuertere, ſed ad neceſsitatẽ Reip. ſeruare deberent. Nunc quoniã in pace ingentes ab eis impenſæ fiunt in ueſtes, epulas, ornatũ uarium, & neſcio quas res alias: fit, ut temporibus Reipub. difficillimis ægrè ſuũ tueantur officium. Et hæc ratio eſt una belli gerẽdi: quam quidem uocant expeditionẽ uniuerſorum, bellũ Reip. debentium. Aliàs enim non ab ijs qui legibus debẽt, ſed milite conducto geritur bellũ. Numeratũ eſt autẽ ad hæc ferè tempora ſtipendiũ militi cõducto à colonis, pro iugerum numero: cuius ſtipendij cogendi cauſa, ſuprà diximus conuentus annis ſingulis præcipuè indici. Sed eiuſmodi ſtipẽdium multis iniquum uiſum eſt, in quo cogendo iugera tantum numerarentur: interea nec quantitatis eorum, nec bonitatis ratio haberetur ulla. Sunt agri quibuſdam in locis, non tam cultione quàm natura opimi & fertiles: ſunt alibi quamuis bene culti & ſubacti, tamen parum benigni. Ad hæc, quædam regiones ſunt melliferæ: quædã paſcuis abundant, lignis, armentis, & rebus alijs, unde coloni multas percipiant commoditates. alibi terra arenoſa, niſi graueſcat pluuia, malignè alit colonum ſuum. Iam iugera ipſa non ſunt eodem modo laxa in omnibus municipijs. Quomodo igitur ſtipendium, quod par & æquale ab omnibus penditur, poteſt eſſe æquum: cùm quidem iugera agrorum imparia & inæqualia ſint, tam

ſpacijs

ſpacijs terræ, quàm frugum prouentu, ac commoditatibus alijs: Igitur quæſitę ſunt annis ſuperioribus rationes aliæ Reipub. defendendæ. Permulti erant, qui multis & grauiſsimis adducti cauſis, omnes omniũ qui ſint in hac Rep. prouentus æſtimandos cenſerẽt: atque eius rei cauſa uiros delectos obire, inſpicere, & conſcribere poſſeſsiones & reditus omnium uellent: hoc eſt, fructus omnes annuos, & ex reditu pecuniario & ex agris prouenientes. Nullius enim facultates ab eiuſmodi cenſu, ſecundum quem tributa Reip. penderentur, excluſas uolebant: indignum rati, ut immunis eſſet oneribus Reipub. qui commoda ex ea perciperet. Itaq; neq; regias, neq; ſacerdotum facultates hoc cenſu liberabant. Et horum quidẽ ſententia diuiſa erat. Alij enim, qui expeditionem uniuerſorum ſine multis populorum noſtrorũ calamitatibus, accidere poſſe minimè ſperarent, numerandũ pro rata parte ab omnibus putabant: nõ ſemper quidem eadem quantitate, ſed tamen ſemper pro ratione redituum uniuſcuiuſq;, quemadmodum neceſsitas Reip. poſtulare uideretur: atq; inde ſtipendiũ militi conducto perſoluendũ. Alij, qui inſolentiæ equitum obſiſti, eos'que in debito officio contineri poſſe putarent, nihil numerato opus eſſe dicebant: ſed unicuiq; pro modo prouentuum, certum equitum peditum'ue numerum imperandum. Qui quidem equites ac pedites, uel omnes unà, ſi ingens hoſtium impetus eſſet reprimendus, progrederentur in aciem: uel ſi leuiores impreſsiones (quales ſunt iſtæ anniuerſariæ Scytharum) auertendæ, certa equitum peditumq; pars. Ad quam rem municipia omnia harũ prouinciarum in ſeptẽ uel octo partes (quæ uel tribus, uel alio quouis nomine appellarentur) diſtribuẽda eſſent, ut ſingulę annuo tempore bellica munia ſuſtinerent: & anno exeunte, in locũ priorũ ſequentes uenirent: atq; ita, unis alijs ſuccedentibus, in orbẽ belli uices per omnes tribus irent, & redirent. Haberent etiam ſingulæ tribus Palatinum unũ, plures'ue, qui duces eſſent illarum: cum quidẽ ueteribus inſtitutis Palatini municipiorum, duces ſint in bello. Quotenæ autẽ redituũ ſeu marcæ noſtrates, ſeu floreni reſpondere debeãt equiti uni: unde etiam pedites deſignãdi ſint, an ex ijs quorum annui reditus numerũ non aſſequantur pro equite conſignandum, an uerò aliunde, res eſt multæ deliberationis, nec niſi Senatuſconſulto definienda. Ea uerò ratio bellandi, ſi ad effectum deduceretur, neq; admodum grauis eſſet, & commoditates Reipub. multas afferret. Nam & iuuenes exercitatiores, & patres eorum ad arma omnis generis, equos, currus, & cętera bello neceſſaria paranda ſolicitiores redderet: & una tribu militante, alias domi quieſcere ſineret: omnes'que & à luxu auocaret, & expectatione ordinis uicis ſuæ ſuſpenſos, negotijsq; intentos teneret. Nam alij quidem cogerẽtur ipſi in hoſtẽ ire; ut qui ſunt ordinis equeſtris,

cuius

cuius hoc munus est proprium. Alij uerò, etsi non irent ipsi, tamen pro se equites peditesq́ mitterent: ut Rex, & sacerdotes. Quorum ille, in omnes Reip. partes intentus, diu ab ea abesse nequit, nec nisi in expeditionibus uniuersorū esse consueuit. isti, ne in his quidē: sacris enim uacantes, arma horrentia Martis tractare nequeunt. Quo magis curare illos deceret, ut tales pro se uicarios darent Reip. qui illi aduersus hostē utilē operam nauare & possent & uellēt. Si quis uicariorū non eam quam deberet Reipub. operā præstitisset, cōtra Remp. fecisse iudicandus, & pœna constituta esset puniendus. Et hæc quidē belli gerēdi ratio annis superioribus aliquoties in Senatu tractata est. quæ cùm apta sit & percōmoda huic Reip. nunquā ab armis cōquiescenti, mirū est quamobrē sit repudiata. Sed quod culpa seu temporū seu hominū omissum est, posset adhuc publico ordinū consensu sarciri. Cuius rei frequentibus municipiorū legatis in conuentu initia nonnulla ponerentur. Qui enim ad conuentus mittuntur, possent singuli de numero & equitū & peditum dicere suorū municipiorum. Ad quam rem & Palatinorum, & Castellanorū, & præfectorum, & aliorū qui non imperiti rerum eius de quo ageretur municipij essent, sentētiæ accederent: ita ut paruus error accideret, hac ratione ineunda. Sed longè exactius res agerēt per eos qui publicè deligerentur, ut ipsi accederent singulorū possessiones, suis oculis omnia lustrarent, aut etiam narratione aliorū discerent, eaq́ omnia in tabulas inferrēt, ac tandē in conuentu uniuersorum proponerent. Iam commodū, quod ex censu accederet, illud certè est minimè cōtemnendū, quòd seu numerandū esset, seu miles mittendus, non facilè in Rempub. fraus aliqua admitteretur. Est qui possessionum suarum nomine, tenetur cum centum equitibus expeditioni interesse. Is fortè uniuersum suum comitatum conflauit ex ijs, quorum singuli ex suis possessionibus uno equo militare debent. Ac nostris quidem moribus, totum illum comitatum, hoc est nonagintanouē equites, nō opus esset separatim facere sumptum in expeditionē. Simul enim unusquisq́ illorum duas sustineret personas: simul & in asseclis illius, cui operam suam locasset, haberetur: & suum munus sustineret, quod Reip. ex possessionibus propriè deberet. An uerò Respub. ad hunc modum non insigniter fraudatur, dum pro 199 equitibus, tantùm 100 in aciem educuntur? Quòd si æstimatio census fieret, non facilè numerus diminueretur uel militum, uel pecuniarū, quas quisq́ ex fundis reditibus'ue Reipub. deberet. Hæc de censu, atq; adeò de duabus rationibus bellandi. Dicamus de tertia.

4 Erat enim non nemo, qui quasi montem pietatis extruēdū è Repub. esse putaret. Sic enim symbola uocabat, seu pecuniam, quæ ab omnibus pro modo facultatum semel quidē iusto numero conijceretur, deinde quotannis nonnullo etiam supplemen-

plemento augeretur. Sed & hæc ratio, & aliæ quas narraui, quoties propositæ, toties etiam reiectæ sunt. Mira enim sunt nostræ gentis ingenia: quæ consilia noua & inaudita, quantumuis honesta sint & utilia, tamen omnino respuat. Semper igitur ad conuentus generales recurritur. illi maximo omnium ordinum concursu agitantur: sumptus maximi in eis exercētur: bona temporis pars conuiuijs extrahitur: postremò colonis & oppidanis pecunia imperatur. Hic finis, hæc meta solet esse consultationum omnium. ad hanc ubi peruentum est, iam neque causis audiendis, neq; legibus emendandis magnopere studetur. Etsi autē, ut dixi, difficile est nostros homines ad aliam rationem, quàm quæ hactenus usurpata est, inducere: tamen quia duas iam ostendi, explicabo & hanc tertiam, si fortè uel temporibus uel uoluntate adduci poterimus, ut aliquam illarum amplectamur. Montem pietatis, sicuti ego accepi, clarissimus & sapiētissimus uir IOANNES LASCIVS, religionis & Reip. nostræ princeps, quodam in conuētu Petricouię habito, ad hunc modum erigendum censebat, ut quasdam uocaret summas primarias, alias secundarias, nonnullas tertiarias. Primarias dimidijs fructibus æstimabat, quas semel tantùm numerari satis esse iudicabat: cōputatis quidem in fructibus, & censibus pecuniarijs, & agrorum emolumentis. Secundarias, ex uigesimis redituum partibus conficiebat: quas omni anno solui uolebat. Tertiariæ fortuitæ essent, de quibus infrà dicemus, primarijs & secundarijs constitutis. Et quamuis nec primariæ nec secundariæ constitui possent, nisi reditibus singulorū æstimatis: adeò uix quicquam sanciri potest ad perpetuitatem, nisi primùm censu constituto: sed quoniam primariæ non nisi semel soluendæ essent, non desperabat Lascius, omnes Reipub. amantes ea bonitate fore, ut libenter & prolixè eas soluerent, sine fortunarum & bonorū suorū exacta æstimatione. Si fortè propter difficultatem numariam arduum esse uideretur, ut tota summa primaria simul numeraretur: credebat tamen, sine magna molestia biennio, uel ad summum triennio numeratum iri & à Rege, & ab omnibus possessiones perpetuas habentibus, atque adeò omnibus Ecclesiastici ordinis uiris, ijs quidem qui beneficia sacerdotalia perpetua perciperent. Eximendos enim hoc numero putabat eos, qui anno uertente quasi motoriam fabulam agere, ac præsidum suorum uoluntate loco cedere cogantur. Sed qui sacerdotijs gaudent perpetuis, ab his pro facultatum uniuscuiusque sacerdotij & redituum ratione (eorum quidem qui ex agris, censibus, proueniunt) & primarias & secundarias summas numerandum esse. Idē & de principibus profanis, & de equestris ordinis uiris, possessiones agrorum & census alios habentibus, intelligendum esse censebat. Hæc erat de monte pietatis Lascij sententia. Quæ in eo

quòd primariam summam semel tãtùm numerari satis esse dicebat, ea interpretatione explicanda uidetur, ut quisq; bonorum aliquorum possessor semel in uita sua soluat: in cuius locum qui succedat, semel etiam in uita soluat. & sic de alijs in priorum loca succedentibus intelligendum. Nam si in possessiones bonorum ecclesiæ uenientes, singuli pro se numerant aliquid uel Papæ, uel alijs pontificibus: certè æquum est, ut omnes, aliquas possessiones adeuntes, numerẽt Reip. cuius totum hoc est, quod inter multos nomine uel hæreditatis uel meritorũ diuisum est. Nõ erit aũt difficile, Ecclesiasticos homines ad cõtribuendũ inducere, si, quemadmodũ Rom. Pontifici pensiones ob sacerdotia adepta, ita Reip. eandẽ ob causam pecuniã, quã diximus, soluere essent deuincti. Quis enĩ est, qui non libẽter uel integros anni unius prouentus semel in uita sua numeret, ut deinceps, uita suppetente, eis fruatur? Ergo qui in sacerdotium aliquod uenire uellet, hoc nexu in primis obligaretur. Ne autem aliquid fraudis admitteretur contribuendo, sacerdotiorum omniũ indices (regestra uocant) iussu lociordinariorũ scriberentur: & uel ad synodos ecclesiasticas, uel ad conuentũ uniuersorũ perferrẽtur: eorumq; sacerdotiorũ ęstimatiões per possessores, legitimè citatos, fierent, ac in tabulas publicas referrentur, ut tandem secundum eas solutiones fierent. Lex etiam poneretur, ut qui falsæ æstimationis conuictus esset, is & periurus iudicaretur, & sacerdotio priuaretur. Ac ne tanta liberalitas sacerdotibus fraudi esset, uiolatores rerum sacerdotalium grauibus pœnis punirentur: primùm quintupli (loquimur enim exempli causa) solutione, deinde decupli, postremò exilio. Ex bonis autẽ exulis solutio fieret iniuriam passo: reliquum monti pietatis addiceretur. Si uiolator, nõ tantùm haberet rerum, ut ex eis damnum sarciri posset: hic ad præsidem loci delatus, ipsius sumptu & labore quæreretur: & uel in carcerem conijceretur, uel seruituti eius qui damno affectus sit addiceretur, uel alijs pœnis subijceretur. Præses id non faciens, prefectura priuaretur, ac contra Rempublicam fecisse iudicaretur. Quòd si homines ecclesiastici, quibus immunitates legibus ac moribus nostris datæ sunt, tanta liberalitate utentur erga Remp. quid tandem facere cõuenit homines profanos? quorũ defensio Reip. est propria, qui bonorũ suorũ certos habẽt hæredes, qui priuilegijs multis donati sunt à Republica. Certè contribuente una parte, alias iactare aliquas libertates iniquum est. Omnes uehimur quasi una naui Reipublicę. Vno mẽbro corporis laborante, alijs uita iucunda esse nequit. Hoste etiam, quem Deus auertat, grassante, eodem in periculo sunt bona omnium, tum profanorum, tum sacris initiatorum. Haud scio an in numerũ contribuentiũ ad modũ iam dictũ ascribẽdi sint ciues & oppidani, agros colẽtes. Nam colonos quidẽ, quos Cmethones

uocamus,

uocamus, omnino excipiẽdos puto: qui & quotannis numerẽt dominis suis, & labores omni die ferant. Maximi certè & perennes ex eis percipiuntur fructus: uixq́; alio quàm mancipiorum aut bestiarum loco habentur. Et ratio igitur & æquitas suadet, ut qui uix aliquando respirent ab oneribus, respirent tandem ab hoc tributi genere. Sed de oppidanis & ciuibus agros posside̅tibus quid dicemus? Haud equidem puto singulorum tãtas esse possessiones, ut primariæ summæ conficiendæ multum addere possint: ex quibus nimirum uix ipsi se cum familia in annum alere ualeant. Deinde in moribus multorum esse, ut sępe agros uendant, & alij ueniant in alias possessiones, in aperto est. Neque uideo, qui uelit primariam numerare summam de agro, quem sit altero aut tertio pòst anno uenditurus. Puto igitur satis esse, ut omnium iugeribus æstimatis, dent singuli oppidani agros possidentes, pro rata parte, quotannis ad secundariã summam conficiendã, singuli scilicet fructuum annuorũ partẽ uigesimam. Idem de equitum possessionibus censeo, colonis, seu (ut nunc loquimur) cmethonibus carentibus. De mercatorib. opificibus, cauponibus, qui fundos nullos habent, sed rem quærunt artibus suis, difficile potest certi aliquid statui. Omnino res committenda uidetur ciuitatũ magistratibus: ut qui res & artes ciuium suorum in conspectu habent, modum & rationem illis quotannis præscribant, quantum Reip. soluendum sit. Vidi in quibusdam Rebuspublicis obseruari, ut mercatores & opifices magnum arte sua facientes quæstum, quantum quisque lucri haberet, iureiurando profiteretur. qui quidem mos cur improbãdus sit, nihil uideo. Imò aratores quoq́;, quin iugera sationum suarum (si necesse sit) iureiurando profiteantur, nihil causæ uideo. Mercatorum quidem & opificum capita mercium non possunt sine iactura fortunarum suarũ diminui. Eodem enim numero, quo fundi agrorum, habenda sunt. & quemadmodum aratores, non fundos ipsos, sed fructus ex fundis prouenientes, seu pecuniam pro illis contribuunt: ita capita mercium salua & integra mercatoribus permittenda sunt. tributum uerò ex lucro, tanquam fructu (quod iureiurando profitẽdum diximus) imponendum illis est. Caupones, qui in pagis sunt, nescio cui rectius cõmittantur quàm dominis suis. Opifices uagi, qui certas sedes non habent: institores item, qui uix arte sua sese sustentant, liberi sint ab omni onere soluendi. Quod de oppidanis, mercatoribus, opificibus, cauponibus hîc dictum est, id ad duas priores bellandi rationes (si alterutra illarum probaretur) transferri posset. omnis enim summa ab his omnibus cõgesta, uel ad belli usum, uel ad aliam Reip. commoditatem cõuerteretur. Quæ quidem summa nõ mediocriter augeretur, si Pontifex Rom. annatas à nostris episcopis alijsq́; presbyteris solui solitas, nostræ

 Reipub.

Reip. donaret. Nisi fortè annatis à Pontifice Rom. remissis, non iã separatim Reip. soluẽdę essent: sed in summa, quã ab episcopis diximus numerandã, includẽdę. Huc etiã iure optimo referendę essent hęreditates, & possessiones caducæ & uacuæ: bonaq́ omnia, testamẽto uel intestato à quouis tũ ecclesiastici tũ secularis ordinis homine relicta, quæ ad neminẽ lege perueniãt. Iã pecunia omnis mulctatitia, quã quorũuis criminũ rei peracti morib. legeq́ soluũt, nescio na rectius aliquò referat (ea quidẽ excepta quę ei qui lęsus sit debet) q̃ in hoc Reipub. ærarium: unde & defensio paretur, & alijs necessitatibus pub. prouideatur. De extruendo monte pietatis, quem si placet fiscum Reip. appellemus, satis ut arbitror dictum est. Nunc quis eius fructus, qui locus, qui custodes. Locus tanti thesauri sit omnium munitissimus, & à finibus hostium remotissimus. Ego prę arce Cracouiensi nullum uideo aptiorem. nam & munitissima est, & frequentissima. Nisi fortè cautiorem Reip. hunc thesaurum fore putamus, si alio quàm uel regius uel ecclesię thesaurus loco asseruaretur. minus enim damni fore, si unus horum, quàm si omnes simul eodẽ loco repositi, in discrimen adducerentur. Hæc si ratio habenda est, non mihi displiceret arx Petricouiẽsis, si frequẽtior esset: aut certè ecclesia ipsa Petricouiensis, quæ sita est in maiore populi frequentia. Sed spero facilè locũ, uel si nouus extruendus esset, inuentum iri, si primùm de ipso monte inter omnes cõueniret. Diximus aũt in Secundo libro, de templo pro iudicibus generalibus cõstruẽdo. Proximè illud tẽplũ esset amplũ ædificiũ, cuius inferior pars haberet parietes lateritios, eosq́ fornicatos. Ea dedicaret̃ huiusmodi mõti pietatis. superior iudicibus cõsecraretur, ad ius dicẽdũ, & suũ cuiq́ tribuendũ. Qui quidem fiscus, ut tutus foret Reip. sanciendum esset, ne quid, nisi conuentus authoritate, ex eo alicui daretur. Eius custodes tres essent, qui Fisci præfecti appellarentur: unus maioris, alter minoris Poloniæ, tertius regis authoritate designaretur. In his unus, minimùm, ordinis Ecclesiastici fieret: iurati quidem omnes. Qui pecuniam omnem, datis & acceptis hincinde syngraphis, tum acciperent, numerarent, in fiscum inferrent: tum exponerent. Rationes tum accepti tum dati omni anno in conuentu, uel coram ijs qui publicè designarentur, ederent omnes quidem unà. Hoc que disertè cauendum esset, ne quid præfectis, in dando præsertim & accipiendo seorsim, sed omnibus coniunctim facere liceret. Qui pecuniam huiusmodi conquirerẽt, ac ad fiscũ afferrent, quæstores nõ ineptè uocarent̃: quos & ipsos certos ac iuratos esse conueniret. Atq́ hi syngraphas præfectorum fisci, uicissim præfecti quæstorũ ad fidẽ mutuò faciendam in conuentu apud designatos rationibus conferendis exhiberent. Vnde constaret de pecunia tum accepta, tum expensa, tum reliqua. Præfectos fisci ad

eum

eum locũ ubi asseruaretur, ædes habere conueniret. Nunc quis fructus fisci seu montis eiusmodi esse posit, uideamus. Ille uerò permagnus fuerit, quòd futurus esset tanquam belli neruus, aduersus omnem hostẽ. Aduersus Scytharũ quidem latrocinia, sperarem nunquam exhaustum iri: aduersus alios, aut sufficeret, aut maximo esset adiumento. Est autẽ hoc rebus gerendis pernecessariũ, pecuniam in numerato habere. difficulter enim, cum opus est, conquiritur. & tum exercitus uel serius conscribuntur, uel citius quàm oporteat, dimittuntur: multæq; occasiones pretermittuntur rei bene gerendæ. Iam nullius fortunæ perinde atterentur dimidijs fructuum partibus semel in uita, uigesimis autẽ quotannis numerandis, quàm si semel, hoste potentisimo imminente, effundendæ, & quasi euertendæ essent. Ex eodem thesauro iudicibus generalibus, de quibus in Secundo libro diximus, milleni duceni floreni pecuniarũ in annum: custodibus autem fisci, treceni numerandi essent, in res necessarias. De cæteris iudicum uitæ necesitatibus, eodem in libro Secundo dictum est. Hoc etiam thesauro ita constituto, colonos & Cmethones nostros seruitute ista perpetua liberaremus. Hunc uerò fructum non certè in postremis numeremus: atq; haud scio an sit omnium longè maximus. Videre licet uitam colonorum haud dissimilem uitæ mancipiorum: terræ & uomeri affixi sunt perpetuò: totos dies uel sibi ipsis, uel dominis laborant. Multis uix panis in medium annum sufficit: reliquo anni tempore agunt uitam miserrimam. Qui ditiores sunt, hi multis iniurijs sunt opportuni: multas habent artes mali domini, eos deglubendi. nec enim Cmethoni de domino suo apud aliquem queri, nec eum in ius uocare licet. Numerant quotannis & dominis & presbyteris. Si quis à tributo annus est uacuus (quod ætate nostra aliquoties accidit) tamen expeditionis bellicæ prætextu, dominis suis sæpe numerare coguntur. ita nomen tantum numerandi eis mutatur: res non mutatur. Haud scio an seruitus Aegyptiaca maior fuerit, hac Cmethonum seruitute. An igitur non putamus rem humanisimam & æquisimam esse, ut uel hoc onere tributi soluendi liberentur? Ministros, qui in annũ operas suas nobis locauerunt, ita tractamus, ut & cibũ, & uestẽ, & pecuniam illis largiamur: illi uerò nec nobis, nec Reip. hoc nomine pendere coguntur. Quid autẽ Cmethones sunt aliud, quàm ministri perpetui, cum liberis & familia sua? an non satis habent, perpetuos labores ferre? quotannis & dominis numerare, & presbyteris decimare? Profectò & æquitas uiolatur, & ab humanitate multum disceditur, dum & hæc necesitas defendendę Reip. illis imponitur. Quis enim ignorat, supra ætatem & memoriã nostram has regiones omnes ab illis defendi esse cœptas? nam quid interest, defendant per seipsos Remp. an ijs numerẽt qui defendãt?

Quòd si id Reip. omni iure debuissent, an non satis iam functi officio uideri posSint? an non adhuc tēpus sit meritis illorum uicē reddere? Atqui hoc est ordinis equestris, qui prærogatiuis honorum adipiscēdorum in Rep. gaudent, qui possesSiones amplas posSidēt, ut uel ipsi Rempub. ab hoste defendant, uel ijs numerēt qui sint defensuri, hancq́ gratiam de tot beneficijs Reipub. referant. Quod quidem factu illis non esset difficile, si quem luxui modum præstituere uellent. Quantū enim uidemus ab illis impendi in uestes preciosas, in conuiuia, in aureas torques? His rebus & gratiam quærunt, & magnificentiam apud uulgum ostentant. Vtinam isti qui nouorum tributorum solent authores esse, sumptuarias leges condi procurent. Etenim si sumptibus non necessarijs pepercerimus, erit unde sumptus necessarios Reipublicæ suppeditemus. Ego quidem ita existimo, maiorem & diuturniorem fructum capturam Rempublicam ex defensione ad eum modum constituta, quàm ex Cmethonum tributis quantumuis magnis: Deumq́ opt. max. facturum, ut temporibus aduersis ipse sit liberator & protector noster. quemadmodum Dauid rex & propheta testatur inquiēs: Bea-
" tus uir qui intelligit super egenum & pauperem, in die mala libera-
" bit eum Dominus. Quibus igitur pollicitationibus ad misericordiam egenis & pauperibus colonis tribuendam accendi possumus, si his diuinis beatitudinis & liberationis in die mala futuræ non accendimur? An non putamus fore, ut si in illos duriores esse pergamus, pro beatitudine maledictio nobis & ira Dei immineat, nullus'que in die mala nobis misericordiæ locus relinquatur? Magnus igitur fructus putandus est montis, quem diximus, pietatis, si per hunc Cmethones nostros à seruitute ista liberauerimus. Addamus Quartum fructum, & ipsum non contemnendum: ut si fortè Respublica in pręsentia uel non egeret defensione, uel thesauros haberet abundātes, possent inde ciues (quo nomine intelligo omnes qui manent unà in hac Republica, sintq́ eius quasi membra) mutui nomine sumere, quantum quisque uel pignoribus uel fideiussoribus cauere posset. Deberet autem mutuatarius à centenario florenorum in annos singulos quatuor aut quinque florenos, seu minus, reditus uice, numerare: quæ pecunia omnis adiungeretur monti pietatis. & hæ summæ Tertiariæ uocarentur. Sed cautio sit idonea de summa mutuo data: cuius prior ratio haberetur in exigendo, quàm aliarum cautionum priuatis hominibus datarum. debent enim publicæ res præponi priuatorum. Ne liceat rem pignori Reipublicæ datam diuendere. Si quis eam emit, suo damno emit. omnis enim summa ex pignore resarciri debet. atq́ hoc etiam à mutuatario cauendum est, ut ad necesSitatem Reipublicę uel summam mox ipse soluat, uel ex pignoribus eam repeti ius fas'que sit. Iam

quòd

quòd quæstores nonnulli tributorum usitatorum præstricti sunt sæpe grauibus suspicionibus uel auaritiæ, uel perfidiæ, uel expilationis iniustæ, sperarem equidem suspicionibus eiusmodi nullum deinceps locum fore, si & qui summas afferrent ad montem pietatis, & qui acciperent, fide & tabulis signatis agerent omnia. Profectò in municipijs seu territorijs, uel ut hodie loquimur, Palatinatibus singulis, necesse est suspicionis fugiendæ causa duos esse quæstores iuratos: qui coniuncta manu & pecuniam exigerent, & chirographa subscriberent: ita quidem, ut neuter sine altero quicquam ageret: diligentiores essent, & maiore fide agerēt omnia, cùm sibi mutuò conscij essent, rerum à se unà administratarum. Eadem fide & diligētia præditi esse debent custodes, de quibus suprà diximus, montis pietatis: qui & ærarij prefecti dici possent, ad quos chirographa unà cum pecunijs collectis à municipalibus quæstoribus afferri deberent, & ab istis ad municipales alia: ut cùm ad rationes conferendas uentū esset, utraq; chirographa utrisq; testimonio esse possent. Et id quidem in omni solutione & exactione perutile fuerit, ut & qui dat, & qui accipit, testentur id chirographis mutuis utrinq; datis: quæ iureiurando utriq; ad ærarium referrēt. Hoc modo nunquā aut uix posset fraus committi pecunijs exigendis, & recipiēdis. Et hæc quidem de monte pietatis, seu ærario: deq; alijs defendendæ Reip. rationibus. quas in Senatu aliquoties propositas & tractatas scio: sed nunquam usurpatas, nemo ignorat.

CAPUT XIII.

Et soluendum tributum Reipublicæ causa imperatum: & à principibus sine causa non imperandum.

TRibutū & uectigal Reipub. causa imperatū quisq; soluere debet, nō tātùm pœnę magistratus fugiendæ causa: sed etiā, ut ait Paulus, propter cōscientiā. Non enim defensio Reip. fieri potest sine magnis sumptibus & præsidijs. ideo Paulus & tributa & uectigalia pēdi, & onera publica subire iubet: subiectionisq; necessitatem grauissimis uerbis auget, dum ait, oportere nos subditos esse non solum propter iram, uerùm etiam propter conscientiam. Omnia igitur legitima belli munera, quę à magistratu iniungunt̄, obeunda sunt subditis, si Dei offensionem uitare, pœnasq; grauissimas fugere uelint. Sed tamē magistratus ipsi uideāt, ne abutantur ijs quę Reip. causa data sunt. Propterea enim Paulus dandū esse affirmat, ut principes debitū Reipub. munus expleant. Qui igitur absumant, aut aliò conuertant tributa quàm necesse sit, ij tāquam populi sanguinem sugere: qui uerò sine causa ea imperēt, ij rapacitatis ac tyrannidis uitio se contaminare putandi sunt.

 Adda-

CAPVT XIIII.

Prouinciæ omnes uni principi subiectæ, eodē modo uel contribuant, uel militent.

ADDAMVS huc, quod etiā in multis conuentibus actū est, è Repub. maximè esse, ut non tantùm municipia Poloniæ, sed & prouinciæ aliæ quæ regno coniunctæ sunt, ad eandem rationem uel tribuendi uel militandi adducantur. Facilius coniunctis uiribus communem hostem repellemus, q̃ si ijsdē dispersis, alij ferant onera, alij ociosi alienæ calamitatis sint spectatores. Omnes uehimur quasi una Reipub. naui: eam nos aduersus omnem tempestatem defendere communibus uiribus æquum est. Nam si te cessante nauis in discrimen ueniat, tu reus eris naufragij. Immunitates uerò munerum in publica calamitate iactare, astutorum hominum est, & omnia ad suam utilitatem conferentium: atq; haud scio, an etiam alienum malū expectantium. Relictus est Hercules ab Argonautis, cùm Colchum pro aureo uellere cum eis petēdo, labores nauticos, prętextu excellētię quasi priuilegij cuiusdā, ferre cum illis cōmuniter nollet. Deserēdi & isti essent in periculis, qui per speciem priuilegiorum communes operas nauare nolunt Reipub. defendendæ. Prudentiæ est, uidere an quæ prouinciæ ab ijs locis ubi bellum gerendum sit, ita remotæ sunt, ut magis sit è Repub. illas contribuere, q̃ militem à se longis terrarū interuallis mittere: qui & proficiscendo incommodaret locis per quæ iter faceret: & ad locum belli ueniendo, de uiæ longinquitate ineptus redderetur tractandis armis. Illud difficile est statuere, bonum ciuem esse, qui alijs de summa Reipub. periclitātibus, ipse cum posset, nec militare uellet, nec in commune quicquam conferre.

Arist. Polit. 5.

CAPVT XV.

Parta uictoria quid agendum.

PARTA uictoria, si forè cæsis fugatisq; hostib. prouinciā eorum nolimus occupare, agendū est de pacis cōditionibus cū uictis: cōfœderationesq; tales faciēdæ, ut ne illis renouare bellū unquā liceat. Et quēadmodū Virgilius apes à prælio & ludo inani retrahere iubet hac ratione, — *Tu regibus alas*
Eripe, non illis quisquam cunctantibus altum
Ire iter, aut castris audebit uellere signa.

Ita uictori faciendum, ut potestatem cùm uictis omnibus, tum præcipuè eorū ductoribus adimat belli faciendi. Igitur & sumptus belli ab eis exigendi sunt: & obsides accipiendi: & mulcta indicenda: & tributa auxiliaq; contra hostes nostros, si quando usus sit, imperanda. Quòd si prouinciam hostium occupare licebit, tum consilium capiendum de ea uel alicui committenda, qui sit perpetua nobiscum

scum amicitia coniunctus: uel à nobis seruanda & retinenda. Verè dictum est à Poeta:

Non minor est uirtus, quàm quærere, parta tueri.

Itaq; si prouincia retineri non posit sine maximis difficultatibus ac sumptibus, qui ex ea nunquã sarciri posint, potius uel ipsis uictis, uel alij cupiam, cuius fides & amicitia nobis sit perspecta, certis legibus & conditionibus committenda est. At si prouinciam eiusmodi ditionis & imperij nostri facere, rationibus Rei'que publicæ nostræ conducat: utpote quæ & suis impensis se tueri queat, & ad res nostras opportunitates multas habeat: tunc quidem ut eam pacatam, incolas'q; nobis non infestos habeamus, de ea legibus & moribus constituenda, consilium iniri oportet: & de ipsis incolis tũ placandis, tum in officio continendis: quibus homines tui, quibus maximè fidas, præficiãtur, penes quos summa rerum existat. Neq; inde discedendũ, nisi præsidijs relictis: quę tãdiu illic habenda sunt, q̃ diu est metus uel rebellionis ab incolis, uel impresionis à proscriptis & uicinis populis. Quoniã uerò milites & sumptui sunt Reipub. & odio, propter uitæ intemperantiã, libidines'q;: nemo'q; nisi in summo discrimine, eorũ requirat operas: deinde in regione, in qua domiciliũ non habẽt constitutũ, ita uiuunt, tãquã altero die discessuri: atq; de rebus, quas in bello acquisiuissent, exportandis, semper cogitant: ideo ut prouincia liberetur multis malis, incolis etiam pręcidatur occasio moliendi aliquid mali aduersum nos: non incommodum fuerit, domicilia ipsis militibus, illis in locis ubi opera eorum sit necessaria, donare: certos agrorum modos asignare, ubi & uxores ducant, & familiam alant, & sint patres familiâs. Non erunt nec odio nec oneri tanto ei prouinciæ, cuius incolæ facti fuerint: prouinciam'q; ipsam pacatiorem indies efficient sua præsentia, conuictu, comitate, humanitate, cæteris'q; uirtutibus exercendis. Sed tamen nihil militibus concedẽdum est, cum incolarum iniuria. Hoc fiet, si uel uxores cum posesionibus eis concedantur: uel fundi uacui, loca'q; ad ædificandum asignentur: uel, si id minus fieri posit, translatis in tuam Remp. hominib. prouincialibus cum omni familia, ubi eis domus & agri concedantur: eorum'q; fundis, domibus, agris ijs concesis qui prouinciã tueantur, salutem'q; & dignitatẽ nostram defendant. Interea cum incolis agendũ, ut id quicquid molesti eis uideatur, boni consulant: rationes prouinciæ egere talibus præsidijs: nec ab externis hominibus, nec à seditiosis ciuibus Remp. aliter defendi posse: fore tamẽ, ut cùm res pacatiores fore uidebuntur, præsidia omnia deducant. Sed ne plura. Quæ in tua Rep. tam domi q̃ foris, & pacis & belli tẽpore, curãda agẽda'q; superioribus libris diximus, eadem omnia in prouincia per te parta agẽda sunt. Incolę beneuolẽtiam tuam Principis cognoscant. Sentiant

tiant te patrem suum esse, & pastorē: idq́ & iure dicēdo, & iniurijs uindicandis, & omnibus quæ Reip. necessaria sint exercendis. Præfecturis & magistratibus prouinciæ illos ornato: ad militiā, cùm fides eorum erit perspecta, adiungito: aliáq́ munera, quę tutò possis, cum illis communicato. Hoc modo animos eorum tibi deuincies, ac in partes tuas pertrahes. Et hæc cum incolis. Cum uicinis autē populis fœdera ineunda sunt. Cum proscriptis, qui uelint supplices esse, ita agendum, ut mulcta eis pro delicti qualitate irrogata, recipiantur in gratiam. Nisi fortè delictum tale est, ut nullo modo in Remp. recipi possint. Sin minus, recipiendi sunt. Reddes tibi eos hoc modo ex inimicis amicos, & multorum tibi studia conciliabis. Omnino & inter arma clementiæ debet esse locus: quatenus quidē natura & conditio belli ferre possit. Post partam uerò uictoriā, punitis ijs qui authores belli in te fuere, in reliquos humanitas omnis exercenda est. Quid quæso homini ab homine accidere crudelius potest, q̃ si res illius adimat, in seruitutē eum redigat, uitā ei eripiat? Si uictor igitur nec rebus, nec libertate, nec uita hominū uiolanda, potest fungi suo, hoc est, ueri principis, atq́ adeò patris & pastoris officio: quid tandem causæ est, quo minus humanitate & omni clementia utatur in uictos? hoc est, in fratres suos, seu errore, seu temeritate, seu superbia, seu quouis uitio lapsos. CHRISTI, illius mortis & inferni uictoris, uox est, qua iubemur ignoscere alijs, quemadmodū nobis uelimus ignosci. Vbi igit̃ locus est maior ignoscentiæ, humanitati, clementiæ? præsertim cum populos in fide & obseruātia cōtinere diu non queas, nisi clemētia. Malus em̄ est (ait Orator, & idem Philosophus, Senator, & Imperator) diuturnitatis custos, metus: contrà, beneuolentia fidelis est uel ad perpetuitatem.

CAPUT XVI.

Epilogus, ubi causæ belli iusti repetuntur: & exhortatio ad pœnitētiam scelerū.

HACTENUS à nobis exposita sunt, quæ ante bellū, quæ in bello, quæ post bellū gerenda uideantur. Consilia scilicet, quæ ad pacē cum dignitate tuendam pertineant, uel exquirimus, uel ab alijs data narramus: honesta quidē, ut nobis uidētur, & laudabilia: successum uerò à summo & præpotenti Deo petimus, sine cuius ope nullæ uires quantumuis magnæ, nulla cōsilia quantumuis bona nobis proderunt. Itaq́ & hoc curandum est, ut omnia bello necessaria conquiramus & apparemus: id quod à sanctissimis uiris, qui præerant Rebuspub. factitatū animaduertimus: & Deum supplicissimè rogemus, ut adiuuet conatus nostros. Ergo & cum Deo redeundū est in gratiā, & habenda iusta bellandi causa. Non nos incendant ad bellum cupiditates uel gloriæ, uel finium propagandorum. Iustissima belli causa fuerit, iniurias propulsare,

pulsare, populosq́ue nostros ab hoste tueri. Sed ad hæc accedat uitæ & morũ nostrorum emendatio: sine qua difficile dictu est, ut sperare quis possit uictoriam. Inuitus facio, ut in exemplum proponam uicinum nobis & socium regnũ Hungariæ: sed quia & ipsum notissimum est omnibus, & res in eo gestæ à memoria nostra remotæ non sunt, ideo spero mihi hanc ueniam datum iri, si breuiter de eo dixero. Erat regnum illud & uetustate nobilissimum, & bellicis laudibus clarissimum, & auro argentoq́ue ditissimũ, & omni armentorum genere locupletissimum, & uini frugumq́ue prouẽtu fertilissimum. Quid igitur in eo regno deerat ad uitam beatè fœliciterq́ue degẽdam? Habuit regem memoria nostra sanctissimũ Vladislaũ, regis nostri Sigismundi patris tui germanum: habuit postea Ludouicum, tuum (rex Sigismunde secunde) patruelem fratrem. Ab utroq́ue bella gesta sunt cum Turcis, iustissima illa quidem, ut ego arbitror. nam & iniurias ultum ibant, & populos suos ditionesq́ue tuebantur. Verùm quia peccata Hungariæ (sic enim dicendum est) exundauerant, ideo uicta est, & optima eius pars ab hoste occupata. Quid igitur? an Turcica fortitudine? Ego quidem ita arbitror. Sed idem ipse affirmare ausim, Deum fuisse, qui fortitudinem Turcarum in populum suum excitauerit: qui illos ad uindicanda scelera populi sui euocauerit: qui & arcus tetenderit, & sagittas exacuerit: & ungulas equorum ut silicem, & rotas quasi impetum tempestatis, & rugitum eorum tanquam leonum formidabilem effecerit. Cur enim non eodem modo de hoc mihi loqui fas sit, quo Deus (ut refert Esaias, diuinus uates) loquitur, in Iudæos Nabuchodonozorem missurus? Quòd si Deus Nabuchodonozorẽ seruũ suũ uocat, quo duce Iudæos profligauerit: an non uocabit Turcam seruum suũ, per quẽ Hungaros punierit? O quàm dolenter hæc à me dicuntur. Sed audiamus cætera. Post Ludouici interitum, duo reges (liceat mihi quæso de his & loqui & sententiã ferre, quæ sint exemplo nobis cęterisq́ue monarchis) duo igit̃ reges de Hungarię regno contẽdere, bellaq́ue gerere cœperũt: alter à principib. Christianis desertus, in fidem ac clientelã Turcę se contulit. at ille patronus, clientis sui amicũ primò, sociũ, fratrẽ, deinde dominũ se appellauit. Alter regũ illorũ, bella cũ Turca gessit: populos multos & ex Germania & ex alijs nationib. in Hungariã eduxit. Sed quid tandẽ effecit? Exercitus illius partim fugati, partim ꝓfligati: oppida, ciuitates arces multę, atq́ue adeò regia ipsa capta, occupata, morib. & religionibus Turcicis imbuta & infecta. Quid igit̃ putamus in causa esse uictoriæ huius Turcicæ? an nõ uidemus Turcã esse, per quẽ Deus & punit, & puniturus est peccata populi sui? Quę si nos ipsi nõ punierimus, aderit Turca seruus Dei uiuẽtis, cũ equis, curribus, arcubus, sagittis, & frameis suis, nõ aliter nos (heu horrore perfundor,
hæc

hæc referẽs) puniturus, quàm Hungaros punierit, uicinos nostros. De hoc & in querela nostra de pœna homicidij copiosè, & hîc breuiter diximus: ut earum rerum tibi, Rex, et populis tuis cogitationẽ (in qua te uersari quotidie cupio) pro mea parte inijciam. Si igitur hostem hunc à ceruicibus nostris auertere uelimus, demus operam, ut uitam nostram in melius commutemus. Etenim mores corrupti nostri, fides & officium neglectum, uita pœnitere nescia, maximum & firmissimum robur est hostis aduersus nos. Contrà, præcipua arma nostra in pœnitentia & precatione posita existimemus: quibus iram Dei placemus, & tantas calamitates à nobis propulsemus. Hoc cum erit factum, tum causæ iustitia nobis erit adiumento. Neque enim nos inferemus bellum, sed propulsabimus: neque pro ambitione aut gloria, sed pro aris, focis, liberis, uxoribus, denique pro Repub. & religione pugnabimus. Frangentur tunc uires Turcicæ, & omnium hostium. non eis proderunt artes belli, non hominum multitudo. Deo enim pro nobis pugnante, hostes omnes & diaboli ipsi cedant necesse est. Et hæc quidem de ciuili hominum societate, quæ domi moribus & legibus gubernatur, foris armis ab hoste defenditur, dicta sint. Nunc ad Ecclesiam, & cœtus sacros transeamus.

LIBRI III. DE BELLO,
FINIS.

ANDREAE FRICII Modreuij Secretarij Regij de Ecclesia liber unus.

Item,

DE SCHOLA LIBER VNVS.

Additi sunt,

DIALOGI DE VTRAQVE SPECIE COENAE DOMINI DVO.

Ad hæc,

Disputatio de uerbis Pauli 1. Corint. 1. Bonum est homini mulierem non tangere: attamen propter fornicationem unusquisq; habeat suam.

BASILEAE, PER IOANnem Oporinum.

ANDREAS FRICIUS MODREVIUS Patribus Concilium Christianum œcumenicum legitimè habituris, uiris ampliss. gratiam & pacem à Deo patre nostro, & Domino IESV CHRISTO.

Inter ea quæ ab alijs hominibus puto uos accepturos, uelim & hæc accipiatis, Patres amplissimi: quæ ego ex uarijs scriptoribus in hunc librum cõgessi, ecclesijsq́ue cùm nostris, tum alijs omnibus, muliers Euangelicæ exemplo tanquam obolum obtuli. Vobis autem, qui Ecclesiam totius orbis Christiani uerè & legitimè sitis represen taturi, non tantum offero: sed digna sint gazophylacio Ecclesiæ, nec'ne, iudicandũ permitto. Dominus, cuius negotium agitis, imbuat uos spiritu suo: scientia & uirtute augeat, ad res agendas: omniaq́ue consilia uestra gubernet, ad consociationem & salutem ecclesiarum suarum. Amen.

AVTORES, QVORVM TESTIMOnijs usi sumus, hi sunt:

Sacra Biblia.
Origenes.
Cyprianus.
Ambrosius.
Hieronymus.
Augustinus.
Saluianus.
Petrus Lombardus.
Glossa Bibliorum.
Thomas Aquinas.
Durandus.
Tho. Caetanus.
Eras. Roterodamus.
Io. Eckius.
Stephanus Uuinton.
Io. Hoffmeysterus.
Ambrosius Catharinus.
Albertus Pighius.
Alfonsus Uiruesius.
M. Antonius Flaminius.
Isidorus Clarius.
Martinus Beresius Aiala.

Canones Apostolorum.
Concilium { *Nicænum.* *Chalcedonense.* *Neocæsariense.* *Ancyranum.* }
Sexta synodus.
Gratianus.
Sextus decretalium.
Liber digestorum Iustiniani.
Codex eiusdem.
Innocentius quartus.
Pius secundus.
Io. Ant. Præpositus.
Abbas Panormitanus.
Eusebius Pamphilus.
Theodoretus.
Historia tripartita.
Baptista Mantuanus.
Cicero.
Titus Liuius.
Polydorus Urbinas.

ANDREAS FRICIVS MODREVIVS SIGISMVNDO AVGVSTO REGI POLONIÆ, *magno Duci Lithuaniæ, Russiæ, Prussiæ, Mazouiæq́; domino & hæredi* S. D.

POSTERIORES operis nostri de Republica emendanda libros, alterum de Ecclesia, alterum de Schola, prius temporum iniuria in lucem prodire uetitos, nunc Maiestati tuæ offero, clarissime Rex. Quos te spero recepturum eo animo, quo decet uirum principem, omnibus partibus Reipub. consulentem, recipere, quæcunq; ad ipsam Rempub. pertineant uel constituendam, uel emendandam. Quorum si neutrum, quod tanta re dignum esset, in nostris libris reperiretur: conatus tamen inseruiendi Reipub. magnus, nisi me fallo, reperietur: ut etiam si ob rei difficultatem minus consequar quod uolo, illud tamen me sperem consequuturum, ut me cupidissimũ esse omnes cognoscant bene merendi de Republica. Quam quidẽ cum cogitatione & scriptione nostra cõplecti uellem, non uisum est hæc duo omittere, de quibus in his postremis libris agimus: ex quibus scilicet summa perueniant commoda ad res mortalium. Quarum curationem ut suscipias Rex, tuo munere dignam, uerborum multitudine cohortandi tui causa nihil opus est: cum res ipsa, facto quid opus sit, palàm toto orbe loquatur. Turbis opinionum innumeris cunctus ferè orbis Christianus iampridem tumultuatur. Quas ipsas opiniones annis proximis, tuam in Sarmatiã sese effudisse, nemini est ignotum. Non enim iam in occulto, ut olim, sed palàm, & frequenti ordinum omnium conuentu, res religionis in controuersiam uenisse audiuimus. Vulgò homines à receptis Ecclesiæ dogmatis recedunt: nec dubitant sibi sumere de religione potestatem statuendi. Neque uerò id tam personarum ecclesiasticarum odio (exceptis ĳs qui ex bonis illorũ ditescere uelint) aut aliqua animi malitiosa affectione, ut nonnullis uidetur, faciunt, quàm grauibus & uehementibus opinionibus: quas ex uarĳs scriptis arripuerunt, & hauserunt. Qua in re illud inest incõmodi, quòd nemo est ferè qui de sua sententia ambigat: nemo, qui aliorũ sententias non improbet. Quòd nisi his maturè occurratur, quid aliud expectandum fuerit, quàm ut unitas ecclesiarum, quam à maioribus accepimus, rumpatur, & indies magis ac magis dehiscat? Vna uerò hæc ratio maiori rupturæ occurrendi, unitatiq; restituendæ esse uidetur, de qua tu summo senatus consensu dixisti, ut de tota causa ad Concilium œcumenicũ referretur.

Nam etsi ea tibi, quæ religionem nouarent, minimè probaretur: tamen noluisti tuo arbitratu ui ea tollere, cœlesti haud dubiè uoce monitus: quæ ne frumentū eradicaretur, iubet lolium usq; ad messem relinqui. Hanc igitur nos messem, Concilium œcumenicum præsenti in sermone interpretemur. Vel enim illud, uel nihil aliud, discrimen malarum & bonarum herbarū in Ecclesia facturum esse uidetur. Sed enim Concilium, ex quo tanta rerum molimina pendent, rectè & ordine ut habeatur, tuum est Rex, tuiq; similium, qui imperia terrarū obtinetis, in primis curare. Etenim si sacrosancta esse debēt omnia quæ in illo sancita erunt, quāta tandem cura, quanta diligentia, quanta prudentia adhibenda est eo celebrando: ne si quid secus quàm deceat, in eo decernatur, cogantur imperia eius iniusta alij exercere, alij pati: aut certè existimatio & autoritas eius ab omnibus abijciatur. Atq; in hac parte tam præclari muneris bene curādi, aliquis fortasse non immeritò in nostra natione aliquid desideret: quòd Concilio hisce annis bis coacto, ne semel quidem legati à nobis in eo uisi sint. Veruntamē occasio non minus idonea, quàm proximè erat, nobis offertur, sarciendi quod neglectū est, siquidem Concilium iterum cogetur. Quam occasionem prętermittere minimè licet: ne alijs uel Christiani non esse uideamur, uel ea nihil curare quæ Christianorū sint omnium. Qua enim fronte auderent, qui sunt cum potestate, imperijs & decretis alienis uel ipsi seruire, uel alios gubernare, quę illis nihil curantibus, populis imprudentibus, ecclesijs nostris incōsultis perlata essent? Non'ne Respub. ipsa mandata principis negligenda putat, quæ ordinibus inconsultis ad eam perferuntur? Quid igitur, an ijs rebus quę uitam æternā attingant, putamus ecclesias obstrictum iri, quæ illis imprudentibus in Concilio decernerentur? De cuius Concilij legibus à nobis disseritur in hoc libro. Ac summa illa est, tum rectè illud constitutū uisum iri, cum iudices in dissensione eorum qui dicent sententias, totius Concilij autoritate erunt electi: ne si in hoc capite fuerit erratū, fiant inde lapsus procliues in deteriora. deniq;, si libertas cuiq; dabitur dicendi quod sentiat. Sed eam libertatē à uera doctrina proficisci necesse est. Itaq; qui mittetur, uideant ut doctrina & rebus necessarijs, quasi armis ante tempus se instruant. Qui dicit diuitias & facultates plus prodesse rebus agendis, quàm ingenium & doctrinam, ille leget Midam aliquem. Eademq; ratione & curandis ægris, & causis agendis, & nauigationi diuites præficiat. idem, si placet,

— Iungat uulpes, & mulgeat hircos.

Verùm res ipsa clamat, ad opus omne magnū & arduum commodè tractandum & peragendum, artifices potius quàm inscios adhibendos: dignitatemq; eorum qui rebus agendis præficiantur, non ex opibus, sed ex uirtute & doctrina pendendam esse. Qui igitur legabuntur,

gabuntur,arma prudentiæ & bonarũ artium ante tempus sibi com parare debent: ut cum tempus aduenerit,eant sine mora bonis omi nibus: atq; ea quæ agenda sunt,agant bene præmeditati,disciplinis idoneis & disputationibus onusti: sine quibus nihil prorsus ualent opes,honores,stemmata,quantumuis uetusta & illustria. Super hæc uerò Concilium uia & ratione procedet, si omnia ad uerbum Dei maximè erunt directa. Doceri enim homines uolunt:autoritatibus humanis se premi non uolunt. Conscientiæ hominum non ineptorum,incredibilibus cõficiuntur angoribus. Qui angores,nisi uerbo Dei fuerint depulsi,nec fulminibus anathematum,nec metu periculorũ,nec mortibus quidem ipsis ex animis euellẽtur. Cætera quæ huc pertineant, in hunc librum de Ecclesia collegimus. In quibus omnibus procurãdis,te SIGISMVNDE AVGVSTE Rex, ostendere æquum est patriæ tuæ,cui præes, quantum sit in te studium religionis,quantum desiderium pacis & concordiæ ecclesiarum, quanta solicitudo ac uigilantia ad res perturbatas tranquillandas. Id à te boni uiri omnes optãt,patria flagitat,Ecclesia CHRISTI postulat,Deus ipse requirit. Quorum expectationem frustrari nõ potes,sine graui iactura salutis tuæ. Hortatur Dauid rex principes populorum, ut tollant portas suas: per eas enim ingressurum regem gloriæ. Quæ igitur portæ sunt concilio Christiano imminente, quas reges & principes regi cœlesti introeunti aperire debeant: quàm ut curent, quantũ in ipsis est,omnia quæ ad talem cœtum sint necessaria? ut excitent ingenia ad rerum,quæ ibi tractandę sint,inquisitionem? ut Pontificem Max. & Monarchas appellent, atq; ad curam similem inuitent? ut uel ipsi intersint huiusmodi cœtui, uel pios & ad regnum CHRISTI eruditos eò allegent? qui & sciant & uelint & audeant ea loqui & agere,quæ conuentui illi idonea sint ac necessaria: ut tandem unitas regni CHRISTI optatissima,studiumq; iustitiæ eius nobis restituatur: cui pax,concordia,salus,ac cætera bona adijciantur. Celebratur literis & sermonibus multorum,laus ac gloria Constantini Imperatoris Romani: qui ad errores extirpandos, pacemq; ecclesiarum constituendam, Concilium Nicææ coegerit: ac se episcopis comministrum usq; præbuerit,dum nihil superesset controuersiarum. Imitati sunt Constantinum Martianus,Theodosius,& alij principes populorũ. Tu uerò Rex, & apud præsentes gradum dignitatis nanciscẽris amplissimum, & apud posteros nomen tuum immortalitati consecrabis, si religionis dignitati, quantum possis, consulueris: legibus & bonis moribus Rempub. excolueris: studia literarũ cum suis cultoribus tua benignitate foueris & prouexeris: sine quibus nec religionis doctrina retineri, nec Respublicæ conseruari possunt. Vale. Cracouiæ.

M. D. LIII.

ANDREAE FRICII MODREVII SECRETARII REGII, IN LIBRVM DE ECCLEsia Præfatio, ad Legatos ad Concilium Christianum œcumenicum à natione Polonica designatos, IOANNEM DROIOVIVM Vuladislauiensem, & IACOBVM VCHANIVM Chelmensem, Episcopos, & STANISLAVM TANCINIVM Comitem, Castellanum Leopoliensem, uiros amplissimos, patronos suos.

ITTO ad uos librum de Ecclesia meum: eundē illum, quem ab hinc ferè triennium typographo Cracouiæ diuulgandum dederam. Sed qui tunc temporibus in lucem prodire uetitus est, idem nūc absolutus & auctus, cum fœnore prodit. Quod enim opificibus uulgò accidere solet, opus artis suæ absolutū dare pollicetibus, cum illud quod promisissent ad diem minimè effectum reddant: idem mihi accidisse uideo superiore tempore, cum opus de Repub. quinquepartitum in lucem emittere professus, tres tantum partes illius dederim: reliquas titulotenus exhibuerim, re præstare nequiuerim. Et res quidem erat inchoata: uerùm quo minus ad effectū perducta esset, intercesserant homines nonnulli, boni quidem & eruditi illi, sed tamen nimium meticulosi, dum uererentur, ne operis nostri editione aliquod religioni Dei immortalis uulnus infligeretur. A quo quantum aberat uoluntas & studium nostrum, tantum doloris animo meo contractum erat, illo rumore in uulgus sparso & peruagato, plagam in Fricij libellum propterea immissam esse, ne quid ex eo detrimenti religio caperet. Veruntamen in hoc animi mei dolore, quod mihi remedium ad maculam hanc detergendam idoneum uidebatur, petebam ab ijs quorum nutu & arbitrio res agebatur, ut locum & tempus constituerent, quo uitia in scriptis nostris coràm indicarent: uicissimq́ uel nostras defensiones audirent, uel sua meliora proferrent. Eo enim me ingenio præditum esse, ut rectius docenti facilè essem pariturus. Quod cum minimè obtinuissem, cōfugi ad aliud remedium. Nam collectis in unum omnibus, quæ à quolibet mihi daretur crimini, scripto me purgaui. Quòd scriptū cùm ad alios publicè priuatimq́, tum ad illos ipsos huius causæ actores misi: sperans, ac etiam petens, ut cum coràm nollent, scriptis mecum de hoc toto negotio agerent. Verùm ne id quidem impetratum est. Quod magno argumēto mihi erat, & multis bonis uiris, nostram sententiam quæ in libro continebatur, ueram esse, & religioni Christianæ minimè incommodam: utpote quam Theologi improbare uel nollent, uel non possent. Quomodo enim uel non possent uiri doctissimi, si falsam esse intelligerent? uel nollent homines studio religionis flagrantissimi, si quid periculi rei Christianæ imminere putarent? Nam quòd principiò libellum non euulgandum putauerunt, occupationibus, quibus multis magnisq́ sæpe distinentur, impediti, parum despexisse uidentur rationes nostras. Quas ubi longiore temporis interuallo, & nostris etiamnum nouis scriptionibus melius perspectas habere cœperunt, consilium quod prius intenderant, repudiasse uisi sunt. Ego uerò, cum tempus iustum mihi uideretur, hanc ueluti fabulam absoluendi, librum perficiendum

ciendum curaui. Neque enim licet, neque libet, amplius resistere nonnullis bonis uiris, qui quod reliquum libri esset, & per literas, & ipsi per se & per alios, à nobis describendum petebant: rati scilicet aliquid in hoc libro contineri, quod Reipub. Christianæ prodesset. Itaque ne quam de nobis, hocque libro nostro spem maiorem quàm deceat apud aliquos relinquamus, ne'ue quod reuera est alijs inuidere uideamur, librum sub incudem dedimus. Non tantum autem promissi fides, ac operis inchoati constantia, non tantum aliorum postulata me ad id excitarunt, sed maximè etiam ratio muneris mihi impositi. Cum enim regijs uerbis imperata mihi esset profectio ad Concilium uobiscum, qui à nobis publicè delecti estis, officio mihi prorsus deesse uiderer, si cogitationis nihil conferrem in res in Concilio tractandas. Cumque sententias nonnullas cum multorum applausu legi animaduerterem, indignas sanè Ecclesia Dei, & libertate Christiana, nihil contra illas dicere cum possis, hominis esse uidebatur in re Christiana dissoluti ac negligẽtis, cõcordiæque Christianæ minimè studiosi. Quid enim illud, quod nonnulli magna contentione iactant, minus peccare sacerdotem scortando & adulterando, quàm uxorem ducendo? Quid illud, ad iudicium de rebus religionis solos episcopos in Concilio admittendos? Non'ne alterum horum est blasphemum, alterũ tyrannicum? Disputaui igitur non de articulis fidei catholicæ, ne quis me calumnietur: sed de istis ipsis & similibus sentẽtijs: quas non adeò ratas esse & fixas, ut inter articulos fidei Christianæ numerandæ sint, quisque legens nostra, facilè animaduertet. Imò tales esse nonnullas, quæ libertati illi Concilij œcumenici ab omnibus expetitæ, uehementer repugnent: potiusque esse, de illis ante tempus Concilij dispicere, quàm ut intactæ per manus omnium circumferãtur: ne quis tandem in concilio Christiano uel autor ac suasor illarum, uel approbator esse audeat, nisi publico ecclesiarum consensu approbentur. Cum autem nihil tantum efficacitatis habeat in ueritate inuestiganda, quàm si ex utraque parte causarum fiat contentio: officij est cuiusque Reipublicæ Christianæ amantis, ut quantum possit, quæ à nobis uel ob imperitiam, uel ob ualetudinis infirmitatem, alias'ue causas prætermissa sunt, aut secus quàm oporteat tractata, ea cõtradictionibus excutiat: ut ne quid suo tempore in Concilio, nomine nationis nostræ dicatur, nisi quod disputationibus mutuis tersum fuerit, & limatum. Non sum adeò sensus communis expers, ut non uideam, in quem aculei illi emittantur, qui à quibusdam collecti & coaceruati sunt ad hunc modum: ISTE theologus, iuris utriusque consultus, grammaticus, rhetor, medicus, geometer, aliptes, augur, schœnobates, & quid non? qui in decretorum libro Gratiani diligenter uersatus esse uideri uult. Iuuen. sat. 3. Vides Lector, uenenatum agmen morsuum, haud scio an ex aliqua satyra desumptum. nisi quòd in eo aliquot emblemata addita sunt, uel elegantiæ causa, uel ut grandius sonaret, essetque maledico carmine mordacius. Quod quo animo fecerint autores, iudicent alij. Mirum est autem, cum hæc componerent, non eos cogitasse, quam personam sustineant. Coguntur multi, & quidem præcipui eorum, de moribus, legibus, religione, pugillatione, luctatione, funambulis, & id genus rebus sæpe disputare: ut non minus hæc in ipsos conferri possint omnia, quàm in quem ista scripserunt. Nobis uerò conscientia nostra pluris est, quàm hominum quorumuis aculeatæ uoces. Nihil tam turpe remur, quàm est iners & de-

sidiosum ocium. Studium honestarum rerum honestissimum esse putamus. De rebus incognitis sententias dicere, turpe esse ducimus. Mei similibus, quantum possumus, bono exemplo prælucere studemus. Hoc quibus displiceat, fruantur suo iudicio: habent alios quos imitentur. Nos tamen non ideo de studijs nostris aliquid remittemus. Si cui occurrat quid melius, quàm nos tradimus, cur non proponit sine contumelia? Maleuoli est hominis, damnare ea quibus meliora inuenire non possis. Deterrere uerò conatus aliorum ab honestis studijs, minimè piorum est: sed & nefariorum, & prorsus tyrãnorum. Librum igitur de Ecclesia, multis in locis auctum, typographo dedimus diuulgandum. Apologiam etiam, qua nonnulla loca, & ea præsertim de quibus negotium nobis facessebatur, fusius explicata sunt, auximus: eamq; in ipsum corpus libri inseruimus, non quidẽ perpetuata oratione, sed sparsim: ut cui parti libri aliqua pars Apologiæ respondeat, quisq; uidere possit. Quæ qui leget, planè cognoscet, nihil noui nos unquam molitos esse, neq; quicquam in re Christiana definire uoluisse: sed ea proposuisse, quæ in diuinis scriptis, & apud probatissimos scriptores legerentur: Concilioq; Christiano de his omnibus liberam definiendi potestatem reliquisse. Hæc præfari uoluimus, hoc in loco. Vobis uerò, quibus prouincia rerum Concilij apud nos publicè data est, hunc laborem nostrum peculiariter commendandum duximus: atq; etiam uos, nationis nostræ nomine appellandos, ut personam, quæ uobis imposita est, rectè tueamini. Omnium qui in hac Repub. sumus nomine, religionis negotiũ in Concilio tractare debetis. Omnes si uos alloqui uellent, non iniuria hæc ad uos facerent uerba: Mittimus uos de medio nostri uiros lectissimos, ad eum conuentum, qui orbi Christiano pacem sit allaturus. Scitis, qui in rebus magnis semper uersati estis, quanti motus religionis non tantum in nostris regionibus, sed in omni Christiano orbe sint facti. Causas eorum motuum, disciplinæ ac morum corruptionem, legum solutionem, doctrinæ & rituum inquinationem esse, non ignoratis. Hæc tollenda sunt. Quæ uerò decent & opus sunt, ea in rectum ordinem adducenda: ut & motus excitati tollantur, & pax optatissima ecclesijs adducatur. Omnes ea prudentia præditi estis, ut quid facto opus sit uideatis. Omnes & ordine & dignitate locos principes tenetis in Repub. & in Ecclesia. Agite igitur, per Deum immortalem, uti decet. prudentes & fortes sententias dicite. Vtq; uobis quiduis aliud quàm fides & animus desit, in id uerò toto animi impetu incumbite. Magnam & illustrem prouinciam suscepistis: ex qua rectè administrata, incredibilia & omnino diuina bona non ad Sarmatiam tantum nostrã, sed ad totam Rempub. Christianam sint peruentura. Ea à uobis omnes expectamus, quæ à summa uirtute, summaq; prudentia expectanda sunt. Si à uobis nostræ expectationi satis erit factum, quas tandem gratias uobis non debebimus? quæ præmia, quos honores ad uos non deferemus? Sin minus, quæ turpitudo, quod dedecus, quæ labes ex hac ipsa prouincia uobis deportanda, ad extremum uitæ uobis sustinenda, & ad omnem memoriam uobis transmittenda esset, intelligitis. Sed nos, qui maiorem spem de uobis concepimus, quàm ut uelitis fallere tot tantasq; expectationes, Deum precamur, ut uos ad nominis sui gloriam, atq; ad utilitatem Ecclesiæ, reiq; publicæ conseruet: uires uobis addat firmas, roburq; animi inuictum: scientia & prudentia uos augeat

ad res

ad res gerendas: uosq; tandem ad nos saluos & incolumes reducat: ac post exhaustos labores, donet unà nobiscum per IESVM CHRISTVM, uita sempiterna. Ite & redite optimis ominibus. Cauete, ne uobis legatis res Christiana sit peiore loco.

Hæc quidem est oratio, uiri amplissimi, quam à cunctis nostris prouincijs ad uos iamiam profectionem ad Concilium parantes, habitam putate. Cui quid ego addam, nihil habeo. Illud tantum à uobis peto atq; contendo, si rationes à nobis allatæ, quæ me ad editionem huius libri impulerunt, iustæ sunt, ut & uos eam editionem probetis, & nos ab iniurijs accusatorum defendatis. Non hoc dico, ut laudetis mea, si laudem non merentur. Nam & uos fortasse non idem sentitis, quod ego: & quisq; eam libenter sequitur rationem in religione, quam in se Dei respectus commouit. Illud dico, ut officium, sedulitatem, attentionem meam probetis, qui non alieno tempore, sed Concilio imminente, hanc quasi uelitationem exerceam. Non enim debellatum à me uideri uolo, sed pugnæ occasionem præbitam, ex qua honesta & sempiterna quies sit sequutura. Turpe est tacere, cum res in motu sunt, earumq; pacificatio breui expectetur. Vetus est uerbum, silentio perijsse Amyclas. Publicè apud nos defenduntur sententiæ & insolentes, & à concilio pacifico alienæ. Hæ an non magni præiudicij nationis nostræ uicem obtinerent in Concilio, si eo appetente, nihil contra eas uicissim publicè diceretur? Si igitur libertatem Concilij appetitis, si scortationes & adulteria presbyterorum extenuari inuiti auditis, si magnos in Ecclesia abusus esse cernitis, qui emendationis indigeant: defendite nos, studijs nostris fauete: Consulite in medium, & rebus succurrite fessis.

Sin nos deseritis: sed nolo quicquam tristius loqui. Valete.

Cracouiæ. M. D. LIII.

ANDREAE FRICII MODREVII LIBER DE ECCLESIA: VNA CVM APOLOGIA PRO EODEM LIBRO.

PRAEFATIO.

Comparatio ministrorum Ecclesiæ horum temporum, cum ijs qui ab initio nascenti Ecclesiæ præfuerunt.

INTVENTI mihi, & cum animo meo reuoluẽti, quę in Ecclesia IESV CHRISTI his temporibus acciderunt: eaq; cum initijs nascentis Ecclesię diligentius conferenti: permirum uideri solet, quónam modo factum sit, ut plurimi mores prisci sensim quidẽ, sed tamen indies magis ac magis in præceps, quasi prono amni, à puritate & sanctitate primæua fluere cœperint, & discedere. Etenim cum cogito de religionis nostræ illis antesignanis, qui à CHRISTO delecti, orbem terrarum ab ido-

ab idololatrijs repurgarũt, atq; semine uerbi Dei seminarũt: uideo illos numero paucissimos, bonorum possessione pauperrimos, iniurijs infinitis maximè opportunos fuisse: res tamen tantas gessisse, quantæ post memoriam hominum maximæ possunt commemorari. Doctrinam IESV CHRISTI in totum orbem sparserũt, & diuulgarunt: inimicitias hostium magistri & domini sui appetiuerunt: pericula & mortes ipsas ultrò subierunt. Contrà, cum hominum nostræ & superioris ætatis, qui in loca illorum successere, mores considero, diuersa omnia in eis, & prorsus contraria animaduerto. coetus eorum ubiq; frequentissimi: rerum multarum ditissimi: iniurijs uel minimè, uel modicè expositi. Et tamen in tot opportunitatibus paucissimi sunt, qui docere populũ uelint, puritatemq; doctrinæ ac ceremoniarum à CHRISTO & Apostolis traditarum conseruare ac retinere. Itaq; & mores corruptos, & ritus deformatos & disciplinam solutam uiderunt & adhuc uident secula nostra. Inter quæ & illa Apostolorum tempora qui interiecti erant, ij quidem eiusmodi fuere, ut quo quisq; temporibus Apostolorum uicinior, hoc in munere apostolico fungendo diligentior: quo nostris, hoc segnior fuerit. Etenim si res antiquas ex literarum monumentis memoria repetamus, multos inueniemus ordinis sacerdotalis uiros maximis uirtutibus præditos fuisse, fructusq; quàm uberrimos ecclesijs tulisse: quales fuisse Ambrosium, Augustinum, Hieronymum, Athanasium, & innumeros alios constat: qui doctrina sua illustrarunt Ecclesiam, non secus quàm sol iste qui aspectu sentitur, illustrat orbem radijs suis. imperitos erudiebant: alienos à religione ad CHRISTVM adducebant: doctos confirmabant: impijs gladio uerbi Dei resistebãt. neq; fuit illis quicquam antiquius, quàm ea perpetuò agitare, quibus maximè instructi essent ad omnia sui officij munera exequenda: quę quidem in docendo, & sacramenta populis administrando, maximè posita erant. Itaque & ipsi memoriam nominis sui clarissimis monimentis immortalem effecerunt: & posteritas ex magnis illorum meritis in diuorum numero illos collocauit. Maiore in precio tum in Ecclesia Dei erat doctrina, quàm diuitiæ: pluris æstimabatur uirtus, quàm natalium splendor. Atq; utinam mos ille præclarus ad nostram hanc memoriam remansisset: non tot procellæ doctrinæ, turbines ac tẽpestates morum in Ecclesia Dei extarent. Sed cum progredientibus ætatibus, uetus illa disciplina sensim, ut ferè præclara omnia, minui coepit, fit, ut nostra hac exigua, aut propemodũ nulla sit. Quotus enim quisq; est, qui hodie sacerdotio ambiẽdo, opus appetat, non opes? doctorem agere uelit, non dominum? imò quotus quisq; est, qui eam religionis scientiã afferat ad hunc ordinẽ, ut uel mediocriter prodesse possit Ecclesiæ? Mitto mores multorum perditos; de cura cognoscendæ

Modus loquendi Ciceroni familiaris, quo significatur, adeò illos Christo fuisse amicos, ut quos illi scirent esse inimicos, illorum se inimicos esse profiterentur. Hanc interpretationẽ addere placuit, propter morosa quorundam iudicia.

ſcendæ doctrinæ Chriſtianæ mihi ſermo eſt. Omnes, aut certè maxima pars ſacerdotũ, & eorum quidem in primis qui opimis ſacerdotijs gaudent, omiſsis ſtudijs religionis Chriſtianę, ſtudent rebus alieniſsimis. animus eorũ eſt in patinis, abacis, ueſte precioſa, equis, numeroſa familia: optima temporis pars conſumitur in ludis & uenationibus: cæterùm placet ociũ, atq; deliciæ. ac niſi liturgia & preces horariæ ſupereſſent, uix ulla ueteris ſacerdotij ueſtigia apparerent. Qui literis ſeſe dediderunt, quiq; publicè docent populum, ij nec honores ſibi debitos conſequuntur, nec authoritatem: & certè in Eccleſia tanquam in aliena Repub. uerſantur. Paulus ille Tharſenſis, ſecundum Apoſtolos & Prophetas priorem doctoribus locum dat, quàm gubernatoribus. Hodie uerò non tantum præ gubernatoribus, ſed etiam præ hominibus ocioſis, ſed diuitijs & genere præſtantibus, longè poſtputantur doctores. Itaq; cum eruditio & generi & fortunis in Eccleſia Dei poſthaberi cœpta eſſet, ipſiq; ſummi gubernatores clauum docendi nunquam tenere conſueuiſſent, factum eſt, ut turbulẽtiſsimis tempeſtatibus coortis, inepti eſſent ad gubernacula tractanda, quæ mari tranquillo nunquam tractare didiciſſent. Vtinam autem uel uicarios haberent tanto muneri pares. Sed fit neſcio quo modo, ut nemo ad eam artem ſeriò animum adiungat, quam ab ijs negligi uideat, qui eius nomine in principum dignationem peruenerunt. Sed quæ'nam ſunt illæ tempeſtates, quæ procellæ, Eccleſiam CHRISTI quatientes? Eas uerò facilè unuſquiſq; cernet, qui hanc eccleſiarũ noſtri temporis faciem diligentius fuerit contemplatus. Tantæ enim ſunt inter partes diſſenſiones, tanta certamina, ut permulti boni uiri dubitent, quid ſequendum, quid fugiendũ ſit. Vident duces clariſsimos ſæpe armis & caſtris magis, quàm uoluntatibus & ſtudijs diſsidentes. audiunt ab utriſq; Eccleſiæ ſanctiſsimũ nomen opponi: ut etiamſi aliter ſibi putent eſſe ſentiendũ, autoritati tamen cedere cogantur. Iam mihi conſideret quiſq;, quas turbas in animis hominum efficiant tantæ diſſenſiones? Nemo bonus ſine animi dolore aſpicere poteſt, hanc fratrũ à ſe inuicem diſceſsionẽ: ita enim inter ſe diſtracti ſunt, quaſi alium Deum colerent, alio baptiſmate initiarentur, aliam regni cœleſtis expectarẽt hæreditatẽ. Vtriq; utroſq; dignos putant, in quos probra & maledicta conferant, quos æternis ſupplicijs deuoueant. Quid enim ſibi uolunt certamina inter eos ſuſcepta? quid libri ab utriſq; cõſcripti, pleni diſputationum, debacchationum, conuiciorum? In quibus hominibus eſt aliquid Chriſtianæ charitatis, ij non poſſunt hæc in CHRISTI membris & fratribus ſine ingenti dolore uidere. Quos nulla tangit cura illius, ij ridẽt hæc omnia, & tanquam in aliena calamitate uiuunt ocioſi: neq; hoc eis uenit in mentem, eiuſmodi eſſe hanc tempeſtatem, quæ nulla ui corporis ſedari

posſit: niſi legitimis rationibus ex diuinis oraculis petitis fuerit a-uerſa, horreſcet indies magis, ſemperq́ue fœdas in animis hominum nubes glomerabit. Vtinã uerò ij quos penes eſt ſumma poteſtas, conuertant tandem ſuos conatus omnes, ad eam ipſam tẽpeſtatem ſedandam & componẽdam. Quorum etſi hanc curam præcipuam eſſe conuenit: tamen quemque etiam pro ſua parte anniti decet, ut ne quid intermittat ſtudij, operæ, ſolicitudinis, ad eam auertendam. In qua perſuaſione nobis uiſum eſt, ut quaſdã uias indicaremus, quibus id effici poſſe ſperaremus. Neque uerò clam nos eſt, tractationẽ hanc longiſsimam, ſimulq́ue difficillimam eſſe: uerùm quid impedit, ut ſi non omnia, quędam tamen, neque uerò ea omnino protrita, pertractentur à nobis, qui ab hoc genere doctrinę, ſtudio & uoluntate minimè ſimus abhorrentes? Tametſi ſtudia hæc nec perpetua ſint, nec paria tantæ rei. Puto autem hoc argumentũ, tempori huic eſſe accommodatum, cum de Concilio œcumenico, bis quidem iam his paucis annis coacto, & toties ſoluto, frequentes deliberationes inſtituantur. Primùm igitur de doctrinæ conciliandæ rationibus, ac controuerſijs horum temporũ nonnullis, diſputabo. Pòſt agam de moribus ac legibus quibuſdã, Eccleſiæ ritè gubernandæ neceſſarijs. Vtinam alij quoque, quorũ id magis intereſt, uel hæc nobiſcum recolant: uel ad ſimilia & maiora excitentur: atque ad res gerendas, quantum poſsint, animum appellant.

CAPUT PRIMUM.

Concilio opus eſſe ad errores & controuerſias tollendas.

Ac illud quidem in aperto eſt, Concilio opus eſſe, quo (ut dixi) controuerſiæ hac tempeſtate de religione excitatæ ſopiantur, & extinguantur. Multi dolẽt, partibus hanc ſcribendi licentiam, qua animi hominum de religione diſtracti ſint, permiſſam eſſe: propterea quòd & ueteres hoc tempore errores ſuſcitati, non noui reperti eſſent: & ijdem errores adeò olim confutati, ut magis fuerit è Republica, confutationes ueterum euolui, quàm nouis edendis operam dari. Verùm qui ſic loquuntur, queri magis deberent de ijs, qui hanc licentiam partium, cum poſſent, cohibere neglexerũt. Amplius ſunt triginta anni, cum dogmata Eccleſiæ in dubium uerti cœperunt. ab eo tempore ſcribendi & reſcribendi modus fuit nullus. Quis igitur finem præſtituere debuit iſtis rebus? quis, niſi cõſenſus & cõſpiratio orbis Chriſtiani, ac Eccleſia ritè congregata, in qua ſuus eſſet cuique locus liberè dicendi quod è Repub. uideretur? Eam porrò cõgregationem noſtra tempeſtate quis fieri curauit? Pontifices quidẽ ſummi iam inde

à Leone

à Leone Decimo sæpe indixerunt, alius post alium, concilia: sed indictiones illæ nunquam ad effectum perductæ sunt. Mitto quærere, cuius culpa. Illud non dubito affirmare, in ijs qui præsunt rebus humanis culpam hęrere omnem, quo minus concilium celebratum sit, quod dissensionibus finem imponeret. Nam de Cõcilio hoc Tridentino pudet tædetq; loqui: quod post tot indictiones, prorogationes, trãslationes, antiquationes, bis paucis hisce annis coactum, bis quoq; solutum est: non quidem sine reliquorum conciliorum authoritatis imminutione, omniumq; bonorum & intelligentium uirorum summa perturbatione: non aliud de illo ipso concilio cogitantium, quàm quod de naui mercibus preciosissimis onusta cogitarent, ex alto ad littus petente, ac deinde nautarũ pestifera discordia deserta, ui fluctuum ac gurgitum quatienda ac submergenda. Quisque igitur, quantum potest, curare debet, ne hæc ipsa nauis in Oceanum tempestuosissimũ rursus abripiatur, ubi terræ appareãt nullæ, cœlum undiq;, & undiq; pontus: sed aliquando tandem ad quietissimũ portum deducatur, optatissimas omnibus merces suppeditatura. Hoc uix ulla ratione effici poterit, quàm concilij legitima & constanti celebratione. At errores huius temporis & uetusti sunt, & olim confutati. Esto. Sed ita renati sunt, itaq; creuerunt, ut nec uetustas ipsa, nec confutationes ullæ, uires eis ademisse uideantur. Non igitur scelus sit, inquirere in illos eosdem errores: qui hoc minus olim cõsopiti uidentur, quo maiore seculorũ interuallo reuiuiscunt: uicturi etiam magis, ac uires ualidiores sumpturi, nisi ex humanis pectoribus radicitùs fuerint euulsi.

CAPUT II.

Quemadmõdum Ecclesiam, ita & Concilium generale ex Latinis, Græcis, Armenis & Ruthenis constare debere.

TQVE utinam non tantum Latinarum ecclesiarum fiat coniunctio, sed & aliarum quæ nobiscum militant sub signis ijsdem IESV CHRISTI: ut Græcarum, Aethiopicarũ, & quæ in nostris prouincijs sunt Armenarum & Ruthenarum. Perfacile est autem uidere, quibus rebus cõcordent nobiscum, quibus discrepent tum Armeni, tum Rutheni. Illorum ritus ANDREAS Lubelius, theologus præclarus, patefecit: horum disputationes & mysteria, uir ingenio, dicendi copia, ac maximarum artium cognitione illustris, STANISLAVS Orichouius euulgauit: rationesq; concordiæ de Spiritus sancti processione (quo capite à nobis maximè differre uidentur) ostendit, in ea quidem epistola quam ad PETRVM Gamratũ archiepiscopum & episcopum, & primas in hac Repub. ferentem scripsit: sperans

fore, ut tanti uiri autoritate concordia ecclesiarum in uniuersis pro uincijs nostris constitui posset. Sed surdo canebatur fabula. Sunt qui putent, Ruthenos & Armenos ad Ecclesiam CHRISTI non pertinere. Verùm cum illi sacramentis ijsdem utantur quibus nos, seq́ sub CHRISTI uexillis militare præ se ferāt & gaudeant, absit à me, ut eos pondus hoc tot secula ferentes, æstum in uinea Domini tolerantes, ab hoc patrefamiliâs arcēdos putem. Quin ita statuo, consociationem uniuersę Ecclesiæ sine illis constare non posse. Non enim sola Latina ecclesia, pro ecclesia uniuersa habenda est. Quod pars est, totum esse nequit. In Ecclesiam CHRISTI priores Græcos uenisse, quàm Latinos, ipsa oracula testimonio esse possunt, quæ græcè ab Apostolis prodita sint. Sunt in Asia populi, Ioannis Presbyteri (hoc enim nomine monarcha ille uocatur) imperio subiecti, qui CHRISTI religionem sequi dicuntur. In his igitur, & omnibus CHRISTVM profitentibus, Ecclesia uniuersa cernenda est. Nisi hi omnes cōsentiant in unum, uniuersæ Ecclesiæ consensus non erit. Non igitur res indigna nostris Latinorum ecclesijs esset, si, cum quibus de Repub. consentimus, uni monarchæ paremus, cum eisdem consensionē facere, ac eos in unum nobiscum ouile reducere tentaremus.

CAPVT III.

Concilium repræsentat Ecclesiam uniuersam: in eoq́ non tantum clericis, sed & laicis fas est interesse, sententias dicere, & de controuersiis iudicare.

VOD multi affirmant, Concilium œcumenicum legitimè congregatum, Ecclesiam catholicam repræsentare, non uideo cur ab aliquo iustè reprehendi debeat. neq́ enim aliter posset uniuersa Ecclesia congregari. Itaq́ ut omnia toti Reipub. rata sunt, quæ à Rege cum primoribus ritè congregatis decernuntur: ita apud cunctam Ecclesiam firma esse debent, quę à concilio rectè & ordine fuerint instituta. Quod uerò addunt, neminem laicorum in concilio admittendum esse ad iudicium, de ijs quę ad fidem catholicam pertineant, reprehendendum mihi esse uidetur. Qui id sentiunt, solis episcopis potestatē hanc iudicandi permittunt, multis de causis. Primùm, quia cōcilia ab Augustino, Marcello, & Leone, uocantur episcopalia. Deinde, quia Pulcheria Augusta iussit clericos, monachos, laicos expelli de locis ubi cōcilium haberetur. Ad hæc, quia episcopi in concilio Chalcedonēsi non admiserunt ad cōcilium Aegyptiacos non catholicos, optantes se admitti, & contendētes. Tum addunt, Martini abbatis, Theodosij & Valentiniani Imperatorum dicta & facta, huic sentētiæ seruientia.

Postremò

Postremò proferunt ex Actibus Apostolicis, concilia semel & iterum ab Apostolis tantum & senioribus congregata. Verùm appellatio uetustißima cōcilij nos in diuersam trahit sententiam. Vocantur enim cōcilia, de quibus loquimur, tum uniuersalia, tum œcumenica: quibus uocabulis non sola certè cōgregatio episcoporum intelligenda est. nam & uniuersale est, quod ad totum orbem pertinet: & οἰκουμένη orbem terrarum, uel terram habitabilem significat. Cum igitur concilium Ecclesiam repræsentet, debet esse inter hanc & illud analogia quædam: ut sit uera, & non ficta aut commentitia repræsentatio. Sed analogia inter illa esse nequit, nisi, quemadmodum Ecclesia uniuersa ex episcopis omnibus per totum orbem sparsis, clericis diuersorum generum, & laicorum multo maxima parte conflatur: ita cōcilium ex totidē generibus illarum multitudinum constituatur. Sententia igitur Nicolai Papę mihi amplectenda uidetur, qua censet Imperatores ab ijs synodis excludendos non esse, ubi de fide tractetur. Quæ fides, inquit, uniuersalis est: quę communis omnium: quæ non solum ad clericos, uerùm etiam ad laicos, & ad omnes omnino pertinet Christianos. Videtur Nicolaus Papa eius sententiæ esse, ut quod omnes attingat, ab eo nemo excludi debeat. Res est autem clara, & testata per multos uiros, inter laicos inueniri doctrinis multis perpolitos, in theologia etiam exercitatiores, quàm sint multi episcoporum: ut non poßit esse sine magna Ecclesiæ pernicie, his concedi, illis adimi potestatem uel sententiæ dicendæ, uel iudicandi de cōtrouersijs. Quid igitur prohibet, quo minus naturam ducem tanquam Deum sequamur, eiq; pareamus? Quid enim illa prescribit? non'ne, artifices à peritia & usu, nō à personis humano arbitrio impositis, deligendos esse? Quis in longinquam regionem nauigatione transmissurus, gubernatorem ex titulo eligit? Quis morbum lethalem à se depulsurus, medicum titulotenus quærit? Quis in periculū & discrimen extremū uocatus, patronū adhibet profeßione sola insignitū? Omnino, qui hæc rectè curata uolet, serioq; rerū quas diximus magnitudinē secum expendet, non titulorum profeßione bonos artifices metietur: sed & gubernatorem & medicum & patronum deliget artibus instructißimos, usu exercitatißimos ac paratißimos, opera & fidelitate conspicuos & probatißimos. Quod si tanta diligentia homines non stulti utantur, rebus quibus hæc uita gubernetur & sustentetur procurandis, an remißiores erunt in rebus religionis? quarum ope & mare hoc mundi huius transmittendum sit, ad regionem illam uiuentium tendentibus: & uitia mortifera, quę sunt morbi animi, abigenda, sanctè & cum pietate uiuere optantibus: & damnatio, morsq; æterna uitanda, ad beatam & immortalē uitam properantibus. Titulos igitur insignes, qui hominibus nullis meritis plerūq; dantur, missos

96.d. ubi'nā.

missos faciamus. Honores, qui sępe malis & indoctis conceduntur, omittamus. Actiones non personis, quæ non raro temere hominibus imponũtur, sed rebus cõsentaneas tribuamus. Nemo doctus & intelligens existimator, eligẽdo artifice eum sumit, qui uel se non esse profiteatur: uel si profiteatur, in eo ipso peccet quod profiteatur. Et quomodo orbis Christianus eos de controuersijs religionis patietur iudices, qui uel negent se huic doctrinæ operam unquam dedisse: uel si aiant, specimen tamen huius facultatis egregium nullum dare posint? Ingenium igitur, doctrina, prudentia, uirtus, & reliquæ diuinæ dotes in unoquoq; spectandę sunt. Quibus qui destituatur, ne fiat illi potestas dicendæ sententiæ, multo minus iudicandi de controuersijs, quamuis multorum episcopatuum habeat & nomina & possesiones: qui uero præditus sit, ne ob laici appellationẽ excludatur ex eo cœtu, ubi solæ illæ uirtutes regnare debẽt.

Iam argumenta contraria cum nostris conferre non est difficile. 1. Neq; enim est quisquam, opinor, qui putet synodũ uniuersalem, quia ab aliquo Concilium synodale uocatum est, synodum propterea uniuersorum esse desijsse. 2. Neq; Pulcheria Augusta, iubens clericos, monachos, laicos pelli de concilio, legem imponere potuit uniuerso Christiano orbi: qua lege ex uniuersitate aliquos excludi deceat. Non est mulierum, ad Reipub. administrationem sese ingerere: quanto minus, legem toti orbi ponere? Viris uero an non pudendum, tanti facere muliebre factum, ut illud in argumentum ducere non dubitent? 3. Episcopi catholici, si aliquos seu non catholicos seu hæreticos expellebant de eo cœtu, ubi controuersijs fines imponendi essent, hoc prætextu, quod concilium tantum episcoporum sit, primum magnam pręebant suspicionem consiliorum suorum non probandorum: quæ, intercessoribus exclusis, inire conabantur. Deinde illud cõsequebantur, ut edictis & anathematis suis cogere & ferire eos non possent, quos cœtibus suis interesse prohibuerunt. Melius igitur Põtifices Romani proxime uita functi: qui quoties concilia indicebant, nunquam intermiserũt, quin uocarent ad ea principes Lutheranos cum suis ecclesijs. Quẽ enim magis attingit tractatio de cõtrouersijs, quam qui dissentiũt? 4. De Martino nescio quo abbate, qui subscribere noluerit concilio Chalcedonensi, propterea quod episcopus non esset, nihil habeo quod pro certo dicã. qui enim uir, & qui abbas fuerit, ignoratur. Fortasse uel inscitia eorum quæ ibi gesta sunt, uel res quæ ei non probandæ uidebantur, à subscribendo eum deterruerunt. 5. Vidit, inquiunt, hoc Theodosius Imperator, qui ad synodum Ephesinã scripsit his uerbis: Illicitum est, eum qui non sit ex numero episcoporum sanctorum, ecclesiasticis immiscere tractatibus. Hoc si ille uidit, certe per nebulam densisimam uidit. Clarius uel ille idem alio tempore,

uel alter

uel alter eius nominis uidit, qui Constãtinopolitanæ synodo inter- fuit. 6. Vidit, inquiunt amplius, & Valentinianus, qui sibi, cum unus de populo esset, fas non esse talia perscrutari dixit. Melius uiderunt episcopi Hellesponti Bithyniæ, qui misso oratore Hypatiano, Heracliæ Perinthi pręsule, rogarunt eum, ut ad emendationem interesset: ut est in historia Tripartita, lib. 7. cap. 12. Sed opponamus alios Imperatores, melius (ut opinor) uidẽtes. Constantinus concilium magnũ Nicænum conuocauit, illiq; præfuit. Verba quæ ad ecclesias ex eo concilio scripsit, hæc memorantur: Nam & ego tanquam unus ex uobis sum. Minimè enim negauerim, quo maximè gaudeo, me esse cõministrum uestrum. quod legere licet apud Theodoretum, lib. 1. cap. 10. Martianus quoq; Imperator, exemplo Constantini, dixit se interfuturum synodo Chalcedonẽsi, ut narrat Gratianus 96. d. Nos ad fidem. Idem Gratianus eadem 96. d. Vbi'nam: scribit, Nicolaum Papam sic ad Michaelem Imperatorem scripsisse: Vbi'nam legistis Imperatores antecessores uestros synodalibus conuentibus interfuisse: nisi fortè in quibusdam, ubi de fide tractatum est, quæ uniuersalis est, quæ communis omnium: quæ non solum ad clericos, uerùm etiam ad laicos, & ad omnes omnino pertinet Christianos. Quod à Glossa confirmatur his uerbis: Quod omnes tangit, ab omnib. debet tractari & approbari. Huic responso Nicolai Papæ tali tantaq; ratione firmato, cedant necesse est & argumenta ex appellatione synodi episcopalis, à contrà sentientibus usurpata, quia habemus appellationem magis usitatam & uulgatiorem Concilij œcumenici: & muliebria mandata, quæ nulla ratione nixa sunt: & episcoporum nescio quorum factum temerarium, nimisq; suspiciosum: & reliquorũ, quantumuis honoribus illustriũ, parum illustria dicta factaq;. Possumus etiam appellationem concilij episcopalis sic Gratiani authoritate refellere, qui sic orditur distinctionem 18: Episcoporum cõcilia sunt inualida ad definiendũ, ad cõstituendum, non autem ad corrigendum. Sic enim opinor ad modum dialecticum colligi licet: Nihil quod inualidum est ad definiendum, aut constituendum, est concilium generale: Concilia episcoporum sunt inualida ad definiendum & constituendum: Concilia igitur episcoporum non sunt cõcilia generalia. Nam quid sunt episcoporum concilia, nisi ubi soli episcopi congregantur? Quod si his constituere nihil licet, certè non efficient concilium generale, cui potestas sit definiendi & constituendi. 7. Apostolorum concilia nobis non modò non aduersantur, sed suffragãtur etiam. Nam & ad eligendos eos qui quotidiano ministerio occuparentur, multitudinem discipulorum conuocatam esse, memorat Lucas: quo nomine ineptum est intelligi apostolos solos cum presbyteris. Et in conuentu qui ob circuncisionem agebatur, non tantum fit mentio

Socrates lib. 5. cap. 8.

Act. 6.

Act. 15.

Apostolorum & seniorum, sed & totius Ecclesiæ & fratrum. Quibus nominibus an non sunt complectẽdi & laici, & reliqui ordines Ecclesiæ? Certè ut populi appellatione ciues uniuersi, ita fratrum & Ecclesię, cuncti qui CHRISTO nomina dedere, significantur.
" Tunc uisum est, inquit Lucas, Apostolis & presbyteris, unà cum
" tota Ecclesia, delectos ex se uiros Antiochiam cum Paulo & Barna-
" ba mittere. Et paulo pòst: Apostoli & presbyteri & fratres degen-
Act.20. " tibus Antiochiæ fratribus salutem. 8. At solis episcopis dictũ est,
1.Pet.5. ut regant Ecclesiam: solis, ut pascant gregem: ut docendo & iubendo oues ducant. Vtinam id rectè, constanter & fideliter facerent. Tum enim rectè inferres: ouium esse, discendo & obtemperando ductum illorum sequi. Hoc ubi absit, non'ne locus erit CHRISTI
Matth.15. uerbo: Cæcus si ducat cæcum, ambo in foueam cadent? Quod uerbum à CHRISTO de scribis & pharisæis dictum esse, Matthęus refert: quorum in locum episcopi & presbyteri successisse putãtur. Arguũtur à CHRISTO scribæ, quòd traditione sua Dei præceptum rescindãt. Vocantur ab eo tum hypocritæ: tum populus qui ore & labijs ad Deum accedant, animo procul absint: tum cultores Dei eiusmodi, qui frustra Deum uenerentur, humanorum præceptorum doctrina docenda: postremò & cæci. Itaq; doctrinam illorum coram multitudine hominum improbat, rectamq; doctrinam
Matth.16. tradit. Ac pòst alio tempore admonet, cauendum esse pharisęorum fermentum, hoc est doctrinam. Neq; ego is sum, qui episcopos ad
Matth.7. scribas aut pharisæos comparare uelim. Sed CHRISTI hoc uerbo de cauendo fermento, & illo de cauendis falsis prophetis, quod ad plebem pertinet, admoneor, plebis esse discernere inter fermenta: interq; falsos & ueros prophetas, episcopos, doctores. Itaq; si tu uis, ut oues ad ductum episcoporum sese applicent, an non æquum est eis concedi, ut de ducendi ratione iudicent? Quomodo enim ca
Gal.1. uebũt à falsis & perfidis ductoribus? quomodo illis anathema erit, quisquis diuersum ab Apostolica doctrina tradiderit, si illarum est tantum pręeuntes pastores & episcopos sequi: non etiam iudicare, quales sint qui præeant? An non metuẽda esset illis fouea à CHRI
Hierem.23. " STO denunciata? Quamobrem Deus olim ad Israelitas: Nolite,
" inquit, audire uerba prophetarum, qui prophetant uobis, & deci-
" piunt uos: uisiones cordis sui loquuntur, non de ore Domini. Alio
Hierem.14. " itẽ loco: Hæc dicit Dominus Deus de prophetis, qui nomine meo
" uaticinabantur, quos ego non misi. Et ipsi fame ac gladio peribunt:
" & homines quibus uaticinabantur, præ fame & gladio iacebunt
" passim in uijs, carentes sepultore. CHRISTVS etiam generatim
Ioan.5. " & uniuersè præcipit, inquiẽs: Scrutamini scripturas, quæ de me te-
Act.17. stantur. Ad hæc Lucas laudat quosdam summo genere natos, inter eos qui Thessalonicę Paulũ & Silam audierunt: quippe qui summa

cum aui-

cum auiditate receperint sermonem illorũ, quotidie scripturas examinantes, an hæc ita se haberent. Sed hoc, inquis, alijs in locis temporibusq; facere licet ouibus: in cõcilio minimè. Quid ita minimè? Nescis, istas oues omnibus dotibus prędıtas esse, quibus pastores? nescis, ex eis pastores esse solere? nescis, quanta & quàm multa queri debeant de pastoribus? non'ne satis est tibi, si extra tempus concilij habeas eas morigeras, imperijs pastorum obedietes, iurisdictioni & execrationibus eorũ subiectas? Tempus uerò concilij an non eis liberũ permittes, quo, ut episcopi de illis, ita illæ de episcopis iudicare posint? At tu tibi, cum tui similibus, doctè caues: Pontifici cum episcopis, hominibus illi iuratis, summam potestatem & imperium permittis, clericos & laicos authoritatibus & argumentis magnis, si dijs placet, ex cõcilio abigis. O' pulchrũ stratagema. Quin ergo laici iam herbam porrigũt episcopis: faciunt quod illos iuuet: numen illorum uenerentur: uitæ necisq; suæ illos dominos fateantur. Neq; enim est quod concilij tam imperiosi exitum alium expectent, quàm ut uel damnentur, uel ad ea adigãtur quæ chara sint episcopis, quorum est tota potestas. Expediamus igitur tuum stratagema: faciamusq; ex tuo præscripto, ut episcoporũ & sacerdotum tantum sit sententias dicere in concilio: sitq; aliquis huius ordinis stupidus & bardus, qui pręter nomen & opes, episcopi in se habeat nihil. Hunc tu non excludes à sententia dicenda: non enim licet suo quenquam iure priuare. Non excludes & à iudicãdo de ijs quæ ad religionem catholicam pertineant: spoliare enim aliquem iudicio, quod sibi debeatur, priuare approbatione uel subscriptione, orbare censura suo ordini cõgruenti, summæ fuerit iniuriæ. Sit è regionè homo laicus, omni doctrina liberali præditus, in re theologica exercitatissimus: qualem fuisse Ioannem Picum Mirandulanũ, quęstiones illæ, quas Romę proposuerat publicè disputãdas, argumento sunt. Hunc tu, quia laicus est, expelles è concilio. iubebis eum, ut discendo & obtemperando sequatur iussa & doctrinam illius episcopi quem finximus, & quales sine fictione inuenti semper sunt innumeri. O' quàm turpe hoc spectaculum fuerit, uidere in sede honoris celsissima sedentes truncos: edicta cõponentes: imperantes: minis omnes terrẽtes: ac qui non obtemperassent, flamma & ferro punientes. Contrà, homines procul à sedibus illorum in imo loco stantes: nutus & uerba illorum obseruantes: dictis & iussis per omnia parentes: ac si quam etiam ab illis iniuriam accepissent, ne mutire quidem audẽtes: quin potius pro malefactis gratias immortales agentes. Summe orbis conditor, ac Ecclesiæ author & defensor, Deus omnipotens, tam fœdum monstrum à concilio tuo Christiano auerte: bonis omnibus detestabile: ueræ Ecclesiæ horrendum: solis hostibus Ecclesiæ gratum: diabolo ipsi iucundissimum. Pro-

fecto intolerabilis est & grauis arrogantia, cum pars una, altera exclusa, uim & autoritatem totius sibi sumit & uendicat. Dominatio etiã omnis importuna non potest non esse grauis CHRISTI populis: quibus ne Paulus quidẽ dominari uult, fidei nomine. Quam quidem dominationem uerisimile est ab istis quæri, qui talibus sententijs proludũt: Concilia sunt episcopalia: nemo igitur ad iudicandum de rebus fidei catholicę admitti debet, præter episcopos catholicos. Theodosius & Valentinianus cum non essent ex ordine episcoporum sanctorum, noluerunt se tractatibus episcoporum immiscere: igitur reges & principes eiusmodi cura supersedeant. Vos uerò uiri admirandi, non ignoratis contraria exẽpla clarissimorum principum & Imperatorum. In primis autem Constantini illius magni, qui concilium Nicænum coegit: illi præfuit: quæstionibus excutiendis, ritibus examinandis, moribus dijudicandis se socium & symmistam adiunxit. Cuius illa grauissima uox recitatur à scriptoribus rerum ecclesiasticarũ: ex eo quidem scripto, quo absentes de rebus in concilio gestis certiores fecerat, quodq; in ipsa urbe Nicęa locis omnibus proposuerat: Non enim, inquit, negauerim, de quo maximè gaudeo, fuisse me cõseruum uestrum, quoad cuncta essent competẽter exquisita: ac donec sententia omniũ gubernatori Deo placita, ad unitatem & consensionem in lucem produceretur: nec quicquam amplius ad dissensionem aut fidei controuersiam superesset. Imitati sunt Constantinũ alij Imperatores. Martianus Chalcedonẽsi synodo interfuit: Theodosius Constãtinopolitanæ. Hęc cum uobis, & plura alia exempla nota sint, silentio illa prætermisistis: ne quid causæ, quam agitis, incommodaretis. In quo an eam ingenuitatem pręstiteritis, quæ uiros bonos deceat, iudicẽt alij. Mihi uerò sententia illorum magis probanda uidetur, qui arrogantiam, quã prius dixi, & dominatũ hunc imperiosissimũ minimè ferendũ putent in Ecclesia: in qua nec unius, nec omnium, sed optimorũ & doctissimorum ex ordine utroq; tum sacro tum profano sententiæ principatum tenere debent. Ac nisi illam arrogantiam exuerint episcopi, pro tyrannis habendi uiderentur: nec suo cœtui illud arrogare possent, ut is reprę sentet Ecclesiam. Nulli enim tyranni, nulli oligarchæ, aut alij improbè imperium affectantes, quantumuis prætexant nomen Reipub. negotia eius agere, aut ipsius personam rectè tueri possunt: sed illi tantum, quibus uel lex eam personam imposuit: uel ipsa Respub. qua inuita ac imprudente nemo eam reprę sentare nec potest, nec debet: nisi fortè titulotenus tantum, quemadmodum homo pictus hominẽ repræsentare dicitur. sed hoc modo & ipsorum concilia & ipsimet pro pictis habendi essent, non ueris episcopis: uereq; in eos conueniret Canon, qui pronunciat, non omnes episcopos esse episcopos. Nos uerò ad ulteriora progrediamur.

[Margin notes: 1. Corinth. 1. — Euseb. de uita Constãt. lib. 3. Socr. lib. 2. cap. 9. — ff. Quod cuiusq; uniuersitatis nomine, uel contra eam agatur. L. nulli. — 2. q. 7. non omnes.]

diamur. His enim generatim de concilio expositis, de partibus eius dicendum est. Et primùm quidem de ijs qui sententias dicent, pòst de iudicibus.

CAPUT IIII.

De legatis ad conciliũ mittendis. 1. A quibus eligi, & quibus rebus præditi esse debent. 2. In primis autem doctrinâ necessariâ. 3. Deinde libertate dicendi. 4. Compendium in multitudine eorum qui dicturi sint sententias, est optimum, si pauci deligantur, qui de re proposita explicent omnia. 5. Dicentes sẽtẽtias ita sint affecti, ut nihil dicant cupiditate gloriæ, nihil partium studio: armaq́ & argumenta sua ne celent aduersarios.

IN ijs qui sententias dicturi sunt, requiritur doctrina & libertas dicẽdi. De quibus nos copiosè disseruimus in oratione de Legatis. à quibus etiam, & quibus rationibus ipsi legati eligi debeãt, fusè prosequuti sumus. Omnium certè ecclesiarum uoluntate electio fieri debet: non regis tantum & senatus arbitrio. Nam si in Repub. nihil constitui potest morib. nostris, nisi consensu ordinum omnium: nec religionis causa committenda est alicui, imprudentibus & inconsultis ijs ecclesijs quæ Christiano nomine gaudent: quarum est & legatos ad concilium mittendos eligere, & illis res eò perferendas mandare. Nam & plebs habet quod exponat aduersus sacerdotes, & sacerdotes quod aduersus plebem: & utrinq; quod aduersus alios, à quibus putent sibi fieri iniuriam. Eligendi autem sunt, non qui tantum dogmata nostrarum 2 ecclesiarum tueri queant: sed qui & eadem maximè impugnare, & contraria defendere sciant: non ut præfractè tueantur quod suscepissent (id enim ab eo loco alienum esse debet, ubi ueritas quæratur) sed ut omnibus, aut certè plurimis, quæ in utranq; partem de re controuersa dici possint, in conspectu positis, uerum elici possit, & teneri, falsum uerò explodi & ejci. Atq; utinam si non multos, saltem aliquos habeamus, qui ad tantam rem apti sint, & commodi. Nam homines leuiter eruditos mittere in theatrum illud doctrinæ totius orbis Christiani, cùm nomini nostro est inhonestũ, tum rebus Christianis inutile & perniciosum. Oratio quidem inculta, sententijs & acumine uacua, audientiam sibi facere nequit in cœtu doctorum & prudentum uirorum: quæ tandem ipsa intra unos parietes minimè occultatur, sed & foras exit, in uulgusq; emanat, & ad posteritatis memoriam notatur. Magna laborat rerum inscitia, qui per ambitionem hanc sibi prouinciam mandari optat. Multorum subeat nomina uitiorũ necesse est, qui sibi infirmitatis suæ conscius, tantum onus suscipere audet. Eligantur igitur, qui omnia, aut certè plurima, quæ de controuersijs horum temporum in utranq;

partem dici posſint, non audita tantum, ſed penitus habeāt perſpecta. Vt alia ſunt tempora, aliæ leges, pacis quàm belli: ita cōcionum ad uulgum, & diſputationum leges diuerſæ ſunt. Et quæ tranquilla & pacata Eccleſia mouēda non ſunt, ea per tempus cōcilij & mouenda & exagitāda, ut poſtea ueritas eluceſcat, nihilq́ in poſterum dubij relinquatur de rebus controuerſis. Nihil ad eam rem ualet nec nobilitas, nec ſtemmata, nec perſona quam quis gerat, nec ulla fortunæ bona. Valeant iſta domi, ad cōcertationes conciliorum opus eſt ingenio, arte, exercitatione. Agamemnon quidem Græcorum rex, in eo concilio quo de mittendis aliquibus exploratum

Homerus Iliad. 10. caſtra cōſiliaq́ Troianorum agebatur, ad Diomedē operam ſuam
» ſponte ante omnes pollicentē, ſic inquit: Quum permulti ſint, qui
» ſe tibi in aperta pericula ituro comites adiungi uelint, hancq́ ſibi
» mandari prouinciam certatim poſcant, delige arbitratu tuo ex om-
» nibus optimum: neq́ per uerecundiam committas, ut omiſſo me-
» liore, deteriorem legas: reſpiciens aut ad nobilitatē generis, aut ad
» magnitudinem potentiæ.

Vidit nimirum Agamemnon pręſentia pericula, in quibus nec generis nec honorum reuerentia, nec potentiæ pondus ualeret: ſed robur, ac inuicta uis animi, atque in rebus agendis dexteritas. Itaq́ cum metueret, ne Menelaus frater ob generis & potentiæ cōmendationem deligeretur, Diomedem, ut rerum aliarum, comite itineris & tantorum periculorum deligendo, rationem haberet, hortatus eſt. Diomedes itaq́ ſociū ſibi Vlyſſem dari depoſcit: cum quo res geſsit, quæ ab Homero deſcriptæ ſunt. Quo magis & nos, ſi rei, qua de agetur in concilio, cōſiderauerimus magnitudinem, non alterius rei habebimus rationem, quàm uirtutis & doctrinæ. Odioſum ſanè eſt hoc genus hominum, qui neminem quantumuis literatum, religioni, reiq́ publicæ poſſe prodeſſe putant, niſi ſtemmatum aut dignitatis nominibus fuerit clarus: qui nolunt quenquam, uel omnis doctrinæ copia abundantem, quicquam in Repub. poſſe, niſi tanquam ſupplex ſit eorum imaginibus ac dignitatibus, à quibus omnia cenſent pendēre oportere: quod quàm detrimentoſum ſit Reipub. alio loco oſtendā. Vidimus alicubi ipſi uirum quendam, magnis in rebus præclarè uerſatum, doctrina & uirtutibus inſignem, in ſumma fuiſſe inuidia: non alia de cauſa, tantum ob nominis nouitatem. O' labem nefandam noſtrorum temporum. O' maculam pernicioſam Reipub. in qua uirtuti non obſcurè, ſed palàm & plenis buccis inuideatur. Sed agant tandem iſti, qui hæc curant, quicquid uolunt: cogant concilia, arceant à ſuis cœtibus quoſcunq́ uelint, mutent quadrata rotundis: illud tamen nunquam efficiēt, ut homines ſine doctrina uerſari cum laude poſsint in his diſputationibus, de quibus nunc loquimur: quantumuis illi pręſtēt honoribus, ac nobilitate. Narrant, qui diligēter

utriusque partis legerũt scripta, multa in illis desiderari ad rem quam tractent explicandam necessaria. plerunque uti scriptores uel enthymematis (dicendum est enim uerbis in scholis usitatis, ut res intelligatur) uel syllogismis parum accuratè compositis. Eorum retexendorum artem qui non tenet, is non facilè perspicere potest quid desit, quid supersit, quid aliter quàm artis præcepta exigant positum sit. Quid igitur faciet in illis subsellijs, is qui ab huiusmodi doctrinis sit imparatus? Certè aut audiet quæ ab alijs dicuntur, tanquam asinus lyram: aut assentietur, contradicet'ue temerè rebus incognitis: quod sine dedecore ac clade Reipub. fieri non posset. Ergo & artes huiusmodi omnino percipiẽdæ sunt, quibus captiosæ conclusiones dissoluantur: & disputationes utriusque partis cognoscendæ. Nemo potest docti personã tueri, qui non multum & studiosè fuerit uolutatus in eo, de quo agendum dicendum'que sit. Tempore & exercitatione artes crescunt: nec subitò, nec ex rebus quasi in remotiore pictura ostensis, comparantur. Qui putat rem bene geri posse à personatis, comœdias somniat: de rebus serijs non cogitat. Qui existimat nec fideliter nec rectè aliquid geri posse, nisi ab hominib. imaginum uetustate claris: uideat ne sui amore nimio captus, uirtuti aliorum inuideat: quam pestem esse summam Reipub. & ueræ religionis, omnes prudentes iudicant, & multa exempla testãtur. Plura, si placet, huc addi possunt, ex nostra huius argumenti oratione. Qui sine doctrina aut dono interpretãdi tribui sibi optant ius concilij habendi, hoc est iudicandi res cõtrouersas, decreta faciendi, & anathemate feriendi diuersum sentientes: uideant quo iure sibi uendicent spiritum sanctum, quem à suis donis seiũgere perabsurdum est. Non personatos Spiritus sanctus congregat in suo nomine, sed dotibus suis præditos: ut illi rectè curare queant ea quæ Ecclesiæ & saluti hominum sint necessaria. Itaque & Paulus, cum dixisset, neminem posse dicere dominum IESVM, nisi per Spiritum sanctũ: mox de donis Spiritus sancti differit, inter quæ numerat sermonẽ sapientiæ, sermonem scientiæ, prophetiã, & linguarum interpretationem. Nota etiã sunt illa de episcopis & sacerdotibus: Episcopus sit aptus ad docendũ. Legem requiram ex ore sacerdotis. Omnis scriba doctus ad regnum cœlorum, similis est homini patrifamiliâs, qui depromit è thesauro suo noua & uetera. Omnino qui cœlestem doctrinam non rectè didicit, nec eam lõgo usu & exercitijs fidei aluit, is ueras & salubres sentẽtias de religione dicere non potest. Parum igitur hoc aptum est cõcilio Spiritus sancti, ut aliqui eruditione ac dono interpretãdi destituti, tantum'que aliorum dictatis nitentes, sedeant iudices ad decreta facienda, & anathematisandum. Non est hoc, Spiritus sancti impulsu respõsa edere: sed, ab hominibus quod loquaris emendicare. Nota est fabula de mẽbris corporis humani, quæ ui-

quæ uidendi officio fungi uolunt, cum nihil minus sint quàm oculi. Et illa de Cumano asino, quem licet pelle leonina indutum metuit nemo, nisi rerum imprudens. Non minus ridiculi uidentur laruati isti, qui aliorum dictata recitant, quibus prætexunt Spiritum sanctum: cum quidem ipsi donis ac facultatibus eius minimè instructi
3 sint, & oculis suis uidere nihil queant. Quod si homines rudes & idiotæ, ex sententijs hominum pendentes, non Spiritu sancto duci uidentur: quid de illis dicemus, qui non à magistris, sed à potestate aliqua accipiunt, quod decernant? Non'ne uidentur perinde agi ab illa ipsa potestate cui obtemperant, atq; equus agitur à sessore: ut non quò uelit currat, sed quò à sessore calcaribus impellatur? Non igitur tantum doctrina in ijs qui sententias dicent, est necessaria, sed & libertas dicendi. Quam etsi multa impedire possint, tamen præcipua illa duo esse uidẽtur, amor commodi, & metus alicuius, & in primis quidem Pontificis, hominum'q; illi addictorum: qui uulgò putantur omnibus infesti, qui non id loquantur quod imperiũ eorum promoueat. Verùm homo Christianus Dei amorem, & metum eius præferre debet: quid'q; filius Dei à nobis requirat, considerare. uult certè ille, ut uel capitis fortunarum'q; periculo suum nomen profiteamur: & qui illum apud homines negauerit, hunc se minatur negaturũ apud patrem cœlestem. Quæ autem pœna tristior esse potest, quàm negari à filio Dei, ac incidere in manus Dei uiuentis? Neq; igitur dignitatis, neq; utilitatis maior ratio habenda est, quàm ueritatis. neq; committendum, ut cum Socrates alij'q; philosophi ne morte quidem à ueritate abduci potuerint, homo Christianus pluris faciat uitam, aut ullas cõmoditates, ueritate Dei immortalis: ad cuius tribunal omni homini per mortem ueniendum est, ibi'q; ratio actionum & rerum omnium reddenda. Quòd si qui uel iureiurando, uel alia pactione Pontifici maximo, aut cuiuis alij obstricti sunt, se nihil contra dignitatem aut utilitatem illius dicturos, facturos'ue: illi intelligant, nullo uinculo, nullo fœdere astringi fidem alicuius ad iniquitatem, aut ullam impietatem. Nam in omnibus pactis id uel tacitis exceptionibus cauetur, ne quid fiat contra honestatem, ne'ue contra iussa & uoluntatem Dei. Scitum est & illud, quod Aristoteles dicit, Amicum sibi Platonem, amicam ueritatem: sed tamen ueritatem præferendam esse. Quid quod iurantes Pontifici, id præ se ferunt, se uicario CHRISTI iurare? at si uicarius aliqua in re discedat à fide eius cuius uices gerit, iam nõ uicarius, sed desertor potius habẽdus est. Igitur in eo quod cum CHRISTI uoluntate à Papa uidebimus geri, uicarium CHRISTI Papam agnoscemus: in eo quod secus fecerit, nec uicarius illius nobis erit, nec fides illi seruãda, quę Domini nomine illi data sit. In summa, si quod Pontifex uult, honestum est, pium, sanctum, utile, hoc ipsum uel in-

iurati

iurati amplectamur: ſin turpe, pietatem & ſanctitatem erga Deum
lædens, hoc uel omni iureiurãdo obſtricti repudiemus. Neq; uerò
illud ab re fuerit, ut quicunq; dicturi ſint ſententias, iureiurãdo adi-
gantur, ſe nullius, præterquàm ueritatis, rationem habituros eſſe:
atq; ea quæ uera & recta eſſe ſentiãt, patefacturos, uel ſuo, uel totius
orbis periculo. Nihil magis mouet pias mentes, quàm Dei reſpe-
ctus: à quo præmia rectè factorum, pœnæ ſceleratè commiſſorum
ſint expectandæ. Et hæc quidem de ſeruitute uitãda, libertate am-
plectenda, in dicendis ſentẽtijs. In magna multitudine dicentium 4
ſententias, illud ferè fit, ut qui priores dicunt, potiora eligant: eaq;
quaſi occupent, quæ rei propoſitæ magis ſint accommoda: qui po-
ſteriores, uel eadem quæ à prioribus dicta ſunt, repetere cogantur,
uel deteriora loqui, uel in priorum ſententiam ire. Equidem qui ſi-
bi imperare poſſunt, ut dictis aliorum quæ ſibi placeant, aſſentian-
tur, laude ſua non carent: quippe qui & tempori parcant, cuius ia-
ctura eſt maxima: & bonis aliorum ſententijs ingenuè ſubſcribant,
& faſtidium auditoribus párere nolint. Sed tales rari ſunt. pudet
enim pedarios ſenatores dici. Malunt pleriq; uel deteriora loqui,
uel priorum ſentẽtias mutatis uerbis, aut ne mutatis quidem, repe-
tere. Quod quia fit nullo fructu, imò & cum temporis iactura, &
cum nauſea auditorum, ideo illud magnum & utile compendium
operæ fuerit, duos deligere, qui de re propoſita contrarias recitent
ſententias: nimirum alter aientem, alter aienti cõtrariam: omniaq;,
quoad eius facere poterunt, explicent, quæ tum ad cauſæ confirma
tionem ualeant, tum ad locorum contrariorum diſſolutionem. Sin
res eſt prolixior & intricatior, quàm ut unus commodè omnia quæ
ad ſuam ſententiam pertineant, euoluere & commemorare queat:
daretur pars utraq; ternis, pluribus'ue: quorum primi teſtimonia
afferrent ſanctarum literarum, alteri conciliorum uetuſtorum, ter-
tij interpretum. Quòd ſi præter contrarias ſententias eſſet tertia
aliqua, eius quoque explicandæ negotium alijs tribus pluribus'ue
daretur. Vbi illi, quibus res ad modum quem dixi, mandata foret,
peregiſſent partes ſuas, nihil iam neceſſe eſſet alios dicendis ſenten-
tijs multum occupari. Imò quin antiquus Romanorum mos, in ſe-
natuſconſultis per diſceſsionẽ faciendis uſurpatus, in concilio quo-
que uſurpetur, cauſa nulla eſt. Nihil quidem hac ratione ad breuita
tem aptius excogitari poteſt. Nam ſolo tranſitu in partes, quiſque
oſtenderet quam ſequeretur ſentẽtiam. Qui nihil haberet quod in
parte ſua deſideraret, is tempore non abuteretur profundẽdis uer-
bis inaniter: ſed alienis dictis candidè aſſentiretur. Qui aliquid deſi
deraret, hunc nihil impediret adferre ea quæ neceſſaria uiderentur,
ſeu ad cauſam confirmandã, ſeu ad ea confutanda quæ contra illam
facerent. Qui de Repub. deq; religione dicunt ſententias, eos mi- 5

nimè decet uictoriæ aut gloriæ cupiditate ardere: atque adeò arma occultare, quibus conficiant aduersarium. Equidem qui de fama, capite, fortunis pugnant, arma & stratagemata occultare consueuerunt, quibus adoriantur hostem: utpote quem armis illi imprœuisis putent se facilius conficere posse: nec quicquam referre, uirtute an dolo uictoriam consequantur. At in concilio aliud est genus certaminis: ubi nemo uictoriam sibi quęrat, nemo famæ aut fortunis suis consulat. Sola enim ueritas ibi inuestiganda: unitati ecclesiarum, & animis hominum pacandis & tranquillandis necessaria. Ea à quocunque reperta, non secus amplectenda est, quàm si de cœlo ad nos delaberetur. Igitur arma ibi nullo modo occultāda sunt. utrinque cum utrisque prius communicent argumenta sua, quàm in disputationem ueluti in palæstram erit uentum: ut tum nihil audiatur noui, quod non prius cognitum & meditatum fuisset: diligenterque expensum, quàm aptè quadret ad rem, qua de agatur. Quòd autem à nonnullis obijcitur, arma aduersarijs tradenda non esse: id fortè locum habet in eo prælio, ubi de capite pugnatur, aut de consequenda gloria agitur. Id enim in disputationibus theatricis, nobis adolescentibus seruari meminimus: ut qui thesin positam defendisset, aduersario, etiam uerissima affirmanti, minimè cedendum putaret: qui contrà pugnasset, is defendentem docere minimè curaret, sed eum uincere quauis ratione conaretur. Seruiebatur enim coronæ: pulchrum uidebatur digito monstrari, Hic est. Cæterùm ubi ueritas quæritur, ubi Deo tantum, gloriæ nostræ nihil seruitur: ibi arma communicanda, & ueluti subministrāda sunt aduersarijs, ut præuisa nihil noceant ueritati: & quæ recta uidebūtur, simpliciter accipiātur à quocunque profecta: quæ erronea, nemine impediente reijciantur. Non studeatur partibus: diuinum ueritatis donum solum spectetur, & comprehendatur. Dei est negocium, quod in cōcilio tractatur: agitur salus animarum: consulitur tranquillitati conscientiarum: opera datur unitati ecclesiarū, CHRISTI sanguine acquisitarum. Quisque igitur qui ad id negocij deligetur, CHRISTVM sibi ante oculos proponat: tantarum rerum spectatorem, remuneratorem, uindicem. Si in cōmune consuletur, Dei gloria & salus animarū quæretur, facilè concordia inibitur. nam ab omnibus partiū studio infectis, sibi & suæ existimationi seruientibus, nihil boni effici potest: ac metuendum etiam, ne si tales præerunt tractationi, pro concordia quæ constituēda esset, res omnis exeat in simultates, discordias, turbas & hostilitatem. In argumentis excutiendis uideant delecti, ne quid omittant earum artium, quæ ueluti instrumenta, inuentę sunt ad ueritatem indagandam. Loquor cùm de artibus alijs, tum de dialectica: qua imbuti qui non sint, sæpe uera pro falsis, falsa pro ueris accipiunt. Quod si in præsentia à multis tacetur, qui cōtenti sen-

tentia delectorum, in id quod cōclusum est, uel simulatione, uel adulatione, uel inscitia inquiri nolint: tamen semper aliqui reperientur, qui uel clam uel palàm reprehendere audebunt, & ad posteritatis memoriam notabunt. Et hæc quidem de officio dicentium sententias, dicta sint. Nunc de iudicibus concilij agamus.

CAPUT V.

De iudicibus concilij, & de ordinaria successione in Ecclesia.

EDITA sunt quorundã scripta, Tridentinam synodum improbantia, & ob iudicis personam, & ob libertatem ademptam sententiæ dicendæ. His accusationibus obuiam iri necesse est. permittenda omnibus liberè dicendi potestas. Iudices etiam, in partium dissensione, eligendi concilij totius autoritate, ex utraq; parte: qui communiter de rebus controuersis dijudicent. Sin illi dissenserint, nec spes sit eos de re proposita conuenire posse, capiatur aliquis unus, qui arbiter sit in rem propositam. Hic si aliter eligi non posit, sortis ministerio eligendus uidetur. quandoquidem hoc genus eligendi Deo placere, cùm in ueteri Ecclesia apparuit: tum in noua, Matthia in apostolatum sumendo. de quo nos alibi latius disseremus. Ambitiosæ sunt magis, quàm fructuosæ disputationes, de Pontificia potestate supra conciliũ. Quorsum enim cogitur concilium, si maior est potestas Papæ? Cur quidam Papæ, sententia concilij non tantum in ordinem redacti, sed & hæretici pronunciati? Non est maior urbs orbe, nec pars toto, nec caput corpore, in quo & ipsum caput & omnia membra cōtinentur. Quòd si corpus sine capite truncum est, certè etiã sine reliquo corpore caput nulli functioni aptum est. Corporis uerò ex eiusmodi membris compacti, quæ ijsdem ornamẽtis ingenij, studij, artis, morum, exercitationis, prædita esse posint, quibus caput ipsum, membra illa quę multitudine quasi infinita, uarietate admirabilia sunt, soli capiti, uel paucis quibusdam cum capite coniunctis, postputare, minimè conducit Reipub. Profectò qui Pontifex uelit sibi plus tribui, commodis suis magis fauere uideretur, quàm religioni: cuius causa non tantum cōmoda, sed & pontificatũ posthabere, & uitam ipsam bonus pastor profundere non recuset. Sunt tamen multi, & quidem docti & eruditi uiri, qui asseuerẽt, Papam ut singularem personam, in fide errare posse: ut Papam, non posse. atq; etiam affirment, prouinciam de controuersijs religionis interpretandi & iudicandi, ipsi Pontifici cōmittendam esse: uidelicet ad exemplum Mosaici pontificis, cui iudicium rerum dubiarum cōmissum fuerit: idq; à CHRISTO præceptũ esse, ut scribis & pharisæis in cathedra Mosis sedentibus obtemperemus. Sed enim CHRISTVS ipse, cum cathedræ

thedræ Mosis mentionē facit, obedientię metas pręfixit. Qui enim scribę extra cathedram euagentur, ab illorum fermento iubet abstinendum esse. De Mosaico uerò pontifice quod dicitur, primùm illi causas ciuiles commissas fuisse, textus uerborum indicare uidetur: dum meminit causarum perplexarum & difficilium, inter sanguinem & sanguinem, inter litem & litem, inter plagam & plagam. Atq; hoc modo lex illa huc trahenda non erit, ubi de controuersijs religionis tractamus. Deinde, ut etiam quis ostendat, Pontificum fuisse iudicium de controuersijs religionis: illos tamen erroribus
Exod.22. obnoxios fuisse, multis exemplis ostendi potest. Aaron idololatra, ac potius idololatriæ princeps author'ue erat: dum uitulum au-
4.Reg.16. reum conflaret, Iudæis adorandum. Vrias pontifex iussu regis Achas altare extruxerat, in quo ipse cum rege idolis Assyriorum sacrificabat. Tempore Hieremiæ pontifices & sacerdotes iactabant, nunquam defuturam legem sacerdoti, neq; consilium sapienti, neq; prophetæ oracula. At ecclesiã illius temporis idololatrijs uacuam non fuisse, ipsemet Hieremias multis in locis testatur. Dicit etiã capite 23, à Hierosolymitanis prophetis profectam esse impuritatem in omnem regionem. Pontifices sub tempus nati CHRISTI quales erant, res ab illis gestæ ostendunt. nam & CHRISTVM ad mortem tradiderunt, & illius Apostolos doctrinã salutis spargere prohibuerunt. Et tamen illi ipsi pontifices erant: quorum iudicio qui non paruisset, supremo supplicio afficiebatur. An uerò obtemperant Apostoli iussis illorũ, metu mortis? Imò animo magno & excelso respondent, Plus Deo obediendũ esse, quàm hominibus. Significant, hominem, quantauis authoritate sit, errare posse. Paulus
Act.23. etiam Ananiam, eiusdem classis pontificem, parietem incrustatum
» uocat, irã Dei illi imprecatur, atq; his uerbis eum obiurgat: Tu ue-
» rò sedes, ut me ex lege iudices: & tamen contra legem iubes me cæ-
» di? Quibus uerbis Paulus primùm citat legem illam Mosaicã, qua sancitur, ut Pontifex ex præscripto legis iudicet: deinde ostendit, tales pontifices multa contra legem solere facere. Tempora etiã post CHRISTVM natum ostenderunt, iudicium de religione pontificibus committi non posse. Nam & in erroribus uersantur multis: & pro hæreticis nonnulli iudicati sunt. Auxentius, non'ne Mediolani episcopus fuit proximè ante diuum Ambrosium? atq; idem ille Arianus habitus est. Eugenius Quartus, Papa erat. atq; idem ille non tantum uiolator & cõtemptor sacrorum canonũ synodalium: non tantum simoniacus, periurus, iurium & bonorum Ecclesiæ dilapidator, Romani pontificatus inutilis & damnosus administrator: sed & schismaticus, & à fide deuius, & pertinax hæreticus à sancta synodo Basiliensi declaratus, atq; eam ob causam põtificatu motus est: omnibusq; hominibus & ecclesiasticis & secularibus, nec

regibus

regibus nec imperatoribus exclusis, grauissimis pœnis in contraue nientes asscriptis, interdictum, ne se ad Eugenij authoritatem deinceps conferrent, ne'ue illi obedientiā ullam præstarent. Hæc enim continentur omnia in eo decreto, quod à concilio Basiliensi, anno CHRISTI 1439, sept. Calend. Iulij factum & scriptum est. Et hoc est, quod (mea quidem sentētia) dictis illorum ualde repugnat, qui omni asseueratione affirmare audent, numeratis omnibus Pontificibus à Petro ad Iulium Tertium, nullum hæreticū sedisse unquam in cathedra Romana. Aut enim Eugenius in pōtificibus numerandus non est: atq; adeò sedes Romana annos octo (nam tot à concilio Basiliensi ad Nicolaum Quintum, qui Eugenio proximè succesSit, intercesserunt) à pontificibus uacua nudaq; erat: aut cōcilio Basiliensi autoritas detrahenda est. Repetamus amplius, si libet, memoriam temporum illorum. Eugenio magistratu abire iusso, Amedæus Dux Sabaudiæ à cōcilio suffectus est. Extat enim exemplum literarum ad Sbigneum Cracouiensem episcopum, à concilio Basiliensi, anno CHRISTI 1439, sept. Id. Nouemb. missarum: non typis excusum, ne quis dolum subesse putet: sed manu hominis Poloni, ut uidetur, per tempora concilij illius descriptum. Quid igitur? an Amedæus officio pontificis functus est? Imò Eugenius, Amedæo in Cardinalium numerum reiecto, concilij Basiliensis decreto, protrito & conculcato, solennia pontificatus ad extremum usq; spiritum capessebat. Hunc tu igitur iudicem constitues rerum controuersarum, propter cathedrā quam occupabat? Si etiam, uide quomodo tanta prouincia hęretico, uoce concilij declarato, committenda sit. Si non, cui rectius id dabitur, quàm iudicibus concilij authoritate ex utraq; parte eligēdis? cum quidem eos qui autoritate gaudeant ordinaria, erroribus obnoxios esse, iam demonstratum sit. Quid igitur, roget quis, ordinariæ succesioni detrahis? Ego uerò minimè. Scio enim, quantū ei tribuerint uiri sanctisimi, ut Irenęus, Tertullianus, Cyprianus, & alij quàmplurimi: quantumq; eius autoritate usi sint contra hæreticos. Sed quid sit legitima succesio, & quæ ratio eius tuendæ & uindicandæ, considerandum puto. Putas tu in hoc ordine succesionis ponendos, qui aliunde quàm per ostium ingresi sunt? Putas eos qui non in doctrinā ac munera functioni propria, sed in diuitias tantū & amplas possesiones successerunt? Atqui priores à CHRISTO fures uocari, & latrones: posteriores sua quęrere, suęq; rei studere, non IESV CHRISTI, certum est. Certè legitima ordinatio ita ad posteros decurrit, si illi in res à maioribus possessas succedant. Quæ igitur possesiones sunt Apostolorum, quæ profesio, præterquàm doctrinæ & administrationis mysteriorū Dei? Qui in hæc non succedit, quomodo successor Apostolorū dicetur? Grauiter Bernardus, diuinus abbas, ad Eu-

Bernar. de Conside-ratione, lib. 4.

„ genium Pontificem maximum: Petrus, inquit, nescitur processisse „ aliquando uel gemmis ornatus, uel sericis: non tectus auro, non ue- „ ctus equo albo: nec stipatus milite, nec circumstrepentibus septus „ ministris. Absq; his tamen credidit satis posse impleri salutare man- „ datum: Si amas me, pasce oues meas. In his successisti Constantino, „ non Petro. Et audet quisquã possessiones opum ecclesiasticarum, mitras, infulas, curuaturas, sellas, & id genus insignia, ad stabilien- dam tyrannidẽ, in ordinẽ successionis Apostolicæ inferre? CHRI- STVS ipse ordinationem legitimam commendat, si sedeant scribæ in cathedra Mosis: & in orbem mittens Apostolos, iubet eos præ- dicare Euangelium omnibus creatis. Quid igitur iactatis istos, qui nec Mosen, nec prophetas norunt, nec Euangeliũ docere unquam didicerunt? quiq; per uitam suam omnem in rebus à doctrina alie- nissimis uersati sunt? Audetis'ne hos in numerũ illorum qui à Ter- tulliano, Irenæo, & alijs ueteribus laudantur, aggregare? Quatuor aut quinq; summi Põtifices erant, quos uiderũt secula nostra. Quis illorum à theologię cognitione fuit commendabilis? Adriano qui- dem excepto, qui eius dicitur fuisse peritissimus. Sed idem parum idoneus fuisse gerendo põtificatu horum temporum iudicabatur. Libellus etiam, qui inscribitur, Discursus de eligendo nouo Pontifi ce, ab eo aulico Romano, qui quinq; Pontifices mortuos se uidisse, totidem alijs eligendis se Romæ interfuisse dicit, conscriptus, indi- cat, quid à Cardinalibus spectari soleat in huiusmodi electione: cer- tè quiduis potius, quàm doctrina religionis. Atq; ille idem aulicus scripsit, memoriam Adriani Sexti Papæ adhuc recentem esse: ut du bitandum non sit, Cardinales illo exemplo nequaquam commissu- ros pontificatum alicui, qui non sit nominis Italici, aliter ipsos scele- ratos, & patrij nominis proditores iudicatũ iri. Pronunciauit hæc aulicus, ex ingenio & proprietatibus aulæ suæ. Non ibi theologiã, non imperiũ hominis extranei, quamuis sit theologotatos, gratum esse: omniumq; qui non sint Italici sanguinis, potentiam fastidiri, & odio haberi. Nos uerò transmõtani, hoc est barbari (tales enim ha bemur) qui longissimè ab urbe Roma habitamus, quid? non'ne sci- mus, Pontifices cum suis affectatoribus in curis regię dominationis ferè fuisse occupatos? bella gessisse, ciuitates & Respub. occupasse, filijs aut nepotibus eas subiecisse? Quam igitur curã religionis ha- bere possunt? quantũ temporis in doctrina ponere? quæ certè nisi alatur continua lectione, meditatione, cõmentatione, ferè solet etiã doctissimis disperire. Et hæc quidem, quæ dixi, scit & sentit tota Italia, hæc ad nos perferũt, quicunq; unquam ibi uersati sunt. Et ta- men doctrinam eis non uulgarem quidam ascribere non dubitant. Habent, inquiunt, lateri suo assidentes totius orbis uiros doctissi- mos, quibus ipsi doctrina minimè secundi præsident: de quorum

Scriptor uitæ Adriani Sexti, circa uitas Platinæ.

consilio, de rebus grauioribus pronũciant. Vtinam istuc uerbum ex animo, ac uerè dicerent. Quamplurimi enim, ut dixi, diuersum sentiunt, & experiuntur. adeò, ut quidam sedis Romanæ obseruantissimi dicere ausi sint, Se pontifici parêre uelle: sed non Clementi, aut Paulo, aliud quàm quod pontificem deceat, docentibus aut imperantibus. Hæc alicui oratio perniciosa uidetur. contrà Paulo apostolo, qui cum principi populi non esse maledicendũ affirmet, ipse interea Ananię maledicere audet: usqueadeò quidem, ut à quo prius epistolas Damascum affligẽdi Christianos causa ferendas petebat, quem in loco Pontificis iudicare uidebat, eum non agnoscat pontificem, quòd faciat contra legem. Quoties in ciuitatibus eiusmodi uoces audiuntur, multa reges & principes sæpe decernere & agere contra leges? idq; eos facere, non ut reges: hoc est, eorum huiusmodi decreta & facta, indigna esse dignitate regia. Quæ tamen decreta & facta, pacis publicæ causa ferenda & toleranda sint. Sed aliud est ferre, quod uitare nequeas: aliud, probare, quod probandum non sit. CHRISTVS ipse colaphum per iniuriam à Pontificis ministro, Pontifice ipso pro tribunali sedẽte, inflictum, fert quidem patienter: sed scelerati ministri factum grauiter improbat, inquiẽs: Si bene loquutus sum, cur me cędis? Paulus magistrũ suum, ut iam dixi, usq; eò imitatus est, ut etiã Põtifici maledicere auderet. Quod quidem si non omnibus uulgò imitari licet, qui tamẽ in Ecclesia primas tenent, quos officium cogit loqui, qui ius habent dictis factisq; improbis resistẽdi, qua conscientia tacebunt? Multi enim qui possent, non tantum non resistunt, sed gratiæ causa & imperitiam alienam celant, & testimonia rebus minimè consentanea dant. Cumq; memoria nostra nunquam sit auditũ, aliquem ob religionis doctrinam singularem ad munus Pontificis esse uocatum: audent tamen Pontifices alienis plumis ornare, & laudem doctrinæ nemini secũdæ eis tribuere. Neq; timent illud uæ, quod minatur Dominus illis qui malum bonum, & bonũ malum dicunt: qui tenebras in lucem, & lucem in tenebras conuertunt. At principi populi non est maledicendum: maledici enim regnum Dei non consequuntur. Rectè dicis. Verùm maledictio, ut inquit Cicero, nihil habet præter contumeliam. à qua si quis absit, maledicus dici non debet. Nisi fortè CHRISTVS maledicus est, cum scribas & pharisæos uocat hypocritas, progeniem uiperarum, filios diaboli. At seruus alienus non est iudicandus, qui domino suo stet, aut cadat. Rectè & id. Vt enim fide firma præditi reprehenduntur, qui ipsi sine delectu uescentes quibuslibet, despiciant imbecillos uesci metuẽtes: ita imbecilli, qui temerè damnẽt firmos meliores se, omneq; id iniustum putẽt quod ipsi non faciant. Iudicium enim tum de ijs, tum de similibus rebus, non humana prudẽtia, sed Dei uerbo fieri debet. At peccata principum

Esa. 5.

cipum tegenda sunt, exemplo Shem & Iaphet, qui uerenda patris sui tegere & cooperire non dubitarunt. Rectissimè id quoque. sed aliud est tegere peccata principis, aliud tribuere ei laudes quibus indignus est: præsertim si laudes eiusmodi in Reipub. malũ incumbant. ut faciunt, qui principi concedunt doctrinã quam non habet, ut hoc titulo dent ei & hominibus illi iuratis potestatem summam de rebus omnibus iudicandi. Neq; ego is sum, qui de alicuius ue ris laudibus quicquam uelim detrahere, aut alicuius præclara facta malignis interpretationibus eleuare: sed quia in præsentia de religionis doctrina loquimur, haud scio cur Põtificibus tanta tribuenda sit, quantam illi nec agnoscant, nec fortasse optent. Certè nec eruditi ea, nec eam aliis tradidisse unquã auditi sunt. In erroribus etiam magnis quosdam illorum fuisse, iam ostensum est: ut non immeritò munus iudicandi de rebus parum cognitis deprecari & abdicare deberent. Grauissima est enim illa hominum querela (cuius suprà meminimus) de Pontifice, qui ut prius abhinc quinquennium, ita proximè anno CHRISTI 1551 conciliũ Tridentinum suo arbitrio guberuauerit. Non tantum id Protestãtes (quos sic uocant) sed catholicos permultos, qui in cõcilio aderant, questos esse audiuimus. Etsi enim ipse Pontifex non adfuerit: tamen & legatum illi iuratum concilio prefuisse ferunt, & magnis itineribus ad Pontificem de rebus omnibus relatum, nec nisi ex illius præscripto conclusum esse. Quid igitur? rem quæ agatur, nondum intelligunt? Accusant Protestantes Pontificem, cum omni Romana ecclesia, idololatriæ, doctrinæ falsæ, morum peruersorũ, ecclesiasticæ disciplinæ corruptissimæ. Pontificii item pleriq; multa & in doctrina, & in sacramentorum administratione, & in disciplina emendari optant. Quin Pontifex ipse Adrianus Sextus in ea legatione, quam ad cõuentum Norimbergensem anno CHRISTI 1522 miserat, à plãta pedis ad uerticem capitis nihil esse sani in toto corpore ordinis ecclesiastici affirmat. Cur igitur eos uel solos, uel inter cæteros præcipuos iudices ferimus, qui in tantas suspiciones uocẽtur? Imò cur ipsi se ingerunt ultro in eam prouinciam, quam, etiam sibi ab aliis impositam, prorsus detrectare deberent? Et interea uolumus, ut quæ à concilio semel posita & fixa sunt, ea ne unquam rescindantur. Scilicet hæc ratio est obtinendi quod uolumus, si illi iudices erunt qui accusantur: quiq; hoc nomine inter reos magis, quàm iudices numerandi sint.

Scitum est autem, tres in iudicio personas esse debere: nec uni licere, personam iudicis, reiq;, aut actoris sustinere. Non hæc sanè contumeliosè, sed dolenter à me dicuntur. Res enim eò progressæ sunt, ut lapides, tacentibus hominibus, uelle loqui uideantur. Sed fac Pontificẽ cum omnibus sibi religione obstrictis, atq; adeò cum istis ipsis quibus doctrina est minimè secundus, ab omni errore esse quàm remo-

quàm remotissimum: fac in eo culpam nullam, nullum peccatū resi dere posse. quid hoc tandem ad id quod in præsentia agimus? Disputamus nunc de cōcilio: cuius autoritati Pontificem parêre, non disputationibus tantum, sed re ipsa, ostensum est in concilijs, tum Basiliensi, tum Constantiensi. nam in illo unus propter hæresim, quod iam ostensum est: in hoc tres ob schisma, in ordinem redacti sunt. Quicunque igitur (in partium dissensione) à concilio iudices delecti erunt, eorū iudicio standum esse contendo. Quod quidem in rebus quoque alijs seruari, hinc perspici potest. Orta enim de rebus aliquibus doctrinæ aut artium controuersia, non ad eos qui titulotenus se artifices profiteantur, aut publicis honoribus fungantur, aut ordinaria successione se tueātur: sed ad peritissimos & exercitatissimos res deferri solet, qui remota autoritate sua, rem propositam ex natura ipsius definiant, argumēto confirment, ratione demonstrent. Tales igitur deligendi sunt, qui tantam personam sustinere possint cum dignitate: qui neutri partium addicti sint, sed qui sumpta eiusmodi persona, studiū partium eiurēt omne. Non enim mihi displicet, quod principes, qui terminos agrorū suorum communes habent, in finibus regundis faciunt, ut soluant consiliarios suos, quibus id negocij dent iureiurando, quo illis obstricti sint: ut eodem modo iudices concilij, utrinque delecti, soluantur omnibus uinculis, si fortè quibus deuincti sint partibus suis. Tales igitur sentio iudices esse oportere, nō qui alterutrius partis præiudicia (quod nos extra concilij tempus facimus) adferant ad rem quæ tractetur: sed qui liberi, soluti, & nulla re implicati, integram habeant iudicandi potestatem: qui certè non pro priuatis haberētur, sed in summo honoris gradu à cuncta Ecclesia collocarentur. Quid multa? aut ratione, quam diximus, melius irent res cōcilij, aut nulla alia. Nam etiamsi qua culpa delecti teneri possent, maiore tamen tenerentur, quibus solo honorum & successionum respectu tanta res committeretur: cum quidem non faciat dignitas ecclesiastica Christianum, nec omnis episcopus sit episcopus, ut scripsit Hieronymus, & inter Decreta refertur 2. q. 7. c. Non omnes episcopi.

APOLOGIA.

De appellatione partium in Ecclesia.

OLESTE' ferunt multi, nos designandis ijs qui cōtrarias tenent sententias, partium appellatione usos esse. Quod igitur nomen eis dandum est aptius? Profectò si orbis totus cum aliquo uno homine lite contendat, iureque experiatur apud iudicē aliquem, iudex uix alio nomine affabitur eos, quàm partium: in ferendaque sententia uix formula alia utetur, quàm illa, Auditis partium propositis & respōsis, dicimus & decernimus. Non sunt, inquis, partes in Ecclesia, quæ tenet totum. Imò si totum tenet, partes sunt in ea: totū enim ex partibus constat. Sed in ea, inquis, idem dicunt & sentiunt omnes. Imò homo totum est,

cuius partes non idem dicunt & sentiunt: aliud dictat ratio, aliud appetitus. Sed in toto mystico aliud est, inquis, in quo qui partem tenet, à toto præcisus est. Imò in omni toto pars est pars, totum est totum. neq; quod pars est, à toto præcisum est. Quod enim præcisum est, partis appellationem non meretur: in toto manens meretur. Mirabiles sunt isti theologi, qui studio sui catholicismi quiduis ex triuijs arripiunt: nec ut apta sint inter se quæ dicunt curant, modò ut contradicant. Quis est autem, pectus aliqua pietate imbutum habens, qui non optet summam illam in Ecclesia catholica cõcordiam, ut omnes sentiant idem, idem loquantur? Sed enim ea est natura hominũ, ut inter bonos etiam & sanctos uiros, sæpe suboriantur dissensiones: & quidem iustas ob causas. Non'ne Paulus à Petro, non recto pede ad Euangelij ueritatem incedente, dissentiebat? Non'ne inter eundem Paulum & Barnabam tanta dissensio incidit, ut alter ab altero seiungeretur? An propterea ex Ecclesia dissecti sunt, eiusq; partes esse desierunt? Sed dices, non id certamen de doctrina fuisse.

Gal. 2.

Act. 15.

Loquamur igitur de illis, qui ex secta pharisæorũ, CHRISTI doctrinam amplexi, circuncisionem docebant: Pauloq; & Barnaba contradicentibus, rem ad Apostolos deferri curabant. an quia partem aliam sequuntur, quàm Paulus & Barnabas, eos ex Ecclesia protinus extirpabis? Loquamur etiam de ijs, qui huius memoriæ principes erant theologorum. Pighius & Eccius diuersa docuerunt de peccato originis: uterq; nobis est catholicus, uterq; etiam ab ipsis Romanis doctissimus & acerrimus hęreticorum nostri temporis impugnator uocatur: & tamẽ diuersas partes tuentur. Fingamus Pighium cum suis sequacibus, Eccium item cum suis à concilio postulare, ut controuersia quam habent, omnium authoritate dirimatur: sententiasq; dicentium discordes esse, & alios Pighianis, alios Eccianis suffragatos: remq; postulare, ut iudices eligantur partim ex Eccianis, partim ex Pighianis. quo utrosq; communi nomine afficies, quàm partium? Igitur si Lutheri, Caluini, Zuinglij, Balthasaris, nullas esse partes uis in concilio: pátere tamen Pighianos & Eccianos partis appellatione signari: de hisq; uel similib. nos intellexisse, cum disseremus de iudicibus ex utraq; parte sumendis. Non minus & illud mihi uitio uertitur, quòd alicubi aduersarijs nomẽ Euangelicorum dederim: quasi ego illis hoc nomen imposuerim. Lutherana secta, inquit Polydorus Vrbinas, breui tẽpore mirabiliter coaluit: quæ Euãgelica dicta est, eo quòd haud ullam asseueret recipiendam esse legem, quę ad animarum salutem pertineat, nisi quam CHRISTVS aut Apostoli dedissent. Igitur nec ego aduersarijs dedi hoc nomen: nec eis adimere, est meum. Propter nostrum affirmare, aut negare, nihil sequitur: nec mea appellatione quicquam alicui addo, nec nominis detractione diminuo. Vtor uerò uocabulis usitatis, ut quisq; intelligat de quo di sermo.

De nomine Euangelicorum.

LIBER.

CAPVT VI.

Quibus argumentis errores tollendi.

DE ijs qui dicturi sint sentẽtias, & de iudicibus hactenus. Iam quibus argumentis ueluti armis in concilio agendum, erroresq; omnes tollendi sint, uideamus. Eadem sunt, sicut est apud Aristotelem, principia compositionis & diuisionis. Maximam religio plagam, & quasi sui diuisionem accepit à tyrannis, ui, ferro & igne sæuientibus; sed longè maiorem ab hæreticis.

Illi

Illi enim corporibus malum dedere, hi animis hominũ. Hoc uerò hæretici effecerunt rationibus, & scripturis diuinitùs traditis. His igitur rebus occurrendum est erroribus illorum: his modis componenda, restauranda & uindicanda est religio, à sui diuisione. Sunt qui minis & ui agendum putent, Pauli apostoli exemplum proferentes, qui pœna corporis coactus, ad Euangelium intrauerit: & patrisfamiliás Euangelici, qui ad cœnam magnam obuios quosq; compelli iusserit. Verùm enim cõpulsio hæc minimè sita est in uiolentia corporali. Non enim arma militię Christianę, inquit Paulus, corporalia sunt: sed potius asiduitas & uehemẽtia in docendo, reprehendendo, obiurgando. Qualem ille idem Paulus præcipit Timotheo suo, inquiens: Prædica sermonem: insta tempestiuè, intempestiuè: argue, increpa, hortare, cũ omni lenitate & doctrina. Tanta est enim animi humani inconstantia religione Dei amplectenda, ut nisi uerbo Dei sedulò sustentetur, facilè ad omnem uentum loco dimoueatur, & tanquam Petrus in aquis fluctuet. Vult igitur Paulus, ut doctores urgere nunquam desinant: sed ut increpent, & hortentur: non quidem ulla ui corporis, sed cum omni animi lenitate & doctrina. Nam asperitas, semota comitate, nocet magis, quàm ædificat. Cohortationes etiam nulla doctrina fultæ, quamuis à pio animo proficiscantur, cõtemnuntur, aut parui ducuntur. Quis igitur putat ui corporis utendum, hominibus uel adducendis, uel retinendis in religione? Nam de Paulo quod afferunt, erat quidem illi uis cœlitùs adhibita: sed quæ simul animum illius mutauerit, ut ex persequutore factus esset CHRISTI propugnator. Hoc exemplum imitari qui uelit, imitetur totum: ut non corpori tantum, sed animo etiam uim inferat. Fieri enim non potest, ut animus promptus & alacer sequatur corpus aliquò ui detrusum, nisi primùm uiuidis rationibus & autoritatibus clarisimis persuadeatur: sine quibus fingere quidẽ multa potest, seriò agere nihil potest. Nam etiam in causis ciuilibus, qui terrore perculsi sunt à tyranno, aliter nonnunquam loquuntur, quàm sentiunt. Tanta enim est humani animi libertas, ut uel in medio eculeo cogitet, sentiatq; quod illi uideatur, non quod uim adhibenti. Simulare quidem ac dissimulare in præsenti potest. at ubi tanquam auicula ex cauea auolauerit, tum ad ingenium redit, libertateq; utitur loquendi quod sentiat. Iam confesio quæ ab inuitis extorquetur, uera non est, nec Deo grata: neque bonum opus reputatur, cui reluctetur sententia uoluntatis. Omnino confesio ultrò & sponte edenda est: ac nisi ex animo, ac summa alicuius uoluntate fuerit profecta, irrisio Dei est, ac illusio. Ad quam quis cogit homines, quàm qui eos ui, iniurĳs, mortis metu percellit? Et tamen qui id facit, magnum se obsequiũ putat præstare Deo. Cui quidem magis sui ultio esset relinquenda, quàm hæ

Act. 9.
Augustinus ad Bonifacium, epist. 50.
2. Corinth. 10.
1. Tim. 4.

rationes ad religionem aliquem reuocandi usurpandæ. Scio quæ contra hæc à magnis uiris disputentur: quę item edicta principum, quæ sanctissimorum uirorum scripta proferantur. Sed mihi hæc reuocanda potius uidentur ad initia Ecclesiæ nascentis: ac quibus modis religio tum insita est animis hominum, ijsdem etiam nunc recuperanda. Apostoli post unam & alteram admonitionem, iubent hæreticum deuitandum. Episcopi, qui numero trecenti fuisse dicuntur, coacto contra Arium concilio, exilio eum multarunt. at qualem & quantum hæresiarcham? Sed quid opus multis? Magister ille CHRISTVS non instruxit discipulos suos armis corporalibus, non ferro, nō igne, non scorpionibus: sed doctrina & prodigijs. Videant igitur, ne uel desidiæ ignorantiæq́ perfugia quærere, uel bona uita defici putentur, qui alia quærant remedia ad religionem persuadendam. Neque dubium est, neminem magis ad tormenta & ignes prouocare, quàm qui aliter ignauiam suam tueri non ualent.
Hebr. 4. Sermo Dei, inquit Apostolus, uiuus & efficax est, penetrabilior omni gladio ancipiti. Arma cœlestis militiæ, ut suprà ex Pauli sententia diximus, non carnalia sunt. Ipse quoq; Deus,
Oseæ 1. ut refert Oseas propheta, promittit se seruaturum suos in suo nomine: non se eos seruaturum in gladio, & arcu, in bello, equis, equitibus. Hæc sunt consideranda: neque committendum, ut animi ab errore non liberati, cum corpora perduntur, multentur etiam ipsi morte sempiterna. Corpora enim tantum, ui, carcere, flagris, igne puniuntur: animus immutari non potest, nisi sermone Dei. non uenit sub tactum, nec sub aspectum religio: tota in animis sita est. Illuc ingerenda est non ui corporali, aut armis: sed scripturis clarissimis, rationibus ualidissimis, uel ex rerum natura, uel ex literis ac oraculis diuinis desumptis. Sed de hoc uiderint boni & eruditi: nos enim diximus nostram sententiam.

CAPVT VII.

Quibus scripturis cum hæreticis agendum.

VIBVS autem scripturis cum hæreticis pugnandum sit, cōsideremus. Sunt qui de Canonicis scriptis, quæ sacra Biblia uocamus, ita loquuntur, ut uix certi aliquid ex eis elici posse affirment: flexibilibus scilicet eorum opinione in utranq; partem, non secus quàm cereus nasus (hac enim similitudine utuntur) nullo negotio quoquouersum flectatur. Ac ne summo quidem illi religionis nostræ capiti de Trinitate diuina parcunt: quem nisi uel autoritas Ecclesiæ accedat, uel aliquorū interpretum sententia, ex his ipsis canonicis Biblijs inuestigari posse fortiter negent: loca etiam scripturarū in hoc adducendo, olim ab Ario usurpata.

pata. Etsi uerò autoritate Ecclesiæ niti, omni in re quæ religionem CHRISTI attingat, honestissimũ est: interpretibus etiam, ut arbitris honorarijs, qui abstrusa & recondita sensa dextrè explicent & exponant, uti pernecessarium: tamen nimia illa uerbi Dei seu in libro scripti, seu ab alicuius uoce prolati, seu mente cogitati extenuatio, haud scio an sit uiris pijs & prudentibus improbanda: qua nimirum & autoritas detrahitur, & maiestas obscuratur diuinorum oraculorum. Tu igitur, cum Arij & nescio quorum hæreticorum calumnias tam inexpugnabiles in mediũ profers, quibus illi Triadem impugnant, putas te stabilire autoritatem Ecclesiæ? Vnde uerò hæc illi autoritas sarta erit, ut aiunt, tectáq;, uerbo Dei nutante, & modò huc, modò illuc instar nasi cerei tui se inclinãte? Verbum Dei est illud, DIC ECCLESIAE: quo præcipitur, Ecclesiæ dicendum esse, ad eamq; de re omni deferendum: ac qui ei non obtemperet, eum pro ethnico habendum. Hoc uerbo magna datur Ecclesiæ potestas. quod uerbum si ignoraretur, obscura esset Ecclesiæ & natura, & autoritas. At & hoc ipsum uerbum, & alia omnia in mysticis literis comprehensa, ab uno eodemq; CHRISTI spiritu sunt profecta. Aut igitur omnium par est honestas & authoritas: aut qui in cæteris negligendam putat uerbi autoritatem, & in hoc, quod diximus, aspernetur eandem oportet. atq; ita quam putat se ex uerbi Dei extenuatione constituere Ecclesiæ autoritatem, eandem eadem de causa eleuabit ac obscurabit: lumine scilicet illo obscurato, unde erat illustranda. Iam cum illas inexpugnabiles Arij sententias profers, quibus ille Trinitatem conuellere se putabat, non intelligis, te multorum qui audiunt animis aculeos infigere dubitationis & fluctuationis? Quo modo enim non fluctuabit, aut uortigine gurgitum non submergetur, quod in hoc scripturæ mari, ubi ancoram in summo tempestatis discrimine figat, non habet? præsertim cum pirata ille diabolus, astutia & fraudibus instructus, dormiat nunquam: omnes obseruet occasiones hominis Christiani spoliandi, perdendi, & immergendi. Quin igitur uerbo Dei primam, ut par est, autoritatẽ concedimus? quòd & Ecclesiam fulciat: & sanctis doctoribus locũ, quem merentur, in ea det. Sunt qui huic sententię assentiuntur quidẽ, uerboq; Dei primas concedunt: sed tamen eo sensu, quo uelit Ecclesia. Verùm hoc modo, aut prior datur autoritas Ecclesię, cuius nimirum arbitratu exponendum ac interpretandum sit uerbũ: aut certè æquatur utraq;, quatenus una subseruiat alteri, nec una sine altera subsistat. Atqui Ecclesiam necesse est accommodari ad uerbum, non uerbum ad Ecclesiam. Verbum fundamentũ est, Ecclesia ædificium in illo collocatũ. Ruere igitur Ecclesiã necesse est, uerbo sublato. Quanto igitur simplicius, & ad ueritatẽ appositius loquũtur, qui uerbũ illud quod procedit ab

 ore Dei,

ore Dei, tanquam solem constituunt, illuminantem cunctam eccle-siam. Non mutuatur sol lumen à stellis: sed & eas collustrat, & in omnes mundi partes lumē spargit: quamuis homines uel cæci sint, uel secus iudicent. Illuminat & uerbum Ecclesiam: quæ ipsa tum lu cere incipit, cum est radijs illius illustrata. Luculenter canit Psalmi-
Psal. 118. sta, Verbum Domini lucernam pedibus esse, & lumen gressibus
2. Pet. 1. suis. Petrus quoq; sermonem propheticum, lucernam esse apparen tem in obscuro loco clamat. Quòd si hæc lucerna non lucet, quo-modo Ecclesia apparebit? quomodo luna & cæteræ stellæ accipiēt lumen à sole tenebroso? Etsi autem testimonia, quæ dixi, rectè à uiris quibusdam doctis ad uerbum Domini uiuum accommoden-tur, quod spiritus Dei uirtute impressum sit in mentibus nostris: ta men quia illi ijdem ad uerbum nigris literis scriptū (quam uocant Literam occidentem) ea negant trāsferri posse, de eo disputemus: dicamusq;, testimonia illa & similia etiam de uerbo Dei tum scri-pto, tum uoce prolato accipiēda esse. Omnino animus noster con-cipere uerbū non potest, nisi à uerbo audito, lecto'ue. quemadmo-dum testatur Paulus, fidē ex auditu esse. Planè indicat, credere nos nō posse, nec mēte de rebus diuinis aliquid percipere, nisi primùm aures nostræ personent uocibus rerum credendarum. Ac ne intel ligi quidem potest, uerbum illud cordibus nostris insitū quale sit, nisi de externo, seu uoce edito, seu scriptis mandato. Quamobrem disputationes ferè omnes, temporum omnium, de uoluntate Dei, uerbo externo dirimebantur. CHRISTVS etiam ipse iubet nos scrutari scripturas: & in quæstionibus explicandis, sciscitantes re-mittit ad scripturas. Neq; est uia tritior, qua ad fidem adducantur homines, quàm uerbi externi tum lectione, tum auditione. quod in telligi licet ex Actis apostolicis de Cornelio, de Eunucho, & de mul tis hominū milibus, Petro prædicāte ad CHRISTVM cōuersis. Omnis enim prouincia docēdi in Ecclesia non aliò pertinet, quàm ut uerbum auditū per aures immittatur in animos nostros, ut tan-dem oculos interni hominis illuminet, intelligentiam rerum cœle-stium in nobis efficiat, sitq; tanq; lucerna, pedes nostros ad uitā di-rigens. Hæc non'ne à uerbo externo proficiscūtur? Quòd si id non lucet, quomodo lucernā animorum nostrorū incendet? quomodo illuminabit Ecclesiā? quomodo ueros interpretes illustrabit? quo-modo luna & stellę illuminabūtur à sole, tenebris & caligine circū-fuso? Neq; hoc dico, quòd scripturā multis in locis obscuriorē esse negem: cum & Petrus ipse, Paulinis in epistolis quędam intellectu difficilia esse affirmet: & tēpora ferè omnia experta sint, multas dis-sensiones de multis dogmatibus religionis ex scriptis diuinis exti-tisse. Sed cum multifariam multisq; modis Deus uoluntatem suam mortalium generi declarauerit, primùm per prophetas, deinde per
filium

filium ac apostolos suos: eamq́ scriptorum monumentis consignatam uoluerit: dico, aut in his ipsis monumētis uoluntatem Dei maximè cōspici atq; elucescere debere, aut nusquam alibi. Absurdum est, Deum ita agere nobiscum uoluisse, ut uerba eius non intelligerentur. In uerbis igitur ab illo profectis, uoluntas eius quærenda. Si quæ obscuritates aut ænigmata occurrāt, ea uel enodatione uerborum, uel locorum illustrium collatione interpretanda sunt. Hoc enim & CHRISTVS fecit, & uiros doctos semper fecisse uidemus. Qui utcunq; hęserint in sentētijs parum perspicuis, eas tamen ipsas alijs clarioribus studebant explicare. Omnes etiam cōtrouersias, scripturarum accommodatione, ad id quod in quæstione uertebatur, in primis dirimebant. Scriptura illis erat doctrina & testimonium Domini, lux illuminans oculos, lucerna rectum iter ostendens ad ueritatem. Dabant illi quidem ueris interpretibus honestum locum: dabant & Ecclesiæ catholicæ honestiorem & ampliorem: ueruntamen demonstrationes certissimas ex his diuinorum eloquiorum testimonijs sumebāt. Hæc erant illis tanquam Lydius lapis: quo & sathanam, uel in angelum lucis transformatum, arguebant: & spiritus omnes probabāt, ex Deo essent, an aliūde. Quamobrem nulli hominum, nulli cœtui tanta certitudo, tantaq́ autoritas tribuenda est, atq; sacris literis. At inquies, uerbum autoritatem obtinere non posse, nisi suffragia accedant Ecclesiæ. Quasi uerò, quod in ciuitatibus fit legibus ferendis, ut nulla habeatur rata, nisi cōsensu & uoluntate populi: id in uerbo Dei seruandum sit, ut pondus nullum habeat, nisi mentes & sententiæ Ecclesiæ cum Dei decretis & uoluntate consentiant. Atqui Deus est autor uerbi sui: quod tanti facit, ut cœlum & terra facilius transitura sint, quàm uerba ipsius pessum itura. Ille est qui tuetur uerbum suum, qui autoritatem tribuit, qui illud in dignitatem uindicat, qui per spiritum sanctum obsignat in cordibus hominum. Testimoniū quidem Ecclesia spiritu Dei afflata dare potest uerbo & doctrinæ: hanc scilicet, quam iam inde ab Apostolis quasi per manus accepisset, & non aliam, à Deo esse proditam. autoritatem uerò illi tribuere nemo potest, præter Deum ipsum: qui est auctor illius, illustrator, defensor, propugnator. At enim Ecclesia habet spiritū interpretandi uerbi Dei. Quis negat? Illa uerò etiam habet donum curationis. Neq; tamen est qui primas in medendo partes non tribuat naturæ, cuius medicus minister est. Sæpe quidem natura iuuatur à ministro: sed ita, ut

Admoniti sumus ab amico quodam, de eo quod hic de dono curationū scripsimus, parum illud aptū esse, propterea quòd donū illud principiò nascentis Ecclesiæ, ad doctrinā confirmandam datum erat: hodie cōfirmata doctrina non extat. Itaq; & nobis expungendum illud uidetur. Vis enim illa occulta, qua, manuum impositione, aut alijs signis morbi abigebantur, haud scio an usquam appareat. Cum autem præfecturā Paulus Rom. 12. numeret inter dona, quæ iuxta Dei gratiam hominibus contingant, non ineptū fortasse fuerit, ut pro dono curationis sufficiatur donum præsidū: qui potestatē quidem habent iuris dicēdi, uerùm non suo arbitrio, sed ex legum præscriptione. Tametsi qua ratione præfectura in donis numeratur, ne curatio quidem eo numero excludenda uidetur. cum medicina naturalis donū Dei sit, ab altißimo creata, et à uiro prudēte nō abijciēda, ut ait Sapiēs Ecclesiast. cap. 38.

ita,ut quod in ea uitium est, emendetur additione naturæ alterius, puta herbarum aut animantium. Ad hunc modum si uerbum Dei obscurius esse uideatur, rectè fungetur Ecclesia officio suo, illo interpretando: sed non suo arbitratu, sed aliorum ipsiusmet Dei uerborum, quæ clariora essent, collatione. Ecclesiam uerò aut certos interpretes propterea preferre, æquare'ue seu autoritate, seu certitudine, uerbo Dei, prorsus indignum uidetur. De Ecclesia iam ostendimus, eius autoritatẽ ex uerbo Dei pendere totam: sine quo, in eam quam habet dignationem nullo modo potuisset peruenire. Dicamus de interpretibus. Quis nescit Tertulliani, Origenis, Lactantij dogmata nonnulla pro delirijs haberi? Cypriani item, Augustini, Hieronymi (qui inter precipuos habentur) sententijs quis in totum subscribit? Certè in multis eorum pronũciatis conniuent docti uiri, quædam prorsus improbant. Nam inter cætera, & Cypriani opinio, non baptizare nec absoluere eos qui Spiritum sanctum non habent, damnata est: & Augustini sentẽtia de cœna mystica infantum, reijcitur: & Caina hæresis, Hieronymo improbata, ab Ecclesia recipitur. Dicamus etiam de aliquo uno interprete. An Augustinus adeò uel cõstans est, uel clarus in suis lucubrationibus omnibus, uel deniq; certus, ut uel refragari ei nefas sit, uel dubitare de eius scriptis indignum, omniaq; eius scripta pro oraculis sint habenda? Ne id quidem. Nam inter cæteros collegit Hoffmeisterus ex Augustino & alijs scriptorib. locos permultos, quibus receptas in Ecclesia sententias confirmat: quarum contrarias ex eodem Augustino Coruinus tuetur. Sed fortasse alter horũ non habetur pro uiro catholico. Demus igitur catholicos. Permulti qui post Pelagianos ab Augustino confutatos, de peccato originis scripsere, dicunt naturam humanam propagatione uitiatam esse: idq; non tantum ex sacris Biblijs, sed ex Augustini etiã libris cõfirmant. At Pighius diuersam tuetur sententiam: eandemq; Augustini etiam testimonijs certis comprobat. Igitur Augustinus aut contraria sibi & repugnantia dicit: aut si apta inter se, & cohærentia omnia, non satis intelligitur uel à Pighio, uel ab ijs qui uitiositatem nobis ingenitam affirmant, uel ab utrisq;. Neq; enim nisi ex contrarijs contraria à prudentibus colliguntur: neq; ex ijs quæ sibi quadrant, ac undiq; consentiunt, discrepantia deduci possunt, nisi ab imprudentibus, ac parum doctis. Iam si tam Pighius, quàm qui contrariũ docent, pro uiris doctis & diligẽtibus habentur, ut certè sunt permulti: quid aliud dicemus, quàm Augustinum obscuriorem, uariumq; esse in suis scriptis? Et certè indicantur à multis sententie cõtrarie, non tantum uariorum interpretũ inter se, sed & unius alicuius, de certis scripturarum locis: quorum cum uera & germana sententia inuestigãda est, ad fontes ipsos canonicorũ Bibliorum recurritur.

Quod argumento magno eſt, hos fontes clariores eſſe oportere. Non enim probationes & diiudicationes fiunt per obſcuriora & incertiora, ſed per ea quæ magis aperta ſint, magisq́ue certa. Quid igitur, dicat quis, detrahis de autoritate ſanctiſsimorum uirorum? Eccleſiæ catholicæ columnas conuellis? Ego uerò non ideo ſummum fuiſſe uirum Auguſtinũ, aut quemuis eius ordinis alium inficior, quia eum quædã uel parum diſertè ſcripſiſſe, uel non ſatis conſtanter ſenſiſſe exiſtimem. Solet profectò incuria interdum obrepere ſcribẽtibus multa, & in uaria diſtractis. Et tamen ut næuo ſua gratia eſt, in facie formoſa: ita multa ac præclara alicuius facinora, excuſationem illi adferunt iuſtam errati alicuius. Sit quamlibet magnus Auguſtinus, homo tamen eſt: ut ipſum alicubi lapſum eſſe, mirandum non ſit. Quod & ipſe reipſa oſtendit, Retractationum editis libris. & palàm fatetur, quantum ſibi habendum ſit fidei, ſcribens ad Hieronymum his uerbis: Ego enim ſolis eis ſcripturarum libris, qui iam Canonici appellantur, didici hunc timorem honoremq́ue deferre, ut nullum eorum autorem ſcribẽdo aliquid erraſſe, firmiſsimè credam. Ac ſi quid in eis offendero literis, quod uideatur contrarium ueritati, nihil aliud quàm uel mendoſum eſſe codicem, uel interpretem non aſſequutum eſſe quod dictum eſt, uel me minimè intellexiſſe, non ambigam. Alios autem ita lego, ut quantalibet ſanctitate doctrinaq́ue præpolleant, non ideo uerũ putem, quia ipſi ita ſenſerunt: ſed quia mihi uel per illos autores canonicos, uel probabili ratione quod à uero non abhorreat, perſuadere potuerunt. Nec te, mi frater, ſentire aliquid aliter exiſtimo. Prorſus inquã non te arbitror ſic legi tuos libros uelle, tanquam prophetarũ uel apoſtolorum. De quorum ſcriptis, quòd omni errore careãt, dubitare nefarium eſt. Quid eſt igitur, cur plus Auguſtino tribuamus, quàm ipſe ſibi tribui uelit? Primùm canonicis Biblijs tantũ tribuit, ut ea ſola omnis erroris expertia eſſe cõtendat. Deinde alijs ſcriptoribus, quantumuis doctrina & uitæ ſanctitate claris, tantũ ſe aſſentiri dicit, quantum illi uel rationum momentis, uel ſacrarum literarum teſtimonijs ſuam ſententiã probare queant. Clarè etiã teſtatur in Quæſtionibus, non ſe cuiuſquã hominis autoritatẽ ſequi, quantalibet ſanctitate doctrinaq́ue prępollẽtis: ſed uel autores canonicos, uel rationes probabiles. Quocirca in controuerſia quam cum Hieronymo de Petri ſimulatione habuit, cum autoritatibus clarorũ uirorũ premeretur, nec ipſe tot autoritates opponere poſſet, ad Paulum tandem confugit: quem ſibi inſtar omnium, imò ſupra omnes eſſe ſtatuit. Et quiſquam inuidiam nobis facit, quia uel Auguſtino, uel Hieronymo, uel alijs eius notæ ſcriptoribus aliquando non aſſentimur? cum illi ipſi ſe homines eſſe fateãtur: qui ut falli, ita alios fallere poſsint. Neq́ue enim ideo præſtantiũ uirorum autoritati de-

Auguſt. ad Hieron. ep. 19. & in decretis di. 9. c. ego ſolis.

F trahitur

trahitur pondus, quòd illi pro hominibus habentur. Omnino qui homo non pro homine habetur, is aut Deus sit, aut pecus oportet. Quid autem tam procliue homini est, quàm decipi & falli? Cōtrà, Deus solus est qui nec fallat, nec fallatur. Prophetæ quoq;, apostoli, & euangelistæ, cum non à se dicant, aut scribant: sed spiritus coelestis instinctu, fungantur suo officio, ab omni errore uacui atq; integri putandi sunt. In horum numerū nullus, quantalibet sanctitate doctrinaq;, ut Augustinus loquitur, præpolleat, uenire potest. Nam illorū uisiones, sanctificationes, ab utero uocationes, in Euangelium segregationes, nominatim in sanctis scripturis leguntur, au toritateq; testimonij diuini confirmantur: aliorum uocationes tam illustria testimonia non habent. Sed nonnulli, accusata scripturæ obscuritate, incertitudinem quoq; eidem attribuant: unde uidentur cereum nasum cōfinxisse. Quasi uerò idem de scriptoribus alijs dici non posit. Diximus iam de Augustino, ex quo uarij uarias de re eadem excerpunt sententias. Idem de alijs sacris doctoribus, de synodorum decretis, deq; pontificum decretalibus, dici posse existimo. Et tamē Biblijs sacris cedant hæc omnia necesse est. Nam sæpe non tantū incerta sunt, sed & falsa. quod de Augustino Pighius diserte dicit, in Quæstione de peccato originis: nunquā, ut opinor, idem dicturus de sanctis scripturis. Quemadmodum igitur testis, qui sine ulla dubitatione semper uera, licet nonnunquā obscura loquatur, præfertur testi qui non tantum obscurè, sed falsò etiam narret: ita ueritas scripturę perpetua, licet nonnunquā obscurior, pręferenda est omnibus alijs qui more humano & fallant & fallantur.

De obscuritate autem quod obijcitur, omnino pronunciata religionis præcipua (ut quæ fidei articulis & Decalogo cōprehendun tur) in scripturis perspicua sunt. Si quid in alijs obscuritatis est, clarioribus, ut suprà dixi, locis exponendum est: quibus deinde testimonia addātur Ecclesiæ, & uirorum doctorum. id quod à uetustis doctoribus factitatū esse animaduertimus: qui in explicandis fidei controuersijs, ad cōsensum ecclesiarū sæpe prouocabant: sed quem tamen à uerbo Dei alienum esse nolebant: uel si testimonium in scri pturis expressum non haberet, ne tamen contra ipsas scripturas pugnaret. Itaq; non leuis est error quorundam nostri temporis theologorum, qui ecclesiasticæ traditionis titulo non quidem nos à scri pturis abducere conantur: sed priores tamen partes dent traditionibus, scripturæ posteriores. Quasi uerò aliquid roboris ac firmitatis posit esse in eo consensu, atq; in ijs traditionibus, quæ non nitantur uerbi Dei autoritate. quas tamen ipsas ab Apostolis minimè natas esse, uel hoc ipso argui potest, si discrepent ac disiunctæ sint à scriptis diuinis: ad quæ omnia examinanda sunt, quæ in Ecclesia Dei rata debent esse, atq; firma.

Ad summam, de omnibus quæ in Ecclesia traduntur, hoc ferè præcipitur. Quicquid in diuinis scriptis continetur, id firmiter tenendum esse. Quæ item ex fontibus illorum ducuntur, etiamsi uerbis expressa non sint, tamen eandem uim habere, tanquam expressa essent. Nam in omni scriptorum genere, non id tantum quod nominatim dictum est, sed quod etiam in mente ac uolũtate positum, ratum & firmum habetur. In rebus alijs, quæ neq; expressè definitę sunt, neq; ex ijs quæ scripta sunt, intelligi possunt, mores ac instituta maiorum sequi, tutissimum esse: quemadmodum & Paulus citat consuetudinem Ecclesiæ Dei. Sed tamen in his uidendum, ne uel genere ipso, uel usu pietati ac disciplinę officiant, aut ne sint contraria diuinis oraculis. In his enim nullius uetustatis autoritatem ualere: consuetudinemq;, quamuis inueteratam, quæ bonis moribus, aut religioni, aut scripturis diuinis aduersa sit, pro errore habendam esse, certum & indubitatum est.

APOLOGIA.

Obiectionum quarundam contra principatum uerbi Dei explicatio.

QVòd de principatu uerbi Dei disserẽdo, citauimus uerba Christi, DIC ECCLESIAE: in eo à nonnullis reprehendimur, dicentibus prius autoritatem habuisse Ecclesiã, quàm uerba illa scripta essent. Quis negat? Sed ego in libro defendo, autoritatem uerbi Dei præferendã esse autoritati Ecclesiæ. Reprehensores uerò omnia ita accipiũt, quasi de scriptura dixissemus: uitiosè quidem. nam quod à nobis uniuersè propositũ est, illi ad speciem transferunt. Ante Mosen, inquiunt, scripturam nullam fuisse, palàm est: inter quem & primum hominem annorum duo millia trecenti septuagintatres intercesserunt. Esto: intercesserint, si libet, sexcenta tanta. an propterea putandũ, Ecclesiam ante uerbum extitisse? eiusq; naturam & autoritatem aliunde, quàm ex uerbo cognoscendam esse? Nonne ecclesiæ nomine significatur multitudo, cœtus, respublica, tabernaculum, cõcio? Porrò non omnem multitudinem esse generis eiusdem, perspicuum est. Est cœtus malignorum, quem diuinus Psaltes odio dicit se habere. Sunt tabernacula iustorum, quorum desiderio deficit & tabescit animus illius. Qua igitur re alia secernenda sunt hæc tabernacula, hæ multitudines, quàm uerbo Dei? Nam quæ multitudo uerbo Dei nititur, de eo dies noctesq; cogitans, & ad normam illius uitam actionesq; suas omnes dirigens, piorum multitudo est: quæ non, impiorum esse putatur. Cœperit igitur Ecclesia ab Adamo. Fuerint in Ecclesia Abel, Seth, Enoch, & cæteri deinceps patriarchæ & prophetæ. at id eis accidisse sine uerbo, stultum est cogitare. Verbo enim ad Ecclesiam uocati sunt: cui crediderunt, per quod renati sunt, quicunq; unquam in Ecclesia numerati sunt. Id quod testatur Petrus, nos ex immortali semine renatos esse per sermonem uiuentis Dei, & manentis in æternum. Et Paulus se patrem uocat Corinthiorum, quos in Christo per Euangeliũ genuisset. Eiusq; rei causa, ecclesia domus Dei dicitur, & columna ueritatis, quòd uerbo Dei tanquam fundamento nitatur. Igitur uerbum & præcedit Ecclesiam, ut fundamentum suum ædificium: & illuminat eandem, quemadmodum sol mundum illuminat. Hæc enim copiosius in libro à nobis tractata sunt. Et quamuis uerba illa, DIC ECCLESIAE, tot literis & syllabis à CHRISTO primùm dicta sunt: tamen similibus uerbis, quæ antea dicta fuerunt, non

[Margin notes: I (beside "Quòd de principatu…"); Psal. 26. (beside "Est cœtus malignorum…"); Psal. 83. (beside "tes odio dicit…"); 1. Pet. 1. (beside "Id quod testatur Petrus"); 1. Corint. 4. (beside "Et Paulus se patrem"); 1. Tim. 3. (beside "ecclesia domus Dei")]

runt, non minor uis tribuenda est. Est autem omnium linguarum tropus uulgaris, pronominibus non tantum res pręsentes, & uisui subiectas demonstrari: sed nonnunquam & res similes. Nam, ut inquit ille,

Impersonalis fit demonstratio sæpe,
Sal monstrans dicit, te misit aquis Helisæus.

Sic qui de rosa in mensa iacente dicit, Hæc herba crescit in horto meo: utiq; de rosis similibus intelligit. Ad eundem modum quod de uerbis, DIC ECCLESIAE, à nobis dictum est, de similibus intelligendũ est. Quæcunq; enim autoritas Ecclesiæ est, ea uel his uel similibus uerbis constituta est. Frequenter quidem Deus ipse ultorem se dicit fore inimicorum suorum: minaturq; & calamitates in pręsenti, & mortem æternam in futuro, omnibus mandatorum ipsius transgressoribus: cuius rei exemplum tristissimum prodidit, perdendis Cora, Dathane, Abiramo, cum omni eorum turba. Veruntamen Ecclesię autoritatem penes duces populi & sacerdotes Leuitici generis fuisse, cùm alijs
Deut. 17. locis, tum uerbis Dei in Deuteronomio descriptis, ostendi potest: quibus iubet Deus, ut omnes decretis iudicum illorũ ex præscripto legis iudicantium pareant, non parentes morte multentur. Et hæc quidem lex sacerdotibus Leuitis & Pontifici, qui præerat loco à Deo delecto, cõgruebat. Sunt aliæ, quæ ad uniuersam ecclesiã pertinebant: ut illa, qua statuitur pœna in eum qui sua-
Deut. 13. „ deat cultum deorum alienorum: Ne ei, inquit, auscultato, ne pareto, ne eum
„ celato, sed interficito: ita ut tua manus prima sit in eo necando, cæterorum au
„ tem omnium secunda. Etsi igitur pœnæ diuersæ sunt in ueteri & noua ecclesia (cædes enim in illa, in hac excommunicatio denunciatur) tamen quicquid authoritatis unquam penes Ecclesiam fuit, id totum ex uerbo Dei fuisse affirmo, sine quo ne natura quidem Ecclesiæ sciri potest. Quemadmodum ab Au
August. cõtra Petil. cap. 2. „ gustino scriptum est contra Petilianum, his uerbis: Inter nos autem & Dona-
„ tistas quæstio est, ubi sit Ecclesia. Quid ergo facturi sumus? in uerbis nostris
„ eam quæsituri, an in uerbis capitis sui, Domini nostri IESV CHRISTI? puto
„ quòd in illius uerbis potius eam quærere debemus, qui ueritas est, & optimè
„ nouit corpus suum. Hæc ille. Etsi autem uerba Dei non semper scriptis mandata erant: primus enim scriptor diuinorum oraculorũ Moses traditur fuisse: sed tamen illa ad Ecclesiæ cognitionẽ perueniebant uel docentium oratione,
2 uel ijs rationibus quibus Deo uisum est. Occurritur nobis amplius, Hiere-
Hierem. 31. miam prædixisse, Euangelium in animis ac cordibus hominum scribendum. Fateor: salutaris enim illa uis Euangelij tum primùm se exerit, cum CHRISTI
2. Corint. 3. spiritu mentibus hominum imprimitur. Ideo & Paulus ad Hieremiæ uerba alludens, ait, Vt legem in lapideis, ita Euangeliũ in carneis tabulis cordis esse imprimendum. Num propterea legem in tabulis chartaceis scribi nefas erat? Quod si propter uerba Hieremiæ, Euangelium non necesse erat atramento scribi: eandem ob causam ne uoce quidem docendũ fuerat. nam ibidem pręd dixit idem Hieremias, fore ut non doceant inter se alius alium: sed omnes cognituros Dominum, à minimo usq; ad maximũ. Sin nec scriptio in corde aut tabulis carneis, nec doctrina supernè immissa mentibus hominum, impediuit prophetas aut apostolos, quo minus literis nunciarent, quæ diuinitùs accepissent: quorsum ista sophismata, uerbum Dei literis proditum, præ eo quod
3 uoce docetur, uel mente concipitur, extenuantia? Euangelium, inquiunt, uox est traditionis, non scripturæ. Significat enim Euangeliũ, lætum, bonum, optatumq; nuncium. Hui, quod genus est hoc sermonis, Euangelium significat nuncium: est uox traditionis, nòn est uox scripturę? Quasi uerò non æquè
„ literis atq; uoce multa nunciari & tradi soleant. Quoniam complures, inquit
„ Lucas Euangelista, aggressi sunt contexere narrationem rerum fidei certissi-
„ mæ, sicuti tradiderũt nobis qui ab initio uiderant: uisum est & mihi, ut tibi scri
berem,

berem, optime Theophile: ut quæ auditione accepisti, ea certò cognoscas. "
His uerbis profitetur Lucas, quæ uoce ab alijs tradita accepisset, ea se Theophilo scripto traditurum. Ioannes quoque sic inquit: Quod à principio fuit, " 1. Ioan. 1.
quod audiuimus, quod uidimus, quod manibus cōtrectauimus, id testamur, "
& uobis annūciamus. An nō hæc annūciatio per scripturā erat? Et Paulus in "
2. epist. ad Thess. cap. 2. Tenete, inquit, traditiones, quas didicistis, siue per ser- "
monem, siue per epistolā nostram. Non'ne igitur epistola perinde tradi pos- "
sit aliquid, atque sermone? Quamobrē apud probatos scriptores literæ & epistolæ narrant, loquūtur, nunciant. Traduntur item literis & epistolis, quę memoria digna sunt. Historia etiā nuncia uetustatis dicitur. Tam igitur qui characteribus consuetis exarat aliquid, quàm qui sermone utitur auditoribus noto, & nunciat & tradit aliquid. Neque est inter uocem & scripturam hac in parte discrimen ullum. nisi fortè scripturam, uocis uicariam esse uelis: uocem uerò, notam earum rerum quæ sint in animo, ut est proditum ab Aristotele. Cæterùm officium utriusque idem est: nempe cognitionem menti suppeditare. Et uox quidem ferit aures, scriptura oculis subijcitur: utraque uerò menti tradit ac nunciat aliquid. Parum igitur probabiliter disserunt, qui ex eo quòd aliquid nuncium aut traditionē significet, à scriptura illud uelint exclusum. Omnino & Ioannes nunc nunciat nobis per epistolam, quæ uidit & audiuit: & Paulus tradit multa scriptis suis, quæ nobis sunt necessaria. Quid igitur in re non 4
necessaria opus est enumerare annos, quibus post CHRISTI ascensum Euangelia conscripta sunt? Scimus CHRISTVM ipsum nihil scripsisse: sed quemadmodum actiones & res humanas, quarum cognitio posteritati fructum sit allatura, eas literis consignare cōsueuimus: ita Apostoli doctrinam magistri sui, in qua uita & salus æterna contineretur, posteritati scriptis tradiderunt.
Quemadmodum Ioannes inquit: Hæc scripta sunt, ut credatis IESVM esse " Ioan. 20.
Christum, filium Dei: utque credētes, uitam per eius nomen habeatis. Solent "
etiam multa scribi non tantum posteritatis causa, sed & eorum qui locis à nobis disiuncti sunt: quemadmodum ipsemet CHRISTVS, dextræ patris iam
assidens, ad Ioannem inquit: Quod uides, scribe in libro, & mitte septem ec- " Apoc. 1.
clesijs quæ sunt in Asia. Et Deus olim ad uates ueteris Ecclesiæ sic frequen- "
ter: Describe tibi in libro omnia uerba, quæ ego tibi eloquor. Et: Sume libri " Hierem. 30.
uolumen, & in eo scribe quæcunque tibi effatus sum. Imò uerò non tantum po- " & 36.
steritatis, & eorū qui interuallis locorū à nobis remoti sunt: sed nostra quoque ipsorum causa, memoranda quæque literarum monumentis mandamus. Labilis est enim memoria humana: multaque obscurari solent obliuione, quæ luce literarum non illustrātur. Ratio quoque ipsa humanis mentibus indita, curaque posteritatis, admonere potuit Apostolos, uel si nullo Dei præcepto peculiari admoniti fuissent, ut doctrinam salutarem orbi proderent, ad memoriam hominum sempiternam. Etsi autem non minus credendum est Spiritui san- 5
cto per os Ecclesię loquenti, quàm eidē loquenti in scripturis per literas amanuensium suorum, prophetarum & apostolorum: tamen disputatio illa, scripturis'ne an Ecclesiæ testimonio magis sit credendū, non est inutilis hoc tempore, cum de scripturis Canonicis dubitat nemo: de ore Ecclesiæ dubitāt multi: ostendereque ex scripturis conantur, multa titulo Ecclesiæ iactari, quæ ueræ Ecclesiæ non sint, sed adulterinæ. Quot conuersiones factæ sunt in Repub. Christiana, post tempora Apostolorum? quot uastationes ecclesiarum? Repetamus memoria mores & disciplinam ecclesiarum primarum: conferamus cum illis ecclesias nostri temporis, in quibus omnia plena sunt fastus & ambitionis. Qui primis honoribus funguntur, ij ferè nullam habent curam doctrinæ. & audeamus tandem os Ecclesiæ nostræ æquare cum ore primarū ecclesiarum. Ais tu, omnes qui apostolicam ecclesiam se credere profitentur, non

modò quæ ſcripta ſunt, uerùm etiam quæ uoce per Apoſtolos tradita, credere oportere. Aio & ego: modò conſtet, traditiones illas uerè ab Apoſtolis proditas, nec apoſtolicis ſcriptis contrarias eſſe. Id uerò non ſemper conſtare, & ueteris Eccleſiæ & nouæ monimenta, resq́ue geſtæ teſtantur. Notæ ſunt querelæ Dei de prophetis. (Hierem. 26. & 23.) Dicunt enim, inquit Deus, Hæc dicit Dominus: & ego non ſum loquutus ad eos. Et, Non mittebã prophetas, & ipſi currebant: non loquebar ad eos, & ipſi prophetabant. Hæc & multa ſimilia in ueteri Eccleſia. Noſtris etiam temporibus ſæpe audimus citari traditiones apoſtolicas, ut larua tantum inducatur humanis inuentis. non rarò etiam, ut prætextus inueniatur auertendi homines à ſcripturis. Hac in controuerſia, inutilis non eſt quæſtio illa, utri magis credendum, ſcripturæ an Eccleſię. quemadmodum & rhetores pręcipiunt, ſæpe ſcriptum cum dicto factóue aduerſarij contendere oportere. (Chryſoſt. in Matth. cap. 24. hom. 49.) Quare, inquit Chryſoſtomus, hoc tempore omnes Chriſtiani conferre ſe ad ſcripturas debent. Quia in tempore hoc, ex quo obtinuit hæreſis eccleſias, nulla probatio poteſt eſſe Chriſtianitatis ueræ: neque refugium poteſt eſſe Chriſtianorũ aliud, uolentium cognoſcere fidei ueritatem, niſi ſcripturæ diuinæ. Antea enim multis modis oſtẽdebatur, quæ eſſet Eccleſia CHRISTI, & quæ gentilitas: nunc nullo modo cognoſcitur, uolentibus cognoſcere quę ſit uera Eccleſia CHRISTI, niſi tantummodo per ſcripturas. Hæc Chryſoſtomus.

6 At dices, hęreticos idem dicere quod nos, qui pręferant uerbum Dei Eccleſiæ autoritati: & quoties de rebus religionis diſceptatur, ad ſcripturas prouocẽt. An uerò ideo nobis ſcripturæ ereptæ ſunt? an illis diffidimus? Ais tu, iudice opus eſſe, qui ſenſa explicet, & cuius interpretationi ſtandũ ſit? Hũc ego tibi iam ſuprà indicaui, cum ſcriberẽ de iudicibus ex utraq́ue parte ſumendis.

7 Sunt qui in ſcripturam uehementius inſultent: quippe chartis inhærentem, calamo impreſſam, atramento conſtantem. uerbum uoce expromptum extollant, quod à parẽtibus accepiſſent, à uiuis magiſtris didiciſſent. Verùm ego haud uideo, quin quod de atramento contumeliæ cauſa dicatur, idem de uoce dici poſsit: utpote quæ ab ore hominis effletur, in aerẽ imprimatur, rem maximè agitabilem. Itaq́ue uox ad aures audientiũ non ſemper eodem modo perfertur: fitq́ue non rarò, ut inter multos auditores, nõ ita multos reperias, qui rem à ſe auditam eodem modo accepiſſent. Nos uerò miſsis contumelijs, ſanctam ſcripturam cœleſte munus eſſe putemus, eamq́ue uti decet honoremus, Chriſtũ ipſum ſequuti, qui ſic nominatim de ea loquitur: Scrutamini ſcripturas, illæ loquuntur de me. Sic Ioannes: Hæc ſcripta ſunt, ut credatis. Sic Paulus: Omnis ſcriptura diuinitùs inſpirata, utilis eſt ad docendum, arguendum, ut perfectus ſit homo Dei, ad omne opus bonum inſtructus. Sic Origenes: (Orig. in Hierem. hom. 1.) Neceſſe eſt nobis ſcripturas ſanctas in teſtimonium uocare. ſenſus quippe noſtri, & narrationes, ſine his teſtibus non habent fidẽ. Sic Hieronymus: (Hieron. in Matth. 23.) Quod de ſcripturis autoritatem non habet, eadem facilitate cõtemnitur, qua dicitur. Sic Auguſtinus: (Aug. ep. 166.) In ſcripturis didicimus Chriſtum, in ſcripturis didicimus Eccleſiam: has ſcripturas communiter habemus. quare non in eis & Chriſtum & Eccleſiam communiter retinemus?

8 Sed tu pergis, plus Eccleſiæ credendum eſſe, propter uerba eiuſdem Auguſtini, qui non dubitanter dicat: Euangelio non crederem, niſi me Eccleſiæ autoritas commoueret. Dicit: ſed idem addit, quod tu omittis: Eccleſiæ catholicæ. quæ non eſt unius temporis, aut loci: ſed à prima illa Eccleſia exordiũ ducens, durat ad hæc tempora. Hæc enim cum per manus ab Apoſtolis acceperit, quæ ſcripturæ canonicæ eſſent, teſtimonium de illis indubitatũ dare poteſt. Hæcq́ue eſt autoritas eius, quam à uerbo Dei, cui credidit, & quod ſecum affert, habet: ſine quo nulla autoritas eius eſſet. Quemadmodũ autoritas legati nulla eſt, qui legationis ſuæ nullas afferat literas, à principe à quo legatus eſt. Loquitur autẽ Auguſtinus eo in loco

contra

contra Manichęum, nouam doctrinam, quæ in sacris Biblijs non extaret, afferentem. Sic enim ibidē: Quibus ergo obtemperaui dicentibus, Credite Euangelio: cur eis non obtemperem dicentibus, Nolite credere Manichæo? Elige quod uis. Si dixeris, Crede catholicis: ipsi me admonent, ut nullam fidem accommodē uobis. Quapropter non possum illis credere, nisi tibi non credam. Contra Manichæos igitur, & omnes eiusmodi somniatores ualet Augustini sententia. In quæstione enim An est, ueritas ab Ecclesia catholica petenda est. Qua quæstione cōstituta, ubi uentum est ad quæstionem Quale sit, & utrum alteri præferendum, cedat iam uerbo Dei Ecclesia oportet. Quemadmodum legato prius credimus, afferēti à suo principe mandata ad nos. Sed ubi cognita est ex legato mens & uoluntas principis sui, pluris mādata illa erunt nobis, quàm legati ipsius uerba. Nec iam in potestate legati erit (siquidem rectè fungetur officio) mutare quæ semel ex uoluntate principis sui exposuisset: multo minus contrarium aliquid, ijs quæ prius dixisset, affirmare. Breuiter hoc sic dici potest: Euangelium ab Ecclesia habet autoritatem, tanquam à teste, non tanquam à censore. Igitur cognitis germanis scriptis ab Ecclesia, iam Ecclesię omnia dogmata ad uerba illis scriptis comprehensa, accommodanda erunt: ipsaq; Ecclesia in illis ijsdem uerbis & quærenda, & ostendenda. Quod Augustinus in libro de Vnitate ecclesiæ, contra Petiliani Donatistæ epistolam, testatur inquiens: Vtrum Donatistæ Ecclesiam teneant, non nisi diuinarum scripturarum canonicis libris ostendant. Quia nec nos propterea dicimus nobis credere oportere, quòd in Ecclesia CHRISTI sumus, quia ipsam quam tenemus, innumerabiles nostri episcopi & cōcilia collegarum nostrarum commendarunt: aut quia in illa mirabilia exauditionum ac sanitatum fiunt. Ipse CHRISTVS cum resurrexisset à mortuis, ac corpus suum uidendū & tangendum discipulis offerret, ne quid fallacis se pati arbitraretur, magis eos testimonijs legis & prophetarum & psalmorum confirmandos esse iudicauit. Sic Ecclesiam suam commēdauit, dicens, Prædicari in nomine suo pœnitentiam & remissionem peccatorum. Hoc in lege & prophetis & psalmis scriptum, hoc ore eius commendatū tenemus. Hæc sunt causæ nostræ documenta, hæc fundamenta, hæc firmamenta. Legitur in Actis apostolicis de quibusdā, eos scripturas scrutatos esse, an hæc ita se haberent. Quas utiq; scripturas, nisi canonicas legis & prophetarum? Huc accesserunt Euangelia, apostolicæ Epistolæ, Actus apostolorum, Apocalypsis Ioannis. Scrutamini hæc omnia, & eruite aliquid manifestum, quo demonstretis Ecclesiam. Hæc in summa Augustinus. Qui etsi contra Cresconium Grammaticum, rejciens Cypriani sententiam de baptizandis hæreticis & schismaticis, hanc causam primùm afferat, Quia hoc Ecclesia non accipit: tamen mox quærit ab aduersario de argumentis Cypriani, uolens ea refellere. Sic enim inquit ad aduersariū: Relinque scripta Cypriani: & ea ipsa legalia documenta, quibus eum dicis usum esse, commemora. Si ea non demōstrauero uestrā causam nihil adiuuare, uicisti. Non igitur in contentione satis putabat Augustinus, uti autoritate Ecclesiæ contra aduersarios, nisi argumenta eorum refelleret. Quemadmodum ipse cum Maximino Arianorum episcopo disputans, non uult autoritatibus conciliorum rem agi, sed scripturarum autoritatibus: non quorumcq; proprijs, sed utrisque communibus: ut res cum re, causa cum causa, ratio cum ratione concertet. In lib. item de Vnitate Ecc. cont. Petil. ep. Ecclesiam, inquit, sicut & ipsius caput CHRISTVM, in scripturis canonicis agnoscere debemus: & non in uarijs hominum opinionibus, rumoribus, factis, dictis aut uisis inquirere. Præclarè igitur Constantinus ad episcopos in Nicæna synodo, referente Theodoreto, dixisse fertur his uerbis: Extant euangelici & apostolici libri, & prophetarum oracula, quæ instruunt nos sensu numinis. Posita igitur hostili discordia, ex

Cap. 16.

Omissa uerba quædam, sine quibus sentētia Augustini retinetur.

Lib. 2. cap. 32.

Augustin. contra Maximinū lib. 3. cap. 14.

Cap. 16.

Lib. 1. cap. 7.

" scripturis diuinitus inspiratis quæstionũ quæramus explicationes. His uerbis Constantinus uel omnibus præfert, uel solam ponit scripturam, ex qua ueritas inuestigetur. Nec legitur, an quis patrum Constantini sententiæ contradixerit. I nunc cõuiciator, qui Martinos uocas eos qui tanti faciant scripturas canonicas: Constantinumq́, imò etiam ipsum Augustinum, Martinum facias. Quid enim clarius sententia Augustini, qui Ecclesiã non episcoporum autoritate, non conciliorum commendatione, non miraculorum efficacia, sed tantum diuinarum scripturarum canonicis libris comprobari uult: non quòd uel episcopi, uel concilia, uel miracula cõtemnenda sint: sed quòd hæc in contentionibus minoris faciẽda sunt scripturis. Illud uerò an nõ clarissimè, cum non concilijs, sed scripturis cõmunibus uult tractari, ut res cum re, causa cum causa, ratio cum ratione concertet? Et quoniam non tam nostra oratione, cuius exilitatem & ieiunitatem uidemus, quàm clarissimorũ & optimorum uirorum autoritate & sententia ponderanda putamus quæ diximus, afferamus ad extremum testimonium Hieronymi Stridoniensis: qui interpretando uerba Dauidis illa, (Dominus narrabit in scriptura populorũ, & principum horum qui fuerunt in ea) sic ad uerbũ inquit: Non dixit, Qui sunt in ea: sed, Qui fuerunt in ea. Dominus narrabit: & quomodo narrabit? non uerbo, sed scriptura. In cuius scriptura? in populorum? Non sufficit, In populorũ: sed etiam Principum dicit. Et quorum principũ? qui sunt in ea? non dixit hoc: sed, Qui fuerunt in ea. Videte ergo, quomodo scriptura sancta sacramentis plena est. Legimus apostolum Paulum, legimus Petrum: & legimus illum dicentẽ, An experimentum eius quæritis qui in me loquitur CHRISTVS? Et quod Paulus loquitur, CHRISTVS loquitur. Qui enim uos recipit, me recipit. Dominus ergo noster atq́ saluator narrat nobis, & loquitur in scripturis principum suorum. Dominus narrabit in scripturis populorũ, in scripturis sanctis. Quæ scriptura populis omnibus legitur: hoc est, ut omnes intelligant quod dicit. Hoc est, sicut scripserunt Apostoli, sic & ipse Dominus. Hoc est, per Euangelia sua loquutus est: non ut pauci intelligerent, sed ut omnes. Plato scripsit in scriptura: sed non scripsit populis, sed paucis. uix enim intelligunt tres homines. Isti uerò, hoc est principes Ecclesiæ, & principes CHRISTI, non scripserunt paucis, sed uniuerso populo. Et principum, hoc est apostolorum & euangelistarum, horum qui fuerunt in ea. Videte quid dicat, Qui fuerũt: non, Qui sunt: ut exceptis apostolis, quodcunq́ aliud postea dicetur, abscindatur, non habeat postea autoritatem. Quamuis ergo sanctus sit aliquis post apostolos, quamuis disertus sit, non habet autoritatem: Quoniam Dominus narrabit in scriptura populorum, & principum qui fuerunt in ea. Hactenus uerba Hieronymi. Quibus, an non quasi Herculeis armis omnia capita hydræ, cum quibus pugnamus, abscissa sunt? Dominus, inquit, narrabit, non uerbo, sed scriptura. Præfert igitur scripturam, tanquam durabiliorem, uerbo: quod ab ore prolatum, durare non posset, nisi monimentis literarum conseruaretur. Inculcat, Dominum narrare in scriptura. Quo indicat, Domini uoluntate factum esse, ut scriptis mandaretur doctrina cœlestis: parumq́ consultũ fuisse ad memoriam posteritatis, uerbo eam tradi, nisi literis traderetur. Præfert scripturam principum qui fuerunt in Ecclesia, scripturæ eorum qui sunt in eadem. Illos autem principes, apostolos & euangelistas fuisse interpretatur. Quos ita præfert, ut exceptis illis, quicquid aliud postea à quouis diceretur, quamuis sancto, quamuis diserto, abscinderetur, nec haberet authoritatem. Hæc ille dicit. Nos mollius, qui etsi sacra Biblia scriptis aliorum præferenda dicimus, tamen autoritati probatorum scriptorum tantum, quantum par est, tribuendum putamus: nec catholicæ Ecclesiæ sensum reijcimus, quemadmodum nos nonnulli subaccusare uidentur, uerùm cõtrarium comperient, qui nostra legerint.

Psal. 86. cuius initiũ, Fundamẽta eius.

LIBER.

CAPVT VIII.

De rationibus diuersis controuersiarum.

DIXI de rationibus controuersias explicandi, nunc de ipsis controuersijs ac uarietatibus earum dicendum est: non quòd omnes explicare me posse confidam (nam res est laboris maximi, doctrinę ingentis, diligentiæ summæ: quæ in me non reperio) sed ut ostendã earum diuersitatẽ: aut etiam, si queam, nonnullas dissoluam: hominesq́ doctos ad similem tractationem excitem, ut illi uel suppleant quæ à nobis omissa sunt: uel quæ parum intellecta, accuratius edisserant. Multæ inter partes contentiones sunt, de rebus diuersis: sed nihilo pauciores in uerborum controuersia positæ sunt. Sunt qui scripserunt, per baptismum reformari hominem ad imaginem Dei, saltem inchoatam. Hoc alij fatentur quidem bene scriptum: sed tamen ideo uituperant, quòd patres non ijsdem uerbis loquuntur: sed puerum baptizatum habere in suo genere iustitiã perfectam pro statu uiatoris. Ita isti non rem ipsam improbant, sed genus orationis: cum tamen id à Paulo ferè ijsdem uerbis usurpetur, Coloss. 3. cum uult nos indui nouo homine, qui renouetur ad agnitionem & imaginem Dei. Sed reprehensoribus illis nihil placet, nisi ex scholasticis doctoribus desumptum.

De formula loquẽdi, nos renouari ad imaginem Dei.

Eccius contra librum Imperatoris.

Est qui in disputatione de fide iustificãte ægrè ferat uerbum Apprehensionis usurpari: idq́ à Lutheranis inuectum esse in religionem, non secus quàm à Stoicis comprehensio in philosophiam est inuecta. Quasi uerò in hac tractatione non idẽ significet apprehendere, quod accipere. Quo uerbo utitur Paulus cùm aliàs, tum in epistola ad Galatas, cap. 3. inquiens: Hoc solum à uobis cupio discere, utrum ex operibus legis spiritum accepistis, an ex prædicatione fidei. Et post paucos uersus: Vt accipiamus promissionem spiritus per fidem. Quam sententiam paulo pòst uerbo dandi (quod uerbo accipiendi mutua relatione respondet) exprimit his uerbis: Vt promissio ex fide IESV CHRISTI daretur credentibus. Eodem uerbo utitur Petrus Act. 10. simulq́ promissionẽ illam de qua loquutus est Paulus, exponit, sic loquens de CHRISTO: Huic omnes prophetæ testimonium perhibent, remissionem peccatorum accipere per nomen eius omnes qui credunt in eum. Ita & ipsemet CHRISTVS loquitur, eandemq́ promissionem explicatius interpretatur, cum Act. 26. inquit ad Paulum, se illum mittere ad gentes, ut oculos illorum aperiat, ut accipiant remissionem peccatorum, & sortem inter sanctos, per fidem quæ esset in se.

De apprehensione promissionis per fidẽ. Stephanus Vuinton. contra Bucerum.

CAPUT IX.

De partibus pœnitentiæ.

Primum de contritione.

DE pœnitentia pauca dicamus. Et de cõtritione quidem, quam primam partem illius faciunt, nulla inter partes est dissensio. Cõfessionem etiam priuatam, quam auricularem uocant, utilem esse omnes confirmant: sed de necessitate est ingens cõtentio. tametsi non uideo, cur hic superstitiosè ipsa necessitas urgeatur. Nemo, opinor, dicit, ulli sacramento ita salutem alligatam esse, ut sine eo nullo modo possit contingere. Nam & baptismus, & cœna Domini, necessaria sunt homini Christiano: quæ tamen si omittãtur, iusta de causa, non protinus hominem in mortem conijciũt. Itaq; infantes ab Herode occisi, sine baptismo aut circuncisione uitam æternam consequuti creduntur. Et si quis in ijs locis uersetur, ubi facultatẽ nullam habeat sacramentis utendi, non mox tamen in perditis & desperatis est habẽdus. Non enim tantum his usitatis, & tanquam ordinarijs rationibus, Deus agit cum hominibus, misericordiã suam illis impertiendo: sed & alijs infinitis. Omissa igitur exacta illa necessitatis ratione, & salute nostra soli misericordiæ Dei transcripta, causa non est, quamobrem ad cõfessionem urgendus non sit populus Christianus: qua rudes ad religionẽ instituantur, conscientiæ hominum explorentur, disciplina in Ecclesia retineatur. sine ea autem, absolutio priuata haud sciam quomodo retineri possit. Sed tamen cõscientiæ onerandæ non sunt anxia peccatorum & circũstantiarum non necessariarum enumeratione.

De cõfeßione.

De absolutione. *Tho.p.3.q.90.ar.2.*

Confessioni additur absolutio: eaq; est tanquã forma, si Thomæ Aquinati credimus, qui partes alias pœnitentiæ, materiæ instar habere dicit. Et certè cum absolutio non sit aliud, quàm annunciatio remissionis peccatorum, irritum uideretur peccata cõfiteri, nisi beneficium illud accederet. ut non immeritò à quibusdã inter partes pœnitentiæ absolutio numeretur: quam ipsam fide accipi, summo theologorum omnium consensu docemur: ipseq; CHRISTVS docet, cum inquit: Fili, confide, remittuntur tibi peccata tua. Satisfactionem, inquit Pighius, quam pœnitentiæ adnumerant, non eius partem, sed sequelã quandam intelligimus: hoc est, fructus dignos pœnitentiæ. Hoc si ita est, quid opus est de satisfactione rixari? Certè uerborum hæc controuersia esse uidetur. Omnes enim, fructus pœnitẽtiæ requirũt: sed alij negant satisfactionis nomine insigniendos, alij aiunt. Quid autem de uocabulis attinet litigare, cum de re conuenit? Nam qui satisfactionem operibus detrahunt, ad propitiationem & reconciliationẽ CHRISTI respiciunt: quem pro peccatis totius mundi abundè dependisse, nemo unquam negauit: culpasq; nostras & pœnam æternam illius morte abolitas esse, omnes fatentur,

De fide. *De satisfactione.* *Pighius.* *Controuersia de pœnitẽtia.*

fatentur, ac diuina ſcripta confirmant. 1. Corint. 15. Aculeus mortis peccatum eſt: peccati potentia lex: Deo autem gratia, qui dedit nobis uictoriã per Dominum noſtrum IESVM CHRISTVM. Oſeæ 13. Ero mors tua, ô mors: ero morſus tuus inferne. Rurſum qui ſatisfactionem aſtruunt, eam referunt ad gratiarũ actionem, caſtigationem, emendationem, & mortificationẽ noſtri, aliaq́ꝫ opera quæ ab hominibus reconciliatis peragenda ſunt: & quibus pœnæ temporales noſtris ſceleribus debitę aut tollantur, aut mitigẽtur. Quẽadmodum Paulus inquit: Si noſipſos iudicaremus, non utiq́ꝫ iudicaremur. Dum enim iudicamur, à Domino corripimur, ne cũ hoc mundo damnemur. Nota etiam ſunt illa, quæ de precatione, ieiunio, eleemoſyna (ad quæ tria referri uolunt ſatisfactionũ opera omnia) CHRISTVS concionatur apud Matthæum, cum iubet ea fieri in abſcondito, ut pater cœleſtis reddat facientibus. Multa ſunt loca eiuſmodi in ſcripturis, ut Eccleſiaſtici 21. Fili peccaſti? ne adijcias iterum: ſed de priſtinis deprecare, ut tibi dimittãtur. Lucę 11. Quod ſupereſt, date eleemoſynã, & ecce omnia munda ſunt uobis. Tobiæ 4. & 12. Eleemoſyna à morte liberat, purgat peccata, miſericordiam inuenit, & uitam æternam. Danielis 4. Peccata tua eleemoſynis redime. Ac ne quis tantas autoritates eleuet, ſciat iiſdem ferè uerbis uſurpatas eſſe à ueteribus. Cyprianus, uir pietate, doctrina, & martyrij gloria inſignis, cùm alibi, tum in ſermone de Lapſis, non tanq́ꝫ alienas citat, ſed uerbis ſuis ita innectit, quaſi ſuę eſſent, non aliunde deſumptę. ut cum dicit, Iuſtis operibus incumbendum eſſe, quibus peccata purgentur: eleemoſynis inſiſtendũ, quibus animæ à morte liberentur, crimen & culpa redimatur: & multa alia in hanc ſententiam. Illud uerò an non clariſsimè? Dominus orandus eſt, Dominus noſtra ſatisfactione placandus. & item: Ad Dominũ toto corde redeamus: iram & offenſam eius, ieiunijs, fletibus, planctibus, ſicut admonuit ipſe, placemus. Ambroſius quoq́ꝫ: Nullum eſt, inquit, tam graue delictum, quod non purgetur abſtinentia, eleemoſynis extinguatur. Ait enim ſanctus propheta: Sicut aqua extinguit ignem, ita eleemoſyna extinguit peccatũ. Auguſtinus etiam, quoties hortatur nos, ut curã geramus pro peccatis noſtris, ut faciamus omnia quæ facienda ſunt, ad abluenda & ſananda peccata noſtra? Homelia 50. de utilitate ac neceſsitate pœnitentiæ: Non enim, inquit, mores in melius commutare ſufficit, & à factis malis recedere: niſi etiam de his quæ facta ſunt, ſatisfiat Deo per pœnitentiæ dolorem, per humilitatis gemitum, per contriti cordis ſacrificiũ, cooperantibus eleemoſynis. Quid multa? uix eſt aliquis ueterũ patrum, qui non eiuſmodi ſentẽtijs utatur, hominibus ad pœnitentiam cohortandis. Quos quidem ueteres, imitãtur hodie multi ſcriptores. Ac de nomine ſatisfactionis diſputando, nolunt illud à ſe ſuperſtitioſè

1. Cor. 11.

Matth. 6.

Cyprianus ſerm. 5. de Lapſis.

Ambroſius ſerm. de Natali Domini 15.

Auguſtinus in Pſal. 37.

Alfonſus Viruesius Philippica 10.

tiose exigi. satis se functos officio arbitrantur, si remissionem peccatorum satisfactione, redemptione, ablutione, placatione, solutione, ac ceteris eiusmodi uocibus ac locutionibus, per nostra opera ostẽderint nobis contingere. Horum omnium quos citaui, & quos citare possem, nemo opinor est qui neget, mortem & sanguinẽ CHRISTI, plenam & sufficientem esse satisfactionẽ pro peccatis omnium hominum. Et tamen illi ipsi ad satisfaciendum nos urgere non cessant. Scilicet diuina oracula imitantes, quæ pronunciant quidem,
1. Pet. 2. CHRISTVM peccata nostra portasse in corpore suo super lignum:
Hebr. 2. ipsum & pro omnibus gustasse mortem, & propitiationẽ esse pro
1. Ioan. 2. Esaiæ 53. peccatis totius mũdi: eius nos liuore sanatos, eius sanguine ab omni
1. Ioan. 1. peccato emundatos. Sed tamen eadem illa oracula hortantur nos,
Matth. 16. ut quicunque uelimus uenire ad CHRISTVM, tollamus cruces no-
Rom. 8. & 6. stras, & sequamur ipsum: ut cõformes simus imaginis filij Dei, qui primus sit inter fratres: ut ueterem nostrum hominem cum CHRI-
Rom. 8. STO crucifigamus: ut propter CHRISTVM moriamur quotidie, non secus quàm oues mactationi destinatæ. Qui itaq; mirantur satisfactiones exigi à nobis, pro quibus CHRISTVS satisfecerit: mirentur quoq;, per crucem & mortem nostram, uiam nobis sterni ad
2. Tim. 1. uitam, pro quibus CHRISTVS cruci affixus fuerit: suaq; morte, nostram mortẽ aboleuerit. Non igitur satisfactiones nostræ, hoc est, ut Pighius inquit, opera pœnitentiæ digna gloriã CHRISTI obscurant: cum nihil aliud sint quàm supplicationes, quibus diuinæ iustitiæ quadantenus satisfaciendo, eius sententiam immutamus:
Alf. Philip. 11. his enim uerbis utitur Alfonsus Viruesius. Sed quid est, inquiet aliquis, quod dicit Quadantenus? Nempe hac particula, ut ego interpretor, significat, non esse eiusmodi satisfactionem nostram, qua iræ Dei satisfiat (hanc enim unicam esse IESV CHRISTI, iam diximus) sed qua peccatorum nos pœnitere sentiamus, culpam deprecemur, ac uitam nouam instituamus. Sic enim & in cõmuni uita, uulgariq; hominum consuetudine hominibus offensis, ab ijs qui offenderunt satisfit, aliàs re ac mutuis officijs, par pari referendo: aliàs culpam agnoscendo, dolendo, & admissi gratiam petendo.

Quid autem illud quod addit, Eius sententiã immutamus? Hoc ex uerbis eius interpretandum est. Nam ex sententia catholicorum ait, inter culpam & pœnam distinguendum esse: atq; culpa dimissa, plecti temporaliter eos quibus dimissa est. flagellare enim Deum omnem filium, quem recipiat. Quis igitur (addit idem) credat, non posse filios apud patrem huiusmodi uerbera precibus, lacrymis, ieiunijs, & eleemosynis ultro susceptis deprecari? & quæ sequuntur. His uerbis non'ne planè indicat, operibus satisfactionũ pœnas tantum temporarias dimitti? Quod sic autores libelli INTERIM cla-
In libro Interim, cap. de pœnitentia. rius prodiderũt: Etsi illa satisfactio, quæ culpam & æternã pœnam expiat,

expiat, soli CHRISTO tribuenda est: satisfactio tamen, quæ in pœnitentiæ fructibus consistit, maximè autem in ieiunio, eleemosyna & oratione, siue à nobis suscepta, siue à parochis & dispensatoribus sacramentorum iniuncta, si ex fide & charitate peragitur, peccatorum causas excindit, & peccati reliquijs medetur: ac temporalem pœnam uel tollit, uel mitigat: & in exemplum denique adhibetur.

Quid autē aliud affirmat, magna celebritate & nomine uir, PHILIPPVS MELANCHTHON, cum ita scribit: Verissimum est, mitigari pœnas tota conuersione, & bonis operibus à Deo mandatis. Clamet igitur Ecclesia, sicut filius Dei, & sicut uox Spiritus sancti semper clamat, Agite pœnitentiam. item: Nisi pœnitentiam egeritis, omnes simul peribitis. item: Si peccata uestra fuerint ut coccinum, eritis candidi sicut nix. Si eritis in tristissimis pœnis, & ueluti homicidæ in supplicio consperſi cruore: tamen Deus mitigabit pœnas, deterget cruorem. item: Conuertimini ad me, & ego conuertar ad uos. Hæc inchoatio nouæ obedientiæ, meretur mitigationē pœnarum temporalium. IOANNES CALVINVS, summus & singularis uir, satisfactiones nostras, hoc est mutuas compēsationes, non tantum pro culpa & pœna æterna, sed etiam pro pœnis temporarijs acerrimè impugnat. uerùm de temporarijs sic ad uerbum scribit: Sicut in futurum tempus respiciunt quæ pijs infligūtur pœnæ, ita qui eas auertere cupit, non est quod studeat satisfactione aliqua, quod deliquit, expungere: sed se quibuscunque potest modis cùm ad humilitatem, tum ad ueram resipiscentiam erudiens, sui ipse peccati ultor sit homo, ne Deum experiatur ultorem. Qui Deum sibi uult parcere, ipse sibi nec parcat, nec indulgeat. Qui erigi uult à Deo, se ipse humiliet. Sed hoc totum nihil ad mutuam compensationem. Nam qui ad hunc modū de se pœnas sumunt, quò præueniant Dei iudicium, constituunt sibi nihilominus in CHRISTI sacrificio non modò culpę expiationem, sed pœnarū etiam quascunque meriti sunt ueniam. Quid autem hæc uerba Caluini uolunt aliud, quàm compensationem nullam fieri posse Deo à nobis pro pœna temporali, quam peccatis nostris cōmeruissemus? Sed tamen si in humilitate & resipiscentia nostra ipsi, ad CHRISTI sacrificiū respectātes, peccata nostra ulciscamur, fore ut pœnas debitas à nobis auertat Deus? Huic sententię & Melanchthonem subscripturū, prorsus mihi persuadeo: & Viruesium, & autores libelli Interim, eidem minimè repugnaturos non dubito. Nec quicquam inter tantos autores controuersiæ restabit, quàm de nomine satisfactionis. Multi qui satisfactiones oppugnant, ab hac ipsa senteutia non abhorrent. Nam de bonis operibus, & nostri mortificatione, multa præcipiunt: ac illis pœnas temporales tolli, mitigari'ue testimonijs & exemplis sanctarum literarū confirmant. Esaiæ 58, Frange esuriēti panem tuum,

Philippus Melan. libro de pœnitentia. 1548.

Caluinus, libro cuius titulus est, Vera Christianæ pacificationis & Ecclesiæ reformandæ ratio.

» animam afflictam consolare: & requiem tibi Dominus dabit sem-
» per, & implebit splendoribus animam tuam, & ossa tua liberabit.
» Hierem. 18. Si poenitentiam egerit gens illa à maleficio, agam & ego
» poenitentiam super malo, quod cogitaui ut facerem. Huc addunt Achabi regis humiliationem, & historiam Niniuitarum: in qua palàm conspicitur actio poenitentiæ, hoc est poenitentis & resipiscentis animi indicia. Nec enim de interiore tantum mentis poenitentia, quæ fit ueteri homine deponendo, & nouo induendo, ibi est ser-
Iohel 2. » mo: sed de exteriore etiam, quam sic Iohel describit: Conuertimini
» ad me ex toto corde uestro, ieiunio, fletu, planctu. Poenitentiam enim suam tum Achabus, tum Niniuitę testabantur actionibus externis, & signis humilitatis sub aspectum cadentibus: ut sunt ieiunium, uestimentorum laceratio, centonum indumenta, discalceatio, sessio in cinere. In historia etiam Nabuchodonosoris, memorabilis est illa sententia, cuius suprà memini, quam sic Daniel extu-
» lit: Velis, ô rex, peccata culpasque tuas benignitate & erga inopes be
» neficentia redimere, si fortè tuæ saluti consulatur. Hæc omnia, an non de operibus poenitentiæ externis loquuntur? Quid enim est aliud poenitentiam agere, nisi fructus poenitētiæ dignos ferre: hoc est, poenitentiam animi tui, operibus externis, tanquam notis & effectis, testari & declarare? quæ cum coniungi debeant fidei, quid incōmodi est, si idem eis tribuatur, quod fidei in Dei misericordiam incumbenti? Id enim cum literis diuinis congruere, & iam ostensum est, & infrà latius ostēdetur. Ego quidem neminem credo esse, qui non libenter fateatur, solam CHRISTI mortem precium esse, propter quod & culpa & poena æterna peccatis nostris debita condonetur: neminē item, qui satisfactiones nostras infirmas esse non agnoscat, ac prorsus inualidas, nisi in CHRISTI satisfactionem recumbant: imò nisi sint eius dona, qui & operatur in filiјs suis, & precium sua bonitate statuit operibus eorum, prorsusque sua ipsius dona in eis coronat. Quod si tanta est conuenientia inter partes, quid uoculæ causa tantopere digladiantur? Quales uerò satisfactiones nostræ debeant esse, satis aliàs disputatur. Nam si illarum nomine (ut diximus ex Pighij sententia, cui multi subscribunt) fructus poenitentia digni intelligendi sunt, certè ex uero corde eas proficisci necesse est: quod cum sensu quodā agnoscat se Deum offendisse, quod resipiscentiam meditetur, seque totum componat ad uitę nouitatem: sine qua omnia opera nostra illusiones potius Dei sunt, quàm satisfactiones. Non enim sunt fructus tales, qui poenitentia digni censeri posint. Hæc de partibus poenitentiæ breuiter.

CAPVT

CAPUT X.

De peccato originis.

NGENS est contentio, & ea quidem non in uerbis, sed in rebus posita, inter Euãgelicos & Catholicos (hæc enim nomina partes sibi sumpsere, fortasse differentiæ causa) de peccato originis à baptismate, quatenus sublatum sit, & quatenus relictum: & quod relictum est, num sit dignum morte, nec'ne? Hanc contentionem Pighius auxit, uitiositate nascendi singulis hominibus detracta, ac peccato originis ad originem nostram translato: ita quidem, ut non secus dicamur nasci in peccato, quàm aliquis nascitur seruili conditione, non sua culpa, sed parentum qui serui fuerunt. Neque enim quenquam in seipso peccare nascendo, sed in Adamo: neque in nobis fuisse illud peccatum, sed in illo in quo omnes peccauerimus. Ob unius illius delictum multos mortuos esse, non singulos ob suum proprium. Vnius illius inobedientia, non sua propria, peccatores constitutos multos: qui per ætatem, nondum sub lege existentes, sua inobedientia non potuerunt peccatores fieri. Hæc sententia est Pighij, ferè ipsius uerbis expressa: qua ille Lutheranos quidem nominatim, cum quibus certamen illi est, impugnat: uerùm re ipsa alios quoque scriptores, quorum sentẽtiæ ab Ecclesia receptæ sunt. Nemo, quod sciam, ad hunc diem Pighij sententiam impugnare tentauit. Imò quia ille inter catholicos numeratur, in ecclesijs nostris, laudibus in cœlum fertur. Mihi uerò Pighius pugnacissimè dissidere uidetur à sententia catholicorum, qui sentiunt, hominẽ ab ipso matris utero corruptum esse peccato: eamq́ corruptionem ab Adamo contagione deriuatam, in totam posteritatem. Ita non pœnæ tantum subiectos esse filios Adæ, ob peccatum paternum: sed sua quemque uitiositate reum esse iræ Dei, & mortis æternæ. Hæc, nisi fallor, est sententia catholicorum: à qua quàm discrepet oratio Pighij, nemo non uidet. Sed non est nec propositi, nec facultatis nostræ, hanc controuersiam explicare. Volui autem hæc indicare, ut qui summis laudibus celebrant Pighium, accuratius considerent, quid in scriptis illius probandum sit, quid minus. Tametsi à nobis quoque hæc parum animaduertuntur: sed quid obest, prudentiores à minus prudentibus admoneri?

CAPUT XI.

De iustificatione.

DISPVTATIO de iustificatione, præcipuum caput est, aut certè inter præcipua unum, quod euangelicos separat à catholicis. Nam cùm in hac disputatione singularis tractatus consumitur: tum uix est postea aliquod caput, in quo illa nō usurpetur, iteretur, urgeatur. Atque non immeritò alicui similis ui deri posit disputationi philosophorum, de fœlicitate: quam alij in sola uirtute ponunt, alij in uirtute cum bonis alijs cōsociata. Quòd si similis est, quid aliud quàm uerborū hæc controuersia erit? Nam ut qui solam uirtutem iactant, ad uitandas absurditates proegmena excogitarunt: ita qui de sola fide loquuntur, uiuam intelligi uolunt, & per charitatem operantem. Sin minus hæc similia sunt, ut quidem uolunt permulti: qui cum charitatē iustificanti fidei annectāt, ei tamen in iustificatione partes nullas concedunt, soli fidei omnia tribuentes: tamen etiam atque etiam considerandum fuerit, an non idem de charitate dici posit, quod de fide dicitur. Tu fidei iustificationem ideo asignas, quòd illa apprehendamus & teneamus misericordiam Dei: cur nō idem de spe & charitate loqui fas sit, quibus & ipsis Deū amplectamur, nos sua bonitate iustificantē, nosque suis donis ornantem? Sunt enim illa omnia ab eodem autore profecta:
Luc.7. & Matth.9. Fides tua te saluam fecit: Spe salui facti sumus: Remissa sunt ei peccata multa, quoniam dilexit multum. Ad hæc, quemadmodum de
Rom.8. Ephes.3. fide dicitur, per illam Deum in cordibus nostris habitare: ita de cha
1.Ioan.4. ritate, qui in illa maneat, eum in Deo manere, & Deum in illo. Et
Ioan.14. CHRISTVS ipse inquit: Qui diligit me, diligetur à patre meo, & ego diligam eum, & ueniemus ad eum, & mansionem apud eum faciemus. Deinde ut de credentibus dicitur, Qui credit in filium, ha
Ioan.3. bet uitam æternam: ita de operantibus, Et prodibunt qui bona fecerint, in resurrectionem uitæ. Ad hæc conditionaliter ad creden
Rom.10. tem quidem: Si confessus fueris, & crediderís Dominum IESVM,
Matth.19. saluus eris. ad operantem autem: Si uis in uitam ingredi, serua mandata. Non tantū igitur fidei, sed spei & charitati, & alijs bonis operibus, remisio peccatorum, & bona alia offeruntur. At inquies, prius illa omnia fidei offerri, eiusque primam esse illorum apprehensionem. Quasi uerò fidem ueram spes & charitas non subsequatur necessariò. Neque quia aliquis prior est in ordine aliquo, ideo qui eū sequūtur, ex eo ordine excludūtur. imò ratio ordinis exposcit, ut in eo sit prius & posterius. Quòd autem dicūt, fidei promisionē diuinā uitę æternę factam esse, id quoque à charitate alienū esse nō uide
1.Cor.2. tur: cum Deus & parauerit res nec oculis uisas, nec aurib. auditas,
Iacob.1. nec à corde cogitatas, & promiserit coronā uitæ ijs à quibus fuerit dilectus:

dilectus: quemadmodum promisit uitam æternam credentibus in se. Multa à contrasentientibus argumenta adferuntur contra charitatis opera: sed uidendum est, ne illa concludant de operibus à fide seiunctis, sine qua impossibile est placere Deo. Loquamur enim de operibus fidei cõiunctis, in Dei quidem misericordiam incumbentibus, in eaq; sola proram (ut aiunt) & puppim salutis suę collocantibus: quid quæso absurdi fuerit, ut fidei, ita illis iustificationem tribui? Non'ne Abrahæ iustitiæ ducitur, cum Deo semen illi promittenti credidit? At non'ne eiusdem operi, aliquot pòst seculis idem promittitur, cum inquit Deus: Quia fecisti hanc rem, & non pepercisti filio, benedicam tibi, & multiplicabo semen tuum? Quot sunt in diuinis scriptis eiusmodi sententiæ, quibus operi promittitur, quod aliàs tribuitur fidei? Scilicet ut fructus ab arbore, ita opus à fide seiungendum non est. Vtrunque uerò in Dei misericordia acquiescere debet. Nam & gloriatio operis, & incertitudo promissionis de hæreditate, excludetur ad hunc modum: cum fides tribuerit omnia Deo, cum charitas imperfectionẽ suam omnem reiecerit in CHRISTVM. Nihil honoris hoc modo adimetur CHRISTO, cum utraq; nitetur misericordia illius. Nihil detrahetur de gloria mediatoris, in quo solo utraq; gloriabitur. quemadmodũ inquit Paulus: Qui gloriatur, in Domino glorietur. Quid multa? Deus erit iustificans hominem per misericordiam suam, propter propitiatorẽ IESVM CHRISTVM. Ea uerò iustificatio ab homine percipietur fide per charitatem operante. At non propter charitatem, inquiet aliquis. Fateor: sed neq; etiam propter fidem. Non enim persuasio hęc de beneuolẽtia in nos diuina tanti est, ut propter eam numeremur in filijs Dei. Nec fidei aliã ob causam iustificatio tribuitur, nisi quòd respectum habeat ad CHRISTI propitiationẽ: quæ sola unica causa est nos iustificans. Est igitur fides instrumentũ, uel organum, recipiens iustificationem. Quid autem prohibet, quo minus charitati idem tribuamus? dicamusq;, ut non propter fidẽ, ita non propter charitatem, sed tamen fide & charitate nos iustificari: cum quidem multis clarissimis authoritatibus id ostendatur. Illud tamen agendum, ut auocentur mentes à fiducia operum, & gloriatione: ostendatur imperfectio operum: soli Deo gloria tribuatur: spes salutis omnis ad propitiatorem referatur, ad meritum CHRISTI seruatoris nostri, atquẽ ad Dei bonitatem. Hac enim ratione à uerbis diuinis nihil discedetur: quibus remissio peccatorum, & uita æterna, ut fidei, ita operibus frequenter promittitur. Quid quod omnis illa doctrina de sola fide, ad eos pertinere uidetur, qui uel pœnitentia ducãtur scelerum suorum: uel iam cum morte quasi manus conserentes, ad tribunal iusti iudicis se stiterũt? Quod cùm multorum scripta testantur, qui iudicem illum sedentem faciunt, hominumq;

Ioan. 6.
Genes. 15.
Genes. 22.

Psal.142. facta examinantem, cuius in conspectu nullus uiuentium sit futurus iustus: tum uerò ex filo Paulinæ orationis ostendi potest, qui in ea epistola quam scripsit ad Romanos, priusquam aggrediatur tractare de iustificatione ex fide IESV CHRISTI, totum mundum peccati arguere non dubitat: ut ostendat tandem, aliunde petendam esse iustificationem homini, qui in Deum peccauerit, quàm ex operibus à lege præceptis: quibus si ad unguem quis non satisfaciat, eum execrationi subiectum esse. Homini uerò seueritatem iudicij Dei iam experienti, quid iucundius fuerit, quàm misericordiæ Dei inculcatio? quemadmodũ Augustinus in libro de Perfectione
» iustitiæ testatur, his uerbis: Cum rex iustus sederit in throno, quis
» gloriabitur mundũ se esse à peccato? Tunc ergo per eius misericor-
» diam iusti plenè perfecteq́; mundati, fulgebũt sicut sol, in regno pa-
» tris sui. Non igitur homini in opera ulla à se facta, sed ad misericordiam iudicis tunc respiciendum est. Quid autem absurdi, si homini, quem pigeat scelerum suorum, quiq́; timore iudicij illius tremendi percellatur, sola misericordia Dei fide apprehensa, & propter agnum illum tollentem peccata mundi promissa, prædicetur? Contrà, quid absurdius, quàm solam misericordiã obtrudere mancipijs istis scelerum omnium, Dei hostibus, corporis, sanguinis & mortis CHRISTI irrisoribus & cõculcatoribus: qui & uitam uiuunt fœdissimam, & sana doctrina abutuntur ad fræna laxanda suæ nequitiæ? Tales omnino perterrefaciendi sunt ira Dei, & pœnis mortis æternæ: resipiscentibus uerò, misericordia Dei offerenda. Quemadmodum Ioannes Zachariades in deserto Iudææ, atq; in regioni-
Matth.3. bus Iordano finitimis prædicabat, ut Matthæus refert, dicens: Pœ
» nitentiam agite uitæ prioris, in propinquo est enim regnum cœlo-
Mar.1. rum. Et ipsemet CHRISTVS, Marco teste: Impletum est, inquit,
» tempus: appropinquat regnum Dei: agite pœnitẽtiam, & credite
Act.20. Euangelio. Paulus quoq; in cõcione illa præclara, quam habuit ad presbyteros Ephesios, dicit se testificatũ esse Iudæis simul & Græcis, eam quę erga Deum est pœnitentiã, & fidẽ quæ est erga CHRISTVM. Igitur Ioannes & CHRISTVS & Paulus non excludũt
Mar.1. pœnitentiã, ab eo qui uelit ingredi in regnũ cœleste. Marcus etiam
Luc.3. & Lucas expressè referunt, Ioannem Zachariadẽ, ipse uerò Lucas
Act.2.& 3. Petrum prædicasse pœnitentiã cum baptismo in remissionẽ peccatorum. Quibus uerbis planè indicatur, remissionem peccatorũ nemini contingere posse, nisi ei qui pœnitentia ducatur scelerum suorum: hoc est, cui scelera sua displiceant, ita ut uellet ea nunquam à se commissa fuisse. quam displicentiam & dolor animi cõsequatur, & cura uitandi deinceps peccati omnis. hæc enim resipiscentiæ ac pœnitentiæ nomine includuntur. Iam qui loquuntur de sola fide, fatentur se loqui de fide uiua & regignente: qua qui præditi sint, eos

peccata

peccata auersari necesse est. Omnis igitur sermo eorum ad eos tantum dirigitur, quos scelerum pœniteat: illis enim salutem promitti, propter CHRISTVM propitiatorem. Illud quoq; in hac disputatione maximè cõsiderandum, iustitiam Christianorum duplicem esse: alteram in nobis, alteram extra nos. Illam dicunt inhærentem, quæ constet fide, spe, charitate, omnibusq; alijs uirtutibus, quibus noua hominis Christiani uita æstimetur. de eaq; loqui Ioannem his uerbis: Qui facit iustitiam, iustus est. & Iacobum, cum inquit: Videtis quòd ex factis iustificetur homo, & non ex fide tantũ. Hancq; iustitiam, instar aliarum qualitatum, recipere intentionem & remissionem: prout uirtutes, in quibus posita est, intendantur & remittantur. quemadmodum angelus ad Ioannem in reuelationibus inquit: Qui iustus est, iustificetur adhuc, & sanctus sanctificetur. Verùm quantumuis hæc iustitia intendatur, inchoata tamen censetur, non perfecta. Fragilitas enim humana non sinit eam peruenire ad perfectionem, quam requirit lex. non igitur est eiusmodi, qua mereri posimus remisionem peccatorum, ac uitam æternam. Solus enim CHRISTVS legi satisfecit: qui peccatum non fecit, nec dolus repertus est in ore eius. solus præditus erat iustitia illa perfecta, ac numeris omnibus absoluta: idq; usq; eò, ut eam etiam in alios transfundat, omnibusq; sibi fidentibus acceptam referat, Paulo apostolo locupletisimo teste, sic ad Romanos scribente: Per unius hominis iustitiam in omnes homines iustificatio uitæ. Quemadmodum enim per inobedientiam unius hominis peccatores constituti fuimus multi: ita per unius obedientiam iusti cõstituimur multi. Atque hæc est iustitia, quæ extrinsecus nobis uenit, imputaturq; nobis ab illo mediatore & seruatore nostro IESV CHRISTO. Et priorem quidem iustitiã non sola fide, sed omnibus uirtutibus constare perspicuum est: posteriorem uerò fide sola apprehendi, multa scripturarum testimonia ostendũt. Ferè enim ad mentionem gratuitæ promisionis additur fides, ut inter ea relatio mutua ostẽdatur. Sic enim dicit Paulus Rom. 4. Ideo ex fide, ut secundũ gratiam firma sit promisio. Galat. 3. Vt promisionem spiritus accipiamus per fidem. Et infrà: Conclusit scriptura omnia sub peccato, ut promisio ex fide IESV CHRISTI daretur credentibus. Sed quia posteriorem iustitiam multi nescio quomodo extenuant, atq; ad eius mentionem regno & licentia prioris abutuntur, quid de ea uetusti doctores sentiant, ex Augustini uerbis cognoscamus. Sic enim ille de Spiritu & litera, cap. 11. Hæc est, inquit, iustitia Dei, quæ in ueteri Testamento uelata, in nouo reuelatur. Quæ ideo Dei iustitia dicitur, quòd impertiendo eam iustos facit: sicut Domini est salus, qui saluos facit. Et hæc est fides, ex qua & in qua reuelatur: ex fide scilicet annunciantium, in fidem obedientiũ. qua fide IESV CHRISTI,

1. Ioan. 3. Iacob. 3. Apoc. 22. Esa. 53. Rom. 5.

» id est, quam nobis cōtulit CHRISTVS, credimus ex Deo nobis esse:
» pleniusq́ futurum esse, quòd iustè uiuimus. unde illi ea pietate, qua
» solus colendus est, gratias agimus. Idem etiam scribit in secundum
» uersum Psal. 70. inquiens: Ergo in tua iustitia, non in mea. quia mea
» quid? præcessit iniquitas. Et cum ero iustus, tua iustitia erit: quia iu
» stitia mihi abs te data iustus ero. & sic erit mea, ut tua sit: id est, abs
» te mihi data. In eum enim credo, qui iustificat impiū, ut deputetur fi
» des mea ad iustitiam. Amplius eandem sententiam Bibliorum scri
ptis confirmat, lib. de Ciuit. Dei 21. cap. 24. his uerbis: Iustitia Dei
» CHRISTVS est, qui factus est nobis (ut dicit Apostolus) sapiētia à
» Deo, & iustitia, & sanctificatio, & redemptio: ut sicut scriptum est,
» Qui gloriatur, in Domino glorietur. Hanc Dei iustitiam, quam do
» nat gratia sine meritis, nesciunt illi, qui suam iustitiā uolunt consti-
» tuere: & ideo Dei iustitiæ, quæ CHRISTVS est, non subiecti, in qua
» iustitia est multa multitudo dulcedinis Dei. Has autoritates ideo adscribere uolui, ut palàm facerem, nouum non esse (ut quibusdam uidetur) nec inauditum, sanctos CHRISTI iustitia dici iustos, quin eam esse unicam, qua omnis nostra imperfectio suppleatur, cuiusq́ commēdatione nos in Dei conspectū uenire oporteat, siquidē frui uelimus fœlicitate illa sempiterna. Neq́ uerò dubiū est, quin iustitia inhęrens, hoc est generatio & noua uita donetur nobis, simulatque imputatur nobis iustitia CHRISTI. Verùm nō quia hæc coniuncta sunt, ideo distinguēda non sunt. Alia ratio est dandi, alia accipiendi. Quæ iustitia nobis imputatur, eam accipimus à Deo iustificante: quæ à nobis fit, eam reddimus Deo. Et in huius quidem
Iacob. 2. mentione proponēdus est nobis Abraam operans: quod à Iacobo apostolo factum esse constat, dum Abrahamum producit, filium suum Isaacum super altare offerentem. Imò uerò CHRISTVS obijciendus oculis nostris, tanquam exemplū uitæ, quod nos ad sequenda uestigia sua inuitet: quemadmodum ipsemet dicit, se nobis exem
Ioan. 13. plum dedisse, ut quod fecit, & nos faciamus. In illius uerò iustitiæ, quæ nobis imputatur, cōmendatione, & Abraam proponatur tan-
Rom. 4. tum credens, quod à Paulo factum est, fidemq́ habens iustificanti impios, non etiam operans: & CHRISTVS tanquā dominus uitæ & mortis, hæres orbis, semen illud caput serpentis cōterens, benefactor, seruator, remissionis peccatorū largitor, uitę æternę donator. Itaq́ in hac iustitia nobis à CHRISTO imputata, nullus habēdus est ad bona opera respectus. Cum enim ea in remissione peccatorum (ut ex uerbis Dauidis Paulus colligit, beatitudine describēda) posita sit, certa esse non posset in hac operū imperfectione. Manet
Gal. 3. enim æterna maledictio eos, qui non permāserint in omnibus quæ scripta sunt in libro legis. Vtranq́ iustitiam nobis donari, & simul quidem donari, nemo est qui neget: sed fines utriusq́ considerandi sunt.

sunt, cumq́ ea quam inhærentem uocamus, sit manca, imbecilla, & ex ea parte, quatenus legi à nobis non satisfit, imperfecta, necessariò faciendum est, ut in illa CHRISTI iustitia, quæ perfecta est, omnes acquiescāt, quicunq; de remissione peccatorum, adoptione sui in filios Dei, donatione uitæ æternę certi esse uolunt. Esse autem hæc cognitu pernecessaria, multi perhibent: tum ad hominum arrogantiam retundendam, ne quod sibi ex Dei immensa benignitate obuenit, suis operibus tribuant: tum ad eos in optima spe hæreditatis uitæ confirmandos, dum operum imperfectionem sibi audiunt condonari, propter eum qui cumulatissimè legi satisfecit: factusq́; est maledictū, ut à maledicto nos redimeret. Hæc de iustificatione eo à me longius exposita sunt, ut ostēderem, qua de re agatur in hac controuersia. Multi enim sunt, qui iustificatione ab operibus exclusa, putant ea uetari, ac tanquā inutilia ab homine Christiano repelli. Itaq; bellè se functos officio reprehensorū arbitrantur, si quamplurimis testimonijs euincant, bonis operibus homini Christiano studendum esse. Alij, cum audiunt iustificationem detrahi operibus, putant omnem iustificationē detrahi. Vtriq; non rectè. Neq; enim qui iustificationem detrahit operi, mox negat illud esse faciendum: nisi fortè adimens officia certa alicui uirtuti, asserit illam inutilē esse rebus omnibus. Neq; item, qui iustificationē illam à CHRISTO nobis gratuitò collatam, qua nos inter fratres suos ac cohęredes uitæ æternæ ascíscit, ab opere remouet, omnem iustificationem ab eo aufert. Captiones sunt istæ, ex schola sophistarū profectæ. Quibus si qui per imprudentiam utantur, errori condolendum est: sin alijs imponendi causa, malitiæ acriter repugnandum. Qui uerò eruditi sunt, facilè uident hæc pronunciata diuersa esse, Opera non iustificant, opera non sunt exercenda: illa itē non minus diuersa, Propter opera non iustificamur ad uitā, &, propter opera non iustificamur. Quorum pronunciatorum etsi res subiecta eadem est: tamen quia attributa diuersa sunt, diuersis argumentis utendum est, illis pronunciatis uel confirmandis, uel confutandis. Sed nos omittamus de his longius disputare. Statum enim causæ non ineptè, ni fallor, ostendimus. Tres etiam de iustificatione memorauimus rationes: quas à studiosis theologiæ uelim accuratè expendi. Vna ratio opera fidei ita coniungit, ut solam Dei misericordiam nos respicientem demonstret. Altera, temporum & personarum, quibus cum oratio instituitur, respectum habendū esse præcipit. Tertia, omnium rem apertissimè planissimeq́; explicat. Sed de hoc sit iudicium hominum eruditorum. tametsi rationes illæ tres eòdem spectare, & alia alij subseruire uideatur. Velim autem ab ijs qui in hæc inquirunt, exactius considerari, an pietate inoffensa ferri possit formula illa loquendi, SOLA fides iustificat. Qua formula, cum nonnullos

ueterum usos esse constet, abrogari non posset, quin nota inscitiæ aut impietatis nomini illorum inureretur. Vtebantur illa ueteres rectè explicata & interpretata. Quid est enim, quod malè intellectum, non pariat multas offensiones? Paulus ille cœlestis sapientię doctor, coactus est cùm aliàs, tum in epistola ad Romanos, respondere ijs qui rectißimas eius sententias in malam partem interpretabantur. Quo magis faciendum est doctoribus omnibus, ut commodè explicent doctrinam suam: ne medicina bona uertatur in uenenum, malè utentibus.

APOLOGIA.

IN tractatu de iustificatione diximus, iustitiam hominis Christiani in remißione peccatorum positam esse: non equidem absurdè, ut opinor. Nam Paulus ipse Rom. 4. imputari ait iustitiã non operantibus, sed credentibus in eum qui iustificet impiũ. Citat etiam Dauidem, qui beatitudinẽ in eo statuat, cum Deus iustitiã alicui tribuit sine operibus. De hac beatitudine ac iustitia cum Paulus loquatur toto capite quarto epistolæ ad Romanos, non sit ineptum, si extrema eiusdem capitis uerba de hac ipsa iustitia nobis imputata interpretemur. Nimirum CHRISTVM traditum esse, ut ne delicta nobis imputetur: reuixisse, ut iustitia nobis imputetur. Nam & paulo antè, cui peccata non imputentur, ei iustitiam imputari dixit. At inquies, Non satis esse ad iustitiam, ueterem hominem exui, nisi induatur nouus: non satis, peccato mori, sed etiam uiuere Deo: non sufficere, liberari à peccato, sed seruũ etiam iustitiæ fieri oportere, ut docet Paulus Rom. 6. Ego uerò & id rectè dici uideo, ad uitæ nouitatem non satis esse, peccati remißionem obtinere: sed etiam oportere nos præbere membra nostra serua iustitiæ, ad sanctificationem: quam si quis uocet iustitiam inhærentem, illam uidelicet quæ fide & alijs uirtutibus constet, nihil errauerit. Veruntamen hanc iustitiam aliam esse ab illa quæ nobis imputetur, ostendimus in Libro. Et profectò Pauli uerba manifestè indicant, iustitiam quandam esse, quæ nobis tribuatur sine operibus. Quid enim est quod dicit:
" Credidit Abraam Deo, & imputatũ est ei ad iustitiam? Ei uerò qui operatur,
" merces non imputatur pro gratia, sed pro debito. Porrò ei qui non operatur,
" sed credit in eum qui iustificat impium, imputatur fides sua ad iustitiã. Quem-
" admodum & Dauid explicat beatitudinem hominis, cui Deus imputat iusti-
" tiam absq; operibus: Beati quorum remissę sunt iniquitates, & quorum obte-
" cta sunt peccata: Beatus uir, cui non imputat Deus peccatum. Hæc ex Pauli oratione desumpsimus: qua quid clarius fingi, diciq; potest? Etenim cùm exẽplo Abrahami, tum antitheto operantium & non operantiũ, tum etiam testimonio Dauidis claro & aperto, planum facit, non operanti, sed fidem habenti ei qui iustificet impium, fidem suam imputari ad iustitiã. Et Propheta quidem beatum uirum describendo, nihil meminit iustitiæ imputatæ: sed tantum peccati non imputati, iniquitatũ remissarũ, peccati tecti. Verùm cum Apostolus inde colligit beatitudinem esse, cum Deus imputat iustitiam absq; operibus: satis indicat, iustitiam esse positam in peccati remissione. Vnde an non rectè efficitur, esse iustitiam imputatiuam (sic enim rei explicandæ causa multi loquuntur) quæ sola fide citra ullum operum respectum impijs cõtingat? Quid enim est sola fides, quàm fides non operans? Non dico, fidem uerã operibus prorsus uacuam esse posse: sed dico, opera causam non esse, quamobrem fidei aßignanda sit iustitia. Hanc enim ex fidei obiecto petendam esse, ipsemet Paulus exponit, inquiens: Per fidem in sanguine CHRISTI. Et: Ideo ex fide, ut se- Rom. 3. 4.

cundum

cundum gratiam. Et quāuis Paulus Rom.4.nominatim loquatur de circuncisione: capite etiā tertio diserte dicat, hominē reddi iustū sine operibus legis, quod quidam ad legem ceremoniarum transferunt: tamen opera omnia excludi à iustificatione quæ imputatur, uerba quæ ex Pauli oratione citauimus, satis indicant. Nihil enim ineptius, quàm si in antitheto, operantem, & non operantem, ad ceremonias restringas: aut si uerbū, Absq; operibus (quo utitur accommodando testimonio Dauidis ad suum propositum) ad opera ceremonialia referas. Facit autem Paulus more aliorum scriptorum, qui & thesin per hypothesin interpretantur: & hanc ad illam traducunt, amplificandi aut probandi causa. Qui solam Christianam iustitiam uocant eam, quæ fide, spe, charitate constet, & præter hanc nullam nobis reputari affirmant: duplici ratione meritis operum, quæ fiunt à regeneratis, deberi cœlestia præmia dicunt. Primùm, ex Dei promisso liberali: deinde, ex ea dignitate quam Deus regeneratis confert, præter omne meritum illorum. Quid igitur istuc uerbi est? An quod confertur alicui præter eius meritum, non ei imputatur? Quid enim imputari dicitur, quàm quod re persolutum non est, sed tantum ex benignitate imputantis pro soluto habetur? Cur igitur iustitia, quæ præter meritum alicui confertur, non rectè imputari illi dicetur? Paulus Rom.4. sæpe utitur uerbo imputandi. Iustitiæ quoq; quæ à Deo imputetur, aliquoties meminit. Imputationis causam, fidem non semel esse dicit, nulla operū aut meritorum mētione facta. Nominatim etiā bis excludit opera, ab hac imputatione. Aut igitur sola fide iustitia nobis, de qua ibi loquitur, & quæ in peccatorum remissione posita est, imputatur: aut nulla est iustitia, quæ nobis imputetur. Quid enim refert, dicat quis, Sola fide, an, Fide sine operibus? Quid quòd non desint, qui particulam SOLA à Paulo expressam aiunt, cum Galat.2. dicit, non iustificari hominem ex operibus legis, Nisi per fidem IESV CHRISTI. Quod tamen si quis reijciat, ne nos quidem contendemus. Nam etiamsi tot literis scripta non sit, ex multis sententijs scripturæ colligi potest. Id quod non à uetustis tantum scriptoribus, sed recētibus etiam proditum est: inter quos est Isidorus Clarius Brixianus, monachus Casinensis, uir catholicus, qui interpretando Pauli uerba, Ei autem qui operatur, &c. Hunc, inquit, locum facilius intelliges, si cogites id quod dicitur Ex fide, & quod dicitur Secundum gratiam, idem esse: hoc pacto, Ex fide iustificari, est sine operibus iustificari: sine operibus uerò, est secundum gratiam: Quare iustificari ex fide, est iustificari secundū gratiam. Vnde alibi ait: Ideo ex fide, ut secundū gratiam. Dicamus ergo: Si facto aliquo iustificatus esset Abraam, non diceretur fide iustificatus, & ex illa fide (hoc est, secundum gratiam) mercedem accepisse: sed ex debito aliquo, quod factum sequitur. Sed cum non sit mentio alicuius facti, sed tantum fidei in Deum, qui iustificat impium: profectò fides illa imputatur ad iustificationem. Et testimonium Dauid profert de hac ex fide iustificatione. atq; ut gloriādi occasionem in factis legis adimeret, iustificationem hanc obtigisse Abrahæ dicit, dum adhuc esset in præputio. Circuncisionem ergo accepit, non ut iustificaretur: sed ut signum esset hominis iam iustificati, & grati Deo. Non igitur tanti circuncisio facienda est, quasi salutem & iustificationem illa afferret: quam SOLA fides etiam ipsi Abrahæ contulit. Eandem sententiā de imputatiua iustitia clarissimè docet Pighius, strenuus ac peracris Lutheranorum dogmatum impugnator, in controuersia de fide & iustificatione. Vbi posteaquā ostendit, nunquam nos exactè satisfacere legi: addit, Deum nobis succurrisse per CHRISTVM, in quo iustificemur coram Deo, non in nobis: non in nostra, sed in illius iustitia, quæ nobis cum illo communicantibus imputetur: ita ut propriæ iustitiæ inopes, extra nos in CHRISTO iustitiam habeamus. Cuius obedientia nobis illi coniunctis sic accepta feratur, ac si nostra esset: ita ut ea ipsa nos

In confeßione fidei Petricouiæ edita, cap.34.

etiam

etiam iusti habeamur. Atque hanc sententiam Pighius multis scripturarum testimonijs comprobat: eandemque illustrat exemplo benedictionis Iacob pulcherrimo. Quid quod illi ipsi imputatiuę iustitiæ impugnatores assidui, concedunt passionem & satisfactionem CHRISTI non minus nobis imputari, quàm si ipsi passi fuissemus, & satisfecissemus? Hoc enim, inquiũt, persuasum esse debet omnibus in CHRISTVM credentibus, quod à Paulo scriptum est, In baptismo CHRISTO nos cõmori: atque haud aliter passionis & mortis participes fieri, quàm si passi & mortui essemus. Quoniam uerò passione sua CHRISTVS pro peccatis totius mundi satisfecit, posteaquam per baptismum ipsius membra facti sumus, haud aliter hac satisfactione CHRISTI liberamur à pœnis omnibus, quæ peccatis nostris debebãtur, quàm si ipsi pœnas easdem sustinendo pro illis satisfecissemus. Hæc illi. Quid autem impedit, quin idem de iustitia dicamus, hoc pacto: In baptismo induimus CHRISTVM, ut Paulus dicit Galat. 3. uel, ut idem loquitur Ephes. 4. nouum hominem, qui secundum Deum creatus est in iustitia & sanctitate. Igitur haud aliter iustitiæ & sanctitatis eius nos fieri participes, quàm si iusti & sancti essemus. Etsi autẽ isti, contra quos disputamus, negant quod de iustitia diximus: tamen si uera est philosophorum regula, qua uolunt, ut quod in re pari ualet, ualeat in ea quæ par est: causa non uidetur, cur antecedentibus concessis, non ea cõcedantur quæ consequentia sunt. Illud etiam opinor neminem negaturum, mortem & satisfactionem CHRISTI non tantũ homini imputari cum baptizatur, sed quoties à baptismo lapsus resipiscit. Igitur & hoc concedendum omnibus, iustitiam CHRISTI lapsis à baptismo imputari, quoties resipiscunt: non secus, quàm si operibus ac qualitatibus proprijs iusti essent. Huc adde, aliquoties, cum facta est mentio baptismi, baptismum pœnitentiæ nominatum esse. Vis igitur baptismi per totam uitam pœnitentibus confertur: ut si in baptismo mors, satisfactio & iustitia CHRISTI nobis imputatur, imputetur etiam semper, quoties nos peccatorum pœniteat. Quòd si CHRISTI iustitia imputatur nobis, perinde ac si nostra esset: an non inde cõsequitur, esse iustitiam quæ nihil aliud sit quàm remissio peccatorum? Verùm propter morosa iudicia, & hoc autoritatibus comprobandum est. Ille idem Pighius dicit, nostram iustitiam coram Deo, & salutis spem, in una esse gratis ignoscẽte per CHRISTVM nostras iniquitates Dei misericordia: non in operibus nostris, non in iustitia. Et paulo pòst: Hanc, inquit, iustitiam Zacharias Ioannis pater cognitionẽ salutis prædicat: non in nostra ipsorum iustitia, quæ nulla est: sed potius in nostra iniustitia, aut peccatorum nostrorum remissione positam. Et infrà: Hoc ergo nobis iustificari est, peccata nobis misericorditer remitti à Deo in CHRISTO. Probat hanc sententiam testimonijs multis, quæ apud eum legere licet. Eandem sententiam amplectitur M. Antonius Flaminius in libro Psalmorum, quem Alexãdro Farnesio Cardinali Romano inscripsit: uerba psalmi 32, Beati quorum remissæ sunt iniquitates, interpretando. Illud, inquit, animaduersione dignum est in his uerbis, quòd beatos appellat, non qui ab omni peccatorũ labe puri & integri sunt (nemo enim talis est, dum uiuit in terris) sed illos, quibus misericordia Dei peccata condonat. Condonat autem ijs qui confitentur peccata sua, & ex animo credunt, sanguinem Domini nostri IESV CHRISTI omnium delictorum & scelerum expiationẽ esse. Docet idem glossa super illud Rom. 8. Quos uocauit, eos iustificauit: scilicet remissione peccatorum. Docet & Ambrosius, Rom. 5. Gratia uerò Dei, inquit, per CHRISTVM, non ex uno delicto, sed ex multis iustificauit homines, dando illis remissionem peccatorum. Idem Rom. 8. Quomodo autem impletur in nobis iustificatio, nisi cum datur remissio omnium peccatorũ? ut sublatis peccatis iustificatus appareat, mente seruiens legi Dei. Augustinus quoque de Ciuitate Dei lib. 19. cap. 27.

In confeßione fidei Petricouiæ edita, cap. 34.

Marc. 1. Luc. 3.

Ipsa

Ipsa quoq; nostra iustitia, quamuis uera sit, propter ueri boni finem ad quem « refertur: tamen tanta est in hac uita, ut potius peccatorum remissione cōstet, « quàm perfectione uirtutum. Hæc & alia in Libro à nobis explicata, qui stu- « dio catholicismi, ut ipsi putant, animaduertere nolunt, primùm absurdum esse putāt, ut quis iustus dicatur ea iustitia qua CHRISTVS iustus est: sed eam tantum nobis tribuunt, quam CHRISTVS nobis impertit, qualitates nouas nobis imprimendo, seu iustitiam inhærentem infundendo. Deinde toto cœlo errare aiunt eos, qui iustificationis nomine solam peccatorum remissionem uelint intelligi. quod tamen ipsum testimonijs & scripturarum & interpretū docuimus. Non igitur hæc doctrina, ut illis uisum, noua est, non ex claudicatione & singularitate intellectus profecta. Exaggeratur & operum dignitas, eorum quidem quę fiunt à regeneratis: in quibus cum CHRISTVS inhabitet, opera quoq; eorū digna esse uita æterna propter CHRISTVM inhabitantem. Verùm hac ratione astruitur magis, quàm destruitur iustitia imputatiua. Quoniam enim opera regeneratorum reipsa talia non sunt, ut digna sint uita æterna, sed Dei misericordia talia reputantur, reputatur quoq; eis iustitia: ut talis sit effectus, qualis causa. Verùm quia hæc materia, meriti rationē attingit, placet ut eam distincto capite expediamus.

LIBER.

CAPUT XII.

De meritis & dignitate operum quæ fiunt à regeneratis.

NON est sententia eorum uituperāda, qui operibus nostris in fide factis, uim & fructum tribuunt propter Dei promissionē, & propter CHRISTI merita. Verùm quia huc, disputatorum licentia meritum condignum irrepsit, ingentem'q; partibus materiam præbuit disceptandi, breuiter de eo disputemus. Qui nostra memoria primi, meriti rationē à nostris operibus excluserunt, ij in operum nostrorum imperfectionem respexisse uidetur. Cum enim lex opera pręcipiat numeris omnibus absoluta & perfecta: ut qui illa non præstet, præmia pro illis promissa frustra expectaret: meriti nomen titulum sine re esse putarunt. Et tamen opera sanctorum, quamuis imperfecta, Deo placere docebāt, propter gratiam & merita CHRISTI. In quibus fiduciam omnem salutis æternę ostendebant ijs quidem, qui agnita imbecillitate sua, cum uitijs perpetuò luctarētur: in ea persuasione, CHRISTVM esse salutem & redemptionē nostram, ac delictorum nostrorum expiationem. Cui sententiæ non'ne quidam ex catholicis succinunt? ut cum Alfonsus Viruesius inquit: Bona opera nemo ferè sanctorum merita sua unquā appellauit, sed Dei munera: tunc præsertim, cum Dei misericordiam implorat. Vbi potius illi commemoranda est, qua undiq; septi & propemodum obruti sumus, miseria. Quod & Augustinus in Psal. 139. sic inquit: Meritis suis nihil tribuunt sancti. Totum non nisi misericordiæ tuæ tribuent. Et Hieron. in Ieremiæ

Lutherani. *Alfons. phil. 3.* *Augustinus.* *Hieronymus.*

lamentationes,cap.2. Non meritis datũ est,sed quia ita sit Deo placitum: cuius est omne gratuitum quod pręstat. Est ex euangelicis, qui meriti rationem impugnando, obiectionem à remuneratione

Io.Caluinus. sumptam sic diluat: Nullam'ne igitur remuneratione habent opera? (supple,siquidē merita eorum sunt nulla.) Certè & accepta sunt Deo, & fructuosa suis autoribus. Dantur enim pro eis amplissima beneficia, remunerationis loco: non tamen quia ita merentur, sed

Pighius. quia diuina benignitas hoc illis ex seipsa precium statuit. Pighius, ex catholicis unus, hanc sententiam uidetur amplecti, dum inquit: Dominus quæ in nos contulit, quæq; in nobis operatur bona opera,& nostra appellat,& ea amplissima remuneratione dignatur: sic tamen, ut id totum gratiæ sit, quicquid, quod laudem meretur, in operibus nostris est. Ita quod euangelicus dicit, opera fructuosa esse operantibus non suo merito, sed Dei benignitate: hoc à catholico dicitur, quicquid laudis aut remunerationis mereantur bona opera,id non operum ipsorum,sed totum gratiæ esse. Quod si uerborum cōtentione seposita, rem animo æstimemus, fructuosum in hac disputatione à meritorio nō separabimus. Quid enim fructuosum est, nisi quod fructũ fert? Fructus uerò nomine non'ne hic intelligũtur ea beneficia,quæ pro operibus nobis à Deo dãtur? Hæc uerò an non aptè quadrant omnia in meritum? Nam & ipsum fructum affert: quem fructum seu beneficij, seu præmij, seu mercedis nomine affecerimus, in nullo erit res prorsus discrimine. Quamobrem nonnulli docti uiri partis utriusq;,multa,ut apparet, tum lectione,tum meditatione,crebris item disputationibus exerciti,animum tandem inclinasse uidentur, ut & catholici (quod Alfonsum facere ostendimus) meritorum omissione, & euãgelici (ut mox uidebimus) eorum usurpatione, nihil incommodi rem Christianam capturam esse putarent. Nam quid meritum est aliud, quàm officium, seu opus, cui præmium debeatur? quemadmodum Horatius significat:

Horat.Epist. lib.2.epist.8. *I bone,quò uirtus tua te uocat: i pede fausto,*
Grandia laturus meritorum præmia.— Et Virgilius:

Virg.Aen.5. *Cuncti adsint,meritæq; expectent præmia palmæ.*

Et Cicero: Extant rectè factis præmia,peccatis supplicia. Et Cæsar 7.belli Gall. Ea quæ meruissent præmia,abs se deuicta Gallia expectarent. Quòd si ad usum theologicũ loqui uelimus, nihil opinor errauerimus,si merita interpretabimur ea opera sanctorũ,quę Dei ope exerceant in fide & persuasione beneuolentiæ erga se diuinæ. Quibus quidem operibus cum præmia sint proposita & præsentis & futuræ uitæ,non est absurdum,si ea meritorum nomine ornauerimus: præsertim cum id quod laudem in eis mereatur, non operibus ipsis,nec uiribus nostris,sed (ut Pighius loquitur) gratiæ diuinæ totum

næ totum acceptum retulerimus. Quamobrem euangelici in Apologia confessionis Augustanæ non dubitanter affirmant, bona opera iustorum mereri multa pręmia corporalia & spiritualia, in hac & in futura uita. Vrbanus etiam Regius, etsi contra humana merita pugnat, tamen & hoc concedit: Merita sunt in nobis, quia Dei dona sunt, & ipsius solius opera. Ad hæc, M. Bucerus aduersus Rob. episcopum Abrincensem: Non imus, inquit, inficias, iustificari nos etiam ex operibus, ut diuus Iacobus dixit. Repēdit enim Deus unicuiq; secundum sua opera. Et non qui legem audiunt, sed qui faciūt, iustificabuntur: Rom. 2. Sed ista nostri iustificatio, id est ultima uitæ æternæ adiudicatio & exhibitio, nascitur & pendet ex iustificatione fidei, ex qua & ipsa bona opera proueniunt: & habent id, ut, licet ex se nihil minus ualeant, uitam æternā nobis MEREANTVR. Et paulo infrà: Sed nec de MERITIS pugna est. ea nulli reijcimus, etiam uitæ æternæ. Dixit enim Dominus, Si quis sua causa quicquā reliquerit, id eum hic recepturū centuplū, & in futuro seculo uitam æternam. Mercedem etiam non rarò paciscitur. At quid dicemus merita? bona'ne, an mala opera? Mala nostra sunt: bona præparat in nobis Deus, ut in illis ambulemus: Ephes. 2. Hæc ille. Perspicuum est igitur, adhuc inter partes de re uniuersa satis cōuenire: & si quid contentionis sit, id in uerbi controuersia positum esse. Inquiramus igitur amplius, an iusta est causa aliqua alia, quę inter eas dissensionem faciat? Mihi uidetur solum meritū esse, cui ex condigno aiunt deberi uitam æternā, quod discrepantiā hanc sustineat. Non omnes autem eodem modo hanc condignitatē interpretātur. Sunt qui uoces, Pro dignitate, &, Pro meritis, etiamsi in sacris literis non inuenirentur, affirment idem ualere quod illam, Secundum opera. idq; & apud Græcos, qui κατὰ τὰ ἔργα, & κατὰ ἀξίαν, pro eodem usurpent. Cum autem frequens sit illa locutio in diuinis literis, Reddet unicuiq; secundū opera sua: temeritatis esse, uoces eandem uim habentes repudiare. Quod si ita est, neminē opinor esse, rem ipsam spectantē, qui una uoce admissa, alias respuat idem efficientes. Sunt alij, qui condignitatem omnem transferant in gratiam & opem diuinam. Quos quidē ipsos uix puto ab aliquo iustè reprehēdi posse: quippe qui humanis uirib. & operibus dignitate nulla relicta, eam omnem tribuant gratiæ diuinæ, cuius fiducia nitendum sit ad spem beatè uiuendi. Supersunt, qui ipsa facta & merita humana cum Dei gratia coniuncta, tanti esse affirment, ut eis ex condigno uita æterna debeatur. Multa autem in theologia disceptatrice de eiusmodi condignitate, ad sensum quem modò dixi, disputantur. Verùm qui de hoc appositè ad usum conscientiarum disserunt, meriti cōgrui mentionem fecerunt, cōdigni non fecerunt. Pighius uocat meritum ex congruo, quod non ex se, sed ex Dei gratia, aliqua dignitate æstimatur. Erasmus

Euangelici.

tur. Erasmus etiam dicit, meritum congruum cum gratia non pugnare, quemadmodũ nec merces nec debitum cum eodem pugnat: præsertim si referas ad Dei promissionem. Autor item cõfessionis
Cap. 34. synodalis episcoporum & presbyterorum Poloniç, idem sentire uidetur, cum dicit, Cœlestia præmia regeneratis deberi, tum ex Dei promissione liberali, qui fallere nesciat, tum ex ea dignitate quam eis præter omne illorum meritum conferat. Paulus uerò, an non disertè meritum condignum excludit, cum dicit, ea quæ hoc tempore patienda sunt, cõdigna non esse futura gloria? Tentemus igitur & nos, an sententiã Pauli probabiliter possimus tueri. Dicamusq́;, operibus sanctorum deberi quidem amplissima præmia, atq; adeò uitam æternã ex Dei promisso, & CHRISTI merito: opera tamen illorum tanti non esse, ut eis condignè sempiterna beataq́; uita tribuatur. Impura enim sunt, & imperfecta: nec legis rectitudini, propter carnem adhærentem, respondere possunt. Quod si condignitas in æqualitate duorum consistit: non sit autem æqualitas inter opera sanctorum, & ea quæ lege præcipiuntur ijs qui uitam æternam sint cõsequuturi: sequitur, ut à quibus æqualitas tollitur, ab ijs
Obiectio 1. condignitatem tolli oporteat. At inquies, Paulum ita loqui: Vi-
„ uo iam non ego, sed uiuit in me CHRISTUS. Ergo qui regenerati sunt, non ipsos etiam operari, nec mereri, nec satisfacere: sed in eis operari, mereri, satisfacere CHRISTUM. Quin eadem lege addis, regeneratos non ipsos credere, sed credere in eis CHRISTUM: nec ipsos amare CHRISTUM, sed CHRISTUM seipsum amare. Sed hęc sanè sint paria. Quid tandem ex Paulina sententia effici uelis? Scilicet, tantum dignationis in actionibus nostris ponendũ, quantum in operibus CHRISTI? Hoc uerò quo minus cõcludatur, cùm philosophica sententia obstat, qua docemur, Deum non pro modo suarum uirium, sed pro conditione recipientium agere in rebus mortalium: tum experientia rerum magistra, quę fragilitatem sanctorum nobis ponit ob oculos. In qua quidem fragilitate, quis unquam iustorum ab omni macula purus fuit? Si nemo, non sunt eadẽ dignatione opera illorũ, qua CHRISTI: nec CHRISTI dignitati detrahetur, quod detrahetur meritis illorum. Quin si ad sensum quem prætendis, uerba Pauli exigenda essent, hominem CHRISTI spiritu imbutum, in uitium procedere nunquam posse, ex eis concluderemus: ne in id quidẽ quod ueniale uocant, CHRISTO nimirum in illo uiuente, operante, merente, satisfaciente. Quod quàm uitiosè colligeretur, literæ diuinæ testantur: quæ docent, septies per diem iustum cadere. & cõmunis est omnium sanctorum confessio, quam
1. Ioan. 1. scripsit Ioannes: Si dixerimus, peccatum nos non habere, fallimus nosipsos, nec est in nobis ueritas. Verba quidem Pauli si quis non oscitanter legerit, ac ea quæ tum præcedũt, tum sequũtur, unà coniunxerit:

iunxerit: facilè perspiciet, non ad perfectionem, ac ne ad exercitium quidem operum, ea accommodanda esse: sed ad eam uitam, qua homo regeneratus, CHRISTO uiuat per fidem, & CHRISTVS in eo. Atqui fidem non ad opera, sed ad Dei benignitatē referendam esse, cùm alijs scripturę locis, tum hoc ipso ostendi potest: ubi facta fidei mentione, non operum à se factorū perfectionis aut dignitatis meminit, sed amoris & beneficij CHRISTI, quippe qui se pro illo morti dedidisset. Quam quidem mortem sibi nihil profuturam ait, si in lege adhuc iustitia posita esset. Hæc mihi germana loci illius sententia esse uidetur. Vis baptismi cur pro operum condignitate afferenda sit, haud sanè intelligo. Etsi enim certū est, eos qui baptizen- 2
tur, CHRISTVM induere, nouam creaturam effici, & ad naturæ integritatem quodammodo redire: neq; baptismum uerè dici posse lauacrum regenerationis & renouationis, nisi hęc per illum fierent: tamen hæc omnia cœpta & inchoata esse in baptizatis, non perfecta, diuinæ literæ & experientia ipsa clarè testantur. Non enim totum spiritum hausimus, sed eius primitias accepimus: gustum suauitatis illius primis labris attigimus, non ea satiati sumus. Quod & infantum uita & mores ostendunt. Sæpe enim reluctātur rebus bonis: sæpe irascūtur ubi non deberent. cumq; ignorent quid bonum sit, quid malum, ne uoluntatē quidem Dei perspectam habere possunt. Neq; igitur ueterem hominē omnino exuerunt, neq; nouum prorsus induerunt. Itaque multi theologi Ambrosium & Augusti- *Sent. 2. d. 32.*
num sequuti, asserere non dubitant, peccatum originale per baptismum auferri reatu, remanere actu: gratiamq; in baptismo collatā, fructum originalis iustitiæ facturam, usq; post resurrectionē. De operum nostrorum imperfectione clarissimè concionatur Paulus, tum de se iam renato, tum de alijs hominibus adultæ ætatis, in hanc ferè sententiam loquens: Consentio quidem & seruio mente legi " Dei: delector ea, quod ad interiorem hominem attinet. Volo quæ " bona sunt, odi quæ mala. Nihilominus sentio in me inhabitare & " insidere peccatum: in membris etiam meis legem cōtrariam esse, re- " pugnantem legi mentis meæ, ac captiuum me reddentem peccato: " ut etiamsi uoluntas adsit mihi ad bonum, perficiēdi tamen facultas " absit. non enim quod uolo facio bonum, sed quod nolo malum id " ago. Caro enim perpetuò mihi adhęret, cuius sensus & studiū inimi- " citiæ sunt aduersus Deum: quippe quòd legi Dei non pareat: nec " enim potest. Caro itē contrà quàm spiritus, & spiritus cōtrà quàm " caro concupiscit. atq; hæc ita sunt inter se contraria, ut non quæ ue- " limus, ea faciamus. Hæc à Paulo non tam scripta, quàm oculis om- " nium subiecta esse uidentur. Itaq; ipse suarum sibi culparū conscius optimè, imperfectionesq; operum suorū ac lapsus uarios animaduertens, ferè desperabundus exclamat: Miser ego, quis me liberabit "

» ab huius mortis corpore? Ad solumq́; portum cõfugit gratiæ Dei,
& beneuolentiæ diuinæ nobis præstitæ in CHRISTO IESV Domino nostro. Quæ cum ita sint, causa non est quamobrem uel uis baptismi, uel Paulina sententia de uita CHRISTI in nobis, ad operum nostrorum dignitatem sit trahenda. Etsi enim CHRISTVS in regeneratis uiuat, illorumq́; uitã & actiones gubernet: uerùm non ita uim suam exerit, ut omnem ab illis infirmitatem tollat. Et tamen spiritu suo illos renouando, ac uitæ nouæ uirtutes illis inserendo, meritum item ac iustitiam suam illis impertiendo, uerissimè & maximo cum fructu in illis uiuere dicitur. Atq; hoc modo gloria Dei non obscuratur, sed illustratur: crux CHRISTI non euacuatur, sed fœcunda redditur: sanguinis pro mundo effusi precium non imminuitur, sed magis augetur: cum nobis, quod natura tale nõ est, Dei
3 benignitate tale imputatur. Itaq; quod Paulus ait 2. Corinth. 4.
» momẽtaneas & leues calamitates nostras æternum gloriæ pondus
» nobis párere: non ad condignitatẽ meritorũ atq; operũ quæ fiunt à regeneratis, cœlestis gloriæ respectu, referendum est, sed ad largam Dei uoluntatem, Christiq́; meritum: qui & non facientibus imputat, perinde atque fecissent: & leues ac breues labores nostros, magna & sempiterna gloria recompensat. Ipse enim Paulus condignitatem operibus nostris detrahit, præ ea gloria quæ post hanc uitam
4 æterna erit. Neq; uerò sum nescius, quibusdam in locis scripturarum & CHRISTVM & Paulum loqui de filiorum Dei dignitate: ut cum dicunt, aliquos dignos esse futuro seculo, dignos sanctorum sorte. Verùm hæc dignitas benignitate patris accidit, qui largitur nobis præmia pro gratia, non pro merito: nosq́; aptos & idoneos

Luc.20.
Col.1.

» reddit gloria sua. Hieronymus etiam Pauli uerba illa (Vt digni ha
» beamini regno Dei, pro quo & patimini) interpretando: Hi sunt, inquit, digni regno Dei, qui gloriam Deo tribuũt, scientes nullam passionem esse cõdignam gloria cœlesti: etiamsi talis esset illa, qualis modò est uita. Bernardus item addit, non esse condignas passiones, ne si unus quidẽ omnes sustineat. Sed non tantum gloriæ immortalis, sed & culpæ quæ nobis remittitur, & gratiæ quæ in præsenti donatur, respectu, condignitatem detrahit de passionibus nostris. Neq; enim, inquit, condignæ sunt passiones huius temporis, ad præteritam culpam quæ remittitur: non ad præsentem consecutionem gratiæ, quæ immittitur: non ad futuram gloriam, quæ promittitur nobis. Etsi autem sentẽtia Pauli clara est, tamen quidam uiri docti ad suum arbitrium eam eludunt bifariam. Nonnulli eam interpretãtur de operibus non regeneratorum, ut à libero arbitrio absq; Dei gratia procedũt. Verùm Pauli oratio indicat cõtrarium. alloquitur enim eos qui spiritum Dei habeant, quo agantur: sintq́; & filij & hæredes Dei, cohæredes autem CHRISTI. Tales quidem

Bern. serm. 1. de Annunciatione.

Bern. serm. de persecutione sustinenda, cap. 30.

Solutionũ quarundam Paulini dicti impugnatio.

gratia

gratia Dei uacui esse nō possunt. Cumq́ꝫ cruci & afflictionibus subiecti sint, hortatur eos Paulus ad patientiam, uitæ huius calamitates extenuando, comparatione gloriæ sempiternæ. Alij de condignitate æqualitatis Paulum intelligunt, eam non esse inter meritum & præmium, quòd hoc semper maius est illo: cæterùm cōdignitatem attribuunt operibus & meritis sanctorum, uel ex promissione Dei, uel ex gratuita acceptatione diuina ad quoduis præmium, uel ex pacto & cōuentione, quam in parabola patrisfamiliâs significari aiūt: qui operarijs pactus in diem singulos denarios, æquat omnes, licet inæquali temporis spacio laborantes, denario diurno. Quamuis autem hæc probabiliter dicuntur: excutienda tamen sunt, ut sciatur quatenus huic sententiæ fauendū sit. Tres ab istis ponuntur, quantum ego intelligo, causæ, in quibus ista cōdignitas stabiliatur: promissio, acceptatio, & conuētio, seu pactum. Et ex promissione quidem, præsertim diuina, certitudinē colligi usitatum est. Cum enim promittens certus sit, qui nec fallat, nec fallatur, promissionē etiam certam esse necesse est. Condignitatē ex eadem colligi, prorsus inusitatum. Promisi tibi, seu de me merito, seu nihil merito, annuos aureos centum. Ea promissione & ego me tibi feci debitorem: & tu, nisi soluo, pecuniam ex promisso à me repetere potes. Dignum uerò ut te, hoc solo nomine, re promissa prædices, uix tibi quisquam permittet. Ex sola etiā acceptatione (quę in hac disputatione idem quod promissio significare uidetur) uix unquam quisquam intelligens condignitatē & precium alicuius æstimauit. Variæ enim causæ sunt acceptionis: nec semper dignitas operis in eo qui accipitur spectatur. Sæpe sola misericordia mouet accipientem, ad aliquem acceptandum. Etsi autem scholastici multum laborant in hac ipsa condignitate stabilienda: tamen aliqui præiudicatis opinionibus magis quàm re duci uidētur: ut qui ea tuenda, fatentur Deum præmiare ex mera gratuita acceptatione diuina, & ex mera liberalitate. Quomodo in unum congruunt hæ sententiæ? an non posteriora uerba euertunt, quam priora constituere nituntur, condignitatem? Necꝫ enim est mera liberalitas, nec mera gratuita acceptatio, ubi est aliquis respectus dignitatis meriti. Suprà etiam ex Polonica synodo ostensum est, pręmia dari à Deo hominibus, & ex promisso liberali, & ex dignitate præter omne meritum. An uerò & hæc non discrepant prorsus à condignitate? an ubi nullum est meritum, ibi est meriti condignitas? Superest ut de pacto loquamur: cuius formulæ etsi multę ex scriptis diuinis proferri possunt, tamen quia omnes eòdem ferè pertinent, sit hæc ex multis una: Si uis in uitam ingredi, serua mandata. Quibus uerbis pollicetur nobis Deus uitā immortalem, sed hac lege pacta, ut exequamur mandata. Quis porrò exequitur ea, nisi qui pręstat omnia quæ lege pręcepta sunt? Qui enim legem

Scotus sen. 1. d. 17. q. 2.

Iac.2. legem totam obseruet, & in una delinquat, omnium reus esse iudi-
Gal.3. Deut.27. " catur: Qui non præstet omnia quæ in libro legis scripta sunt, exe-
" crabilis esse pronunciatur. Iam mihi dari aliquē uelim, qui ad eum modum mādata Dei exhauserit, ut nullius unquam fuerit uiolator: qui audeat dicere, se peccatum non habere: qui non opus habeat petere à Deo peccati remissionem: cui non sit necesse cum Dauide clamare, Ne intres in iudicium cum seruo tuo Domine: hoc est (ut Augustinus interpretatur) ne stes mecum in iudicio, exigēdo à me omnia quæ præcepisti, & omnia quæ iussisti. Nam me inuenies reum, si in iudicium mecum intraueris. Quod si talis nemo detur, qui conditionibus stet à Deo latis, ijs qui ingredi uelint in uitā: quomodo tandem ex conuentione seu pacto condignitas precium'ue stabit, merito sanctorum uitæ illius respectu? Non enim uerbis hæc condignitas, hocq́ precium constituendum est, sed re: hoc est, propositis cōditionibus explendis: quæ ubi desunt, quomodo condignitas cōsistet? Ad summam, cardo rei in eo mihi uerti uidetur. Qui tot quasi aciebus dimicant pro ista cōdignitate, ostendant primùm, hominem regeneratum legi pactę stare. Si faciunt, uicerunt. Erecta est condignitas, non quidem ex reali (sic enim in scholis loquuntur) & intrinseca coæquatione operis cum uita æterna (nam finiti ad infinitum nulla est proportio) sed ex pacto. Ita enim pacto conuenit, ut qui uelit ingredi in uitā, seruet mandata. Sin minus, cur non mittunt certamina ista nec utilia, nec honesta, de re quæ nusquam est? Vbi enim, fundamento deficiente, fundabunt cōdignitatem ex pacto? Quòd si à pacto transultēt uel in gratiam, uel in quiduis aliud, hoc quidem inconstantiæ fuerit. Verùm & huius condignitatis rationes iam sunt cōfutatæ. De gratia etiam suprà est ostensum, Paulum eos alloqui, qui gratiam Dei obtineant: quorum tamen passiones uita cœlesti cōdignas esse negat. Mirum uerò, sophistas, quod à Paulo disertè explosum esset, id eos confingere ausos esse. Non satis scilicet est seruo inutili, qui quod facere debuerit, fecerit, dicere congruum esse ut ei merces pro benignitate patrisfamiliâs tribuatur: nisi hoc addat, opera sua digna esse & æqualia præmio immortali. Quid igitur impedit, quo minus orationem Pauli mutent, qua sic sanctos alloquantur: Vos qui spiritum Dei habetis in uobis habitantem, qui spiritus testimonium uobis tribuat, uos esse filios & hæredes patris cœlestis, pergite in stadio operum Deo placentium decurrere: omnesq́ dolores ac perturbationes, quas Deus in uos immittat, æquis animis tolerate. Etenim quæ patienda uobis sunt hoc tempore, ea condigna & paria sunt gloria cœlesti, qua estis afficiendi. Quid ineptius eiusmodi oratione: qua cū debeas ærumnarū uim & acerbitatē extenuare, præ eo præmio quod sanctos maneat: tu illas augeas, amplifices, & mercedi præmia facias? Nos uerò ex-

August. serm. 49. de tēpore.

clusa dignitate ab operibus nostris, summittamus nos potenti Dei manui: ad promissiones diuinas, benignitatemq́ largitoris nos conuertendo. Si quam dignitatem optamus, eam in Dei misericordia quæramus: si perfectionē, eam in miserationibus Domini perscrutemur: si gloriationem, eam ex cruce Domini nostri IESV CHRISTI petamus: qui factus est nobis à Deo sapiētia, iustitia, sanctitas, & liberatio: ut, quemadmodum scriptum est, qui gloriatur, in Domino glorietur. Hæc de meritis nostrorum operum.

CAPVT XIII.

De officijs, quæ à nobis debentur sanctis.

ONSEQVENS est, ut de operibus dicamus, quibus sanctos & beatos homines demereri debeamus. quæ opera in disceptationem & quęstionem uocata sunt nostra tempestate. Quicquid enim membris corporis CHRISTI tribuimus, CHRISTO ipsi tribuere: quicquid adimimus, eidem adimere censemur: nimirum qui caput sit ipsorum, cui commissuris mirificis iungantur, à quo uegetētur & animētur: deniq́ qui in CHRISTO sint, & CHRISTVS in ipsis, ea cōiunctione, ut ex carne & ossibus eius esse dicantur. Quod quidem ita esse, certissimū est. Sed tamen sunt nonnulla, quæ CHRISTO uerè & necessariò tribuantur: sanctis an perinde tribui debeant, haud sanè scio: ut peccata remittere, uiuificare, esse uiam perueniēdi ad patrem, esse ueritatem & uitam. Nos uerò hæc in pręsentia omittamus. Loquamur autem de honore & precibus sanctorum. Quod ut distinctè fiat, dicamus primùm de sanctis, qui has nobiscum terras incolunt. ac eos honorandos esse, auxilium eorum implorandū, uota etiam & preces eorum pro alijs à Deo audiri, sanctæ literæ testātur his uerbis: "Omnes honorate. "Honore alius alium præuenite. Fratres orate pro nobis. Si "quis fratrē suum peccatū non lethale cōmittere uiderit, is si Deum "poscat, Deus illi uitam dabit, uidelicet peccantibus non lethaliter. "Supplicate alius pro alio, ut sanemini. Multū ualet efficitq́ uiri bo"ni precatio. Huc pertinent exempla cùm multa alia, tum illud Pauli, cui in summa maris tempestate Deum precanti, cōdonati sunt nauigantes omnes, quorum capita erant ducenta septuagintasex. Igitur & pręceptis & promissionibus diuinis, & exemplis, preces pro alijs sanctorum qui nobiscum uiuunt hanc mortalē uitam, commendari certum est. De sanctis etiam qui è uita excesserunt honorandis, pro certo ab omnibus docetur. An uerò fides eorū à nobis implorari debeat, de eo maiores nostri, qui religionem Christianam multis scriptorum monimentis celebrarunt, scrupulum & dubitationem nonnullam posteris iniecisse uidentur. Nam non solum di-

[Margin: 1.Pet.2. Rom.12. 1.Ioan.5. Iac.5. Act.27.]

uersi diuersa prodiderunt, sed à quibusdam eorum diuersis in locis ea scripta sunt, unde cōtrariæ sententię colligi posśint. Augustinus de sanctis inuocandis scribit multa: multa de auxilijs illorum commemorat. In concionibus ad populum, iubet ut omnes se commendent precibus illorum: nominatim etiam, diuo Stephano. Aliorum
» fœlicitate celebrata, ita auxilia implorat: Vos qui meruistis consor
» tes fieri supernorū ciuium, & perfrui æternæ claritatis gloria, orate
» pro me ad Dominum, ut educat me de carcere isto, in quo teneor
» captiuus & ligatus. Ac inter cæteros, beatum Fœlicem Nolanum celebrat: eum à morte ciuibus suis apparuisse, cum auxilium illius, Nola à Barbaris obsidione cincta, imploraret. Multa eiusmodi cùm ex Augustino, tum ex alijs probatis scriptoribus collecta sunt ab Hoffmeystero, in Locis cōmunibus. Contrà alij ex eodem Augustino collegerūt, sanctos à morte non esse in illa beatitudine, in qua erunt cum dicetur eis, Venite benedicti patris mei: sed in requie diem Domini expectare, non eos curā pro uiuis habere: non, quid agant uiui, scire. Idq; ex Esaiæ testimonio, cap. 63. Abraam nesciuit nos, & Isaac ignorauit nos. Hæc uerò si ad hunc modum ponerentur, an non prorsus euerteretur omnis inuocatio, & omnes preces sanctorum, qui ex hac uita migrarunt? Quid quod in sacris literis non rarò sancti dormire dicuntur? Quod cum de corpore uix dici queat: utpote quod in puluerem redactū, perijsse magis quàm dormire putandum sit: de animabus eorum intelligendū esse uidetur. At qui dormit, orare nequit. Est enim oratio uigilantiū, non somno oppressorum. Non dissimilia in aliorum scriptis, in utranq; partem legi possunt. Sunt etiam qui de sanctis loquendo, non quidē prorsus negant preces, solicitudinem, & uota illorum pro nobis: quos sibi coniungi optent, in cœlestibus domicilijs. Veruntamē negant, uiuis necessitatem imponendam esse illos inuocandi. Vt cum Ambrosius sic inquit: Ideo ad regē per tribunos aut comites itur, quia homo utique est rex, & nescit quibus debeat Rempub. credere. ad Deum autem, quem utiq; nihil latet, omniū etiam merita nouit, ad promerendum suffragatore NON OPVS EST, sed mente deuota. Quod & Chrysostomus sic extulit: NON OPVS TIBI EST patronis apud Deum, neq; multo discursu ut blandiare eis: sed licet solus sis, patronoq; careas, & per teipsum Deum preceris, omnino tamē uoti compos eris. Neq; enim tam facilè Deus annuit, cum alij pro nobis orāt, ut cum ipsimet oramus, etiāsi pluribus malis simus pleni. Quamobrem moderatè mihi & scienter Erasmus hanc sententiam sic tēperasse uidetur: Religiosi affectus est, credere sanctos
» nonnihil apud Deum posse. At quibus diuersa sedit opinio, pura
» mente sinceráq; fide inuocēt Patrem, Filium, & Spiritum sanctum.
» Nec obturbēt odiosè ijs, qui citra superstitionē implorāt diuorum suffragia.

Ambrosius in epist. ad Rom. cap. 1.

Chrysost. homil. de profectu euang. tom. 6.

Erasmus Roterodamus.

ſuffragia. Vt enim noſtra uota non ſentiãt diui: ſentit tamen CHRISTVS, qui & amat ſimplices animas: etſi minus per ſanctos, certè pro ſanctis dabit nobis quæ petimus. Auguſtinus uerò ſic: Tutius, inquit, & iucundius loquor ad meũ IESVM, quàm ad aliquem ſanctorum ſpirituum Dei. plus debet mihi CHRISTVS, quàm † aliquis cœleſtium ſpirituum. Et hęc de ſententia maiorũ noſtrorum, interpretum ſacrorum Bibliorum, dicta ſint. De ſententia autem Bibliorum quid dicemus? Qui negant inuocationem ſanctorum, multa ex nouo & ueteri Teſtamento afferunt de inuocatione Dei, & filij ſui IESV CHRISTI. Qui confirmant, uix aliquid pro ea ex nouo Teſtamẽto proferre poſſunt. Ex ueteri quidẽ proferunt multa teſtimonia: ſed quæ Pighius ad inuocationem negat eſſe referenda. Sępe, inquit, in ueteri lege ſupplicabatur in memoriam patrum ſanctorũ, ut Moſes pro idololatris aurei crituli: Recordare, inquit, „ Domine Abraam, Iſaac & Iacob, ſeruorũ tuorum. Sic pueri in for- „ nace ardenti: Ne auferas miſericordiã tuam Domine à nobis, pro- „ pter Abraam, Iſaac & Iacob, ſeruos tuos. Et Ezechię Dominum rogan ti reſpondet Deus per prophetã: Protegam urbem hanc, & ſal- „ uabo eam, propter me, & propter Dauid ſeruum meum. Sed tunc „ non implorabantur eorum ſuffragia: quia non erant cõiuncti cum Deo in gloria, ſed ad reconciliationẽ uſq; in certo loco erant. Nunc quia regnant cũ CHRISTO, ideo eorũ auxilia imploramus. Quod ſi uerum dicit Pighius, mirum eſt multos theologos abuti autoritatibus ueteris Teſtamenti, ad confirmandam ſanctorum inuocationem. Eckius quidem multis teſtimonijs ueteris Teſtamenti adductis, ſic concludit: Si patres in limbo nondum clara diuinæ faciei uiſione beati pro ſuis orabant, quanto magis ſancti in æterna beatitudine, Deum facie ad faciem perpetuò cõtemplantes, credendi ſunt orare pro nobis? Et tamẽ idem Eckius dicit, huiuſmodi inuocationem non pręcipi in ſacris Biblijs: non in ueteri Teſtamento, ubi populus alioqui erat propenſus in idololatriam, & patres erant in limbo nondum beati. Iſa. 63. Abraam neſciuit nos, Iſrael ignorauit nos. Sub Euangelio etiam non erat præceptum, ne gentiles cõuerſi crederent ſe iterum induci ad cultum terrigenarũ: ut pro ueteri more ſanctos nõ ut patronos, ſed ut deos adoraſſent: ſicut Lycaoniæ Paulo & Barnabæ ſacrificare uolebant. Porrò ſi apoſtoli & euãgeliſtæ docuiſſent ſanctos uenerãdos, arrogantiæ datum eis fuiſſet: ac ſi illi poſt mortem gloriam illam quæſiuiſſent. Noluit ergo Spiritus ſanctus, expreſsis ſcripturis docere uenerationem ſanctorum: ſed eiuſmodi firmatos in fide docuit, per miracula & ſanctorũ auxilia, fuſis ad eos precibus illos uenerãdos. Hactenus Eckij uerba. Quæ ſi accuratius expẽdas, non ab re mireris, eum prius dixiſſe, patres in limbo pro ſuis oraſſe: deinde ex ſentẽtia Eſaię pronũciare, Abraamum

Auguſtinus de Viſita. inf. lib. 2. cap. 2.

† alicui

Eckius in Locis com.

nesciuisse nos, Israelem ignorasse nos. Quomodo enim aliquis pro eo orat, quem nesciat, quem ignoret? Quæ affert postea de propensione ueteris populi in idololatriã, & de suspicionibus noui, si quid audiuissent de diuis precibus uocandis: ut uera sint, tamen non satis explicant quæstionem. Quid enim, si quis non factæ mentionis de inuocandis diuis, illas præterea afferat causas quæ uulgò narrantur? Quòd si uerè Eckius dicit, non esse præceptã in sacris literis inuocationem sanctorũ, nec ueteri nec nouo populo: an non inde cõsequens est, non esse illam ipsam inuocationẽ necessariã, quæ præcepta nõ sit? Certè quę audiuit filius Dei à patre suo, ea dicit se omnia annunciasse nobis. Quæ igitur non annũciauit, ea nec à patre audiuit. Qua igitur lege imponetur populo Dei necessitas eius rei, quę nec à patre cœlesti audita est, nec à filio suo annũciata? Hæc enim cõsequentia sunt eorũ quæ sumpta sunt ab Eckio: ut his cõcesis, & illa cõcedi sit necesse. Quod autẽ Eckius addit de auxilijs & miraculis sanctorũ, non est eiusmodi, ut inde debeat aliquod dogma statui in
1. Pet. 4. Ecclesia Dei: in qua qui loquitur, loqui debet (ut Petrus inquit) di-
Deut. 13. uina oracula. Extra quę, propheta deorũ ignotorum cultũ suadens, etiamsi signa & portẽta prædicat, quæ eueniãt, iubetur tamen occi-
Matth. 24. di. Surrecturos autem tales, qui signa & prodigia daturi essent, ut etiam electos (si fieri posset) in errorem inducãt, CHRISTVS olim prædixit: atq; ut ab illis caueremus, admonuit. Nota sunt & illa, satanam solere se transformare in angelũ lucis: & spiritus probandos esse, num ex Deo sint. Vnde uerò certius argumentũ spirituum capere possumus, quàm ex eloquijs Dei? Cum igitur multi sint ita instituti, ut in causis religionis acquiescere nulla in re possint, cuius demonstrationẽ habere non queant ex diuinis eloquijs: par fuerit, ut sanctorũ inuocatio aut autoritatibus Bibliorum cõfirmanda sit, claris & certis: aut arbitrio cuiusque permittenda, nec quisquam ad eam cogendus: sitq; de earum quæstionum numero, in quibus cuique sensu suo abundare liceat. Hæc de officijs, quibus sanctos prosequi debeamus. Sequitur, ut de sacramentis dicendum sit.

CAPUT XIIII.

De sacramentis.

ON tantum in doctrina tradenda, sed in procurandis ceremonijs ac sacris mysterijs, gubernatio ecclesiarum & salus piorum hominũ posita est. Ideo de his ipsis mysterijs, quæ Sacramenta uocãtur, dicamus: de quibus alij copiosè scripserunt. In libro etiam confesionis fidei catholicæ in Petricouiensi synodo editæ, non tantum ex sacris Biblijs, sed ex ueterum autoritatibus, diligentisimè hic totus locus tractatus est. Nos, ne idem repetamus,

tamus, breuiores erimus. Quid ex sanctis scripturis colligi posit, indicabimus: simul eorum sententias, qui nostra tempestate de his aliter disserere cœperunt, indicabimus: ut quibus hæc ignota sint, ante tempus Concilij dispiciant, quid in Ecclesia tandem ferri, quid prorsus tolli debeat. Incipiamus autem à definitione. Sacramentum aiunt esse, sacræ rei signum. Quę quidem definitio si recipiatur, excludentur ex sacramentorum numero omnia quę signa non sunt, sed res: ut orationes, eleemosynæ, preces, ieiunia. Quæ etiamsi promissionibus ornata sint cœlestium præmiorum, tamen magis sunt dicēda uirtutes, aut opera Christiani hominis, quàm signa. Rursus retenta signi ratione, nec ad definitionē, quam recitauimus, ulla additione facta, non tantum quę uulgò septem numerantur sacramenta erūt: sed alia multo plura, ut cruces, gestus, & uestitus, quibus sacerdotes in sacris utantur. Itaq; Petrus Lombardus, ut discedat ab illa pluralitate, & ad certum numerum reuocet sacramenta, dicit sacramentum propriè esse id quod ita signum est gratiæ Dei, & inuisibilis gratiæ uisibilis forma, ut ipsius imaginē gerat, & causa existat. Etsi aūt numeret Lombardus sacramēta septem, ea quæ etiamnum pro sacramentis habentur: tamen negādo postea, matrimonio conferri gratiam, sed illud in remediū tantum esse contra peccatum, uidetur etiam negare cōiugium propriè sacramentū dici debere. Cui enim non cōuenit definitio, ei nec res definita cōuenire potest. Itaq; & Erasmus affirmat, tēporibus Hieronymi matrimoniū non fuisse numeratum inter sacramenta: & ante hunc Durandus, negauit matrimonium numerum obtinere sacramentorum, quę sic propriè uocentur. Non est, inquit, matrimonium uniuocè sacramentum, sicut alia sacramenta nouæ legis. Nam nec confert gratiam non habenti, nec auget eam prius habenti. Et paulo pòst concludendo dicit, non esse sacramentū strictè & propriè dictum, sed largo modo: quia est signum coniunctionis CHRISTI cum Ecclesia. Ambrosius accuratè de sacramentis scripsit, sicq; librū suum orsus est: De sacramentis, quæ accepistis, sermonem adorior. Significat his uerbis, sermonem de sacramentis, quem prius uoce tradidisset, se scriptis committere uelle. Scripsit autem sex libros, nec tamen sacramenta numerauit: nec ullius, præterquam baptismi, & corporis ac sanguinis Dominici, mentionem fecit. Quod mihi argumento est, non omnibus usitatum fuisse, ut ad eum modū, quo hodie, numerarent sacramenta. Vbi enim magis apposite, magisq; necessariò id facere debebat, quàm in ijs libris, quibus non obiter, sed ex professo materiā sacramentorum explicandam suscepit? Non puto sanctum uirum obliuione aut ignorantia id prętermisisse: sed fortasse numerus iste tum nondum erat receptus. Hodie tamen multi contendunt, usitatū numerum septenariū retinendum esse: utq; uulgò receptis sacramētis

Durand. 4. d. 26. q. 3.

eum accommodent, hanc constituunt definitionem: Sacramentum est signum efficax, à Deo ad hoc institutũ, ut significet in nobis certum quendam diuinæ operationis & gratiæ effectum: qui illis nunquam deest, nisi quid desit aut obsit in ijs qui utuntur eisdem. Hanc definitionem totidem uerbis Pighius recitat: eam'q; baptismo, confirmationi, absolutioni, eucharistiæ, ordini, matrimonio, unctioni conuenire omnino ostēdit. Nam etsi non omnibus istis gratia peccatorum nobis offeratur: offeruntur tamen aliæ gratiæ, quas multiplices esse testatur Paulus cùm alibi, tum 1. Cor. 13. Quamobrem Pighius reprehendit Euangelicos, qui aliam definitionem composuerint: ac gratiæ, quæ sacramentis cōferatur, nomine, solam remissionem peccatorũ intelligi uelint: cum'q; matrimoniũ, confirmatio, & id genus alia, non ad gratiã remissionis peccatorũ instituta sint, ea in sacramentis numerari nolint. Veruntamen multi Euangelicorum ad eum sensum, ut dixit Pighius, multa numerant in sacramentis: nec matrimonium hoc numero excludunt, nec cōfirmationem, nec ordinem sacrum, quod Philippus Melanchthon planè & dilucidè scribit in libro Locorum cōmunium: & M. Bucerus in libro de Ratione optima componendæ religionis: Impositione, inquit, manuum, cum homines (percepto catechismo, & facta fidei suæ professione) in Christianismo confirmantur, debent intelligere & credere, se accipere Spiritum sanctum, quò in uia salutis perseuerare & progredi queant. Qui uerò eadē ceremonia impositionis manuum sacris deputãtur muneribus, sciant se donari eodem Spiritu sancto, quò CHRISTO in Ecclesia ritè & fructuosè deseruiant. Ita qui eo signo à peccatis, quæ iam legitimè cōfessi sunt, absoluuntur, & Ecclesiæ cōciliantur, non dubitent se uinculis peccatorũ liberari: CHRISTO in cœlis ratũ habente, quod minister gerit in terris. Hactenus Bucerus. Quid igitur causæ est, dicat quis, cur alias, præter baptismum & cœnam, in loco sacramentorũ isti ipsi nihil habendum putent? Quia tum uerbo sacramēti notionem illam subijciunt, ut pertineat ad eos ritus & ceremonias quæ diuinitùs institutæ sint, ad testandam remissionem peccatorũ, Christi'q; cōmunionem cum illis qui eis piè utantur. Atq; hac ratione tres faciunt uniuscuiusq; sacramenti partes. Primam partem elementũ uocant: quod sit signũ corporeum & aspectabile, oculos nostros admonēs & erudiens de rebus inuisibilibus, quę nobis diuinitùs offeratur. Altera pars est uerbum Dei, quo (inquit Augustinus) ad elementũ accedente, fiat sacramentum. incurrit autem uerbũ in aures, quemadmodũ elementum in oculos. Tertia pars est res ipsa, & elemento & uerbo repræsentata. hæc autem non iam sensibus, sed menti nostræ exhibetur: nempe ablutio à peccatis nostris: cōmunio cum CHRISTO, merito, iustitia, omnibus'q; bonis eius: salus, & uita æterna. Hæc uerò

tanta

tanta bona, fide esse percipiēda, diuina oracula testātur. Quam quidem fidem, seu partem sacramentorū, seu rem necessariā sacramentis facias, nihil ad rem interest. Illud satis est, fidem esse, qua mysteria sacramentorū percipiamus. Hac igitur ratione baptismus, & cœna Domini, sacramēta erūt. omnia enim illa quę diximus, in eis insunt. Et baptismus quidem, inquit Pighius, ablutionis à peccatis signum est. Eucharistia animæ nostræ cibū confert, & unionē cum CHRISTO. Alia quę numerātur, in hunc numerū uenire non possunt, uel ipso eodē Pighio teste, qui ait, Sacramento ordinis cōferri Spiritus sancti gratiā non iustificantē, sed energiam ad functiones officij in utilitatem Ecclesiæ, ut dicit CHRISTVS: Accipite Spiritū sanctum: quibus remiseritis peccata, eis remittētur. Matrimonio indissolubilem cōiunctionem uiri cum uxore: & diuinā gratiam, qua torus ille sit sanctus & immaculatus. Vnctione, sanantis diuinę gratiæ dulcedinem. Confirmationē signum esse inhabitationis Spiritus sancti, quo homines cōtra pericula cōfirmantur. Hæc Pighius, quem multi catholicorū sequuntur. Ex his perspicuum est, non rem esse quæ controuersiā de numero sacramentorū inter partes faciat, sed uerbum, cui nō semper eadem sentētia subiecta sit: ac pro sentētiæ usurpatione ab alijs aliter sacramēta numerari, & ab ijsdem non semper eodem modo. Quoniā autem multi de singulis sacramētis scripserunt copiosissimè, nos quę ab alijs accepimus, breuiter & simplicissimè exponemus, ut quid in controuersia maneat, liquidò cognosci posit. Qui cōfirmationem sacramentorū numero expungunt, uisibiles Spiritus sancti gratias requirūt, quę impositione manuum ab Apostolis cōferebantur. Lucam narrare de Petro & Ioanne: illis orantibus, ac manus CHRISTI discipulis imponētibus, Spiritum sanctum in ipsos discipulos illapsum esse. Hacq́ re Simonē magum excitatum, emere uoluisse potestatē illam, ut cui manus imponeret, is acciperet Spiritum sanctū. De Paulo autē Ephesijs Euangelium annunciante, sic: Et cum imposuisset illis manus Paulus, uenit Spiritus sanctus super eos: & loquebātur linguis, & prophetabant. Vt igitur (inquiunt) confirmatio Apostolis sacramentū esset, qui non nuda manuū impositione uterētur, sed cum hoc signo uisibiles uirtutes & gratias conferrent: quid hoc tandem ad nostra tēpora, cum gratiæ illæ cōferri desierunt? Quorsum enim signū, sine re signata? Hanc autem ipsam ceremoniā impositionis manuum, non ad aliud Spiritus sancti donum pertinuisse, quàm ad illas mirabiles gratias, quas Spiritus sanctus principio nascentis Ecclesiæ, uisibiliter in populum suum effundebat: loca, quæ citauimus, planè testari. De unctione, quæ ab Apostolis adhibebatur ægrotis, idem affirmāt: eam tunc uiguisse, cum curationes, illustrandi & confirmādi Euangelij causa, uigebāt. Quibus cessantibus, quorsum signum usurpatur, cui res si-

Act. 8.

Act. 19.

Mar. 6. res signata nulla subsit? Marcum sic narrare de Apostolis: Vngebant oleo multos ægrotos, & sanabant. Verùm non tantū oleo, sed
Act. 28. 19. 5. impositione tum manuum, tum sudariorū, tum semicinctorū, tum umbræ cōtactu Apostolos sanasse, sacram historiā testari. ut qua ratione unctio olei constituat sacramentū, eadem & reliqua signa, qui bus Apostoli utebātur sanandis ægrotis. Neq; ego uideo, si ad hæc Apostolorum exempla tum cōfirmatio, tum unctio exigenda sint, quomodo ea hoc tempore in sacramētis numerari debeāt. Nisi fortè his ceremonijs aliud subest mysterij, quàm uel gratię uisibiles, uel sanationes. quod quidem ita esse, ritus horum temporū indicant. Ferè enim ceremonia unctionis ijs adhibetur, quorū uita desperatur: ut magis esse uideatur quasi fausta quędā precatio itineris, ijs qui ex hac uita in aliam migraturi sint, quàm remediū ex morbo ad sanitatem reuersuris. Sed his de rebus alij copiosius scripserūt. Impositione manuum olim facultatē Euangelij annunciādi, & sacramenta
1. Tim. 4. administrādi dari solitam, puto significari illis uerbis Pauli: Ne neglexeris gratiam, quæ data est tibi per prophetiā, cum impositione manuum sacerdotij. Quòd si olim sacramentū erat, nunc quoq; sacramentum esse necesse est. Nam & signū, & res signata, eadem est quæ olim fuerat. De matrimonio iam diximus. Dicamus de reliquis, quibus offertur nobis meritū passionis CHRISTI, remissio peccatorum, cōmunio corporis & sanguinis eius. Hęc in ueteri Ecclesia numerabātur duo, circuncisio & agnus paschalis. In noua, ut iam diximus, duo itidē numerantur, Baptismus & Cœna Domini. His nonnulli addunt Absolutionē, non immeritò quidem, mea sententia. nam est signum remissionis peccatorum, præclara pollicitatione ipsis Apostolis cōmendatum: Quibus remiseritis peccata, ijs remissa sunt. Quòd si in ueteri Ecclesia purificationes erant, quę suā illi populo mundiciem exponebant: & lauacrum pollicebātur, quo sordes eorū purgarentur: certè in nostris ecclesijs absolutio purgationem nobis offert sordiū & iniquitatum nostrorū omnium, Christumq; nobis ostēdit fontem & causam eiusmodi purgationis. Esse autem sacramenta Israelitarū cum nostris diuersa quidem signis ac ceremonijs exterioribus, at mysterijs eadem, multis uerū & certum
Col. 2. esse uidetur. Idq; à Paulo planè significatū, cum & nos circuncisos
1. Cor. 10. esse dicit, & patres baptizatos: eandemq; illos escam comedisse, potum eundem spiritualē bibisse. bibisse autem de petra, quę eos comitabatur, spirituali: hancq; CHRISTVM ipsum fuisse. Neq; uerò Paulus ignorabat elemēta diuersa, ritum quoq; aliū, & ceremonias alias fuisse Israelitarū comedendi & bibēdi, quàm nostras. sed quòd eundem cibum & eundem potum dicit, ad uim & efficaciā respexit: in qua rei summa magis posita sit, quàm in exterioribus signis. Quam-
Gen. 17. obrem ut circuncisioni promissio addita erat (Ero Deus tibi, & semini

mini tuo post te in sempiternum) ita baptismo additur, Qui crediderit, & baptizatus fuerit, saluus erit. Vtrobiq; est promissio misericordiæ Domini, & uitæ æternæ. Non minusq; ad nos illam Dei promissionē Abrahæ factā pertinere, quàm ad Israelitas, in eo quoque significari, quòd secundū Isaac filij simus promissionis: & non aliud nobis regnum cœlorum promittatur, quàm illud, ubi recumbimus cum Abraam, Isaac & Iacob. Eodem modo de Cœna Dominica nostra & ueterū, figuris ei respondētibus, dicendū est. Quas quidem figuras non semper easdē, sed pro temporū ratione diuersas fuisse, sacra testatur historia. ut manna de cœlo delapsa, aqua è petra profluens, agnus memorialis transitus ex Aegypto. Hæc autem diuersitas Iudæos admonebat, ne quid fiderent figuris, quæ perpetuæ non essent: sed aliquid firmius expectarēt, cuius finis nullus esset. Nobis uerò unum est sacramentū corporis & sanguinis Domini, non amplius mutandum. Iam enim CHRISTVS reuelatus est, post quem signorū mutatio expectanda non est. De manna, petra, & agno paschali, in ueteri historia luculenter scribitur. De cœna uerò Domini in noua sic nobis mandatur: Accipite, comedite, hoc est corpus meum: Bibite, hoc est sanguis meus. Quibus uerbis apertè significatur, dari nobis in hoc sacramento corpus CHRISTI, & sanguinem CHRISTI. quemadmodū & Paulus sic testatur: Panis quē frangimus, non'ne cōmunicatio corporis CHRISTI est? Poculum cui benedicimus, non'ne communicatio sanguinis CHRISTI est?

Galat. 4.
Matth. 8.

CAPUT XV.

De modo essendi & manducandi corporis CHRISTI, in sacramento cœnæ Domini.

MAGNAE disputationes exortæ sunt de his ipsis uerbis CHRISTI, dum modum existētiæ corporis & sanguinis CHRISTI in sacramento constituere nituntur: alijs substantialē præsentiam affirmātibus, alijs negātibus. Multis autem uiris eruditis ac pijs hominib. hæc disputatio inutilis esse uidetur: plus eam turbarū, quàm fructus inuexisse in Ecclesiā Dei. Melius esse in uerbis CHRISTI resistere: corpus & sanguinem CHRISTI (quod uerba ipsius palàm indicāt) nobis dari credere, quàm in quæstiones spinosas de modo essendi descendere: quæ nec ex uerbis CHRISTI facilè possint definiri, nec ullam conscientijs afferant cōsolationem. Magnū esse, dari nobis meritū passionis CHRISTI, gloriā resurrectionis eius, innocentiā, iustitiam, sanctitatē in corpore & sanguine ipsius, dum hoc sacramento participamus. Hæc multo maiora esse, quàm si inter nos CHRISTVM naturali eius existentia conspiceremus. Quid enim, inquiūt, profuit Iudæis impijs, quid pharisæis cæcis, CHRISTVM in medio illorū uersatum esse? manserūt in impie-

tate & cæcitate sua: quia cum eis meritum, iustitiam & sanctitatem suam CHRISTVS minimè cõmunicauit. Ipsa uirgo Maria, intra uiscera sua CHRISTI naturalẽ substantiã habuit: quę quidem omniũ mulierum beatissima, ore omniũ meritò prædicatur. Quãobrem? » Ipsamet sic respõdet: Quia respexit humilitatẽ ancillæ suæ, unde ex » hoc beatã me dicent omnes generationes. CHRISTVS etiã mulieri ex turba clamãti, beatum esse uentrem qui illum portasset, respõdet » his uerbis: Imò beati qui uerbũ Dei & audiũt & cõseruant. Beatitudinem ad auditores uerbi Dei, & factores transfert: de uentre qui illum portasset, cõticet. In eo item sermone quem de cibo carnis suæ, uitam æternã dante, instituit: cum quidam ob carnalẽ manducationem, durum CHRISTI sermonem, & auditu abominandũ diceret, » CHRISTVS respõdet: Spiritũ esse qui uiuificet, carnẽ non prodesse » quicquã: uerba quæ ad eos dixisset, spiritũ & uitam esse. Cum autem eo in loco de manducãda carne sua loquatur, uidetur & hæc uerba ad hunc modũ interpretanda esse: Carnẽ manducatã non prodesse: spiritum esse qui prosit, animet, uiuificet. Ad hæc CHRISTVS ipse, etiamsi mittens apostolos ad doctrinã orbi diuulgandũ, promiserit se fore omnibus diebus cum illis, ad consummationẽ usque seculi: nihilominus cum de abitione sua ad patrẽ loquitur, utiliorẽ hanc nobis fore dicit, quàm pręsentiam corporalẽ. Scio quosdam ascensum CHRISTI in cœlũ ita interpretari, ut illud cœlũ corda piorũ hominum esse intelligãt. quod ut non inscitè dicatur (uerum est enim, regnum Dei intra nos esse) tamen historia, dum loquitur de hac ipsa ascensione, apertè indicat CHRISTI transitũ ex loco infero ad supe » rum. Quod illis uerbis palàm indicatur: Sublatis in altũ manibus, » recessit ab eis, ac ferebatur in cœlũ: sursum assumptus est: in altum » sublatus est, & nubes subduxit illũ ab oculis eorũ. & quæ sequũtur. De corporali igitur profectione ad cœlum hoc corporale, quod supra nos cernimus, historia ascẽsionis accipiẽda est. Cuius utilitatem ipsemet CHRISTVS suæ præsentiæ corporali præfert hisce uerbis: » Expedit uobis ut ego uadã. Si enim non abiero, consolator ille non » ueniet ad uos: sin autẽ abiero, mittã eum ad uos. Quòd si tantus est fructus abitionis CHRISTI à nobis, ut sine ea cõsolator spiritus ad nos, cum donis suis, quibus Ecclesiã plantat, ornat & auget, uenturus nõ esset: ille inquã spiritus, quẽ qui non habet, hic nõ est Christi: qui habet, est filius Dei: si inquam hic est fructus corporalis abitus, quid adhuc tãta digladiatione rixamur de Christi existẽtia substantiali? cum hac nõ posita, tot & tãta cõmoda ad nos perueniãt, quanta nullius lingua pro dignitate explicare potest? Hæc & eiusmodi alia multa proferũtur ab ijs, quibus disputatio hæc de CHRISTI naturali subsistentia inutilis esse uidet. Nos uerò simpliciter dicamus, in cœna omnino exhiberi corpus & sanguinẽ CHRISTI. Ipse enim dicit:

dicit: Accipite, comedite, hoc est corpus meum: Bibite, hoc est sanguis meus. Credo igitur accipi & comedi corpus Christi, propter uerbũ eius qui me fallere nequit. De modo essendi, qui uerbo definitus nõ est, solicitus esse nolo. Credo quoq;, ipsum Christũ de uirgine natũ esse opera Spiritus sancti: de modo nascẽdi inquirere, nõ est meum. Credo eundẽ à morte reuixisse, & nos omnes suo tẽpore reuicturos Dei uirtute: modũ reuiuiscẽdi inuestigare nolo, nam res non est facultatis meæ. Et tamen ut natiuitatis & resurrectionis fructus ad me peruenit: ita corporis & sanguinis CHRISTI, etiamsi horum modum essendi in sacramẽto intelligẽtia mea non assequar, fructus, & (ut Paulus loquitur) cõmunio ad me redundat. Verè enim cõmunicat nobiscũ CHRISTVS corpus & sanguinẽ suũ, nos unum secum efficiẽdo: ac in societatẽ uitæ suæ, iustitiæ, sanctitatis, ac bonorum omniũ nos sibi adiungẽdo. Quòd si de ratione manducandi quæratur, ea distinguenda uidetur pro ratione eorũ, quibus sacramentũ hoc cõstat. Nam si de signis quęstio fiat, ea ore corporis sumi uidemus. Si de rebus sacris, hoc est ipso corpore & sanguine CHRISTI, ea carnali ore accipi non posse, multis est uisum: propterea quòd quæ ore carnali sumãtur, ea & dentibus mandũtur ac molliũtur, & in uentrem demittũtur: partimq; in naturã eorũ qui uescũtur transeunt, partim foras eijciuntur. quæ quidẽ omnia rerũ sunt intereuntiũ, & in nihilũ occidentiũ: corpori Christi, ab omni interitu remotissimo, cõpetere nõ possunt. Neq; igitur ei cõpetet mãducatio oris carnalis, sed omnino oris fidei. De qua scitè mihi sic Augustinus dixisse uidetur: Quid paras dentes & uentrẽ? Crede, & mãducasti. Non sine causa aũt multi putãt, hanc ipsam manducationem à Christo cõmendatam esse in sermone illo à Ioanne cap. 6. cõscripto: Nisi ederitis carnẽ filij hominis, & biberitis eius sanguinẽ, non habebitis uitã in uobis. Qui edit meã carnẽ, & bibit meũ sanguinẽ, habet uitã æternã. Vocatur aũt hæc mãducatio & bibitio spiritualis: quã nonnulli idẽ esse dicũt quod fidẽ, propterea quòd uitã æternã, quam Christus manducãtibus & bibẽtibus pollicetur, eandẽ credẽtib. eodem in sermone promittit his uerbis: Hæc est uoluntas patris, ut omnis qui uidet filiũ, & credit in eũ, habeat uitã æternã. Et, Qui cõfidit mihi, habet uitã æternã. Et paulo antè dixit: Qui uenit ad me, non esuriet: & qui credit in me, nõ sitiet unq;. Quid est hoc, non sitire eum qui credat? Potius dixisset: Qui bibit me, nõ sitiet. Extinguit enim sitis bibẽdo, non credẽdo. Verùm quia bibẽdi rationẽ fide cõstare, ostẽdere uoluit, unũ pro alio posuit. Sunt tamẽ qui hanc ipsam spiritualẽ manducationẽ non idẽ cum fide, sed fidei potius effectũ esse statuãt. Neq; enim satis esse, si fide CHRISTVM ita cõplectamur, ut eũ quomodolibet aspiciamus, sed ut intra nos manentẽ sentiamus. Id significari tum nomine (quo se CHRISTVS appellauit) panis, qui

neminem pascat conspectus,sed intra uiscera immissus: tum uerbis manducãdi ac bibẽdi,quibus non tantũ ea notio subest, cibũ & potum fide cõplectendum esse, sed in intima præcordia recipiendum. Quamobrẽ ut manducatio carnalis est,cum cibũ ore carnis intra uiscera ita sumimus,ut inde uitam naturalẽ uiuamus:ita spiritualis,de qua loquimur,est, cum Christũ mente & animo ita intra nos accipimus, ut inde animus noster alatur & uegetetur in uitam spiritualẽ: sitq́; caro nostra ex eius carne,os ex ossibus. Sic enim uerè cõmunionem cum carne & sanguine ipsius habebimus, cum non tantũ iustitia, sanctitate, & bonis eius participabimus: sed corpore ipsius pro nobis tradito pasci,& sanguine pro nobis fuso poti erimus. Hæc de mãducatione spirituali:cuius pij homines participes esse possũt, impij non possunt. Qui enim pascitur Christi carne,manet in Christo,& Christus in ipso: est Christi membrũ, agitur spiritu Christi. Cum aũt impijs à satana occupatis id nullo modo cõgruat, mãducationis huius capaces esse nequeũt. Itaq; si manducãt,sacramẽtaliter tantũ manducãt. sicut inquit Augustin. de Iuda,eum mãducasse panem Domini,non Dominũ. Hocq́; est uel præcipuũ discrimẽ inter spiritualẽ & corporalẽ manducationẽ, ꝙ illa solis pijs attribuatur,
» hæc etiã impijs cõtingat, Paulo sic attestãte: Qui ederit panẽ hunc,
» aut biberit de poculo Domini indignè, reus erit ob corpus & san-
» guinẽ Domini. Qui edit aut bibit indignè, iudiciũ sibi edit & bibit.
Ex quo perspicuũ est, sacramentalẽ manducationẽ, si spiritualis ad eam nõ accesserit,noxiã esse utẽtibus: si accesserit,incredibiles, ut diximus,eam adferre utilitates. Etsi aũt cõcio CHRISTI,quã Ioannes cap. 6. diuinè descripsit, de spirituali manducatione in primis intelligẽda sit:tamẽ & ad sacrã cœnã eam accõmodari posse,uerba illa indicãt:Panis quem ego dabo,caro mea est,quam ego dabo pro mundi uita. Quibus uerbis quid aliud promittitur, q̃ quod offertur &
» exhibetur istis: Hoc est corpus meũ,quod pro uobis traditur? Illic dicitur,Panis quẽ ego dabo,caro mea est: hic, Hoc est corpus meũ. Vtrobiq; fit mẽtio carnis,seu corporis: illic quidem,pro mũdi uita dãdi:hic,pro nobis tradẽdi. Cum igitur utrisq; uerbis CHRISTVS redemptionẽ nostri nobis promittat per corpus suũ, quod in cibũ nobis offert: in cõcione aũt à Ioãne descripta,spiritualis mãducatio à nobis exigatur:certè & in cœna eadẽ nõ minus exigitur: nec quicquam cœna addit ultra id quod à Ioãne descriptũ est, præter mãducationem sacramentalẽ. Hæcq́; causa plerisq; uisa est,quamobrem à Ioãne cœnæ institutio omissa sit, ꝙ de ea satis dixerit cap. 6. Parum enim probabiliter nõnulli dicũt,ideo omissam esse,ꝙ ab alijs copiosè descripta sit. nam eadẽ ratione historiã passionis CHRISTI scribere supersedisset. Quod si quis cõtendat,manducationẽ sacramentalem minimè esse necessariã, cum ex spirituali fructus omnis uitæ
immor-

immortalis proueniat: respõsum est in promptu, Deũ non tantũ rebus inuisibilibus, sed & uisibilibus cõmendare nobis uoluisse sua beneficia. Itaq; & eunuchũ iam credentẽ, uerboq; Dei ad salutẽ eruditum, & Corneliũ cum omnibus domesticis ad Petri prędicationem iam spiritu sancto donatũ, aqua baptizari uoluit. Ad eum modum, cum res corporis & sanguinis CHRISTI offeratur nobis, unà cum panis & poculi Dñi exhibitiõe, percipiẽda sunt dona hęc, quib. Dominus nõ ludit nos, sed uerè pręstat, q́d uerbis porrigit & exhibet.

CAPVT XVI.

De modo transubstantiandi panis & uini in corpus & sanguinem Christi.

TQVE ad hunc modum mysterio cœnæ Domini explicato, quod uocãt rem signatã sacramẽti: de signo quoq; dicendũ est, quod nõ omnib. idem esse uidetur. Alij panẽ & uinũ, alij species panis & uini signa esse dicũt cœnæ Dominicæ. Quæ & ipsa cõtrouersia intricatior est, q̃ utilior. Paulus quidem certè, etiã post benedictionẽ, panis appellatione utitur, his uerbis: Panis quem frãgimus, nõ'ne cõmunicatio corporis Christi est? Probet seipsum homo, & sic de pane illo edat. Qui mãducauerit panem hunc, & biberit calicẽ Domini indignè, &c. CHRISTVS etiã de pane qui esset corpus suũ, sic loquitur: Panis quẽ ego dabo, caro mea est. Nõ ignoro, multos ueterũ facere mentionẽ cõuersionis panis in corpus Christi, & uini in sanguinẽ. quorũ uerba citãtur à Lõbardo & Gratiano. Clarissima aũt uidẽtur esse illa Ambrosij, quib. multum nitũtur doctores scholastici: Panis est in altari usitatus ante uerba sacramentorũ, ubi accessit cõsecratio, de pane fit caro Christi. Et paulo pòst: Sic quod erat panis ante cõsecrationẽ, iam corpus Christi est post consecrationẽ. quia sermo Christi creaturã mutat: & sic ex pane fit corpus Christi. Neq; ego negare sustineo, hanc esse uerborũ Ambrosij sententiã, quam pręse ferũt. Toto enim canone, qui incipit, Reuera mirabile, exẽpla colligit, quib. persuadere uult, possibilẽ esse Deo conuersionẽ rerũ aliquarũ in alias. Ac tandem concludens ait: Sermo igitur Christi, qui potuit ex nihilo facere quod non erat, nõ potest ea quę sunt, in id mutare quod nõ erãt? Hęc ille. Verùm si autoritatib. magnorũ uirorũ remotis, spectemus rem ipsam, diuersam sanè rationẽ uidebimus enunciationũ quæ simpliciter dicant esse, & earũ quæ dicãt esse cum adiũctione modi alicuius. Quis enim nõ uidet, longissimũ esse discrimẽ inter has duas, Petrus est albus, & Petrus est albus necessariò? quarũ altera uera esse potest, altera omnino falsa est. Non nego, Deũ ex Iuda Iscariote facere posse Simonẽ Ionaidã. at nego, Deũ id unq; fecisse. Cõcesso igitur hoc antecedẽte, Deũ cõuertere posse panẽ in corpus Christi: qua me ratione coges, ut cõcedã, Deũ id fecisse? Iam si propter Ambrosij autoritatem

Sen. 4. d. 11.
De consec. d. 2.

tatem tollimus ex sacramēto panis substantiā, tollemus & figuram.
c. Omnia quæ cunq; uoluit. Sic enim idē inquit: Licet figura panis & uini uideatur, nihil tamen aliud q̄ caro Christi & sanguis post consecrationem credendū est. Quòd si autoritate hac dissimulata, retinendā putamus figuram, & alias panis qualitates: cur non & substantiā retinemus, alijs autoritatibus dissimulatis? Collegit Hoffmeysterus alias ueterū autoritates, qui in sermonib. de cœna Domini mentionē faciūt transsubstantiationis, transelemētationis, trāsmutationis. Quæ uerba ego ita interpretor, post benedictionē, panem esse ideo transmutatū, quia ex cōmuni pane factus sit sacer panis: qui amplius in usus profanos cōferri minimè debeat. Cęterùm haud scio, an quis unq̄ transsubstantiationis nomine intellexit panis desitionē illā, quæ est (ut scholastici theologi interpretātur) à simpliciter esse eius, ad simpliciter non esse eius. Sacramēta hæc sunt, & mysteria, de quibus loquimur. Nō igitur desitio, aut ulla mutatio naturalis, sed mystica, in eis cogitāda est: ut quod antè, cum de pistrino sumptum est, nihil aliud q̄ panis fuit: sit deinceps panis sacer, quo uerè exhibeatur res sacra. Timent multi, ne si pronomine HOC, demōstretur panis: admittere cogantur absurditatē illā, substantiā panis idem esse quod substantiā corporis Christi: uerùm nihilo secius idem absurdū cōsequitur, si pronomine Hoc, demōstres accidentia panis & uini. Ita & accidētia tollenda essent, absurditatis uitādæ gratia, sicut substātia panis & uini tollitur. Quòd si retinēda putas horū accidētia, cur non retineatur substātia, quæ fulcrū est accidentiū omniū? Scitū est illud, demonstrationem aliàs sensui fieri, aliàs intellectui: pro cuius ratione rem eandem, nō eodem semper modo tribui rei subiectæ. Cum aūt in sacramento cœnæ, quemadmodū in cęteris, & signū adsit, & signatū, si pronomine Hoc demōstretur signū, prædicationem esse synecdochicā, dicendo, Hoc est corpus meū: si signatū, identicā (his enim uocabulis utūtur, qui his subtilitatib. delectātur) sensumq̄ hunc esse, Hoc ens, contentū sub isto signo sensibili, est corpus meū. Vtrumcūq; dicas, causa nō uidetur esse, cur panis & uini substātia adimēda sit ex hoc sacramēto. quod ex aliorū sacramentorū ratione ostendi potest. Non'ne quod in memoriā trāsitus ex Aegypto præcipitur Iudæis comedendum, est agnus? Et tamen de illo dicitur: Est enim phase, id est trāsitus Domini. Nō'ne, quo tingimur in remissionem peccatorū, est aqua? & tamē dicitur lauacrū regenerationis. Quòd si hæc illis substātijs tribuūtur, sine illarū mutatione: quid opus est fingere mutationē uel desitionē panis, propterea quia de eo dicitur esse corpus Christi? Vrgeamus similitudines usitatas. Quemadmodum aquâ corporis sordes abluuntur, ita baptismo maculæ animi. Tolle substantiā aquæ ex baptismo, quomodo constabit hæc similitudo? ita si sustuleris panis substantiā ex hoc sacramēto, quomodo simili-

similitudo hæc retinebitur: Sicut pane & uino aluntur corpora nostra, ita corpore & sanguine Christi animæ nostræ? Quòd si huius sacramenti institutionẽ uideamus, CHRISTVS certè panem in manus accepit: de eo dixit, Hoc est corpus meũ. Quem panem cum antea se daturum promisit, sic de eo dixit: Panis quem ego dabo, caro mea est. Ecce tibi eiusmodi prędicatio, uel Christo autore minimè absurda: Panis est caro mea. Quod & Augustinus sic: Quod uidistis, panis est, & calix: quod uobis etiã oculi uestri renunciãt. Quod aũt fides uestra postulat instruenda, panis est corpus Christi, calix sanguis. Quorsum igitur ex media sophistria accersuntur mõstra illa prædicationũ dictu infandarũ? At transubstãtiatio iaminde à concilio Lateranensi firmiter in ecclesijs creditur. Scio. Sed eadem priori Ecclesiæ, autore Erasmo, ignota fuit. Olim, inquit, satis erat credere, corpus Domini adesse per cõsecrationem sacerdotis: pòst inuenta est transubstantiatio. Scotus dicit, philosophũ pro maiore incõueniente habere, substantiã panis negãdo, ꝙ haberet de omnibus articulis, quos habemus de incarnatione. Addit etiã, mirũ esse, quamobrem in hoc articulo, qui non est principalis articulus fidei, debeat talis intellectus asseri, propter quem fides pateat cõtemptui omnium sequentiũ rationem. Et hæc dicit Scotus, argumentãdo in eam partem, quæ asserit, cum Christi corpore adesse panẽ in eucharistia. Quæ argumenta soluit quidem, sed mirũ quàm frigidę sint solutiones: quàm illa inexplicabilia, quibus explicat transubstãtiationem? Panis, inquit, desinit esse hic: & nõ acquirit aliam præsentiam alibi. Panis quia non manet in esse substãtiali, oportet ꝙ desinat desitione, quę est à simpliciter esse eius, ad simpliciter nõ esse eius. Hęc si ita habent, uir acute, cur negas annihilationem? Quomodo enim non est nihil, quod præsentiã nullibi habet? Quòd si est nihil, quomodo non est annihilatũ, cum prius aliquid esset? Excipis tu quidẽ, ad annihilationẽ requiri præterea, ut nihil succedat ei quod esse desijt. Verùm hæc nulla ratione fulciũtur. Nam finis huius desitionis est, non esse simpliciter. Panis igitur in nihilũ recidit. at id sine annihilatione nullo modo intelligi potest. quemadmodũ esse albũ, sine dealbatione intelligi non potest, in eo quod prius non erat album. Quòd uerò corpus Christi acquirit in sacramento esse hic, id minimè excludit annihilationem panis: posita quidem eius desitione ad non esse simpliciter: quemadmodũ generatio aquæ in materia quæ prius suberat igni, non excludit ignis corruptionẽ. Quot, dij boni, quæstiones, quãtis cum sudoribus excogitatæ sunt in circulis scholasticorũ, inuenta ista transubstãtiatione? Qua ignorata, ne quęstiones quidem illæ sciebãtur ab hominibus pijs & doctis in prima Ecclesia. Quamobrem? Ingenio'ne, an studio, an donis cœlestibus minus præditi erãt? Atqui solertiã illorũ in omni disciplina maiorem,

Augustinus in ferm. ad infantes.

studium

ſtudium religionis ardentius, dona ſpiritus diuini ampliora in illis fuiſſe, monimenta illorũ literis mãdata teſtãtur. Quòd ſi trãſubſtantiatio iſta minimè erat neceſſaria, quæ à prima Eccleſia cognoſceretur, cur hodie tanquam maximè neceſſaria urgetur? Certè in ea tot inſunt obſcuritates, quot uix reperias in numeris Platonicis. Primùm de panis præſentia Scotus, mea ſententia, utitur argumentis firmiſsimis: quibus opponit ſolutiones adeò debiles, ut niſi tãto ſudore ac labore conaretur perſuadere, eſſe tranſubſtantiationẽ, putarẽ eum præuaricatorem agere in hac cauſa. Durandus aũt utraque argumẽta ſoluit: & quibus negatur præſentia panis, & quibus eadem affirmatur. Ita Durãdus in utranque partem & affert rationes probabiles, & eaſdem ſoluit: eſtque ei hoc problema de eorũ numero, quæ Dialectici uocãt neutra. Quamuis enim, inquit, modus iſte de facto tenẽdus eſt, ſcilicet corpus Chriſti in ſacramento altaris eſſe, cõuerſa ſubſtantia panis in ipſum: nõ eſt tamen negandũ, quin alius modus ſit Deo poſsibilis, uidelicet quod Deus poſſet facere, quòd remanente ſubſtantia panis, corpus Chriſti eſſet in hoc ſacramento. Addit idem: Satis durũ eſt, & derogare uidetur immenſitati diuinæ potentiæ, dicere quod Deus non poſſet facere corpus ſuũ eſſe in ſacramento per alium modũ, quàm per cõuerſionem ſubſtãtiæ panis in ipſum. & quæ ſequuntur apud Durandũ. Hæc de ipſa tranſubſtantiatione. Deinde de modo tranſubſtantiãdi, Thomas & Scotus negãt, eſſe panis annihilationem, aut corruptionẽ. Durãdus cõcedit uel annihilationẽ, uel corruptionem. Huncque cõuerſionis modum ſubſtãtiæ panis in corpus Chriſti affirmat eſſe poſsibilem & intelligibilẽ: itaque amplectendum. alterũ illũ, quo & annihilatio & corruptio negatur, inintelligibilem: itaque reſpuendũ. Præſertim cum neuter præ altero ſit magis uel approbatus ab Eccleſia, uel reprobatus. Difficultates fidei non eſſe alijs difficultatibus cumulãdas: ſed potius omnes eius obſcuritates elucidãdas. Poſtea de modis loquẽdi diſputãt. Ait Thomas, cui ſubſcribit Gabriel Byel, hanc falſam eſſe, Panis eſt corpus Chriſti: has ueras, Ex pane fit corpus Chriſti, De pane fit corpus Chriſti: ſi uidelicet De uel Ex, non circunſtantiã materiæ, ſed circunſtantiam ordinis deſignent. Cõtrà Durãdus: Cum uerbo, inquit, eſſendi uel fiendi, propoſitiones aut non ſunt ueræ, aut nõ ſunt propriæ. ut ſi dicatur, Panis eſt corpus Chriſti, falſa eſt: quia panis nõ eſt, ſeu nõ manet. Si aũt dicatur, quòd panis ſit corpus Chriſti, uel ex pane fit corpus Chriſti, falſæ ſunt, uel ualde impropriæ: quia quod præexiſtit factioni, non fit per illam factionem. Sed corpus Chriſti præexiſtit cõuerſioni panis in ipſum: ergo non fit ex pane cõuerſo: nec panis fit corpus, in quod cõuertitur. Quia in permanentibus quod fit, quãdo factũ eſt, eſt: ſed quãdo panis eſt cõuerſus in corpus Chriſti, non eſt uerum dicere, quod panis ſit corpus Chriſti. Ergo in cõuer-

ſione

sione non est uerum dicere, quòd panis fiat corpus Christi. Veruntamen quia sancti non semper obseruant proprietatem locutionis, ideo aliquæ de prędictis locutionibus inueniuntur dictæ à quibusdam sanctis, & maximè ab Ambrosio. Hactenus sententiæ magistrorum nostrorũ. Quæ cum à me discendi causa legerentur, uideremq́ non minus discordes esse, quàm aduocati Terentiani de Antiphonis nuptijs rogati discordãt: exclamaui & ipse cum Demiphone, Incertior sum multo quàm dudũ. Nisi quòd minore cum periculo incertus quis esse potest de rebus profanis, quàm sacris, quæ ad religionem pertineant. Quoniã aũt uideo transubstantiationẽ nec inter religionis nostrę axiomata numerari, nec eam in sanctis literis nominatim haberi, nec ex ijs quę expressè posita sunt, necessariò colligi posse: puto rem in cõcilio minimè prætermittendã. Cuiũs concilij potestas erit, de ea statuendi: quemadmodũ olim à posterioribus cõcilijs priorum decreta emendata esse, autor est Augustinus. Hactenus de signo & signato sacramẽti in cœna Domini instituti.

CAPUT XVII.

De adoratione CHRISTI *in sacramento cœnæ: de circumlatione: de modo seruandi in sacrarijs.*

ENIAMVS ad alia, quæ propria egent explicatione, & quę hodie multorũ hominũ in disputatione uersantẽ: ut de CHRISTI adoratione in sacramento cœnæ, de circumgestatione, & alijs id genus rebus. Quæ disputationes cognoscendę sunt ijs, qui in cõcilio dicturi sunt sententias. Nemini aũt ignota est doctrina, quę traditur in ecclesijs nostris: sed quid alij doceãt, non est ignorandũ. Multi uenerationẽ in eo sitã perhibent, ne quis, nisi prius se explorato, sumat: idq́ in memoriã Domini. Cõuiuium enim hoc commune non esse, nec uulgare: sed & Christianorũ proprium, & nequaq́ in uulgus celebrandũ. Nemini itaq́ illud inire licere, nisi qui prius se examinauerit atque explorauerit: ut bene sibi conscius, edat de pane illo, & de poculo bibat. Secus sumentes, indignè sumere: damnationem sibi sumere, ut qui de Domini corpore non rectè iudicent. De eadem re Erasmus sic scribit: Si in Ecclesia totus est CHRISTVS, cur non est adorandus? Nullũ est sacramentum tam humile, cui non assistamus nudis capitibus, cum administratur: uelut in baptismo, in cõfirmatione paruulorũ. Quid sentiũt igitur, qui putant idololatriã esse, si huic sacramento caput aperiãt, etiamsi corpus & sanguis CHRISTI ibi sint in sacro signo? Addit & hęc: Quidam sibi ualde pij uidentur, si quoties sacerdos sinit uidere corpus Domini, undiq́ accurrãt, ac è proximo defixis oculis intueantur. Quãto religiosius erat, cum publicano, procul à cancellis abstinere: & corpore humi fuso, mente adorare crucifixũ? Nullus est

tam stolidus, ut humanam Christi naturam adoret pro diuina, aut ut panem & uinũ adoret pro Christo. Quoniã autem nemo certus est, an sacerdos uerè cõsecrauerit, præter ipsum unũ: nullus ibi adorat Christum, nisi sub tacita cõditione. Et tamen id quod in Christo propriè adoratur, nusquam non adest. Hæc ille. Pompas circumlationum & ostentationũ sacramenti, maxima hominum celebritate ubique per orbem Christianũ peragi, non ignoramus. Sed nunquid
Act. 7. » hæc cõgruunt cum diuinis illis sententijs? Excelsissimus ille non in
Esa. 66. » manufactis templis habitat, sicut propheta dicit: Cœlũ mihi sedes
» est, terra autem scabellũ pedum meorũ. Quam domum ædificabi-
» tis mihi, dicit Dominus: aut quis locus requietionis meæ est? non'-
» ne manus mea hæc fecit omnia? Et hæc quidem Stephanus proto-
Act. 17. » martyr. Paulus autem sic: Deus non in manufactis templis habitat,
» nec manibus humanis colitur, indigẽs aliquo: cum ipse dederit om-
» nibus uitam, & halitum per omnia. Erasmus item: CHRISTVS, inquit, in eo sacramento est sub ratione cibi ac potus, ut summa cum animi puritate sumatur: nõ ut ostentet, aut in ludis publicisque pompis circũferatur, aut in equo circum arua uehatur. Id nequaquam est ueteris exempli: sed in hoc, multitudinis affectui plus satis indultũ est.

Ego uerò quid his autoritatibus addam, nihil habeo: sed hæc & similia uiris doctis diligenter esse animaduertenda censeo. Multis argumentis colligunt nõnulli uiri docti, morem seruandi corporis CHRISTI in sacrarijs, à ueteribus ad nos defluxisse, uel propter ægrotos, uel propter alias causas. Veruntamen haud scio, an hoc pro fidei articulo Ecclesię obtrudi non debeat. Nam ad omnem necessitatem uerbis solennibus à sacerdote prolatis, sacramentũ cõficitur. Iucũdius autem, & ad consolandũ accõmodatius, tum ægroto, tum cuiuis sacramentũ expetenti esset, audire ex ore sacerdotis Christi institutionem, & conuiuij mystici cõfectionem. Quorsum igitur asseruari oporteret? Quot cautionibus & prouisionibus opus est, ut de mucore abigendo, de muriũ corrosione auertẽda, deque id genus alijs? Hæ omnes cessarent, more consecrandi, cum usus esset, introducto: nec custodire & asseruare sacramentũ opus esset. Multi persuasissimũ habent, nihil nec de eucharistia, nec de alijs sacramentis constitui oportere, quàm quod uerbo CHRISTI, qui autor sit illorum, comprehendatur. Atqui uerba omnia CHRISTI ad nos pertinere certũ est. Non enim panis, non uini causa dicitur, Hoc est corpus meũ, Hoc est sanguis meus: sed nostra. His porrò uerbis nõ'ne illa cõtinenter præposita sunt, Accipite, Comedite, Bibite? Quòd si separanda non sunt quæ Deus cõiunxit, quomodo cõmunicationem separabimus ab eo pane qui est corpus Christi, & ab eo calice qui est sanguis Christi? Datur enim corpus, sed ut edatur: datur sanguis, sed ut bibatur. Quorsum igitur seruabitur? quorsum circumferetur?

feretur? imò quid erit, si non ex præscripto CHRISTI accipietur, comedetur, bibetur? Non auderem hoc argumẽto uti, nisi illud Origenes usurparet in Leuit. Hom. 5. cap. 7. his uerbis: Nam & Dominus panem quem discipulis dabat, & dicebat eis, Accipite, manducate: non distulit, nec seruari iussit in crastinũ. Hoc fortasse mysterij cõtinetur etiam in eo, quòd panem non iubet portari in uia: ut semper recentes, quos intra te geras, uerbi Dei panes proferas. Sunt & illa uerba obseruanda Clementis, quæ Gratianus refert: Certè tanta in altario holocausta offerũtur, quanta populo sufficere debeant. *De consecr. d. 2. c. Tribus.* Quòd si remãserint in crastinũ, non reseruentur: sed cum timore & tremore, clericorũ diligentia, cõsumantur. Expendendum igitur & hoc est, ut quid Deo publicè statui debeat, antè cognoscatur.

CAPUT XVIII.

De sacrificio Missæ.

RESTAT dicere de sacrificio: de quo cõtrouersia talis mihi esse uidetur, ut si utrinque scribentes uia & ratione procederent, magno sese labore colligendorum testimoniorũ liberarent. Nunc testimonia innumera congeruntur: pugnatur à partibus acriter: definitio ac diuisio sacrificij à paucis tractatur: à multo pluribus in totum omittitur: qua tamen posita, cessat cõtentio omnis. Quod nos ex sententia illorũ, à quibus hæc accepimus, breuiter ostendemus. Sacrificiũ esse definiunt, opus à Deo institutũ, placandi illius, honoris'ue illi exhibendi causa. Atque hinc duas sacrificij formas cõstituunt: alterũ uocant expiationis, quo expientur peccata nostra, satisque Deo fiat pro culpa & pœna illorum: alterum laudis, seu gratiarũ actionis, quod græcè eucharisticon appellant, ad agendas Deo gratias, pro illius beneficijs infinitis destinatum. Hoc sensu Psalmista uocat sacrificia iustitiæ, quæ cum fide & *Psal. 4.* uera pietate fiant ab hominibus Deo recõciliatis: spiritũ item con- *51.* tribulatum, cor contritũ & humiliatũ, ob acrem sensum peccati. ad hæc, hostiã laudis, & inuocationem nominis Dei: hoc est, studium *115.* benignitatis diuinæ celebrãdæ, & laudibus prædicandæ. Ad summam, salutare sacrificium dicit esse Iesus Sirach, studere mãdatis, ac *Ecclesiastici 35.* discedere ab omni iniquitate. Augustinus uerò, omne opus bonũ, Deo placitum, quod propter ipsum fit, & ad eum refertur, sacrificium dici scribit. *Augustinus de Ciuit. Dei lib. 10. cap. 6.* An igitur missa est sacrificium? Qui id negant, de propitiatorio intelligũt: idque solum & unicũ fuisse mortem CHRISTI dicunt, quæ peccata nostra abluit, ac iustitiæ Dei pro nobis satisfecit. Quod sic apud Apostolum in epistola ad Hebræos: Semel " oblatus est, ad exhaurienda multorũ peccata. Vnica oblatione con " summauit in perpetuũ, eos qui sanctificãtur. Vbi peccatorũ remis- " sio est, non est amplius oblatio pro peccato. Absque sanguinis effu-

 sione

sione non fit remissio. Hæc ferè sunt, quę ab ijs citantur, qui negant missam esse sacrificiū. Qui concedunt, de eucharistico sacrificio loquuntur: de eoq́ CHRISTVM cœnam instituisse cōfirmant, uerbis
„ illis historiæ euāgelicæ: Cœnātibus illis, accepit IESVS panem, &
„ gratias egit, ac fregit. Et accipiens calicem, gratias egit, & dedit disci
„ pulis. Celebrantur enim in missa laudes Dei: commemorantur beneficia illius, in primis autem illud ex cruce nobis præstitū, quo reconciliatus est orbis Deo. Alij rem ita expediunt: Verum quidem sacrificium in cruce peractū esse, quod nimirum cum morte CHRISTI coniunctum erat: cæterùm memoriam illius quotidie in Ecclesia fieri, & quasi oculis nostris subijci. Cum autem memoracula sæpe donentur appellatione rerum quas repræsentant, fieri, ut missa
Gal. 3. sacrificiū uocetur. Hocq́ sensu Paulum dixisse, CHRISTVM in oculis Galatarum fuisse crucifixū: non quòd re ipsa cruci fuerit affixus (semel enim mortuus, amplius non moritur) sed prædicatione & cōmemoratione, ritibusq́ alijs, mors illius oculis Galatarum quasi explicabatur. Quo quidem modo memoriam Paschę, dicimus Pascha: & memoriam Pentecostes, Pentecoste. Hunc sensum approbat Thomas Aquinas, p. 3. q. 73. a. 4. loquens sic de eucharistia: Hoc sacramentum respectu præteriti, in quantum significat, est commemoratiuum Dominicę passionis, quæ fuit uerum sacrificium, nominatur sacrificiū. Et Petrus Lombardus sen. 4. d. 13. §. Post hæc quæritur: Illud, inquit, quod offertur, & consecratur à sacerdote, uocatur sacrificium & oblatio: quia memoria est, & repręsentatio ueri sacrificij, & sanctę immolationis, in ara crucis factæ. Multa in utranq́ partem testimonia citantur à multis, quæ ad modū iam dictum conciliantur. Sacrificare enim ueteribus id ferè est, quod facere sacrum cœnæ Dominicæ, ad cōmemorationem CHRISTI beneficiorum,
„ quemadmodum ipsemet CHRISTVS præcepit, inquiens: Come-
„ dite corpus meū, quod pro uobis tradetur: Bibite sanguinem meū,
„ qui pro uobis effundetur: Hoc facite in mei memoriam. Dispensatio igitur & usus cœnæ Domini legitimus, est sacrificium. est enim sacer & Deo gratissimus cultus. Hic de applicatione mortis CHRISTI disputari solet. Sacrificiū (aiunt) in cruce factum, etsi sufficiat peccatis totius mundi expiandis, nec illud iterari necesse sit: tamen quia quotidie peccamus, sacrificij illius uirtus quotidie nobis applicanda est: quod quidē fit sacrificio hoc quotidiano, quod missam uocamus. Contrà alijs uidetur, fide sola nobis meritū passionis CHRISTI applicari, missamq́ cōmemorationem esse sacrificij illius cruenti, non applicationē. Hic nodus facilè, mea sententia, expedietur, si constituerimus, uerbo Dei applicari, id est offerri & exhiberi (idem enim hæc uerba significāt in præsenti sermone) nobis omnia diuina beneficia, quæcunq́ uerbo ipso signantur & repræsentātur.

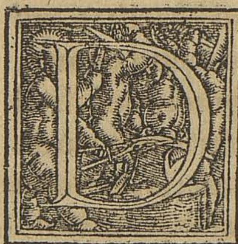
Quod

Quod sic Paulus, de officio prædicatorum uerbi loquens, testatur: 2.Cor.2.
Deo gratia, qui semper triumphat per nos in CHRISTO, & odorem suæ notitiæ diuulgat per nos in omni loco. Veruntamen applicatio eiusmodi, quæ fit ministerio uerbi Dei, non aliter auditoribus prodest, quàm si eam fide acceperint: Paulo eodẽ teste, qui ait, Euãgelium potentiã esse diuinam, salutarẽ omni credenti. Cum autem sacramentorum & rituum diuinitùs institutorũ officium sit idem, quod uerbi, cuius sunt appendices: nihil absurdi est, si ut uerbo, ita illis dicamus applicari meritũ passionis CHRISTI, utentibus. Quibus tamẽ non aliter prodest illa applicatio, nisi eam fide acceperint. Proposuit enim nobis Deus CHRISTVM propitiatorẽ, per fidem in eius sanguine collocandã, inquit idem Paulus. Quibus in uerbis illud obseruandum est, fidei mentione facta, mox sanguinis CHRISTI mentionem fieri: ut intelligamus, hanc ipsam fidem non aliò quàm in CHRISTI sanguinem intueri debere: quo delicta & scelera omnia quæ humanum genus cõmisit, abluta sunt, iustitiæq́ diuinæ cumulatè est satisfactum. Hæc de applicatione. Qui ex Pau- 1.Cor.10.
li uerbis, de oblationibus gentium uitandis, uenantur missæ sacrificium propitiatorium, mirum est quam adhibeant artem formandis suis conclusionibus. Dehortatur Paulus Corinthios à cultu simulachrorum, hoc ferè argumẽto: Quemadmodum apud Israelitas, qui sacrificiјs uescũtur, participes sunt altaris illorum: ita apud gentes, qui sacris illorum utuntur, participes sunt mensæ dæmoniorũ. Sed uobis, qui poculum Domini bibitis, & mensa eius participatis, non licet participes esse dæmoniorum: Debetis igitur à sacris gentium abstinere. Hoc mihi argumentũ esse uidetur Paulinum. cui à nonnullis illud attexitur, eucharistiam esse sacrificiũ pro peccatis, quòd inter uictimas Israelis & oblationes gentium numeretur. Hoc auctarium legitur in decretis Tridentinis, quæ publicata adhuc (ut aiunt) non sunt: sed à theologis & patribus examinata esse dicũtur. Sed qua facilitate illud adiectum est, eadem reјci potest. Non enim eucharistia tanquam forma seu species sub eodem genere cum aliјs comprehensa numeratur: sed potius ut medium inter duo extrema (sic enim Dialectici loquuntur, cum de syllogismi principiјs constitutiuis disserunt.) Quod medium cum uni extremorũ conueniat, alteri minimè, extrema ipsa in conclusione seiungi necesse est. Nam usus oblationũ gentium, Christianis ideo interdicitur, quòd eucharistia utantur. Disponatur enim Pauli argumentũ hac cõclusione: Qui eucharistia ueri Dei utũtur, non debent participare sacris gentium: Christiani eucharistia ueri Dei utũtur: Non igitur fas est illis societatẽ facere cum sacris gentium. Iam libens discerem, quid ex hac ratiocinatione trahi possit in sacrificiũ propitiatorium missæ? Esse autem hanc Pauli ratiocinationẽ, facilè apparebit textum uer-
 borum

» borum eius inſpicienti. Propoſitio illis uerbis explicatur: Quę im
» molant gentes, dæmonijs immolant, non Deo. Nolim aũt uos con-
» ſortes dæmoniorũ eſſe: non poteſtis poculũ Domini bibere, & po-
» culum dęmoniorũ. Non poteſtis menſæ Domini participes eſſe, &
» menſæ dæmoniorũ. Aſſumptio, illis: Poculum benedictionis, cui
» benedicimus, non'ne communicatio ſanguinis Chriſti eſt? Panis
» quem frangimus, non'ne cõmunicatio corporis Chriſti eſt? Nam & apud Iſraelitas, qui edunt uictimas, participes ſunt ſacrarij. Hæc de Pauli ſententia. In re liquida uerſamur, & quæ uix ulla egeat explicatione. Verùm hæc omittere non eſt uiſum, eorum qui religionis negotium tractant cauſa: ut firmiora iaciant fundamenta tantis ædificijs: accuratiusq́ hæc examinent, quæ orbi Chriſtiano, anathematis pœna propoſita, denunciare debent: ne & Canones eiuſmodi contemnantur, & eorum architecti cum toto cõcilio perdant autoritatem. Quæ ex ſanctis Biblijs de ſacrificio dici poterant, diximus ut potuimus. quæ ex ſcriptorum aliorum monimentis conquiri poſsint, ea ab alijs fuſè prodita ſunt. Itaq; ab illis petenda, & diligenter cognoſcenda ac iudicanda.

CAPUT XIX.

De cœna Domini ſub utraq; ſpecie.

DICAMVS deinceps de ijs ſacramentis, quibus populus & presbyteri maximè ſecernuntur hoc tempore, matrimonio & euchariſtia. Vtriq;, aut certè permulti ex ordine utroq;, iniuriã ſibi putant fieri: presbyteri quidẽ, matrimonij in totum: populus autẽ, alterius partis cœnæ Domini interdictione. Neq; nos ſumus ij, qui citra concilij autoritatẽ quicquam in ijs mutatum uelimus. Sed quoniam eius celebrãdi tempus inſtare aiunt, conſiderandũ eſt, an qua ratio inueniri poſsit cõſociandi eccleſias, quæ nunc à nobis diſiunctæ ſunt: & quas à cõmunione & ſocietate noſtræ Eccleſiæ non alias ob cauſas magis, quàm propter uſum horum duorum ſacramentorum arcemus. Non tantum ueteres, ſed etiam noui ſcriptores prodiderũt, conciliorũ decreta iuſtis de cauſis nonnunq; mutari ſolere. Quod, pręter alios, Martinus Bereſius Aiala ſignificat in libro de Diuinis apoſtolicis atq; eccleſiaſticis traditionibus, de hac materia cœnæ Domini ſcribẽdo, ubi laudata cõmunione unius ſpeciei, concludit tandem his uerbis: Nihil ergo eſt periculi, imò laudabiliter ſeruatur conſuetudo cõmunicandi ſub altera ſpecie. etiamſi aliam non improbamus, modò maiorũ autoritate concedatur. Cuius uiri autoritate nos cõmoti, in hanc partem diſputare inſtituimus: quaſi cõmunicatio ſpeciei utriuſq;, cõcilij proximè inſtantis autoritate cõcedenda ſit. Neq; uerò, ut quidam exiſtimant, de ſpeciebus contendimus: ſed de ſacramento euchariſtiæ, laicis

laicis ex toto dando. In speciebus aiunt illi salutem nullam esse, nec in illis fiduciam ullam collocandã: sed in eo, qui sub speciebus uisibilibus inuisibilis cõtinetur. Hac uerò ratione non à uino tantum, sed à panis quoque specie, imò ab aqua baptismali laicos dehortari fas erit: contrà quàm CHRISTI præceptũ, & Ecclesię fert institutum. Nos igitur omissis rhetoricis extenuationibus, dicamus de sacramento cœnæ Domini, non dimidiatim, sed integrè laicis concedendo. Dicamus, cum specie panis comedi corpus CHRISTI: cum specie uini, bibi eius sanguinẽ. Tam igitur laicis bibere uinum necessarium esse, quàm comedere panem necessariũ putatur. Aut ab utroque excludendos laicos esse, aut ad utrunq; admittẽdos. Igitur rationes, quibus Ecclesia adducta esse dicitur, ad laicam communionem sanciendã, considerabimus. pòst ostẽdemus, magnam causam esse, quamobrem libertas permittẽda sit laicis, de calice bibendi. Simul etiam confutabimus ea, quibus cõfirmari solet laica cõmunio.

Aiunt calicem ad confutandũ errorem eorum, qui in sacramẽto corpus exangue dari affirmabãt, laicis ademptũ esse: ut in sola panis participatione ostenderetur, totum in eo CHRISTVM contineri. Quod ut uerum esset, tamen & illud nihilo secius uerum, presbyterorum manducationẽ eandem quoq; ansam hæresi dare posse: eos non integrũ in pane sumere CHRISTVM, sed tantum illius corpus, & id quidem mortuum, propterea quòd seorsim sumãt sanguinem illius. Quod si Ecclesia nõ mouetur calumnijs istis, quo minus permittat presbyteris sacrificãtibus utraq; parte sacramẽti seorsim uti, cur moueatur in populo, non immeritò aliquis quærat. Omnino qua ratione manducatio populi, calumnijs aliquibus exposita est, eadem & presbyterorũ. Quomodo enim isti effugiẽt calumniam, non illi: dum causa calumniãdi par est, & eadem? Igitur si laicorum communio cõstat una parte, ad hæresim tollendam, & sacerdotum communio una cõstare debebit. Sedenim alio subsidio presbyteri utranq; sacramẽti consequũtur partem. Repræsentant enim CHRISTI mortẽ, in qua sanguis à corpore separatus erat: populus uerò cõmemoratione mortis illius cõtentus, unica parte sacramẽti etiam contentus esse potest. Enimuero si hæc causa uera est, quę diuersam faciat cõmunionem sacerdotalem & laicalem, omnino prior causa huc afferẽda non est: cum quidem posterior satis esse uideatur comprobandæ huic uarietati: priorq; illa, causæ nomine uix est digna, qua scilicet posita, affectus non semper ponatur. Verùm quia diximus de priore satis, de hac quoq; posteriore disputandũ est. In qua tria memorãtur, Cœna Domini, cõmemoratio mortis eius, repræsentatio quoq; mortis eiusdem. Repræsentatio mortis CHRISTI solis presbyteris datur: qui eleuando, manus extendẽdo, ritus sacrificiorum probatos iterando, quasi præsentẽ oculis Ecclesiæ offerũt

CHRISTI

CHRISTI mortem. Commemoratio & presbyteris & laicis conceditur. Coena quoque utrisque: sed his una, illis utraque in specie. Nunc uelim mihi dici, qua de causa repræsentantibus utraque species, commemorantibus una tantum permittatur? An non commemoratio mortis Christi, finis est, ad quem coenam Domini referri oporteat? Excutiamus, si placet, causas omnes, ut philosophis mos est, coenæ Domini. CHRISTVS qui instituit, idem iussit accipi, hoc est, manducari & bibi. Proposuit igitur & quod edendū, & quod bibendū esset. Ac ne simplex cibus potusque putaretur, carnem & sanguinem suum esse, quem propinabat, testatus est. Hancque formam ueluti sigillum impresit coenæ suæ, ut omnes conuiuiū hoc sacrum esse scirent, cuius esca ac potione profanis hominib. uesci minimè liceret. Addidit finem, cuius causa cōuiuium hoc institutū sit, inquiēs: Hoc facite in mei cōmemorationem. Velim igitur mihi responderi, cur ad finem aspiranti, liberū esse non debeat, omnibus ad finem illum ordinatis uti: & uti quidem integrè, non dimidiatim? Cur repræsentantibus necessitas imponitur seorsim comedēdi, seorsim bibendi: cōmemorantibus libertas adimitur, isto modo accipiēdi? Atqui repræsentatio mortis Domini, non est ipsa coena Domini. Nam illa est quasi pictura quędā mortis: hæc pictura non est, sed ueritas. Repræsentant, ut dixi, sacerdotes in Missa passionē Christi: at coenam non repræsentant, sed illam ipsam peragunt, quam Christus Hierosolymis peregit. Ille ipse cibus est, ille ipse potus in nostris coenis, quem cibum, quem potum dabat Christus Hierosolymis. Omnes
1.Cor.10. enim de unó pane, & de uno calice participamus. Et quia unus panis est, ideo unum corpus multi sumus. Quod igitur hoc est argumenti genus: Soli sacerdotes repræsentant mortem Christi, soli igitur capere coenā debent, & comedēdo & bibēdo: Laici non repræsentant, non igitur ad eundē modum capere debent, sed cōtenti sint altera specie? Vt si quis sic cōcludat: Phidias solus Mineruæ formā repræsentauit, solus igitur dea integrè utatur: alij non repræsentarunt, non igitur ad hunc modū utātur. Sentio quàm in re peruia & facili uersetur oratio nostra: uerùm quia à multis eruditis uiris hæc repræsentatio iactatur, ostendant illi, si possunt, quo iure, qua lege, qua ratione, quo testimonio sacræ scripturæ, quibus decretis Dialecticorū, id repræsentationi tribuatur, ut soli illi utraque species sacramenti adiudicetur. Si id monstrare non possunt, captionibus sophisticis omissis, causas tantæ rei primas ab origine nobiscum repetāt. Ipsa Christi institutio palàm docet, & corpus eius edendū esse in illius cōmemorationem, & sanguinē quoque bibendū in illius commemorationē. Quòd si populus memoriā mortis & omnium Christi beneficiorū celebrat sacramēto hoc utendo, non uidetur prohibendus altera specie: utpote qui mente recolat, ore annunciet & prædicet bene-

cet beneficia CHRISTI. Sunt enim illa Pauli uerba, hoc sacramentum describẽtis: Quotiescunq; comedetis panem hunc, & bibetis de «
poculo, mortem Domini annunciabitis, donec ueniat. Separatim «
comestio nominatur, separatim bibitio, ab illa sapiẽtia increata, cui sapientia omnis humana de inseparabilitate sanguinis uiui à carne uiua cedere debet. Non enim hic disputandũ est ex rationibus humanis, sed uoluntas Christi intuẽda: qui conuiuiũ non mancum instituit, sed cibo addidit potũ. Itaq; & in illis mysterijs à Ioanne cap. 6. descriptis, non tantũ edendi corporis, sed & bibendi sanguinis fit mentio: & in hac cœna mysteriorum refertissima, quò esset clarissimum monumentũ Christi mortis ad omnẽ posteritatis memoriam duraturũ, effusio sanguinis omnibus proponitur: ut scilicet memoriale responderet rei ipsi, quam repræsentet, in qua sanguis è corpore effusus cernebatur. Itaq; omnibus clarè edicitur, ut & edant & bibant. Certè sanguis ut sumatur in corpore, non bibitur tamen. non enim bibitio intelligi potest, sine potus, è corpore ipsum cõtinente, effusione. Neq; uerò, quia in cœna Hierosolymitana nemo præter presbyteros aderat, ideo hæc ad solos presbyteros pertinere intelligenda. Aut enim laicis hoc sacramentũ CHRISTVS dari iussit, aut non. Si iussit, quibus id uerbis tandem, nisi illis: Accipite, comedite, bibite? Bibendũ igitur laicis est, non tantum comedendũ, si Christi iussis parere uelint: sin minus, cur igitur illis datur? cur non in totũ illis interdicitur? Nulla est enim alia huius sacramẽti institutio, prẽterq; illa unica: ut qua ratione detrahas populo calicẽ, eadem & panem detrahere possis: quo uerò prẽcepto adigas eos ad panem, eodem & ad calicẽ. Cœnam Emaunthanã huic institutioni opponere non decet. Quid enim Emaunthi noui instituitur? narratur tantum, quid CHRISTVS egerit cum discipulis duobus: non narratur aliqua institutio noua. Loca obscuriora claris anteferẽda non sunt: sed illa ad hẽc accõmodanda. Non quia Apostoli in nomine Christi baptizare dicũtur, propterea mutanda est Christi institutio, qua iubemur baptizare in nomine Patris & Filij & Spiritus sancti. Ita institutio Christi nullo modo mutãda est propter Emaunthanũ conuiuium: in quo uideo panẽ frangi, & dari discipulis: non audio eos admoneri alicuius mysterij: quod tamẽ in primis factũ oportuit (siquidem corpus erat, quod eis præbebatur) ut illi omni animi deuotione talem cibũ sumerent. Nam si illis imprudẽtibus dabatur, quid tandem profuit? cui rei seruiebat? quem fructũ attulit illis mãducatio? Accedit uerbũ ad elementũ, fit sacramentũ: inquit Augustinus. Et Paulus, fidem ex auditu esse ait. Vis itaq; sacramẽti non in porrigendo & manducãdo tantũ, sed in uerbis diuinitùs traditis cõsistit: quæ à sumẽte & recolẽda, & tota mente accipiẽda, & gratiarũ actionibus prosequenda sunt. Itaq; in cœna Hierosolymitana Apostoli

ſumpturi talem cibũ, audiunt uerba ſalutaria,non panem eſſe hunc uulgarẽ & quotidianũ,ſed corpus CHRISTI,quod pro mundi ſalute in mortẽ tradendũ eſſet. Emaunthi uerò,unde cõuinces,priuſquã fractionẽ uidiſſent,eos ſciuiſſe quis daret,quid daret,quamobrẽ daret? Certè ſi corpus CHRISTI ſibi dari ſciuiſſent,cognouiſſent hæc omnia:cognouiſſent cõuiuam uel ipſum Chriſtũ fuiſſe, uel aliquẽ è numero illorũ,quos ſciebãt illi fuiſſe familiares:quibusq́ꝫ poteſtatẽ faciẽdi,quod in extrema cœna feciſſet, datam fuiſſe nõ ignoraſſent. Nunc oculi eorũ tenẽtur,quò minus id cognoſcãt.putãt peregrinũ eſſe,qui cum loquũtur:nec aliunde Chriſtũ fuiſſe reſciſcũt,quàm ex panis fractione,quã Chriſti ſubita diſparitio cõſequuta eſt. Et quemadmodũ Aeneas (liceat nobis declarãdi cauſa ſic loqui) matrẽ deã tunc agnouit, cum illa odorib.diuinis effuſis diſparuiſſet: ita diſceſſus Chriſti ille inuiſibilis, & fractio panis mirifica, admonuit diſcipulos magiſtri ſui. Quod nõnulli uiri docti ſecũ expendẽdo,aiunt Chriſto morẽ fuiſſe,ut nõ ſecus panẽ frãgeret,quàm ſi uteretur cultello acutiſſimo.Itaqꝫ illũ frangẽdi morẽ diſcipulis mox in mentẽ ueniſſe, atqꝫ ita ex fractione Chriſtũ cognitũ eſſe. Quod & Lucas extrema hac narratione cõmemorat: & Thomas Caetanus annotat in libro cui titulum fecit Ientaculorũ. neqꝫ enim ex benedictione Chriſtus agnitus eſſe dicitur. quod tamẽ ſi diceretur,nõ mox cõcludi liceret, corpus Chriſti tum porrectũ fuiſſe. Solenne enim fuiſſe Chriſto,in cõuiuijs,pane arrepto,benedicere,frãgere,porrigere,citra euchariſtiæ adminiſtrationẽ, cùm multa ſcripturarũ loca indicant, tum ille apud Matthæũ,cum quinqꝫ milia hominũ pauiſſet Chriſtus paucis panibus:ubi in cœlũ ſuſpexiſſe memoratur,benedixiſſe,fregiſſe,diſtribuiſſe. Non igitur ex benedictione narratur Chriſtus cognitus eſſe,ut putes cognitionẽ hanc fuiſſe ſingularẽ:ſed ex fractione oculi diſcipulorũ aperti ſunt,ut cognoſcerent illũ:non ſecus quàm Adami & Euæ oculi aperti fuiſſe tradũtur,cum de ligno uitæ comediſſent: & Agar ancillæ Saræ,cum ſitiẽte & plorãte puero,puteũ uidiſſet. Aliquid enim prius non conſiderauerũt: ad quod oculos cum intẽdiſſent,idq́ꝫ animaduertiſſent,tum primùm oculi eorũ aperti fuiſſe memorãtur. Sed quorſum hęc? Vt uideamus,hunc locũ,& ſimiles ex Actib.apoſtolicis,in quibus fit mẽtio fractionis panis, obſcuriores eſſe,quàm ut opponantur claræ inſtitutioni cœnæ Hieroſolymitanæ. Quod ſi quis panẽ Emaunthanũ de Chriſti corpore intelligendum eſſe cõtendat (id quod de ſentẽtia Auguſtini conãtur aliqui oſtẽdere) equidẽ non multũ refragabor: modò illud quoqꝫ agnoſcat uſitatiſſimũ eſſe cùm in omnibus,tum in diuinis ſcriptis tropũ,partis nomine totũ intelligi:ut cum hiſtoria Euãgelica narrat IESVM à phariſæo inuitatũ eſſe,ut mãducaret panẽ eius: & alibi omnibus præcipitur,ut frangãt eſurienti panẽ ſuum;hoc eſt,cibent eum,& potent.

Thomas Caetanus Ientaculo 7.q.1.

Matth.14.

Gen.3.

Gen.21.

Quod

Quod si quis magis adhuc urgeat, non tantũ corpus Christi datum esse illis duobus Emaunthi, sed etiã datum absq; calice: tamen illud nunq; probabit, libertatẽ esse alicui ademptã hoc uel illo modo sumendi. Nam quod aiunt solis sacerdotib. à Christo datũ esse panem & calicem in cœna Hierosolymitana, id tantum abest ut uerũ sit, ut contrariũ ex historia cœnæ illius ostendi posit. In qua non presbyterorum, sed populi uicem apostoli obtinere uidentur. Solus enim Christus ibi sacerdos est: solus cõuiuatoris officio fungitur. Distribuit cõuiuis suis panem & uinũ, Melchisedeci illius sacerdotis Dei altissimi uicem implet ipse uerissimus sacerdos. Vt enim ille Abrahę, homini laico, obtulit panem & uinũ: ita iste suis laicis dat panem & uinum. Mitto disputare, laici tum fuerint, an presbyteri, illi quibus Christus porrigebat. Illud quidem affirmare non dubito, non eos sacerdotũ officio tum functos esse. Solus enim, ut iam dixi, Christus tum cibũ & potum in manũ sumebat: solus benedicebat, frãgebat, distribuebat, potestatemq; eadem faciẽdi tum primùm illis dabat, cum dixit, Hoc facite in mei cõmemorationem. Sunt qui uerbum Facite, pro cõsecrate, ita positũ cõtendant, ut cœnã illam ad solos presbyteros referãt, q̃ soli illi cõsecrent. Verùm qui sic interpretantur, totã narrationem inspicere deberent. Non enim solus panis cõsecratur, sed & uinũ: non solus panis porrigitur, sed & uinũ. non solũ Christus dicit, Comedite: sed &, Bibite. Paulus etiã post panis distributionem, cui adiecit, Hoc facite: mox de poculo narrat Christi uerba, inquiens: Hic calix nouũ testamentũ est in meo sanguine: "
hoc facite, quotiescunq; biberitis, in mei cõmemorationem. Quis "
hic nõ uidet, cum his uerbis, Hoc facite, cõiuncta esse illa, Quotiescũq; biberitis: quemadmodũ proximè, ad uerbũ Comedite, eadem adiũcta sunt? Quoties igitur hoc monumẽto ad omnem memoriã mors Christi cõmemoranda est (quod quidem tãtisper faciendum est, dum ille iterum ueniat) toties aliquis unus sacerdos, Christi uicem præstãs, facere ea debet omnia, quę Christus fecit in cœna: accipere panem & poculũ, gratias agere, frangere, dare discipulis, & dicere: Accipite, comedite, bibite. Quod quidem à Paulo, uerborum Christi uerissimo interprete, liquidò cõprobatur, qui posteaq; uerba ad apostolos de accipiẽdo, hoc est de comedẽdo & bibẽdo, prolata exposuisset, ne quis illa putaret ad solos apostolos pertinere, eadem ad Corinthiorũ ecclesiã, ad quam scribebat, & in qua non solum sacerdotes, sed multo maior laicorũ pars erat, trãstulit, sermone ad illos cõuerso inquiens: Quotiescunq; enim mãducabitis panẽ "
hunc, & calicem bibetis, mortem Domini annunciabitis, donec ue "
niat. Deinde non tantũ Corinthijs, sed uniuersæ Christianorũ Ec- "
clesiæ cõcionatur, inquiens: Itaq; quisquis ederit panem hunc, & bi "
berit de poculo Domini, indignè, reus erit corporis & sanguinis "

N 2 Domini.

» Dominí. Et, Probet aũt seipsum homo, & sic de pane illo edat, &
» de poculo bibat. Nam qui edit & bibit indignè, iudiciũ sibi edit &
» bibit, non dijudicans corpus Domini. Ad uniuersam igitur Ecclesiam pertinere utrũq;, & comedere & bibere, certũ est. Illud quoq; nõ minus certũ, quemadmodũ quod de corpore à Christo dicitur, illud pro multis dari: ita quod de sanguine, illũ pro multis effundi, non minus ad laicos, q̃ ad presbyteros pertinere: ut causa nulla sit, ad quos promissio pertineat, ad eos rem cui annexa sit, pertinere nõ oportere: præsertim cum poculũ sanguinis, testamẽti noui nomine ornetur. Non igitur populo noui testamẽti ullo modo adimendũ. Clamatur ab Apostolo clarissimis uerbis, nõ esse remissionẽ peccatorũ sine sanguinis effusione. Vbi igitur de remissione agitur peccatorũ, ibi sanguinis effusio & mente recolenda, & uerbis prædicãda, & omnibus ritibus exprimẽda est. Non potest aũt aliter ad Christi institutionẽ exprimi, nisi separatim comedatur corpus, separatim bibatur sanguis. Hęc simplicissimè à nobis exposita sunt: quę si cui infirmiora uideantur, q̃ ut præsens Ecclesiæ cõsuetudo propterea mutãda sit: tamen diligẽter aduertendũ est, an magis sit è Repub. & è religionis dignitate, libertatẽ permittere cuiq; Christiano, hoc uel illo modo sumẽdi: atq; hac ratione cõsociare ecclesias, quę nunc disiunctæ sunt: quàm eadẽ libertate adempta, ab Ecclesiæ cõmunione ac societate eos arcere, qui sumant utranq;. Sacramentũ cœnę Domini, symbolũ est charitatis, cõcordię & unitatis Christianorũ. non igitur debet esse causa tãtæ discordię & separationis ecclesiarũ. Vidimus ipsi magnos quosdã uiros, qui ferè pro hostibus Ecclesiæ habendos putarẽt eos, qui iam ab illo usq; tẽpore, cum religionẽ Christi agnouerũt, utraq; specie semper, sine ulla intermissione usi sunt. Loquor enim tum de Rutenis, tum de Bohemis, gentilibus nostris: quorum laici, illorũ quidem omnes, istorũ bona pars, utraq; sacramenti parte utũtur. Non dubito decreta conciliorũ pro temporibus mutari posse. Quod præter alios, Martinũ Beresium Aialã, de hac materia scribentẽ, significasse, suis uerbis suprà ostẽdimus. Itaq; si cõcilium hoc quod instat, putabit ex dignitate religionis fore, facilè adducetur, ut libertatem sumendi huius sacramenti sub una uel utraq; specie laicis permittat. præsertim cum ante tempora concilij Constantiensis, etsi aliqui una specie usi fuisse legantur, tamen libertas illa populo adempta fuisse, nusquam, ni fallor, legitur. Sublatus est error ille ex Ecclesia Dei, mortuum corpus in sacramento dari: nec usquam, quod sciam, auditur. imò uerò summa orbis Christiani cõspiratione atq; consensu, summóq; cum iubilo in omnibus ecclesijs illud cantatur: CHRISTVS resurgens ex mortuis,
» amplius non moritur, mors illi amplius non dominabitur. Sublata igitur causa, tollatur & effectus, ut tollantur multorum dissidiorum se-

rum seminaria. Hæc de calice laicis restituendo. De quo qui plura scire cupiat, legat Dialogos nostros, de hac materia scriptos.

CAPUT XX.

De matrimonio presbyterorum hæc in summa hic docentur. 1. Etsi matrimonium & sacerdotium per se considerata, minimè sunt contraria: 2. tamen propter uotum cœlibatus sacerdotio adiunctum, prorsus pugnant inuicem, neq; uni cõuenire possunt. 3. Sed quoniã plurima à sacerdotibus scandala proueniunt, uotumq; ipsum cum dedecore status ecclesiastici paßim uiolatur: 4. ideo optandũ est, ut aut homines tantũ prouectæ ætatis initientur, qui re præstare poßint, quod uoto promisissent: 5. aut si uulgò omnes, quamuis iuuenes, ad ordinem (quemadmodum hodie receptum est) admittantur, ut potius uoto non obstringantur, quàm scandalo sint Ecclesiæ, uitæ turpitudine. 6. Huius autem rei potestas est penes Ecclesiam legitimè congregatam. 7. Atq; id multo honestius, atq; ecclesiis salubrius fuerit, quàm scortationes presbyterorũ ferre: docereq; sacerdotem minus peccare fornicando, aut adulterando, quàm matrimonium contrahendo. Hæc omnia hic ex ordine confirmantur, iuxta numeros in margine signatos.

SEQVITVR ut de matrimonio presbyterorũ disseramus, eo quidem modo, ut de laicorum calice dictum est. Hoc est, non ut definiamus quicq; (nam nec res est nostræ facultatis: & fieri potest, ut in tantis rebus fallamur, qui in minoribus hallucinemur) sed ut quid nobis de hoc dici posse uideatur, ostendamus. Cõmendat legem cœlibatus præconijs singularibus Beresius Aiala: concluditq;, eam necessariò seruandam esse, interim quòd non relaxatur. Pium etiam Papam dictitasse Platina refert, sacerdotibus magna ratione sublatas nuptias, maiore restituendas uideri. Ad hæc multi nobiles scriptores non obscurè significãt, expedire hoc tempore Ecclesiæ, quando prisca religio refrixit, si coniugium cõcedatur autoritate cõcilij, ijs qui continere non possunt: potius quàm impurus cœlibatus ab eis exigatur. Nos igitur in eam partem disputabimus, quasi lex cœlibatus relaxãda, matrimoniumq; sacerdotibus cõcilij autoritate permittendum sit. Duo in hac causa, quantũ existimare possum, cõsideranda sunt: natura sacerdotij, & ei adiũcta: ut tandem appareat, quatenus pugnet cum sacerdotio matrimoniũ, quatenus non. Dicamus igitur primùm, naturã sacerdotij eam esse, quę minimè repugnet matrimonio. Vtrũq; enim sacramentũ est, utrunq; opus Dei præclarũ. Et ut baptismus, pœnitẽtia, ita & matrimoniũ cum sacerdotio, uni cõgruere possunt. quod quidem, expositis definitionibus utriusq;, facilè ostẽdetur. Quid enim sacerdotiũ est, nisi sacramentũ, quo potestas fit ei qui se illo obstrinxit, docendi, & mysteria diuina administrandi? Quid aũt matrimonium, nisi sacramentũ, coniungens uirũ cum uxore, ad prolem edu-

Beresius in lib. Trad.

Platina in uita Pij 2.

1

cendam,& ad ſcortationem uitandã: Horum rationes non ita ſunt diſcrepãtes,ut uni cõuenire non queãt.Et quemadmodũ prophetę cum munere docendi,dabãt operã rei uxorię:& Dauid cum officio regis (quod longè maiores habet difficultates,q̃ matrimoniũ)fungebatur munere eccleſiaſtæ:ita eum qui deſtinatus eſt ad eccleſiaſticas functiones,non eſt incongruũ uxori cohabitare. Quod & Paulus non obſcurè ſignificat,dum 1.Tim.3.dicit, oportere epiſcopum unius uxoris eſſe uirũ. Certè ſi rationes horũ diſcreparent, non ea coniungeret,tanq̃ ſibi cõſentanea:ſed diceret potius,oportere epiſcopũ eſſe cœlibem. Quod tamẽ nec Paulũ,nec quenq̃ illius claſsis ſcriptorem unq̃ dixiſſe,cõſtat. Et quãuis multi dictũ Paulinũ ita interpretentur,quaſi excludere uoluerit uxorũ pluralitatem,non aũt admittere unitatem:tamen facilè eſt cernere, iſthoc gloſſemate uim apertã fieri uerbis Paulinis, quibus conceditur uxor una epiſcopo. Sed ſunt qui hanc uxoris unitatem ad tempus præteritũ referãt, ut qui epiſcopus ſit futurus,ei impedimento eſſe non debeat,fuiſſe aliquãdo monogamũ:uerùm & hoc gloſſema uerbis Paulinis cõfutatur.non enim dicit,Oportet fuiſſe: ſed,Oportet eſſe. & paulo pòſt,
» cum de diaconis loquitur,pręſenti uerbo utitur,inquiens:Diaconi
» ſint unius uxoris mariti. Et ad Tit.1. Si quis eſt inculpatus, unius
» uxoris uir. Ac ne cauillationibus locus relinqueretur, Paulus ipſe cauere uoluit,effectis matrimonij in medium prolatis,prole ſcilicet ipſa: ex qua bene & rectè educta, argumentũ ſumit futuri boni epiſcopi: contrà,ex eadem malè & ad turpitudinẽ inſtituta,mali & ne-
» quã epiſcopi. Sic enim Paulus pergit:Si quis liberos habeat in ſub-
» iectione,cum omni reuerẽtia.Quòd ſi quis propriæ domui præeſſe
» non nouit,quomodo Eccleſiã Dei curabit? Hactenus ex rationib. ſacerdotij & matrimonij,& Apoſtolica ſententia oſtendimus,nihil repugnare,quo minus ſacerdotium & matrimoniũ ſimul eidem homini cõpetant.Quãuis aũt hæc ſatis eſſe deberent ad eius rei cõprobationem: tamen ne quis putet,quæ dixi,à ſanctionibus patrũ aliena eſſe,de eis quoq̃ pauca dicenda ſunt. Et de orientalibus quidem eccleſijs planũ eſt,homines ſacris initiatos,uxoribus cohabitare.Id enim mores Rutenorũ,& cõſuetudines ad hunc diem durantes,ob oculos ponũt. Atq̃ illis non tantũ cum uxoribus uiuere, quas ante profeſsionem duxiſſent: ſed etiã profeſsis iam,& initiatis,matrimo-
» nium cõtrahere licere,Stephanus Papa teſtatur 31.d.Aliter.Aliter,
» inquit,ſe orientaliũ traditio habet eccleſiarũ, aliter huius ſacræ Ro-
» manæ eccleſię. Nam eorũ ſacerdotes diaconi aut ſubdiaconi matri-
» monio copulãtur.Iſtius aũt eccleſię,uel occidentaliũ nullus ſacerdo
» tum à ſubdiacono uſq̃ ad epiſcopũ, licentiã habet coniugiũ ſortien
» di. Hęc ille. Et gloſſa quidem uerbũ(copulãtur)interpretatur per, copulato utũtur: ſed illã Textus cõuincit falſi. Eſt enim antitheton

eccleſiarum

ecclesiarum duarum, orientalis & occidentalis, in matrimonio à sacerdotibus cõtrahendo, quod antitheton aliter cõstare non potest, nisi uerbũ Copulãtur propriè sumatur. est enim sensus: Ecclesiæ occidentalis sacerdotes cõiugia non sortiuntur, orientalis sortiuntur. Quòd si ecclesia orientalis una est cum occidẽtali, quemadmodum unã esse putandũ est, siquidem uerè Ecclesia est (unus enim Deus, una fides, unũ baptisma, quo initiamur omnes) si inquã utraq; ecclesia una, una igitur natura sacerdotij utriusq;. Cumq; talis sit natura orientalis sacerdotij, ut qui iam eo fungantur, matrimonium sortiri queant: sequitur, & naturã occidentalis sacerdotij eam esse, quę non pugnet cum matrimonio. Quod quidem Ancyrana synodus affirmat, 28. d. Diaconi. Verba decreti hęc sunt: Diaconi quicunq;, cum ordinãtur, si in ipsa ordinatione protestati sunt, dicentes se uelle habere uxores, nec posse se cõtinere, si postea ad nuptias peruenerint, maneant in ministerio: propterea q; his episcopus licentiã dederit. Planè igitur hoc decreto Ancyritano dicitur, naturas sacramentorum horũ, ordinis sacri & matrimonij, inter se non repugnare. Etenim quæ inter se repugnant, ea nunq; uni attribui possunt. Ea enim illorũ natura est, ut uni simul nunq; conueniant. Cumq; ostensum sit, sacramenta, de quibus agimus, uni cõuenire posse: sequit̃ ut dicamus, naturas & essentias eorũ cõsentaneas esse. Neq; uerò me clam est, quid & Augustinus & Hieronymus scripserint de presbyteris cõiugatis, eos iam initiatos liberis procreãdis uacare nõ posse. alioqui, inquit Hieronymus, si quis deprehensus fuerit, non quasi uir tenebitur, sed quasi adulter dãnabitur. Verùm enimuero nõ tantum theoremata doctorũ uirorũ consideranda sunt: sed quid etiã tulerit praxis, & mores recepti. Mõstrauimus, sacris initiatos ad matrimoniũ peruenire posse, & in orientali & in occidentali ecclesia. Quorsum uerò id esset, nisi fine matrimonij uti possent? Est enim finis matrimonij, non tantũ prolis procreatio, sed etiã ut uterq; coniugũ alterius intemperantię mutuis officijs medeatur. Quod & à Paulo 1. Cor. 7. affirmatur, & 32. q. 2. ostẽditur. Sed & praxim Ecclesiæ aliam fuisse, à theorica illa quorundã patrũ traditione, Nicęni concilij gestis cõprobari potest. Quod cum legem ponere uellet, ne presbyteri cum uxoribus, quas ante ordinationẽ duxerant, dormirent, impeditum est à Paphnutio: resq; tota cuiusq; arbitrio permissa. hoc narrat Gratianus 31. d. Nicęna. Canone etiã sequenti, qui incipit, Quoniã, eadem 31. d. sancitur, non in perpetuũ, sed tempore oblationis, à cõplexu suarũ mulierũ sacerdotes abstinere debere. Quamobrem Nicolaus Papa, ad Ratholdũ episcopũ Argentoratensem, 33. q. 2. c. Latorem, scribens de presbytero matricida, usu plurimarũ rerũ ei interdixit: atq; adeò ne oblationes offerat (unde presbyterũ fuisse constat hunc ipsum matricidã) nisi expletis multorũ annorũ curri-

culis,

culis mandat: ueruntamē uſu matrimonij ei nō interdixit. Sic enim
» ad uerbū: A' propria, inquit, ac legitima cōiuge non ſeparetur, ne in
» fornicationis uoraginem corruat: quod ne fiat, optamus. Quid igitur impedit, quo minus, ut prius, à cauſa ducto argumēto, diximus, cui fas ſit matrimoniū cōtrahere, eidē liceat cōtracto uti: ita nunc uice uerſa ab effectis colligamus, Si licet presbytero cōmodis matrimonij uti, cur nō liceat matrimoniū cōtrahere? Non enim uerū eſt, cui finis cōceditur, ei media ad finē ordinata negari oportere. Adhuc autē uerſamur in ea orationis parte, qua ſacerdotij naturā cum matrimonio cohærere poſſe, oſtēſuros nos polliciti ſumus. Qua in re honeſtas rerū per ſe cōſideranda eſt, & utilitas. Vtriuſq; rationē magnā habitā eſſe à cōcilijs & ueteribus pōtificibus, oſtēdimus: qui noluerunt, ut matrimonij ac eius uſus negatione, aliquis per ſcortationem in uoraginē æternæ mortis caderet. Quoniā igitur de natura ſacerdotij dixi, nunc de adiūctis illi dicā: non quidem de omnibus, ſed de eo quod quaſi eregionè matrimonij ſit poſitū. id aūt eſt, uotū caſtè uiuēdi. Neq; uerò hoc abſurdū cuiq; uideri debet, quòd uotū caſtitatis ſeiungamus ab eſſentia ſacri ordinis. nam & materia diuerſa eſt illis ſubiecta: & unū ſine alio ſubſiſtere, iam oſtendimus. Multa in utranq; partē à multis doctis uiris diſputata ſunt, de uoti natura, ui & efficacitate: quę apud ſuos autores legi poſſunt. Illud ſatis eſt à nobis in præſentia dici, pia uota, quibus tanq; ſponſionibus cum certa animi inductione factis Deo obligamur, neceſſariò perſoluēda eſſe. Eiuſmodi enim uotorū uiolatio, iuſtā excuſationē non
» habet. Quod Eccleſiaſtes ſic cōprobat, cap. 5. Cum uoueris Deo uo
» tum, ne differas ſoluere: non enim Deus ſtultis delectatur. Proinde
» quod uoueris, exolue. Melior namq; eſt qui non uouet, eo qui uo-
» uet, nec ſoluit. Vota non eiuſdē formæ eſſe, multi uiri docti prodiderūt. Alia, quæ ſolēniter & palàm fiant, ut quæ uouentē in ſtatum uitæ à priore diuerſum deducāt. talia eſſe, quæ uouētur tum à profeſſis religionem monaſticā, tum ab aſcriptis ordini ſacro. Alia, quę ſtatū uouentis non mutent, nec ulla ſolēnitate adhibita ſuſcipiātur: ſed conſilio priuato cōcipiantur, nuncupentur'ue. hęc ſimplicia uocant, illa ſolēnia. Etſi aūt diſcrimen hoc non ſit improbandū: tamen uoti utriuſq; uis illa eſt, ut qui ſe illo obligaſſet, illud reddere nō negligat: id quod ex ſentētia Eccleſiaſtæ oſtēſum eſt. Quāuis enim uoti ſimplicis uiolatores nō cogūtur ad illud repetendū, ſed pœnitentia à ſacerdote iniuncta crimen eluunt: ſolennis aūt uoti fidē qui ſoluant, ij & pœnitentiā ſolenniter agere, & ad ſtatū unde diſceſſerunt redire iubētur: tamen ſi res ipſa ſpectetur, ſimplicis & ſolennis uoti apud Deū diſcrimen eſt nullū. Vtrunq; enim à uoluntate hominis proficiſcitur, utrunq; eadem deliberatione ſępe ſuſcipitur. Imò fieri poteſt, ut quod ſolenne eſt, temerè & dolo malo: quod ſimplex, ma

turiore

turiore deliberatione & cōsilio cōsideratiore suscipiatur. Quid igitur refert, solenniter Deo uoueas, an citra ullā solennitatē? cum quidem Deus inspector sit cordiū: solennitatesq; magis hominū causa, qui testes sint promissorum tuorum, adhibeantur, quàm Dei, cui cogitationes tuæ sine ullis testibus sint perspectæ. Ideo Bonifacius octauus in Sexto, de uoto & uoti redemptione inquit, solēnitatem uoti esse per solam Ecclesiæ cōstitutionem adinuentā. Diximus de uoto uniuersè, omne illud præstandū esse, quod pium sit. Dicamus speciatim de uoto cœlibatus, quo homo sanctè cōsecrat se ad castitatem corporis seruandam. Hoc quia à CHRISTO ipso cōmendatur, qui eunuchos ait esse, non tantum natura aut opera hominū factos, sed qui se propter regnum cœlorū castrassent: nō est quod nos plura uerba faciamus in eius cōmendationem. Cum igitur ferè receptū sit, ad ordines sacros neminē, in occidētalibus ecclesijs, aspirare posse, quin simul uoueat corporis castitatem: hæc aūt à matrimonio implicatis seruari nō possit: omnino sacris initiatis matrimoniū inire minimè licet: idq; nō ui ordinis, ut prius demōstrauimus: sed ui uoti, sacris ordinib. adiuncti. Pugnat itaq; iam matrimoniū cum sacerdotio, nō essentijs & naturis suis, quemadmodū idololatria cum uero Dei cultu pugnat: sed propter adiunctū sacerdotio uotum castitatis. Quod si adimeretur, iam non pugnarent: quemadmodū in ueteri Ecclesia, sacerdotum & prophetarū ordo minimè matrimonio aduersus erat.

Cōsequens est ut disputemus, num qua ratio inueniri possit, ut ei qui sacro ordini se cupiat ascribi, castitatē uouere necesse non sit. 3 Atq; hic optandū esset, ut ne quis uoto temerè, ne'ue coactus se obstringeret. Cum enim actionū humanarū causæ sint iudiciū & uoluntas, qui uel inuitus, uel iudicio parum circūspecto uouet aliquid, temeritatis potius aut stultitiæ accusandus est, quàm uoti religione cōmendādus. Ideo & puerorū uota, ob iudicij illius ætatis infirmitatē, nullius momēti esse putātur: & si quis ab extrinseco impulsore coactus uoueat aliquid, uix ab aliquo iudice cogi potest ad uotum exequendū. Iam quid dicamus de impulsoribus, qui intra homines sunt, & in mētibus eorū uersantur? Hominū inquam, qui non quod uouent, id expetāt: sed quiddā aliud longè diuersum, cuius causa tandem castitatem, animo minimè suo, uouere nō dubitent. Et quoniā sententiā quasi in conspectu totius Ecclesiæ uideor mihi dicere, dicā apertè & cādidè omnia, ut decet tali in loco, tātisq; de rebus. Qui hodie uotis implicant, omnes, paucissimis exceptis, beneficijs sacerdotalib. & ambitione ad uouendum alliciūtur. Sunt enim hæc maxima sacerdotiorū autoramēta, sine quibus uix quisq; adduci posset ad uouendū. Qui igitur honores & ampla sacerdotia ambiunt, hi cum in luxū rerum ferè omniū effusi sint, an possunt castum præstare cœlibatum? Qui item uel ex aulæ ministerijs, uel ex

O quolibet

Locus de voto celibatus

quolibet hominum genere,cōmodorum cauſa initiātur,an conſtan
ter colunt cœlibatum? Vita quidem cōmunis ſacerdotū teſtatur,
quàm præſtent quod uoto ſpopōderunt: præſertim cum infinitus
eorū numerus florēte & integra ætate,quidā etiā tantum non ab in-
cunabulis,in collegia ſacerdotū peruenerūt. Paulus in uiduarū cœ
tum,quæ miniſtrent eccleſijs,non uult minorē annis ſexaginta alle-
gi:iuniores rejciēdas cēſet.eas enim ad nubendū,ac liberos gignen
dos magis aptas eſſe, quàm ad eccleſiæ miniſteria obeunda. Hodie
ex iuuenibus fiunt presbyteri,hoc eſt ſeniores. Tam igitur præſtant
cœlibatū,quàm ſunt ſeniores. Ipſi antiſtites eccleſiarū ſciunt,& ar-
chidiaconi nouerunt,& uulgò cōpertum eſt,quàm turpiter proſti-
tuatur cœlibatus ſacerdotū. Quid ita? Quia ab hominibus parum
ratione ualētibus,parumq́ʒ ſpontis ſuæ uotus eſt:qui partim nō in-
telligāt quid uires ſuę ferre poſsint,quid'ue recuſent: partim haben
di ac poſsidēdi nimio amore urgeātur,furijsq́ʒ ambitionis impellan
tur ad ea uouenda, quæ nec præſtare didicerunt, nec præſtāda eſſe
unq́ʒ in animum induxerūt. Quid igitur uolunt pręfecti eccleſiarū,
ut quos malis auibus inauguratos eſſe non ignorāt,eos in hoc curſu
uotorum perpetuo retinere ſatagāt? Non fert hoc rerum natura,ut
curſus qui malè cœpti ſunt,bene perficiantur: & cum initio rei inſti
4 tutæ erratū ſit,non multa inde prodeāt peccata. Remedia igitur
aduerſus hoc malum quęrenda ſunt, de quibus nos cogit iam loqui
curſus ipſe orationis. Votū cœlibatus uiolatur omni cōcubitu ue
nereo. Qui igitur ſe illo obſtrinxit,cōcubitum omnē fugiat neceſſe
eſt. Hoc ſi præſtari nequit,certè aut uoto obſtringēdi non ſunt,qui
initiari debēt: aut ſi illo obſtringēdi ſunt,tales ſacro ordini aſcriban
tur,de quibus ſpes ſit maxima, fore ut cœlibatū colant piè & inuio-
latè. quod & ex uita anteacta colligendū eſt,& ex ætatis maturitate:
nimirum in quam ſuſpicio non cōueniat,uitæ turpiter degēdę. con
trà atq́ʒ hodie fieri iam oſtēdimus:cum in hunc ordinē ueniunt per-
multi ætate maximè lubrica, & multis uitijs obnoxia: qui ſacerdo-
tiorum reditibus allecti,nihil penſi habent quid promittant:ac non
tantum cœlibatū, ſed & quiduis uouere audeāt, ut cōmoditatibus
5 & beneficijs eccleſiarū potiātur. Quamobrē ſi tales in presbyte-
rorum ordinem ſunt recipiēdi, ratio ipſa indicat,uinculis eiuſmodi
cōſtringendos nō eſſe,quæ tandem ſint ab illis rumpēda. Diſplicet
Eccleſiaſtes 5. enim Deo ſtulta promiſsio,inquit Eccleſiaſtes:meliusq́ʒ eſt non uo
uere,quàm,quod præſtiturus nō ſis,promittere. De his igitur ſtul-
tis promiſsionibus deinceps agamus. Cōcubitus omnis uel fit cum
uxore matrimonio iuncta,uel extra pręſcriptū matrimonij. Vterq́ʒ
cōcubitus aduerſus cœlibatū pugnat. ſed tamen ille à Deo cōceſſus
eſt, iſte prohibitus. Cum igitur uotum cœlibatus obliget hominē,
qui ſe illo obſtrinxit,ad perpetuā continentiam: qui hanc cōſtanter
præſtare

præstare nequit, potius est ut quærat medicinã diuinitus cõcessam, quàm omnino uetitã. Quid tu igitur, inquiet aliquis, fenestrã aperis uiolãdis uotis? Nõ aperio, ô bone: imò dico, peccare omnem uoti uiolatorẽ: sed quemadmodũ medici faciunt, remedia quæro morbis apposita. Quod diuum Cyprianũ fecisse uideo, qui de uirginib. Deo dicatis, lib. 1. Epist. 11. sic inquit: Quòd si se ex fide CHRISTO dicauerunt, pudicè & castè sine ulla fabula perseuerẽt: ita fortes & stabiles præmiũ immortalitatis expectẽt. Si aũt perseuerare nolũt, uel non possunt, melius est ut nubãt, quàm in ignem delicijs suis cadãt. Etsi aũt in ea ipsa epistola multa differat Cyprianus de uirginibus, quæ excludi ab Ecclesia, admitti' ue ad eam, & quibus cõditionibus debeãt: tamẽ omnem illum sermonẽ non ad eas pertinere, quæ iam nupsissent, sed quæ uel sint reipsa quod dicuntur, uel se esse simulẽt, illud argumento est, quòd de obstetricibus facit mentionẽ, quæ inspectione corporis iudicẽt de uirginitate: & lapsas non nisi exomologesi iusto tẽpore facta, ad Ecclesiã recipi iubet. De illis uerò quæ in professione & ordine cœlibum persistere nõ possint, planè pronunciat, melius esse ut nubãt, quàm ut in ignem delicijs suis cadant. Id'q; Ecclesiæ magis interesse putat, quàm ut sint scandalo fratribus & sororibus. Addit etiã de illis quę extra legitimũ thorum deliciari uelint, eas hunc cœlibatui prætextum obtẽdere non posse: quòd & inspici & probari possint, an uirgines sint, cum & manus obstetricum, & oculi sæpe fallãtur. Virginẽ enim uitiari posse non tantum ea parte qua mulier potest esse, sed & alia corporis parte, quæ corrumpi potest, inspici non potest. Legat, qui uelit, epistolã totã Cypriani: facilè cognoscet, quæ dicimus. De quibus igitur uirginibus ille loquitur, cum melius esse pronũciat ut nubant, quàm in ignem delicijs suis cadant? Non'ne de ijs quę se Deo cõsecrarunt, aut quæ monasticũ uitę genus delegerũt? At his ipsis, non minus quàm alijs uoto castitatis obstrictis, matrimonio interdictum est. Nam & lex Chalcedonẽsis 15. nominatim eis nuptias prohibet: sic'q; nubãt, communione omniũ expertes esse uult. & lex uetustior erat in Ecclesia, de omnibus qui uirginitatẽ uouissent, ut à nuptijs arcerẽtur. Nihilo minus aduersus legis illius præscriptũ Cyprianus, scortationis morbo medicã manum admouere non dubitat. Primùm enim iubet, ut quę Deo sacrassent continentiã suã, in ea constanter starent, ac prę-mium uirginitatis expectarent. Illis autẽ quę fidem uoti seruare uel nollent, uel non possent, censet, seu (ut alij loquuntur) permittit, ut nubant potius, quàm eadẽ fide nihilo secius rupta, nefario cõcubitu se inquinẽt, ac tandem in ignem æternũ ruant. Neq; uerò sententia nostra est diuersa à Cypriani, qui continentiã Deo deuotam, sanctè præstandã censeamus: incõtinentię uerò malo cum non aliud remedium propositũ esse uideã, quàm matrimonij thorum immaculatũ,

Chalced. conc. c. 15. & 27. q. 1. Si qua.

eo uti suadeo uoti uiolatoribus potius, quàm ut illi extra thorum le
gitimū Venere se polluētes, cadant in barathrū pœnarū æternarū.
At hoc est contra mores & leges Ecclesiæ. Fateor quidem, neq; ego
sum autor cuiquã, ut quod publico cōsensu factum est, id priuatim
abroget. Sed nūc de eo, quod in cōcilio fieri posit, disputo. Si enim
ij admittendi sunt ad ordines, quorum ætas & uita talis sit, ut libidi
nibus obsistere non uelint, aut non posint: an non potius fuerit, eis
„ permittere ut Pauli cōsilio utãtur (qui sic ait, Propter fornicationē
„ unusquisq; habeat suã: &, Melius est matrimoniū cōtrahere, quàm
„ uri) quàm ut illi uoto obstricti, perpetuò urantur, & in scortatione
uolutentur? Quis enim magis uritur, nisi qui illegitimo concubitu
polluit corpus suum? Feroces, indomiti & effrænati affectus, cum
in maximis uersentur periculis, ita tenendi & moderãdi sunt, ut ne
interdictione nimia inuoluãt hominē turpitudine, actionibus non
dicēdis, extremo dedecore, ac deinde morte sempiterna. Moderan
do affectui uenereo inuenit diuina sapiētia thorum matrimonij san
ctum. Et religio quidem uitę (de qua loquimur) prorsus suadet ab-
stinere à matrimonio. Sed eò iam uentū est, non ut de uoti sanctita-
te disceptetur: sed ut disputatio fiat, utrū alteri cedere debeat: an uo
tum titulotenus matrimonio, an matrimoniū uoto sine re, nimirū
cum illegitimis cōgresibus cōiuncto. Res quidē tota eiusmodi est,
quam spectare necesse sit uel ad uitã, uel ad mortem sempiternã. Co
gitet quisq; de illis uetulis, in ptochodochio nescio quo impregna-
tis, & de infante in aquis immerso: cogitet de offensionibus ex cœli-
batu presbyterorū infinitis: cogitet tormēta & cruciatus cōscientia
rum incredibiles: deniq; cogitet, quàm sit horrendū incidere in ma-
nus Dei uiuētis: & facilè intelliget quæ diximus. Nam ab hominib.
ociosis uix hæc quæ dixi, cum aliquo sensu cognosci possunt. Igitur
qui in magnis tētationibus (tametsi innocētes ipsi) uersati nō sunt,
qui item in omnem fœditatē proiecti, Dei metu remoto, in uolupta
tibus deliciãtur, cognitioni causæ huius parū apti esse uidētur: quæ
(ut ferè aliæ omnes) iudicem desiderat, qui condolere posit ijs qui
ignorãt & errãt: quiq; ipse circūdatus sit infirmitate, propter quam
ut suipsius, ita aliorū misereatur. Qualem Paphnutiū fuisse credibi
le est: cuius iudicãdi uirtus, ob cōcilij Nicæni memoriã, orbi ad im-
mortalitatem est cōsecrata. Sed ut Paphnutius uoce sua cōcilio
præiuit quid faciendū esset, ac cōcilium tandem summo cōsensu se-
quutum est sententiã illius, ita puto nemini priuato de hoc statuere
quicq; licere: totam eius rei potestatē Pontificis esse, ac cōcilij legiti
mè cōgregati. Quod diuus Thomas copiosè explicat 22. q. 88. ar. 11.
expresseq; dicit, per Ecclesiã posse dispensari in uoto cōtinentiæ so-
lennisato per susceptionem sacri ordinis. Alfonsus item Viruesius,
episcopus Canariensis, uir doctus, & scriptor perquàm diligens, de
uerbis

uerbis Pauli (Propter fornicationem unusquisq; habeat suam) disputans, ait preceptũ his uerbis non cõtineri, sed concesſionẽ & indulgentiã. Qua cõtendit, unicuiq; tribui ius ducendi uxorẽ, si aliter fornicationẽ uitare non posſit. Et posteaq; remedia ad coelibatum conseruandũ necessaria descripsit, presbyterũq; ea omnia, ut quod uoto pollicitus esset, præstaret, tentare iusſit: audet tandem cõfidenter, ei qui tentatis omnibus cõtinere non ualeat, id cõsilij dare, ut potius ducat uxorẽ, salutiq; suæ cõsulat, quàm scortetur, & in mortem æternã se præcipitet. Sed tamen suadet, ne id sine summi Pontificis autoritate faciat: cui data sit potestas in ædificationẽ, non in destructionem. Hic iam finis faciẽdus esset huic causæ, nisi occurreretur 7
nobis à doctis quibusdã & eruditis uiris, dicẽtibus, obligatos uoto cõtinentię, minus peccare fornicãdo, quàm matrimoniũ contrahendo. Id enim à Pighio & Eccio traditur: & à Perionio orationis honestisſimę nomine commendatur: & à uiris quibusdã alijs eruditionis & autoritatis magnæ cõfirmatur. Me uerò autoritates nullę mouent, contra quas, rationes & testimonia scripturarũ pugnent. Tu scelus inexpiabile admissum dicis à presbytero qui duxit uxorem, quam relicturus sit nunq;: à sacerdote uerò cõcubinario non item, propterea quòd ille animũ non habeat cessandi: iste in timore Dei compungatur poenitentia, agnoscat peccatũ suum, à cõcubinatuq; cesset. Hæc enim tradũtur ab Eccio. Quid autem dices, ô Ecci, de istis qui cessent nunq;: qui concubinatũ ad mortem usq; cõplectantur: nec aliter cum cõcubinis uiuant, quàm cum uxoribus? ut uerisimile sit eos nunq; uera compungi poenitentia, cum à concubinatu non cessent. Talium enim, quibusdam in locis, ingentem numerum uidimus, cum prole numerosa. quomodo talium extenuabis concubinatum, præ uxoratis presbyteris? Etenim, inquit Pighius, fornicatio potest fieri ex infirmitate: à presbytero autem uxorato iugum in totũ excussum est. Loquamur uerò, ô Pighi, de istis, qui palàm & impunè uersentur in fornicatione, adulterio'ue, usq; ad mortem. an horum peccatum infirmitatis uocabis? an hos iugum CHRISTI in totum excusſisse negabis? Aiunt alij, cõcubinarios & adulteros manere in unitate Ecclesiæ, à qua uxorati sint exclusi. Egregiã uerò mansionem, in quacunq; uelis unitate, cum eo peccato, quod te tandem dabit præcipitem in ignem æternũ: ubi etiamsi sint poenarum gradus diuersi, uæ tamen omnibus illis qui ibunt in ignem nunquã extinguendum. Scortatores, adulteri, fornicatores, inquit Paulus, regnũ Dei non posſidebunt. Quis hoc de matrimonio dicat? Vox est aliquando audita à Luca Aquilino (non enim puto illum mihi uitio datUrum, si dum de testimonio ueritati perhibendo agitur, nomen ipsius non conticescam) audiuimus inquam Aquilinũ theologum, uel (ut hodie loquuntur) concionatorem doctisſimũ, cum

in omnium ordinum frequentia, rege præsente, Petricouiæ in templo pro suggestu diceret, non licere presbyteris esse uxoratis propter legem cœlibatus: qua si soluerentur à cōcilio, tum quidē, quod hodie nō licet, licitum fore. Non dānauit uidelicet rem ipsam, cum de dignitate matrimonij dissereret: ut faciunt, qui de hoc argumento loqui nesciunt, quin matrimonium infamia aspergāt, tanquā non deceat eos qui sacris se addixissent: sed totam rem in publicā interdictionem reiecit. Eandem sententiā luculenter cōprobari à Thoma Aquinate & Alfonso Viruesio, suprà ostēdimus. Atqui nemo hoc diceret de scortatione, uel si Pōtificis aut cōcilij autoritas accederet. Pugnat enim omni ex parte scortatio cum religione Christiana, atque adeò cum sacerdotio. matrimonium cum Christianismo nō pugnat: imò ne cum sacerdotij quidē natura per se cōsiderata. Id enim iam à nobis demōstratum est, dissidiū quod huic cum matrimonio est, non proprium ei esse, & in eius quasi neruis inhærens, sed ascititium & assumptū. Sed quid opus multis? Cyprianus, quem suprà citaui, ait melius esse ut Deo dicata nubat, quàm extra nuptias libi-
28.d.presbyter. dinosè uiuendo, in ignis uoraginem cadat. Lege etiā Neocęsariensi est sancitum, ut presbyter ducens uxorem, ordine moueatur: adulterium uerò aut scortationem perpetrās, extra Ecclesiā abijciatur, & ad pœnitentiā inter laicos redigatur. Scilicet minori peccato minor pœna, maiori maior decernitur. Iam si qua autoritas canonib.
Decretorum d.16. à Clemente collectis, qui Apostolorū dicuntur, tribuitur, quid magis cōfirmat sententiā nostrā, quàm canon 50, qui sic ait: » Si quis episcopus, aut presbyter, aut diaconus, aut quiuis omnino de sacerdotali cōsortio, nuptijs & carnibus & uino abstinuerit, nō propterea » quò mens ad cultū pietatis reddatur exercitatior, sed propter abominationem: oblitus, quòd omnia pulchra ualde, & quòd masculum & fœminā Deus creauit hominem: sed diffamationibus lacessens, creationem Dei uocat ad calumniam: aut corrigitor, aut deponitor, aut ex » Ecclesia eijcitor. Non uolunt hoc canone Apostoli, presbyteros à matrimonio abstinere, tanquā re abominādā: neque eos uolūt uxorem propriam sub obtentu religionis abijcere, canone 6. At illi ijdem, in clerum nullo modo perduci uolunt eum, in quem de fornicatione adulterio'ue accusatio sit instituta: ut uidere licet canone 60. Huc adde, multos clarissimos scriptores uotorum quidem sanctitatem plurimùm cōmendare: qui tamen matrimonia uoto obligatorum
27.d. quidam. uel non damnāt, uel minus damnant quàm scortationes. Itaque & Augustinus in lib. de Bono uiduitatis, inquit: » Quidam, nubentes post uotum, asserunt adulteros esse. Ego autem dico uobis, quòd grauiter peccant, qui tales diuidunt. Si itaque autoritatibus pugnandum est, certè istæ minimè sunt cōtemnendę: quibus scortatio in ijs qui cōtinentiam Deo uouerunt, magis dānatur, magisque punitur, quàm matrimonium.

Lex neocæsar. [handwritten marginal note]
Cano apostolorum [handwritten marginal note]
Augustini [handwritten marginal note]

nium. Ad hoc enim autores, quos iam citaui, alij quidẽ iuris cõmunis relaxatione, seu (ut hodie loquuntur) per dispensationẽ, alij aũt nulla mẽtione facta dispẽsationis, uiam aperiũt: ad scortationẽ uerò nec hi quos dixi, nec ullus unq̃ Christianorũ aditum alicui patere unq̃ ostenderũt. Quod aũt Eccius cum suis sectatoribus, in sacerdotibus diuersum docuerunt: non tam ex animi sententia scripsisse mihi uidentur, quàm odio sacerdotũ maritorũ. Non rectè quidem, ut ego sentio. Nulla enim alicuius sententia ita improbãda est, ut falsum defendamus. Quod fortasse in schola tolerandũ esset: in serijs sermonibus nullo modo concedendum est. Tales comparationes effecerunt, ut quidam opinentur, minus peccare eum qui scortetur, quàm qui carnes manducet die Veneris: quòd hic ab unitate Ecclesiæ discedat: ille, etsi in Deum peccet, in Ecclesia tamen maneat. Itaque in carniuoros animaduertitur grauissimè: in scortatores, etiam si publici sint, prorsus nihil, aut certe leuissimè. Ad eundẽ modum nostra tẽpestate acerbius multo puniũtur presbyteri mariti, quàm scortatores & adulteri. Et quibus culicem non colari magna religio est, ijs camelum deglutiri leuis & perexiguus error. Hæc magis reprehendenda erant Eccio, quàm istis coloribus extenuandus pauperum Christianorum sacerdotum concubinatus: propterea quòd ex fragilitate humana à concupiscentia uicti labuntur: & sunt in timore Dei, agnoscentes peccatum suum, accusante conscientia: ideo compunguntur ad pœnitentiam, & confessionem peccati sui. Verba Eccij. Hæc enim sunt uerba illius, in ea Apologia, quam pro principibus catholicis aduersus M. Bucerum scripsit, super actis comitiorum Ratisbonæ, puncto 19. folio 93. Velim autem, qui omnia admirantur Ecciana & Pighiana, ut tamen delectum habeant, quid probandum sit in scriptis illorũ, quid improbandum: neq̃ mox in suspicionem hæreseos uocent eum, qui in uerba illorum iurare nolit. Videant Eccianistæ, ne leuando & molliendo presbyterorũ concubinatu, causę suę patrocinari uideãtur: aliosq̃ in hanc nassam illiciant, ex qua scilicet minus sit periculi. In qua quidem nassa magistrũ illorum fuisse, subsignificare uidetur Bartholomæus Latomus, præclarus scriptor, & eruditus uir: dum Bucerũ ob uxorem, & Eccium ob mulierculam, cum qua fortasse (ut ipse ait) commoratus sit, inter se comparat. Quòd si sic uixit Eccius, non mirum est, talem uiri fuisse orationem, quales mores fuerunt. Omnino uidimus non tantum pauperum, de quibus nominatim Eccius loquitur, sed & diuitum Christianorum, si dijs placet, sacerdotum, scortationem perpetuam non secus tolerari, quàm si iure permissa esset. Quæ cum in oculos hominum incurreret, grauissimamq̃ afferret offensionem: tamen inuenti sunt theologi, qui eam extenuarent, ac pulchris additis coloribus tantum non commendarent.

APOLOGIA.

DE matrimonio presbyterorum quæ ſcripſimus, multa arguuntur à mul tis: nõ ſine aculeis cõtumeliarũ, quibus pungimur. Quos quidẽ aculeos nos omittemus: ad accuſationes tantùm reſpondebimus. Deinde magis cõfir
1 mabimus ſententiã noſtram. Primùm ſentẽtia noſtra quæ in libro ad notam unitatis ponitur, ſic à criticis corrigitur: ordinẽ ſacrũ matrimonio nõ repugna re, quatenus utrunq; ſacramentũ eſt: cæterùm quæ à matrimonio iunctis fiũt, ea cum ſacerdotio pugnare. Quaſi uerò, qui matrimonij ſacramẽto iũcti ſunt, officiũ matrimoniale præſtare nõ poſsint ſine indignitate ſacerdotij: uerbaq; illa (Erunt duo in carne una) & illa (Matrimoniũ in omnibus honorabile, thorusq; immaculatus) nõ de matrimonio ſacramento, ſed de re profana, ſint accipiẽda. Quòd ſi Lõbardus uerè ſcripſit, nõ tantùm conſenſu coniugũ mutuo copulã CHRISTI cum eccleſia ſignificari, quæ quidẽ copula ſit per charitatẽ: ſed & cõmiſtione ſexuũ eandẽ copulã ſignificari, quæ ſit per naturæ cõformitatẽ, (ſumpſit enim CHRISTVS formã de natura hominis) an hæc cõmiſtio nõ inter res ſacras numerabitᷣ quę quidẽ mihi matrimonij propria eſſe uidetur. Nã illa unitas quæ ex cõſenſione animorũ exiſtit, extra matrimoniũ etiã inuenitur in amicis. At copulatione corporũ legitima, caro una coniugũ, unioq; illa efficitur, quæ Chriſti cum eccleſia unionẽ repreſentat. Quã unionẽ Paulus ut indicaret eſſe maximã, ab illa cõiugũ cõſociatione ſumit ſimilitudi-
» nẽ hiſce uerbis: Sic debent uiri amare uxores ſuas, ut ſua ipſorũ corpora. Qui
» ſuã uxorẽ amat, ſeipſum amat. Nã nemo unq; ſuum corpus odit, ſed id alit, fo-
» uetq;, ut CHRISTVS eccleſiã: cuius CHRISTI corporis mẽbra ſumus nos, ex
» eius carne atq; oſsibus. Certè hæc omnia de cõiugib. accipiẽda ſunt, qui nõ tantũ animo, ſed corpore etiã unũ ſint: quorũ coniunctio uel ad ſobolẽ procreandã, uel ad ſtuprũ uitandũ, ſit deſtinata. Hæc matrimonio, ut eſt ſacramẽtum, adeò ſunt neceſſaria, ut qui illis explendis impar ſit, diuortio coniugem amittere cogatur: nimirum qui finem matrimonij conſequi nequeat. Huc enim, opinor, ſpectat caput iuris, de frigidis & maleficiatis. Contrà, qui hoc uitæ genus profeſſus, explere poſsit munera hæc uel conſeruando humano generi, uel ſcortationi uitandæ neceſſaria, huic neceſsitatem impoſitã eſſe perſoluendi, non iam ſuo, ſed coniugis arbitratu, quod debet, docet Paulus. Quorſum igitur hæc cenſura de matrimonij officijs, tanquam de rebus nihil
2 ad ſacramentum matrimonij pertinentibusᷣ Critici ſic pergunt: Si ſacerdotem eſſe, nihil eſſet aliud, quàm prophetam eſſe, uerbiq; miniſterio fungi: non ita pugnaret natura ſacerdotij cum nuptijs, quin eidem conuenirent. Quoniã uerò certum eſſe dicit Origenes, impediri ſacrificiũ indeſinens ijs qui neceſsitatibus coniugalibus inſeruiunt: uidetur illius ſolius eſſe offerre ſacrificiũ indeſinens, qui indeſinenti & perpetuæ ſe deuouerit caſtitati. Dicit hoc quidem Origenes. Quid etiam ſit ſacrificium indeſinens, explicat. Enumerat ibi feſtiuitatum Dei ordines multos: primamq; feſtiuitatem appellat indeſinentem, quam cum ſacrificijs indeſinentibus coniungit, quæ indeſinenter & ſine ulla prorſus interruptione in matutinis & ueſpertinis offerantur. Dies ergo, inquit, feſtus eſt Domini, ſi ſacrificium indeſinens offeramus: ſi ſine intermiſſione oremus: ita ut aſcendat oratio ſicut incenſum in conſpectu eius manè, & eleuatio manuum noſtrarum fiat ei ſacrificium ueſpertinum. Deinde paulo pòſt oſtendit, qui eiuſmodi feſtũ agere, & eiuſmodi ſacrificium offerre queant, his uerbis: Certũ eſt, quia qui peccat, & agit diem peccati, agere nõ poteſt diem feſtum. Et ideo illis diebus, quibus peccat, offerre nõ poteſt indeſinens ſacrificium Deo. Sed ille offerre poteſt, qui indeſinenter cuſtodit iuſtitiam, & conſeruat ſemetipſum à peccato. Qua die autẽ interruperit & peccauerit, certum

Criticorũ cenſura excutitur.

Sen. 4. d. 26. § cum ergo.

Origenis ſententia de ſacrificio indeſinenti explicatur.

Orig. hom. 23 in Num.

tum est quòd in illa die non offert sacrificium indesinens Deo. Vereor aliquid dicere, quod ex sermonib. Apostolicis intelligi datur, ne fortè uidear aliquos contristare. nam si oratio iusti sicut incensum offertur in conspectu Domini, & eleuatio manuũ eius sacrificium est uespertinũ: dicit autẽ Apostolus ijs qui in coniugijs sunt, Nolite fraudare inuicẽ, nisi forte ex consensu ad tempus, ut uacetis orationi, & iterum in idipsum sitis: certum est, quia impeditur sacrificium indesinens, ijs qui coniugalibus necessitatibus seruiunt. Vnde uidetur mihi, quòd illius est solius sacrificiũ offerre indesinẽs, qui indesinẽti & perpetuę se deuouerit castitati. Hactenus uerba Origenis: in quibus, mea sentẽtia, nihil dicitur de sacrificio missæ: sed tum de festiuitate indesinenti, quæ perpetuò agenda sit: tum de sacrificio etiam indesinenti, quod manè & uesperi offeratur. Quod ipse dicit orationem indesinentem, quæ sicut incensum ascendat in cõspectũ Domini manè: & manuum eleuationem, quę fiat sacrificiũ uespertinũ. Hoc uerò sacrificium, an non ad uniuersum populum Dei pertinet: perinde quidẽ ad laicos, atq; sacerdotes? Qui uerò sunt, qui tales dies festos agere, & talibus sacrificijs operam dare possint? Dupliciter respõdet. Primò simpliciter: Illi, inquit, qui non peccant: peccantes enim nec hanc festiuitatem agere, nec hoc sacrificiũ offerre posse. Secundò cunctanter & timidè, ex uerbis Pauli ratiocinando de coniugibus: qui cum castitatem perpetuam nõ seruent, cõcludit eos sacrificium indesinens offerre non posse. Hæc collectio est Origenis: recta'ne an non, nihil nunc refert dicere. Timidè certè hac in parte loquitur. Satisq; est nostro proposito, nihil hîc de missæ sacrificio dici: nihil de sacerdotũ officio peculiari: totũ sermonẽ ad cunctũ populũ pertinere, cui tum de festo, tũ de sacrificio perpetuò cõcionabatur. Hæc de sentẽtia Origenis. Recitatur tandẽ argumẽtũ Hieronymi aduersus Iouinianũ, his ferè uerbis: Sacerdoti orãdum est semper: semper etiã pro populo offerẽda sacrificia: ergo semper carendum matrimonio. nam & laicus fidelis orare non potest, nisi careat officio coniugali: & in ueteri lege, qui pro populo hostias offerebant, ab uxorib. separabantur. Enimuero si Hieronymus de oratione illa loquitur, quæ est perpetuum quoddam studium implorandi diuini auxilij, talis non minus laicis quàm sacerdotibus præcipitur à Paulo, dum orare iubet indesinenter. Talis oratio ut cibo, potu, & actionibus alijs honestis minimè impeditur, ita nec coniugali congressu, qui (Apostolo teste) thorus est immaculatus. Sin de illa grauiore, quæ ferè cum ieiunio coniungitur, huius causa à maritalibus officijs ad tempus cessandum esse, idem Paulus author est. Verùm hoc non ad sacerdotes tantùm, sed ad laicos quoq; referendum est. neq; precum solennium causa modò, sed & tempore belli, & in omni calamitate id esse necessarium, non minus nobis quàm ueteri olim populo à Deo traditum. Quod Ioel uates sic testatur: Egrediatur sponsus de cubili suo, & spõsa de thalamo suo. Moses etiam multis antè seculis, populo legem suscepturo edixerat, ut in diem tertium parati essent, seq; à mulieribus abstinerent. Certè in eiusmodi solennitatibus, non thalamos duntaxat cõiuges deserere debent: sed à cibo & potu delicatiore, à somno longiore, & negotijs alijs abstinere, ut rebus diuinis maiore animi deuotione adesse possint. Cùm autem solennitates & ferię eiusmodi perpetuæ non sint, ut nihil prohibebat sacerdotes olim uxores habere: ita ne nunc quidem prohiberet, si per concilium Christianum id liceret. Non'ne patriarchæ, prophetæ, & multi sancti uiri mariti fuerunt? in quibus tamen tantũ studium religionis ac ueræ pietatis in Deum & in homines fuerat, ut nunc illi in primis nobis proponantur ad imitandum: & Abraam pater omnium credentium appelletur? Si quis amplius urgeat, ac neget eum qui sacrificia offerre debeat semper, uxori aliquando coniungi debere: huic non aliud respondebimus, quàm quod synodus sexta decreuit, & à Gratiano relatum est 31. d.

[Margin: 3 *Argumenti Hieronymiani examẽ, et ad authoritatẽ eius de aliorumq; magnorum uirorũ responsio.* — *1. Thes. 5.* — *1. Cor. 7.* — *Ioel 2.* — *Exodi 19.*]

Quoniã. Primùm Romanæ legis mẽtio fit, qua sacris initiati à cõmercio suarũ uxorũ arcebãt. Deinde ea lege neglecta, canõ Apostolicę diligẽtiæ renouat, ut sacrorũ uirorũ legales nuptię deinceps ualeãt: cõnubia eorũ ne dissoluant: familiaritateq; uxorũ, in tẽpore opportuno ne priuent. Ad hæc, nemo sacro ministerio dignus uel à tali ministerio prohibeat ob uxoris cõsuetudinẽ, uel tẽpore ordinatiõis ad profitendã castitatẽ cogat. Tertiò, modus cõsuetudinis cũ uxore habẽdę addit: nẽpe ut sacerdotes tẽpore oblationis à cõplexu mulie rũ suarũ abstineãt. Quartò, pœnę in cõtrauenientes legi huic addũtur: Qui pri uare uelit sacerdotem cõmunione uxoris suæ, deponat: Sacerdos aũt qui reli gionis ergò abiecerit à se uxorẽ, excõmunicetur, deponatur ue. Ita & summã decreti Sextæ synodi exposuimus: & obiectioni Hieronymi satis, ut opinor, fecimus. Non enim puto necesse esse, ut omnis sacerdos sacrificium faciat om ni die. quod nec in ueteri ecclesia obseruatum fuisse, ex historia de Zachariæ ministerio apparet. In noua aũt, quantus eorũ est numerus, qui in anno uix ter quater ue sacrificant? Qui frequentius, hi tempora habent ministerij disperti ta, quibus per uices sacris operãtur: qui omni die, hi ferè uictum missis celebrã dis quærũt. Quãuis igit quotidie operãti, perpetuò carẽdũ esset matrimonio: tamẽ qui sæpe à sacrificio uacãt, eos cũ uxorib. cõsuetudinẽ statis temporibus habere, nihil impediret. Oblatiões q; taliũ in ecclesia minimè esse improbãdas, canone Quarto cõcilij Gangrẽsis sancitur, his uerbis: Si quis discernit presby terũ cõiugatũ, tanq; occasione nuptiarũ offerre nõ debeat, & ab eius oblatiõe ideo abstineat, anathema sit. Hoc aũt quòd à nõnullis dicit, nõ pugnare qui dẽ maritũ esse & sacerdotẽ: sed pugnare, inter quotidianos uxoris amplexus uersari, & cœlestia mysteria tractare: uerè quidẽ ex parte, nõ totũ dicitur. Nõ enim tales omnes mariti sunt, qui ferãt perpetuos amplexus uxoris. Ne uiro quidẽ politico id cõuenit, nisi sit aliquis Sardanapalus: tantũ abest ut sacerdo ti probo conueniat. Multi uiri sunt, quib. præter uxores curæ est Resp. & reli gio. Multę uxores sedulæ & sapiẽtes, quę sint ornamẽto uiris suis, quę domos suas instruãt: quales qui inuenit, bonũ inueniat, & Domini fauorẽ obtineat. Multi cõiuges, qui in hoc uitæ genere castè modestèq; uiuẽtes, non minus se suaq; officia Deo ac ecclesiæ approbare possint, atq; ipsi cœlibes. Ex huiusmo di cõiugib. sumẽda sunt exẽpla matrimonij sacerdotalis. Proponẽdus inter cæ teros Zacharias cũ Elizabetha: qui cõiuges erãt, ambo apud Deũ iusti, sese in omnib. Domini præceptis & institutis gerẽtes inculpatos. Tales si ante ocu los posuerimus, desinemus loqui de perpetuis amplexib. cõiugũ. Desinemus cogitare de ineptijs cõiugũ, quæ sine rubore nominari nõ possint. Non enim ad istas ineptias, nõ ad lasciuiã aut immoderatã libidinẽ, sed ad necessitatem, & ad stupra uitãda matrimoniũ institutũ est. Qui nullũ carnalẽ cõcubitũ pu tat sine peccato fieri posse, is in totũ dãnet matrimoniũ necesse est. At hoc dã nandũ non est, quod à Deo institutũ, à CHRISTO cõsecratũ, à multis sanctis uiris celebratũ & initũ est. Nõ igit omnis cõmistio sexuũ dãnanda. Est thorus aliquis immaculatus, ut dicit Apostolus. Talis uerò quid sanctitati sacerdota li oberit? Neq; uerò sum ignarus, à multis doctis & pijs uiris argumentũ illud Hieronymi, cuius põdus tãtopere examinamus, tãquã Achilleũ in mediũ pro duci. Verùm preter ea quę diximus, morib. etiã & institutis Græcarũ ecclesia rũ prorsus refellit. Aut enim Græcorũ sacerdotib. nec offerre, nec sacra facere licet sine crimine: aut si licet, iaceat illud argumẽtũ oportet, nec uirib. et (ut ita dicã) lacertis suis ualet, sed tãtũ Latinę ecclesię suffragijs. Ignis ubiq; adurit, nõ minus apud Græcos quàm Latinos. Natura enim ignis ea est, quæ ab hoc effe ctu seiũgi nõ queat. Quòd si hæc sacerdotij natura esset, quę propter orationes & sacrificia, cõiugij officia prorsus excluderet: tale esset sacerdotiũ ubiq;. Sed tale nõ est apud Græcos. Nõ igit naturã tale est: sed hoc quicquid est, externũ illi

28.d. Si quis discernit.

Prouerb. 12. 14. 18.

illi & aduentitium est, uoto cœlibatus, aut (si mauis) constitutione Latinæ ecclesiæ illi adiunctum. Hinc autem perspicuum est, cœlibatum presbyterorum non esse ecclesiæ catholicæ, nec in confessione fidei catholicæ debere numerari, sed Latinæ tantum: ut qui contra illum differat, nõ contra catholicam, sed Latinam tantum ecclesiam differere uideatur. Augustinus in libro Psalmorum dicit, Gratiano referente, copulam sacerdotalem uel cõsanguineorũ, nec legali nec euangelica uel apostolica authoritate prohiberi: ecclesiastica tamen lege penitus interdici. Et audent aliqui testimoniorum cumulos, sacerdotalibus nuptijs proscindendis, ex legalibus euangelicis & apostolicis scriptis coaceruare: cùm illis scriptis, si Augustino credimus, prohibitę nõ sint. Audẽt non tantum sacris iam initiatos à matrimonio ineundo dehortari: sed prorsus ostendere, coniugalia officia illos nullo modo decere. Dolendum profectò, eò uel impietatis uel inscitiæ in ecclesia Christiana progressum esse, ut non secus de matrimonio iudicetur, quàm de re profana, cui aliqua turpitudo sit coniuncta. Qui cœlibatum ordini sacerdotali primi adiunxerunt, uidẽtur rationem illam ante oculos sibi posuisse, ut qui maximi muneris curationem susciperent, uacui essent ab ijs rebus, quibus uita humana in matrimonio carere nõ potest. Hanc opportunitatem Paulum sequutum esse, probabile est: qui cum more aliorum apostolorum, & in primis Petri, potestatem haberet mulierem sororem circunducendi, non eam circunduxerit: ut (queadmodum Clemens apud Eusebium loquitur) ad euangelij prædicationem expeditior esset. Postea consequuti sunt homines, qui non tam illam curarum coniugalium uacuitatem sibi proposuerũt, quàm coniugium tanquam rem profanam sacerdotio indignã esse arbitrati sunt: contra & ueteris ecclesiæ mores ac instituta, & nouæ illius, quæ mox à Christi in cœlum ascensu, quod infrà ostendemus, cum cõiugijs sacerdotia iungebat. De argumento Hieronymi satis. Quòd si quis me tanti uiri authoritate aut aliorum qui matrimonium eiusq; officia sacerdotali dignitate indigna putent, premere pergat: huic ex Erasmi & Alfonsi Viruesij sententia responderim, Hieronymũ iniquiorem matrimonio fuisse: itaq; eius authoritatem naturæ causæ minimè nocere debere. Nam cum Iouiniani aut Heluidij hæresi esset excitatus, tantis laudibus uirginitatem extulit, ut nõnunquam de matrimonio parum honorificè loqui uideretur. Quorsum enim illa eius uerba? non negamus uiduas, non negamus maritatas, sanctas mulieres inueniri: sed quæ uxores esse desierint: quæ in ipsa necessitate cõiugij, uirginum imitentur castitatem. Hæc ab Hieronymo ita dicta sunt, quasi coitus in matrimonio sit illicitus: matrimoniumq; sanctum cum suo officio coniunctũ, non sit honorabile, aut thorus immaculatus. Multa eiusmodi uirginitatis studio à patribus scripta sunt. Quale illud est, quod ex Ambrosio Gratianus citat: Nuptiæ terram implẽt, uirginitas paradisum. Et illud quod Augustinus optat, ut omnes ab omni concubitu abstineant. citius enim sic implendã Dei ciuitatem. Quòd si hæc intelliguntur, coniugatis cœlum non patẽre, uirginibus patẽre, quid ineptius? imò quid falsius? nam & uirgines multæ sunt fatuę, quarum lampades extinctę sint: & coniuges multi sanctissimi in ecclesia Dei. Quanto uerius diceretur, & matrimonium & uirginitatem ita implere cœlũ, si & coniuges & uirgines piè uixerint. Vtrunq; enim opus est Dei: de utroq; honorificè & dicendum, & sentiendum. Et mulier seruabitur per liberorum procreationem, si permanserit in fide, charitate, sanctimonia, cum frugalitate. Et cœlebs, aut uirgo, si res Domini curauerit, sancta erit tam animo quàm corpore: quæ uia est expeditissima ad cœlum perueniendi. Hæc ad authoritates magnorum uirorum. Redeamus ad canonem Quoniam, suprà citatum: quem ecclesiæ orientali seruire, Gratianus eodem in loco, §. Hoc autem ex loco, fatetur. Mihi uerò id satis est, qui naturam sacerdotij orientalis & occiden

26. q. 2. sors.

1. Cor. 9.

Euseb. Eccles. hist. lib. 3. c. 30.

22. q. 1. nuptiæ.

Aug. de bono cõiugij.

talis ecclesiæ contendo esse eandem: quodq; in occidentali ecclesia obseruetur, id uel ex uoto continentiæ, uel ex constitutione ecclesiæ fieri, non ex natura, aut essentia sacerdotij. Seu igitur afferantur scriptores Latini contra nostram sententiam, seu Græci, dicemus illos quidem loqui de sacerdotio uel uoto uel constitutione ecclesiæ ad cœlibatum seruandum obstricto, non de eodem nudè considerato. Istis autem opponemus synodum sextam, quæ & ipsa Græca erat: maioris quidem authoritatis, quàm uel Socrates Græcus, uel Epiphanius Cōstantiæ Cypri episcopus, quantūuis illi diuersum sentire uideantur. Iam alijs obiectionibus respondeamus. De uerbis Pauli, Oportet episcopum unius uxoris esse uirum, multorum scriptorum nomina citantur, qui digamos excludant à sacerdotio. Quod quidem ita esse, ipse uidi apud Origenē in Lucā hom. 17. & Ambrosiū 1. Tim. 3. Verùm neuter, Pauli uerbis interpretandis, monogamos excludit: quod satis est nostræ sententiæ cōprobandæ. Hieronymus etiam, etsi matrimonio presbyterorū iniquior, in disputatione aduersus Iouinianū sic scribit: Si autē Samuel nutritus in tabernaculo duxit uxorem, quid hoc ad præiudicium uirginitatis? Quasi non hodie quoq; plurimi sacerdotes habeāt matrimonia: & Apostolus episcopū describat unius uxoris uirū, habentem filios cum omni castitate. Idem extra rhetoricationē & extra disputationem, sedatis affectibus, uerba Pauli de quibus agimus sic interpretatur: Quidam de uerbis Pauli ita sentiunt: Iudaicæ consuetudinis, inquiunt, fuit, uel binas uxores habere, uel plures. Quod etiam in ueteri lege de Abraam & Iacob legimus. Et hoc nunc uolunt à Paulo esse præceptum, ne is qui episcopus eligendus est, uno tempore duas pariter habeat uxores. In epistola item ad Oceanum, sic inquit: Ex Iudæis erat apostolus: prima CHRISTI ecclesia ex Israel reliquijs congregabatur. Sciebat lege concessum, & exemplo patriarcharum ac Mosi familiare populo nouerat, in multis uxoribus liberos spargere. Ipsis quoque sacerdotibus huius licentiæ patebat arbitrium. Præcepit ergo, ne eandem licentiam ecclesiæ sibi uendicent: sacerdotes ne bina pariter & trina sortiantur coniugia, sed ut singulas uno tempore uxores habeant. Hanc interpretationem affert Hieronymus uerborum Paulinorum. Etsi autem plures quoq; afferat, tamen alias prorsus improbat: alias uocat coactas, nonnullas superstitiosas magis quàm ueras. Hanc uerò quam recitauimus, minimè reprehendit. Si igitur nos authoritate Hieronymi urges, ecce tibi eiusdem Hieronymi authoritatem: si sententijs illius, habeo eius contrarias sententias. Placet tibi, quod ille dicit presbyteros à matrimonio arcendos: placet & mihi, quod idem dicit sedata oratione Paulum interpretando. Quòd si tibi hæc contraria apud eundem ferenda non uideantur, quid aliud restat, quàm ut istis riuis relictis, ad fontem recurramus, ac Pauli uerba expendamus? quod à nobis in Libro factum est. Sed tibi perridiculum uidetur, quod ex illis Pauli uerbis quidam colligunt: dum non uolunt non fuisse, sed esse oportere episcopum unius uxoris uirum. Ego uerò, ut sis sciens, non id colligo: sed Paulum istis ipsis uerbis sic scriptum reliquisse affirmo, Oportet autem episcopum irreprehensibilem esse, unius uxoris uirū. Omnes quos habere potui, adhibui interpretes. nullus scripsit, fuisse: omnes scripserunt, Esse. Quo uerbo, qui Græcè sciunt, usum esse Paulum affirmant, cum dicit, δεῖ οὖν τὸν ἐπίσκοπον ἀνεπίληπτον εἶναι, μιᾶς γυναικὸς ἄνδρα. Eodem uerbo usum esse infrà de Diaconis, διάκονοι ἔστωσαν μιᾶς γυναικὸς ἄνδρες. Ais Hieronymum ita scripsisse, Oportet Episcopū irreprehensibilem esse, ut nulli uitio mancipatus sit: unius uxoris uirum, qui unā habuerit uxorem, non habeat. Scripsit, sed calore contentionis. Cæterùm uerba Pauli in commentarijs enarrando, nihil huius meminit. Ad Pammachiū item affirmat, bigamos exclusos à sacerdotali dignitate, propter sacramenti uirtu-

Verborum Pauli, Oportet episcopū unius uxoris esse uirum, fusior interpretatio.

Hier. lib. 1. in Iouin.

Hier. in ep. ad Tit. 1.

Idē ad Oceanum.

uirtutẽ,ut sit unius uxoris maritus, sicut unius ecclesiæ unus quoq; est CHRISTVS. Est etiam inter constitutiones Syluestri primi,ut Platina narrat,gradus in ordinibus ecclesiasticis illum constituisse:ut unusquisque uno ordine contentus sit, & unius solum uxoris uir. Obijcitur ex Hieronymo: Si,inquiunt,sententia hæc,ut episcopus sit unius uxoris uir, recipitur,non erit episcopus & sacerdos CHRISTVS, non Paulus, non Ioannes euangelista,non multi alij qui cœlibes fuisse leguntur. Obijcitur hoc quidem à Hieronymo, sed illis qui putant rem necessariam esse ut episcopus sit uxoratus: neminemq; ordinandum episcopum, nisi qui prius uxorem duxerit. Pauli uerò uerba non sunt præcipientis, sed permittentis. Permiserunt enim, inquit ipse idem Hieronymus, Apostoli eo tempore, ut episcopus esset unius uxoris uir,quando recenti adhuc ecclesia non poterant inueniri tot uirgines,nec cœlibes quidem, quot episcopis & sacerdotibus opus erat. Eodem sensu Chrysostomus: Non hoc,inquit,uelut sanciens dicit Apostolus,quasi non liceat absque uxore episcopum fieri: sed eius rei modum constituens. Alibi sic idem: Obstruere,inquit, uoluit Paulus ora hæreticorum, qui nuptias damnarẽt: & matrimonij dignitatem ostendere,cum quo aliquis posset ad sanctum episcopatus solium euehi. Hæc quidem ad Paulinorum uerborum explicationem attulimus,quæ planissima sunt. Primùm enim episcopo modum præscribit habendi matrimonij,cum dicit: Sit unius uxoris uir. Deinde diaconis, dicens: Diaconi sint unius uxoris mariti. Idem de presbyteris ad Titum sic inquit: Reliqui te in Creta,ut constituas presbyteros: Si quis est inculpatus, unius uxoris uir. Cum igitur ijsdem omnino uerbis utatur episcoporum, diaconorum,& presbyterorum uxoribus describendis: dubitabimus adhuc de matrimonio eorum? præsertim cùm & liberorum mentionem faciat,& ex huiusmodi uita laudatè & honestè acta bonũ eligi uelit ministrũ ecclesiæ. Nã cuius industria,prudentia & integritas in liberis ac familia gubernanda est cognita, is idoneus putatur qui accedat non tantum ad Rempub. sed etiam ad gubernandam Dei ecclesiam. Sunt enim hæc à Paulo scripta,inter boni ecclesiæ ministri rationes: Qui suæ domui bene præsit: qui liberos habeat in subiectione,cum omni reuerentia. Quòd si quis suæ domui præesse nõ nouit,quomodo ecclesiam Dei curabit? De cœlibatu quidem nihil eiusmodi dicit Paulus,boni episcopi facultatibus enumerandis. Quamobrem à maioribus nostris sæpius maritos, rebus diuinis deditos,ad ecclesiæ gubernationem uocatos esse: uirgines uerò, qui negotijs profanis uacabant,neglectos, Hieronymus ostendit, cum in libro contra Iouinianum primo quærit, & sibi respondet his uerbis: Et quomodo, inquies, frequenter in ordinatione sacerdotali uirgo negligitur, & maritus assumitur? Quia fortè cætera opera non habet uirginitati congruentia: aut uirgo putatur, & non est: aut est uirginitas infamis: aut certè ipsa uirginitas ei parit superbiã: & dum sibi applaudit de sola corporis castitate,uirtutes cæteras negligit. Hactenus de sententia Pauli: quæ tam clara est & sermonis genere,& ijs quæ ad eam pertinentia subiecta sunt, ut interpretationes uarias ad eam exponendam quærere, hominis sit otio nimium abutentis. Verùm nobis, propter peruersa quorundam iudicia, tot uerba effundere necesse erat. Quoniam autem de Apostolis hîc quæritur,habuerint uxores nec'ne, de eo aliquid dicendũ est. In canonicis quidẽ Biblijs de socru Petri,& filiab. Philippi legitur: quod argumẽto est,Petrũ & Philippũ uxores habuisse. Quod etiã ab Eusebio traditũ est,ex Clemẽtis autoritate,his uerbis: Clemens propter eos qui nuptias reprobabãt,eos qui ex Apostolis in cõiugijs fuisse probãtur,recẽset dicens: An & apostolos reprobabũt? Petrus enim ac Philippus liberis procreãdis operã dederũt, Philippus etiã filias suas uiris nuptũ dedit. Et Paulus nõ detrectat in

Hieron. in Iouin.
Chrysost. in 1. Tim. 3. Hom. 10.
In Tit. ho. 3.
De uxorib. Apostolorum.
Matth. 8.
Act. 21.
Eus. in eccl. hist. lib. 3. c. 30.

epistola quadam salutare coniugem suam, quam non circunduxit, ut ad ministerium expeditior esset. Et paulo post dicit, Petrum, cum uxorẽ suam ad mortem duci cerneret, gauisum quidẽ fuisse uocationis gratia, & quòd ad sua remearet. acclamasse uerò illi admodum, hortandi & cõsolandi gratia, ex nomine eam compellando, ac dicendo, ô N. memento Domini. Tale erat beatorum coniugium, & integer amicissimorum affectus. Qua de re & Ignatiũ in epistola ad Philadelphenses, idem Eusebius narrat, meminisse his uerbis: Non detraho cæteris beatis, qui nuptijs copulati fuerunt, quorum nunc memini. Opto enim Deo dignus ad uestigia eorũ in regno ipsius inueniri, sicut Abraã, Isaac & Iacob, sicut Ioseph & Esaias & cæteri prophetæ, sicut Petrus & Paulus & reliqui apostoli, qui nuptijs fuerunt sociati: qui non libidinis causa, sed posteritatis subrogandæ gratia coniuges habuerunt. Quòd si Apostoli habuerunt coniuges subrogãdæ posteritatis gratia, quid est quod aliqui ita affirmare audent, Non esse dubitandum, Petrum, & alios Petri exemplo, postquam CHRISTI discipuli facti sunt, cum uxoribus commercij deinceps nihil habuisse? Vnde enim isthæc certitudo? Si hoc probabile uideri posse diceretur, tolerandum esset: nunc quî certum hoc esse potest? Tantùm enim ad tempus coniugibus temperantiam suadet Paulus: nempe ut ieiunio & precibus uacent, idq; ex mutuo consensu. Quos cum admonet ut redeant in idipsum, hoc est, ut congrediantur: an non palàm indicat, modum adhibendum esse immodicæ coniugum castimoniæ: idq; graui addita causa, ne tententur à satana? Iam si Petrus ab usu coniugij abstinuit, certè ex consensu uxoris abstinuit. Illa enim beneuolentiam debitam expetente, Petro negare minimè licebat. Quàm sit enim absurdum, usum coniugij negare ei qui coniugem habeat, in Libro ostendi. Quàm autem graue, & periculi plenum, & Paulus ipse testatur, dum coniugibus, ob nimiam temperantiam, metuendas esse dicit

Euse. Eccl. hist. lib. 4. c. 23.

satanę tentationes: & Dionysius Areopagites ostendit in epistola ad Gnosios, qua commonet & precatur episcopum eorum Pynitum, ne graue seruandæ castitatis onus necessariò fratribus imponat, sed multorum sese imbecillitati attemperet. Quòd autem Paulus tempus angustum esse dicit, ut qui uxores habent, perinde sint ac si non habeant: de moderato coniugij usu, & nõ de perpetua continentia intelligendum esse, declarant quæ ibidem sequũtur: quæ certè deploratu aut gaudio perpetuo accipi non possunt. Deinde quòd CHRISTVS dicit, omnem qui reliquerit domum, fratres, sorores, patrem, matrem, uxorem, eum centuplum accepturum: non nudè intelligendum est, sed Dei & Euangelij causa. nam si Deus requirat, non tantũ ea quæ à CHRISTO hîc sunt dicta, sed nostra ipsorum uita est deserenda. imò & odio habenda, si

Luc. 14.

diuersum quid suadeat quàm CHRISTVS uelit. Si quis enim, inquit CHRISTVS, ad me uenit, nec suum patrem & matrem, & uxorem & liberos, atque adeò suam ipsius animam odit, non potest meus esse discipulus. Hæc de uxoribus Apostolorum. Atq; hîc à nonnullis introducitur disputatio, de quæstionibus à Paulo explicatis 1. Cor. 7. Verùm quia parum seruit nostro propo-

Intellectus canonis Aliter, in libro citati, defenditur.

sito, & paucis explicari non potest, alibi eam tractabimus. Exagitãtur à criticis & ea quæ in Libro attulimus, improbando glossam uerborum (matrimonio copulantur) 31. d. Aliter. Aiunt uerba illa pro eo accipi debere, quod est, matrimonio copulato utuntur: propterea quòd sic acceptum sit 30. q. 1. Nosse desideras, & à diuo item Gregorio, & ab interprete Chrysostomi sic usurpatum. Mitto quærere, quàm aptè illa loca citentur, dum uel pro coniunctis simplicia uerba afferuntur, uel in coniunctis non minus contractus matrimonij quàm usus intelligi posit. Illud quæro, an quia alibi ita acceptum sit ut tu uis, ideo in hoc loco ita accipi debeat? Nos ex secunda parte antitheti, quæ clarissima est, sensum prioris partis colligimus. Tu ex prima parte, quæ & ipsa cla-

rissima

risſima eſt, ſi per gloſſam liceret, uim facis ſecũdæ parti, non eam interpretaris. Quid autem cauſæ, cur, quod feciſti prima parte interpretanda, idem non feciſti ſecunda explicanda? Fortaſſe ratio antitheti te ad rectam intelligentiam cõuertiſſet. Quid enim eſt ſortiri coniugiũ, quàm contrahere, &, ut ita dicam, nanciſci illud? Sic enim & Hieronymus in epiſtola ad Oceanum ſuprà citata intelligit, cum dicit, Sacerdotes ne bina pariter & trina ſortiantur cõiugia: & Lombardus Sen. 4. d. 37. §. Sunt igitur pro eodem uſurpata, ſortiri coniugium, ſortiri uxorem, & ducere uxorem. Latini etiam utuntur illis modis dicendi, ſortiri prouinciam, ſortiri magiſtratum: pro eo quod eſt, obtinere uel conſequi. Apoſtolus item in epiſtola ad Hebræos 1. dicit CHRISTVM præ angelis excellentius nomen ſortitum eſſe: quod alij interpretati ſunt, nomen obtinuiſſe: alij, nomen hæreditaſſe. Et Petrus Actor. 1. dicit, Iudam ſortitum fuiſſe partem miniſterij Apoſtolici. Quis autem unquam dixit ſortiri coniugium, pro eo quod eſt dormire cum uxore? Hoc ſi tu cogitaſſes, nunquam hunc eſſe germanum uerborum Stephani ſenſum, quem dicis, pronunciaſſes: nec orationem rectam, tanta ui, in partes quibus ſtudes detorſiſſes. Verba Stephani ſunt hæc: Orientalium ſacerdotes matrimonio copulantur: occidentalium nullus licentiam habet coniugium ſortiendi. Quorum tu hunc ſenſum dicis eſſe germanum: Orientalium ſacerdotes mariti præſtant uxoribus quod debent ex lege matrimonij, occidentalium nequaquam. Quid magis alienũ à recta interpretatione? Ac ne tibi abſurda uideatur ſententia Stephani papę, ſubſcribit ei Innocẽtius, & ipſe Papa, eius nominis Quartus, ſcribẽs de ordinatis ad ſacros ordines, eos matrimoniũ cõtrahere poſſe, niſi cõſtitutiones eccleſiæ hoc prohiberet. Verba Innocẽtij infrà deſcribemus. Seu aũt Innocentij uerba de orientalibus, ſeu de occidẽtalibus ſacerdotibus intelligant, noſtra nihil refert: qui de matrimonio in eã parte diſputemus, eius naturã nõ repugnare ſacerdotio: omnẽ repugnãtiã ex uoto eſſe, ac eccleſiæ cõſtitutiõe. Quàm aũt ordinatè diſpoſuerit Gratianus d. 31. ſentẽtias Gręcę eccleſię de matrimonio preſbyterorũ, uideamus. Primo canone qui incipit Nicena, narrat, Nicenũ cõciliũ presbyteros à cõcubitu uxorũ, ante ordinationẽ ductarũ, abſtrahere uoluiſſe: uerùm Paphnutio intercedẽte, latione legis quę fornicationis cauſa exiſteret ſuperſediſſe, rẽq; uniuſcuiuſq; arbitrio permiſiſſe. Sequẽti canone qui incipit Quoniã, narrat à Sexta ſynodo ſancitũ eſſe, ut uxores presbyterorũ ante initiationẽ ductę legitimę haberent: cõſuetudo etiã cũ eis mutua, legitima eſſet: nec impedimentũ alicui inferret, perueniẽdi ad ullos honores ſacros. Tertio canone, qui incipit Aliter, narrat etiã ſacris initiatos in eccleſijs oriẽtalib. matrimonio copulari: hacq; re ab eis eccleſias occidẽtales differre, quarũ presbyteri licẽtiã nõ habeãt coniugiũ ſortiẽdi. Ludant critici ut uelint, in uerbis (matrimonio copulãtur) certè antitheti pars poſterior planè indicat ſenſum prioris. quo ſenſu citat à nõnullis Iuriſperitis: quorũ uerbis infrà cõfirmabimus ſentẽtiam, quam ſequimur. Qui gloſſam uerborum (matrimonio copulantur) tuentur, illi integrum canonem Diaconi 28. d. omittũt. Facilius eis erat uerba duo cauillari, quàm canonẽ integrũ eludere. Sic in exagitando canone Latorem 33. q. 2. ſunt nimiũ loquaces, canuntq; magnificè triumphos: in c. Nicena, & c. Quoniam. 31. d. ſunt prorſus muti. Atqui ſatis eſt, nos una lege cõprobaſſe noſtram ſententiam. Aut omnia à nobis adducta, erãt refellenda, aut nihil. Quid enim ſi unum aliquem, aut plures uincas: poſtremò ab uno uincaris? certè inter uictos numeraberis. Hunc uerò matricidam, de quo eſt canon Latorem, presbyterum fuiſſe ueriſimile eſt. Quomodo enim oblationes quæ à laicis fierent, prohiberentur ei, cui gratia ſacræ communionis conceſſa eſſet? Quòd ſi mihi non quidem legiſperito, ſed tamen diſcendi ſtudioſo, de hoc magis loqui licet, opinor ſimile quiddam huic matricidæ accidiſſe, quod presby-

7 De alijs canonibus ex Gratiano in libro citatis.

presbytero non legalibus nuptijs addicto. de quo 28.d. Presbyterum. Quoniam enim iste priore uxore mortua (ut glossator interpretatur) secundã duxerat: cõtra ecclesiæ sanctiones, quæ bigamos priuant sacerdotali functione, uisum est synodo Sextæ, ut talis cathedrã quidem retineret, uerùm ab officio penitus abstineret. Hoc est, ne publicè priuatimq́; benediceret, aut dispensaret corpus Domini, aut alio modo ministraret. Affert rationem canon: Quia benedicere alijs, eum qui uulnera sua debet curare, consequens nõ est. Benedictio enim, sanctificationis traditio est. Qui uerò hanc nõ habet, propter delictũ ignorantiæ, quomodo alijs tradet? Hæc de presbytero, per iuris ignorantiã secundis nuptijs implicato: cui honor cathedræ permittitur, sed officiũ sacerdoti propriũ inhibetur. Quid igitur impedit, quo minus idem dicatur de illo matricida: ei, rebus alijs permissis, oblatiõe sacerdotali esse interdictũ? Nã cùm illa in benedictione posita sit: benedictio autem sit sanctificationis traditio: qui hac ipsa sanctificatione careat ob delictum perpetratum, is eam tradere alijs non queat. Hæc interpretatio minimè coacta est, sed ex causarum similitudine petita. probabilior quidem, mea sententia, quàm istorũ qui de hoc ita disserũt, quasi nõ minoris sint laicæ oblationes quàm sacra communio: hacq́; alicui concessa, illæ denegari debeant. Atqui oblationes huiusmodi fiunt in usum uel pauperum, uel ministrorum ecclesiæ: ut cui illas facere sit prohibitum, non eius hoc fiat incommodo, sed eorum ad quos fructus aliquis rerum oblatarũ redundaret. Magis igitur de oblationib. sacerdotalibus canõ de matricida intelligendus esse uidetur, quàm de laicalibus. Nõ enim, ut dixi, uerisimile est, concessa alicui communionis sacræ gratia, ei nõ concedi potestatem eleemosynas cõferẽdi priuatim aut publicè. Quid enim sunt oblationes istę, quàm eleemosynę uoluntariæ? quas qui elargiatur, nõ sibi, sed pauperibus ac ecclesiæ commodet? Sed hæc sententia, uel coniectura potius, non iurisconsulti est, nec eius qui in libro Decretorum diligenter uersatus esse uideri uelit: sed hominis, cognoscendi ueri percupidi: quem conscientia rectè factorũ delectet multo magis, quàm uel ostentatio, uel sermunculi hominum ineptorũ. Seu aũt sic ea quæ de matricida diximus intelligantur, seu aliter, parui nostra refert. Satis nobis est, leges alias, quas citauimus, à nobis stare.

De Cypriani sententia in Libro citata. Et de eo, nũ pontifex relaxare possit uota monastica? Itẽ, an aliquando, qui actu initiatus esset sacris, duxerit uxorẽ?

8 De Cypriani sententia, quæ ad notam quinarij in libro recitatur, ita nonnulli disputant, ut distinguant inter Deo dicatas, & uelatas, seu uotum continentiæ solenniter professas. Negant, uerba Cypriani de uelatis debere intelligi: de Deo dicatis concedunt. Subdunt tamen, retro trahenda esse ad id tempus, quo nondum se Deo dicauerant. Nugę. Quasi idem de uelatis dici non possit, si uerba retro trahas ad tempus quo nondum solenniter professæ essent. Has uerò Deo dicatas, de quibus loquitur Cyprianus, iam fuisse re ipsa Deo dicatas, principium epistolæ eius indicat. Dicit enim, se scripturum de uirginibus, quę cum semel statum suum continenter & firmiter decreuerint tenere, detectæ sint postea, in eodem lecto pariter mansisse cum masculis, ex quibus unus diaconus fuerit. Deinde non priuatim fuisse professas, argumẽto est, quia hoc nomine potestati seu episcopi seu pastoris sui subiectæ fuisse uidentur. Nam Pomponiũ à Cypriano ea de re consilium petijsse, principium epistolæ illius testatur. Iam de Deo dicatis canon Chalcedonẽsis, in Libro recitatus, expresse loquitur. Ostendimus autẽ in Libro, ad notam binarij, utriusq́; uinculi uim esse eandem: solennisationemq́; esse constitutionis ecclesiæ. Quid autẽ opus hac subtili distinctione uelatarum à non uelatis: aut isto uiolento tractu status præsentis ad eum qui iam præterijt? Quin potius consideratur ratio à Cypriano adducta, cum de Deo dicata dicit, Melius esse ut nubat, quàm ut in ignẽ delicijs suis cadat? Non'ne toti mundo palàm est, multas esse monacharum, quæ uelum quidem habeant, uirginitatem non habeant? nõ paucas ita se gessisse,

sisse, ut si è medijs lupanaribus essent? De his nos cum Cypriano loquutos esse, Liber noster testatur. Placet nobis castus cœlibatus: non placet contaminatus, & spurcitiæ plenus. Laudamus continentiam: non laudamus scortationem, aut adulterium, continentiæ titulo ornatam. Nihil de uoti religione detrahimus: at in comparatione cœlibatus contaminatissimi cum nuptijs legitimis, has illi præferendas putamus, uel in ijs qui se uoto solenniter addixerunt. A quo quidem uoto solenni, & quidem per professionem religionis solennisato, quosdam certas ob causas liberatos esse, literis proditum est. Narrant scriptores rerum Polonicarum, Cazimirum Mecistai regis Poloniæ filium, professione monachū, ordine diaconum, à Benedicto papa eius nominis nono, è monasterio dimissum, uotorumq; monasticorum religione solutum esse. Agebatur tum annus salutiferi partus Millesimus quadragesimus, cum Polonia, Mecistao rege defuncto, ad interregnum deducta erat. Cumq; & domi Resp. à ciuibus turbaretur, & foris ab hostibus infestaretur: fierentq; passim cædes & direptiones plurimæ, nec finis earum rerum ullus appareret: illud à proceribus captum erat consilium, ut filius regis Cazimirus ubiq; locorum quæreretur. Is enim aut factionibus ciuium, aut alia causa impulsus, è regno clàm secesserat. Ac primùm Lutetiæ Parisiorum in Gallia literis operā dedit, regio quidem genere semper dissimulato: pòst Cluniacensis monachus factus, ad diaconatū usque, sacris honoribus suscipiendis, processerat. Hunc igitur ipsum Benedictus Papa, Reipublicæ Polonæ causa, monasteriū, ordinem diaconatus, ac uota omnia deserere, atque ad regni patrij gubernacula accedere iussit. Quæ gubernacula ille annis decēocto oppidò quàm feliciter tractabat: ac liberis quinq; ex Maria uxore susceptis, Anno CHRISTI 1058 mortuus est. Erat post Benedictū nonū Papa uigesimusnonus, Celestinus tertius, quē & ipsum rē similē fecisse, Platina refert his uerbis: Celestinus Tertius patria Romanus, patre Petro cognomēto Bubonis, pontificatū adeptus egrè ferēs Tancredū regno Siciliæ potiri, Constantiam rege Rogerio natā occultè è monasterio Panhormitano eduxit: eamq;, licet Deo dicatam, Henrico Sexto Federici Barbarossæ filio, dispensatione Apostolica, in matrimonium collocauit: hac conditione, ut regnum Siciliæ cis & ultra Pharum dotis nomine repeteret: reseruato censu, qui Pontifici, feudatario iure, quotannis soluèretur. Hæc Platina. Etsi autem Innocentius Tertius, qui proximè Celestino Tertio successerat, in pontificem Decretalem ediderit, qua pronunciat abdicationem proprietatis, sicut & custodiam castitatis, adeò esse annexam regulæ monachali, ut contra eam nec summus pontifex possit licentiam indulgere: tamen duo illi pontifices, Benedictus & Celestinus, contrarium factis ipsis declararunt. Glossa etiam dicit, Papam non posse dispensare, ut monachus habeat proprium existendo monachus: sed de monacho potest facere non monachum. Quod de habendo proprio Glossa dicit: idem de habenda uxore dici posse, duo illi pontifices ostenderunt. Ostendit & Abbas, & eius glossatores, De clericis coniug. Cum olim. Quòd si pontifices, quos dixi, causis profanis adducti sunt ad laxandum uoto cœlibatus tum monachum, tum monacham: an non magis moueri deberent causis ad conscientiæ sanctitatem pertinentibus, ad similia facienda? nulla enim causa est, quæ cum animæ salute possit æquiparari. quemadmodum Christus ipse dicit: Quid proderit homini, si uel totum mundum lucratus fuerit, & animæ suæ iacturam faciat? aut quam dabit homo animæ suæ compensationem? Quid igitur obstat, quo minus Alfonsi Viruesij sententiam, ad notam senarij in libro citatā imitemur: ac cum eo dicamus, in uia salutis humanæ nullā perplexitatē esse? hoc est, neminem ita legibus aut uotis posse teneri, quin aliquà pateat illi modus, quo saluti suæ possit consulere. Hanc uiam illi Deo dicatæ à Cypriano apertā

De statuto monachorū & canonicorū regulariū. Cum ad monasterium.

Matth. 16.

Alph. Phil. 19.

esse: ut cùm cōtinendi munere, quod Deo uouerat, destitueret, uirū potius du ceret quàm scortaretur. At in illa epistola, à Cypriano sponsa CHRISTI, si cū uiro reperiatur, CHRISTI uocatur adultera. Vocatur: & grauiter peccat, si ex tra legitimum matrimonij thorum hoc faciat. Verùm ut perplexitatem, de qua Alfonsum loqui diximus, fugiat, ac ne adultera iudicetur, hanc ei ad salutem uiam Cyprianus ostendit, ut potius nubat, quàm in ignem delicijs suis cadat. Quòd itaque à nonnullis dicitur, neminem ostendi posse, qui in sacris constitutus unquam duxerit uxorem, falsum est. Cazimirus enim rex Poloniæ, diaconus, uxorem duxit. Nec dubitandum est, quin Benedictus nonus, quod concessit diacono, concessurus fuisset actu presbytero: eadem scilicet manente causa. Tametsi parum id nostra refert, factum aliquando fuerit, nec ne. Satis est, hoc lege diuina non uetari. Quod autem lex non uetat, id etiam si nunquam antea factum esset, fieri potest. Iam quia huic legi à pontificibus, quos dixi, contrauentum est, argumento est, hanc legem humanam esse: eamq; per ecclesiam prorsus tolli posse. Quod ut magis sit perspicuum, plura testimonia adducenda sunt. Proferamus igitur maximorum uirorū nō theoremata uana & futilia, non opiniones de hominibus ab humana natura separatis, non somnia de matrimonio ab officio matrimonij seiuncto: sed grauissimas sententias de rebus maximis, de rebus inquā cum usu & officijs suis coniunctis: ad quas natura facti sumus, quarum prohibitione multi homines pij Deiq; metuētes onus Aethna grauius putant se sustinere: tota Resp. Christiana scandalis & offensionibus est plena: deniq; nomen Dei immortalis male audit apud exteras gentes. Primùm autem iurisperitos proferamus. Innocentius Papa eius nominis Quartus, in commentarijs suis tit. de conuers. coniug. c. placet: Matrimonium, inquit, de iure naturali non impedit quenquam ordinari ad sacros ordines. Quia naturali iure potest ordinatus uti matrimonio contracto, sicut facit Orientalis ecclesia. Et etiam contrahere posset, nisi cōstitutiones ecclesiæ hoc prohibeant, &c. Ioannes Antonius præpositus sancti Ambrosij, episcopus Alexandrinus, & auditor causarum sacri palatij, tit. Qui clerici uel uouentes matrimonia contrahere possunt: Tēpore, inquit, primitiuæ ecclesiæ licebat presbyteris, & sic constitutis in sacris, uxorem habere, dummodo die celebrationis abstinerēt à cōiugibus. Postea in Occidentali ecclesia uenit prohibitio, ut constituti in sacris deberēt cōtinere. Et dicit hîc Cardinalis, quod dat materiam illaqueandi plures animas hoc præceptū. et ideo credit, quod sicut ecclesia induxit hoc præceptū cōtinentiæ, quòd quandoq; reuocabit. Et erit cōueniēs dicto Apostoli reuocatio, qui dixit, De uirginibus præceptū nō habeo: consiliū aūt do, &c. Abbas Panormitanus, de clericis cōiugatis, c. cum olim, sic quærit: Nunquid hodie possit ecclesia statuere, quòd clericus possit cōtrahere matrimoniū, sicut Græci? Credo quod sic. & hoc indubitatum est apud me, respectu eorū qui nō sunt obligati ex uoto tacito, uel expresso. Probo ratione: Cōtinētia nō est in clericis secularibus de substātia ordinis, nec de iure diuino: quia aliàs Græci peccarēt, nec excusaret eos cōsuetudo, quia illa nō ualet cōtra legē diuinā: & iste de quo textus loquit, esset illegitimus, quia foret cōtra legē diuinā genitus. Et nō solū credo potestatē inesse ecclesiæ, hoc concedendi: sed credo pro bono & salute animarū, quòd esset salubre statutum, ut ualentes continere, & magis mereri, relinqueretur uoluntati eorum: non ualentes autem continere, possint contrahere. Quia experientia docente, contrarius prorsus effectus sequitur ex illa lege continentiæ: cùm hodie non uiuant spiritualiter, nec sint mundi, sed maculētur illicito coitu, cū eorum grauissimo peccato: ubi cū propria uxore esset castitas. Vnde deberet ecclesia facere, sicut bonus medicus, ut si medicina experientia docente potius officit quàm prosit, eā tollat, &c. Hęc ad uerbū à iurisperitis, nō quibusuis,

sed

ſed qui omniũ doctiſsimi habẽtur, prodita ſunt, multisq́ authoritatibus confirmata: quas qui ſcire uelit, legat apud illos. Facilè autem noſtrã ſententiam cum ſententia illorũ cõferenti apparebit, nos nihil diuerſum ab illis ſcripſiſſe.

Niſi fortè quis in dubiũ uocat, quòd ad notã binarij ſcripſimus, uoto cœlibatus ſacerdotẽ à matrimonio arceri. Hoc enim à quodã theologo reprehẽſum eſt, affirmãte, cõſtitutione eccleſiæ id fieri. Sed de hoc eſt quædã cõtrouerſia, magis in uerbis, quàm in re poſita. Gl. in c. cum olim. tit. Qui cle. uel uo. mat. cõt. poſsint: tenet, Occidẽtalis eccleſię clericos uoto ad cõtinẽtiã obligari. Ioã. Antonius ibidẽ affirmat, id potius ex cõſtitutiõe eccleſiæ eſſe. Nos ſeu gloſsã, ſeu Ioannẽ Antoniũ ſequamur, nihil in eccleſiã peccabimus. Iam ſi huius tẽporis ſcriptores citãdi ſunt, an nõ inſtar omniũ eſt mihi Alfonſus Viruesius? Sentẽtia diui Thomę in libro citata, expreſſa eſt à Durãdo Sẽt. 4. d. 38. q. 2. Vbi de ſentẽtia multorũ ait, ſolẽnitati ordinis nõ eſſe annexũ uotũ cõtinẽtię eſſentialiter: ſed ſolũ ex ſtatuto eccleſię, & accidẽtaliter. Et ideo in tali uoto poſſe diſpenſari per eccleſiã: nõ obſtãte cõſecratione, cui nõ cõiungitur uotũ per ſe. Sed nõ tantũ diſpenſatione põtificis Thomas Aquinas docuit, melius eſſe presbytero matrimonio uti, q̃ ſcortari: ſed & cõſilio presbyteri cõfeſſoris. Nã in Summa quę incipit, Cõmiſerationes Domini ſunt ſuper omnia) capite 165. quod incipit, Poſt hæc dicendũ eſt de inceſtu) ſic inquit ad uerbũ: Dicit canõ, quòd ſi clerici in minoribus ordinibus cõſtituti, cõtinere nõ poſſunt, & matrimoniũ cõtrahere uoluerint, debet eis aſsignari ſuſtẽtatio ſua de beneficijs ſuis extra eccleſiã: ita quod de cætero nõ miniſtrẽt in eccleſia in ordine ſuo, ſed tonſurã habeãt, & libertate gaudeãt clericorũ. Cõtra hãc canonicã inſtitutionẽ hodie obtinet cõſuetudo, quòd ſtatim ex quo acolitus cõtrahit matrimoniũ, omni eccleſiaſtico beneficio priuat. Cũ canõ, ut dictũ eſt, præcipiat, de beneficio ſuſtẽtari. Si aũt acolitus in ſecreta cõfeſsione ad diſcretũ ſacerdotẽ ueniat, & ſe nullo modo cõtinere poſſe dicat, nõ multũ peccat ſacerdos dãdo ei cõſiliũ, ut cum aliqua occultè matrimoniũ cõtrahat, & occultè ſui epiſcopi oculos fallat. Minus enim credimus eſſe peccatũ, beneficiũ cum occulto cõiugio retinere, q̃ fornicariã cõtra diuinã prohibitionẽ habere. Si uerò poſtea ad ſacros ordines à ſuis prælatis cogat accedere, credimus minus eſſe peccatũ uxore uti, q̃ cũ alia fornicari: ſi ex toto noluerit cõtinere. Atq; hæc ſunt uerba Thomæ illius, qui & inter monachos ſocietatis Dominicanæ uixit uitã cœlibẽ: & inter eruditos doctrinaq́ excultos uiros, docẽdi ſanctitate nomẽ inuenit. O' uerè ſanctũ doctorẽ, qui homines ad immortalitatẽ genitos, ad uitæ ſanctitatẽ baptiſmate conſignatos, maluit epiſcoporũ mortaliũ oculos fallẽdo cõſcientię ſuæ cõſulere, q̃ laqueis irretitos in periculis ſempiternæ perditionis perpetuò uerſari. Addamus ueterẽ querelã multorũ de lege cœlibatus ſacerdotalis, à Baptiſta Mãtuano, & ipſo monacho Carmelita, in uita diui Hilarij deſcriptã. Sic enim ille Hilarium alloquitur:

Integritas uitæ, legum prudentia, cultus
Cœlituum, tutela inopum, diadema pedumq́;
Pictauienſe tibi, dum nil mortalia curas,
Dum uiuis tibi ſorte tua contentus, ab omni
Ambitione procul, populo applaudente, tulerunt.
Non nocuit tibi progenies, non obſtitit uxor
Legitimo coniuncta thoro: non horruit illa
Tempeſtate Deus thalamos, cunabula, tædas.
Sola erat in precio, quæ nunc incognita, uirtus
Sordet, & attrito uiuit cum plebe cucullo.
Propterea leges, quæ ſunt connubia contra,
Eſſe malas quidam perhibent: prudentia patrum

Non satis aduertit, dicunt quid ferre recuset,
Quid ualeat natura pati. Ceruicibus aiunt
Hoc insuaue iugum nostris imponere Christus
Noluit. Istud onus, quod adhuc quamplurima monstra
Fecit, ab audaci dicunt pietate repertum.
Tutius esse uolunt, qua lex diuina finebat
Isse uia, ueterumq; sequi uestigia patrum.
Quorum uita fuit melior cum coniuge, quàm nunc
Nostra sit, exclusis thalamis, & coniugis usu.

Saluianus quoq; episcopus Masiliēsis, ostēdit matrimoniū esse licitū presbyteris, sic de hac interdictiōe loquēs lib. 5. de Prouidētia Dei: Nouū prorsus est cōuersionis genus. Licita nō faciūt, illicita cōmittūt. Tēperant à coniugio, & nō tēperant à rapina. Quid agis stulta persuasio? peccata interdixit Deus, non matrimonia. Non conueniunt studijs uestris facta uestra. Nō debetis esse amici criminum, qui dicitis uos esse effectores uirtutum. Præposterū est quod agitis. Non est conuersio, sed auersio. Qui iampridem, ut fama est, opus honesti matrimonij reliquistis, tandē à scelere cessate. Ad hæc Polydorus Virgilius Vrbinas, de cœlibatu presbyterorum scribens, lib. de Inuentoribus rerū 5. cap. 4. sic inquit: Illud dixerim, tantū abfuisse ut ista coacta castitas illā coniugalem uicerit, ut etiam nullius delicti crimen, maius ordini dedecus, plus mali religioni, plus doloris omnibus bonis impresserit, inusserit, attulerit, quàm sacerdotum libidinis labes. Proinde forsitan tam è Repub. Christiana, quàm ex ordinis usu esset, ut tandem aliquando ius publici matrimonij sacerdotibus restitueretur: quod illi sine infamia sanctè potius colerent, quàm se spurcissimè eiusmodi naturæ uitio turpificarent. Non'ne igitur à Papa, Cardinali, Abbate, episcopis, monachis, theologis & iurisperitis, hoc est, Ecclesiæ CHRISTI proceribus, quorum nonnulli in diuos relati sunt, omnes uerò amplissimis monimentis consecrarunt nomina sua immortalitati, planissimè confirmatur sententia nostra? Eant nunc critici, & tot tantasq; authoritates de ecclesia exterminent: lectione earum omnes arceant. Sin eas patiuntur, cur nodum in scirpo quærentes, studia turbant nostra?

De hæresi Pighij qui leuiora ducit adulteria & scortatiões presbyterorū, quàm matrimonia.

10 Causam matrimonij, satis, ut opinor, defendimus. Nunc ad Pighianos ueniamus. nemo, quod sciam, ueterum scriptorum, qui de uoti sanctitate piè dissernerunt, tam absurdam, atque à Christiana religione alienam uocem emisit, ut sacerdotem uxorem ducentem, grauius peccare diceret, quàm scortantem, aut adulterantem. Nostra primùm tempestate exorti sunt catholici, si dijs placet, qui id omni asseueratione affirment. Cumq; testimonijs literarum sanctarum & rationibus causæ proprijs deficiantur, assumptis extrinsecus auxilijs, rem per se improbabilem tueri conantur, ad hunc ferè modum magistri sui uerba referentes: Tu, inquiunt, uide quis peior seruus: an qui grauatus seruitio, & fortasse negligentius & incautius agens, cadit sub onere, an qui iugum in totum proijcit? Ad hoc sic propositum, responsum dare non est difficile. Potest enim onus esse eius generis, ut minore aut etiam nulla culpa teneatur seruus, conscientia infirmitatis suæ illud à se reijciens: quàm qui temerè illud recipiens, cadat sub illo, atque inde & sibi & suo hero magnum det malum. Rogant amplius Pighiani: Quis peior discipulus, an qui ex præscripto edíscit, non quidem uniuersum quod fortè potuisset, nisi crapulæ & somno securius indulsisset, tamen partem: an qui scholam prorsus deserit? Ad id quoque responderi potest, & discipulum negligentem uituperari, & scholæ desertorem multo magis. Neque tamen illum laude sua indignum, qui ingenio suo perspecto, ad artes ingenuas parum apto, potius relinquat scholam, quàm in ea perdat operam

peram & oleum, ut aiunt. Positis illis interrogationibus, concludunt, peiorem esse sacerdotem uoto continentiæ alligatum, si ducat uxorem, quàm si scortetur, aut adulteret. Hoc uerò ego nego. Nam qui scortatur, adulteratque, & uotum uiolat, & re nunquam licita utitur: qui matrimonium contrahit, est quidem uoti uiolator: sed re per se licita utitur, etiamsi illicita sit ex accidente. At matrimonium contrahens, ab unitate ecclesiæ discedit. Esto: at multo magis discedit adulter, & fornicator, qui à regno Dei prorsus excluduntur. At Paulus damnat uoto obligatos, uolentes nubere. Putas uerò tu, non eum damnare, uolentem scortari aut adulterare? At matrimonia presbyterorum à Cypriano, Ambrosio, Hieronymo, Basilio, uocantur incesta adulteria. Fac ita esse: Augustinus tamen uitæ sanctitate & doctrina illis minimè inferior, nec adulteros uocari uult, qui post uotum nupserunt. Et qui tales diuidant, grauiter peccare asserit: quod uerbis ipsius in Libro ostendimus. Gratianus quoque ex authoritate Martini Papæ, 27. d. Diaconus: dicit quidem primùm, nec diaconos nec presbyteros fieri posse, nisi qui continentiam profiteantur. mox tamen subdit his uerbis: Si diaconus à ministerio cessare uoluerit, contracto matrimonio licitè potest uti. Nam etsi in ordinatione sua castitatis uotum obtulerit: tamen tanta uis est in sacramento coniugij, quòd nec ex uiolatione uoti potest dissolui ipsum coniugium. Quoniam autem Pighiani pugnant Socraticis inductionibus, imitemur eos ad hunc modum. Duo serui erant domini unius: uterque pro se fidem domino obligauit suam, ad onera iustæ magnitudinis & ponderis ferenda, longissimo interuallo. Et alter quidem onus ferre strenuè aggressus, tandem fessus sub illo cecidit, ad locum destinatum illud non attulit: ita & sibi malum dedit: & dominum frustratus est promissis, quod euentus ostendit, futilibus. Alter cum se oneri imparem cerneret, consilio mutato, fidem obligatam eiurat: atque sibi à domino onus aliud, cui ferundo esset, deposcit. Vter horum seruorum prudentior? Vter domino suo gratior? Non'ne qui uiribus suis expensis, consilium prius repudiat: mauultque minore sumpto munere, bene & integrè in illo uersari, quàm maiore nequam & nihili esse ac uideri, cum suo quidem & domini sui damno, probro ac dedecore? Addamus de discipulis. Duo erant discipuli magistri unius. Vtrique magister suus præmia ampla pollicitus est, si spacio mensis unius poema Homeri ediscerent. Quibus præmijs inuitati illi, fidem obstrinxerunt se ita facturos. Et alter quidem in fide dum stare conatur, uigilijs fractus, uiribus debilitatus, animo deiecto, in phrenesim incidit. Ita nec fidem præstitit, nec præmia tulit. Alter naturæ suæ imbecillitate melius perspecta, susceptum onus deponere, stultitiam promissi sui confiteri, & leuius aliquid quod ediscendum esset poscere. Vtrius horum duorum ingenium magis probabimus? Vtrius sensus, mens, ratio, ad boni discipuli conditionem magis accedet? Equidem si qua pietas in fide data, si sanctitas, si religio in amplis promissis ponenda est, phrenetico laudem tribuemus. Sin promissa leuia & futilia interpretabimur, quibus euentus non respondet: consilijque mutationem in re quam præstare non queas, si optimam esse putabimus: in promptu iam erit, quod de istis discipulis iudicium faciendum erit. Has interrogationes opponimus Pighianis: aptiores quidem, quàm quæ à magistro illorum excogitatæ sunt. In quæstione enim de uoto, & serui & discipul uoto obstricti inducendi erant, quod nos fecimus: nō nudè proponendi, quod illi. Nisi fortè cùm in seruitutem aut disciplinam aliquis se tradit, iam quasi uoto quodam & promisso teneatur. Quòd si ita est, tum & discipulo & seruo uoluntario, illud initiò in mentem uenire deberet, suæ quid ualeant uires, quid humeri ferre recusent. Melius enim est

omnino, onus prorsus detrectare, cui sis impar, quàm suscipere, ac sub illo cadere, cũ tuo & domini tui dãno. Sin quã fiat ut fide obligata, onus suscipias uiribus impar, quid tandẽ prodest te illud ferre conari, ac tandẽ ui ponderis turpiter opprimi? Omnino mutatio cõsilij in rebus pœnitẽdis plus semper à prudentibus laudata est, quàm in eadẽ sentẽtia permansio. In rebus autẽ quæ abs te fieri nõ possint, quid aliud est promissum uelle efficere, quàm stultitiã prodere? In ijs item promissis, quorũ cõtraria efficias cũ turpitudine cõiuncta, quid promissa sunt aliud, quàm irrisiones eius cui sunt facta? Præclarè Beda presbyter scripsit, & Gratianus in canones retulit his uerbis: Si aliquid fortè nos incautius iurare cõtigerit, quod obseruatũ in peiorẽ uergat exitũ, liberè illud salubriori cõsilio mutandũ nouerimus: ac magis instãte necessitate peierandũ nobis quàm uitãdo periurio in aliud crimẽ grauius esse diuertendũ. Et paulo pòst: Nõ solũ in iurãdo, sed in omni quod agimus, hęc est moderatio solicitius obseruãda, ut si in talẽ fortè lapsum, uersuti hostis inciderimus insidijs, ex quo sine aliquo peccati cõtagio surgere nõ possimus, illũ potius euadẽdi aditũ petamus, in quo minus periculi nos perpessuros esse cernimus. Hęc ad Pighianos seruos & discipulos respõsa sint. Post hęc scripturæ obijciũt, quæ palàm indicãt, Bonũ malũ fieri, si nõ bene fiat. Ita Oza arcã Dei, boũ agitatiõe nutantẽ sustentãs, à Deo occisus est. Et Ozias suffire Deo uolẽs, lepra percussus est, leprosusq; ad mortẽ usq; permãsit. Sed enim isti partes alieni officij sibi deposcebãt. Quod de ijs qui scortatiõis uitãdæ causa, matrimonij thoro immaculato cõscientijs suis mederi uolũt, dici non potest. Videamus Pighianorũ postremũ argumentũ, quod illi fortissimũ causæ suę putãt esse propugnaculũ: atq; illud, Deo duce, deijcere aggrediamur. Primùm ex libro Numerorũ, magnitudinẽ peccati ostendũt à Cora, Dathane & Abiramo commissi: cùm se à populo Dei seiũxerunt, sacrificiaq; sibi propria cõstituerũt. Nam à terra, hiatu patefacta, operti & deuorati sunt, in orcũq; delati: atq; ita ex Israelitarũ rep. sublati perierũt. Hæc tanta, tamq; tristis pœna ostendit, peccatũ Coræ & eius gregalĩũ grauius fuisse multo, quàm peccatũ Dauidis, cum Bersebeã adulterauit, eiusq; uiro Vriæ cędem procurauit. Nam etsi Deus Dauidẽ quoq; grauiter castigauit: tamen castigatio illa nullo modo est cõparanda cum pœna illa crudelissima, cui illos tres cum turba eorũ omni subiecit. Mihi uerò oratio hæc uerissima esse uidetur. Nec est, mea sententia, in quo uel leuissimè reprehẽdi debeat. Quod uerò inde concludere nituntur, à reprehensione abesse nõ potest. Aiũt presbyterũ uxore ducta, à populo Dei se seiũgere: unitatẽq; ecclesiæ, quantũ in ipso est, rumpere, & sacra sibi propria facere. Quod quia in scortante adulterанteq; non est, qui tantum ex infirmitate peccet, grauius peccatum illius quàm istius faciunt. Verum enimuero argumenta à nobis in Libro allata, manifestè indicant contrarium. Nam & pœna leuior à legibus imposita est presbyteris maritis, quàm scortatoribus aut adulteris: & matrimonij contrahendi presbytero potestatem fieri posse ab ecclesia, scortandi adulterandiq; nullo modo posse, ostensum est. Nec uerò matrimonium presbyteri cum facto Corę ullo modo est cõparandũ. Nõ unum erat delictũ Corę, cum sua caterua. Primùm cõiurarant in Mosen & Aharonẽ, quorũ imperio subesse nolebant: eorumq; authoritatẽ & obedientiam, in rebus à Deo præceptis, abijcere ac relinquere conabãtur. Hinc uox eorũ seditiosa: Cur uos supra populũ Dei effertis? Dathan quoq; & Abiramus à Mose uocati, se ad eum uenturos negarũt. deinde in sacerdotiũ, arbitrio suo uenire uolebant. Itaq; Moses sic cum eis expostulat: Audite Leuitæ, parũ ne habetis, quòd uos Deus à reliqua multitudine secreuit? quodq; te Cora, omnesq; tuos simul Leuitas destinauit, qui tabernaculi munus gereretis: nisi etiã sacerdotiũ affectetis? Hęc plurib. uerbis in libris Numerorũ. Recẽtia erãt Dei beneficia per Mosen Iudęis affatim pręstita: non

22. q. 4. Si aliquid forte.

Num. 16.

non ea ex literarum monumentis repetere, non ex aliorum narratione discere
opus erat. Memoria tantorum beneficiorum animis, & ferè oculis omniũ ad-
huc inhærebant: omniq; die alia beneficia cœlo eis demittebantur. Cũ igitur
Cora, Dathã, Abiramus, cũ omni sua turba, tot, tãta, & tam recẽtia Dei benefi
cia ingratè ferrent: magistratũ à Deo datũ abolere conarentur: officia aliena
inuaderent: nec admoniti, ad frugem bonam se reciperent: pœna prodigiosa
affecit eos Deus, & in omni memoria inaudita. Dauid uerò nec in magistra-
tũ, nec in personã publicã peccauit: nec in societatẽ sui peccati alios pertraxit:
& à Nathane propheta correptus, peccatũ suũ agnouit, & ex animo cõfessus
est. Itaq; cõfestim audiuit sibi à Deo peccatũ remissum esse: pœnisq; multo le
uiorib. castigatus est. Cõferamus iã ad hoc exẽplũ presbyterũ maritũ cũ pres-
bytero adultero. Maritus, si modò est Dei reuerẽs, nec matrimoniũ aliam ob
causam iniuit, tantũ ut ne uitã suã cõtaminaret illicito coitu, causam honestis-
simã sequutus est sui instituti: nec in aliud peccauit, q̃ in legẽ ecclesiæ: quæ si
nõ esset, peccatũ nullũ esset ducẽda uxore. Adulter cubilia aliena uiolat, Dei
metũ abijcit, pudoris fores perfringit, furore suo prosternit pudicitiã. Sed di
ces, nõ esse uoti uiolatorẽ, manereq; eũ in unitate ecclesiæ catholicæ cum suo
adulterio. O' pulcherrimã mãsionẽ, ô uotũ Deo gratissimũ: de quo quoniam
explicatè & copiosè in Libro à nobis disputatũ est, legat cui placet. Nos piget
in reb. tã ineptis atq; absurdis diutius cõmorari. Sũt qui presbyterorũ eius-
modi matrimonia ad arrogantiã referãt: & qui de eis disserãt, eos arrogãtię dã
nẽt. Verùm arrogãtia per se peccatũ est. Cęterùm alia est causa eorũ, qui arro
gãtia semota, ostẽdũt quid à cõcilio statui possit de tãtis rebus. Melius quidẽ
id, q̃ si per omnia matrimoniũ presbyterorũ dãnantes, adiungerẽt se istis qui
& authoritatibus & rationibus cõtendũt, sacerdotibus minimè licere esse u-
xoratis: aut si mariti sint, oportere illos ea quæ mariti solẽt, desinere facere: de-
labũturq; tandẽ ad scortatorũ & adulterorũ causas tuẽdas, tãtùm ut statũ præ
sentẽ semper obtineãt. Hoc si nõ ab arrogãtia proficiscit̃, fieri tamẽ nõ potest
sine quadã peruersitate, & odio generis humani. Sed quid opus uerbis? Si ma
trimoniũ presbytero cõcedi potest, honestis aliquib. ex causis: adulteriũ aũt
& scortatio nequaq̃: quos colores addemus adulteris & scortatoribus, ut ne
turpiores appareãt q̃ mariti? Oraculũ est diuinũ: Honorabile cõiugiũ in om-
nibus, & thorus immaculatus: Scortatores aũt & adulteros iudicabit Deus.
Quib. uerbis an nõ opponũt̃ cõiugio scortatores & adulteri? & ita quidẽ ut i-
stos Dei iudiciũ maneat: illud sit honore dignũ in omnibus? Addit enim, In
omnibus: ut ostẽdat, neminẽ illud nõ decere. Scortationẽ uerò iusto Dei iudi
cio exitialẽ fore omnibus, qui se illa obstrinxissẽt. Sint illi cõsecrati, sint profes-
sione quãuis insignes & religiosi: si scortatores, si adulteri fuerint, nõ eos iudi-
ciũ & cõdẽnationẽ Dei fugituros. Sed iã finis huic tractatiõi est imponẽdus. II.
Quod quidẽ fiet, si uulgaribus & peruulgatis declamatiõibus prius respõde-
rimus. 1. Aiũt nõ modò nõ impossibile, uerùm etiã facile, iucũdũ & suaue es-
se cõtinere, Deo adiuuãte. De hac uerò facilitate loquãt̃ uiri sancti: & ipsi qui
dẽ præditi gratia Dei. quorũ de numero sunt, Euagrius presbyter & Bernar-
dus Abbas. Nam ille in puteũ hybernis noctibus, iste in lacũ descẽdere soliti
sunt, ut gelascentiũ aquarũ frigore calorẽ corporis tẽperarẽt, castitati infestũ.
Loquãtur etiã Audomarus Tamanẽsis episcopus, & Franciscus monachus,
quorũ ille in uepribus, iste in niuibus uolutabãt corpus, ut ea castigatione uo-
luptatẽ carni insitã edomarẽt. Neq; uerò dubito, multos Christianorũ, nõnul
los etiã gẽtiũ à CHRISTO alienarũ, facilè à uenere abstinuisse: uerùm hoc erat
peculiari quodã naturæ sensu. quẽadmodũ Christus dicit de eunuchis, qui sic
ab utero matris nati essẽt. Verũtamẽ in ijs qui seipsos castrarũt propter regnũ
cœleste, uix illa facilitas præstãdi, & huic adiũncta suauitas adesse potest, pro-

Argumentorum, quæ in facilitatẽ castitatis afferuntur, examen.

pter pugnã perpetuã carnis cũ ſpiritu: quã in ſanctis uiris adeſſe multa ſcriptu-
rarũ teſtimonia oſtendũt. Sed ponamus, & facile & iucũdũ eſſe cõtinere: id ta-
mẽ in ijs reperiret, qui cõtinẽtiã re prȩſtarẽt, nõ qui titulo tãtùm profiterẽtur.
2. Afferũt multa ſimilia, eorũ qui difficultates innumeras abſorbuerũt, quȩrẽ
dis reb. quas cõcupiſcũt. Verùm hȩc nihil ad noſtrũ inſtitutũ, qui de ijs loqui
mur, qui uel nolũt uel nõ poſsũt cõtinere. 3. Proponũt exẽpla Andreȩ, Lau
rẽtij, Pauli, & aliorũ qui nõ tãtùm uenerẽ, ſed ſuã ipſorũ uitã cõtempſerũt pro
nomine IESV. Quòd ut uerũ eſt, & indubitatũ: ita illud, utrũ horũ facilius
ſit, nõ immeritò quis ambigat. Certè hoſtẽ cũ quo perpetuò uiuas, domare, dif
ficilius eſt, ꝙ eundẽ occidere. Habemus carnẽ ſpiritui perpetuò reluctantẽ.
Cum illius lenocinijs continenter bellum gerere, nec ei unquam ſuccumbe-
re, ne putemus facile, admonent nos multorum exempla: qui ad mortis terro
res intrepidi ac ſemper inuicti fuerunt, uoluptatũ illecebris ſæpe irretiti ſunt.
Cyprian. de Nolo mihi, inquit Cyprianus, de martyrio quiſquã moueat actionẽ. Quia ſæ-
ſing. cleri- pius & mœchi, & ſanguinarij, & ebrioſi, & omniũ ſcelerũ rei, reperta pugnæ
corum. occaſione, cõuerſi meruerũt ad martyrij palmam peruenire. Idem paulo pòſt
obiurgat eos, qui licẽtius fornicẽtur, & alia peccata cõmittant: ſpe illa, peccata
ſua in martyrio dimiſsũ iri: eosq; nõ ſecus facere, quàm illos qui dicebãt, Faci-
amus mala ut eueniebãt bona. 4. Proferũt multa, ut matrimoniũ, baptiſmũ,
legẽ Moſi, præceptũ de nõ cõcupiſcẽdo, & alia, quȩ cum per ſe bona ſint, tolli
nõ debeãt, nec propter abuſum, nec propter trãſgreſsionẽ. Nõnulli etiã ſentẽ
tiæ illi Paulinæ, Ad uitandã fornicationẽ unuſquiſq; uxorẽ habeat ſuã, ita reſi
ſtũt, ut quoſdã proferãt uxores legitimas habẽtes, qui adulterijs minimè abſti
neãt. Hinc cõcludunt, ne adulterijs quidẽ presbyterorũ hac ratiõe finẽ impoſi
tũ iri, ſi uxores illis cõcederẽtur. Enimuero nõ tantũ presbyteris matrimoniũ
petẽtibus, hoc modo reſiſtitur, ſed Apoſtolica ſentẽtia oppugnat. Certè eadẽ
ratione omni hominũ generi matrimoniũ diſſuadeas licebit. Nõ minus enim
alij mariti ſacris nõ initiati, adulterio obnoxij eſſe poſsũt, atq; presbyteri. Aut
igitur in uniuerſum matrimonio interdicemus omnibus: aut quod rectius fue
rit, res per ſe bonas & frugiferas propter abuſum minimè interdicemus. Sed
dices, eadẽ ratiõe uotũ caſtitatis nõ eſſe tollendũ. Nõ tollimus, uir amice, nec
caſtitatẽ, nec uotũ caſtitatis: ſed dicimus magis conuenire, ut matrimoniũ quis
ineat, ꝙ ſcortetur aut adulteret caſtitatis prætextu. Hũc prætextũ detrahi lice-
re, uotaq; rei minimè reſpõdentia Deo improbari, iã oſtẽdimus: præſertim ſi
ſint rei nõ neceſſariæ, & cuius oppoſitũ nõ ſit in uniuerſum malũ, qualis eſt ca
ſtitas. Secus eſt de rebus neceſſarijs, quibus quod ex aduerſo ſit oppoſitũ, eſt
omnino malũ: qualis eſt baptiſmus, lex, præceptũ de nõ cõcupiſcendo, & ſimi
lia. Tollũtur etiã matrimonia, licet Dei ore cõſecrata & cõfirmata, & mutua ſi
de coniugũ roborata, ob certas cauſas: ut ob adulteriũ, ob coeũdi impotenti-
am. Cur igitur uotũ eorũ tolli nõ poſsit, qui ſcortẽtur aut adulterẽt? qua de re
in Libro copioſè. 5. Volunt inſuper qui ex aduerſo diſſerũt, ut confidenter
quilibet dicat, claraq; uoce pronũciet: Omnia poſſum in eo qui me confortat.
Phil. 4. Agnoſco Pauli uerbũ, ex epiſtola ad Philippẽſes ſcripta: quo ille utit, ne quid
uiribus ſuis adſcribere uideatur. Dicit ibi, ſe ita ad res præſentes accõmodare
ſolere, ut nec ſecundis inſoleſcat, nec aduerſis deijciatur: ſeu ſit eſuriendũ, ſeu
ad ſaturitatẽ edendũ: ſeu carendũ, ſeu rebus neceſſarijs abundandũ: omnia ſe
poſſe, per eũ qui illũ cõfortaret, CHRISTVM. Quòd igitur dicit omnia, nõ'ne,
ad ea refert quæ prius enumerauit? Prudẽtiæ eſt certè, ut quiſq; diſpiciat qua
in re cõfortetur à Deo, qua nõ. Nam nõ iiſdem donis omnes præditos eſſe,
& Paulus multis in locis teſtatur, & res ipſa indicat. Et quãuis gratia Dei om
nibus præſtò eſſet ad ſalutẽ cõſequendam: ad cõtinentiã tamen an omnibus
præſto ſit, uiderint iſti huius facilitatis doctores. Certè ipſi uidimus nõnullos

hoc ge

hoc genere cursuq; uiuēdi implicatos: quos carnis uiolentia à proposito trāsuersos egerit. Itaq; CHRISTVS ipse nō quēlibet uocat ad uotū cōtinentię, sed inquit: Qui potest capere, capiat. Paulus quoq; clara uoce pronūciat, unumquenq; propriū donū ex Deo habere, aliū quidē sic, aliū aūt sic. Nihil dicit de facilitate cōtinentiæ eorū, quibus præstò sit gratia Dei: sed tutius esse pronunciat matrimoniū cōtrahere, quàm uri. Neq; enim satis habuit dixisse, Si se nō cōtinēt, cōtrahāt matrimoniū: sed adiecit, Satius est matrimoniū cōtrahere, quàm ardere: hoc est, libidine ęstuare, & in fœda libidinis titillatione uersari. Virginitatē enim cōtineri, non tantùm corpus à Venereis uoluptatibus, sed & animū ab impuris affectionibus ac ustionib. arcēdo, ipse Paulus testatur, dū uult uirginē sanctā esse debere & animo & spiritu. Atq; hîc est obiter annotandum, nihil incommodi esse, si uerba CHRISTI (Non omnes capiunt uerbū hoc) sic interpreteris: Non omnes possunt capere. Nam & Erasmus sic interpretatur: Non omnes sunt capaces huius dicti, sed quibus datum est. Castalio autē sic: Nō omnes hanc rem præstare possunt, sed quibus datum est. Futile est quod quidam putant, CHRISTVM ideo non dixisse, Non omnes possunt capere: ne quis rem fati esse putaret. nam & CHRISTVS ipse, quod prius dixit, Nō omnes capiunt, infrà dicit, Qui potest capere, capiat: planè significans, non omnes capere posse. Et ne ex interpretatione illa, (Non omnes possunt capere) aliquis inferat, continentiam rem fati esse, ipse CHRISTVS excepit sequēti particula, qua significat eos tantùm continere posse, quibus diuinitùs datum sit. Ad eum modum si quis uerba Pauli (si se non continent, contrahant matrimonium) sic interpretetur, Si se continere non possunt: nihil, opinor à sensu Pauli aberrauerit. Qui non tantum concionatur non continentibus, sed & ijs qui continere non possint: & his quidem maximè, ut illi prius matrimonio copulentur, quàm in actum incontinentiæ erumpant. Profectò & uolūtas & potestas continendi non minus à Deo est, quàm ipsum continere. Nihil horū à fato est: omnia supernè sunt, descendentia à patre cœlesti. Igitur cui hæc dos à Deo non contigit, ne tentet Deum, temerè suscipiendo rem maximè arduā, & quæ quodammodo sit supra uires humanas. Contineat se potius intra cancellos thori immaculati, quàm se irretiat laqueis cœlibatus impurissimi. Quo uirtus est præstantior, hoc difficilior, ac ideo minus temerè amplectenda: siquidem uoluntatis est, non necessitatis. Melius enim est rem non suscipere, quàm susceptam non præstare. Et hoc quidem ijs dictum esto, qui pietatis euangelicæ studio castum uellent colere cœlibatum: ne facilitatis spe eam uitæ rationem suscipiant, quam piè tueri non possint. Cæterùm illi uinculis ac uerberibus, omniq; supplicio castigandi essent, qui hoc uitæ genus amplectātur non sanctimoniæ ac pietatis causa, sed ut hoc titulo uenentur res longè diuersissimas: utputa, otium, uictum & amictum, peccandi licentiam, præbendas & honores, abbatias & episcopatus. At dices: Dei, qui scrutetur corda & renes, hoc esse iudicium, quo quisq; animo uoueat. Imò nostrum quoque iudicium est: qui ex fructibus de arbore iudicemus. Nec enim de rebus occultis loquimur, sed de manifestissimis, oculisq; omnium subiectis. At nō est ex anteacto tempore iudicandum de moribus futuris: propterea quòd Deus uno momento facit ex publicano euangelistam, ex persequutore apostolum, ex meretrice uas electum. Rarissima sunt ista exempla, bone uir: quēadmodum & illud de latrone dextro, qui extremo spiritu factus sit CHRISTI confessor. Hæc exempla nullo modo transferenda sunt ad hanc infinitā multitudinem uouentium cœlibatum. Et facit hoc quidem Deus, ut aliquem repentè transformet ex malo in bonum: sed hoc non apparet in istis qui cœlibatum profitentur non ad colendam pudicitiam, sed ad auaritiam & ambitionē: qui quam uitam prius duxerunt, eam ferè ducunt ad extremam horam. Ad

Iere. 13. quos uerba Ieremiæ uatis pertinere uidentur: Si mutabit Aethiops suam cu-
„ tem, aut pardus maculas: & uos rectè facere poteritis, edocti malè facere. Sed quid opus multis? Tantus est numerus eorum qui cœlibatum suũ Deo consecrarunt, non ad opportunitates ministerio ecclesiæ comparandas, sed ad licentiam suarum cupiditatum consequendam: ut uel cæcitatis sit extremæ, uel nimiæ indulgentiæ, bonam de ijs opinionem concipere, qui anteacto uitæ tempore nec continenter uixerunt, nec partem ullam uirtutis ac doctrinæ sacerdotio necessariæ attigerunt. Quam autem curam ac diligentiam adhibeant episcopi hominibus huiusmodi initiandis, quis nescit? Certè si eam adhiberẽt, quã deberent: si sententiam Christi non ignorarent, non omnes capaces esse uirginitatis, sed quib. diuinitùs id datũ esset: si omnia quæ Paulus ijs præscribit, qui sint ad munera eccesiastica accersendi, obseruarent: nullo modo committerent, siquidem Dei metuentes essent, ut tantam turbam iureiurando ad cœlibatum obstringerent, tantæq; multitudini rerum diuinarum curationem permitterent: cum probro ac dedecore ordinis sanctissimi, reiq; Christianæ iniuria graui, & (si populus Christi intelligeret) minimè ferenda.

Sed ut finem faciamus, illud in primis necessarium est uirginitatis laudatoribus, ut fines legitimos ostendant, quamobrem ea seruanda sit. Neque enim CHRISTVS simpliciter de eunuchis, qui se castrassẽt, loquitur: sed addit, Propter regnum Dei. Hoc est, ut in eo uitæ genere sanctius uiuant: utq; fructum copiosiorem ferant, quàm si coniuges essent. Sine quo fructu Christus stultas uirgines uocat, quæ lampades quidem habeant, sed oleo uacuas: itaque & sponso dicit esse ignotas, & nuptijs quibus intersint indignas. Non igitur uirginitas per se uirtus est: & nisi ad Christum referatur, tam infra matrimonium collocabitur, quàm arbor sterilis fœcundæ posthabetur. Est enim matrimonium ad naturæ propagationem institutum: uirginitas sine debito carens stulta est, sine oleo, sine re, & ferè in probris habetur. Omnis homo sanus & perfectus, ut memoriam nominis sui conseruet, libenter quærit certam sociam, ex qua prolem post se relinquat: quæ pro illo has terras colat, illiusq; Dei rerum dominatoris numen adoret. Qui id negligunt, si cœlestium & diuinarum rerum amore capti id faciant, uiri diuini putandi sunt: si ut titulo cœlibatus commoda aliqua uenentur, simulatores, qui (ut Satyricus inquit) Curios simulant, & Bacchanalia uiuunt. Sin ob animi aut corporis uitium, stupidi certè & sensus expertes sunt: & in eorum numero habendi, qui morbo aliquo & sensus stupore, odorum & saporum suauitate nulla capiantur. Qui cùm rarissimi sint, uixq; humani generis hæc putetur esse stupiditas: sunt & apud Græcos & apud Latinos, ut philosophi testantur, anonymi. Ac ne plura, cœlibatum donum Dei rarum & singulare esse dicimus, Deoq; gratissimum, si piè & castè obseruetur: atque ad eos fines, quos Christus uoluit, referatur. Vota pia, sanctè seruanda esse docemus: eorumq; uiolatores dãnamus. Scortatores & adulteros, cœlibatus prætextu in ecclesia minimè ferendos ducimus: hisq; non aptius remedium putamus, quàm si cœlibatus persona detracta, matrimonio copulentur: utq; id rectè & ordine fiat, ecclesiæ eius rei potestatem esse contendimus. Blasphemias, quibus scortatio ac adulteria presbyterorum extenuãtur præ matrimonio, ab ecclesia exterminandas putamus: eorumq; authoribus silentium de eo publica authoritate imponendum censemus. Et hæc uel in defensionem, uel interpretationem correctionemq; eorum quæ à me scripta erant, dicta sunto. Spero enim ad omnia, de quibus negotiũ nobis exhibebat, & quæ nobis ipsis postea uenerunt in mẽtem, aut etiam quæ apud alios contra nostram sententiam legimus, copiosè responsum esse.

APOLOGIAE FINIS.

LIBER

LIBER.

CAPVT XXI.

In quo est epilogus de concilij necessitate, & authoritate. deinde causæ hæresium explicantur.

Vcusq; controuersiæ quædam à nobis, quantum facultas ferebat nostra, expositę sunt. Diximus autem, nullam commodiorē esse rationē illas componendi, quàm concilij legitima & cōstanti celebratione. Diximus itē, in ea ipsa his rationibus utendum esse, ut primæ partes tribuant canonicis Biblijs: posteriores, cōciliorum, interpretum, pontificū decretis. Hoc enim nisi foret, peiora essent posteriora prioribus. Narrat Augustinus lib. 2. contra Donatistas, cap. 3. plenaria concilia sæpe priora à posterioribus emendata esse. Intelligit autē nomine plenariorum, ea quæ Vniuersalia uocamus. Ea enim ibidem distinguit ab illis, quæ per singulas prouincias celebrātur. Quòd si credimus Augustino, quā causam putamus, quòd priora emendata sint, nisi quia præter uerbū Dei aliquid sanxerint? Sic igitur agendum, ut uerbū diuinitùs traditum lumen sit gressibus nostris: ut sermo propheticus, euangelicus, & apostolicus lucerna sit apparens in obscuro loco. Omnis hominū conuentus, qui ad hanc lucernā uigilauerit, oculosq; suos ad eam intenderit, errare non poterit: maximi erunt momenti omnia quæ decreuerit, ac iusserit. Qui hūc conuentū audiet, Deum audiet: qui spernet, Deū spernet. Profectò nihil in rebus humanis certū esset, si eiusmodi cōuentus decreta incerta essent. Quę igitur causa est, dicat quis, cur tot talibusq; decretis extantibus, hæreses subinde suscitētur? Ego uerò puto multa decreta conciliorū sanctissima esse, quibus tanquā diuinis oraculis parendū sit: at quędam etiā non ea in scripturis fundamenta habere, quin eis contradici fas sit. Hæresium uerò causæ uariæ sunt: quas in præsentia, cùm huc quasi continuato cursu perducti simus, inuestigare operæ precium fuerit: remedia etiam quærere, quibus hisce malis obuiam iri posit, non inutile. Sunt igitur uel præcipuæ hæresium causæ (ut à uiris eruditis accepimus) partim error quidam mentis, & iudicij prauitas: partim indignatio & superbia: quibus accedit æmulationis studium, ac ambitionis furor. Nam ut imperitia nihil detestabilius est, præsertim in eo homine qui eruditione excellere deberet: ita doctrina alium ad finē quàm necesse sit relata, causa solet esse multorum, eorumq; fœdissimorū errorum. Quod in illis apparuit, qui uel ex philosophorū decretis de religione statuerunt, uel scripta diuina aliter quàm oportuit interpretati sunt. Gloriæ etiam & honoris ambientes, uirtutisq; alienæ æmulatores permulti extitere, qui

cum cedere & assentiri ijs nollēt, quorū splendore uirtutis ac claritate nominis obscurarentur, ingentes turbas in religione excitarunt: ac ut in suam sententiam ab alijs iretur, multis rationibus euicerunt. Quorum conatibus cùm uel pauci, uel nulli presbyterorū, quorum id munus præcipuum erat, pro eo ac res postularet, obsisterent: fiebat tanta secesio, quanta hæresi & factioni constituendæ satis esset. Negligentia igitur presbyterorum magna ex parte factum est, quòd hæreses subortæ, nec in tempore auersæ, & indies tanquam pestes quædam magis ac magis serpere sitæ sunt. Neglectionem porrò, aut magis supinam illam oscitantiā, cui potius tribuemus, quàm aut ignauiæ, aut ambitioni, aut rerū necessariarū inscitiæ? Sic ēm sunt presbyteri plerisque omnes, ut doctrina neglecta, sacerdotijs ambiendis finem faciant nullum: rarisimus'que sit, qui pro dignitate suum tueatur locum. Agamus igitur deinceps de presbyteris eligendis, qui refellere possint errores exorientes, hæresibus'que occurrere: atque adeò de legibus quibusdam ecclesiæ ritè administrandæ necessarijs: quod nos secundo in loco huius tractatus dicturos esse policiti sumus.

CAPUT XXII.

Neminen ordinandum in presbyterum, qui uirtute & doctrina necessaria sit destitutus.

IN primis igitur efficiendū, ut ne quis in ordinem sacerdotum asciscatur, qui à doctrina & cultu uirtutum sanctisimo ordini necessariarum fuerit auersus. Veniat nobis in mentem pacti, quod fecit Deus olim cum sacerdotibus: cùm eis regimen traderet ueteris ecclesiæ, ijs uerbis quæ refert Malachias: Pactum mihi intercesit cum Leui, uitæ atque pacis: quæ ei dedi, ut me timeret, meum'que nomē paueret. Habuit itaque legem ueritatis in ore suo: nec apparuit iniquitas in labijs eius. Ipse se erga me bene & rectè gesit, & multos auertit ab iniquitate. Labia enim sacerdotis custodiunt scientiam, & legem petent ab ore eius: quippe qui sit legatus Domini exercituum. Hoc pactum cùm non seruabant sacerdotes, increpabat eos Deus, ac etiam meritis pœnis affligebat. Sic enim ibidē ad eos dicit: Vos autem deflexistis de uia, fecistis'que ut plurimi impingerent in legem, pactum Leuiticū corrūpentes. Itaque & ego reddam uos contemptos, & abiectos omni populo. Tempora quidem nostra testantur, pactum hoc à sacerdotibus multis modis rūpi. Itaque ordo sanctisimus infamatur, de eius authoritate plurimū detrahitur, ordinaria potestas parui ducitur. Omnino igitur electiones usitatæ in ecclesia, moderandæ & emendandę sunt. Cur enim plura sacerdotia uni? cur non ex doctrina & uirtute? Da mihi hominem doctrina & uirtute præditum; iube eū

Malach. 2.

contentũ esse uno sacerdotio, munusq́; debitũ explere: an nõ speras rectius religioni cõsultũ iri, quàm animo presbyteri, nec ex uirtute electi, nec unico contenti, in plures, easq́; profanas res distracto?

CAPUT XXIII.

Nullus presbyter duabus ecclesijs præficiatur: & hic de ministrorum uarijs officijs in ecclesia Dei.

EXPLICEMUS hæc quæ diximus: primumq́; constituamus, minimè in ecclesia Dei ferendum esse, ut aliquis presbyter unus plura sacerdotia possideat. Omne enim sacerdotium muneri alicui destinatum est. Neq; maiores nostri aliã fundis & prouentibus, sacerdotibus attribuẽdis, rationẽ habuerunt, quàm ut illi curationem & dispensationem rerum sacrarum sustinerent. Quis quæso unus populos locis seiunctos docere ipse potest: eisq́; operã monẽdo, cõfirmando, peruersos terrendo, afflictos consolando præstare? Vetus est uerbũ, Pectora nostra duas nõ admittere curas: quãto minus admittent, locorũ procul à se distantiũ? Quamobrem lege Chalcedonẽsi & Septimę synodi prohibet, ut nequis presbyter à suo populo abesse, ne'ue pluribus populis præesse audeat. Quòd si cõsilijs eũ honorẽ haberi necesse est, ut eorum authoritas præferenda sit authoritati pontificię: certè nescio, an pontifices eiusmodi legem soluentes, rectè officio fungant suo. Nisi fortè inopia pastorũ tanta est, ut aliquẽ unũ pluribus ecclesijs præesse oporteat. Etenim si episcopi munus rectè ad plures ecclesias extenditur, quibus pastores idoneos curare, earũq́; regimẽ inspicere debeat, non ineptè etiam unus aliquibus præficeretur ecclesijs, quibus doctores fideles ordinaret, ministros probos constitueret, ac ipse etiam per uices in ijsdem ecclesijs officij sui munera adimpleret. Hoc quidem excepto, sacerdotia lege conciliorum uetita, nullo modo alicui uni tribuenda esse uidentur: illi'que omnes damnandi, qui alium ad finem hæc beneficia congerere audent. Itaque lex quam dixi Septimæ synodi, mauult clericum artificio sibi parare ea quæ sint uitæ necessaria, quàm in duabus ecclesijs collocari: Pauliq́; exemplum proponit, qui & sibi & suis comitibus parabat necessaria manibus suis. Multæ & lectæ & auditæ sunt à me laudatiões ueterũ presbyterorũ: nunquã alicuius laudes ex possessionũ amplitudine audiui celebrari. Nã plura sacerdotia ambire ac possidere, hominis est cuiusuis: laudẽ uerò in laborib. positã quærere, operamq́; debitam ecclesijs docẽdis prę̃stare, magnorũ est uirorũ, & qui ex altari uiuant (ut inquit Paulus) dignorũ. Sunt qui amicos locupletandi causa, alij ut splendidè & magnificè uiuant, pluribus se sacerdotijs onerent: genus hominum amicis, & ijs quos ditant, & quorum suo sumptu negotia obeunt pergratũ, ecclesijs prorsus inutile.

Chalced. con. canon. 10. Et synodi Septimæ can. 15. quæ est 21. q. 1. Clericus.

Acto. 20.

Paucissimi sunt hodie in tanta presbyterorũ multitudine, qui seriò cogitent quid in ecclesia sustinere, quid'ue efficere possint: neq; adeò multi, qui quod possint, hoc etiam uelint. Plerique uerò omnes, rebus alijs neglectis, in fructus colligendos toti incumbunt: ac, ut inquit poeta,

Reditus iam quisq; suos amat, & sibi quid sit
Utile, sollicitis computat articulis.

Ideo mirum non est, quod laudes sacrificorũ ex solis latifundijs petantur: his uerò carentes, nullo numero habeantur. Adeò hoc malum inualuit, ut etiã in epitaphijs quisq; numerari uelit sua sacerdotia. qua quidem re quid significant aliud, quàm se auarissimos & ambitiosissimos fuisse? Quod autẽ diximus, oportere quenq; sacerdotio suo adesse: nõ ita existimandũ est, ut nefas sit pastori, uel Reipub. uel religionis causa à sua ecclesia abesse. Ambrosius, etsi erat Mediolani episcopus: tamẽ legationis munus bis in Gallia obijt, pacis inter Maximũ & Valentinianum imperatorem cõciliandæ causa. Lites etiam & controuersias sedauit inter multos, & consopiuit. Præclarum est, paci inter homines constituendæ, firmandæ & corroborandæ operam dare. Quòd si tempus quod in res ecclesię conferendum esset, licet pastori tribuere controuersijs inter ciues suos componendis, quæ scilicet exortæ & gliscẽtes turbam & confusionem excitarent cùm in ciuitate, tum in ecclesia: licebit etiam tantùm temporis Reip. dare, quantũ sat erit simultatibus inter uiros principes tollendis, bellorumq; seminibus eruendis & eradicandis. Dauid, Ezechias, Constantinus, etsi reges erant, rebusq; politicis implicati: tamen ecclesiarum etiam curam habebãt, & negotia religionis procurabant. Quid igitur impedit, quo minus pastores ecclesiarũ dona Dei, quibus præditi sunt, conferant interdum cùm ad reconciliationem gratiæ hominũ inter ipsos, tũ ad conseruationẽ pacis publicæ, tum etiam ad expeditionem causarũ & negotiorũ sine quibus Resp. diu stare nequeant? Sed tamẽ caueãt pastores, ne ambitiose se in id ingerant ipsi: uocati autem, ne officijs eiusmodi faciẽdis uel extra modum prodeant: uel munus illud docendi, cui sunt in primis destinati, prorsus deserant. atq; ita pro certo habeant, se non aliter in ecclesiæ præsidibus numerari posse, quàm doctrinæ Christi professione: per quam & populus hæreditatem gloriæ filij Dei possit cernere, & ipsi professores ius ordinariæ successionis continuata serie uindicare. Neq; em̃ imaginanda est alia successio uel opum uel locorũ in ecclesia Dei, præter doctrinæ successionẽ. Quis enim succedit Christo, uel Apostolis, in eas res quas illi non possidebant? Erant illi in doctrinæ cœlestis possessione. Quisquis hanc doctrinam non profitetur, frustra se iactat uel Christi uel Apostolorum successorem. Itaq; & Paulus, cùm se ad munus apostolicum

Ambro. lib. 5. ep. 27. ad Valẽtinianum imperatorem.

uocatū dixisset, addidit, se nō ad amplas possesiōes, sed ad euāgeliū Dei segregatū esse. Sūt tamē sacris cœtib. nō tātùm doctores & pastores necessarij, sed & ministri alij, qui ecclesijs ꝓdesse posint, partim dijudicādis obscuris cōtrouersijs, partim iudicijs exercēdis, partim examinādis ijs qui sint futuri presbyteri, partim scribēdo & legatiōes obeūdo. Quēadmodū Ambrosij, Cypriani, Athanasij, & aliorū ecclesię, multos eiusmodi ministros habebāt: quorū opera uiri illi utebāt, munerib. officij sui exequēdis. Horū causa collegia ecclesiarū instituta esse uidentur, quod alio loco ostēdemus. Neq; uerò impediendum puto, quo minus aliqui ex hoc numero collegiorū, regibus, principibus, proceribus adsint, salutē publicā procurando: quos tantùm abest ut uituperem, ut etiā sua laude dignos existimem: modò ne aliqui ambitionis aut rei dilatandæ studio sequantur aulas, quibus nec ipsis prosint, nec suis sacerdotijs satisfaciāt, & multis hoc uitę genere sint offendiculo. Satis igiť demōstrauimus, homines ociosos ex facultatib. ecclesię alēdos nō esse: unūquenq; sacerdotio unico contentū esse debere: ministros ecclesiæ, quenq; pro sua parte, ecclesiæ ac Reip. operā nauare oportere. 1

CAPUT XXIIII.

Ex uirtute & doctrina ad munus sacerdotij & collegia quisq; uocandus: 1. nō ex consanguinitate, nec ex ullis obsequijs, muneribusq;, quibus Simonia committitur. 2. non deniq; ex genere, aut diuitijs.

His ita ostensis, constituamus & illud, ex uirtute & doctrina unumquenque ad sacerdotij munus eligendum esse. Et quàmuis nemo hodie accusetur sacerdotij per ambitū acquisiti, nisi qui ex empto adeptus est: tamē si rectè rem perpendamus, non minus in uitio uidentur esse, qui quauis alia, quàm uirtutis & doctrinæ commendatione, ad alicuius sacerdotij possesionē peruenerunt. Quid enim refert, obrepas ad has hono- 1.
res precio numerato, an sanguine, affinitate, obsequijs, parentū authoritate? Certè qui uocantur collatores beneficiorū, plus aliquando mouentur causis istis, quàm pecunia numerata. quæ quidē causæ omnes ex æquo profanæ sunt: nec ad illum finem destinantur, ut saluti ecclesiarum, sed ut uentri & ambitioni eorum quibus dantur sacerdotia, consulatur. CHRISTVS quidem ipse non tantum uendentes & ementes ex templo ejcit: sed omnes pronūciat fures esse, & latrones, qui aliunde quàm per ipsum in ouile ingrediantur. Et Paulus nō alijs iubet curā ecclesiarū demādari, nisi qui sint illis uirtutibus instructi, quas ipse copiosè describit in epistolis ad Titū & Timotheū: omniūq; summa est illa, ut & uitę & doctrinę sanctitate sint conspicui, qui ecclesiæ præficiantur: & ne sint sordibus uitiorū eorū notati, quæ illorū imminuant existimationē, & officiū dedecorent.

rēt. Nulla hîc est mētio affinitatis, nulla cōsanguinitatis, nulla obsequiorū. Qui igitur (inquit Hieronymus Stridonēsis) ecclesiasticū gradū nō merito alicui deferūt, sed gratię, cōtra Christū faciūt. Moises amicus Dei, cui facie ad faciē Deus loquutus est, potuit utiq; successores principatus filios suos facere: sed extraneus de aliena tribu eligitur Iesus, ut sciremus, principatū in populos nō sanguini deferendū esse, sed uitę. At nūc cernimus plurimos hāc rē beneficiū facere, ut nō quærāt eos qui possint ecclesię plus prodesse, & in ecclesia erigere colūnas: sed quos uel ipsi amāt, uel quorū sunt obsequijs deliniti, uel pro quib. aliorū quispiā rogauerit, & (ut deteriora taceā) qui ut clerici fierēt, munerib. impetrarūt. Eiusdē est sentētię Vrbanus Papa, sic inquiēs: Quisquis res ecclesiasticas nō ad quod institutæ sunt, sed ad propria lucra munere linguę, uel indebiti obsequij, uel pecuniæ largit, uel adipiscit, Simoniacus est. Quod Thomas Aquinas interpretās ait, amicitia, fauore, actione corporaliter exercita, munere omni q; numismate potest ęstimari, Simoniā cōmitti: quā & ad largiētē, & ad accipiētē, tā Thomas q; Vrbanus referūt. Leo etiā Ro. imperator, tā in eū qui cōferat ordinet' ue, q; qui accipiat sacerdotiū, pecunię aut aliquorū munerū interuētu, instar publici criminis ac lęsę maiestatis accusationē proponi iubet, ac eos ꝑpetua infamia plectēdos cēset. Iā Moses ille, Deo & hominib. dilectus, Leuitis boues & plaustra à principib. Israeliticis oblata distribuēs, nihil de eis filijs Caath, tametsi sanguine propinquioribus, dedit: nec unq;, ut Hieronymus memorat, ad aliquē filiorū suorū aliquod suę Reip. munus detulit, tametsi esset apud omnē populū gratiosissimus. Nec aliquē suorū propinquorū, qui sibi in magistratū à morte succederet, nominauit: sed dominū, ut populo suo ducē curaret, rogauit. Quid quod Christus ipse, nō eos cognatorū loco ducit, qui ipsum necessitudine attingant: sed qui iussis patris cœlestis sint audiētes, eos fratres, sorores, ac parētes suos appellat. Contrà multi nō solū profani, sed & sacris Christianis præfecti, quos munerib. ecclesiasticis ineptos sciūt, alios ferè pueros, alios omnis pietatis & eruditiōis expertes, alios multis uitiorū maculis pollutos: tamē quia cōsanguinei sunt, obtrudūt ecclesijs Dei: & alios ad dexterā, alios ad sinistrā assidere sibi faciūt. Quo quidē manifestè ostendūt, se admodū carnales esse. ideo carnē & sanguinē primis in ecclesiæ locis collocāt, cōmodis augēt, honorib. efferūt. Hoc loco quid aliud boni uiri optēt, q; ut Deus ecclesię suę misertus, tales illi patronos, collatores, episcopos det, qui neglecta carne, sanguine, amicitia, fauoribus, & omnibus obsequijs, ministros idoneos præficiant populo Dei: qui ministri uita & doctrina salubri, salutem animarum procurare & possint, & uelint. Et hæc quidem quæ diximus de sanguine, obsequijs, & id genus rebus, talia sunt, quæ

moribus

Hier. in cō. epist. ad Tit. in uerbis, Et constitu as per ciuitates.

1. q. 3. Saluator.

Tho. sen. 4. d. 25. q. 3. ad. 3.

C. de episc. & cler. l. Si quenquam.

Ecclesiasti ci 45.

Num. 7.

Num. 27

moribus tãtùm usurpãtur: Ambitus tantum (quã Simoniã uocant) legibus uindicatur. Illud uerò lege cautũ est, ne quis ad primarum ecclesiarũ honores, paucis exceptis, euocetur, nisi stẽmatis gẽtilitijs ornatus. De quo nobis deinceps disputandũ est. Velim autẽ, ut ne quis ex prȩiudicatis opinionib. de eo ferat iudiciũ: sed potius rationes cõsideret oẽs, quȩ nos cogũt diuersam sequi sentẽtiã. Sic igitur, ut cœperamus, pergamus dicere: maximũ respectũ sacerdotijs cõferẽdis habendũ esse uirtutis, & doctrinȩ ad tantã functionẽ idoneæ. Etenim si uerum est, quod primo libro ualidis (ut uidemur) rationibus confirmauimus, in Repub. & in ciuili hominũ societate uirtutem generi & diuitijs prȩferendam esse: quanto magis in ecclesia, in qua illa ipsa uirtus cum doctrina & honestis actionibus cõiuncta, principatum iure suo tenere debet? Cur enim loca Apostolorum & discipulorum Christi æstimentur stemmatum nobilitate, cùm principes illi religionis nostrȩ nulla stẽmatũ cõmendatione fuerint insignes: quorum opera usus est SERVATOR noster, imperium sibi in hoc orbe constituendo? Non ille habuit deligendis apostolis rationem generis, non imaginum. imò piscatores erant magna ex parte, qui in summis honorum gradibus ab ipso sunt collocati: in quorum tandem scholam & qui genere clari, & qui humana eruditione præditi, & qui iuxta hominum æstimationem erant potentes, sunt recepti. Cur igitur nos non putamus retinendũ esse Christi imperium ijsdem modis, quibus partum est? Cur res profanas tanti facimus, ut earũ primam rationẽ in rebus sacris habendam putemus? An non manifestè declaramus, à Christi nos desciuisse institutis, hoc personarum delectu in ecclesias admisso, ac pro uirtute & doctrina introductis maiorum imaginibus? id'que non sine magna morum pernicie. Multo enim maxima nobilium pars censibus & fundis contenti, & doctrinam contemnunt, nec artis bonæ famam quærunt: plebeiũ putant esse, artẽ profiteri: docere, seruile. hanc enim omnem prouinciam hominibus contemptoribus delegant: ipsi & prima loca occupant, & præcipuos maximosq; fructus percipiunt. Neq; ego sum nescius, quid uulgò nobiles prætexant huic sacerdotiorũ occupationi. Aiunt eñ, hæc ecclesiarũ cõmoda, tanquã ptochodoxia, iure optimo ad se pertinere, quæ maiores sui ecclesijs donassent. Verùm huic sententiȩ Canonici nomẽ, quo collegiorũ clerici plurimi appellãtur, prorsus aduersat: munerũ quoq; quæ sustinere debeãt, ratio, nihil illi suffragatur. Ac de muneribus ipsis, & de ista donatiõe, alio loco dicemus. nũc instituta persequamur. Etiã si fundi multi à uiris nobilib. ecclesijs donati sunt, num propterea ferendũ est, potissimũ nobiles ecclesijs præficiẽdos esse? Nõ est, ut ait Paulus, in regno cœlorũ Græcus & Iudȩus, circũcisio & præputiũ, Barbarus, Scytha, seruus, liber: sed omnia in omnibus Gal.3. Col.3.

S Christus.

Christus. Quare igit nobilitati regnū cōstituitur in ecclesia: in qua nullū discrimē esse personarū, nationū, cōditionū, quinimo oēs homines pares esse affirmat Paulus? atq; idē ille inter dona ecclesiæ diuinitùs data numerat prophetas, apostolos, pastores, & doctores. Hos em̄ fructū ecclesię magnū proferre certū est: nobilitatē generis per seipsā nihil cōferre, certo certius est. Quæ igitur, malū, stultitia est, de generis nobilitate testes citare, iurare: de uirtutis & doctrinę nobilitate nullā mētionem facere? Quasi hæc illā cōsequat necessariò: nulliq; unquā extiterint, q illius participes, huius prorsus expertes fuerint. Audiebat apud nōnullos populos, in ecclesiā quādā numero Canonicorū quispiā allectus esse, qui parū pfecerat latinis literis legēdis: quiq; pręter nomē nobilitatis nihil haberet additamēti. Quo errore? nō alio certè, nisi quia de stēmatis gētilitijs rogabat, testes pducebat, iurabat: de doctrina nulla ratio ab eo exigebat. Si soli nobiles uolūt esse domini fūdorū ecclesijs donatorū, cur soli nō occupāt pfessionē docēdi, pphetādi, oues Christi pascēdi? Si principatū in fundis ecclesiarū obtinēt, cur nō principatū obtineāt in rebus quę ecclesijs maximè proprię sunt? Certè iniquissimè cōparatū est, eos cōmoda pcipere, q onus sustineāt legitimū nullū. Leuissima em̄ sunt onera illa, & quæ ab omni uel inertissimo homine facilè ferri possint: lineis uestibus indutū sacrā ædē ingredi, pellibus ornatū tēplū aut altaria circūire, dieb. sextis cōuēticula agitare, solēnibus ecclesiæ supplicationib. adesse, phylacteria dilatare, fimbrias magnificare. Quòd si fundos aliquos donarēt uiri nobiles arci alicui, uerbi gratia, Barēsi, uel Camenecēsi, ex qua fines prouinciæ ab hostib. finitimis defenderent: an æquius esset, ut eos fructus ij pciperēt, qui statis tēporib. certas uestes induerēt, arcē circūirent, cōuenticula agerent: an potius ij, qui & arcem ipsam reficere, & manu ualida hostes propulsare ualerēt? Nihil refert, qui id præstare possent, nobiles genere essent, an sola uirtute. Virtute em̄, firmis corporis lateribus, animi magnitudine & fortitudine res cum hoste gerēda est: nō imaginibus. Neq; tamē prohibendū putarem, quominus nobiles genere præcipuè illis commodis fruerentur, modò non solis stemmatis niterentur: sed ijs uirtutibus ornati essent, quibus inuadere, propulsare, & uincere hostem possent. Quid igitur, an non idem de arce ecclesiæ dicemus? Qui fundos dederunt huic arci, an non id uolebant, ut qui fructus ex eis percepturi essent, & ædificare possent hanc arcem, & defendere? Ædificate igitur uiuas ecclesias Christi, ò presbyteri nobiles genere: defēdite eas gladio uerbi Dei ab hæreticis, à mundo, à diabolo. Si hoc præstare nec uultis, nec potestis, an iure uos facere putatis, cōmoda tātùm percipiēdo: onera legitima ne digito quidē attingēdo? Paulus quidē, cùm de gladio & armis militiæ ecclesiasticæ disserit, dicit illa nō carnalia esse, non humano

Marginal notes: Eph. 4. (beside "mines pares esse affirmat Paulus"); 2. Cor. 10. (beside "ra legitima ne digito quidē")

humano more ferro aut cohortibus stipatorum munita: sed facultatem esse, Dei afflatu & uirtute constantẽ: quæ non ad demolitionem oppidorum, arcium, nõ ad defensionem fundorum & redituũ destinata sit: sed ad demoliendum & subuertendũ omne id, quod se aduersus Dei cognitionẽ erigat & extollat: qua quidem facultate & callida consilia, & impiorum omnes conatus euertantur: necq; euertantur modò, sed captiuæ etiam ducantur cogitationes omnes humanæ: non ad lucrum aliquod ex eis percipiendum, sed ad obediendum CHRISTO. His armis Christus Iudaicam potentiam contriuit: apostoli orbem terrarum ad ueram religionẽ adduxerunt: Petrus Ananiam & Saphiram spiritui sancto mẽtientes occidit: Paulus incestum ex cœtu Corinthiorum eiecit: Ambrosius Theodosiũ ad publicam pœnitentiã coegit, Valẽtinianum basilica prohibuit, Stiliconis scribã furore corripuit: Stanislaus Scepanæus Boleslaũ regẽ Poloniæ ob tyrannidẽ rebus diuinis & sacris ritibus arcuit. Denicq; ui horum armorũ, & scelera omnia impiorum puniuntur, & prudentia omnis quæ Dei prudentiæ sit rebellis & cõtraria, expugnatur, ac ueritate cõuicta in officio retinetur. Hi sunt gladij, hęc arma uerè Apostolica: hæc stemmata successoribus apostolorũ digna: hæc bella, hi triumphi ecclesijs CHRISTI congruentes. Qui his uti nec possunt, nec uolunt, quid armis gentilitijs efficient in ecclesia Dei? Iam ex alijs quocq; rebus magis uirtutis & artis rationẽ habendam esse, quàm nobilitatis, facilè perspici potest. Etenim si quis esset, qui arte sagittandi aliquos maximè superaret, longè autẽ ab illis superaretur nobilitate & diuitijs, non dubium est quin prudens Respublica sagittario illi optimas & acutissimas sagittas esset decretura: siquidẽ res esset cu hoste futura, qui eiusmodi sagittis celeriter confici posset. Quid igitur, contemneret illa Resp. nobilitatem & diuitias? Nequaquam: sed & rebus suis, & saluti & dignitati consuleret: cumq; nec nobilitas nec diuitiæ conducant quicquam ad munus sagittandi, illi potius insignes sagittas daret, qui melius iaculari posset, quàm qui deterius. Imitentur ergo ecclesiastici proceres, Reip. hoc præclarum iudicium: eos rebus necessarijs tanquã sagittis magis ornent & augeant, qui eis melius sint in hostes religionis usuri, quàm qui nulla re præter generis nobilitatem sint commẽdabiles. Atq; etiam in mentẽ eis ueniat Iuliani illius, qui ex re apostata cognominatus est. qui cùm successibus bellorum fœlix esset, atq; ob eã causam suffragijs militum imperator factus: summo odio religionẽ Christianã persequebatͣ, eamq; & scriptis & cõuicijs proscindebat. Et quamuis à sanguine abstinebat, publicè tamen edixit, nẽ Christianis scholas philosophorũ adire, neu inter Romanos milites esse liceret: ex illis enim homines doctos fieri, ex his Romanos imperatores creari, atq; hoc modo adempta Christianis & erudi-

tionis facultate,& imperij adipiscendi potestate, putabat religionē eorum sponte sua occasuram. Sed & Iulianū spes sua fefellit,& ego edictū illius nolo cum bullis nostris cōparare. Nihil em̄ absurdius, quàm religionis præfectos aliquid cōtra religionē uelle machinari. Quod etsi ita mihi persuasum est:tamē haud scio an ex bulla nostra, & edicto Iuliano,euentus similes existere posśint. Adempta est potestas plebeijs ad summos ecclesiæ honores perueniendi:ea uerò solis nobilium stemmatis concessa. Nullum adhuc naufragium ex huiusmodi bullis res Christiana fecisse uidetur, quemadmodū nec ex illis Iulianis edictis fecerat:sed negari tamen non potest, magna socordia & ignauia oppressos esse homines utriusq; ordinis,dum nobiles permulti contenti suis stemmatis,religionis doctrinæ ualedixerunt:plebeij honorum negatione curā illius magna ex parte abiecerunt. Quid aliud hostes Christiani nominis magis optent,quàm talia in ecclesiā decreta recipi, quibus studia omniū religiōis tuēdæ debilitentur? Quid homines societate religionis nobis cōiuncti ita doleant,quàm neminē quarundam nationū apparuisse, cùm de doctrina religionis his annis bis conuentū fuisset? Non ausim dicere, hos quasi gradus esse, quibus ad interitum eatur: sed tamen uelim hæc ab omnibus,qui tantas res gubernant,considerari. Quod si ita moribus receptum esset, neminem nobilium sine eruditione ad eos honorum gradus aspirare posse, eosq; quasi in statione religionis excubare oportere: quis non pugnaret pro his priuilegijs nobilitatis? Certè nobis eodem loco,quo olim Leuitæ erant,haberentur: quibus solis potestas erat sacerdotiorū. Sed Leuitæ non contenti erāt,se ex ordine Leui prognatos esse.erāt perpetui circa Mosis tabernaculū,ut fungendis sacerdotijs digni haberent̄. Nūc cùm omni discrimine sublato,dignitateq; omni neglecta, exæquati sunt nobiles oēs,probiq; & improbi,docti & indocti,modò stēmata numerēt,eodē numero habeant̄: quis probus & intelligēs æquo ferat animo hāc cōfusionē? Libet nūc Pauli argumētū adferre,quo ille in re nō dissimili utit̄,aduersus Iudæos paternū genus iactantes. Non satis ille putat esse Iudęo,ut uel Abrahamo ꝓgignat̄, uel circuncidatur:sed ita tātū prodesse illi & genus & circūcisionē, si re id præstet, cuius causa circuncisio instituta est:sin minus, tū quidē circuncisionē nō alio loco esse,q̄ præputiū. imò uerò præputiū circuncisionis loco habitū iri,si incircuncisus ea faciat quę lex iubet:tantūq; abesse ut minoris fiat circunciso iussa legū negligenti, ut & pręferat̄ illi, & iudex tādē in illū cōstituat̄. Et hęc quidē argumētatio est Pauli. Cui si causa quā tractamus agēda esset, an nō eodē modo argumētaret̄? Nequaquā satis tibi esse ut nobilis & sis,et dicaris,sanguine patrisq; matrisq;,nisi etiā te nobilites nobilib. factis:sine quib. nobilitatē tuā in ignobilitatē & dedecus uerti. contraq;,qui ignobilis sit sanguine,
minimeq;

minimeq́ꝫ clarus factis aũt inclytus et uenerãdus, eius quidẽ generis ignobilitatẽ nullo modo ingloriã esse, sed & summa laude dignã, & omnib. stẽmatis imaginibusq́ꝫ præferẽdã. Et hanc quidẽ argumentationẽ si quis est qui refellere uelit, hic eadẽ opera Paulinã refellet: sin Paulinæ assentit̃, assentiatur etiam huic necesse est. omnia enim quæ proposuimus, similia sunt, atque huc tendunt, rebus ac ritibus externis confidendum non esse: nobilitatemq́ꝫ omnẽ in excellentia actionum ponendã, nullo aũt modo uel in otio uel stemmatis solis. Hinc aũt consequit̃, neminẽ ornãdum esse nec ecclesiasticis nec alijs honorib. præmijsq́ꝫ, solo imaginũ respectu. Hæc eñ erat mens, hoc cõsiliũ eorũ qui agros aut fundos aliquos donarũt ecclesijs, ut ij fructus perciperẽt ex illis, qui ecclesię prodesse, qui orare, purã doctrinã & tradere, & ad posteritatẽ ꝓpagare, & ab hæreticis defendere possent. Hoc principio ecclesiarũ obseruatũ fuisse, testimonio sunt mores ueteres, quibus nõ tantũ in canonicos, sed & in episcopos cooptabant̃ filij agricolarũ: genere quidem ignobiles, sed doctrina & uirtute nobilissimi. nõ numerabant̃ tũ stẽmata paterna & materna, nõ testes audiebant̃ de nobilitate: sed inspiciebãtur mores eius, qui in collegiũ sacerdotũ aut põtificũ cooptabatur: inquirebatur in doctrinã, modestiã, uitam anteactam, easq́ꝫ uirtutes quæ tãto uiro, qui alijs doctrina & exemplo præluceret, dignæ essent. Quàm uerò hac tẽpestate ab illis morib. discessum sit, uidemus. nihil eñ magis hodie requirit̃ ad honores ecclesiæ primos adipiscẽdos, q̃ꝫ stẽmata, & generis nobilitas. de hac primùm quæritur, iuratur, testes proferunt̃. & deinde qui hac uia in hoc ouile ingresi sunt, & ipsi nihil putant sua interesse, curã habere ouiũ: & oues ipsæ non alio eos numero putant habendos, q̃ꝫ quo Christus eos uoluit qui aliunde quàm per hostiũ intrauerunt. Ergo & istis rebus occurrendũ esset, & alia lex cõstituenda. Iste enim mos de stemmatis gentilitijs iurandi, nouus est, ante annos circiter cẽtum natus, à pontifice nescio quo excogitatus, & à nescio quo Papa confirmatus: bonis fortasse uiris illis: sed non satis intelligentibus, quibus in rebus uera ecclesiarum dignitas consisteret. Fuisse enim tum munus docẽdi uerbi Dei neglectui, satis declarant omniũ ferè ecclesiarũ mores ad hæc usq́ꝫ tempora durãtes. Nã hoc munus nõ ad eos defertur qui prima in ecclesijs loca teneãt, sed qui inter postremos numerẽtur. Itaq́ꝫ in multis ecclesijs ne domicilia quidẽ propria uerbi Dei præcones habent: & prouẽtibus prę reliquis sacerdotibus malignioribus gaudẽt: & longè minoris æstimãtur personatis istis, qui titulotenus munerib. ecclesiarũ fungũtur. Nõ est itaq́ꝫ mirũ, cũ his morib. illã peruersitatẽ in ecclesia Dei regnare cœpisse, ut ꝓ uera doctrina & uirtute quæri cœptũ sit de stẽmatis: uersáq́ꝫ sit res omnis in ambitionẽ, luxũ, & rerum sacrarũ immodicam quãdam & importunam profanationem.

Videamus, si placet, deinceps, quàm acutè definita sunt ea, quæ ad legẽ illam de nobilitate pertineant. Videbimur fortasse alicui, cornicum (quod aiunt) oculos configere: aut mysteria detegere. Sed in re necessaria uelim mihi hãc ueniam dari. neq; enim aliter uitia eius legis ostendi possunt. Definiunt nobilẽ, qui ex utroq; parente nobili natus sit, non qui ex altero tantummodo, ut uel ex patre, uel ex matre. Addunt etiam quarundã nationũ leges: nisi quis ab atauis, uel tritauis nobilitatem ducat, eum in ecclesijs nõ debere esse in eorum nobilium numero, qui maioribus illis ijsdem nobilibus sint orti. Hoc si ita est, quo tandem modo in societatẽ nobilitatis uenire possent primi nobilitatis authores? neq; enim in infinitum progredi, dandis unicuiq; nobili utrisq; parentibus nobilibus, licet. Necesse est in omnibus familijs ad unum ueniri, qui neutro parente nobili natus sit: qui ipse primus nobilitatis author, & quasi conditor fuerit: quam filijs, & per eos nepotibus, & qui nati sunt ab illis, cunctæq; posteritati, quasi per manus dederit. Ille igitur author nobilitatis, qui ex neutro nobili natus sit, nobiliũ nostri temporis numero excludetur: non excludetur infans, à cunis ipsis nobilitatem secũ adferens? nõ erit ille nobilis, qui præclaris facinoribus id meruerit: erunt isti, qui eius rei causa nihil unquam gesserint, præterquam q ex semine nobilium hominũ nati sunt? Iam illud quoq; hanc opinionem nobilitatis natiuæ consequitur, ut consimili ratione, qui ex fabris nascentur, fabri fiant: & qui ex gladiatoribus, gladiatores: & qui ex doctoribus, doctores. plusq; faciẽdę sint uirtutum nobis ingenitarum persuasiones, quàm uirtutes ipsæ labore nostro partæ. Quòd si hæc & à uulgari intelligentia sunt remota, & sensu ipso falsa deprehenduntur: profectò consequi necesse est, ut uel hæc nobilitas ex parentibus profecta non sit uerè nobilitas: uel si nomen nobilitatis utcunq; obtinet, necesse sit primos illos, quorum uirtute, auspicijs & ductu omnis posteritas in possessionem nobilitatis uenerit, uerè & propriè nobiles fuisse, quantumuis parentibus nobilibus prognati non fuerint. Hoc uerò ita constituto, consequẽs est ut dicamus, omnes qui nostris temporibus uirtute nobilitatem & stẽmata consequuti sint, quãuis ignobilibus parentibus ortos, uerè & propriè nobiles esse: quẽadmodum qui palæstris se multũ diuq; exercuerunt, eamq; artem didicerunt, & sunt & uocãtur palæstritę, quamuis parentibus apalæstris nati sint. Consequitur & illud, omnes qui uirtute insignes sint, quiq; Rempub. præclaro aliquo facinore honestarint, uel si parentibus agricolis nati sint, prorsus nobiles esse, ac omnibus nobilitatis honoribus dignos: eos enim in se habere, cuius causa nobilium numero censeantur. At inquies, hoc à moribus patriæ uetustis alienum esse. Quasi uerò mores cum rerum natura, ac ratione illa rerum humanarum exploratrice pugnãtes,

tes, quãuis inueterati, reprehendẽdi nõ sint. Quid est, quæso te, quod ueteres illos Scipiones, Cæsares, Pompeios nobilitauit, nisi uirtus? Quis nostris Tarnouijs, Kmitis, Tancinijs, Lascijs, Gorcẽsibus clara nomina fecit, nisi uirtus? Quæ igit, malũ, iudicij peruersitas est, in quo uirtus adsit, ei nobilitatẽ auferre? An nõ eadẽ uis, nõ idẽ splẽdor uirtutis est nũc qui olim fuit? Eorũ omniũ quos nominaui nobilitas sumpsit initiũ ab aliquibus, qui in eius possesionẽ quasi pedes primi posuerũt. quorũ quidẽ primorũ nobilitatis cõditorũ maiores quid aliud fuerunt, quàm uel aratores, uel pastores, uel opifices, uel cuiuslibet artis homines? Cur igit & hodie, qui uirtute in nobilitatẽ uenerũt, nõ cẽseant uerè nobiles, qualibuscunque parẽtib. orti sint? Vulgus nobiliũ ita de plebeijs loquunt, quasi nihil præclari facinoris ab illis edi posit. Hoc uerò si ita est, ob quã tãdẽ causam fieri putandũ est, nisi quia uiæ oẽs præclusæ sunt eis ad res gerendas? Natura em̃ esse plerosque optima, & ad nobiles actiones perapposita, nemo opinor negabit. Sed cùm & uirtuti eorum nõ obscurę inuideatur, & in cœtus honoratorũ ingressus eis tanquã abiectis denegentur, & honoribus præcipuis legum seueritate arceantur: deinde si quid alicuius momenti, ab aliquo illorum existat, illud mirabiliter deturpetur: fit, ut in tantis rerum angustijs & asperitatibus fiducia excidant, spiritu angantur, animis consternentur: neque in hac desperatione, de rebus arduis cogitationem queant suscipere. Frigent enim ingenia, artes, & actiones in ijs, quibus aditus omnes præclusi sint ad uirtutis laudem & honorem. Non sic erat in Rebuspublicis illis, in quibus idem cursus, eadem'que uia omnibus ad uirtutem proposita fuerat. Celebrantur à scriptoribus Romanis principes duo, M. Marius, & M. Cicero: quorum

Hic nouus Arpinas ignobilis. — Sed postea municipalis Romæ, honoribus functus est maximis. atque idem ignobilis in suo consulatu, Catilinam hominem nobilem, patrię excidium molientem, oppresit. Quamobrem Roma Ciceronem patrem patriæ libera dixit. Ille uerò alter Arpinas, & ipse humili loco natus, qui solebat Iuuen. saty. 8.

Poscere mercedes, alieno lassus aratro,
Qui tamen & Cimbros, & summa pericula rerum
Excipit, & solus trepidantem protegit urbem.

Cum'que uictorijs & triumphis esset illustris, honoribus fungendis ad septimum usque consulatum procesit. Quid de alijs dicemus Romanæ urbis ciuibus?

Plebeiæ Deciorum animæ, plebeia fuerunt
Nomina: — Horum tamen qui pater erat, cum Latinis: qui filius, cũ Gallis: qui nepos, cũ Pyrrho decertãtes, pro exercitibus suis sese deuouerunt, telisque hostiũ corpora sua spõte obiecerũt. Tanta erat charitas patriæ in plebeijs, tãtus amor uirtutis, tanta cupiditas laudis.

dis. Sed id tempore illo minimè nouum aut inauditũ erat, quo plebeijs patebat accessus ad res bellicas & togatas, & ad omnes honores, non minus quàm patricijs. Quod cùm scriptores testantur, tũ consul ipse Romanus M. Valerius Coruinus, in ea oratione qua exercitum ad præliũ strenuè ineundum hortatur, cùm inquit: Nunc

Liu. ab Vrbe con. lib. 7.

» nobis patricijs, uobisq́ plebeijs promiscuus consulatus patet: nec
» generis, ut antè, sed uirtutis est præmiũ. Proinde summum quodq́
» spectate milites decus. Semper ego plebem Romanã militię domi
» que, priuatus in magistratibus, paruis magnisq́, æquè tribunus ac
» cõsul, eodẽ tenore per oẽs deinceps cõsulatus colo atq́ colui. Nũc
» quod instat, dijs bene iuuantibus nouum atq́ integrum de Samni-
» tibus triumphum mecum petite. Talis erat oratio consulis, hominis patricij, ad militum turbã: tales mores illius Reip. quæ maximæ orbis parti imperabat. Nunc quis ferat nobiliũ, nõ iam dico in Senatu, aut cœtibus ꝓfanis, sed in ipsa ecclesia, in ipsis sedibus Apostolorum, hanc uocẽ, ut episcopatus & sacerdotia non generis, sed uirtutis sint præmia? Quis æquo animo patiatur dici, promiscuos honores esse patricijs & plebeijs? Quid eñ hodie? Bardi quidã & stupidi propter generis authoritatem pluris fiunt ijs, qui ipsi authores sunt nominis sui: maioribus cõmoditatibus gaudent qui in cunabulis nati, q̃ qui in cãpo facti nobiles sunt: digniores habentur qui maiorum suorum, q̃ qui suis ipsorũ factis sunt cõmendati: in altiore dignitatis gradu collocãtur, qui spõsores tantum pro se habeant imagines uetustas, q̃ qui rebus ipsis, hoc est spiritu magno & uirtute præstãti fidem fecerunt nobilitatis suæ. Ita factum est, ut summi ecclesiarum ferè omniũ honores ab imaginibus & umbris sint occupati. Non nego, permultos esse uiros uirtute & doctrina insignes, qui ecclesiarum honoribus fungantur: sed nego, quenquã uenisse in dignationẽ summã, nisi imaginũ cõmendatione: sine quibus, cui hominum ex uirtute & doctrinæ solius fontibus, ad dignitatem & amplitudinem profluere fas fuit? oẽs aditus præclusi sunt, partim moribus, partim opinionibus peruersis, partim cæca inuidia: quibus non pridem accessere incredibiles calumniæ. His uerò quæ coniuncta sint mala, & exposuimus, & magis alio loco exponemus.

CAPUT XXV.

De electione episcoporũ, & aliorũ sacerdotũ, atq́ adeò magistratuum omnis generis. 1. Ratio eligendi episcopos præscribitur. 2. Conditiones & officia boni episcopi recitantur. 3. Ratio eligendi continuatur. 4. Conditiones boni episcopi latius explicãtur. 5. Multas & grauissimas causas esse, quamobrem electiones usitatæ tolli, nouæ institui debeant. 6. Additur correctio de sortibus, de quibus in electione scriptũ est. 7. Hæc ratio eligendi ad alios magistratus transfertur. 8. Postulatio ad reges & principes, ut eiusmodi rationem eligendi ratam esse uelint.

Satis

Atis,ut opinor, à nobis demonstratũ est, minimã stemmatum,doctrinæ uerò & uirtutis maximam, eligendis presbyteris & episcopis, rationem habendam esse. Dicamus iam,à quibus eligendi sint tum episcopi, tum reliqui presbyteri. Sæpe enim & palàm, id'que impunè, erratum esse in eligendis illis, ad quem modum hac tempestate in magna Christiani orbis parte eliguntur, nemo ignorat. In multis electorũ ambitiones intolerabiles uisæ sunt. Electiones etiam ipsas à multis honestis & prudentibus uiris improbari audiuimus. Disserit Ambrosius Catharinus de speculatoribus uineæ Domini,& gregis pastoribus indoctis & negligentibus: qui nihil curent de doctrina religionis, qui uenientẽ lupum & oues mactantẽ non abigant: qui non existimẽt episcopatum onus esse, sed honorem,pompam,lac,lanam, & quæcunq; ad eos ueniunt ab ouibus commoda: qui episcopatũ tum bene gestum & administratũ putent,si cõmoda sua salua maneãt.Hos negat electos esse prouidẽtia Dei: qui per apostolũ pronũciauerit, oportere episcopũ esse doctorem, amplectentẽ eũ qui secundũ doctrinã est sermonem: ut sit potens exhortari in doctrina sana,& eos qui cõtradicunt redarguere. Quòd si talis non sit,uitio hominum id accidisse, qui indoctos uel eligant, uel confirment. Nos igitur hoc in sermone de prouidentia Dei (ne quis nos calumnietur) nihil dicemus. De uitijs tum pastorum eiusmodi,tũ eorum qui illos eligant, confirment'ue,disseremus. Cur etiã exactiorẽ eligendi rationem quæramus, palàm faciemus. In primis autẽ quæso uos oẽs qui hæc legetis,audietis'ue,ne quid huc præiudicati afferatis. Etenim si ita cũ animis uestris statutũ habetis recta esse omnia quę fiũt, quæ'q; tot seculorum interuallis usurpantur,frustra me audietis disputantẽ,quem iam condẽnastis: sin rationes ac maximorũ uirorũ authoritates,imò Dei ipsius oracula considerare uoletis,spero operam meam minimè perituram apud uos, qui omnia quæ dicam accuratè expenderitis, postrema'q; cum primis contexueritis. Vt igitur multis malis medeamur, sic mihi electio episcopi instituenda esse uidetur. Mortuo episcopo, indicat rex aut princeps populi 1
comitia eius dioecesis, quæ episcopo eget. ad quæ comitia liberũ sit cuilibet uenire ex ea dioecesi,cuiuscunq; ordinis existat. Faciamus aũt ordines quatuor hominũ, qui ibi futuri sint. Primus sit Palatinorũ,Castellanorũ, Capitaneorũ, Iudicũ, Subiudicũ, Notariorũ, Tribunorũ,Succamerariorũ,Gladiatorũ,Dapiferorũ,Incisorũ,Pocillatorũ, eorũq; omnium q̃ partes aliquas uel in Rep. uel in Regis ministerijs obtinent. ex horũ omniũ numero tres sorte eligant. Secundus ordo sit hominũ equitũ, qui quoniã sunt numero lõgè maiore, diuidãt primùm in decurias: temerè q̃dẽ, nullo ordine, nulloq;

Specul. hæreticorum cõsi. 2.

T delectu

delectu habito:sed ut quisq; sit in ea decuria,in qua casus eũ colloca uerit. Si qui equites sint reliqui,q denariũ numerũ nõ cõficiãt,eorũ singuli,singulis quibuslibet decurijs adiungant. Tum aũt sortibus ductis,tres primùm decuriæ, deinde ex singulis earũ trium singuli deligantur. Ita ex ordine equitũ tres habebimus electores futuri episcopi. Tertius ordo sit ciuium & oppidanorũ,qui & ipsi ad eundem modũ in classes diuidãtur: ac sorte tribus classibus designatis, ex singulis illarũ singuli eligantur. Addamus quartũ ordinẽ colonorum: quo nomine intelligo omnes in pagis habitantes, seu cmethones, seu hortulani, seu alijs nominibus uocentur.exceptis ipsis equitibus,quibus secundũ ordinẽ assignauimus. Sed stultũ me fortasse quispiã dixerit,qui ad eiusmodi deliberationes accersam homines ab aula ac cõsuetudine hominũ illustriũ remotos, ac penè sensu cõmuni carẽtes. Quos igit, ô bone, putas potissimũ accersendos? an istos tuos purpuratos, qui in lautis conuiuijs,ueste preciosa, supellectili splẽdida,equis & familia numerosa dignitatẽ omnẽ episcopi collocet? Facesse hinc quæso cũ tuis istis ineptijs. alius eñ nobis quærit episcopus:alijs rebus (q postea palàm fiet) definit, q tuus iste. Nõ igit coloni, si ueniãt,à comitijs excludẽdi sunt. potest spiritũ suũ adspirare illis Deus,qui abscõderit multa à sapiẽtib. quę reuelauit paruulis. Et certè iucũdius erit huic hominũ generi,dicto episcopi obedire, ad cuius electionẽ se admitti uiderit. Igit & ipsi sortiãtur de suo numero tres,eodẽ modo ut de equitibus & oppidanis diximus. Ita ex omni populo eius diœcesis, cuius episcopũ quærimus,duodecim electores habebimus. Consimilẽ in modũ ex omni ecclesiastico ordine duodecim sunt eligẽdi,quatuor in primis ordinib. cõstitutis. Primus sit prælatorũ & canonicorũ omniũ,tã cathedralis q collegiatarũ ecclesiarũ. Secundus plebanorũ, altaristarũ, & ruraliũ prælatorũ. Tertius mansionariorũ,uicariorũ,gratialistarũ,& omniũ reliquorũ presbyterorũ. Quartus diaconorũ, subdiaconorũ,& acolitorũ. in ijs uerò ordinãdis ijdem ritus obseruentur, quos suprà describẽdis populi ordinibus diximus. Sic ex omnibus ordinib. erũt electores quatuor & uiginti. Quòd si ad modũ præscriptũ tãtus numerus cõfici nõ queat (fieri eñ potest,ut nulli ex colonis adsint) tũ supplementũ addatur ex equitũ ordine (hi eñ numero maiore solent conuenire) uel decurijs,ut iam dictum est,constitutis, uel sorte uiritim ducta, usq; dũ electores fiant numero 24. Quibus Rex ipse, seu eius uicarius (uolumus eñ Regem per uicariũ curare id posse:alijs puto id concedi nihil necesse esse,absentiũq; nullã rationem electione celebranda habendam) itaq; Rex ipse,seu uicarius eius, cum administratore, qui ipse quoq; est tanquam interrex, electoribus præerunt: iusiurandum à singulis exigent, ut ne gratia, fauore, ira, odio ducantur suffragio ferendo: sed eum

eligant,

eligant, qui dignus eis tanto munere uideatur. Pernecessariũ fuerit, ut prius quàm suffragia ineant, recitentur eis de scripto, boni episcopi rationes, à diuo Paulo traditæ: ut ad eas animũ & cogitationes suas episcopo eligendo, tanquã nautæ cursum suum ad cynosuram dirigant. Non est ociosa dignitas, nec sine re inane nomen episcopi: sed est functio, &, quemadmodum Paulus ait, opus: & opus quidem arduum, laboriosum, periculosæ aleæ plenum: ut non immeritò idem Paulus dixerit, præclarum opus ab eo appeti, qui episcopatum appetat. ferè enim, quæ ardua & difficilia sunt, eadẽ præclara iudicantur. Ad quod quidem opus obeundum qui uocentur, eos CHRISTI personam sustinere oporteat: curamq; omnem, laborem, & solicitudinem cõferre ad salutem animarum, quas Christus sanguine suo mercatus est, procurandam: ad ecclesiam, quæ est columna ueritatis, ædificandam & restaurandam: ad regnum Dei, in quo est salus & uita æterna, stabiliendum, confirmandum, & amplificandum. Hæc nullo modo præstari possunt sine uirtutibus summis, sine doctrina & prudentia summa. Itaq; idẽ Paulus multas & singulares uirtutes cõmemorat episcopo describendo: ac inter cæteras, uult eũ tenacem esse eius sermonis quo docere imperitos ualeat, cohortari cessantes, conuincere contradicentes. Non enim satis esse putat, interioribus ac reconditis literis ornatũ esse: ut sibi scilicet tantùm (quod aiunt) caneret, & Musis. Nisi & ad docendũ appositus, & ad exhortandũ idoneus, & ad hostes ueræ doctrinæ refellendos quàm maximè instructus erit, næ illum ab episcopi dignitate tam procul abesse pronunciabit, quàm à uero & solido corpore abest tenuis & sine uiribus umbra. Cùm autẽ nefas sit, nouitios fieri episcopos, acerrimè inspiciendũ est in uitã ante actam, eius qui sit eligendus. Ipse quidem Paulus inter reliquas episcopi notas prodidit: Qui domui suæ bene præsit: qui liberos habeat in subiectione, cum omni reuerentia. Omnino igitur uidendũ, quomodo se in munere suo prius gesserit. Si scholaster fuit, an debitam operã nauauerit scholis instituendis. Si canonicus, an canonicis Biblijs discendis, docendis'ue, diligens fuerit. Si pastor, qualẽ se præstiterit docendo populo, ac mysterijs diuinis explicandis. Profectò qui in rebus minoribus ignauus ac iners fuit, non est spes, ut in maioribus ab eo expectare aliquid preclari possis. Nisi fortè obstabit aliquid, quo minus opera debita obire posset: quod ex multis rebus deprehendendum est. Oportet etiam non tantùm doctrina excellenti, iudicio acri, & uirtute singulari episcopũ ornatum esse, sed & illis leuioribus uirtutibus: ne sit propensus ad iram: ne fastus ei dominet: ne sit contemptor præ se aliorum: ut moderatè de se sentiat: ut munerũ Dei in alios collatorum sit æquus censor. Ipse Paulus talẽ uult esse pastorem, ut cæteri (quod Hieronymus scripsit) ad eius compara-

parationem rectè grex nuncupentur. Vult eum irreprehensibilem esse, & testimonium bonum habere etiã ab eis qui foris sunt. Quæ Paulus, uirtutes episcopi numerando, ita posuit, ut ab altero ordiatur, in altero desinat: scilicet ut quale principiũ, talis esset & clausula Qui irreprehensibilis est, inqt ille idẽ Hieronymus, nõ solũ à domesticis, sed & ab alienis consono ore laudatur. Alieni & extra ecclesiã sunt, Iudæi, hæretici, & gentiles. Talis ergo sit pontifex Christi, ut qui religioni detrahunt, uitæ eius detrahere non audeant. At nunc plerosq; cernimus uel fauorẽ episcopi, in aurigarũ certaminũ equestriũ morẽ precio redimere: uel tãto hominũ odio uiuere, ut nõ extorqueãt pecunia, q̃ mimi impetrãt gestibus. Quo est detestabilior istorũ impudẽtia q cũ uirtute nulla excellãt, eruditione etiã uel nulla prediti sint, uel nõ ea quã episcopi ꝓfeßio requirat, deniq; quibus uile uideat̃ ac sordidũ fungi officio docẽdi, episcopatũ tamẽ ambire nõ uerent̃. Quamobrẽ mos ille episcopũ ex genere ac diuitijs eligẽdi, omnino explodẽdus est. Vulgò quidẽ existimat̃ aliter ecclesiã seruari nõ posse. q̃ si illi præsint homines opib. & genere insi-

Oseæ 4. gnes. Sed nõ est uerũ. Ipsemet Deus inquit, ut testat̃ Oseas propheta, se seruaturũ suos in nomine suo: & nõ se seruaturũ eos in arcu & gladio. Quibus uerbis præsidia intelligit humana. Atq; idẽ propheta refert, Deum dixisse ad sacerdotes scientiã auersantes, his uerbis: Quia tu scientiam repulisti, repellam te, ne sacerdotio fungaris mihi. Iam & in rebus humanis, ubi opus alicuius requiritur, uidemus paruã haberi rationẽ generis. Neq; enim uenatores canib. nec equites equis eligẽdis, tã de genere soliciti sũt, atq; de agilitate, uelocitate, ferocitate, alijsq; uirtutib. illorũ animãtiũ, quib. uti uelint. neque itẽ nauigatiõe transmissuri, gubernatorẽ quærũt genere ac opibus clarũ: sed scientissimũ, peritia nauigãdi ac fide illustrissimũ. Ita custodib. ac gubernatorib. tã Reip. q̃ ecclesiæ eligẽdis, nõ tã natalia aut opes spectãdæ sunt, q̃ prudẽtia, iustitia, animi moderatio. fortitudo, aliæq; uirtutes: quib. tãtę rerũ moles sustineri, tanti fluctus sedari, tãti cursus teneri gubernari, & ad tutũ portum perduci queãt.

3 Sed ad electores redeamus, quorũ singulis singula cõclauia dispo nant̃. nemo ad eos admittat̃. Tẽpus certũ eis cõstituat̃, intra q̃d singuli ferãt sua suffragia: quæ tabellaria sint oportet. Si quis eorũ scribere nescit, adiungat̃ ei aliquis qui scribat suffragiũ. caueat̃ autem à singulis eligẽtiũ iureiurãdo, ne quis pro se ipse suffragiũ ferat. Conferant̃ tandẽ in unũ suffragia omniũ: ad regem, uel eius uicariũ et administratorem afferantur. Ibi audientibus omnibus, à scriba ad id delecto, iurato illo quidẽ, relegantur. Tum uerò reiectis ijs omnib. de quib. pauciora: is unus episcopus renunciet̃, de quo plura suffragia lata sint. Sin plures fuerint plurib. præ cæteris & parib. suffragijs gaudentes, sorte ducta, is cui ea fauerit, sit episcopus. Atq; idẽ faciun-

faciundum censeo, si à singulis electoribus singuli eligant, ut sortis arbitrio episcopũ habeamus. Existimo ego CHRISTVM IESVM sorte illã gubernaturũ, qui eandẽ, legendo Matthia in apostolatum gubernarit: præsertim si ecclesia precibus & ieiunijs rem totam ipsi Christo cõmendauerit. Quod cùm aliàs, tum in designando Paulo & Barnaba ad munus Apostolicum, factũ fuisse, Lucas narrat. Nõ deerit certè ille piorũ uotis, qui se medium promisit futurum inter duos uel tres qui in ipsius nomine congregentur. Non aspernabit sortes piorũ, qui sortes & calculos suos esse testatus sit: qui in renunciando Saule Iudæorũ rege, sortẽ suæ designationi respõdere fecerit. Mihi quidẽ talis electio ac uocatio maximè omniũ legitima esse uideret: qualem nimirũ esse debere, uel titulis ipsis ꝓfitẽtur, qui summis ecclesiæ honoribus funguntur, cùm se episcopos uocant gratia Dei. qui titulus cùm non nostra tempestate natus, sed ex ueterũ moribus ad nos deductus sit, certè nõ ad humanum arbitrium, sed ad Dei beneficentiam, omnem episcoporum electionẽ referendam esse docet. Magnũ est munus, profiteri se speculatorẽ ecclesiæ Christi: hoc est, filiorũ & hæredũ Dei pastorẽ & inspectorẽ: uitæ eorum institutorem: actionũ moderatorẽ: itineris rectorẽ & gubernatorẽ, ut ne qua aberrent, sed omnes in regnum patris ꝑducant. Non igitur sacrilegij crimine uacare potest, si qui se Dei gratia episcopũ iactat, nõ Dei uocatione, sed uel hominũ inuentis, uel sua temeritate, uel artib. nõ dicẽdis ad sacros ordines cõscenderit: atq; res episcopo proprias cõtemnens, opimorũ tantùm censuũ & fastus mundani sit episcopus: huiusq; tituli prætextu, iurisdictionẽ in ecclesias usurpet. Rectè eñ Leo imperator Rom. ad Armaũ de eligẽdis episcopis scribẽs: Cesset, inquit, altarib. imminere ꝓphanus ardor auaritię & à sacris adytis repellatur piaculare flagitiũ. Ita castus & humilis nostris tẽporib. eligatur episcopus, ut locorũ quocunq; ꝑuenerit, oĩa uitę ꝓpriæ integritate purificet: nõ precio, sed precib. ordinetur. Antistes tãtũ ab ambitu debet esse sepositus, ut quęratur cogẽdus, rogatus recedat, inuitatus effugiat, sola illi suffragetur necessitas excusãdi: ꝓfectò eñ indignus est sacerdotio, nisi fuerit ordinatus inuitus. Scitũ est & illud, q̃ Hieronymus ille Stridonẽsis scribit, & Gratianus inter Decreta refert his uerbis: nõ oẽs episcopi sunt episcopi. Attẽdis Petrum, sed & Iudam considera: Stephanum suspicis, sed & Nicolaum respice: non facit ecclesiastica dignitas Christianum. Non est facilè, stare loco Pauli, tenere Petri gradum, iam cũ Christo regnantiũ. Verè id q̃dẽ Hieronymus. Qui miratur suo tẽpore, id tãtũ de ordinandis in primis quęsitũ, an nõ fuerint pluriũ uxorũ mariti: cętera neglecta fuisse. At eñ, inq̃t ille, q̃ dixit, Vnius uxoris maritũ, ipse mãdauit irreprehẽsibilẽ, sobriũ, prudẽtẽ, ornatũ, hospitalẽ, doctorẽ modestũ, nõ uinolẽtũ, nõ percussorẽ, non litigiosum, non auarum,

Act. 13.
1. Reg. 10.
C. de episcopis, & clericis. L. Si quenquam.
2. q. 7. non omnes.

non neophytum. ad hæc omnia claudimus oculos, ſolas uidemus uxores. Idem quoqꝫ probat multis ſcripturarum teſtimonijs, olim presbyterū & epiſcopum fuiſſe eundē. Sed poſtea ad ſchiſmata tollenda factum eſſe, ut epiſcopus unus cuilibet eccleſiæ præficeretur: ideoqꝫ epiſcopos magis conſuetudine, quàm diſpoſitionis Dominicæ ueritate maiores eſſe. Igitur ſi uerbis Hieronymi de tollēdis ſchiſmatibus ab epiſcopo credimus, maxima ſcientia præditum eſſe epiſcopum oportet. Qua enim ratione alia tolletur ſchiſma? Orto inter medicos ſchiſmate de morbi alicuius curatione, puta ſudoris quem uocant Anglicum, aut cuiuſuis alius, an putas ſufficere ſubmouendæ diſſenſioni, ut aliquis in cathedra Galeni ſedens, cōuocet medicos, ac pro imperio iubeat illos ſtare iudicio ſuo? Nihil profectò hac ratione efficiet occupator ille cathedræ. imò quiſqꝫ medicorum, cōtempto illo diſcedet, ac rationes ſuas medendi ſequetur, fortaſſe cum periculo ægrotantiū: quorū multi, ut fit, priuſquam recta curandi ratio inueniatur, pereant oportet. Non ſatis eſt ſedere in cathedra Galeni. opus eſt doctrinam habere, qua ſedentur medicorum opiniones. Ad eundem modū non ſatis eſſe ſchiſmati religionis auferēdo, ut epiſcopus pro authoritate imperet, decreta ſcribat, anathemata iaciat & denunciet, tēpora noſtra liquidò oſtenderūt. Oportet adeſſe epiſcopo cùm uirtutes alias, tum doctrinā quam requirit Paulus, qua poſsit & docere ignaros, & exhortari ceſſantes, & conuincere cōtradicētes. Non facit dignitas epiſcopi, ut ex Hieronymo retulimus, Chriſtianū: quanto minus faciet uerè epiſcopū? cum quidem non omnes qui loco & ordine epiſcopi cenſentur, officio ſint epiſcopi. Multa & maxima cōmoda ab epiſcopo bono ad oēs ſuæ diœceſis homines perueniunt. Præterquā enī quòd ipſius eſt, populū docere, debet etiam paſtores doctoreſqꝫ fideles & idoneos eccleſijs pręficere: cauſas ad ſuū forum pertinētes cognoſcere & dijudicare: Reip. ſtatis tēporibus ſeruire, & res alias magni momenti exercere: in primis autē turbas in eccleſia fortè exortas ſedare, hæreſes compeſcere, atqꝫ etiam (ſi res poſcat) uitam pro ouibus exponere. Hæc qui præſtare nec ſcit, nec uult, quomodo eū in ampliſsimo honoris nomine ueram epiſcopi dignitatem obtinere putabimus? Et quamuis multa præſtari poſſunt per uicarios: tamen pulchrū eſt, epiſcopum eſſe talē, qui, cùm opus eſt, idoneus ſit ipſe rebus omnibus obeundis: ut nō ſemper quaſi alienis oculis utatur, ſed uidere & cognoſcere ualeat, quæ neceſſaria ſint, oculis ſuis. Quemadmodū & imperatori neceſſarium eſt, ut ipſe ſciat per ſe & exercitus inſtruere, & bellica munia obire. Ridiculus enim imperator eſt, qui rerum imperitus, utatur ſemper uicarijs in bello. Ridiculus medicus, qui per alios curet omnia ægrotis curandis: ipſe om-
5 nis artis expers. Cùm igitur talem tantumqꝫ uirum epiſcopatu

gerēdo requiramus, mirari nemo debet, nos eo inquirēdo talē diligētiā requirere. Vidimus annis retroactis, Deū cādelabris quorūdā pontificū de loco celeriter motis, palàm mundo fecisse, ꝙ & episcopi ipsi & electiones eorū sibi displicuerint: audiuimus querelas hominū, multa in illis episcopis desiderātiū: nō erāt obscuræ ambitiones multorū, honores & diuitias episcoporū mirè ardētiū. Visæ sunt cōcursationes illorū tū ad principū aulas, tum ad eorū limina, quos gratiosos esse apud illos putabāt. Hęserunt in multis largitionū suspiciones, uix unquā hoc rerū statu eludēdę. Quis igiť nō uidet, alia electiōe opus esse in ecclesia? Et illā quidē quę in canonicorū & prælatorum ecclesiæ potestate olim erat, ideo in præsenti repudiamus, ꝙ ambitione multorū nō uacaret, dū unusquisq; ambitiosorū multos sibi suffragatores uel munerib. uel multis pollicitationib. acqrere studeret: hac autē, quā diximus, omnis uia prędudereť ambitiosis, ignorātib. qui electores futuri essent, quorū suffragia uel gratia uel munere eblādirenť. Video quidē ueterib. decretis sancitum esse, ut ne quis pro episcopo habeať, nisi & à plebe expetitus sit, & à clero electus. Verùm, ut existimo, tum locus erat illi electioni, dum homines erant minimè ambitiosi: dūq; episcopatus onus esse magis putabatur, ꝙ honos. At hodie, & in plebe multa seditio timenda esset, unoquoq; pro eo pugnante qui magis sibi placeret, eiq; suffragatores alios ordinãte: & in clero immodicis studijs ad honores cōtēdente, uarię contentiones existerēt. Ideo cōmodius fuerit, & illas plebis postulationes, & cleri electiones, ad hāc unam quā diximus rationē eligēdi referri. Tametsi nihil prorsus uideo, quid uel illi decreto ꝗd diximus, uel Leonis Papæ sententiæ, qua uult ab omnibus eligi eum qui omnibus pręesse debet, derogari posit, cū pari numero (etiā si illū quem pręscripsimus, augeri, minuí ue, nihil impediat) populus cū uiris ecclesiasticis ad electionē uocareť. Quod si ꝗ sint, quibus nimij forte uideamur, sortib. toties usurpādis: & iccirco electionē, in suffragiorū pluriū ęqualitate, uiri boni prudentię potius, ꝙ sortiū temeritati cōmittēdā putēt: haud sanè scio, cuius nā iudicio id magis ꝑmittēdū uelint, pręter Regem: qui & in Rep. sit summus, & ab Esaia diuino uate nutritius ecclesiæ uocetur. Qui rex, etsi ipse quoq; humanis uitijs exēptus nō sit: neq; minus errorib. implicari posit, atq; cęteri homines: tamē magnā partē ab errationib. se liberaret, si ad eos tantū animū aduerteret, qui ab electorib. iureiurādo delecti essent. Caueret modò, ne, si electionē in lōgū traheret, ueniret in sermonē hominū et uituperationē. Dies unus et alter sufficiat delectu habēdo, eorū qui in mediū ꝓpositi essent. Deus autē, in cuius manu cor Regis est, suppliciter rogādus fuerit, ut eā electionē ecclesię suę bene & fœliciter euenire uelit: animūq; Regis in talē uirū inclinet, qualē religiōis salus & dignitas postulet: ꝗ Reip. cōsulere,

62. d. electio clericorum.

maiorem

maiorē honestatis in omni uita, q̄ cōmodi rationē ducere & sciat & ualeat. Aut igitur his eligendi rationibus, aut nulla alia, & largitio & ambitus omnis silebit.
7 Ad hunc autem modū de electionibus aliorū magistratuū, aliorūq; officiorū fortè cōstitui posset: nōnihilq; eius obseruat̄ hodie in nostra Polonia, iudicibus & notarijs municipiorū eligēdis. Quatuor em̄ in locū demortui ab omni equestri ordine deligunt̄: quorū ueluti designatorū nomina ita ad regē mittunt̄, ut cuius ex illis uirtutē & prudentiā magis cōmodo, honori, & dignitati Reip. fore putet, eum illo munere afficiat.
8 In primis autē à regibus & principibus populorū postulandum est, ut hoc genus electiōis probatū sibi esse uelint: illud in omnib. ecclesijs ditionū suarū usurpari iubeāt: cōsulātq; magis necessitatib. & Reip. & religionis, q̄ suis aliquib. cōmoditatibus. Satis, nimiūq; satis indultū est nominationib. istis usitatis: quæ fortasse aliquando utiles erant Reip. Sed certè necesse est & hoc fateri, multos persępe malos & indoctos, per solā ambitionē ad honorū titulos & opulētiā episcoporū aspirasse: res ipsas quæ episcopis dignæ essent, fortiter contēpsisse: & alios q̄dē pietatis & omnis doctrinæ expertes fuisse, alios inscitia munerū episcopi ualde laborasse: paucissimos multis seculis, qui cathedræ affixi essent, uisos esse: nōnullos quasi possessionis tātùm adeūdæ gratia, aliquoties tota uita in suggestu apparuisse: innumeros uerò docere populū dignitate sua indignū putasse, munus hoc totū ad abiectiores quosdā ablegasse. Hos an successores apostolorū fuisse putamus? Scilicet quia beneficio regis aliquis uocat̄ episcopus, etiā gratia Dei est quod uocat̄? Res quidē ipsa, uel tacentib. hominib. loquit̄, q̄ hæc inter se aptè cōgruant. Habeant igit̄ Reges, si placet, sacerdotia minora, quibus suos ministros ornent. Hæc uerò summa sacerdotia, quib. Reip. & religionis dignitas cōtinet̄, permittant suffragijs delectorū: qui quidē ad modū iā expositū ex omni ecclesia deligerent̄. Cuius quidē ecclesiæ ipsi reges & principes membra esse putādi sunt: queādmodū Paulus inquit, nō esse in regno cœlorū nec dominū, nec seruū. Omnino regia excellentia in iustitia ac prudentia maximè debet resplendere: nō in extrema hac licentia eligendi ac præficiendi quoscūq; uelint ecclesijs Dei. Neq; em̄ populus, nec ecclesia, regis episcopi'ue causa: sed contrà, rex & episcopus populi ecclesię'ue gratia cōstituunt̄. Seruiāt igit̄ reges honestati & utilitati filiorū Dei, nō suę ipsorū libidini: ambitū te prensationes sacrilegas ex aulis suis exterminent: electionē uirtutis & uerę doctrinæ ecclesię restituāt. At dicet quis, multū regię amplitudini hoc modo ademptū iri: q aulā magnus sacrificorū numerus sequat̄, qui & sumptu suo uiuūt, & frequentia ministrorū ornāt aulā, & legationibus obeundis sunt percōmodi: eaq; omnia episcopatus aut amplí alicuius sacerdotij spe, studiosè persequunt̄. Eorum studia & officia aulæ

aulæ deessent, si spes eis adimeretur episcopatus, aut nobilis alicuius sacerdotij consequendi. Ego uerò ut negare non possum, studia huiusmodi sacrificorum debilitatum iri, si à spe illa sacerdotiorum abessent: sic contrà affirmare ausim, maximas orbi Christiano inuectas pestes esse ex sacrificorum aulicis operis. Primùm, à parœcijs continua illa & perpetua eorum absentia, quid nō mali adfert? uix in anno semel inuisunt suas ecclesias: idq; non docendi (à quo abhorrent) sed redituum colligendorum causa. Deinde sacerdotiorum multitudo, eorum præsertim quæ legibus uni interdicta sunt, quid? Videntur pontifices aulæ potissimum causa soluisse legem illam Chalcedonensem: atq; usq; eò processisse (quod ex ore cuiusdam aulici presbyteri audiui) ut quatuor sacerdotia lege uetita aulico uni permiserint. Taceo artes illas tum unionum, tum beneficiorum curatorum in non curata transformationum, à furentibus hominibus excogitatas. Quid igitur nō malorum consequatur & absentiam illam, & beneficiorum multitudinem, quis satis exprimere queat? Inscitia presbyterorum doctrinæ religionis summa: populi tanquam ouium sine pastore errores innumeri: luporum grassatio: hæreticorum impetus & incursiones, nemine scilicet eos prohibente à caulis Dominicis. Quid illa commemorem leuiora quidem, sed tamen & ecclesijs Christi permolesta, & ipsi Christo odiosa? Qui ad summos ecclesiæ honores ex aulicis spacijs peruenere, suis & suorum rebus magis consulere consueuerunt, quàm ecclesię. præmium enim aulicorum operum episcopatus esse statuunt. Itaq; & ipsi sacerdotia conferunt præmij loco cùm ministris suis, tum consanguineis & amicis. Etsi autem ipsi negent id in præmij loco se ponere: tamen res ipsa loquitur aliud. Nemo enim potior est apud eos ad ampla sacerdotia, quàm ministri & amici: quorum nonnullos ornant ferè ab ipsis incunabulis. Eos pompose uestiunt, ditant, illustrant ex bonis ecclesiæ. Deinde quod uel pauperibus uel doctoribus tribuendum esset, suis asseclis largiuntur. Nullam interea, uel minimam curam eorum habent, qui populum rectè instituant. De moribus eorum alijs, non est necesse dicere: de luxu, auaricia, fastu, insolentia. adeò omnia sunt in oculis & ore hominum, ut non immeritò diuus Bernardus queratur, officia ecclesiasticæ dignitatis in turpem quæstum & negotium tenebrarum transijsse: nec in his salutem animarum, sed luxum quæri diuitiarum: ecclesiarum reditus in superfluitatis & uanitatis usum dissipari. Iam mihi considera, utrum magis conueniat principi Christiano, an tot religionis ruinas & calamitates ex sacrificorum aulicis ministerijs ferre, an potius eis uiam usitatam ad sacerdotia perueniendi præcludere? Quòd si episcopi (de quib. potissimum nobis cœptus est sermo) ad modum iam dictum deligerentur, uix tamen ostendi posset, quid inde regię potestati decederet. non minus enim episcopus eiusmodi obstrictus esset & Regi & Reipublicæ, religioni autem multo magis. Sed etiam si quid

demeretꝰ cõmodis regijs: tamen & episcoporũ dignitati multũ adderetur, ambitione nimirum & suffragijs largitione deuinctis cessantibus: & ecclesiarum ac Reipublicę saluti magis cõsulereur, Ambrosijs scilicet & Stanislais so rte diuina quasi è cœlo ad nos deuocatis: & obseruantiæ populorum omnium in Regem suum cumulus omnibus quidẽ & diuitijs & commoditatibus maior & gratior accederet, dum omnes eum Reipub. & religionis magis quàm suorum ipsius cõmodorũ rationem ducere cognoscerent: eiusq́ꝫ hoc post natos homines singulare & incredibile factum ad immortalitatem consecrarent, & memoriã hominum sempiternam.

CAPUT XXVI.

De electione Papæ.

VOD de episcopis diximus, idem de Papæ electione sentiendũ est: quem summum episcoporum omnium, omnes intelligunt. Cùm autem multi docuerint argumẽtis & rationibus, nullum pręsentius esse remedium dissidijs ex Repub. Christiana tollendis, & unitati retinendæ, quàm si unus præsit: omnino iustissimum est, ut ab omnibus eligatur, cuius dicto sint omnes audientes. Non igitur solis cardinalibus, nec solis Italis ea potestas permittenda: sed ex omnibus Christianis prouincijs aliqui ad certum locum conueniant, eligendi causa eius hominis, cuius iussis se obsequentes præbeant. Intolerandum multis uideretur, si Imperator Romanus, quem sola natio Germanica eligit, alijs nationibus imperaret. Non igitur, qui debet pascere totum orbem, ab unica natione eligendus est. Omnes Papę ferè in ore habent Petri successionem, & Christi uices. Tales itaq́ꝫ eligendi sunt, qui his titulis respondere possint. Illud enim absurdum, & ab omni ratione alienum est, qualis qualis sit Romanus episcopus, eum uniuersæ per orbẽ ecclesię præfici debere. In uita Bonifacij octaui scriptum est, qua ambitiõe, & quibus fraudibus peruenerit ad pontificatum: & quanta insolentia eundem gesserit. In quem illud extat elogium: Intrauit ut uulpes, regnauit ut lupus, mortuus ut latro. Sed multos Bonifacios fuisse cum Papali potestate, facilè uident qui legunt res ab illis gestas. Nec Paulus Tertius culpa uacat multarum rerum non dicendarum, quæ & à Pasquilis notatæ sunt, & ab ijs qui eo pontifice Romæ erant, narrantur. Omnino in hac licentia potestatis immensæ, difficile factu est, quin tyrannis existat. Quo diligentius sanciendũ, & qualis eligi debeat, et à q̃bus. Ratio etiã & modus administrãdę eius ꝓuincię pręscribẽda est. Satis diu hũc magistratũ, Italia claustris imperij sui continebat. Eũ pollui putabat, si quis extraneus eo fungeretur. Verùm qd ꝑfectũ sit hac ꝑpetuitate imperãdi gẽtis unius, uidemus. Profana hęc putatꝰ ab illis administratio, &, qđ est longè scelestissimũ, indignũ existi-

Platina.

» »

existimãt hac dignitate euãgeliũ docere, et sacramẽta administrare. Itaq; eligũt nõ eos qui didicissent doctrinã sanctã, longoq; usu & exercitijs in docẽdo & res cœlestes ꝓcurãdo uersati fuissent: sed qui sciant rationes imperij mundani, & artes belli in primis calleãt. Hac ratione Christo'ne & Apostolis successores quærũt, an C. Iulio Cęsari? Elegerãt Clementẽ septimũ, hominẽ (ut ferunt) illiteratũ: & q primùm cardinalis factus, literas Latinas cœperat discere. Tales uo lunt ut emineãt orbi Christiano: iudicent de moribus & doctrina Christiana. Lutherus iam inde à tẽporibus Leonis decimi scribere & docere cœpit. Post Leonẽ tres aut quatuor pontifices fuerunt. Quis credat, tanto tẽpore controuersijs finẽ imponi nõ potuisse, si id pontifices ex animo curassent? Sed res ipsa docuit, nihil illos curare religionẽ: solã dominationẽ illis cordi esse. Conciliũ indixerũt Vincentiæ, Mantuæ, Tridenti: fortè precibus importunis monarcharum uicti. Cõciliũ Tridentinũ Bononiã traducere conati sunt. Quod cur ab illis factũ sit, uidimus in ea expostulatiõe quę CAROLI Cæsaris nomine cum Paulo Tertio facta est. Cùm igitᷓ tot secula nec sciuerint nec uoluerint Cardinales eligere Christi uicarios, omnino ab hac natione remouẽda hæc ꝓuincia: & alijs cõmittẽda, qui sciãt & uelint Christi regno cõsulere. Paulus, nõ iste Tertius, sed ille Tharsensis, dicit Deũ naturalib. ramis nõ pepercisse, quo minus illos fructus debitos nõ ferẽtes, è radice oleæ auelleret, ac in locũ eorũ oleastrũ insereret. Profectò & ecclesia si uolet ꝑfecta esse, quẽadmodum suus pater q in cœlis est, perfectus est, nõ parcet cuiquã uel iustissima prerogatiua gaudẽti, quo minus eũ procuratione, cui satisfacere nec sciat nec uelit, moueat, aliumq; in eius locum sufficiat. Hoc si in omnib. ministris præstandum, quãto magis in ipso Papa? Nã qualis hic est, tales ferè episcopi: quales episcopi, tales reliqui pastores. A' Papa igitᷓ exordiũ faciendũ huius operis. Neq; magnopere curãdũ, ubi hic resideat: Romæ, an alibi. Nã ut dicit Hieronymus, ubicũq; fuerit episcopus, siue Romę, siue Eugubij, siue Alexãdriæ, siue Tanis, eiusdẽ meriti, eiusdẽ est & sacerdotij. A' Ioue igitᷓ, hoc est à Papa, exordiũ. pòst sequanᷓ episcopi, deinde reliqui ecclesiæ ministri. Haud scio, an qui munerib. ecclesiasticis uacare ipsi nõ queãt, ab ecclesiasticis honorib. repelli nõ debeãt. Ait quidẽ Canõ, ut qui sacerdotia habẽt theologis destinata, doceant uel per se: uel si minus idonei erũt, per alios. Sed hoc nõ satis canonicè dictũ uideᷓ. Melius Paulus, dignũ esse ait operariũ mercede. Qui autẽ operari nollet, eũ ne comedere quidẽ debere. Igitᷓ qui per alios tãtùm munerib. fungi uelint, ij per alios & comedãt & bibãt: ipsi facultates alijs destinatas ne deuorẽt. Istę dispensatiões de laborãdo per alios, multos Epicuros & Sardanapalos pepererũt in ecclesia Dei: qui hominib. ad docẽdũ idoneis suũ uictũ eripuerũt. Hec igitᷓ emendãda, & à

Papa initiũ faciendũ: quo tanquam capite prætermisso, frustra de membris alijs cura suscipiet. Quoniã aũt quę diximus de episcoporũ electione omnia ad Papã transferri possunt, de eo amplius loqui supersedeamus. Profectò nisi ratio eligendi papæ mutata erit, nunquã ista libido dominandi prodigiosa, nunquã tyrannis, nunquam audacia plusquam Cyclopica exterminabitur ex ecclesia Dei.

CAPUT XXVII.

De disciplina ecclesiastica uniuersæ.

E rationibus eligendi episcopos, & alios magistratus, satis, ut opinor. Iam de moribus cunctæ ecclesiæ generatim dicendũ erat, nisi primo libro hoc argumentũ à nobis ita tractatũ erat, ut quibus moribus bonũ ciuẽ, ijsdẽ & Christianũ præditũ esse debere significaremus: ac quãtũ etiã res poscebat, ac nostra ferebat facultas, diuina oracula cũ philosophorũ ac hominũ prudentũ sententijs cõiungeremus. Ne tamen hic locus intactus nobis transeat, quædã ad
1 ea quæ prius diximus, adijcienda sunt. Primùm igit̃ homini Christiano cõstituendũ est, quò actiones oẽs suas dirigat. Vt em̃ iaculatores scopũ sibi proponũt, quẽ iaculando intueant̃: & uiatores terminũ, ad quẽ tendant: ita nisi quis uitam suã ad finem aliquẽ retulerit, cuius causa faciat omnia, in errores sæpe multos & uarios ruat necesse est. Estq; hoc non tantùm à religionis nostræ magistris, sed & à philosophis & omnib. prudẽtibus proditũ, Deũ esse quẽ intueri, & in quo defixos esse oẽs oporteat, qui uitã uirtuti ac naturæ congruenter agere uelint. neq; munera uirtutũ constanter ab eo obiri posse, qui nullũ Dei respectũ habeat. Hic igitur sit scopus, in quẽ tẽdant studia nostra: hęc meta, ad quã cursum uitæ & actionũ nostrarũ dirigamus. Quæ uerò sint quæ ad finẽ illũ ferant, deducantq;, ea ex sanctis literis potissimũ cognoscenda sunt. de quib. nos in præsentia loqui supersedeamus: sed uiam illorum assequendorũ hãc in-
2 dicemus. Puer in lucẽ editus, more institutoq; diuino ad fontẽ ecclesię defertur, ac ibi sacra lauatiõe initiatur: ignarus tũ qdẽ quid secũ agat̃. omnia em̃ arbitri initiatiõis (quos cõpatres uocamus) agũt: pueri uice respõdent, ac spõdẽt baptistæ roganti, & quasi stipulanti Christi nomine. Posteaq; igit̃ puer adoleuerit, ac eã ætatẽ ingressus fuerit, ut fari, iudiciumq; boni & mali habere possit, instituendus est atq; erudiendus à parentibus ad religionis instituta & ecclesiæ disciplinã: à baptista etiam & arbitris docendus, omniaq; illi exponenda quę in baptismo gesta fuere. atq; ad eã professionẽ hortãdus publicè edendã in ecclesia, quã prius alijs spõdentib. & ꝓ eo respõdentibus ediderat. Huius rei fit mentio in eo libro, qui à CAROLO Cæsare ordinibus imperij Romani oblatus est in cõuentu Ratisponensi, anno Christi 1541. & in eo qui titulo Interim circunfert̃, 1548 editus.

Scopus uitæ Deus.

Puerorũ confeßio publica fidei.

editus. Fit & ab Erasmo Roterodamo, qui multis antè annis in præfatiōe paraphrasi in Matthæū addita sic scripsit: Pueri baptizati cū ad pubertatē puenerint, iubeāt̃ cōcionib. adesse, in qbus illis dilucidè declaret̃, qd in se cōtineat professio baptismi. Deinde priuatim examinent̃, satis'ne teneāt ac meminerint ea quę docuit sacerdos. Si cōperient̃ satis tenere, interroget̃, ratū'ne habeāt q̃ susceptores illorū nomine polliciti sunt in baptismo? Si respōderint, se ratū habere: tū publicè renouet̃ ea professio, simul cōgregatis æqualib. idq́ꝫ cerimonijs grauib. aptis, castis, serijs ac magnificis: quęq́ꝫ decēt eā ꝓfessionē, qua nulla sanctior esse potest. Et reprehēsus est qdē Erasmus à nōnullis theologis, q̃ hanc ceremoniā, renouationē baptismi uocet. Verùm ipsa cōmemoratio eorū quę in baptismo gesta sunt, & cōfessio publica in ecclesia, minimè reprehēdi debet. Posset aūt uel dextris (ut fit) iūctis, benedicendo baptizato, fieri, uel manus impositiōe. Hac em̄ usi sunt Apostoli, cū aliquē uel sacræ functioni initiabāt, uel peccatis soluebāt, uel in sua professiōe cōfirmabāt. Ritus q̄dē eiusmodi & honestus esset, & multas baptizatis utilitates afferret: nimirū q̄ pueri rationē suę fidei in cœtu uniuersorū exponerēt, in eaq́ꝫ uel cōfirmarent̃ à seniorib. uel si quid minus assequuti essent, rectius instituerent̃. Quā ad rē nō inutile esset, ecclesię cōsensu formulā cōstitui cuius ad prescriptū pueri et rogarent̃, & respōderent, & q̄ modo se per totā uitā gerere deberēt, edocerent̃. Quàm magnificū, inquit Erasmus, hoc esset spectaculū, audire uocē tot iuuenū sese Iesu Christo dedicātiū: tot tyronū, in illius uerba iurātiū: abrenūciātiū huic mūdo, abiurātiū & exibilātiū sathanā cū omnib. pōpis, uoluptatib. & operib. ipsius. Videre Christos nouos, imperatoris sui signū gestātes in frōtib. uidere gregē candidatorū publicè prodeūtiū: audire uocē reliquę multitudinis acclamātis, beneq́ꝫ ominātis Christi tyronib. Mos qdē iste in nostris ecclesijs nūquā, memoria nostra, seruatus est: de q̄ tñ Erasmus abhinc annos amplius triginta admonuit. Mirū uerò, cùm tot Erasmi librorū diligentes lectores essent, totq́ꝫ admiratores illius & doctrinę & eloquentię, neminem apud nos ad hūc diem extitisse, qui hunc morem nostras in ecclesias recipi hortaretur. Explicantur quidem magnificè à uiris doctis baptismi utilitates: sed de quibus dubitat nemo in ecclesijs nostris. quomodo uerò dona baptismi tum in pueris, in quibus se usus rationis exerit, tum in alijs ætatibus uel excitentur, uel augeantur, uel perficiantur ab illis ipsis doctoribus, ratio non ostenditur. itaq́ꝫ & qui ad populum in templis uerba faciunt, sunt in hoc piscibus magis muti: & in ipsis baptizatis iam ratione utentibus est summa ruditas, summaq́ꝫ tū renouationis illius in baptismo donatæ, tum reliquarum gratiarum ignorantia. Ipse Deus, hominis studia & cogitationes prauas esse testatur, ab ineunte adolescentia. Gen. 8.

At qualis est adolescentia, tales sunt cōsequētes ætates,atq; adeò se
Pro.22. nectus ipsa. Adolescēs em̄,inquit Salomō, quā uiā ingressus fuerit,
„ ab ea cū senuerit,nō recedet. Dū igit̄ ætas mollis est, & apta regi,animus adolescētis in mores & habitus optimos formādus est, cùm discenda sapiētia cœlesti, tū exercitatiōe sanctissimarū legū diuinarū. Quòd si mos ille edendæ cōfessionis publicè in ecclesiā induceret, primùm parentes excitaret cùm ad puerorū rectā institutionē, quā alioqui sine probro publico omittere eis non liceret:tum ad rectius discenda & percipiēda religiōis mysteria,quæ scilicet alijs tradituri essent. Nā & hæc est humani ingenij pernicies magna,q̄ plerīq; oēs,nisi fortè docēdi alios necessitate sunt astricti, curā abijciūt religiōis cognoscēdę. Deinde pueri ipsi unà cū ætate,sapientia cœlesti & gratia tū apud Deū proficerēt,tū apud homines:nec se deinceps à doctrina,quā cū usu ratiōis simul arripuissēt, nouis doctrinis abduci paterent̄: idoneiq; redderent̄ cùm ad corporis & sanguinis Domini,tū reliquorū ecclesię sacramētorū participatiōē.Nec uerò puer huiusmodi cōfessiōe facta,in reliquū tēpus cessare debet. Imò minimū quater in anno cœtus puerorū à pastorib.cōuocādi essent, summaq; religionis Christianæ eis exponenda.rogarent̄, & responderēt,publicè de capitibus omnib.Hoc modo cognoscerent̄,quantū quisq; ꝓfecisset in Christi religiōe:negligētes uerò castigarent̄. Reli
3 qua de puerorū institutiōe primo libro dicta sunt. Hęc q̄dē de pue
Catechismus toti ecclesiæ tradendus. ris diximus. Verùm nō minor totius ecclesię cura habenda esset. Aiūt in primæua ecclesia anniuersarios anni quadrātes eò fuisse institutos,ut tūc homines ieiunio & precationi uacātes, frequētiores in tēplis adessent,doctrināq; religiōis exactius studerent cognoscere. Tūc em̄ capita oīa ordine & enucleatè eis exponebant̄: idq; tū rogādo,tū respōsa ab eis exigēdo:id q̄d uoce Græca catechesin uocabāt. Aptum in primis docendi discendiq; genus. Maiore em̄ cum attentione animi discunt̄ oīa, tenaciusq; mentib inhęrent,quę respondēdo ac sermones cōmunicādo,q̄ quę audiēdo tātū discunt̄.Hic mos, ut pleraq; alia optima,nostris in ecclesijs iāpridē obsoleuit.Quo fit, ut incredibilis inscitia religiōis uulgò appareat: maximaq; pars hominū uitā trāsigāt nō secus quàm bruta,uerę pietatis in Deū ignari. Hęc igit̄ cōcionaliū cura esse deberet,ut morē ueterem renouarēt,i-
4 psiq; primùm ad eū morē tradendę religiōis sese exercerent. Ordi-
Ordinariæ cōciōes in tēplis. narię quoq; cōciōes,quę tēporib. accōmodari debent,summa fide, sūmaq; animi intentiōe habendę sunt: Viuendi pręcepta tradenda: Gratia & misericordia Dei pręcidāda: Gloria beatorū, & pœnę dānatorū proponendæ. In primis autē uis pœnitentiæ ueræ subinde explicāda est:ut homines peccati agnitione terreant̄:ueros pauores ob peccatū cōcipere discāt:cōsolationē etiā misericordia Dei ꝓpositā,ꝑcipiāt. Hac ratiōe à peccato abducēt̄:ad faciendū officiū excitabuntur:

buntũ: & à morib. puersis ad rectam uiuendi ratione̅ uocabuntur.

CAPUT XXVIII.

De uita Christiana, & de censura ecclesiæ, seu excommunicatione.

Tinã, qui Christi nomine baptizati sumus, sentiamus uerè nos ad morte̅ eius baptizatos esse: Christoq́ue in hac uita commori discamus, qui cum illo uitã immortalem uiuere uolumus. Id si uerè & cum sensu à nobis agnosceretur, non permitteremus in nobis regnare, uiolentissimis cupiditatibus superbiæ, ambitionis, æmulationis, iracundiæ, inuidiæ, litium, inimicitiarum, salacitatis, stuprorum, auaritiæ, & reliquarum pestiũ Christianismi. Quę ita passim atq; licenter dominant̃, ut nullus in nobis sensus baptismi, nulla religionis ratio esse uideatur. Sunt populi in Bohemia cognomẽto fratres: quos alij Picardos, alij Valdenses uocant. horum instituta ferunt̃ multa & uaria, alia probanda, alia minimè. quæ nos non recensebimus: sed tame̅ quid impedit, quo minus quod rectum sit, id recenseamus? Ferunt igitur, apud eos omnibus interdictũ esse comessationibus ac ebrietatibus, choreis, ludis chartarũ & talorũ, impudicis tactib. cõplexib. & osculis illicitis mulierũ, amorib. turpibus, & id genus facinoribus alijs, unde infinita ꝓueniant mala. Violatores huiusmodi interdicti, post unã & alterã admonitione̅ ex cœtu eijci, cõmunione omniũ rerũ priuari: nec prius cœtui restitui, nisi pœnitẽtię signa publicè dederint. Cũ igit̃ natura sit cõparatũ, ut homines in ꝑpetuò ocio nõ hebescere & lãguere non possint: nec fratrib. ob huiusmodi interdictione̅ fas sit, animũ ad ludũ & res ludicras adijcere: ex hac re fieri, ut diebus negotiosis in laborib. operũ sese exerceãt: sacris aũt, in ædes alicuius cõfluãt, et alij legãt (habẽt em̃ libros sacros sua lingua cõscriptos, multiq; illorũ norũt literas) alij audiãt. Ac ꝓpterea inter eos esse & artifices rerũ multarũ optimos: & permultos in literis sacris eruditiores, q̃ sint apud nos multi sacerdotũ. Neq; illud est reticẽdũ, esse in eorũ ecclesijs institutũ, ut ministri peculiares creent̃, q infirmos inuisãt: eisq; operã tribuant uel docẽdo, uel cõsolando, uel alia officia pręstãdo. Hęc ex Picardorũ hæresi. Quid simile apud nos? Multi homines palàm impurè & flagitiosè uiuẽtes, accedũt statis tẽporib. ad presbyteros, tũ cõfessionis, tũ sacrę cœnę causa. Cũq; id annis recurrẽtib. faciãt, nec ulla in eis uitæ emẽdatio appareat: tñ nullo negotio & absolutione̅ à peccatis obtinẽt, & in cõmunione̅ cœnę Domini admittuntur. Verùm ministrorũ ecclesiæ esset, tales admonere ad uerã pœnitẽtiã: nec eis sacramẽti participãdi potestatem facere, nisi ad mentem meliore̅ redijssent: non obtemperantiũ aute̅ nomina ad ecclesiæ iudices deferre. Quod tamen ferè intermittitur: & nõ tantum in ebriosos, scortatores, lusores non animaduertitur, sed & adulteris & homicidis parcitur. Non iam dico de magistratus ciuilis negligentia:

tia:non de contemptu legis diuinæ, quæ tam in homicidas quàm in adulteros uoce Dei posita est:sed de ecclesiastica censura, quæ prorsus neglecta iacet. Adulteri per ora hominũ incedunt,in locis tũ sacris tum profanis inter honoratos habentur. Homicidæ uel candida ueste,uel serica,pleriq; torquati, in luce hominũ uersant. O' mores, ô disciplinã. Mitto quærere,uerè an falsè ea crimina in eos cõferant. Illud dico, qui horũ uel similiũ criminum suspicione ac infamia sunt aspersi, eo quo prius loco habendos nõ esse, nisi prius se expurgent. Illud em̃ q̃d de uxore sua Iulius Cęsar dixisse fert,omni homini,sed in primis ei qui gerat personã ciuitatis,est quàm maximè necessariũ : ut non tantùm crimine,sed criminis suspicione sit uacuus. Igit̃ cessante magistratu ciuili interest ecclesiastici ordinis, notatis publicè aliquo scelere diem dicere;purgationem imperare: locorũ & personarũ,ob quas & suspicio & sermo eos insequit̃,consuetudinẽ interdicere. Ni imperata faciãt,è tẽplis & hominũ cœtib.eijcere. Verùm tñ pagendis rebus istis,ordo à Christo institutus seruãdus est:ut pastor ecclesiæ,aut quis alius, fratrẽ crimini obnoxiũ primũ sine arbitris, deinde cũ arbitris admoneat: nõ parẽtẽ admonitioni ad iudicẽ ecclesiã'ue deferat. Quòd si criminũ capitaliũ suspecti ab ecclesia sunt exterminãdi:quãto magis ij,quorũ scelera nõ cõiectura, sed oculis ac manib.tenent̃, ut in causa dubitatio nulla posit esse? Quãobrẽ & Stanislaus Scepanæus,Cracouiẽsis episcopus, regẽ Poloniæ Boleslaũ ob tyrannidem:& Ambrosius,episcopus Mediolani,Stiliconis scribã ob falsi crimẽ,Theodosiũq; Cęsarẽ Rom.ob cędes eius imperio patratas, sacris ritib.arcebãt. Quòd si hęc et alia multorũ episcoporũ exẽpla nos
1.Cor.6. deficerẽt, tñ uerbũ Dei est manifestum:Neq; scortatores regnũ Dei
„ possessuros,nec idololatras,nec adulteros,nec molles, nec cinædos,
„ nec fures,nec auaros,nec ebriosos,nec cõuiciatores,nec rapaces. Nomine aũt rapaciũ nõ tãtũ q per uim aliena eripiũt,sunt intelligẽdi:sed oẽs q intẽti sint aucupijs pecunię,cũ sũma tenuiũ iniuria, quæstibusque ac lucris pudẽdis & inhõnestis:ut pleriq; decumani, ꝓpolæ, Simoniaci, & oĩs qui fratrẽ suũ in aliquo circũuenit. Cur igit̃ ex hoc regno Dei,q est Ecclesia, nõ sint exterminãdi, illorũ criminũ rei? An
1.Tim.5. regnũ huius ecclesię nõ debet regno cœlesti subseruire? Cùm em̃ quorundã hominũ peccata perspicua sint,& iudicium anteueniãt, pœna quoq; illorũ toti ecclesiæ perspicua esse debet,tũ deterrẽdi alios causa, tum ne propter impunitatem scelerũ innocentes quoq; dent pœnas nocentium causa. Hodie solis raptoribus decumarum ecclesiasticarum sacris interdicitur. Verùm Pauli uerbũ uniuersè de raptoribus rerum alienarum intelligendum est. Tam igitur raptores,q̃ aliorum quæ Paulus enumerat,ac similiũ criminũ rei,personarum ratione habita nulla,sed tum plebeij,tum nobiles,tum patricij, ecclesiastici iuxta ac seculares,ex præscripto uerbi Dei puniendi sunt, proq;

ethnicis ac publicanis habendi: nec ullæ cũ illis cõsuetudines, res, rationesq́ iũgendę, quẽadmodũ Paulus pcipit his uerbis: Si quis, qui frater nominet, fuerit scortator, aut auarus, aut simulacrorũ cultor, aut cõuiciator, aut ebriosus, aut rapax, cũ eiusmodi homine ne cibũ quidẽ capiatis. Ioannes q̃q; de hostib. Christiani nominis loquẽs, iubet, ut ne uel in domos nostras recipiant, uel aue dicto à nobis salutent. Periculũ em̃ est, ne hospitio excepti, nos ac domesticos nostros cõuictu suo inficiãt: aut in uia blãdius salutati, insinuẽt se in nostrũ sermonẽ, suoq́ prauo colloq̃o mores nostros corrũpant. Ergo & cõsortia eorũ omnino fugiẽda sunt: nec prius in ecclesiã ac ad sacra admittẽdi, q̃ pœnitẽtiæ signis editis publ. testent, se uitã in melius cõmutare uelle. Non sine causa aũt à multis postulat, ut ne potestas excõmunicãdi permittat alicui uni, sed sit tota ecclesiæ. Nã & Christus uult dici ecclesiæ: & Paulus iubet, ut Corinthijs cõgregatis, cũ eius spiritu, & potentia Christi, dedat Sathanę, is qui parẽtis uxorẽ incestasset. Intelligẽda est aũt ecclesia eius loci, ubi res agit. ubi em̃ aliqui in Christi nomine cõgregant, ibi Christũ cũ potẽtia sua adesse credendũ est. Quòd si ne unius quidẽ loci ecclesia commodè cogi posse uideat, tamẽ id curandũ, ut plures aliqui, qui ecclesiã repręsentent, officio excõmunicãdi fungant. Facilius unus p errorẽ labi potest, q̃ plures. Errat aũt nõ ignorãtia tantùm, sed odio, & alijs prauis affectionibus. Pręsint itaq; huic iudicio plures uiri honesti, graues & experiẽtes: & quidẽ nõ tantùm sacri, sed etiã profani ordinis. Cùm em̃ cũcta ecclesia cõstet ex laicis & sacerdotib. iudices huiusmodi. qui grauissimã ecclesiæ personã induere debent, ex utroq; ordine sumendi sunt. Dãda est aũt opera, ut iudicia ecclesiæ ex toto sint q̃optimè cõstituta. Hodie haud scio an quid in iudiciũ ecclesiasticũ ueniat, pręter causas diuortiorũ, sacerdotiorũ aucupia, numorũ & decumarũ retẽtiones. De cõcubinatu uel adulterio si quis adducat in iudicium, leui pœna psoluta absoluit. Pœnas igit graues & delictis decentes decerni, easq́ de sontib. seriò exigi par est. Quòd si in collegijs sacerdotũ essent uiri periti & docti, ex eis tales iudices fu merent: adiũctis illis ex ordine profano aliquib. uiris. Quorum officium esset, non tantùm facere iudicia criminũ: sed & mores tum sacerdotũ tum populi regere, exercitia honesta omnib. proponere, licentiã cohibere. Vt aũt hunc locũ cõcludamus, nulla mihi grauior & cõstãtior disciplina uitæ Christianę esse uidet, q̃ si lex euãgelica ex ęquo seruet, inter omnes qui corporis Christi mẽbra esse cupiunt: nimirũ ut quisq; fratrẽ de eo q̃d in illo desideret, priuatim admoneat: nõ parentem monitioni, duob. aut tribus fratrib. adhibitis idẽ faciat: reluctãtẽ adhuc, ad ecclesiã, ut iam diximus, deferat. Cùm aũt ecclesiæ gubernatio cõstet tum uerbi Dei ac sacramentorũ, tum gladij ministerio, ut eorũ qui pręsunt, quisq; q̃d sit sui muneris face-

Margin: 1. Cor. 5. — Ioan. canon.

re non negligat. Atq; ad hunc modũ inter membra huius corporis Christi, q̃d est ecclesia, correctiões ultro citroq; cõmeare deberent. Quib. intermissis, uidemus, cùm cõpagem corporis huius multũ dissolui, tũ membra ipsa malis morib. tanq; morbis quotidie magis infici: dum quisq; securus ab accusatorib. & delatorib. liberius peccat, ecclesiæ censurã & iudiciũ cõtemnit: nõ cõtempturus haud dubiè, si seriò huiusmodi iudiciũ exercerẽt, ac quisq; sceleratè uiuentiũ ex cœtu piorũ pro merito eijcerẽt, nec in eum cœtũ restituerẽt nisi scelerib. expiatis. Grauis est illa pœna, qua Stiliconis scriba, diuo Ambrosio crimẽ eius execrãte, diuinitùs affectus erat. stupor em̃ & uertigo capitis subitò inuaserat hominẽ. Sed iusta causa erat, quã pœna huiusmodi subsecuta est. Quãobrẽ, ut iudiciũ & animaduersio huiusmodi Deo probẽt, grauẽ & iustã causã subesse necesse est.

CAPVT XXIX, ET VLTIMVM, DE MInistris ecclesiæ: estq; Libri conclusio.

VM aũt salus ecclesiæ, ac totius religionis recta administratio potissimũ à bonis ministris pendeat, curandũ ante omnia, quod iam sæpe dictũ est, ut pastores, doctores, episcopi, & reliq ministri, idonei ecclesijs præficiantẽ. Hodie arbitriũ totius rei est penes patronos: qui pleriq; omnes nõ id curant ut cõsulant ecclesiæ Dei, sed ut uitæ & commoditatib. prospiciant eius quem cõmendent. Itaq; cõmẽdant quemlibet, doctrinæ & uirtutis habita ratione nulla: sæpe indoctiss. & impuros homines, propter consanguinitatẽ, aut priuatam beneuolentiã: alij propter lucrũ, aut causas alias nõ probãdas. Neq; tãtùm patroni laici id faciũt, sed ecclesiastici quoq;, atq; adeò ipsi episcopi: quorũ nonnulli in eam impudentiã progressi sunt, ut partim idiotas, partim pueros sacerdotijs amplissimis ornauerint, alios ecclesijs parochialib. præfecerint. Quòd si episcopi in hoc pudẽtiores essent, ius haberent resistendi laicis in ijs repudiãdis, quos ab illis cõmendatos, Dei ecclesię inutiles cognoscerent. Verùm eruere ex oculis fratrũ, ut Christus loquit̃, festucam nõ possunt: qui in suo trabem nõ cernant. Commendationes tamen patronorũ ualere debent, si idoneos cõmendent: sin minus, repudiandę sunt: seriò que admonendi, ut iure, quod habent, utantur ad instruendã, non destruendã ecclesiã Dei: ne illis inuitis præficiant episcopi pro suo officio, quos aptos putauerint ecclesiasticæ administrationi. Verùm in hoc summo abusu patronorum ordinis utriusque, optandum esset, ut electiones ecclesijs permitterentur, si non ad eam rationem quæ Cypriani & Augustini temporibus uigebat (uix enim in hac opulentia sacerdotiorum sine turbis & seditione perfici posset) saltem ad eam quam suprà monstrauimus. Atque huiusmodi

electiones ad morem ueteris ecclesiæ publicè in ecclesia fieri conueniret: ubi cuiq; liberũ esset, cõtra electũ ea proponere, quæ in illo desiderarentur. Electo etiã potestas daret, uel purgãdi se: uel si minus posset, officium recusandi. Præclarus mos, & si unquã aliàs, hoc tempore apprimè necessarius, ut cùm patroni impunè faciãt, quẽlibet commendando: ne saltem ambitiosi impunè ferant, ea quibus indigni sint improbè petendo. Tametsi ne patronis quidem in rep. ac ecclesia bene cõstituta, impunè esse debere, & iam diximus, & suprà de electionibus copiosè disseruimus: ostendimusq;, nihil beneficijs conferendis spectandũ esse, præter doctrinam & mores probatos. Christus ipse dicit, scribas & pharisæos in cathedra Mosis Matth.23. sedere debere. Qui igitur nec Mosen nec scripturas norunt, quo iure ad cathedram Mosis uocandi sunt? Idem Christus, uitandos es- Matth.7. se pręcipit falsos prophetas, uenientes ad nos in uestimentis ouiũ, cum intus sint lupi rapaces: eosq; è suis fructibus cognosci iubet. Quantũuis igitur hypocritæ ac simulatores fallant nostros ac ecclesię oculos, an uerò eos quos ex fructibus cognoscimus, non uitabimus? An tibi fructus digni uidentur futuri pastoris, ambire sacerdotia? ingerere se uel precibus, uel profanis operis, uel authoritate rebus alienis constituta, in ecclesiam Christi? nundinationum & litium quærendis sacerdotijs finem facere nullũ? Vidimus plerosq; ludis, uenationi, comessationibus totos uacare: totos ambitioni & mundi fastui seruire: cogitationem de rebus ecclesiæ nullã suscipere. De solis seruientibus altari dicitur, eos ex altari uiuere debere. Hodie à presbyteris in primis spectantur reditus ecclesiarũ: officij ratio nulla, uel perexigua habetur. Illud uerò quod toties diximus, quid? Sanguinis, amicitiarũ, fauoris, clientelarum Simoniæ, irrepserunt & intrusæ sunt in sanctuariũ summi Dei: in monachos mundi contemptores, triumphi cum ambitione inuecti sunt: nihilq; prorsus in Ecclesia tuti est à superbia, & fastu insolenti. Sacerdotes relicta doctrina, satrapissant: cuculli monachales nobilissant, humilitas superbissat: uulgus contemptui habetur: pauperes scandalisantur. Et querimur de inscitia presbyterorum, de peruersitate monachorum, de uulgi contumacia, de aliorum ordinum negligentia in muneribus suis fungendis? Atqui nos ipsi sumus, qui causas damus tot malorum. Nos in locis doctorum & apostolorũ collocamus nobilitatem: nihil pensi habentes, digna sit, an indigna locis illis, modò stemmata numeret omnia. Nos in monasteria, hoc est in collegia humilitatis & modestiæ, superbiam, æmulationem, inuidiam, quasi curru triumphali inuehimus: monachos non religionis, sed abbatię ergò, hoc est uentris & ambitionis causa, de cœnobio in cœnobium transferimus: audemusq; præferre nobilem genere, uel nondum presbyterum, sed fortè presbyterandum, doctri-

naq; ac uirtute prorsus ignobilem, monacho plebeio quãuis sacer-
doti uirtute & doctrina prædito. Et interea uolumus religioni pro
bè constituendæ operam dare, qui de ministris ueris'q; doctoribus
nullam curam habeamus: qui dignitates & commoditates ecclesia-
rum ad solas imagines transferamus: qui res sacras prophanemus,
idolaq; ista erigamus in ecclesia Dei. O' grauem conuentũ. Nul-
læ causæ sunt istæ: Nostri fratres sunt: Sint prius Bernardorum &
Benedictorum, quorum loca appetunt: Ex nostris fundis monaste
ria sunt dotata. Isti autem fundi, ô bone, unde? Nescis, cum natu-
ra rerum hæc simul ferè nata esse, ut bona & fundi alij sacras res tra-
ctantibus, alij profanas, sint attributi? Age uerò, cesset hæc in or
be opinio, sanguine nobilitatẽ propagari. Erat enim tempus, cùm
nihil de ea existimarent homines. At quod factum est aliquando,
natura fert ut accidere queat. In sola igitur deinceps uirtute nobili-
tas ponatur, in sanguine nulla. An propterea homines defuturos
putares, qui eandem curam sacerdotum haberent, quam olim ha-
bebant, priusquam hæc opinio nobilitatis peruasisset per animos
hominum? Est certè hominibus de cultu & religione Dei immor
talis insita opinio: quam non à magistro, non ab humanis doctri-
nis, sed à natura, à mundi huius fabrica & gubernatione hauserunt
& imbiberunt. Hac opinione durante (durabit autem, quandiu
hæc natura rerum manebit) non est quod metuas, ministros re-
ligionis rebus necessarijs destitutum iri. Vt olim, ante exortas
opiniones nobilitatis sanguinis: ita in posterum temporibus per-
petuis erũt, qui sacerdotibus non minus quàm reliquo populo fun
dos certos assignabunt. Vide lege & perlege historias temporum
omnium, sacras & profanas: collige ex rebus præteritis futuras: co
gnosces rem ita se habere, ut dicimus. Multi hominum nobilium
multa ecclesijs donarunt. Fateor: sed multi etiam ecclesiastici ordi-
nis, suis popularibus multa ex thesauris ecclesiæ coemerunt. rectè,
an secus, aliàs uidero. Illud constat, non tantum ex nobilitatis, sed
plebeiorum etiam agris, laboribus, sudoribus, magnam partem bo
nis presbyterorum accessisse, & quotidie accedere. Multo helle-
boro opus habet, qui totum hunc mũdum, eorum qui præsunt tan-
tùm causa conditum putet. Error uerò ille, omnia eorum qui do-
minationem & potestatem, quamuis legitimam, gerũt, esse, quæ ab
hominibus subiectis coluntur & possidentur, primo libro à nobis
confutatus est. Fieri non potest, quin cui religio sit cordi, suspiret in
tanta rerum profanatiõne: ac etiam congemiscat, liberationem ex-
pectans ab hac seruitute corruptionis, in libertatem gloriæ filio-
rum Dei. AMEN.

Quæ Reipub. & Ecclesiæ, ad electionem episcoporum & aliorũ
magistratuũ pertinentia, honesta & utilia: quæ item religioni in u-
nita-

nitatem restituendę, ac eidem cōseruandæ necessaria mihi uisa sunt: ea pro ingenij mei facultate, multorum consilijs quasi in suffragium adhibitis, ostendi. Alia, quę huc pertinere posśint, concilio (quod paucis his annis bis celebratum, & toties intermissum, tertio coactū iri, utinam maiore constantia, nonnulli sperant) coacto, si uita suppetet, sicq́ uidebitur, more arbitrioq́ meo, cum Dei uoluntate pertractabo. Quod superest, Deū opt. max. precor, inspiret Regi, Senatui & cūcti populo, mentē ea curandi & faciēdi, quæ salutaria sint.

FINIS LIBRI DE ECCLESIA.

ANDREAE FRICII MODREVII LIBER VNVS, QVI EST de Schola.

PRAEFATIO.

VAE partes Reipub. quas principiò posueramus, si non pro dignitate, pro nostra tamē facultate, à nobis expositę sunt. Nam primùm de ciuili societate, & moribus legibusq́ domi continenda, & foris ab hoste armis tuenda, differui. Pòst de ordinis ecclesiastici quibusdam legibus, ac ecclesijs in unitatem reducendis disputaui. Restat ultima pars instituti nostri, de Schola, in qua artes sapientiæ doceantur, & exerceantur. non quòd uias & rationes docendi ac instituendi persequi uelimus, quas à uiris doctisś. nostræ & superioris memoriæ uberrimè tractatas uidemus: sed ut Reipub. interesse ostēdamus, ordinem scholasticum tueri, & modis omnibus conseruare. Primùm igit̄ dicemus, quæ à uiris eruditisśimis accepimus de scholæ utilitate ac necesśitate. Deinde de præmijs, quibus iuuentus ad studia literarum sit inuitanda, hominesq́ literati in eisdem retinendi. Pòst attingemus quædam de ratione iuuentutis instituendæ.

CAPUT I.

Scholæ encomia, & uariæ utilitates.

ST autem hic peruetustus & à prima rerum origine receptus mos, ut ludi literarij sint curatiōis Reipub. in quorum recta institutione sita sint uitæ hominum & religionis maxima ornamenta: in neglectiōe uerò, turpitudo & deformitas. Ac mihi quidem antiquitatis monimenta reuoluenti, nulla natio uisa est necq́ humanitate polita, necq́ eius expers, quæ non singularem habuerit curam iuuentutis rectè instituendæ. Itaq́ & loca cō-

stituerunt singularia, quæ studiorum causa iuuentus celebraret: & magistros præfecerunt, qui optimas artes traderent, atque ætatē maximè lubricam salubribus præceptis ad humanitatem & ad omnes uitæ partes informarent. Præclarus mos, & prouincia summis laboribus plena. Itaque qui in hoc uitæ genere uersarentur, eos legibus & institutis ab omni munere Reipub. liberos & solutos esse uoluerunt. Vnde & nomen scholarum factum uidetur, quasi uacationum: dat enim schola suis cultoribus uacationem & sumptuum, & militiæ, & munerum omnium. Et de scholis quidem ueterū permulta multorū scriptis mandata sunt. Multæ ueteris Græciæ scholæ numerantur, cùm discipulis & magistris, tum artium ferè omnium inuentione insignes. Floruerunt ante has, apud Ægyptios mathematicis disciplinis in primis claræ. Omnium uerò antiquissimæ apud Hebræos memorātur, quæ ad tabernaculum Mosis primùm, deinde ad templum Salomonis uigebant. Quibus successit schola IESV CHRISTI: qui & ipse magister appellatus est, & discipulos habuit selectos, quos extra frequentiam hominum familiariter erudiebat. Neque dubitandum est, quin singuli Apostoli suos habuerint discipulos. quemadmodū de Paulo memoriæ proditum est, ab illo Titum & Timotheum & Lucam Antiochenum peculiariter extra cœtus hominum institutos esse: ut & ipsi exemplo magistri alios instituerent, doctrinam cœlestem conseruarent, ecclesijs traderent, literarum monumentis mandarent, & ad posteritatem omnium seculorū propagarent. Et illis quidē scholis, scholas Christianorum successisse existimandum est: easdemque illas res commissas eis esse, nempe ut ibi adolescentes instituantur ad munera & religionis & cœtus hominum obeunda. Quomodo enim ecclesia Dei immortalis doceretur, quomodo societates hominum gubernarent, nisi homines essent in scholis, qui uias & rationes traderent optimarum artium & disciplinarum, legum & religionū? Quamuis enim aliqui præstantes uiri, sola ui naturæ, sine literis, magna cum laude in reb. agendis uersati sunt: tamen & illud fateamur necesse est, nullam naturā tam præclarā esse, quæ lumine literarū & doctrinæ cōformatione accedente, nō magis præclara magisque eximia futura esset. Et certè de rebus obscuris & incertis ad neminem magis, quàm ad homines, de scholis referri solet: quos nimirum & literis interioribus imbutos esse, & acriori magisque syncero iudicio perpendere omnia certum sit. Apud ueteres quidem uidemus & leges à philosophis cōscriptas esse, & multa ostensa, quæ homines in omni uita, atque in omnibus actionibus de multis rebus admonerent. Quare suo iure Socrates, ille omnibus philosophiæ laudib. cumulatus, ait, & philosophos & reges à Ioue esse: nō quin alij quoque homines à Ioue, hoc est à summo Deo sint, qui rerum omnium

causa est,& fons:sed Socrates duo hominũ genera coniunxit, quæ ut sunt in terris summa,& uitæ hominum summè necessaria,ita nemo in eis rectè & feliciter absq; singulari ope diuina uersari possit. Quamobrem in Repub. hominibus philosophis suum quoddam regnum esse debere,putandum est: eosq; in custodia ueritatis,tanquam salutis publicæ, præcipuè positos esse. Et quemadmodum Regum est,inferre uim & manus ijs qui sponte nolint uirtuti parêre: ita philosophi uiuida ui animi utuntur, hominibus ad honestatem inducendis. Præeat igitur oportet philosophicum imperium regio in Repub. & ubi illud hominum malitiâ negligitur,tum primùm exerat se regia potestas. Sed de regibus alius erat dicendi locus:nunc de philosophis & hominib. scholasticis loquimur, qui certè tanquam in specula rerum omnium diuinarum & humanarum positi sunt.Et quamuis reges & episcopi altiorem rerum humanarum gradum obtinere putantur, uitæq; splendore & opibus tanquã radijs alios gradus obscurent & obruant: tamen uerè si uolumus iudicare,scholasticus ordo contentione meritorũ in Remp. iure cùm summis ordinibus decertare potest. Primùm enim scholæ sunt,quę fontes & causas aperuerunt uirtutum omnium:in quibus tandem tanquam fundamentis leges extructæ sunt eæ, quibus Respublicę administrantur.Itaq; ipsimet philosophi,Plato,Aristoteles,& plerique alij multa de Rebuspub. & de legibus scripsere. Ante hos etiam Solon & Lycurgus legislatores, quid aliud quàm homines è scholis politi fuere? Nam de Solone literis proditũ est, eum in Ægypto operam sapientiæ dedisse:& postea in septem Gręciæ sapientibus esse numeratum.Neq; ego negauerim,legislatores illos usu quoq; rerum maximè adiutos esse legibus ferendis:sed tamen è fontibus philosophiæ haustum esse succum, & ipsas legum quasi medullas,certissimum est. Quæ enim leges ab illis fontib. disiunctæ sunt,illæ certè legum nomine dignæ non sunt:à ratione enim ipsa discesserunt,quæ legum anima, ut alicubi à nobis disputatum est,uerissimè dicitur. Fateamur igitur,procreatricem,& quasi parentem legum optimarum esse scholam. De religione etiam illud quoq; constat,omnia prius in scholis examinari,quàm ad aures populi efferantur. Neq; enim tam exactè omnia dici possunt in concionibus,quæ ad aures multitudinis accommodantur,ut in disputationibus scholasticis,in frequentia hominum eruditorum, ubi omnia tãquam aurificis statera examinãtur. Scholæ igitur sunt, quæ concionatores dant ecclesijs idoneos, quæ docendi formulas præscribunt,quæ de rebus omnib. dubijs cõsulunt. Quid illa cõmemorem,quæ certè non in postremis sunt numeranda? Schola dat nobis oratores facundos: dat principibus consiliarios disertos: dat Reip. gubernatores prudentes. Non utar exemplis nostrorũ tem-

temporũ: quæ tamen ſunt ſanè quàm multa. Veteres inſpiciamus
ſcholaſticos, qui ipſi quoq; in Repub. floruerũt. Fatetur M.Cice-
ro ſe oratorem, quantuſcunq; eſſet, ex ſpacijs Academiæ extitiſſe: at
que etiam, quicquid ad Remp. attuliſſet, id à doctoribus & magi
ſtris ſe attuliſſe. Idem etiã narrat de Demoſthene, quàm frequens
fuerit Platonis auditor. At illi ijdem oratores, qui & quanti in Re-
pub. fuere? Nota eſt coniuratio Catilinæ, in urbe Roma: quam con
iurationem homo ille Academicus, & idem conſul Romanus, inue
ſtigauit, patefecit, oppreſsit, remq; illam publicam à tyrãnide & in-
ternitione liberauit: palamq; oſtendit, ſæpe conſilia plus quàm ar-
ma in homines peſtilentes ualere. Extant & Demoſthenis ſaluber
rima conſilia, quib. Reſpub. Athenienſiũ adminiſtrabatur. Sed hoc
in illis Rebuſpub. minimè nouum erat, quæ non tantùm ſe ab ho-
minibus è ſcholis adminiſtrari libenter ferebant: ſed eorum quoq;
opera qui profeſſores erant in ſcholis, neq; Reipub. ullam partem
attigerant, rebus agendis utebantur. quemadmodum de Carnea-
de, Critolao & Diogene, philoſophis nobiliſſimis, accepimus:
quos Athenienſes de ſuis maximis rebus Romã miſerant legatos,
principibus Romanis multis nominibus gratiſsimos. Magnũ cer
tè argumentum eſt, Romanos & Athenienſes multũ tribuiſſe ſcho
laſticis magiſtris, quorum cõſuetudine delectarent̃, eorumq; ope-
ra magnis rebus tractandis uterent̃. Magna ſcholæ laus eſt, quòd
& religionis doctrinam, & legum decreta, & omnes humanas acti-
ones non quadam populari trutina examinet: ſed exactiſsimè, quã-
tum humano ingenio fas eſt, cauſas & fontes omnium inueſtigare,
progreſſus omniũ animaduertere, fines proſpicere poſſit. Etenim
ſine literis, multarum rerum complicatæ rationes nequaquam euol
ui poſſunt. Tenent enim artifices uias ad res obſcuras perueniẽdi,
multa animaduerſione prudentum collectas & traditas: quæ uiæ
ab alijs quantumuis uſu excultis, uel non ſatis cognoſcuntur, uel pe
nitus ignorantur. Itaq; quoties uel in religione, uel in iure exiſtunt
aliquæ controuerſiæ, nemo magis conſulitur quàm ſcholæ: penes
illas eſt publica cenſendi poteſtas: illæ de rebus omnibus pronun-
ciant: ex illarum præſcripto & concionatores docere, & iudices de
bent iudicare. Iam & monarcharum, & eorum qui Reſp. guber-
nant, improbæ cupiditati hunc ordinẽ apud ueteres ſæpe reſtitiſſe,
res geſtæ temporum illorum oſtendunt. Cùm enim reges ſe fœli-
ces eſſe putent, quòd & nemini ſeruiant, & copia rerum omniũ a-
bundent: ferè fit, ut à familiaribus non libenter ſe patiantur admo-
neri. Quod tamen ſæpe accidit non tam regum culpa, quàm uel am
bitione, uel metu eorum qui familiarius cum illis uiuunt. qui cũ uel
honores appetãt, uel principem offendere uereant̃, non libenter a-
liud loquuntur q̃ quod illi putant eſſe gratũ. Quamobrem perma
gni

In Oratore pfatio. Et fateor me Oratorem, si modo sim, aut etiam quicunque sim non ex Rhetorum officinis sed ex Academiae spaciis extitisse.

gni refert Reip. aliquos esse ab omni ambitione alienos, atq; à potẽtum familiaritate seiunctos, qui illorũ cupiditati uoce & scripto cõtradicere, liberisq; hominib. (ut Diogenes Sinopeus dixisse fert) imperare audeant. quales erant apud ueteres homines philosophi, & quicunq; in scholis uersarent. Vigebat priscis temporib. declamandi exercitatio in scholis, eò potissimũ instituta, ut scholastici, quoties postularet necessitas, instructi essent ad actiones omnes uitæ humanę uel probandas, si à uirtute profectæ: uel improbandas, si cum uitio coniunctę essent. Et id quidem scholasticis cõcessu omnium mortaliũ licebat. Tantus honos literis habebat. Sed deflexit nescio quo modo de spacio curriculoq; ueterũ consuetudo horum temporũ: quib. & scholæ literariæ uulgò parui ducunt: & qui artes profitentur, putant hæc quæ dixi nihil ad se pertinere. Itaq; renouanda esset uetus scholarũ consuetudo: & mores pristini reuocandi: ut nos quoq; ex bonis literis eos perciperemus fructus, quos cultores illarũ percipere merentur. Neq; uerò homines literati ij tantùm, qui accessere ad Rẽp. sed qui etiã in scholis profitent, prosunt Rebusp. Multos enim erudiunt: & ad res gerendas utilissimis præceptis informant. Itaq; multi ueteres duces à philosophis & rhetoribus instituti memorant. Ex Isocratis schola, tanq; ex equo Troiano, prodierunt multi principes: q̃rũ alij in toga, alij in acie illustres fuere. E' schola q̃q; Aristotelis pręter alios innumeros Alexander Macedonũ rex, qui & ipse honori sibi ducebat se alumnũ disciplinæ Aristot. fuisse: & pater eius Philippus nũciando per literas Aristoteli, sibi natũ esse filiũ, addidit se gaudere, nõ tam illũ sibi natum, q̃ quòd Aristotelis temporib. natus esset: à quo nimirũ eductus & eruditus, tãto, quod eũ maneret, imperio dignus existeret. Sed infinita sunt exẽpla clarissimorũ uirorũ, ab hominib. è schola eruditorũ: q Resp. & domi administrabãt, & foris defendebãt. Iã uerò, homines doctos nõ uiuos tãtùm, sed mortuos q̃q; monumẽtis literarũ post se relictis, prodesse & Rebusp. & religiõi uniuersæ, literatorum cohortes testant: imò, q̃d magis mirere, bellis quoq; gerendis, & uictorijs ab hoste reportãdis, non mediocriter. Queãdmodũ de L. Lucullo Cicero scriptũ reliquit: eum rei militaris rudẽ, Roma ad bellũ Mithridaticũ profectũ esse: cumq; totũ iter partim percõtando à peritis, partim reb. gestis legendis cõsumpsisset, uenisse in Asiã factũ imperatorẽ tantũ, ut ille Mithridates rex post Alexandrũ maximus, hunc à se maiorẽ ducem cognitũ, q̃ quenq; eorũ quos legisset, fateret. Sic ergo existimemus, pulcherrimũ esse, & reb. mortalium saluberrimũ, scholasticũ ordinẽ: qui nobis tot magistros optimarũ artiũ pepererit: & ex quo tot cõmoditates reliq omnes ordines percipere cõsueuerint. Et hęc q̃dẽ de eius pręstantia & dignitate eò dicta sunt à nobis, ut putemus hũc ordinẽ modis omnib. tuen

dum & defendendū esse, cōtra iudiciorū prauitatē, & insolentiā hominū seculi nostri, nihil ambientiū pter uitę splendorē, & amplitudinē opū ac potētię: quib. solis reb. hodie passim studēt, literę & tota hęc discēdi ac docēdi officina hominib. cōtemptiorib. relinquūt.

CAPUT II.

Qui debeant scholasticis hominibus consulere, & unde. & hic de beneficijs ecclesiasticis.

Tq; his expeditis, dicamus quib. præmijs ac honoribus tam magistri q̄ discipuli in literarū studijs sint retinendi. Interest enim episcoporū & gubernatorū rerum humanarū, ordinē scholasticū omnib. uirib. tueri, ac sartū tectūq;, ut aiunt, reddere. Quod q̄dē factu erit facile, si & studiosis literarū, qui studia sua unde alant nō habēt, sumptus necessarios, & professorib. iusta præmia curauerint. Maximos quotidie sumptus fieri uidemus in supellectilem uariā, tecta magnifica, epulas exquisitas, & in res alias nō necessarias. Cur igit ratio aliqua iniri nō potest sumptuū legitimorū, qui uix alibi melius poni queant q̄ in scholis restaurandis & cōseruandis? Nam si querit utilitas, nulla est profectò maior, q̄ quæ ex scholis peruenit ad religiones & Resp. Si perficiendi facultas, ea certè in ijs est maxima, qui copijs & opib. ecclesiarū abūdant. Multū studijs adolescentiū cōsuli posset ex prouentib. monasteriorū: in quib. cùm sępe pauci uiuāt monachi, reditus aūt sint amplissimi, reip. interest, æstimatis prouentib. cōstitui, quot unūquodq; monasteriū studiosos alere debeat. Qui quidē studiosi uel mitterent ad academias, uel in ipsis monasterijs à magistris ad id cōductis instituerentur. Possent etiā per uices psalmos in templis cantare, uel alia munera obire. Tales aūt ecclesijs aut reip. operas suas cōdicere, ac deinceps præstare deberent. Idem constitueretur de ijs, qui maximos habent reditus ecclesiarū, ut & ipsi aliquid impertiantur studiosæ iuuentuti. Sed uix melius cōsulere quisq; posset rationib. studiosorū, atq; ij q̄ ius apud nos sacerdotiorū habēt. Quæ quidē sacerdotia literatis à maiorib. nostris destinata potissimū esse, facilè unusquisq; cognoscet, qui nomina sacerdotiorū in collegijs secū expenderit. Vocant ēm prępositi, scholastici, cantores, canonici. Hi omnes morib. nostris à cura animarū soluti sunt, & liberi. Quod igitur est officiū illorum? quæ muneris functio? Neq; ēm uerisimile est, qui fundauerunt hęc sacerdotia, id animi habuisse, ut tot prouentus hominib. otiosis attribuerent: aut hæc nomina sacerdotib. nulla causa inderet: aut hos honores ludos & inanes uoces esse uellent. Quid enim hoc est, uocare aliquem scholasticū, qui nihil scholastici muneris exequatur? an non perinde est, atq; si Æthiopem, albū: & eum qui cæcus est, uidentem dixeris? Neq; uerò sacra facere, neq; horis statis, quas Cano-

Canonicas uocant, precari, canonicorū aut scholasticorum munus proprium dici potest. Quod enim cōmune est sacerdotum omniū, hoc aliquorum propriū esse nequit. Quo igitur modo illi honores definiendi sunt? aut qua ratione à reb. cæteris secernendi? Ego uerò etsi nihil ex antiquitatis memoria de hac re habeo: tamen dicam meam coniecturā, haud equidem absurdā, cuius tamen iudiciū penes alios esto. Ipsa enim nominū ratio me admonet, ut canonicos eos esse existimem, qui canonicis Biblijs in primis studeant: atq; ex illis & cōtrouersias de religione explicent, & hæreses compescant. Cùm enim, ut Euripidis uetus dictū fertur, unus uir nō uideat omnia: satisq; sit curæ, solicitudinis & laboris, pastorib. animarū, in hominib. docendis, & sacramentis diuinis administrandis: putauerūt maiores nostri, è rep. & ex dignitate religionis esse, ordinem instituere, cui potissima cura esset libris canonicis ediscēdis, omnib. cōtrouersijs cognoscēdis & dijudicādis, ac religionib. uerbo Dei tanquā gladio tuendis & defendendis. Deinde cùm ecclesię haberent adiūctas scholas adolescentū causa, uoluerunt canonicorū ordini addere scholasteres: nō qui leui illo munere, ludimagistros deligendi, defuncti, deinceps cessarēt, & laborē fugerent (quis enim uel ignauissimus id nō faceret?) sed qui studia adolescentū statis tēporib. ipsi inspicerent: ludimagistros uel profitendo, uel disputando, uel stylū formando iuuarent. Adiūcti sunt Cantores, qui & ipsi iuuentutem in studio musices, & illi adiunctis artib. mathematicis exercerent: atque inter sacra & laudes Dei immortalis & summorū hominū pręclara facta cantari curarent, atq; ita uocū inflexiōe animos hominū quasi inflarent ad imitandū. Sic enim religionem nobis uolebāt cōmendatā maiores: nō tantùm uerbis docentium ceremonijs & ritibus externis, sed etiā numeris & uocū flexionib. in quib. aures, quasi serijs reb. audiendis defessæ, cōquiescerent. Archidiaconorū officium præclarū est, & ad nostra usq; tempora usurpatū. sunt enim illi censores morū, inspectores doctrinæ ac rituū omniū. Itaq; etiam legib. cauet, ut ne quis hoc munere fungatur, nisi publicū scholarū testimoniū habeat doctrinæ & probitatis. Sed uidendū est, nec aliqui precio emptis titulis, nec ulla doctrina pditi, aucupent uel hoc uel aliud sacerdotiū. Certè nemini hoc munus cōmittat, nisi qui grauitate, doctrina, experientia & authoritate præ cæteris ualeat. Decani (quod morib. nostris uideo obseruari) sunt pastorum uice, ac in quibusdā ecclesijs curā sustinent animarū. Præpositos puto fuisse œconomos, & earum rerum curatores, quæ animos canonicorū à studijs possent auocare. Custodes uocabulo ipso significant, qui thesauros ecclesię, hoc est eas res quę in usum uel pauperū, uel presbyterorū, uel reliquę ecclesię destinatæ sunt, custodiant, seruent & dispēsent. Dixi sententiā de honorib. collegiorū ecclesiasticorū, nō

eq̃dẽ(ut uideor)absurdã,neq̃ à reb.& nominib.ipsis alienã.Nemo mihi certè p̃suadebit,maiores nostros, qui hæc collegia in ecclesijs instituerũt,quiq́ hũc ordinẽ & p̃mijs & honorib.amplissimis decorarũt,id uoluisse,ut qui in eum cooptarent̃,otiosi & negotijs uacui essent:sed potius & actuosi,& præter cæteros presbyteros doctrina & uirtute insignes. Cùm ergo omnes qui canonico ordini ascribunt̃,& eius muneris q̃d pastorib.animarũ propriũ est(exceptis fortasse decanis)expertes sint, & à cæteris presbyteris precib. usitatis & sacrificijs nõ separent̃,& otiosis illis esse tanq̃ fucis nõ liceat,qui cedò à nobis aliter definient̃: quę officio illorũ sunt,si hęc quæ dixi nõ sunt: Qui igit̃ in sacerdotiorũ hæc collegia, sanctissimis & rei Christianę saluberrimis usib.destinata,cooptãdi sunt magis, q̃ uiri literati,qui & uelint & possint totũ illud docendi,res ambiguas explicandi,& hæreses extirpãdi,munus cum dignitate sustinere: Erãt superiore ætate,qui sacerdotia primi nominis,soli nobilitati,priuilegijs & authoritatib.inde usq̃ ab Roma petitis,cõsignarent.Nec defuerũt,qui apud nos,hoc est in media Polonia, cœnobia hominib.exterarũ nationũ adscriberent.Factũ est & memoria nostra,ut Abbatię opulentę in ius & potestatẽ nobilitatis uenirẽt. Interea qui literatorũ curã singularẽ susciperet,erat nemo.Erãt,ni fallor,Põtifices nostri legib.adstricti, ut in omnia hæc cõtubernia sacerdotũ,binos literarũ doctores allegerẽt.Et reperti sunt,qui synodo coacta eosdem illa lege solutos uoluerũt:& pro binis doctorib.unos scribi iusserũt. O' rem odiosam:neminẽ in eo cœtu sedisse,qui hominũ doctorũ causam agere,decretoq́ illi intercedere uellet. Quid faciebatis tũc literarũ alũni,qui authoritatẽ habetis: quã referebatis gratiã præceptorib. de q̃rũ dignitate detrahebat̃, cùm dualis,ille omniũ numerorũ minimus,in nihilũ redigeret̃: Vos tacebatis:cùm tamẽ nec in uulgo desint,q literarũ dignitatẽ tueant̃:nec in seruorũ numero,qui iratis dominis liberè obloquãtur. An fortè talia tum tempora erãt,ut omnia ad arbitriũ unius fuerint cõferenda,cui impunè nemo cõtradicere posset:Bene est.iam præterierũt. Quare agite ò cultores literarũ, qui authoritate polletis: uos ipsos respicite:dignitati literarũ cum põtificib.consulite:uitiũ decreti illius corrigite:& ut pro unis doctorib.nõ iam bini,sed integræ literatorũ turmæ reponãtur,in id uerò toto pectore incubite. Quòd si qui sint,qui hęc uelint nõ tangi,ne reb.mutãdis tumultus excitent̃: hi uelim cum animis suis cõsiderẽt,magis' ne id metuendũ, an uerò multorũ pręclara ingenia,desperatiõe quadã,ac potius rerũ necessariarũ inopia,perire dolendũ: Ad hæc recogitẽt,in tanto numero hominũ ecclesię beneficijs ornatorũ,neminẽ apud nos fuisse,qui cùm ad religionis Christianæ negotia totus ferè orbis proximè cõ ueniret,uoluerit in concilio adesse. Quid aũt in causa putamus fuisse:

isse? Quid, nisi alios illi prouinciæ minimè aptos fuisse: alios honori bus ociosis uti maluisse, quàm operosis negotijs implicari? Quem aũt il lud non excruciet, quorundam excellentium uirorum ex collegijs, doctrinã qua præditi sunt, otiosæ huius libertatis obtentu, fructus debitos non ferre? Res igitur hæc, si quando aliàs, hac certè tem pestate maximè necessaria uidetur, ut & literatorũ maior ratio ha beatur, & sacerdotalia beneficia deinceps dentur propter legitima officia. Non metuo, ne quis existimet me uel cupiditate rerum nouarum, uel odio aliquorum hominum hęc suadere. Etenim si de reb. obscuris & dubijs dicerem, meritò criminũ illorũ alicui suspe ctus esse uiderer: cùm uerò oratio mea in reb. peruulgatis & nemi ni ignotis uerset, quid est quod me aliquis arguat? Abusus Ecclesię manifestos ob oculos omniũ subijcio: rationẽ in uiam redeũdi ostẽ do. Quæ si cui nõ probat, mirũ est, quę ei probabitur. Ego quidem nullã, nec sperando nec optando, excogitare meliorẽ potui. Noui quosdã, qui studia optimarũ artium pleno gradu ingressi, è cursu i pso, ad negotia aliena, unde rem facerent, se auocari passi sunt. Qui si pręclarę eruditiõis rationẽ dignã in ecclesijs haberi uidissẽt: certè & cœptũ cursum tenuissent, & ad aliquẽ eruditiõis gradũ ascende re potuissent. Quis est igit, qui nõ uideat rem ipsam postulare, ut ec clesijs reddãtur ornamenta sua? Satis est uanis istis & ridiculis abs que ulla re nominib. indultũ: satis Resp. & ecclesia ludibrio habita. Tempus est, ut res suis nominib. tandẽ restituant: temporis præte riti errata corrigãtur: honores ecclesiæ ijs qui uicissim sint illis ho nori mandent. Sic eñ res habet, sic ueritas, quã mihi uel cõtradicen tibus omnib. extorqueri nõ sinam: literatorũ esse fundos & posses siões illas omnes. Quas si quis pręter eos occupet, sciat se rem alienã iniustè occupare. In lege quidẽ ueteri Ro. scriptũ extat, ut q sacrũ sacróue cõmendatũ clepserit, rapseritq́, parricida sit. Clepũt & ra piũt omnes, q alia quàm uirtutis & doctrinę uia ingressi, bona sacra in uadũt: qui ad alios quàm ad sacros usus cõuertũt. Nõ opus habẽt litera ti ad eas possessiões priuilegijs: nõ authoritatibus Ro. Officia ipsa quæ sacerdotiorũ nominib. designant, quæq́ nisi à literatis dextrè obiri non possunt, sunt instar priuilegiorũ omniũ. Quæ adeò ipsis sacerdotijs infixa adhærent, ut simulatq́ sacerdotiũ aliquod nomi nasti, mox in animo hominis cogitantis intelligentiã & notionẽ e ius impressisti. Mira uerò incogitãtia eorũ, qui priuilegijs eiusmo di uiolatis, nomina manere passi sunt. profectò aut ipsi iniustitiæ dã nãdi, qui res à nominib. distraxerint: aut imperitię maiores nostri, qui reb. nomina parũ apta imposuerint. Sed erat tempus illud, cũ & nomina hæc rebus cõgruebant, & hæc beneficia literatis daban tur, propter legitima officia. Postea secuta sunt tẽpora, cùm episco pi, & q patroni beneficiorũ uocant, eos magis amplexi sunt, qui ad

uoluptatem loquerentur: qui cõpransores, cõpotores, collusores, lenones, libidinũ ministri essent: qui artes tenerẽt augendarũ opũ, aut potentiæ amplificandæ: qui cõsanguinei: qui uel in amoribus, uel in quauis re alia socij & obsequentes essent. Ita factum est, ut de possessionib. uetustis, & quasi auitis, homines literati deiecti sint: in eorum aũt locum homines, quos dixi, religioni minus cõmodi, sed rebus suis & patronorũ suorum percõmodi, subrogati. Et quemadmodum locustæ aduolãt pratis & frugib. iam maturis: eaq́; quæ hominum usui destinata erant scelerate depascunt: sic isti inuolarũt in prata & fruges ecclesiæ, atq; ea quæ ueteribus institutis sanctissimæ religioni docendæ & administrandę cõsecrata sunt, libidinum suarum seruituti addixerũt. Sed hæc tamen seruitus perpetua nõ erit. Ioannes enim, ille diuinorũ mysteriorum interpres & enunciator, prædixit fore, ut locustæ non nisi quinq; menses (quo nomine uel aliqua iusta tempora, uel insignes mutationes intellexit) noceãt humano generi. Deus igit̃ opt. max. rogãdus est, ut ille misertus ecclesiæ suæ, ac rerum humanarũ, menses hos quinq; abire iubeat: sextumq́; illum, quo regnum locustarũ intereat, bonis omnib. optatissimũ, cœlo demittat alto: Põtifices, & eos q sedent ad gubernacula, in eam mentẽ impellat, ut homines literatos in suas possessiões ueni re pmittant: nõ binos quidẽ, ut est lege cõstitutũ: sed eos omnes, qui doctrina sua reb. humanis ac religioni prodesse possint. Ita scholæ restituent̃: ingenia adolescentũ excitabunt̃: quisq; studiosorũ reb. omissis alienis, ad uerã eruditiõis laudẽ contendet: nominaq́; uetera nouã rebus faciẽ adferent. Erunt qui iuuentuti instituendæ, qui historiæ conscribendæ, qui legib. emendandis & ad artem redigendis, qui religioni docendæ & defendendæ, egregiam operam nauare possint. Eritq́; quod poëta olim credebat fore, cum ita cecinit,

Ultima Cumæi uenit iam carminis ætas:
Magnus ab integro seclorum nascitur ordo:
Iam redit & uirgo, redeunt Saturnia regna:
Iam noua progenies cœlo demittitur alto.

Vos modò, qui res humanas gubernatis, fauete honorib. literarũ: fauete ingenijs & industriæ: hoc est, gloriæ religionis, & cõmodis Reipublicæ. Vestrũ est hoc munus propriũ, ut ita scholæ instituantur, ita iuuenes erudiantur, ut parentũ & amicorum uotis Reip. & religionis expectationi plenius uberiusq́; respondeant. Vobis huius muneris ratio ad summum iudicem reddenda est, pœnæ etiam, si rem negligitis, meritæ subeundę. Curandum est igitur, ut magistris iusta præmia cõstituant̃: ita quidem, ut ne illi alijs artib. quæ animos illorum à literis abstrahant, uitæ necessaria quærere cogantur. Deinde ut & ipsi magistri, & discentes, honorib. ad literarũ studia prouocent̃. Fit enim omnino, ut nisi qui uel cõmoda aliqua sentiant,

tiant, uel spe honorum ac præmiorum alantur, rarò ad res præclaras excitentur. ipsi itaq; honores ecclesiarum, ut deinceps solis literatis mandentur, efficiendum est.

CAPUT III.

Ratio instituendi scholas.

IAm de scholis rectè instituēdis multa pręclarè à uiris doctis tradita sunt: quæ nō est necesse ut nos hîc multis persequamur. Prima quidē cura debet esse de docentib. & discentibus: ut & illi publica authoritate ad docendū idonei, & isti ad discendū apti deligant̄: ne qui ad utrunq; inepti sint, tanq; asini ad lyrā adhibeant̄. Quod quidem his accidere uidemus, qui inuita minerua ad scholas mittunt̄: unde seges illa inertißimorū hominum prouenit, qui tandē sacris initiati, ecclesijs sunt & oneri & dedecori. Habito delectu ingeniorū, illud sit curę, ut artib. triuialib. perceptis, quisq; dedat se ei arti, quā potißimū discat & exerceat. Nā in schola, & philosophia & omnes artes tradēdę sunt: & linguę in primis, sine quib. nec Christiana doctrina, nec disciplinę alię humano generi necessarię fœliciter disci possunt. Stylus quoq;, disputatiōes & declamatiōes exercēdę, de quibus rebus uiri docti multa præceperūt. Nuper etiā SIMON MARICIVS Pilsnensis nostras, prudenter & elegāter duob. editis libris disseruit: omnēq; scholarū originem, statū, & rationē diligenter inuestigauit & persecutus est. Ad cæteras exercitationes scholasticas, iudicia quoq; uident̄ esse adiungenda: de quib. nos in Philalethe nonnihil diximus. In primis aūt danda opera est, ut sordida barbaries, scriptores leuium rerum & nullius ponderis, disputationes inanes & ad nihil profuturæ, ex scholis explodantur. Sunt qui in nugis illis & argutijs inutilibus, multum temporis consumpserunt, atque ideo iuuentutem ad eundem modum instituendā esse contendunt:

Vel quia nil rectum, quod nisi placuit sibi, ducunt:
Vel quia turpe putant parēre minoribus, & quæ
Imberbes didicere, senes perdenda fateri.

Verùm tales æquum est maiorem Reipublicę rationem habere, quàm suæ existimationis. Videmus sermonem proximè in scholis usurpatum, impurum & inquinatū fuisse: ornatu & acumine eo caruisse, ut ad negotia conferri posset. res'q; ibi magna ex parte eas traditas, quæ non nobis, sed orbi alicui incognito seruirent. Quoniam autem multi uiri prudentes uias & rationes ostenderunt iuuentutis rectè instituendę, operepreciū fuerit consilia eorum audire: quæ nos quidem nunc recitare omittamus.

Caput

CAPUT IIII.

Adhortatio ad homines scholasticos, & ad gubernatores rerum humanarum.

Obis uerò in præsentia illud propositũ fuit, ut ad tãtæ rei restitutionem eos, penes quos est potestas, cohortaremur: atq; etiã interea homines literatos moneremus, ut ordinẽ in quo uersantˀ, studeant tueri cũ dignitate: nec speciosis titulis hominib. imponãt, honorũ adipiscendorum causa. Vetus est uerbum, honore ali artes. Quod quidẽ de morib. hominũ expressum uidetˀ: qui in ea facultate studeant excellere, qua ad honorũ gradus peruenire queant. At bono uiro finis ille proponendus est studiorum, ut doctrina sua uti possit, reb. diuinis & humanis inseruiendo. Quod si qui student artib. bonis, ut honoribus cumulentˀ: certè illis opera dãda est, ut honorib. digni sint, utq; magis uelint docti esse q̃ uideri. Nihil enim quod fucatũ est, diuturnũ esse potest. Et mirabiliter se prębent omnibus deridẽdos, qui tanquã asini Cumani (ut narrat fabula) aliena detracta, in sua ipsorũ pelle conspiciuntˀ. Itaq; è Rep. fuerit, ne quibus honores literatis debiti mandentˀ, nisi qui documentũ aliquod studiorũ suorũ dederint, seq; ipsos & sua studia hominib. eruditis probauerint: quos certè eligi necesse est, ut sint tanq; critici, & publici literatorũ censores. Sic enim nec Cumani asini facilè nobis imponent: nec homines uerè studiosi, debitis honorib. fraudabuntur. Quib. tamẽ ipsis honoribus, etiã si nullis cõtingat uti: tamen ad ueros uirtutis cultores pertinet, non debilitari, nec frangi temporũ iniquitate: magisq; uirtutis pulchritudine & laboribus, q̃ ullis prę miis delectari: meminisse etiã ueterũ clarissimorũ uirorũ, qui & de religiõe, & de Rep. mereri nõ cessabãt: etiãsi nec se honore affici, & uulgũ crudeliter ingratũ ac beneficii immemorẽ agnoscebant. Tulerũt nimirũ ingrati populi inuidiã: hancq; charitati, quã patrię debebãt, postponendã ducebãt. Itaq; amãtes literarũ, uel si nullis honorib. augeantˀ, sciãt se Deo rem gratissimã facere: cùm uel de religione, uel de cœtib. hominũ merentˀ. Nihil profectò optatius esse debet homini Christiano, q̃ talem habere spectatorẽ & approbatorẽ suarũ actionũ, qui sit tandẽ unicuiq; meritã gratiã relaturus: atq; ea quæ ingratitudo hominũ neglexit, abũdè pensaturus: id quod omnib. pręmiis & honoribus, quicũq; in uita mortaliũ cõtingere possint lõgè anteferẽdũ est. Interea cogitẽt episcopi et gubernatores, se Deo rationẽ sacerdotiorũ malè dispẽsatorũ reddituros esse. Res enĩ sacris usib. destinatas, in usus profanos cõuerterũt, easq; suis cõmodis & cupiditatib. subiecerũt. Largitiões, dispẽsationes, gratiæ, uniones, sanguis & stẽmata, in honores sacerdotales irrepserũt: qui religioni nihil cõsulunt, ii prima loca occuparũt: docentib. nõ satis

digna

digna præmia, discentib. nulla sunt proposita. Itaq; studia literarũ frigent: ingenia, quæ ad frugem bonã (ut dicit) euadere possent, desperatione quadã ad artes quæstuosas se applicãt: homines sine literis, honorib. literarũ gaudent: *Immunesq; sedent* (ut ille ait) *aliena ad pabula fuci.* Ita fit, ut dũ nec literatis sui reddũtur honores, nec homines honorati student literati fieri, multa, & ferè precipua ab utrisq; desideret officia & Respublica & religio. Leges emendatiõe multa opus habent: quæ certè dignitati & splẽdori suo restitui nõ possunt, nisi ab hominib. qui habent illam scientiã, ut ex reb. nondũ ad artem redactis, artem efficere possint. Nam de religione, si quis est qui putet eam sine plurimarũ artiũ cognitione defendi posse, is certè sciat se in maximo & pernicioso errore uersari: ex quo quàm facilis casus sit in multorum flagitiorum quasi scopulos, multi experientia ipsa rerum magistra didicerunt.

PERORATIO OPERIS.

Hec habuimus de schola que scriberemus, atq; adeò de tota Rep. hoc est, de hominũ cõsociatione inter ipsos: quæ quidem, ut à summis philosophis proditũ est, beneuolentia maximè conciliat, fouet, & continetur. Ea enim norma est, & ueluti lex, prauis affectionib. frænum inijciens. neq; enim quisquam irascit ei, cui ex animo bene uult: neq; res eius it ereptũ: neq; quicquã indignũ in illum cõmittit. Beneuolentia porrò ut firma sit & stabilis, radicib. cognitionis & consuetudinis rerũ honestarũ nitatur necesse est. Fluctuant enim humana omnia, quæ non sunt in fundamentis illis constituta. Sed quoniã tanta est imbecillitas naturæ humanæ, ut uerã illam beneuolentiam leuissima sepe de causa eripi, aut certè imminui in nobis patiamur, ideo leges sunt posite, quib. tumultuãtes affectus sedarẽtur: beneuolẽtiaq; illa, societatis humane uinculum sarciret: sontes punirent, boni præmijs afficerent. Cũ populis etiã externis, cũ quibus nec leges habeamus cõmunes, nec iudices, si aliter gratia recõciliari nõ possit, bella sunt instituta: quæ iusta esse nõ possunt, nisi rebus repetitis legitimè indicant. Expositis igit ijs que tum ad mores cognitione & exercitatione honestorũ constantes, tum ad leges ciuiles ecclesiasticasq;, tum etiam ad bella legitimè gerenda pertinerent, finem imponimus Operi. In quo si quib. seu longiores seu breuiores uidebimur, sciant tantam ingeniorũ esse diuersitatem, ut nemo unus omnib. satisfaciat. Ipsius quidem rei, quam tractauimus, magnitudo, & ingenij nostri imbecillitas, & ualetudo aduersa, etiã curæ & negotia uaria, magnam uoluntati ac diligentie nostræ attulerunt difficultatem, ut non pro eo ac necesse esset, singula explicaremus. Omnia tamen ita tractauimus, ut maximam uirtutis rationem omni in re habendã ostenderemus. In hoc si quid à nobis peccatum est, admiratione uirtutis illius peccatũ est. Quæ quidem uirtus

tus scio quàm nõ pro dignitate sit à nobis laudata: & certè ipsa talis per se est, ut si planè cerneret, ac uires exereret suas, mirabiliter animos hominũ commoueret ad se amandam. non opus esset legibus, non Senatuscõsultis, nõ ullo labore iubendi ac uetãdi. Nullus esset locus inuidię, odio, auaritię, immoderatis libidinib. nullus ambitioni, nullus effrænatis cupiditatibus. Virtus ipsa, tanquã diuinus quidam spiritus affectionib. peruersis modũ imponeret, actionesq́ omnes ad rectæ rationis imperiũ dirigeret: cupiditates infandas cõprimeret, nemini dolos meditari, nemini insidias struere, suo quãuis paruo contentum esse potius quàm aliena appetere, neminẽ uiolare, sanguini humano parcere, decus & fauorem bonis artib. quærere, laudem & auram popularem contemnere, uera, simplicia & aperta cõsectari, falsa autem speciosa & fucata odio habere, dignitatem & utilitatem reipub. priuatis tum honorib. tum cõmodis anteponere, dolorem despectũ & inimicitias pro iustitia ac ueritate tolerare, mortemq́ ipsam & intentatã pro salute patriæ ac religionis dignitate non timere, & illatã magno animo obire iuberet. Hac uirtute proximè ad summum & præpotentem Deũ accedit: qui eius est iuuentor, author & propagator. Fieri nõ potest, quin author ille, quicũq; sit tandem rerum humanarũ status, uelit hoc summum opus suũ maximi fieri: omniaq́ alia si in eius certamẽ uenerint, pro nihilo duci. Huic operi diuino nec Rex, nec Senatus, nec ullus populus honestè obsistere potest. Huic qui uolens prudensq́ non paruerit, authori eius Deo immortali non parebit: naturã hominis exuet, ac se grauissimo scelere obstringet. Valeant sanè quantum possunt opes, genus, robur, potentia: uerùm in contentione uirtutis hæc omnia pro nihilo æstimanda sunt. Hoc recta ratio uult: hoc natura in omnia diffusa, constans & perpetua: hoc melior natura Deus, ille magister, imperator, uindex, & remunerator. Cuius diem supremum expectamus: quo tubæ clãgore ad suum tribunal euocabit uiuos & mortuos, rationem actionũ ab omnib. exacturus, ac uirtutis suæ desertionem ad calculum reuocaturus. Non ibi comitatu clientũ, non applausu multitudinis, non secundis admurmurationibus fautorũ res peragetur. Iudex ille, cuius oculis omnia cõspicua sunt, nullo personarũ habito respectu sententiã actionib. uniuscuiusq; dignã feret. Et bonos quidem, pios, & qui uitã conuenienter congruenterq́ uirtuti uixissent, gaudio immortali donabit: malos autem, ex libidine omnia agentes, ac peruersis cupiditatibus obtẽperantes, manu infesta premet, atq; in eum carcerẽ cõijciet, ubi erit fletus & stridor dentiũ. Deum igit͡ precor, incẽdat ille nos iusto uirtutis amore, suggeratq́ nobis uires ea faciendi, quæ sint è repub. & è religionis dignitate: nosq́ tandem donet per IESVM CHRISTVM, uita sempiterna.

FINIS.

ANDREAE FRICII MODREVII, DE VTRAQVE SPECIE COENAE Domini, DIALOGVS primus.

IOANNI HASEMBERGIO, illustrissimorum archiducũ Austriæ magistro, And. Fricius Modreuius, Polonus Bohemo, S. D. Mittitq; Dialogum, de utraq; specie sacramenti Eucharistæ à laicis sumenda, primum: non affirmandi, sed disputandi & discendi causa conscriptum, Anno CHRISTI 1549, mense Maio, Pragæ.

EMINISTI HASEMBERGI, cùm proximis ferijs Paschæ oratoris Regis mei cõuiua eras, defensam esse cõmunionẽ laicam nostrarũ ecclesiarum, Calixtinorumq; improbatã, à uiro quodam clariss. & in sacris literis exercitatissimo. Cui quidem disputationi occasionem prębuerant, cùm colloquia mutua nostra conuiuarũ, tum historia Euangelica de cœna Emauntana, quæ in templis ijsdẽ illis ferijs solet recitari. Scis enim, mensas nostras huiuscemodi colloquijs tanquam cibis delicatissimis repleri solere. Quo quidem tempore etsi inferiorem me multo sciebã, quàm qui cũ uiro illo sermones cõferrem: tamẽ ut materiam sermoni maiorẽ darem, uolebã ostendere, quid in oratione hominis doctissimi desiderarem: siquidem tu homo Bohemus populares tuos, si nõ ex animo, at saltẽ gratiæ causa iuuare uoluisses, mihiq; causam eorũ tueri præstò fuisses. Sed cùm tu negotijs Principis tui auocatus, nostro sermoni longius adesse nõ posses, ipse quoq; repudiaui cõsiliũ, quod primùm intẽderã, ita cõuiuium omne tuo discessũ solutũ erat. Quoniã uerò semel periclitari uolui, quid in rationibus, quib. uulgò laica cõmunio cõfirmat, insit uiriũ: cœpi cogitatiões nostras stylo, qui optimus est discẽdi atq; dicẽdi magister, persequi: ac Dialogo, quantũ potui, rem expediui. Neq; tamẽ argumẽta omnia, quę in cõuiuio illo grauiter sanè recensebãtur, exposui: neq; ordinẽ seruaui: sed œconomiã orationis, quæ mihi uisa est, institui. Partes laicæ communionis Harpago, Bohemicæ Aratori dedi: hominibus eruditissimis, & utrisq; de ecclesia catholica nostra benemeritis. Sed ille acerrimus est dogmatum ab ecclesia receptorũ defensor: hũc ita in castris nostris uersari accepimus, ut à moderatiõe nõ abhorreat, ac nonnulla in ecclesijs nostris emendari optet. atq; hũc ipsum uehemẽtiorem multo facimus, ut & Bohemis tuis, ac potius nostris aliquid demus: & in defensionibus laicæ communionis uulgaribus multa desiderari ostendamus. Tu igitur hæc & ipse leges, meq; tui studiosissimum esse cognosces: & cum amicis, quibus uoles, communicabis. Audies me, Calixtinorum gentis tuæ defensorem, non prorsus, ut existimo, frigidum. Quòd si me laicæ communionis uelis esse acriorem, argumenta mihi suppedites oportet: quibus, quæ cõtra eam adduxi, refellam. Nam ego nec cogitando, nec legendo, nec cum alijs disserendo, aliquid discere potui, quo eam probabilius tueri possem. Tu igitur animum à me abducito: Harpagum & Aratorem contemplator. Qui cùm in æde sacra, sacris adfuissent: ac de profectione Emauntana, cuius historia tũ legebatur, multa inter se uerba fecissẽt, delapsi tandẽ sunt ad fractionẽ illã panis mirificã, in qua CHRISTVS se discipulis suis cognoscendũ dederit. Dubitandumq;

tandúmq; minimè esse pronunciarunt, quin panis ille mysticus fuerit: & quidem ille idem, de quo CHRISTVS in ultima cœna dixisset, esse corpus suum: cuius scilicet esu & oculi discipulorũ aperti, & magister ab eis agnitus fuerit. Cũq; in illo cõuiuio populi mẽtio facta sit nulla, nõ sine causa in ecclesia cõstitutũ uideri dixerũt, ut corpus CHRISTI absq; uini specie sumeret. Quòd tamẽ cùm Aratori instituto Christi alienũ uideret, quærit ab Harpago, Cur populus sacrã cœnã sumẽdo, parte una cõtentus esse debeat: cùm quidẽ cœna illa duab. sit à CHRISTO partib. instituta? Tũ HARPAGVS: In hoc uerò, inquit, laici & præcepto ecclesiæ obtẽperant: neq; à ratiõe discrepãt: nec Christi instituto sunt aduersi: certè etiã exẽpla multorũ q Christi tẽporib. sic sumebãt, imitãt. ARATOR. Nos uerò, si placet, præceptũ ecclesiæ in præsentia omittamus: ne quæstionẽ illã lõgè difficillimã, de potestate ecclesiæ ingrediamur. Et certè ecclesiæ præceptũ eius momẽti esse cẽset, ut hoc posito, uia omni disputatiõi præcludat. Cùm enim ecclesia erroris uacua esse dicat, quæstiões omnes de reb. cõtrouersis cessant, titulo illius & authoritate obiecta. Sed quia nos disputationẽ instituimus, nõ sit prẽter rẽ, ut hoc loco cõmuni prætermisso, ea in quib. causa propriè cõtineat pertractemus. Ac de Christi instituto & exẽplis pòst uiderimus: nũc ordinẽ à te ꝓpositũ sequẽtes, à ratiõe ordiamur. Dic igit, quã rationẽ affers, cur populi, nullo suo incõmodo, panis specie cõtẽti esse debeat? HARP. Etenim sub pane corpus uiuũ sumẽtes, sanguinẽ quoq; sumãt necesse est. Nec enim corpus, siquidẽ uiuũ est, sine sanguine esse potest. Viuũ aũt esse corpus, quod sumit, testis est ecclesia omnis. quã docuit Paulus, Christũ ex mortuis semel excitatũ, amplius nõ mori: mortẽ ei ultra nõ dominari. AR. Hæc uerò ratio si uera est, presbyteri quoq; ab altera specie nõ immeritò abstinebũt. HARP. Certè extra missã sumẽtes, abstinẽt: cõtenti & ipsi, more populi, panis specie. ARAT. De missã facientib. loquor: atq; sic ex tua ratiõe colligo. Si laici cõtenti sunt panis specie, quia in corpore sit sanguis: missãtes quoq; & sacrificãtes cõtẽti esse debẽt corpore, quia in eo sit sanguis. Cùm aũt sacrificãtes cõtenti nõ sint, certè laicos cõtẽtos esse debere absurdũ est. Cõsecutio hæc ualet, & firma est, à cõditione: cuius cõsequẽtis negatiõe, tollit antecedẽs. Assumptio etiã huius argumẽtationis nota est. Propositio uerò à causa ad effectũ procedit. Etenim posita causa, ponit effectus: aliter causa nõ cẽset, q̃ effectus nõ sequat suus. Quòd si ueritas corporis satis est laicis ad sanguinẽ quoq; sumẽdũ: quin presbyteris etiã eadẽ satis sit, causa nulla est. HARP. Etsi corporis ueritas apud utrosq; est, tã sacrificãtes q̃ sumẽtes: tamen cùm illi soli passionẽ Christi repræsentẽt, hi uerò tãtùm animas pascãt, fit, ut illi utrãq; speciẽ sumãt, quò repræsentẽt in cruce sanguinẽ fusum fuisse ex corpore: hi uerò unius speciei sumptiõe cõtenti sint, in qua scilicet totus cib. cõtineat. ARAT. Eò uideris rẽ perducere, ut laicę cõmunicatiõis statuas causam esse quãdã aliã q̃ ueritatem corporis. Hac enim cùm pares sint sacrificãtes cũ laicis, effectus quoq; par & idẽ esse deberet. Cũq; effectus nõ sit idẽ, nõ igit illa causa est, sed alia quædã. & illam quidẽ tu dicis, q sacrificãtes passionẽ Christi reprẽsentẽt: laici minimè. Dic igitur, an hæc est propria causa, ne frustra uerba (ut nũc fecimus) profundamus ea expẽdenda. Dic inq̃, an hæc causa propria est, & quæ rem, qua de agimus, cõtineat? HARP. Aio. ARAT. Expendamus igitur & hãc: cuius summa hæc esse uidet, illis tãtùm speciẽ utranq; sumendã esse, qui Christi passionẽ reprẽsentent: cæteris uerò nõ itẽ. Quòd si tu hãc reprẽsentationẽ in actione illa ponẽdã putes, qua sacerdos, uestibus certis indutus, ceremonias ministerij publici ad altare peragat, cõ secrãdo, gratias agendo, preces pro cũcto populo fundẽdo, offerẽdo, ac ecclesiæ distribuẽdo, & quæcũq; necessaria sint faciendo, haud equidem inficias iuerim, talem reprẽsentationem solis presbyteris competere. Nec enim cuilibet ministerio ac officio hoc fungi licet,

Argumẽta, quibus laica cõmunio confirmatur.

Ordo dicẽdorũ, cum reiectione unius partis.

Ratio, quæ pro cõcione laica affertur, expenditur.

gi licet, nisi qui uocatus sit, & legitimè electus. Cæterũ solis ad eũ modũ Christi passionẽ repręsentãtibus, speciẽ utrãq; dari, alijs omnib. adimi, cõtra Christi ipsius mentẽ esse uidet, qui corpus & poculũ sumi uelit in sui cõmemorationẽ. Sic enim ille, Paulo 1. Cor. 11. referẽte, inquit: Accipite, edite, hoc est corpus quod pro uobis frangit, hoc facite in mei cõmemorationẽ. Deinde, Hoc poculũ nouũ testamentũ est in meo sanguine. Hoc facite, quotiescunq; biberitis, in mei cõmemorationẽ. Vt igitur repræsentatio à cõmemoratione distinguatur: tamẽ nõ solis repræsentantibus, sed etiã cõmemorantib. & corpus & poculũ dandũ esse, uerba CHRISTI testantur. Quid enim hoc est quod dicit, In mei cõmemorationẽ? An soli actiones illas & ceremonias ad altare peragẽtes, cõmemorãt? Omnino & mẽte licet recolere, & ore annũciare ac prædicare actiões Christi omnes, beneficia, atq; adeò mortẽ ipsam. Esum uerò ac potionẽ sacramẽti ad annũciationẽ mortis referẽda esse, docet Paulus eodẽ in loco inquiẽs: Quotiescũq; comederitis panẽ hũc, & biberitis de poculo, mortẽ Domini annũciabitis, donec ueniat. Cũ igit laicis recordationẽ mortis Christi adimere nõ possimus: cũq; & sacrificiũ laudis, quod fit Deũ laudãdo, orãdo, gratias agẽdo, eis cõpetat: & illud etiã unicũ in cruce peractũ cũ eis à Christo cõmunicet, nequaq; sunt, ob defectũ repręsentãdi, ab utraq; specie arcẽdi: ad q̃ in primitiua ecclesia (quod testãtur historiæ & scripta ueterũ) admittebãt. Papa, ni fallor, Gelasius mãdat, ne diuidatur sacramentũ. Et Prosper: Cùm, inquit, frãgitur hostia, cùm sanguis de calice in ora fideliũ funditur, quid aliud q̃ Dominici corporis in cruce immolatio, eiusq; sanguinis de latere effusio designatur? His uerbis & sanguinẽ in ora fideliũ, nõ tãtùm presbyterorũ fundi, & immolationẽ in cruce factã designari dicit. Certè nec Christus, nec ecclesia primitiua ignorabat, in carne sanguinẽ cõtineri: nihilominus iussit, aut, ut uos loqui cõsueuistis, permisit, nõ tãtùm comedi, sed etiã bibi. duę enim species sunt institutę, altera ad comedẽdũ, altera ad bibendũ: neutra quidẽ reb. & mysterijs uacua. Et queadmodũ poterat, si uoluisset, Christus genus humanũ redimere, patiẽdo in corpore, sine sanguinis effusiõe: nihilominus uoluit effundere sanguinẽ, ad abluẽda peccata mũdi: ita sacramẽtũ instituit, ut & caro comederet, & sanguis separatim biberet. Certè sanguis bibi nõ potest, nisi effundatur: nec abluere potest quenq;, nisi sit effusus: ut nõ immeritò dixerit Apostolus, absq; effusiõe sanguinis nõ fieri remissionẽ. Et clamat quidẽ fortiter nostris in ecclesijs, nequaq̃ adimi laicis Christi sanguinẽ, quẽ sumãt in corpore illius uiuo: etiã si adimat eis species uini. At homines acuti nõ uidẽt, adimi illis sanguinẽ effusum: ut etiã si sumãt sanguinẽ, nequaq; tamẽ bibãt sanguinẽ effusum: illũ inq̃, quo Christus & peccata purgauit, in perpetuũq; cõsummauit sanctificatos, & eũdẽ bibi iussit, pręclaro quidẽ elogio addito hisce uerbis: BIBITE ex hoc omnes: hic est sanguis noui testamẽti, qui pro multis effundit, in remissionẽ peccatorũ. Vides & uerba cõsolationis plena: & hũc sanguinẽ uocari noui testamenti. Quòd si testamentũ hominis uiolari non licet, quanto minus hoc Dei & seruatoris nostri: quo adire possimus hæreditatẽ regni cœlestis? Deus coniunxit utranq; speciem: sed quæ Deus cõiunxit, homini separare nõ licet. Nõ igitur fas est diuidere, quæ diuinitùs cõiuncta sunt. Multo minus fas est dãnare eos, qui Christi institutũ sectando, utroq; pascunt animas suas, & carne, & sanguine: nõ tantùm comedendo, sed etiam bibendo. Hæc præferenda sunt omni rationi humanæ. Nec enim disputatur hic ad physicã normam, carnem uiuam exanguem esse non posse: sed quæritur de Christi institutione, quæ est supra omnem naturæ captum. Quæ institutio cùm in se habeat & comedendum & bibendum esse, sanguis autem inclusus in corpore bibi non possit nisi effundatur, sequitur, ut ea præferenda sit omni humanæ rationi. Habes rationes nostras tuis oppositas: quibus si accedis, pergamus ad alia: sin

De consecratione d. 2. c. cõperimus. & c. cum frangitur.

minus, affer adhuc quod ad ratiões facere uideat. HARP. Ecclesia pia fideliũ mater solicita semper fuit, ut hęresi omniquaq; occurreret. Cũ aũt hęretici exorti essent, qui dicerẽt, in panis specie dari corpus mortuum, non uiuum, propter eos adempta est uini species laicis: ut perspicuum omnibus fieret, cum corpore uiuo sumi sanguinem. ARAT. Hæc uerò causa eadem est cum illa, abs te primo loco adducto: nisi quòd hæc addit prætextum hæresis tollendæ. Quòd si in populi communione tollitur causa huius hæresis, cur etiam non in presbyterorum? Certè hæretici idem cauillabuntur in sacrificantibus, uesci eos mortuo corpore, quod sit sanguinis expers: quandoquidem illi corpore non contenti, seorsim bibant sanguinem. Non prodest hîc cauillatio illa de sacrificãtibus, & nõ sacrificantibus. quid enim impedit, quo minus sacrificãtium cõmunio obnoxia sit calumnijs hæreticorũ, eadem ratione qua non sacrificantium communio sumentium speciem utranq;? Quòd si qua uia tolli possunt calũniæ in sacrificantibus, sine subtractatione partis alterius sacramenti, cur non idem fit in laicis? Nam si nobis hanc licentiam permittimus, ut propter hæreticos mutemus institutionẽ CHRISTI, quis tandem modus erit huius licentiæ? Surgat hæreticus quispiam, qui quòd uidet templa extructa, ut eò homines conueniant ad orandum & laudandum Deum, dicat Deũ nõ omni in loco laudandum & orandũ: an propter illum templa deseremus? an potius docebimus usum legitimum templorum? Surgat item hæreticus, ut olim Arius, qui dicat Christum non esse parem patri, nec potentia, nec ulla re: propter uerba illa, Pater maior me est: an uerba illa expungemus? Quid enim refert, expungi, aut, quod non ex pungas, id non usurpari? An potius cõmodam interpretationem addemus? Neque inficias eo, nonnunquam dissimulatam esse ad tempus ueritatem: ut cùm CHRISTVM uocant Apostoli uirum, nomẽ Dei reticentes. Sed aliud est dissimulare, aliud lege uetare aliquid. Dissimulant Apostoli CHRISTVM esse Deum: sed tamen non damnant eos, qui id palàm faterentur. Nunc uidemus, non iam conniuere ecclesiã, sed damnare hæreseos, omnes qui extra sacrificium sumant utranq;. Videas multos abhorrere ab eorum ecclesijs, eorum sacra detestari, non aliam ob causam nisi quòd sumãt utranq; speciem: hacq; re ab obediẽtia ecclesiæ, ac unitate sumentium unam, discedant. Quasi uerò hęc unitas, quę institutionem CHRISTI euertat, sit tanti facienda, ut deserenda non sit propter uerbum Dei. Quod authori suo tanti est, ut cœlum & terram, hoc est omnia humana constituta, omnes rationes à ratione excogitatas dicat citius transituras, quàm uerbũ suum. Sed de obedientia ecclesiæ non est nunc dicendi locus. Quoniam aũt tu dixisti, nihil contra institutionem CHRISTI fieri à sumentibus unam: demõstra id, si placet, ut quod tibi adducendis rationibus nõ successit, succedat hac ipsa institutione explicanda. HARPA. Ipsa cœnæ Domini institutio manifestẽ indicat, laicos ad speciem utranq; uel minimè obstrictos esse, uel prorsus non esse admittendos. Etenim plures erant in ædibus illis, in quibus agnũ paschalem manducabat Christus cum Apostolis. nemo tamen admissus legitur, præter illos duodecim. Quibus quidem ideo species utraq; data, quòd presbyteri essent, illisq; potestas data sit similis cœnæ celebrãdæ. Dicit enim Christus ad eos, Hoc facite: hoc est, consecrate, offerte, ac distribuite. Hoc nõ ad alios pertinet, quàm ad presbyteros. solis itaq; illis congruit utraq; species. ARAT. Tu uerò præter rem mihi loqui ista uideris. Nam fac, neminem cœnæ Domini, præter duodecim, interfuisse: id quod est uerisimile, quòd nemo tum in comitatu fuerit CHRISTI, præter illos. Quo tamen argumento euinces, neminẽ ad eandem cœnam adhibendum præter illos duodecim, quiq; in loca eorum successere? Quæro enim, an illa CHRISTI institutio cœnæ suæ pertinet ad laicos, an non? Si pertinet, ad utranq; igitur speciem necessariò admittẽdi sunt: Sin

De Christi institutiõe sacramenti Eucharistiæ, quod erat tertiũ ex argumẽtis propositis.

Sin minus, arcēdi igit̄ sunt à cœna illa: aut quo iure arcētur à sanguine, eodē à carne arcebunt̄. Certè nullā cœnę aliā institutionē habemus, pręter hāc. Quā ad laicos pertinere, Paulus locuples est testis, tradēs eā uniuersæ Corinthiorū ecclesię, nō solis eorū presbyteris. Scribit enim, ꝙ à Christo accepisset, id se illis tradidisse. HARP. Ex usu Corinthiorū, aut alicuius alius ecclesiæ particularis, statui nō potest lex uniuersæ ecclesiæ. Quid quod nō desunt magni uiri, qui aiūt, Paulū mysteriū eucharistiæ & Christi institutionē Corinthijs proposuisse, ut eos ad uenerationē tāti sacramēti excitaret: nō eū præscripsisse modū cōmuniōis. ARAT. Ego uerò haud intelligo, cur hęc nō sint præscribētis uerba, usumq; huius sacramēti docētis, cùm Corinthios sic alloquit̄: Quoties ederitis panē hūc, & calicē biberitis, mortē Domini annūciabitis. Quib. igit̄ uerbis modus utēdi præscribi debuit, si his pręscriptus nō est? Primùm Christi institutionē narrat: quæ in se cōtinet, comedendū & bibedū esse: uerbaq; à Christo ad Apostolos facta recēset. Quæ ne putarent̄ ad solos apostolos pertinere, mox uerbis ad Corinthios directis inquit: Quoties uos quoq; comederitis & biberitis, in Christi memoriā id facite. Ac ne id Corinthij sibi tātùm licere existimarēt, uniuersæ ecclesiæ cōcionat̄, inquiēs: Quisquis ederit panē hunc, aut de poculo biberit indignè, reus erit corporis & sanguinis Domini. Iā nō tantū in ecclesia Corinthiorū, sed in alijs quoq;, laicos etiā uini specie usos esse, suprà ex Gelasij & Prosperi pōtificū Romanorū uerbis ostensum est: & multorū authoritatib. ostēdi posset. HARP. Nōnulli uiri doctissimi prodiderūt, nullū in Euāgelijs de eucharistia inueniri præceptū, præterꝙ apud Lucā: idq; post speciē panis, cùm refert Christū dixisse, Hoc facite in mei cōmemorationē. AR. Quasi uerò nō satis sit ad ueritatē inuestigandā, si apud unū reperiat̄ eiusmodi præceptū. Et tamē apud Matthęū cōstat reperiri uerba hæc: Accipite, comedite, bibite. Quæ certè sunt præcipiētis, nō minus ꝙ illa, Hoc facite. HARP. De bibēdo tamē nullū est apud Euāgelistas præceptū. AR. Nō'ne iā dixi, Matthæū sic scriptū reliquisse: Comedite, Bibite? HARP. Verūtamē q̄d dicit̄ de bibendo, nō simpliciter præceptū esse, sed ex suppositiōe, Paulus docet: qui illud limitat ad uices bibendi, uidelicet si biberimus, aut quoties biberimus, in Christi memoriā faciamus, hoc quod ille fecit. Hoc est, quoties utemur calice eucharistiæ, sacrificemus hoc. Nā ut bibere significat usum calicis: ita facere hoc, quatenus distinguit̄ à bibere, significat cōsecrare hoc. Docet enim Paulus, ut associet̄ usus calicis, sacrificio calicis. Cūq; similis associatio nō pręcipiat̄ circa usum eucharistiæ sub specie panis, inde significat̄, usum calicis illicitū esse seorsum à sacrificio: usum uerò sub specie panis, licitū. quod patet in eorū cōmunione, qui extra missarū solennia cōmunicāt, ut sunt ægroti & alij: quorū causa, eucharistia sub specie panis seruatur, sub uini uerò specie minimè. AR. Acutè mihi hęc, magis ꝙ aptè, dicta esse abs te uident̄, Harpage: rēq; eò deduxisti, usum calicis sine sacrificio illicitū esse. Quòd si ita intelligis, nemini de calice bibere licere, nisi qui sacrificet, aut cōsecret ipse: cōtra te est usus primæ ecclesiæ, in qua bibebāt etiā qui nō cōsecrabant. Imò ipsi apostoli in cœna nō cōsecrāt, & tamē bibūt, teste Marco: Bibebāt ex eo omnes. Sin ita, nō esse præbendū calicē, nisi dū cōsecratur: nihil est absurdi, quin idē de panis specie dicatur. Certè parū prodest sumenti hāc cœnā, nisi admoneatur ille quē ex ea fructū petere debeat. quod cōmodè fit, recitādis uerbis cōsecrationis: quæ pauca sunt, ac in ipsa porrectiōe sacramenti proferri possent. Quòd si usu reciperet̄, & difficultates uitarētur quę accidūt tum seruādo sacramento, tū ad ægrotos perferēdo: & qui cōmunicarētur hac mēsa, cōsolationē perciperēt audiendis uerbis Domini & seruatoris sui. Iam uerbis illis, Hoc facite, admonent̄ cōsecrātes, ut omnia faciāt quæ Christus in illa cœna fecisse cōmemoratur: quæ quia nō ab omnibus eodem modo referri uidentur, age quod ab uno Euāgelistarū omissum est, id

Beresius Aiala, in libro traditionū ecclesiasticarum.

Caetanus libro de cōmunione sub utraq; specie.

Caetanus ubi suprà.

est,id ex alijs sarciamus. Mattheus narrat sic Christũ dixisse: Accipite,come-
„ dite,bibite ex hoc omnes. Marcus sic: Sumite,comedite:accepto etiam pocu-
„ lo,dedit eis,& biberũt ex eo omnes. Lucas sic: Accepto pane dedit eis dicẽs,
„ hoc est corpus meum:hoc facite in mei cõmemorationẽ. Similiter & poculo,
„ dixit,illud esse testamentũ nouũ in suo sanguine. Paulus sic: Accepto pane, di
„ xit: Accipite,comedite,hoc est corpus meũ,hoc facite in mei recordationẽ. Si-
„ militer & poculo,peracta cœna,dixit: Hoc poculũ nouũ est testamẽtũ in meo
„ sanguine. hoc facite,quoties biberitis,in mei cõmemorationẽ. Nõ'ne hi qua
„ tuor nõnihil mutatis uerbis,idẽ narrãt? Nimirũ Christũ præcepisse Apostolis,
ut sumerẽt,comederẽt,biberẽt,idq́ facerẽt in eius cõmemorationẽ? Nõ est a-
pud Marcũ,Lucã,Paulũ,Bibite: at est apud Matthæũ. Succinit Marcus, Et
„ biberunt ex eo omnes. Manducationi panis additũ esse à Christo,Hoc facite,
Lucas & Paulus authores sunt. Dicis,bibitioni à nemine id simpliciter additũ
esse: sed uicibus bibendi à Paulo additũ,cũ dixit,Quoties biberitis,hoc facite:
Mihi uerò nihilo secius ad bibitionẽ,q̃ ad uices bibẽdi referenda uidentˀ uer-
ba illa,Hoc facite in mei recordationẽ. Quid enim prohibet, quominus ex
Mathæi,Lucæ,Pauli & Marci uerbis hãc cõtexamus orationẽ? Accepto po-
culo Iesus dixit: Bibite ex hoc omnes,hoc poculũ nouũ testamentũ est in meo
sanguine,qui pro uobis effunditˀ: Hoc facite, quotiescunq́ biberitis,in mei cõ
memorationẽ. Et biberunt ex eo omnes. Quid hac collatione clarius? Nõ'ne
igitur quibus dicitur Bibite,ijsdẽ,Quoties biberitis,hoc facite in Christi me-
moriã? nihil enim alicui prodesse potest ex hoc poculo bibere, nisi hoc faciat
in Christi memoriã. Tu dicis,bibẽtib. tantũ præcipi,ut quoties biberint,id fa-
ciãt in Christi memoriã Ego dico,de comedentibus idẽ intelligi debere. Nã &
Paulus,quod prius de bibẽdo dixit,mox idẽ de utroq́ subiungit: idq́ particu
„ la Quoties (quando & in hac emphasim quæritis) addita,his uerbis: Quoties
„ panem hunc manducabitis,& hoc poculũ bibetis,mortẽ Domini annũciabi-
„ tis,donec ueniat. Igitur utrunq́ faciendum in Christi memoriam. Qui secus
faciant, eos indignè sumere: reos esse ob corpus Domini damnationem sibi
edere, qui de Domini corpore non rectè iudicent. Tu uerbum Faciendi in
oratione Paulina, à uerbo bibendi ita distinguis,ut illud esse affirmes sacra-
mentum consecrantis, hoc eodem utentis. Quid si ego hanc distinctionem
negem,quomodo tandem probabis? Certè nec Matthæus,nec Marcus,uer-
bi Facite, mentionem ullam fecerunt: facturi haud dubiè,si in eo tanta essent
mysteria. Narrant tantùm CHRISTVM dixisse, Accipite, comedite, bibi-
te. Non addunt, Hoc facite. Id enim in uerbis, Comedite, Bibite, satis com-
prehensum est: quemadmodum in specie genus intelligitur. Et tamen illud,
Hoc facite, circa corporis mentionem, à Luca & Paulo separatim est addi-
tum: circa sanguinis mentionem, à solo Paulo: non ut adderent aliquid ad
naturam & substantiam sacramenti pertinens, quod ab alijs omissum esset:
sed ut finem exponerent, quamobrem sacramento hoc uti debeamus: ni-
mirum hoc faciendum,hoc est,comedendum & bibendum esse in CHRISTI
memoriam. Sic igitur simplicissimè dixerim,uerbum Faciendi,quemadmo-
dum & uerbum agendi,generalissimum esse, actionesq́ uerborum omnium
sub se comprehendere. Quod cùm authorum omnium infinitis exemplis o-
Lucæ 10. stendi potest,tum illud est in primis illustre apud Lucam, qui narrat CHRI-
STVM dixisse ad legisperitum: Hoc fac, & uiues. Ipseq́ uerborum illorum
„ textus clarè indicat illud,Hoc fac, relatum esse ad decalogi præcepta,ab illo
eodem legisperito hoc modo enumerata: Deum toto corde ama, proximum
perinde ac teipsum. Cũ igitur uerbũ Facio,omniũ uerborũ actiones sub se cõ
prehẽdat,quid absurdi est,si ad totã illã actionẽ cœnę Domini referatˀ: aut cer
tè ad ea quę prius in illa actiõe præcepta sunt? Cœna Domini talis fuit: unus
conui-

conuiuator erat, qui conuiuium parabat, ac suis conuiuis cibum & potum dabat, dicens: Accipite, comedite, bibite: hoc facite in mei commemorationem. Igitur & cœna Domini quæ à nobis fit, talis esse debet, in qua aliquis Christi uice conuiuas excipiat: quibus corpus Christi comedendum, sanguinem bibendum offerat. Ad summam sic opinor: ex serie uerborum historiæ quam tractamus, licet tuam sententiam improbare. Apostoli in cœna Domini sumebant utranque speciem, qui tamen sumendo sacris non operabantur: non soli igitur sacris operantes utranque speciem sumere debēt, sed omnes quicunque discipuli Christi censeri uolunt. In hac quidem argumentatione quid desideres, non uideo. Si enim illi non quà sacrifici, sed quà discipuli erant, id faciebant: opinor idē licere omnibus qui sint discipuli. Antecedentis priorem partem historia testatur. Secundam partem sic ostendo: Quia tunc nullus Apostolorum sacrificabat. solus enim Christus tunc officio functus est sacerdotis sacrificantis: apostoli discipulorum tantùm, non sacrificantium. nam prius sumebant, quàm eis potestas facta esset sacrificandi. Sic enim narrat historia: Accipite, comedite: deinde, Hoc facite. sic, Bibite: deinde, Hoc facite. Prius ergo sumebant, quàm potestas eis facta esset consecrandi, & sacrificandi. Quid enim illud ualet, Hoc facite? an non, quod me facere uidistis? Sed Christus ad exemplum Melchisedeci, offerendo panem & uinum, utrunque dedit discipulis suis. Ergo qui sacrificant more Melchisedeci, atque adeò Christi, debent dare illorum exemplo & panem & uinū discipulis Christi: aliter discedere censebuntur ab ipsius Christi institutis, & à sacerdotio Melchisedeci. Neque est dubium, sic in prima ecclesia, citra ullam reprehensionem obseruatum fuisse, ex multis sanctorum patrum scriptis. HARPA. At mihi certissimum est (quod postremum erat ex argumentis à me propositis) tempore etiam Christi à discipulis sumptam esse speciem unicam. quod Lucas testatur in historia de duobus in castellum quod uocabatur Emaus profectis. Factum est, inquit, dum accumberent, accepit Iesus panem, & benedixit, ac fregit, & porrigebat illis: & aperti sunt oculi eorum, & agnouerunt eum. Hic uides Christum panem accipientem, benedicentem, frangentem, porrigentem: oculosque discipulorū apertos esse, ut Christum cognoscerent. Vides inquam, panis hic mentionem fieri, uini non fieri. Ad eundē modum in Actibus apostolicis legitur de Christi discipulis, quorum numerus ad tria millia ad Petri concionem auctus erat: Erant autem, inquit Lucas, perseuerantes in doctrina Apostolorū, & cōmunicatione, & fractione panis, & precationibus. Hic quoque nulla fit mētio uini. Habemus igitur, iam inde à Christi & Apostolorū tēporib. multos discipulos ita cōmunicasse cū Christi corpore, ut panis specie cōtenti essent. ARAT. Mihi uerò cōtradicere huic nō libet, quòd tu illa loca de sacramēto Eucharistiæ accipi uelis. Velim tamē dicas, quid prohibet, quo minus partis appellatione totā cœnā Domini intelligamus? Est eñ ea synecdoche scripturis usitata: ut cùm legit̄ in ueteris legis libris, Frāge esurienti panē: & in nouæ, Rogauit phariseus Christū, ut māducaret secū panē: an nō dedit ei potū? Certè dedit. nā & nos, cùm inuitamus ad nostrū panē, hospitē, totū cōuiuiū intelligimus: atque adeò & potū. Et in eodē illo loco, quē ex Actibus apostolicis citasti, legit̄: Perdurabāt discipuli unanimiter in tēplo, frangētes per singulas domos panē, inuicē sumebāt cibū. An putas hic panis & cibi nomine nō cōprehendi potū? Omnino, si uolumus æqui esse interpretes scripturarū, rē, qua de agitur, ex ijs in primis locis & scrutari & constituere debemus, in quibus ex professo de illa agatur: nec illis ea præferre, in quibus uel obiter, uel aliud quid agendo, eiusdem rei fit mentio. Si quæstio incidat de forma baptisandi, an non ille locus, Baptizate in nomine

De exemplis eorum qui Christi tēpore unam speciem sumebant, de historia Emaunthana, et locis alijs ex Actis apostolicis: quod erat quartū argumentorum propositorum.

mine patris & filij & spiritus sancti, præferendus est omnibus, in quibus fit quidē mētio baptismi: sed nō ut tradatur forma eius, sed ut narretur aliquos baptisatos esse? Ad hunc modū si quis dubitet in sacramēto altaris esse corpus Christi, an nō eū ducemus ad locū institutionis eius sacramēti, ubi dicit, Hoc est corpus meū: potius quàm ad loca alia, in quibus constet nō de ea agi institutione, quāuis etiā fiat mētio manducādi & bibēdi? Ita in hac materia de qua loquimur, an nō uidemus in historia cœnæ illius Emauntanę nō agi de institutione eucharistiæ: sed narrari, in fractione panis Dominū à discipulis cognitū esse? deinde in Actis apostolicis, nō etiā institui à Christo sacramētū: sed narrari, illos qui Christo credidissent, cōmunicasse inter se omnia, ac in panis cōmunicatiōe perseuerasse? Cur igit in definiēda quęstione de utraq; specie, nō potius sequimur locū, ubi nō in trāscursu fit mētio cōmunicationis: sed dedita opera recitat cōuiuiū illud in q̄ primū Christus instituerit cœnā sacrā? Quòd si id placet, an ineptū fuerit loca omnia ad analogiam huius unius accommodari, atque alia ita exponi ut cum hoc congruant? Sed fac unam tantùm partem sacramenti, nempe panis speciem, intelligi & in Actibus apostolicis, & in cœna Emauntana: quid autem hoc ad interdictionem huius temporis speciei uini? Putas'ne tu laicos illos una parte sacramēti utentes, eo fuisse animo, ut dānarent laicos sumētes utrāq;? Afferamus similia, demusq; & hoc tibi (uideo em̄ sic uos similitudine rerū aliarū probare, ecclesiam pleraq; Christi instituta mutare posse) Apostolos forma alia quàm à Christo instituta usos esse baptisando: num propterea illi damnarint alios, utentes forma illa à Christo tradita, In nomine patris & filij & spiritus sancti? Non opinor. nam id nec ulla hominū memoria probari potest, nec literis proditum extat, nec est uerisimile. quemadmodum qui Christū Deum dissimulantes, uirum appellabant, uerisimile non est ut eos damnarent, qui palàm eundē filium Dei uiui, & Deū ipsum confiterentur. Quæ igitur audacia est horū tēporū, dānare laicos speciē utranq; sumētes? Affertis uos quidem similia exempla, quibus hāc ecclesiæ authoritatem asseratis. Sed dij boni, quàm similia illa sunt dissimilima. Quod dum ostēdo, uelim me audias attentè. neq; uerò, quod principiò testatus sum, ingrediar disputationem de authoritate ecclesiæ: sed quod satis erit ad propositū, locorum, quibus prohibitio poculi comprobari solet, dissimilitudinem demonstrabo. Aiunt Dauidem panes propositionis comedisse, solis sacerdotibus ex lege datos. Esto. sed fecit ille necessitate, ne fame moreretur. Legem interea concedentem panes illos solis sacerdotibus, non abrogauit. Patres uerò uel nulla iusta causa abrogarunt speciē alterā: uel si qua iusta erat, tamen illa pro tempore ualere debebat. Nunc tempus illud præterijt, cùm maxima laicorū pars speciē ademptam restitui sibi optat: cùm etiam pleriq; non expectato iussu uestro, eam usurpent. Vos uerò omnes illos hæreseos

Cōfutatio quarundā obiectionum.

2 insimulatis, ac à Christi ecclesia excluditis. Pergunt de cōcilio Hierosolymitano, quod decreuit ut abstinerent gentes ab idolothyto, sanguine, suffocato. Non est huius instituti, exactius de causis illius decreti disputare. Illud tamen res ipsa docet, neminem hodie damnari, qui decreto illi non obtēperet. nā & spiritus sanctus per os Pauli docuit, neminē iudicandū esse in cibo aut potu: & antea Christus, nō q̄d in os intret coinquinare hominem. Vos cùm conniuere possētis in causa tā fauorabili, ac temporis præteriti excusationē aliquā afferre, insultare pergitis Christi sanguinē bibere appetentibus. ac cùm erroribus fortiter resistitis, id quoq; inter errores numeratis: q̄d ecclesia semper, uel uobis authoribus, arbitratu suo usurpabat, adusq; tēpora cōcilij Basiliēsis. Hoc uerò an est cōfirmare authoritatē ecclesiæ, simulq;

3 uestrā, an eleuare? Sed persequamur cetera. Mutauit ecclesia diē sabbati in diem

diem Dominicum. Mutauit: sed non abrogauit diei festiuitatē. uos prorsus
abrogastis poculū sanguinis. At circuncisionem abrogauit mox à Chri- 4
sti morte. Certè, sed non sine uerbo Dei. Extant enim in libris ueteris legis,
promissiones de nouo fœdere, spectante in Christū. At ubi nouū uenit, ibi
prius antiquat̃. Sic em̃ Apostolus ex uerbis Ieremię ratiocinat̃: Quod si fœ *Heb. 8.*
dus antiquū abrogatū est, certè & circūcisio, quæ caput illius est, abrogāda *Iere. 31.*
fuerat. Iā em̃ Christo nato, semē illud benedictū, cuius admonebātur Iudęi
preputij circūcisione, in mundū aduenerat. Itaq; qui nunc circuncisionē ser-
uandā doceret, hic dubitare uideretur de aduētu seminis. Sūt qui ita scripse
rūt, sabbatū & circuncisionem abrogata esse, non quòd utrunq; obseruare
malū esset: sed quòd ecclesia nihil nobis cum Iudæis commune esse uoluit.
Verùm nō est ista causa. cōmunia enim sunt nobis multa cum Iudęis. & cir-
cuncisionem hodie nemo obseruandā docet, nisi qui adhuc expectet aduē-
tum Christi. Quamobrem Paulus sic Galatas alloquitur: Ecce ego Paulus *Gal. 5.*
dico uobis, quoniā si circuncidamini, Christus uobis nihil proderit. Et ta- *Col. 2.*
men in locum circuncisionis baptismus succesit: qui & circuncisionis no- *1. Cor. 10.*
mine, quēadmodū circūcisio baptismi nomine, appellatur. Apud uos quid
simile de adempta potione sanguinis? De baptismo illud obijcitur, Apo 5
stolos baptisasse in Christi nomine. Hoc uerò in libro Actorū apostolicorū *Acto. 2. 8.*
à Luca scriptum esse cōstat: eoq; significari, multos baptisatos esse ut essent
Christiani, non autē formam à Christo institutam mutatam esse. Sed sit mu
tata: non tamen ideo apostoli baptismum sustulerunt: nec eos qui in nomi-
ne patris & filij & spiritus sancti baptizarent, dānarunt: quod uos facitis, a-
dimendo potionē laicis, & omnes damnando qui ea utantur. Largiamur
& illud, Apostolos olim Christū, Dei nomine suppresso, uirū appellasse: sed
legē tñ nullā posuerunt, nefas esse Christū dici Deū. Vos uerò uestra inter-
dictione significatis, nefas esse homini laico bibere sanguinē Christi. Ad- 6
dūt de infantib. qui in primitiua ecclesia nō tātùm baptisati, sed & cœna Do
mini cibati sint: idq; postea ecclesiæ authoritate abrogatū esse. Verū Chri-
stus ipse abrogasse id uidet̃, qui cœnā in sui memoriā celebrari præcepit: ut
qui memoriā Christi celebrare nō queāt, ab ea cœna excludi debeāt. Hoc
tñ argumētū facultatē magnā, si q̃d aliud, præbet tollēdæ interdictionis de
laica cōmunione. Innocētius quidē tertius & Augustinus docet, piū & ne-
cessariū esse dare eucharistiā paruulis: ut uerisimile sit, nō tantùm in Africa,
q̃d Augustinus docuerit, sed in toto occidente, q̃d Innocētius Papa, obser-
uatū esse. Et tñ à posteriorib. re expensa diligētius, cōsuetudo illa penitus
sublata est, sine ulla ecclesiasticę authoritatis imminutione. Cur igit̃ idē nō
fit in tollenda ista interdictione? Amplius addūt, ecclesiā tēpus sumendi 7
eucharistiā uespertinū mutasse in matutinū, & lotionē pedū à Christo factā
omisisse, & baptismi mersionē cōmutasse in tinctionē. Licuisse igitur illi &
hoc facere, ut speciē uini laicis adimeret. O' acutā argumētationē. Age sit
ita factū, ut ecclesia mutauerit mersionē in tinctionē: sed tñ nō sustulit aquā
baptismi. à uestris altera species sublata est. Tametsi & primitiuā ecclesiā tin
ctione aspersioneq; usam fuisse, constare potest uel ex eo loco, ubi ter mille
homines simul baptisati sunt, eo quidem die quo ad Petri exhortationem
nomen Christo dedere. nec enim fieri, ut existimo, potuit, ut omnes illi mer
si fuissent breui tempore: præsertim in illa sacerdotum paucitate. Et quam-
uis uocabulum Baptisandi mersionem significaret: tamen uis omnis bapti-
smi in ablutione peccatorum existit, cuius symbolum fuerit seu mergas, seu
tingas ac cōspergas aqua, eū qui initiet̃. Lotio uerò pedū à nemine opinor
improbatur. sed nec ita exigitur, ut ante perceptionē sacramenti necessariò
fiat: nec si quis ea utatur, dānari ob hoc poterit. De tēpore etiā percipiendi
 huius

huius sacramenti, nihil præceptũ est. Christus em̃ dicit, Accipite, comedite, bibite: nõ dicit, Comedite manè aut uesperi. Quòd autem Christus ipse uesperi id fecerit, nõ est ea causa, quòd tẽpori hanc cœnã alligatam uellet: sed cùm agnus paschalis uesperi ex lege sumendus erat, ipseq́ se agnum peccata mundi tollentem breui pòst tempore immolare uellet, selegit tempus eiusmodi, quo & ueteri ritui finem imponeret, & nouum inciperet: & paucas post horas sponte se offerret, ad aram crucis instar agni mactãdum. Hodie quia cœna à nobis nõ noua instituitur: sed quæ olim instituta est, ea peragitur: nihil necesse est tempus illud uespertinũ obseruari. imò cum homines ieiuni aptiores sint recolendis mysterijs diuinis quàm saturi, rectè obseruatur, ut hoc mortis Christi memoraculum prius ageretur, quàm nostra inirentur conuiuia. Iam hæc ratiocinatio est minimè probanda: Ecclesia potuit tempus mutare cœnæ Domini, potuit igitur & partẽ eius auferre. Primùm enim, ex mutatiõe ablationem cõcludere nõ licet. Neq́ enim qui res mutat rebus, idẽ eas citra reprehensionem auferre potest. Deinde non idẽ est de parte alicuius rei iudicium, quod de tẽpore quo illam rem fieri oporteat. Partes sunt, ex quibus totum cõponitur: ita ut si illæ nõ sint, ne totum quidem erit, quod ex earum compositione existit. Tempus inter accidentia rei numeratur: Accidẽtia inquã, quæ, ut Dialectici loquuntur, adsunt & absunt præter rei corruptionẽ: ut sunt non tantũ tempus, sed locus, occasio, instrumentum, & alia eius generis. Si quis igitur urgeat, tẽpus uespertinum cœnæ obseruandum esse: eadẽ ratione urgere potest, & agnum paschalem, & cœnaculum illud ingens patrisfamiliâs Hierosolymitani requirendum. Sin hęc obseruatu minimè necessaria sunt, ne illud quidem. Sunt enim eiusdem generis. Certè Christus ipse locorum obseruatione nos liberat, cũ inquit ad mulierem Samaritanam, tẽpus aduentare, cum nec in monte Samariæ, nec Hierosolymis Deus colendus esset. Paulus etiã de temporũ & umbrarum cessatione interdum loquitur. Duplici igitur uicio laborat illa argumentatio. nam & à mutatione in ablationem, & ab accidente ad partem rei transitum facit. Vos uerò Harpage, aut potius nos omnes qui in ijs tecum castris uersamur, non tantùm auferimus poculum Domini laicis: sed eos etiam qui illo utantur, tanquam impios, ab ecclesia & regno Christi exterminamus. HARPA. Non ob poculi potionem exterminamus, ô bone: sed propterea quòd ab unitate ecclesiæ ipsi sese segregant, dum mandata eius transgrediuntur. Hoc enim ecclesiæ mandatum est, ut laici abstineant calice. Christus uerò ipse dicit, qui ecclesiam non audierit, eum pro ethnico habendum esse. ARAT. Difficile est non delabi ad disputationem illam de authoritate ecclesiæ, superius à nobis detrectatam: cum quidem tu iam eius titulum nobis prætendas. sed eam tamen fugiemus, quantum licebit. Illud igitur quæro, quis ecclesiæ authoritatem dedit id adimendi laicis, quod uel eis à Christo præceptum est: uel certè eorum arbitrio permissum? Audiui enim ex multis, tuam sententiam defendentibus, cùm dicerent, speciem uini à Christo mandatam non esse laicis, sed potestati uniuscuiusq́ permissam: ideo principiò liberum fuisse semper laicis, sumere uel alteram uel utranq́. Quod etsi mihi sine ratione & scriptura dici uidetur: sed tamen in gratiam ita loquentium, usus sum disiunctione illa, laicis speciem utranq́ uel mandatam esse à Christo, uel potestati eorum concessam. HARP. Hoc uerò in potestate ecclesiæ est, ut pro locis, tẽporibus, & causis alijs, mutet ea quæ prius usurpabãtur. ARAT. Dic igitur causas istas, modò ne repetas quas cõfutauimus. Quid enim hoc esset, quàm actum agere, circuloq́ illo disputantibus ab Aristotele uetito uti? Quòd si causam afferre nullã potes, quin temerè factũ esse dicamus q̃d sine

causa

causa factū est, causa nulla est. Potest igitur hoc decretū induci, quod nulla iusta causa introductū est. Sed ut toties dixi, nihil nunc loquamur de authoritate ecclesiæ. Disputare enim tecū uolui de causis interdicti calicis, non authoritate ecclesiæ niti: quā quidē scis tu me maximi facere, meq; illi in omnibus parere: sed distinctæ sunt rationes disputandi, & ad authoritatem alicuius se conferendi. Et quoniam uterq; sumus earundem partiū, demus operam, ut isti qui sub umbra ecclesiæ dormiunt in utramq; aurem, audiant aliquando, quod Dominus dicit: Nolite, inquiens, confidere uerbis mendacibus, dicentes templū Domini, templū Domini, templū Domini. Quale enim templū est Domini, quod ultra præscriptionē uerbi eius progreditur? Qualis sponsa Christi, quæ à spōsi præscriptis discedit, ac ex reb. liberis necessarias cōdit? Etenim si (ut multi loquuntur) liberū fuit olim laicis, uel utraq; uel altera specie uti: qua insolētia qua' ue audacia factū est, ut hæc libertas eis adimeretur? ac deinde ea adempta, omnes qui parere nollēt, cōdemnarent? Paruus error (inquit ille) in principio, maximus fit in fine. Ita apud nos errorem illum calicis adempti (sic enim necesse est ut loquamur, qui Calixtinorū personā sustinere cœpimus) multi errores intolerandi consequūtur. Et iactatur quidē uulgò, spiritū sanctū authorem esse illius decreti. Sed nos admonemur, spiritus probādos esse an ex Deo sint: sæpe enim Sathanā transfigurare se in angelū lucis. Vnde autē probabimus spiritū decreti huius, q̄ ex uerbo Dei? quēadmodū Christus præcepit, Scrutamini scripturas. Addamus, si placet, uniuersitatem, antiquitatē, & consensionem. Nam ultra scripturā hæ tres rationes sunt, quibus ueritatem catholicam inuestigandam docet uir insignis eruditionis Vincentius Lirinensis. Quid igitur antiquius uideri debet, q̄ quod ab ipsis ecclesiæ incunabulis seruatū est ad tēpora cōcilij Basiliensis? Nihil iam moror, necessario' ne sumebatur calix à laicis, an uerò arbitrio cuiusq; relinquebatur: una' ne uellet specie uti, an utraq;. Illud satis est huic proposito, amplius mille trecentis annis nō interdictum fuisse laicis calice Domini. Quòd si uniuersitatem requiras, certè & Græcarū & Latinarum ecclesiarum laicis, usitatam fuisse calicis communionem, scripta ueterum tam Græcorum quàm Latinorum testantur: quæ multa à Gratiano in decreta, multa etiam in historiam ecclesiasticam relata sunt. Hodie quoq;, ni fallor, apud Græcos laicis non interdictum est calice. Consensionem quoq; in hac ipsa cœnę Domini perceptione non defuisse uetustati, definitiones & sentētiæ illorū testantur. Omnes enim quasi uno ore in hoc sequuntur Christi institutionē, corpus dari in sacramento quod pro nobis traditum: sanguinem, qui in remissionem peccatorum nostrorū effusus sit: utrunq; autem accipiendum esse in Christi commemorationem. Hæc cùm cōmunia sint laicis cū presbyteris, certè causa nulla est cur res eis subtrahatur, ad quos pertineat promissio. Horū uerò tēporū cōsensiōi de laica cōmunione, deest uetustas simul & uniuersitas. Nō enim catholicū est, quod aliquot tantū seculis, sed quod inde ab ecclesiæ primordijs seruatū est à sanctis. Deest itaq; uniuersitas interdicto & consensioni horum temporū: quæ nimirū nata sit abhinc annis ferè centū quadraginta, causis propè nullis. Nā & illas quas principiò narrasti, nihil ualere ostēdi minus: & quę prę terea cōmemorant, leuiores sunt q̄ ut propter eas CHRISTI ordinatio mutetur. Certè periculo effusionis nō minus presbyteri obnoxij sunt, atq; laici. Aciditas aūt si obest seruādo uino, mucor quoq; nō minus obest seruādo pani. Cur aūt nō potius, cùm necesse est, sacramētū cōsecrat, q̄ aciditati obuiādo, altera sacramēti pars in totū aufert? Pręclarè Paulus suū Timotheū hortat, ut depositū custodiat. Quę uerba tāti facit Lirinēsis, ut eis noua dogmata omnia cōfodiat. Custodi, inqt ille, depositū: hoc est, id quod tibi creditū est, nō quod à te

Rationes inuestigandæ ueritatis catholicæ.

Obiectionū aliarū cōfutatio.

Præclara uerba Lirinensis.

inuentum: quod accepisti, non quod excogitasti: rem nō ingenij, sed doctrinæ: nō usurpationis priuatæ, sed publicæ traditionis: rem ad te perductā, nō à te prolatam: in qua nō author debes esse, sed custos: nō institutor, sed sectator: non ducens, sed sequens. Quid tu, ô Lirinensis, nunc diceres, si audires tot excogitatas & inuētas rationes: quibus uerbū & institutio CHRISTI apud apostolos olim deposita, deinde per manus posteris tradita, atq; ad annos plus minus mille trecentos à Christo nato obseruata, cōtemnit & cōculcatur? Deus hoc uoluisset, ô Vincēti, ut uel ante ducētos annos nascereris: uel perdurasses ad cōciliū illud Basiliēse, quo ecclesia tantū uulnus accepit: illaq; antiquitas abs te decātata, dogmatū exploratrix, antiquata est & pessundata. Ego quidē multis rationibus abs te traditis maximè confirmor, ut cū omnia noua suspecta habeā, tū hāc calicis adēptionē per iniuriā ecclesię laicorū factā existimē: sed in primis illa formula, q̃ tradidisti piè uerè & doctè cōcilijs omniū tēporū ac ecclesiæ cūctę. Sic enim ais: Ecclesia Christi sedula ac cauta depositorū apud se dogmatū custos, nihil in his unq̃ permutat, nihil minuit, nihil addit: nō amputat necessaria, nō apponit superflua: nō amittit sua, nō usurpat aliena. Sed omni industria hoc unū studet, ut uetera sapienter fideliterq; tractet. Et reliqua, quę tu doctißimè persequeris. Quod igitr horū tuorū uerborū nō pugnat cū laica ista cōmunione? Depositū Christi, apostolorū, uetustatis, uniuersitatis, & sanctæ cōsensionis pessimè custoditū: uerbū Dei permutatū, & imminutū: quod est necessariū, id amputatum: quod minimè, id rationib. cōfictis iniectū: sua amissa, usurpata aliena. Quid igit hęc aliena, noua, & ueteri ecclesię inaudita cōsequutū sit uideamus. Omnes quicunq; uel appetūt uel bibūt poculū Domini, pro hereticis habentur: ex ecclesijs nostris eijciuntur: diris omnibus deuouētur. Siccine agit in ecclesia Dei, in regno ueritatis, in hæreditate quā Christus sanguine suo cōparauit, ut bibentes preciū illud sui, memoriāq; beneficij tanti piè celebrātes, eijciantur ex hac ipsa hæreditate? At quā ob causam? propter eandē illā, quæ illos in hac hæreditate collocauit, sortisq; diuinę participes fecit. Quid uerò hoc mōstri, quę te res in gradu aliquo uel sanitatis uel dignitatis collocauit, eadē te de gradu eodē deiecit? Quid deniq; illud, inobedientiæ prætextū in ea re cōstituere, in qua Christus filius Dei patri suo obediētiā maximè declarauit: quā tanti fieri à suis omnibus uoluit, ut in ea pretiū mundi propitiationeq; peccatorū cōstituerit: q̃ & grati animi recordatiōe percipiendā & ore bibendā suis omnib. propinauit? Ne mihi obganniat quisq;, laicis uini speciē tantùm ademptā, nō sanguinis cōmunionē. Christus est, qui utranq; speciē instituit: neutrā igitur spōsa eius adimere debuit. Et difficile est nō credere, cū specie rem ademptā esse: hoc est, sanguinē effusum. Sanguinē inq̃ illū, qui est preciū mundi: qui abluit peccata hominū: qui nisi effusus esset, peccatorū remißio nūq̃ fuisset. uerè enim dixit apostolus, Absq; sanguinis effusione nō fieri remißionē peccatorū. Etenim si mūdi redēptio absq; sanguinis effusione fieri potuisset, nunq̃ filius Dei sanguinē suum effudisset. Poterat corpus uarijs tormētis exponere: sanguinē retinere. Sed & sanguinē effudit & sanguinē effusum bibi iußit. nā ut corpus uoluit edendū, ita sanguinē effusum bibendū. De hac igit iniuria querūtur filij Dei, quòd à sanguine effuso prohibentur: quòd à poculo, quod CHRISTVS bibi iußit, edictis nostris arcentur: quòd qui illud bibunt, ij ab unitate ecclesiæ eijciuntur. O' beatas ecclesias, quæ à nobis eiectos ad se receperint. O' nos miseros, qui eos cœtibus nostris non dignemur. Qui ex illis sunt ingenijs mitioribus, quid aliud quàm bona omnia, CHRISTI exemplo, nobis precari poßint? Agnoscunt enim patrem sibi nobiscum communem esse, idem baptisma, eandem regni cœlestis hæreditatem. Qui acrioribus, an non illi iure quodam

dam suo mentem nobis meliorem precentur: seq; Hieremiæ uatis exemplo consolentur, qui turba eorum qui dicebant non perituram legem à sacerdote, nec consilium à prudente, nec uerbum à propheta, ualere iussa: cõsciẽtia rectè factorum, ac optimæ in Deum uoluntatis sese sustentauit? An deniq; nobis dicere non possint illud eiusdẽ uatis? Nolite fiduciã ponere in uerbis mẽdacibus, dicentes, Templũ Domini, templũ Domini, templũ Domini: Cauete, ne si præfractius sanguinẽ filiorũ Dei oppugnaueritis, faciat uobis Deus quod olim Silunte fecit, domui suæ. Sed fessus sum dicendo. itaq; si uidetur, finẽ faciamus. Quòd si tu uel contradicere nostræ sententiæ adhuc uoles, uel quid aliud tractare, alio die facias licebit. Mihi quidẽ uehemẽter placebit, si neruos omnes intenderis sententia nostra impugnãda. Magis enim & in hac & in omni materia studendũ esse puto ueritati, q̃ nostræ existimationi. Itaq; ne parcas labori Harpage, ut tãdẽ uel me pertrahas in tuã sententiã, uel cãdidè fatearis te accedere meæ. Profectò mihi mores istorũ displicent, qui cùm magno supercilio, omnia quæ quouis modo in ecclesiam irrepserunt, confirment, leuiter de ijs quibus causa propriè contineatur, agunt: ac uel in loco communi de ecclesiæ authoritate cõquiescunt: uel illud in primis iactant, in hac arena Hussum uel nescio quem alium uictum esse ante annos amplius centum, igniq; crematum: omnesq; qui similiter uel hiscere quid contra ea quæ in ecclesia recepta sunt, audeant, uel non audiendos, uel cremandos esse. Quòd si te huius generis argumentationibus delectari putarem, nullo modo facerem, ut tecum in arenam descenderem. Sed quia alijs moribus te noui præditum, ideo liberius tecum de omnibus quæ ad propositum pertinere uisa sunt, disserui. Fac igitur & tu, ut meo more, seposita ecclesiæ authoritate, uiolentisq; igniũ probationibus tortoribus relictis, mecum ex proprijs causis conferas: ac uel improbes, uel assentiaris nostris. Quod, ut dixi, alio tempore tibi licebit. Nunc ualeas. HARP. Et tu quoque. aliàs tecum conueniam, & uel impugnabo sententiam tuam, uel confirmabo, uel noui aliquid adferam.

FINIS PRIMI DIALOGI.

SECVNDVS DIALOGVS.

ANDREAS FRICIUS MODREVIUS IOANNI HASEMBERGIO, POLONUS BOHEMO S. D. Mittitq; Dialogum, de utraque specie Eucharistiæ à laicis sumenda, Secundum: non affirmandi, sed disputandi & discendi causa conscriptum, Anno CHRISTI 1549, mense Iunio, Pragæ.

NE HERCVLES quidem, ut est in ueteri prouerbio, contra duos. Mihi uerò non cum duobus, sed cum quatuor concertandum fuit. Cum quibus uerò illis, & quantis? Tres erant episcopi, quartus tu: honore illis inferior, dignitate & authoritate propè par. Omnes linguarum periti, omnes omni doctrinæ genere exculti: in diuinis literis, ac sanctorum patrum scriptis multum uersati: in theologia disceptatrice exercitatissimi. Cum his mihi, (ut tenes memoria Hasembergi: eras enim unus illorum quatuor) cum his inquam simul mihi erat disputandum: homini cætera illis longè

longè inferiori: causæ bonitate, ut puto, minimè inferiori. Quæ quidem res animos mihi faciebat, ut in certamen hoc descendere non dubitarem. Quòd si quid desideratum est in meis responsionibus, cogitare debes, difficile esse uel fortissimo uiro, tela multorum, etiam uiribus & animis longè imparium, simul repellere. Quanto magis mihi, tot & tantorum heroum: cum quibus nulla re ingenij, doctrinæ, aut exercitationis eram comparandus? Quod igitur mihi superesse uisum est, disputationem omnem scriptura persequutus sum: ut si quid fortè subitæ disputationis celeritate parum à nobis explicatum sit, id cogitatæ scriptionis maturitate melius exprimatur. Omnium igitur, qui tum mecum disputabant, obiectiones, in quarum quidem memoriam redire potui, conscripsi, easque uni Harpago tribui: nostram responsionem, Aratori: quos in priore Dialogo loquentes feceram. Mitto igitur & hunc Dialogum, prioris defensorem. Quem uelim legas, tuamque de eo sententiam pronuncies. Vale.

HARPAG. Expendi quæ contra laicam communionem proximè dixisti. Nunc quid in illis desiderem, aperiundum tibi duxi. Primùm non rectè mihi facere uideris, qui authoritatem ecclesiæ segreges ab hac disputatione. ARATOR. Rectè an secus faciam, aliàs uidero. Nunc dico, qui authoritate ecclesiæ uelit niti, ei mecum nihil esse rei: qui tantum tribuam ecclesiæ Christianæ, quantum qui plurimum. Certè aliæ sunt rationes disputandi, aliæ conferendi se ad authoritatem & arbitrium alicuius. Itaque si tu ea authoritate semota, uelis de re proposita adhuc dispicere, me tibi socium adiungam libenter: sin minus, alium tibi quæras collocutorem oportet. HARP. Fiat quod uis. Tu uerò mihi confundere uideris quæstiones illas, Cur ecclesia laicam communionem instituerit? &, Cur laici una specie, nullo incommodo, contenti esse possint? Etenim illius causa est, ut tollatur hæresis: huius, quòd in corpore sit sanguis.

Ad rationē pro laica cōmuniōe quæ superiore dialogo primo loco tractata est, addendum.

ARATOR. Non confundo Harpage. itaque tu diligentius uelim tecum recorderis, quæ proximè luculenter exposuerim. HARP. Dixisti inter cætera, sanguinem effusum ademptum esse laicis. Hoc enim quasi syllogismon quoddam, bis urgebas multis uerbis in tua disputatione. Dic igitur, Apostoli in cœna bibebant'ne sanguinem effusum, an in corpore CHRISTI existentem? Certè effusum bibere non poterant: necdum enim effusio illa facta fuerat. Biberunt igitur in corpore existentem. Igitur & hodie bibitur sanguis in corpore existens. Eundem enim, & eodem modo bibere nos oportet, quem & quo modo bibebant Apostoli. ARATOR. Arduam moues quæstionem Harpage, non inutilem quam in præsentia pertractemus: nec minus partibus, quas tueris, quàm meis pernecessariam. Ad eam priusquam respondem, dogma repetendum est in ecclesijs receptum. Omnes enim concorditer affirmant, sub panis specie corpus principaliter contineri, sanguinem ex consequenti: quòd sanguis corpori uiuo insit, nec corpus sine eo uiuere possit. Contrà in poculo principaliter esse sanguinem, ex consequenti corpus: quòd sanguis uiuus esse non queat, nisi in corpore: absque corpore autem non sanguinem, sed cruorem esse. Hoc dogma esse ecclesiæ, tu ipse probè nosti. Nam & literis est mandatum, & in concionatorum ore ferè uersatur. Vt igitur quasi clauum clauo extrudamus, occurro tuæ quæstioni: abs teque uicissim peto, Cùm sanguini in poculo principalitas ista essendi attribuitur, an sanguini in corpore attribuitur, an uerò extra corpus existenti? Si dederis, extra existenti: in eandem difficultatem tanquam foueam incides, in quam me præcipitatum uoluisti. Sin sanguini intra corpus, omnino nec rei nec sermonis natura fert, ut quod includatur, principaliter alicubi esse dicatur:

quod

quod contineat, ex consequenti. Est enim res continens quasi subiectum & fulcrum rei contentæ: ac in liquoribus rebusq; fluibilibus contentum, formam induit sui continentis: à quo arcetur, ne diffluat. Itaq; etiam hoc dilabente, & illud dilabi necesse est. Difficile est talem unionem inter res alias inuenire, qualis est inter corpus & sanguinem. Vtrunq; enim uel uiuit simul, uel uita deficitur simul: nec unum sine altero uiuere potest. non quidem quòd alterum alteri influat uitam, eam enim utrunq; ab anima habet: sed quòd anima corpus nisi per sanguinem, sanguinē uerò nisi in corpore uiuificare non queat. Cùm igitur sanguis poculi nō sit extra corpus, sed in corpore, utiq; continetur in corpore, nō continet ipsum. Potius igitur principalitas essendi etiam in poculo tribuenda est corpori, tanquam continenti: consequentia sanguini, tanquam rei contentæ. Corpus enim est, quod uasis instar comprehendit sanguinem: ipsumq; coercet, ne extrà abeat. Vides ijsdem difficultatibus teneri uos, cùm principalitatem illam & consequentiam essendi comminiscimini: quā me, cùm dixi sanguinem effusum bibi, non in corpore conclusum. Si dissolueris hunc nodum Harpage, non minus pro te ipso, quàm pro me responsum esse putabo: sin mihi rem permittis, dicam hoc in intelligentiam humanam cadere nō posse, ut aliquid bibi putemus, quod ex re ipsum continente non effundatur in os bibentis. Neq; igitur sanguinem bibi, nisi ex corpore in quo est inclusus, effundatur. Cùm ergo audimus Christum iussisse sanguinem suum bibi: re ipsa inquam bibi, non ullis metaphoris: deniq; bibi & eo ore quo res bibimus alias, & eum sanguinem quo abluit peccata mundi, quis non mox animum refert ad effusionem ex corpore continente, in os bibituri? Quid igitur prohibet, quo minus dicamus bibi sanguinē effusum: cumq; laicis adimitur poculum, adimi etiam eis sanguinem effusum? Ipsa enim bibitionis notio non potest non offerre cogitationem alicuius effusionis.

Quod & Christus testatur, cùm dicit: Bibite sanguinem, qui pro multis » effunditur. At dices, nondum sanguinem, cùm illud loqueretur, effusum fuisse. Audio. Verùtamen Christum quoq; audiendum puto, dicentem: Bibite sanguinem, qui pro multis effunditur. At dices, nondum sangui- » nem, cùm illud loqueretur, effusum fuisse. Audio. Verū tamen Christum quoq; audiendum puto, dicentem: Bibite sanguinem qui effunditur. Omnino uult, ut bibentes referant animum ad sanguinem effusum. Aut igitur nusquam bibitur sanguis effusus, aut ex hoc poculo bibitur. Vides sudare me laborantem, ut & hanc sanguinis effusi bibitionem defendam: & illas essendi principalitates consequentiasq; non offendam. Quòd si hæc tibi argutiora magis quàm ueriora uideantur, per me licet omittamus hæc omnia: simplicissimeq;, & ad intelligentiam magis (ut opinor) appositè dicamus, Christum uoluisse non tantùm sumi sanguinem in carne comedēdo, sed etiam ex poculo bibendo: cùm diceret, Comedite, bibite. Vos utcunq; causemini non adimi sanguinem laicis, quem in corpore sumant comedendo: certè tamen res ipsa indicat, adimi eis bibitionem sanguinis ex poculo, quam Christus seorsim fieri uoluit, dicendo, Comedite, bibite. Atq; utinam Christi institutum discipulis suis seruare liberum esset: non ueniretur ad illas subtilitates. Nō ignorauit Christus, se uiuum corpus dare discipulis suis, sanguinem quoq; uiuum præbere. Neq; tamen permistè hæc sumi uoluit: sed discretè tum corpus comedi, tum sanguinē bibi. Includatur quantumuis et sanguis in corpore, & corpus in sanguine: Christus tamen est qui separatim comedi iussit, separatim bibi. Hæc & admiranda sunt, et adoranda: in his pacatissimo animo conquiescendum, potius quàm disputationes ex media philosophia de corporis & sangui-

nis uiui inseparabilitate ac perpetua mistione introducendæ. quarum tandem obtentu Christi institutio lege lata uel mutetur, uel ex parte abrogetur. atque ex eadem illa lege, non obedientes quidem schismatici hæretici ue pronuncientur: obedientes autem tanquam filij Dei commendentur. deinde illa eadem lege, alij ob cordis sui duriciam soluantur: alij in obedientia catholicæ ecclesiæ contineantur. Egregiam uerò obedientiã eius rei, quę cõtra scripturas sancita sit, ratiõe uel nulla, uel leuissima, et quę olim è medio sublata sit. nullus est enim Christianorũ, qui hodie putet mortuũ corpus in eucharistia dari. HARP. Christus apostolis tantùm præcepit separatim bibi, non alijs. Itaq; abrogatione illa nihil laicis ademptum est, ad quos institutio illa non pertineat. ARAT. Nõ igitur pertinet cœna Domini ad alios Christi discipulos? HARP. Nõ prorsus. Etenim in cœna data est apostolis potestas consecrandi, offerendi, distribuendi: quod non pertinet ad laicos. ARAT. De eo quęro quod Christus dicit, Comedite, bibite. Pertinet hoc ad laicos, an non? Si pertinet, debebunt & comedere & bibere separatim: sin minus, ut arcentur à bibẽdo, ita arcebuntur à comedendo. Deinde si illa institutio ad laicos non pertinet, an nulla est alia, an uerò aliqua quæ pertineat? Nullam quidem esse, opinor nemínem dicturum, nisi qui sentit, omnibus qui laico censeantur nomine, liberum esse illa prorsus abstinere. Quæ igitur est, quæ laico imponat necessitatem sumendi? non cœna Emauntana, in qua nulla sit præcipiendi ratio, sed sola narratio. Et certè quo nomine hæc ad institutionem laicæ communionis traheretur, eodem & illa ad mare Tiberianis, in qua Christus porrigebat apostolis et panem et piscem. Etsi autem ad Tiberiadem benedictionis nulla est mentio: tamen benedictionem à Christo omissam unquam fuisse, adduci non possum ut credam. Nam solenne Christo erat, ut manducando gratias ageret, benediceret, hymnum recitaret. Sed ne plura. Vides; ad Tiberiadem panis tantùm mentionem fieri: an deerat potus? Quòd si ibi panis est corpus Christi, certè apostoli tũc unam tantùm speciem sumpsere: siquidem poculum deerat. Sed fortè dices, tũc eos non sacrificasse. Ne in cœna quidem Hierosolymitana sacrificabant: solo scilicet Christo tunc sacerdotis officio fungente. Si uerò ad Tiberiadem panem porrigendo, poculum quoq; eum porrexisse putandum est, cur non Emaunti etiã? Si illic panis nõ est corpus Christi, cur hîc est? Et hîc quidẽ ex fractione cognoscunt discipuli Christum: at et ad Tiberiadem ex indicatione dexteræ partis nauigij, ubi copia esset piscium ingens, nihilominus eundem cognoscunt. Quorsum igitur tam multa? Quia cœnæ istæ & ad Tiberiadem & Emauntana, obscuriores sunt, quàm ut ex eis institutio laicæ communionis elici posit: quamuis communio ipsa eliciatur. Deinde quocunque te conuertas, uel nullam institutionem cœnæ mysticæ ad laicos pertinentem inuenias, uel eam solam inuenias quæ in cœna Hierosolymitana fuit: cùm Christus diceret, Comedite, bibite. Quòd si hæc est, tam igitur bibendi potestas laicis facienda est, quàm comedendi.

Institutio sacramenti eucharistiæ secundo loco adducta, tractatur.

HARP. Illud est ab omnibus decantatum, comestionẽ bibitionemq; necessariam esse Christi passionem repræsentantibus: non etiam sumentibus. ARAT. Sed hæc à uobis decantãtur modis parum conuenientibus scripturis. Nõ enim Christus dicit, Comedite bibite, in repręsentationem mortis meæ: sed, In memoriam mei. Memoriam porrò mortis Christi præstant non soli repræsentantes, sed sumentes etiã. Certè nõ sine summa uanitate (grauius enim non libet loqui) solis repręsentantibus comestio & bibitio attribuitur. HARP. Tu tamen præter rem facere uideris, ũm panẽ cœnę Emauntanę synecdochicè interpretaris, partẽ scilicet pro

Repræsentatio.

Ad exempla tertio loco adducta, addendum.

toto. Nam & Augustinus huic reclamat: et Lucas dicit, post fractionem panis Christum STATIM euanuisse: & in articulis fidei figuris non est locus.
ARAT. Quasi & ego dicere non possim, præter rem à uobis fieri, dum panis nomine corpus ibi intelligendum dicitis. Hoc enim si negem, quibus rationibus conuinces? An quia Christus benedixit? Illum uerò benedixisse semper, gratias egisse, hymnum recitasse quoties manducabat, etiam cùm cœnam mysticã non daret, uerisimile est, et historia euangelica sæpe testatur. An quia oculi aperti sunt discipulorum, ut Christum cognoscerent? certè eum cognoscebant ex alijs quoque signis & miraculis: ut iam dixi de indicatione illa piscium, ad mare Tiberiadis. Sed mittamus id: fateamurq́, Emaunti eucharistiã esse administratam. Reprehensio tamen tua interpretationis synecdochicæ parum ualet. Primùm de Augustino, quem ut concedam loca illa de eucharistia (tametsi id non habeam compertum) esse interpretatum: tamen synecdochen eum ibi negasse, adduci non possum ut credam. Puto etiam, quòd de quodam hæreticæ prauitatis magistro audiui, cùm diceret non in omnibus se authoritatem Augustini sequi, idem mihi nouitio licere: resq́ eiusmodi ex scripturis demonstrari debere potius, quàm ex interpretibus: more scilicet illius magistri. Quòd addis, Lucã dixisse STATIM: hoc ibi nõ legitur. sed tantùm, Et ipse euanuit ex oculis eorum: hoc est, illis non animaduertentibus, et nihil tale cogitãtibus, disparuit. quemadmodum si quis dicat: Sumpto cibo subduximus nos ex oculis omnium. Hoc an tantæ celeritatis erat, quo minus potus sumi posset? Frequentes sunt eiusmodi locutiones in hominum sermonibus: à quibus sæpe scriptura non abhorret. Vos fingitis illud STATIM, quasi tanta fuerit discedendi festinatio, ut comedentes à bibendo abstraheret: aut quasi conuiuantium distincta sint tempora comedendi & bibendi. Deinde dicis, In articulis fidei locum non esse ullis figuris. Ego uerò spiritui sancto loquendi formam præscribere non possum, quando ille figuris uti uelit, quando non. Illud planum est, in locis de quibus loquimur, nullum fidei articulum nouum tradi, sed rem prius institutam celebrari & iterari. Quòd si tu uniuersè uelis loqui, nullis figuris uti spiritum sanctum in rebus fidei, id ex multis locis falsum potest demonstrari. Ioannes dicit, Verbum caro factũ est: an non caro ibi pro homine? & tamen hoc est fidei nostræ fundamentum, filium Dei factum esse hominem. Idem dicit, Spiritum qui credat Iesum Christum uenisse in carne, ex Deo esse. Sed quid opus pluribus? cùm quidem in loco Lucæ nihil noui instituatur, sed res prius instituta usurpetur. Tibi uerò quid placet, illud quod dixi res controuersas magis ex ijs locis definiendas esse, ubi ex instituto de illis agatur: non ex ijs, ubi obiter & quasi in transcursu? HARP. Nunc hoc missum faciamus. ARAT. Quid autem illud, meliorem esse rationem hæreticis occurrendi interpretando, quàm interdicendo? HARP. Res quidem necessarias ecclesia interdicere non potest. ARAT. Tu uerò petis principium: quodq́ probandum est, id sumis. disputatur inter nos, an uel cõtra Christi præceptum de bibendo, uel contra libertatem bibendi, olim Christi discipulis permissam, licuit cuiquam: ut poculum laicis adimeret? HARP. Imò quæ sunt libera, de ijs potest ecclesia constituere, uel adimendo, uel præcipiendo. ARAT. Quibus rationibus id dicis? Meministi enim similia quæ ad id probandum adduxeras, à me confutata esse. HARP. Non in hoc à me producta fuere, ut uellem illa prorsus similia esse: sed ut ecclesiæ authoritatem confirmarem. ARAT. Tu igitur dissimilitudine confirmas aliquid? Quasi dissimilitudo non destruat rem potius, quàm

Similitudines priore dialogo cõfutatæ, adhuc exagitantur.

constituat. HARP. Ignorás ne tu, similitudinem esse nullam, quæ qua tuor pedibus currat. ARAT. Esto: sed tamen eo pede currat necesse est, quo procedat ad metam. Sin quo debeat pede non curret, nunquam eò perueniet, quò intendit. Vestra similia currere debebant ad confirmandam interdictionem speciei alterius. Quę autem in illis significatio est uel interdictionis, uel abrogationis? Dauid edit panes propositionis, solis presbyteris lege destinatos. Apostoli in nomine patris & filij & Spiritus sancti baptisare iussi, in Christi nomine baptisant. Sabbatum lege institutum in diem Dominicū mutatū est. Licet igitur, ut ecclesia interdicat laicis poculo sacramenti. Agnoscis argumentationes usitatas, ex similibus uestris ductas. Vtrum uerò hoc est confirmare ecclesiæ authoritatem, an eandem infirmare: animosq; hominum, qui prius in illa conquiescebant, debilitare? Ego quidem scio nonnullos esse, qui ex eiusmodi assumptionibus dubitent de conclusione: quos tamen ecclesiæ nomen in officio contineat. Hoc qui hodie non uidet, parum uidet: qui, cùm uidet, defendit, parum pius mihi esse uidetur. HARP. Omnino mihi uidetur esse hominis superbissimi, ea uelle conuellere, quæ sunt seu de laica cōmunione, seu de quauis re alia sancita in cōcilijs, cōsensu totius orbis Christiani. HARP. Ego uerò nō conuello, sed disputo: nec legislatorē ago, sed disputatorem. HARP. Qualis uerò disputator iste, qui authoritatem ecclesiæ diuellat ab eo, à quo non sit diuellenda? Omnino qui pertinaces sunt tuenda hac sententia, digni sunt in quos scribant inquisitores sententiam.

ARAT. Tibi, ut uideo, pertinaces sunt, qui non eant in tuam sententiam: quamuis nec scripturis uicti, nec rationibus. Mihi contrà loqui quidlibet, nullo delectu, tantùm ut uictor uidearis, authoritatemq; uendites tuam, temeritatis & arrogantiæ esse uidetur, minimè ferendæ. Ægrè fers, in ecclesiæ authoritate me conniuere. Quasi ulla disputatio esset, si ita ecclesiam faceres loquentem,

Hoc uolo, sic iubeo, sit pro ratione uoluntas.

Ego uerò de causis & rationibus interdicti, disputare tecum uolui. Quas quidem iam in orbe Christiano non existere, planum est. Quis enim est Christianorum hodie, qui corpus mortuum dari in sacramento existimet? Quantus autem numerus eorum, qui hac interdictione à Christi instituto discessum esse affirment? apud quos nullæ istæ defensiones sunt. Concilium iussit. Iubeat: modò cathedræ, in qua debet sedere, ambitu & complexu se contineat. Sin extrà prodeat, & ad cathedram pestilentiæ deflectat, ab eius fermento abstinendum. Ab unitate ecclesię non est discedendum. An potest iucundior ac solidior esse, appetiq; unitas, quàm ecclesiæ: non quidem temporis unius, sed illius uerè catholicæ, quæ iam inde ab initijs sumit exordium: in qua uel necesse erat comedentes bibere, uel ut uos dicitis, cuiusq; arbitrio permissum? In ecclesia cui præest Rom. pontifex, manendum est, in qua sit summa consensio. Hoc ne Pighius quidem dicere auderet: qui catholicæ ecclesiæ dogmata defensurus, mox in ipso religionis summo capite, ex quo pendet cognitio nostri, uiriumq; & facultatum nostrarū omnium, ab omnibus ferè disiunxit se, qui ante illum de peccato originis scripsere. Videmus etiam Hieremiam se ab illo cœtu segregasse, qui ordinariam habuerit successionem: qui confidentissimè dixerit, non perituram legem à sacerdote, consilium à prudente, uerbum à propheta: cui pontifex ille præfuerit, apud quem summū iudicium erat. Iam quid agatur istis defensionibus ab ecclesię authoritate ductis, uelim ab omnibus intelligi. Agitur de decretis ecclesiæ, & sententijs sacris literis mandatis, utræ alteris sint præferendæ. committuntur traditiones

omnes,

omnes, quæ titulo ecclesiæ commendantur, cum ijs quæ à Christo uel institutæ, uel arbitrio cuiusq; permissæ esse dicantur. præfertur authoritas ecclesiæ uerbo Dei: hoc est, structura suo fundamēto, palmes uiti. Et addun tur expositiones bellæ: litera occidit, spiritus uiuificat: hoc est, quod in libro scriptum est, id occidit: uox quæ in ecclesia auditur, ea uiuificat. Si qui uel disputandi causa contradicant, mox audiunt quod Helias ab Achab audiuit, Tu es qui cōturbas Israel: aut expectare iubentur, dum de re omni, quantumuis perspectissima, ad concilium referatur: quemadmodum nescio quis imperator Romanus ad senatum retulerat de eo, an Christus inter deos esset referendus. Vides quæ difficultates subeundæ, qui labores exhauriendi, quot & quāti labyrinthi superādi essent, prius quàm ad rem ueniretur, si ex ecclesiæ authoritate disputandum foret. Feci igitur si parum, ut tibi uideor, seuerè, non tamen omnino dissolutè, qui ecclesiæ authoritatem ab hac disputatione seiunxerim. Hoc si tibi paradoxon uidetur: non est tamen usq; adeò absurdum, quin inter petita aut postulata (ut dialectici loquuntur) numeretur. faciunt enim hoc mathematici, ut non omnia mox doceant: sed quędam sibi concedi postulent, quò maiore compendio eò perueniant, quò proposuerunt. Hac ego lege in hoc certamen tecum descēderam. cuius tu oblitus, inquisitorū mihi sententias denunciare audes. Vale igitur cum magistralibus istis sentētijs, & sententiarijs tuis. Ego non committā, ut ad eundem lapidem deinceps impingam.

FINIS SECVNDI DIALOGI.

Si quid desideratur in hisce Dialogis, legantur ea quæ scripsit author in libro de Ecclesia.

ANDREÆ FRICII MODREVII DISPVTATIO DE VERBIS DIVI PAVLI I. CORIN. VII. Bonum est homini uxorem non tangere, &c.

FRICIVS LECTORI S. D.

Nimaduerti uiros quosdam doctos in ea opinione esse, ut putent Pauli uerba, BONVM EST HOMINI uxorem non tangere, sed propter fornicationem unusquisq; habeat uxorem suam, de solis coniugibus accipienda esse. quasi bonum illis sit, ab usu coniugij omnino abstinere: & tamen si fornicationem uitare non queant, cuique cum coniuge sua consuetudinem licere habere. Contrà alios diuersam sequi sententiam, prioremq; uerborum illorum partem cœlibibus attribuere, bonum scilicet illis esse, uxorem commercio in totum temperare, qui ab illecebris uenereis nihil sibi metuant: alteram ijs, qui libidini æstuanti resistere nequeant, ut hi uel uxorem ducant: uel si iam duxerunt, utantur ea quemadmodum ius coniugij poscit. Qui priorem sequuntur sententiam, se theologos uocant: quos secundam uident tueri, eos per contemptum rhetores appellant, magnamq; eorum in hoc cæcitatem detestantur. Verùm cùm nobis secunda hæc sententia magis probaretur, periculum facere uoluimus, num eam probabiliter possemus tueri: commentationemq; nostram scripto mandauimus, si qui fortè eam cognoscere uelent. Prodest autem hominibus studiosis, in eiusmodi argumentis uersari: ut quid propriè dicatur, quidúe minus, intelligi possit. Multas enim uul

gus quasi extriuio arripit interpretationes, parum quidem explicatas, sed quæ ab authore alicuius nominis profectæ sunt. In cuius tandem sententiam à multis itum est: non satis expensis causis & circunstantijs, quamobrem ita dictum sit.

Vt autem commodius à nobis tractetur quod instituimus, argumentum loci illius primùm explicandum est: quod ex Pauli responsione loci illius colligamus. Videntur inter Corinthios, ut nouitios, qui primùm Christi religionem amplexi erant, cùm de rebus alijs, tum de cœlibatu & matrimonio controuersiæ quædã fuisse. Audiebant cœlibatum multis laudibus extolli: beatosq́; eos pronunciari, qui se propter regnum cœlorum castrassent. Contrà uidebant, hoc uitæ genus cum magnis periculis cõiunctum esse: paucissimos semper extitisse, qui se illi addixissent: atque eos ob id male audijsse: in rebus etiam publicis Ethnicorum pœnam in eos constitutam fuisse, qui ad senectam cœlibes peruenissent: cõseruando generi humano seruire noluissent: eamq́; alijs producendis operam nõ præstarent, quam illis parentes sui præstitissent. Denique in Rep. Mosis cœlibatum uix ferendum, steriles turpes & propè infames, munera & oblationes eorum in templis execrandas fuisse. Quęrunt igitur Corinthij de utroq́; uitæ genere, utrum tutius, & utrum alteri præferendum, aut certè, an utrunque sit Deo ex æquo gratum? Paulus ità respondet, ut cœlibatum quidem pręferat, sed tamen matrimonium minimè uituperet. Ex hac responsione Pauli colligo, quæstionem fuisse de utroque. Quid enim cœlibatum attinebat laudare, si non hæc fuisset quæstio, quam dixi? Nostram sententiam confirmare uidetur frater Ambrosius Catharinus Politus, episcopus Minoriensis, his uerbis: Consuluerunt Corinthij apostolum circa iura matrimonij, quomodo illis implicari deberet, aut ab eo abstinere. Ad quod respondet, primò proponens fundamentum & radicem, unde elicitur penè resolutio omnium quæstionum. Dicit ergo indefinitè seu uniuersaliter, Bonum est homini mulierem non tangere. hæc ille. Nos priorem responsionis partem ad cœlibes: alteram ad uxoratos pertinere dicimus. Sic enim Paulus: Bonum quidem est homini mulierẽ non tangere: uerumtamen propter fornicationem, quisq́; uxorem habeat suam. Priorem igitur partem ad eos qui careant uxoribus, pertinere, inde patet, quòd de uxoratis parum uerè, parumq́; aptè diceretur, bonum esse illis uxorem nõ attingere. Quis est enim qui de re aliqua bona ita concionetur, ut finem illi contrarium ostendat, suadeatq́;? Finis matrimonij est, ut uir tangat uxorem, uel prolis educendæ, uel fornicationis uitandæ causa. Qui igitur ad uxoratum habeat sermonem, non rectè dicat, bonũ esse illi finem non consequi, nec ijs medijs uti quæ ad finem perducant. Non igitur hæc uerba ad uxoratum pertinere possunt. Ad quem igitur alium, quàm ad cœlibem? Sed dicat quis, Paulum permittere coniugibus, ut ne precum tempore sese attingant. Permittit, sed non præcipit: neque est dubium, quin hoc idem eis permitteret in id tempus, quod necessitatibus Reip. impendendum esset. Certè pręferẽda est charitas patriæ rebus omnibus: atq́; ita & congressui thori. Sed aliud est, loqui de re ad aliquam circunstantiã contracta: aliud, de eadem uniuersa. Bonum est homini uxorato, ab uxore abstinere, dũ uacat orationi: sed nõ est bonũ in uniuersum. cœlibi uerò bonum est omnino. Cùm igitur Paulus uniuersè loquatur, bonũ esse homini mulierẽ non tangere: certè hęc uerba ad cœlibes referenda sunt: quibus bonũ est, omnino mulierẽ nõ tangere. Profectò rectè dicitur finem esse pręclarissimam causarũ omniũ, quę moueat efficientem ad opus, et sine qua efficiens cesset ab agẽdo. Quis unquã sanus & bonus

Valerius lib. 2. cap. 4. & Tripart. hist. lib. 1. ca. 9.

bonus uir duxit sibi uxorem, nisi uel prolis procreandæ, uel stupri uitandi causa? Huic, si quis concionetur, bonum esse ut non tangat uxorem, perin de fecerit, ac si quis homini, opes honestis artibus partas habenti, diceret, Bonum esse ei non uti diuitijs, miserorũ inopiam non leuare, non esse munificum in amicos et propinquos, sumptus nõ facere necessarios, nemini quicquã de suo liberaliter impartire: aut si quis imperatori cõcionaretur, Bonũ esse nõ pugnare pro patria: aut oratori, Bonum esse foro abstinere, causas iustas non tueri. Quid magis absurdũ tali oratione, qua hominibus, genus aliquod uitę professis, finẽ nõ quẽ requirat illud, sed uel cõtrarium, uel aliũ quendã prædicare pergas? Neq; ego ignoro, sępe multa tem poribus cõmutari, quemadmodũ philosophum nescio quẽ ferũt, ex urbe ab hostibus capta abeuntem, auro non uoluisse uti, sed illud in mare abiecisse: metuentem fortasse, ne, si auferre secũ illud non posset, hostis eo potiretur. Oratori quoq; & imperatori bono nõnunquã à suo munere abstinere non incommodũ fuerit: occasionem nimirũ expectantibus aliam, quàm quæ fit in præsenti, officio suo fungẽdi. At quid ineptius, quàm im peratori, oratori, hominiq; locupleti uniuersè laudare fines contrarios suę professioni? Et quãuis rei natura ferat, ut dehorteris aliquem à uitæ aliquo instituto, laudesq; contrarium: quod & Paulum hoc capite aliquoties facere constat, dum cœlibatui quasi arcem dat & principatum: tamen ei qui iam amplexus sit certum genus uitæ, honestum quidem illud, Deoq; gratum, effectus alios eosq; diuersos ostendere, ad eosq; hortari, hominis est tempori & rebus, ut ne quid aliud dicam, minimè seruientis. Quòd si utriusque coniugum consensu fieret, ut perpetuò continerent, nõ equidem id esset, ut existimo, cum aliqua eorum iniuria. Scitum est enim illud, Volenti non fieri iniuriam. Multa enim fiunt citra iniuriam partium, inter quas res agitur, consentientibus illis: quæ cum summa uel utriusque uel alterutrius iniuria fierent, ijsdem dissentientibus. Quamobrem, si apo stoli, alijq; homines, ex maritis, sua uxorumq; uoluntate, facti sunt cœlibes, equidẽ illos minimè peccasse existimandum est. Sed de huiusmodi continentia Paulum hîc non loqui, primùm inde perspicuum est, quod dicit, Ne se coniuges mutuò defraudent, nisi ad tempus, precum causa. Deinde, quia studio eorum nimiæ castimoniæ modum uult adhibendum esse, dicens: Et iterum congrediamini, ne tentet uos satanas. Ad " hæc, quia paulo pòst subdit: Alligatus es uxori? noli quærere solutio- " nem. Solutus es ab uxore? noli quærere uxorem. Quòd si marito Pau- " lus diceret, bonum esse illi non tangere uxorem, quid aliud quàm solutio nem illi suaderet: non suadet autem solutionem: non igitur marito dicit.

Sed quemadmodum cœlibi dicit, cui fornicationem non metuenti, bonum sit non attingere mulierẽ, ut ne quærat eam: ita marito, ut ne quærat solutionem. Quomodo igitur constaret hoc cum eo, si diceret, bonum esse marito non tangere uxorem? Posset enim quicquam esse tam absurdum, quàm ut, qui matrimonio implicato suadeat non quærere solutionem, ijdem eidem suadeat solutionem? Quæ enim solutio, quæ di remptio matrimonij fingi posit maior thori diremptione, qua facta tolla tur status ipse, finesq; matrimonio constituti auferantur? Quòd si tibi absurdum non uideatur, uxorato suadere diuortium, certè eadem ratione cœlibi suadebis quærere uxorem. Quo quid tandem magis confusum fieret? quid in Christianam Rempub. introduci posset magis perniciosum? Huic confusioni, huic perniciei, imò huic pesti Paulus occurrit, seu præcipiendo, seu consulendo: coniugato quidem, ne quærat diuor tium: cœlibi autem, ne quęrat uxorem. Sic enim natura rerum conserua-

tur,

tur,sic ueritas,sic æternitas,sic claritas status utriusque:cùm quisque contentus statu præsenti,bono,& Deo probato,non ambit alium:cùm fines & terminos sibi constitutos non excedit:cùm tuetur sua,non inuadit aliena.

Nō iam disputo in præsenti,uter status alteri præstet:nec illud impugno, consensu utriusque coniugum fieri posse,ut in perpetuum abstineant: sed Paulum id non agere hoc loco,ubi & cœlibem & maritum cōtentum esse uult statu præsenti:ac utrunque ius suum & integritatem retinere, id uerò contendo.Neque enim de uniuersis attributis cœlibatus matrimonijque sermo nobis est institutus:sed de loco Pauli 1.Cor.7. Rectè igitur dicimus, illa uerba ad cœlibes pertinere:qui cùm carere possint mulierum consortio,bonum illis sit,si eas nunquam ducant,nunquam attingant.

Restat altera antithesis pars,quæ ad eos pertinet,qui mulieribus carere nequeant.Hos Paulus docet, ut uitandi stupri causa unusquisque uxorem suam habeat. Sunt qui uocem SVAM ita interpretentur,ut absurdum putent,aliquem habere uxorem suam,nisi qui prius eam duxisset. Verbum autem Habere,accipiunt pro Vti:quod ex uerbis sequentibus ostendunt, cùm ibidem dicit,Vir uxori debitum reddat,uxor uiro. Sed ea expositio confutatur locutionibus uulgaribus. Sic enim imitemur Paulinam locutionem:Bonum est homini non indigere opera aliorum,impedimentisque multis. Veruntamen propter rixas, & multas difficultates fugiendas,unusquisque habeat & uestitū suum,& seruum suum,& equum suum.

An qui sic loquitur,tātùm illis loquitur qui prius habuissent et seruū,& uestitū & equū?an nō illis quoque qui nō habēt,ut curēt habere,& deinde utantur re sua?sic enim et rixas fugient,& multis difficultatibus liberabūtur. Cùm igitur Spiritus sanctus sermone usitato cum hominibus loquatur,cur non liceat ad eundem modum Pauli locum sic interpretari,ut propter fornicationē quisque suam habeat:hoc est,ut utatur ea quā habet:si nō habet,curet habendā,& deinde utatur? Ad utrosque igitur pertinet hæc Pauli sententia,& ad eos qui iam habent uxores,& ad eos qui debent habere.Ad eos qui iam habent,pertinent uerba quæ mox sequuntur,ut uir uxori debitum reddat,& uxor uiro:nec alter alterū fraudet,rem debitam subtrahendo,nisi fortè ex consensu,tempore precationis.Ad eos qui non habent, sed debent habere, pertinent uerba paulo pòst sequentia, Melius esse nubere quàm uri. Tota hæc orationis pars partim ad cœlibes pertinet, quos præfert:partim ad eos qui continere se non possunt:ut si uxores habēt,eis utantur:sin minus,curent habere,atque ita utantur. Atque addit de his ipsis matrimonio iunctis , ut ne alter ab altero discedere audeat. At Hieronymus,& quidam alij magni nominis theologi,authores sunt interpretationis illius,ex uocibus HABEAT & SVAM ductæ. Mihi uerò nō libet consectari omnium expositiones,quæ sæpe de multis rebus & uariæ sunt,& propter uarietatem incertæ. Fateor quidem Hieronymi esse illā interpretationem,quam cùm multi alij,tum Stephanus Vintoniēsis,Anglorum episcopus doctissimus,& multi alij sequuntur. Sed quemadmodum Vintoniensis discedit eodem in loco à sententia Hieronymi,cùm uocabulum Bonum(in illa sententia,Bonū est homini,&c.)interpretatur:ita puto alijs idem cum causa facere licere. Nam & locutiones uulgares quibus spiritus sanctus nobiscū agens libenter utatur, & antithesis continentium & non cōtinentium,ostendit,interpretationem quam dixi, non abhorrere à ueritate. Iam Vintoniensis ipse antinomiā sententiarum illarum (Bonum est mulierem non tangere : &,Non bonum est homini esse soli) explicando sic inquit:Mulierem non tangere,cœlibi bonum:marito autem non bonum,qui debitum debeat.Quid apertius pro nobis dici

potu-

potuit, qui illa Pauli uerba ad cœlibes pertinere affirmemus? Erasmus etiã Roterodamus in Paraphrasi, multa eiusmodi dicit, unde sententia nostra cõprobetur. Sic enim ille: Multis de causis commodum erat, in totum ab uxorũ commercio temperare: quarum usus crassum quiddam habeat, ac hominem curis mundanis inuoluat. Verùm quia indomitus & uiolẽtus est hic affectus, tutius arbitror, ut sua cuiusque sit uxor, & suus cuiq; maritus, ut uterq; alterius intemperantiæ medeatur. Hæc in summa habet Erasmus, licet uerbis pluribus. Non'ne in priore parte dicit, Bonũ esse cœlibem agere uitam: cùm matrimonium & ipsum, & usus eius, à sacris studijs abstrahat hominem? Et quemadmodum hîc & à statu ipso matrimonij, & ab usu optat temperandũ esse: ita in parte altera, & de ordine matrimonij & de usu loquit̃. Quòd si hæc obscurius dicta uideantur, audiamus uerba quibus in Annotationibus utitur, inquiẽs: μὴ ἅπτεσθαι γυναικός, nihil aliud sonat, quàm si dicas, bonum est abstinere ab uxore: hoc est, non ducere uxorem. Paulo pòst (omittimus enim ea quæ non seruiant proposito) Quæ, inquit, sequuntur uerba Pauli, indicãt hunc esse sensum, Propter fornic. autem, &c. Optimum erat non ducere uxorem: cæterùm qui metuit ne labatur in stuprum, ducat potius: & suam habeat citius, quàm alienam. Et infrà in uerbis Pauli, Vnusquisq; habeat suã: His, inquit, qui sibi permissuri essent scortationem, aut fœdius aliquod libidinis genus, imperat, ut potius ducant uxorem. Sed quia authoritas Erasmi à quibusdam eleuatur, qui eum non nisi Grammatici nomine dignantur: audiamus itaque sententiam præclari theologi Ioannis Hoffmeysteri. Votum, inquit, Pauli est, Bonum est homini mulierem non tangere. Verùm cum hoc optare posit, dare non posit, addit præceptum, ut qui continere non posit, matrimonium ineat: ne parum fœliciter quod est optimum affectans, in deteriora prolabatur. Ambrosius quoque Catharinus in uerbis, quæ suprà citauimus, planè dicit, illud indefinitè seu uniuersaliter esse dictum, Bonum est homini mulierem non tangere. Postea interpretando secundam partẽ antitheti, sic inquit: Nota etiam, esse præceptum, cum dicatur ἐχέτω, imperatiuo modo. Imperat enim apostolus non ualentibus continere, ut ducant uxorem, ne fornicentur. Quod præceptum utinam seruaretur: non autem illud admitteretur, ut qui semel professi sunt, uoto propter CHRISTVM castrati, rursum hæreticorum authoritate atque potestate detestanda aptarentur ad nuptias. Hæc ille. Nihil iam uideo aliud quod nostræ aduersetur sententiæ, quàm quòd à multis iactetur, hunc esse ab omnibus ferè interpretibus, atq; adeò Erasmo ipso ordinem Paulinæ orationis constitutum: primo loco eum de ijs, loqui, qui sint matrimonio implicati. itaque nefas esse, eodem in loco mentionem facere uirginum. Quasi uerò illud non sit scriptoribus omnibus usitatissimum, cùm rem aliquam tractare instituerunt, ut uel interserant, uel præponant quædam, seu obiter incidentia, seu ad propositum nonnihil pertinentia: qualia sunt affinia, qualia item contraria: quorum comparatione res proposita illustretur. Quid igitur causæ est, cur Paulus de irretitis matrimonio loquẽs, non aliquid de cœlibibus, deq; ijs qui coniuges fieri uelint, præfari posit? Multi interpretum, qui œconomiam illam orationis Paulinæ constituerunt, eum, quem diximus, sensum uerborum esse affirmant: neque tamen de rationis splendore & amplitudine quicquam circuncidunt. Sic enim antithesin interpretantur, ut primam eius partem uirginibus dent, quæ sine metu fornicationis, castitatem seruare posint: secundam ijs, qui ad uitandam fornicationem, uel iam duxerint uxorem, uel ducturi sint. Itaq; bifariam distribuunt hanc secundam partem. Primùm dicunt loqui Paulum de ijs, qui iam matrimonio sint coniuncti, cùm præcipit, uterq; coniugum alteri debitum reddat: deinde de ijs, qui coniungi uelint, cùm ait, melius esse nubere quàm uri. Et

quemadmodum principio de coniugibus incipiens loqui, præfatus erat, Bonum esse mulierem non tangere: ita hic, cum uiduas & uirgines alloquitur, præfatur, Bonũ esse utrisq;, si sic permaneant ut ipse. Quid igitur absurdi est, si utramq; hanc sententiam de cœlibibus intelligamus? Primùm hac interpretatione sermoni uis nulla est allata: quã ab illis adhibitã ostẽdimus, qui in uerbis HABEAT SVAM, quærunt mysteria, hoc est, in scirpo nodum. Deinde tum uirginibus, tum coniugibus, tum etiam matrimonio copulandis, sua orationis pars data. Quis igitur nos hac in parte reprehendat? Absurdas interpretationes, quantum possumus, uitamus: de maiestate orationis nihil detrahimus: cœlibatui primas tribuimus: matrimonio suum locũ damus: utrisque, & coniunctis & coniungendis matrimonio, satisfacimus. Quid igitur desideratur in interpretatione, quam diximus? quid in ea est noui? quid inauditi? quid non è re ipsa petitum? quid rationi non consentiens? quid scripturis sacris parum consentaneum? Neque uideo, quid nobis uitio uerti possit, nisi quòd præiudicatis quorundam opinionibus contradicamus. Verùm quia nullius in uerba iurauimus magistri, puto nobis hanc ueniam concedi oportere: ut momenta rationum pluris faciamus in disputando, quàm authoritates: præsertim cum nihil à nobis, quod quidem sciamus, in religionem peccetur, nihil in sententias Dei immortalis. Vale lector, & tuo iudicio fruere.

TOTIVS OPERIS FINIS.

RERVM ET VERBORVM IN AND. FRICII DE REPVB. EMENDANDA ET reliquis libris præcipuè memorandarum INDEX.

Concubitus

Ruteni

200

INDEX.

FINIS.

BASILEAE, EX OFFICINA IOANNIS Oporini, Anno Salutis humanæ M. D. LIIII. Mense Augusto.

